

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol.15 No.2 2016

P-ISSN: 1303-0094

E-ISSN: 2149-5459

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol.15 No.2 2016

P-ISSN: 1303-0094

E-ISSN: 2149-5459

E-ISSN: 2149-5459
P-ISSN: 1303-0094

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Aims and Scope: Gaziantep University Journal of Social Sciences is a peer-reviewed and international academic journal which is published four times in a year. The language of the journal is English and Turkish. The language of Law articles could also be French.

The aim of Journal of Social Sciences [JSS] is to publish research articles on social sciences for contributing to the international social sciences literature. JSS publishes high quality studies in the fields of General Anthropology, Geography, History, Psychology, Archeology, Sociology, Economics, Business Administration, Linguistics International Affairs, Educational Sciences, Communications, Information Science, Law, Literature, and Philosophy. Although JSS has a preference for academic studies, it also welcomes studies that are written other researchers and practitioners. The goal of JSS is to constitute a qualified and continual platform for sharing studies of academicians, researchers and practitioners.

Copyright © 2016 Gaziantep University. No parts of publication in the Journal of Social Sciences may be reproduced, stored, transmitted or disseminated, in any form or by any means without prior permission from University of Gaziantep. Authors are responsible for all ideas in the manuscript.

Editorial Correspondence and Subscription Address: University of Gaziantep, Institute of Social Sciences, Journal of Social Sciences, 27310 Gaziantep TÜRKİYE
Tel: +90 342 317 18 96 Fax: +90 342 360 10 43
Email: jss@gantep.edu.tr

The Journal has an international editorial board.

Print: University of Gaziantep Press.

Cover Design: Mustafa SEVİNDİK- sevindik27@gmail.com

Abstracted and Indexed in:

ULAKBİM national index
EBSCO Host database
Indexcopernius index
Akademia Sosyal Bilimler Indeksi
ERGO (Educational Research Global Observatory) NewJour
Türk Eğitim İndeks

Gaziantep University Journal of Social Sciences [JSS]

Owner

Gaziantep University
Rector Prof.Dr. M. Yavuz COŞKUN

Editor-in-Chief

Asst.Prof.Dr. Lider BAL

Co-Editor

Asst.Prof.Dr. Gökhan GÖKGÖZ

Section Editors

Assoc.Prof.Dr. Rüstem YANAR
Assoc.Prof.Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ
Asst.Prof.Dr. Atınc OLCA
Asst.Prof.Dr. Muharrem AÇIKGÖZ
Asst.Prof.Dr. Fettah KUZU
Asst.Prof.Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU

Assoc.Prof.Dr. Ekrem KARA
Asst.Prof.Dr. Gökhan GÖKGÖZ
Asst.Prof.Dr. Yunus Emre TANSÜ
Asst.Prof.Dr. Şenay Leyla KUZU
Asst.Prof.Dr. Mehmet KILIÇ

Editorial Assistants

Res.Asst Zeynep Büşra ŞENYİĞİT

Res.Asst. Aslıhan KAPLAN

Technical Assistant

Mustafa SEVİNDİK

Editorial Board

Asst.Prof.Dr. Lider BAL
Prof.Dr. Cengiz TORAMAN
Prof.Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN
Prof.Dr. Mehmet Tevfik GÜLSOY
Prof.Dr. Hilmi BAYRAKTAR

Assoc.Prof.Dr.Meltem KARADAG
Assoc.Prof.Dr. Erdal BAY
Assoc.Prof.Dr.M. Fatih ÖZMANTAR
Assoc.Prof. Dr M. Emre KÖKSALAN
Assoc.Prof.Dr.Murat CERİTOĞLU

Volume 15, Number 2, April 2016

Web: <http://jssarchive.gantep.edu.tr> **Email:** jss@gantep.edu.tr
<http://jss.gantep.edu.tr>

Advisory Board

Andrejs Geske (University of Latvia, Latvia)	Mustafa Yılmaz (University of Hacettepe, Türkiye)
B. N. Ghosh (Eastern Med. Univ. North Cyprus)	Nazmiye Özgüç (University of İstanbul, Türkiye)
Bayram Ürekli (University of Selçuk, Türkiye)	Şeyma Güngör (University of İstanbul, Türkiye)
Erdiñ Didar (American University, Bulgaria)	Şinasi Aksoy (METU, Türkiye)
Ercan Tatlıdil (University of Ege, Türkiye)	Tokay Gedikoğlu (University of Gaziantep, Türkiye)
Erman Artun (University of Çukurova, Türkiye)	Tuba Üstüner (Cass Business School, UK)
Hikmet Y. Celkan (University of Gaziantep, Türkiye)	Uli Schamiloğlu (University of Wisconsin-Madison, USA)
Hüseyin Bağcı (METU, Türkiye)	Ülkü Şişik (University of Hacettepe, Türkiye)
Jean Crombois (American University, Bulgaria)	Yasin Ceylan (METU, Türkiye)
Kemal Silay (Indiana University, USA)	Yusuf Akan (University of Gaziantep, Türkiye)
Lelio Iapadre (University of L'Aquila, Italy)	Zeynep Hamamcı (University of Gaziantep, Türkiye)
Michael Goldman (University of Minnesota, USA)	Zuhal K. Kara (University of Harran, Türkiye)

Volume 15, Number 2, April 2016

Web: <http://jssarchive.gantep.edu.tr> **Email:** jss@gantep.edu.tr
<http://jss.gantep.edu.tr>

E-ISSN: 2149-5459
P-ISSN: 1303-0094

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

REFEREES OF VOLUME 15, NUMBER 2, APRİL 2016

Dr. Mehmet Nuri GÜLTEKİN	Dr. Abdulkadir UZUNOZ
Dr. Nevra AKDEMİR	Dr. Barış TAŞ
Dr. İbrahim EFE	Dr. Elbeyi PELİT
Dr. Emel BAŞTÜRK AKCA	Dr. Atınç OLCAY
Dr. Ünal ÇAĞLAR	Dr. İbrahim GIRITLIOĞLU
Dr. Rüstem YANAR	Dr. Mehmet KAŞLI
Dr. İbrahim ARSLAN	Dr. Mesut BOZKURT
Dr. Tuba DIREKCI	Dr. Hüseyin ÇEKEN
Dr. Cevat BİLGİN	Dr. Mustafa AKSOY
Dr. Taner SİĞİNDİ	Dr. Birsen BAĞÇECİ
Dr. Cemalettin DEMİRELİ	Dr. Egemen HANIMOĞLU
Dr. Özlem YAŞAR UĞURLU	Dr. Soner DOĞAN
Dr. Nurettin İBRAHİMOĞLU	Dr. Necati CEMALOĞLU
Dr. Sami KARACAN	Dr. Emrah CINKARA
Dr. Ferah YILDIZ	Dr. Mehmet BARDAKÇI
Dr. Mustafa UĞURLU	Dr. Güzide ONER
Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI	Dr. Ayşe SUMMAK
Dr. Ahmet ÖZPAY	Dr. Erdal BAY
Dr. Hivren Demir ATAY	Dr. Servet DEMİR
Dr. Emin TOROĞLU	Dr. Kaan BÜYÜKİKİZ
Dr. Ökkeş KESİCİ	Dr. Ergün HAMZADAYI
Dr. Sedat AVCI	Dr. Uğur ABAKAY
Dr. Zennure KÖSEMAN	Dr. Mürsel BİÇER
Dr. Ahmet ŞAHBAZ	Dr. Aylin KOÇ
Dr. Hasan BAKTIR	Dr. Şeyda İNCEOĞLU

Volume 15, Number 2, April 2016

Web: <http://jssarchive.gantep.edu.tr>
<http://jss.gantep.edu.tr>

Email: jss@gantep.edu.tr

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
Vol.15, No.2, April 2016

TABLE OF CONTENTS

SOCIOLOGY	Pages
İstihdan İlişkilerinin Taşeronlaşmış Formları ve "Aracı" Aktörleri: İnşaat Sektöründe Ustabaşılar Elife KART	225-251
COMMUNICATION	
Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı Hatice ÇOBAN KENEŞ	253-280
ECONOMICS	
Yunanistan Borç Krizinin Nedenleri Ve Sonuçları: Yapay Sınır Ağları ile Bir Analiz Armağan TÜRK, Cemil ERARSLAN	281-302
Dış Borçlanma Çerçevesinde Türkiye Ekonomisi İçin Bir Yatırım Fonksiyonu Modeli (1998-2014 Dönemi) Pelin KARATAY GÖĞÜL	303-325
Determinants of Human Capital Intensity: An Empirical Analysis on Automotive Suppliers in Turkey Alper SÖNMEZ	327-345
BUSINESS	
Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Duyulan Güveni Etkileyen Faktörler Üzerine Nicel Bir İnceleme Bahadır ŞAHİN, Hakan Batırhan KARA	347-358
Liderlik Uygulamaları Örgütsel Vatandaşlık Davranışları İlişkisinde Örgütsel Adalet Algısının Düzenleyici Etkisi: Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma Taner DALGIN, Soner TASLAK	359-393
Tevkifata Tabi Bir Teslimin Yeniden Tesliminde Tevkifat - Kdv İadesi Ve Muhasebe Uygulaması Ahmet YANIK	395-412
Antalya'da Faaliyet Gösteren Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde İnovasyon ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma H.Mustafa PAKSOY, Nazli ERSOY	413-433

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol.15, No.2, April 2016

TABLE OF CONTENTS (Continue)

LITERATURE	Pages
Deliler Saltanatı Örneğinde Cumhuriyet Devri Popüler Tarih Romanlarında Osmanlı Algısı Melih ERZEN	435-449
A Note On Child Neglect In American Victorianism: Henry James' "The Pupil" Fatime Gül KOÇSOY	451-460
Issue of Race in White Teeth Fırat YILDIZ	729-738
GEOGRAPHY	
Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ve Gaziantep İlindeki Yansımaları Ersin Kaya SANDAL, Mesut HANÇERKIRAN, Mehmet TIRAŞ	461-483
Hitit Başkenti Şapinuva Perspektifinde Ortaköy (Çorum)'ün Doğal, Sosyo-Kültürel Miras Değerleri ve Turizm Potansiyeli Ali Ekber GÜLERSOY, Özlem GÜLERSOY	485-530
TOURISM	
Kırsal Turizmde Otantiklik Olgusu: Çamlık Köyü, Bodrum Örneği Gökhan AYAZLAR, Çisem KARAKULAK	531-548
Reasons of Choosing Recreation Management Departments Within the Body of Tourism Faculties and Expectations of Students Ercan YAVUZ, Mustafa AKSOY, Ali İSKENDER	549-561
Turizm Rehberliği Öğrencilerinin Mesleğe Yönelik Tutumları Seda ŞAHİN, Ayşen ACUN	563-580
Mobile Marketing: Usage of Augmented Reality in Tourism İbrahim İLHAN, Evrim ÇELTEK	581-599

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
Vol.15, No.2, April 2016

TABLE OF CONTENTS (Continue)

EDUCATION	Pages
Attitudes of Students Studying In Health Related Departments towards the Elderly Sercan ÖZBEK YAZICI, Işıl KALAYCI, Esin KAYA, Ayşe TEKİN	601-614
Liderlik Hangi Sıfatları, Nasıl Alıyor? Liderlik Konulu Makalelerin İncelenmesi Metin ÖZKAN	615-639
A Blog-Integrated Grammar Instruction Approach: Structure – Andragogy – Blog (SAB) Yonca ÖZKAN	641-655
Trimester Eğitim Uygulamalarında Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi: Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı Öğrencileri ve Mezunları Üzerine Yapılan Bir Çalışma Gamze AY	657-673
The Construct Validity of Felder-Soloman Index of Learning Styles (ILS) for the Prospective Teachers Çiğdem Suzan ÇARDAK, Kıymet SELVİ	675-693
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarına Yönelik Yanlış Çözümlemesi Arif ÇERÇİ, Serdar DERMAN, Mehmet BARDAKÇI	695-715
Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği Bölümlerinde Okuyan Öğrencilerin Fiziksel Aktivite İçeren Oyunları Oynamaya Yönelik Tutumları Huseyin ÖZTÜRK	717-728

İstihdam İlişkilerinin Taşeronlaşmış Formları ve “Aracı” Aktörleri: İnşaat Sektöründe Ustabaşılar

Subcontracted Forms and “Intermediary” Agents of Employment Relationships: Foremen in the Construction Sector

Elife Kart¹

Akdeniz Üniversitesi

Özet

İstihdam koşullarının ve ilişkilerinin esnek ve güvencesiz yapısının, taşeronluk stratejisi ile birleşmesi şirketlere, serbest piyasa koşullarında rekabet güçlerini koruma imkânı yaratırken, işgücü açısından günden güne artan bir biçimde kuralsız, geçici ve istikrarsız çalışma koşullarını gündeme getirmektedir. İşgücünü kendi içinde parçalayan, bireyselleştiren ve yalnız kılan bir strateji olarak taşeronluk, aynı zamanda çalışma koşullarının sermaye açısından daha fazla yönetilebilir olmasını ifade etmektedir. Bu çalışmada, işgücü piyasasında, özellikle inşaat sektöründe ustabaşı olarak tanımlanan aracı kişilerin konumuna yoğunlaşarak, istihdam ilişkilerinin hangi stratejilerle giderek istikrarsız, belirsiz ve geçici kılındığının tartışması yapılmaktadır. Sermayenin, küresel ölçekteki kendini sürekli üretme çabasının işgücü üzerindeki etkileri ele alınırken, söz konusu çabaların, aracı aktörleri nasıl yarattığı ve aracı aktörler vasıtasıyla işgücünün nasıl kâr ve verimlilik aracına dönüştürüldüğü analizi yapılmaktadır. Aynı zamanda aracı aktörlerin, istihdam ilişkilerinde yeni tahakküm biçimlerini ve güç ilişkilerini belirgin kılan işlevi irdelenmektedir. Çalışma, ustabaşılarla yapılan “derinlemesine görüşme tekniği” ile sağlanan veriler üzerinden tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taşeronluk, Ustabaşı, Güvencesizlik, İstikrarsızlık, Geçicilik

Abstract

Integration of flexible and precarious structure of employment conditions and relations with subcontracting strategies enables companies to conserve their competitive power in one sense; it also introduces the conditions, which are increasingly irregulated, temporal and destabilized, with regards to the labour power. On the other hand subcontracting, as a strategy of fragmenting, individualizing and isolating labour power in itself means that working conditions have been becoming more manageable in terms of capital. In this study, focusing on the positions of intermediary persons, defined as foremen in the labour market, especially in the construction sector, the strategies with which employment relationships become increasingly unsteady, indefinite and temporal are discussed. On the one hand, depending on the efforts of capital to reproduce itself on a global scale, the effects of capital on labour power are

¹ Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
E-Mail: elifekart@hotmail.com

considered on the other, how these efforts produce the intermediary agents and through them how the labour power is instrumentalized as a tool of profit and productivity are analyzed. And the fabrication of the intermediary agents, which make the new forms of domination in employment relationships visible, is studied. The study is discussed through data gathered from in-depth interviews with subcontractors.

Keywords: Subcontracting, Foreman, Precarity, Instability, Temporality.

Giriş

İnşaat, taşeron çalışma koşullarının ve ilişkilerinin giderek yaygınlık kazandığı ve bu nedenle aracının da aracısının üretildiği ve bu aktörler üzerinden çalışma koşullarının ve ilişkilerinin şekillendiği bir sektördür. Taşeronlaşma, şirketlere/firmalara, pazar koşullarında mevcut belirsizliklerle başa çıkabilmek, risk içeren faaliyetleri iş kapsamının dışında tutabilmek ve işçilerin, ortalama potansiyelinin üzerinde iş çıkarmasını mümkün kılmak dâhil, iş ve işçi maliyetlerini pazarlık yoluyla en aza düşürebilme imkânı vermektedir. Şirketlerin, aslında mevcut sorumluluklarını ve bu sorumlulukların getirdiği/getireceği riskleri taşerona aktarmaları biçiminde de ifade edilebilecek bu durum, işçi sağlığı ve iş güvenliği dâhil, çalışma koşullarını işçi için daha kaygan, riskli ve belirsiz hale getirmektedir. İstihdam ilişkilerinin yeniden düzenleme tarzı olarak değerlendirilebilecek taşeronluk, işgücünü kendi içerisinde parçalayarak ve bu parçalanmayı işlevsel kılan *ara statüler* ve *aracı aktörlerin* üretilmesine imkân vererek, sermayenin kar ve verimlilik koşullarını, hiyerarşik bir düzlemde yeniden yapılandırmaktadır. Taşeronlaşma, istikrarsız, belirsiz, geçici ve kuralsız çalışma koşullarının ve ilişkilerinin somut bir görünümü biçiminde ortaya çıkmakta, kendi çalışma ekibini kurmak ve işçilerin çalışma koşullarını (ücret, çalışma zamanıyla alakalı) düzenlemek şeklinde belirginleşen işlevleriyle *ustabaşılık statüsü* ise çalışma ilişkileri içerisinde, taşeronluk uygulamasının aracı ve uygulayıcısı olarak işlev görmektedir. Bu bakımdan aracı aktör olarak ustabaşılar, istihdam ilişkileri içerisindeki işlevlerine yoğunlaşmak, aracı aktörler vasıtasıyla, istihdam ilişkilerinin esneklik ve güvencesizlik zemini üzerinden yeniden nasıl üretildiğine ilişkin bir kavrayışa imkân vermektedir.

Bunun için, öncelikle istihdam yapısındaki dönüşüm eleştirel bir yaklaşımla incelenmektedir. Alan çalışmasının yapıldığı inşaat sektörünün genel özelliklerinin ele ele alındığı bölümün devamında, ustabaşının çalışma ilişkileri içindeki konumlanışı, bu konumlanışın nedenleri ve işlevleri ile birlikte tartışılmaktadır. Aracı aktör olarak *Ustabaşı* özelinde ele alınan taşeron çalışma pratiğinin, çalışma koşulları üzerindeki etkileri, işgücü üzerinde doğurduğu ve doğuracağı muhtemel sonuçlar, alan araştırmasının verileri bağlamında tartışılmaktadır. Yapılan tartışmanın, taşeronluk uygulamasının, işgücünü kendi içinde hiyerarşik bir biçimde, kişisel özellikleri, yerellikleri, kültürel ve bölgesel aidiyetleri, işteki verimliliği/verimsizliği dâhil iş süreci içinde zamansal ve mekânsal bağlamda parçalayan içeriğini kavrama konusunda bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

İnşaat sektörü, yoğun rekabet ortamı ve yaygın taşeron kullanımı içeren nitelikleri ile işgücü piyasasının taşeronlaşmış formlarını tartışmaya imkân vermektedir. Taşeronlaşmış istihdam ilişkilerini anlamak ve taşeronluk stratejisinin aracı aktörler vasıtasıyla işleyen mekanizmasını açıklayabilmek amacıyla, Antalya ve Konya merkezde ve İzmir'in Aliğa ilçesinde bulunan büyük, orta ve küçük ölçekli inşaat firmalarında, Türkiye'nin farklı kentlerinden, soyo-kültürel yapılarından ve aidiyetliklerden gelen ustabaşlarla, 2015 yılı, Temmuz ve Eylül ayları arasında çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma, derinlemesine görüşmelerin verilerine dayanan ve kapsamına 34 katılımcının (20-29 yaş aralığında 2, 30-39 yaş aralığında 12, 40-49 yaş aralığında 17, 50-51 yaş aralığında 3 toplam 34 erkek katılımcı) dâhil edildiği küçük çaplı bir alan çalışmasıyla temellendirilmektedir. Görüşme kapsamına sektör içerisinde firma/resmi taşeronla bağlı faaliyet gösteren, şahıs taşeronla (resmi/firma olmayan) bağlı faaliyet gösteren ve yüklenici firmayla çalışan ancak taşeron gibi (şahıs taşeron gibi) faaliyet gösteren ustabaşlar dâhil edilmiştir.

Esneklik, Güvencesizlik ve Taşeronluk Kısacasında İstihdam İlişkileri

İstihdam koşullarında yaygın uygulama alanı bulan ve giderek istihdam ilişkilerini düzenleyici bir stratejiye dönüşen taşeronluk, bir üretim ilişkisi ve istihdamı yeniden düzenleme tarzı olarak görülebilir. Taşeronluğun vurgulanması gereken asıl niteliği, istihdam ilişkilerinde, sermaye lehine çarpıcı bir dizi işlevi beraberinde getirmiş olmasıdır. Öncelikle işgücünü, kendi içinde mekânsal ve zamansal boyutuyla, hiyerarşik bir düzlemde parçalamaktadır. Bu işlev en başta sermayenin, kar ve verimlilik koşullarının sürekliliğini garanti altına alır. Bunu, işgücünü denetleme ve kontrol altına tutma mantığı üzerine kurulu işleyişle, şirketlerin, en az maliyetle ve düşük ücretlerle çalışma şeklindeki düzenlemelerine imkân vererek yapmaktadır. Diğer bir yönüyle bu strateji, işgücü açısından toplu pazarlık, toplu sözleşme ve sendikal hakları, pratikte kullanılamaz hale getirerek, sermaye karşısında işgücünü korunaksız bırakmaktadır. Bunun da ötesinde, şirketler, serbest piyasa koşullarında rekabet güçlerini koruma imkânı yaratmak adına, istihdam ilişkilerinde farklı esneklik türlerini bir arada kullanma imkânı bulmaktadırlar.

İstihdam ilişkisi içinde, sayısal esnekliğe tabi tutulan çevresel işgücü (düşük ücretli ve eğitilmiş, vasıfsız ya da yetersiz vasıf gibi), piyasa güçlerinin belirsizliğine maruz kalan, yarı nitelikli, düşük ücretli, alt sözleşmeli (taşeron işçi olarak) ve güvencesizdir (Hudson, 2005: 40). Diğer bir esneklik türü olan dışsal-sayısal esneklik (external-numerical); geçici ve istikrarsız işgücü piyasasında, iş ve gelir güvencesinin yokluğuna, işgücü piyasasına içerilme ve dışlama süreçlerinin geçiciliğine ve esnek iş sözleşmelerinin kullanımına işaret eder. İç-sayısal esneklik (internal-numerical); fazla çalışma, esnek süreli, yarı zamanlı ve geçici çalışma şeklinde, şirketlerin daha çok serbest piyasa koşullarına uyumunu kolaylaştıran düzenlemeleri içerir. Ücret esnekliği (flexible pay), genellikle performans dayalı veya sonuç odaklı ücret farklılıklarıyla ilgilidir (Ulukan, 2014; Wilthagen ve Tros, 2004). Diğer bir esneklik türü olarak

görülen yerel (local) esneklik ise iş için gelip gitme ya da yer değiştirme faaliyetlerini kapsar. Bu esneklik türü, duruma göre işgücü eksikliğini giderebilmek amacıyla, işçilerin zamansal ve mekânsal nitelikli hareketliliğini sağlar. Bu niteliğinden dolayı, esnekliğin bu türü sayısal esnekliğin bir formu olarak kabul edilir (Hudson, 2005: 39). Esneklik türlerinde olduğu gibi, taşeronlaşmış istihdam ilişkilerinde de, güvence boyutunda farklı güvence türleri ve içerikleri mevcuttur. Öncelikle iş güvencesi (job security), aynı işverene bağlı olarak belirli bir işte devam etmenin güvence altına alınmasını ifade eder. İstihdam güvencesinde (employment security), aynı iş veya aynı işverene bağlı olup olmamasına bakılmaksızın çalış(m)anın ücretli devamlılığı esas alınır. Gelir güvencesi (income security or social security), işsizlik sürecinde yeterli bir gelir seviyesinin garanti altına alınmasıyla ilgilidir (Ulukan, 2014; Wilthagen ve Tros, 2004). Esnek çalışma koşullarının yaygın hale gelmesini ifade eden taşeronluk, aynı zamanda işçinin iş bulabildiğinde ücret alabildiği ve daha sonra açıklayacağımız üzere ücretin, serbest piyasa koşullarında aracı aktörün ekonomik faydasına göre belirlendiği artan bir güvencesizliğe de tekabül etmektedir. Bu durum, hayat boyu işin sona ermesi anlamına geldiği gibi geçici işin artışı, taşeronluğun yaygınlaşması, sendikal düzenlemelerin ve formel iş güvencesinin azalmasına işaret eder (Alan vd., 1998:180). Güvencesizlik, sürekli istihdamın yok olma riskiyle bağlantılıdır. Güvenceli olma durumu ise, işten ayrılrsa bile başka iş bulabilme imkânının varlığıyla ilgilidir. Bu yüzden çalışan açısından, istihdamın sürekliliği daha önemlidir (Alan vd., 1998:181). İşgücü piyasasının esnekleştirilmesi daha çok, düşük ücretli, eğitimi ve deneyimi daha az işçilerden oluşan, en az pazarlık gücüne sahip bireyleri etkilemektedir. Esneklik bu bireyler için sömürünün derinleşmesini, dolayısıyla "esnek sömürü"ye (flexploitation) maruz kalmayı kaçınılmaz kılar. "Esnek sömürü" olgusu, küreselleşme, özelleştirme ve ekonominin üretimden hizmete kaymasının doğrudan bir sonucu olarak değerlendirilir. Başka bir açıdan "esnek sömürü", işgücü piyasasının kasıtlı biçimde kuralsızlaştırılması, sendikaların ekonomik ve politik işlevinin gerilemesi ile bağlantılı görülebilir (Gray, 2004: 3). Vurgulamak gerekir ki, süreç çok büyük oranda işgücünün aleyhine işlemektedir ve esnekleştirme, çalışma yaşamının birçok boyutuna etki eden kaygı verici sonuçlar doğurmaktadır.

Esnekleştirme (flexibilisation), işçilerin kendi aralarında dayanışmaya dayalı bir işbirliğini ortadan kaldırıcı bir zemin hazırlayarak, işçilerin çalışma koşullarını aşındıracak uygulamalara imkân vermektedir. Bunun diğer bir nedeni, part-time ve geçici (casual) çalışan işçilerin, tam zamanlı çalışanlara göre sendikaya katılım olasılığının düşük olmasıdır. Güvencesizliğin, işten çıkarılma korkusunu besleyen muhtevası da buna eklenebilir. İşsiz kalma tehdidi, işverenlerin işçiler üzerinde daha sert iş disiplini kurmalarına imkân verir. İşçilerin bir sendikaya girerek ve aktif olarak ya da sözleşme şartlarını ortaya koyarak çalışma riski almalarını engeller. Esnekleştirme stratejisinin bu belirtilen nitelikleri, işçilerin kendi durumlarını iyileştirebilecekleri, ortak amaçlar etrafında ittifaklar kurabilecekleri bir uzlaşma zeminini de ortadan kaldırır (Gray, 2004: 137). İşgücü piyasasını; esneklik ve güvencesizlik temelinde hiyerarşik bir düzlemde parçalayarak yönetme stratejisi, temelde iş sahibinin

işin bir bölümünü taşeronla devretmesi ile şekillenen bir boyutu da önemli ölçüde içermektedir. İşgücünün üzerinde durduğu bu kaygan ve sallanan zemin, istihdam koşullarının ve ilişkilerinin taşeronlaşmasıyla, giderek istikrarsız ve risk üreten bir ortama dönüşmektedir.

Çalışılan işin geçici olduğu, çalışma saatlerinin istikrarsız ve işsizliğin sistematik olarak arttığı bir ortam, istikrarsız istihdam rejiminin varlığına işaret eder. Bu rejim, yeni kapitalist büyümenin temel bileşenidir ve üretim ilişkileri ve tüketim örüntüleri dâhil toplumsal sistemin her boyutunda artan bir esneklik ile belirginleşir (Theodore, 2003: 1813). Esneklik, hem üretim sistemi hem de işgücü piyasasının organizasyonunda baskın bir form olarak, gelir eşitsizliği ve sosyal dışlanma yaratır (Theodore, 2003: 1819). Bu baskın formun diğer bir boyutu ise taşeronluktur. Güvenceye karşı görünür bir tehdit olarak kullanılan taşeronluk, bir istihdam stratejisi olarak, istihdam ilişkileri içerisinde geçici işçilerin kullanımını yaygın hale getirerek, işçinin en çok yabancılaştığı/metalastığı bir istihdam türünü görünür kılar. Bu istihdam türü, standart olmayan (atypical), istikrarsız istihdam (güvencesizlik ve süreksizlikle alakalı) biçimlerini içerir (Leiva, 2000: 5). İstikrarsız istihdam formu ise, güvencesizlik, geçicilik ve gelir yetersizliği anlamına gelir (Leiva, 2000: 14) ve bu özelliklerinden dolayı, çalışan yoksullar da bu istihdam türüne fazlasıyla dâhildir. Geçici istihdam; yarı zamanlı, açık uçlu ve daimi bir sözleşmeye bağlı olmama dâhil, geçici acente işi ve gayri resmi ya da sezonluk işler gibi zamanla sınırlı olan bir istihdam biçimidir. Hem düşük vasıf hem de kariyer anlamında önü kapalı, ilerleme imkânı olmayan, özellikle düşük ücret ve kısıtlanmış sosyal güvence ile ilişkili olan istihdamdır. Düşük ücretli çalışanlar ya da çalışan yoksullar (yetersiz ücrete maruz kalanlar, aldıkları ücretin standart yoksulluk sınırının altında olanlar), istihdamın bu ekonomik boyutunda istikrarsızlığın asıl öznesi haline gelirler (Frade vd., 2004: 9-10). İstikrarsız istihdam formunun bu mevcut biçimlerinin, iş piyasasının içerdiği sorunların her bir yönüne karşılık geldiğini vurgulamak gerekir. Buna göre istikrarsız istihdamın geçiciliği; işin devamına ilişkin kesinlik derecesiyle ilgilidir ve birçok farklı boyutu içermektedir. Sözleşme ilişkisi ve istihdam süresi, söz konusu boyutları belirlemenin temel unsurudur. Bunlardan biri olan örgütsel boyut; işçilerin bireysel ve toplu olarak iş üzerindeki denetimi ile bağlantılıdır ve çalışma koşulları, çalışma süresi, iş yükü ve yoğunluğu, ücret, sağlık ve güvenlik koşullarına ilişkin düzenlemeleri içerir. Bir diğer unsur olan ekonomik boyut; yeterli ücret ve maaşın sürekliliğiyle ilgilidir. Sosyal boyut ise, adaletsiz işten çıkarma, ayrımcılık, kabul edilemez iş uygulamaları ve sosyal güvenceye karşı, yasal ve toplu korumayı içerir. Sağlık, kazalar, işsizlik sigortası ile ilgili sosyal güvenlik imkânlarına erişimi ifade eder (Frade vd., 2004: 46). Konuya ilişkin tartışmalar, geçici istihdamın kullanımı üzerine yoğunlaşmaktadır (Korpi ve Levin, 2001:127) Bu durum ücret, sosyal güvence ve özellikle işsizliğe karşı koruyucu mekanizmaların gerilemesi sonucunda belirginleşen hak yitimleri (Frade vd., 2004: 67) ile bağlantılı düşünülebilir.

Başka bir açıdan, devletin sermaye lehine dönüşen işlevleriyle birlikte ekonomik ve toplumsal ilişkilerde belirginleşen bir dizi değişikliğin sonucu

olarak değerlendirilebilir. Devlete ait koruyucu hizmetlerin, neo-liberal politikalar yoluyla devletin inisiyatifinden çıkması ile eş zamanlı çalışma yaşamında; dönemsel, geçici, yarı zamanlı, ev merkezli çalışma ve emeğin taşeronlaşması biçiminde bir eğilimin yükseldiğine tanık olunmaktadır. Bunun diğer bir sonucu da, çalışma yaşamının, sıklıkla iş yükünün daha çok, ücretin ve iş güvenliğinin daha az olduğu, istikrarsız ve güvencesiz işleri kapsayan (Leiva, 2000: 12) bir niteliğe dönüşmesidir. Çalışma yaşamına özgü bu düzenlemelerin önemli bir bölümü taşeronluk stratejisi eşliğinde gerçekleştirilmektedir. İstikrarsız ücret, belirli süreli iş sözleşmesi, bir yüklenici aracılığıyla çalışma ve part-time çalışmayı içeren taşeronluk (Leiva, 2000: 14), geçici istihdamın uygulama alanını genişleten bir yöntemdir. Taşeron işçiliği esas olarak, çalışma saatleri üzerinde özerklik kaybını içeren, kendine özgü bir yalnızlığı ve güçsüzlüğü barındıran niteliğiyle en güvencesiz istihdam türü (Gray, 2004:126-129) olarak görülebilir.

Eşitsizlik unsurlarını içeren bu uygulama, işverenin kendini güçlü kılama stratejilerini geliştirmesine imkân verir ve sosyal eşitsizliğe bir zemin hazırlar. Sosyal eşitsizlik; geçici istihdama içkin bir durumdur ve gelir eşitsizliğini yaratır. İşin geçici niteliği, işverenleri, kolektif pazarlık anlaşmalarından ve yasal düzenlemelerden kaynaklı sınırlayıcı faktörlerin üstesinden gelebilmelerini mümkün kılar (Giesecke ve GroB, 2004: 347). Geçici iş (casual work), yalnızca düşük iş güvenliğine işaret etmez. Sosyal ve ekonomik kırılanlık, beceri edinmede fırsatlara sınırlı erişim, sendikal faaliyetlerde gerileme ve yetersiz ücretle de ifade edilebilir. Nihayetinde geçici iş istikrarsız iştir ve mevcut işsizlikle bağlantılıdır (Korpi ve Levin, 2001:127-128). Başka bir açıdan bakıldığında geçici iş, ya yeniden geçici bir iş için istihdam edilmek ya da işsiz bırakılarak "belirsizliğin zincirine" (chains of uncertainty) maruz kalmak (Giesecke ve GroB, 2004: 376) şeklinde de kavranabilir. En nihayetinde, bu durum iş güvencesinin olmadığı bir ortama işaret eder ki, bu ortam belirsizlikle tanımlanabilir ve bu, çalışanlar üzerinde sosyal ve psikolojik birçok olumsuz etkiyi de beraberinde getirir. Belirsizlik durumuyla ilgili vurgulanması gereken temel mesele; belirsizliğin, bireyi "umutsuzluk ve çaresizlik kaskacında" bırakan (Wichert, 2005: 100) muhtevasıdır.

Burada iş güvencesizliği açısından vurgulanması gereken diğer bir mesele, iş güvencesizliğinin içerdiği çok yönlü tehditlerin çalışanın öznel durumuyla ilgili nasıl bir nitelik sergilediğidir. Birincisi, işi kaybetme tehdidini yoğun bir biçimde hissetmekle ilgilidir. Diğer ise, bu tehdide karşı bir şey yapma konusunda hissedilen güçsüzlük duygusudur. Bu duygu, deneyimlenmiş işsizlik tehdidini şiddetlendiren bir duygudur ve bu yüzden iş güvencesizliğinin önemli bir unsuru olarak kabul edilir. Bu duygu daha çok, sendikalar, kıdem ve istihdam sözleşmeleri gibi bireyin (işçinin) kendisine yönelen tehditlere karşı koymasına imkân verecek koruyucu hizmetlerin yokluğunda ortaya çıkar. Güçsüzlük durumunu besleyen diğer bir unsur ise işçinin, kendisi için tehdit oluşturan durumu ortadan kaldıracı doğru performansın ne olduğu konusunda içine düştüğü belirsizlik durumudur (Greenhalgh ve Rosenblatt, 1984: 440). Tüm bu saptamaların işgücü açısından anlamı ise şudur:

Düşük ücretli ve iş güvencesizliği aracılığıyla üretilen ve artan istikrarsızlıkla belirginleşen istihdam yapısının geçici, gündelik ve rastlantısal biçimleri (Theodore, 2003: 1811), eskiden mavi yakalı işlerde çalışma imkânı bulabilenlerin (ancak günümüz mevcut koşulları içerisinde yerinden edilmiş olanların) çoğunu, yetersiz ücret, kronik işsizlik ve yaygın güvencesizlikle karşı karşıya bırakmaktadır. Maliyetlerin düşürülmeye çalışıldığı ve ücret konusunda rekabetin yoğun yaşandığı sektörlerde, bu bireylerin iş bulabilmesi ancak taşeronlaşmış istihdam ilişkilerinin aracı ve uygulayıcısı konumunda yer alan aktörlerin ilişkiler ağına, sıklıkla gündelikçi ya da geçici işçi konumunda eklenmesiyle mümkün olmaktadır. Diğer bir açıdan, "bağımlı istihdam formlarının" (Theodore, 2003: 1811) yaygınlaşmasına imkân veren bu strateji, işgücünü kendi içerisinde parçalayarak hiyerarşik bir düzlemde yeniden yapılandıran bir işlev görmektedir. Bu uygulama, yüklenici firma ve taşeron firmanın çalışanları şeklinde işçileri kendi aralarında parçalayan, dahası taşeron firmalara bağlı çalışanlar arasında da, parçalanmayı işlevsel kılan aktörlerin üretilmesine imkân vermektedir. Farklı konumda yer alan çalışanlar arasında, hiyerarşik düzlemde daha üst görünenin daha yetkili kılınarak işveren lehine alttakini denetlediği, alttakinin üsttekine itaat ettiği, iş sürecinde farklı bağımlılık ve denetim ilişkilerinin üst konumdakilerin başatlığı üzerinden şekillendiği ve çalışanların birbirlerini rakip olarak gördükleri esnek ve güvencesiz istihdam ilişkilerini kaçınılmaz kılmaktadır.

İnşaat Sektörü ve İstihdam İlişkilerinin Taşeronlaşmış Formları

Sermayenin küresel bağlamda daha merkezsiz ve akışkanlığının kentsel alanlara doğru kaydığı bir sürece, kırsal alanda hız kazanan bir çözüme ve kırsal istihdamın gerilemesi eşlik etmektedir. Bu dönüşüm, sermaye birikim koşullarını yeniden düzenleyen ve sermayenin gücünü yeniden üreten politik bir proje ve düşünsel, siyasal ve ekonomik faaliyetler üzerinde yarattığı yaygın etkileriyle hegemonik bir söylem haline gelen neo-liberalizm (Harvey, 2005: 3; Harvey, 2007: 22) ile bağlantılı düşünülebilir. Neo-liberalizmin yeniden dağıtım stratejileri, incelmış ve sıklıkla ideolojik hamlelerle gizlenmiştir (Harvey, 2007: 39). Bu hamlelerin, kırılğan çoğunluğun sosyal refahını ve huzurunu yıkıcı ve süreklilik arz eden etkileri söz konusudur. Devletin, neo-liberal kurumlar bütününe dönüştüğü andan itibaren, üst sınıflardan alt sınıflara olan akışı tersine çevirerek yeniden dağıtımın, bölüşümün temel bir aktörü haline gelmesi (Harvey, 2007: 34-37), beraberinde tarımsal üretimi dâhi sermayenin ekonomik çıkara dayalı hamlelerine açık hale getirmektedir. Tarımsal istihdamın gerilemesi, hem kente geçişleri hem de kente gelenlerin işçileşme süreçlerini hızlandırmaktadır. Kırsal alanlardan gelen, vasıfsız ve düşük eğitimli olan kesimlerin, enformel iş piyasası koşullarına ilişkilene süreçleri ise, taşeronlaşmış istihdam koşullarının aracı ve uygulayıcısı konumunda yer alan aktörlerin vasıtasıyla, ancak geçici, güvencesiz, belirsiz ve riskli çalışma koşullarını deneyimlemekle mümkün olabilmektedir.

Taşeronluk stratejisi, şirketlerin, işgücü piyasası üzerindeki etkinliğini artıran, sermayenin güç ilişkilerini ve kar olanaklarını genişleten, işgücü

piyasasını daha güçlü bir biçimde denetim altında tutmanın uygun koşullarını hazırlayan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu stratejinin diğer bir işlevi, çalışma koşulları ve ilişkileri içerisinde işgücünün üretkenliğini ve iş yoğunluğunu artıran, ancak işgücünü daha düşük ücretlere, ağır ve daha uzun çalışma koşullarına mecbur kılan, çalışma mekânını, iş güvenliği ve işçi sağlığı bakımından daha riskli alanlar haline getiren uygulamalara imkân vermesiyle belirginleşmektedir. Bu strateji ile, istikrarsızlık ve risk, çalışma koşullarında sürekliliği olan bir norm haline geldikçe, çalışma; rekabet ve zaman baskısının giderek arttığı, aynı zamanda dışlama, yabancılaşma ve metalaştırma süreçlerinin yaşandığı bir ortama dönüşmektedir. İstihdam ilişkilerini belirleyen taşeronluk olgusunu anlayabilmek için, bu uygulamanın en yaygın olduğunu varsaydığımız bir sektör üzerinden konuyu ele almak yararlı olacaktır.

Taşeronluğun yaygın olarak kullanıldığı sektörlerden birisi, inşaat sektörüdür (Çınar, 2014:39; Fellini vd., 2007: 288; Manu vd. 2013: 1017; Bobek vd., 2008: 5; Chiang, 2009:80; ILO, 2001:15; Öz, 2001:140) ve inşaat sektörü, yoğun rekabet ortamı ve yaygın taşeron kullanımı içeren nitelikleri ile işgücü piyasasının taşeronlaşmış formlarını tartışmaya imkân veren bir muhtevaya sahiptir. Benzer bir eğilim Türk inşaat sektörü içinde geçerlidir. Türk inşaat sektörü, hem uluslararası hem de iç pazarda yoğun rekabet baskısının hissedildiği, faaliyet alanları arasında konut, alt yapı projeleri ve otel inşaatının baskın geldiği dinamik bir iç pazara sahiptir (Öz, 2001:139-140). İnşaat, yatırımın çok önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (ILO, 2001:8) ve esas olarak taşınmaz ürünler üretilmektedir. İş çeşitliliği ve yapıların taşınmaz özelliği, yerinde ve yerel üretimi gerektirir. Bununla birlikte inşaat sektörü parçalanmış bir üretim süreci ile de karakterize edilir. Bu parçalanmış yapı, genelde taşeron olarak iş yapan firmalar ile yükleniciler arasında taşeronluğa dayalı belirli bir iş bölümü yaratır (Eccles, 1981:449-451; Sözen ve Küçük, 1999:215; Fellini vd. 2007: 279).

İnşaat, çeşitli beceri ve işlerde uzmanlaşmayı gerektiren, rasyonel bir işleyiş mekanizmasına sahiptir. Özellikle üretim sürecinin birçok farklı faaliyete bölüdüğü, bina yapımı (building construction) dâhil, çeşitli görevler ve eylemlerin birbiri ardına gerçekleşen işleyişi ve uzmanlaşmış emeğe duyulan ihtiyaç (marangoz, kalıpcı ve demirci gibi), taşeron kullanımının, hem teknik hem de ekonomik bakımdan rasyonel gerekçelerini oluşturur (ILO, 2001: 15; Fellini vd. 2007: 279-288). Çeşitli beceri ve işlerdeki uzmanlaşma geliştikçe, iş sürecinde (özellikle yükleniciler/ana firmalar açısından) karmaşıklık ve belirsizlik durumu da o kadar fazla olmakta ve bu da taşeron (subcontracting) kullanımını o oranda arttırmaktadır (Eccles, 1981: 453). Yüklenicilerin karşı karşıya kaldıkları belirsizlikler, daha çok çevresel koşullarla ilgilidir. Hava koşulları ve piyasadaki talep belirsizliği bu koşullar arasındadır. Belirsizlik içeren durumlar, yüklenicilerin üzerinde, taşeron ağları kurma yönünde bir baskı oluşturur. Bu anlamda taşeronluk, uzun vadeli çevresel belirsizlikler ve kısa vadeli olması muhtemel durumlara karşı, teknik açıdan organizasyonları rahatlatan bir işlev görür. Diğer bir ifadeyle, bu niteliğiyle bir çeşit, firmayı

dışarıdan koruyan bir tampon görevi yapar (Fellini vd. 2007: 279; Sözen ve Küçük, 1999: 215-216).

Taşeronlaşma, genelde işçi maliyetlerini düşürmek için başvurulan bir stratejidir. Yükleniciler (contractors), işi kendilerinden daha etkin ve ekonomik açıdan daha ucuza yapan, gerekli imkân ve deneyimli işgücüne sahip kişilere (taşerona) devrederek, karlarını arttırma yoluna giderler. (Fellini vd. 2007: 288; Clarke ve Herrmann, 2004: 524; Sözen ve Küçük, 1999: 216; Manu vd. 2013: 1017). İş piyasası içerisinde giderek artan bu eğilim, inşaat firmaları açısından kar ve verimlilik koşullarını üretirken, diğer taraftan aynı uygulama, özellikle işçi sağlığı ve iş güvenliğini tehdit edici düzeyde sorunlar yaratmaktadır. Temel problem, taşeronluk uygulamasının, inşaat alanında harcanan zamandan ziyade, yapılan iş miktarına, ortaya çıkan ürüne göre ödemenin gerçekleştiği bir sisteme dayanmasıdır. Müteahhit firma/ yüklenici firma ve taşeron firma arasındaki ödeme ilişkisi, parça başı ödeme sistemine dayalıyken, işçilere yönelik ödeme sistemi, zamana dayalı, yani yevmiye, metraj veya bitirilen iş miktarı kadardır. Bu durumda kazanımlar, işin tamamlanmasıyla birlikte artmaktadır. Bu mantıkla işleyen bir sistemde, taşerondan mevcut imkânlarını zorlamaları ve uzun saatlere dayalı bir çalışma, beklenebilir bir durumdur. Ancak bu, beraberinde iş güvenliğinin göz ardı edildiği bir süreci doğurmaktadır.

Diğer önemli bir husus, taşeronluk stratejisi ile şirketlerin verimlilik yaratma politikaları arasındaki ilişkidir. Taşeronluk, şirketlere işin esnekliğini sağlar ve böylece hızlı değişen ürün pazarında taleplerin karşılanmasına imkân vererek işlevsellik kazandırmış olur. Buna ek olarak, daha az kazanım getiren ve tehlike içeren faaliyetleri iş kapsamının dışında tutmaya imkân vermektedir. Bir istihdam düzenleme tarzı olarak, taşeronluğa başvurulmasının diğer nedenlerini; işin daha hızlı bir şekilde tamamlanmasını teşvik etmek, işçilerin tazminat maliyetlerinden kaçınabilmek ve finansal riski taşerona devretmek (Manu vd. 2013: 1017- 1018) oluşturmaktadır. İşletmenin genel giderlerini (kira, ısınma, su vb.), genel inşaat maliyetlerini azaltmak ve inşaatı daha hızlı teslim etmek, pazarın kayganlığı ve daha iyi işçilik şeklinde belirginleşen nedenler önemli olmakla birlikte, nihai amacın, inşaat yüklenicilerinin (müteahhitler) maruz kaldıkları/kalacakları sorumlulukları ve bu sorumlulardan kaynaklı riskleri, taşerona aktarmak etrafında düzenlendiği ve işlediği söylenebilir (Costantino vd., 2001: 444-445). Şirketlere, kapasitelerinin üzerinde iş yapma imkânı yaratan (Öz, 2001:140) işleyle taşeronluk, şirketlerin hesaplanmış amaçlarına göre işler. Çalışma ortamında bu eğilimin yükselmesi, iş alanını karakterize eden iş çeşitliliğinin artışı ve bunun iş yükü ve zaman baskısını artıran niteliği ile birlikte düşünmek gerekir. İnşaat işini tanımlayan aşırı iş yükü, zaman ve ticari kaygılardan kaynaklı baskılar, ikinci hatta üçüncü taşeron kullanımı şeklinde uygulamaları iş sürecine dâhil etmektedir. Özellikle, eş zamanlı inşaat siparişlerinin gerçekleştiği durumlarda, iş takip sırası oldukça karmaşık olabilmektedir. Bu tip durumlar söz konusu olduğunda, genelde işi ikinci bir taşerona devrederek çözme eğilimi ortaya çıkmaktadır. İnşaat sektöründe ikincil hatta üçüncül taşeronların

kullanımı, beraberinde bir katmanlaşma da yaratır (Sözen ve Küçük, 1999:215-216). Ancak ikincil ve üçüncül taşeronluk katmanları arttıkça, her katmana düşen kar marjı düşmektedir. Bu da, kaçınılmaz bir biçimde kaliteden ödün verilmesine (Sözen ve Küçük, 1999:219) öte yandan, ücretlerin aşağıya çekilmesine ve güvencesiz çalışmanın bir norm olarak kabulüne yol açmaktadır. İstihdam yapısındaki bu dönüşüm, 1990'ların ortalarından itibaren, enformel inşaat faaliyetlerinde gerçekleşen hızlı büyümeyle (Wells, 2007:87) bağlantılı düşünülebilir. Düzensiz işin yaygın olduğu inşaat sektörü (Fellini vd. 2007: 282), aynı zamanda bir enformel girişimler sektörü ve enformel emek sektörüdür (Wells, 2007:87). Diğer taraftan, enformel bir ortamla ilişkilenen *işçi tipi* ise güvencesizliğin ve istikrarsızlığın zemininde sallanan *gündelikçi bir figürdür*.

İşletmelerin işgücü ihtiyacını, günlük emek (casual labour) olarak, yeni istihdam sağlayıcıları olan araçlar (taşeronlar, işçi acentaları/şirketleri ve aracı kişiler) vasıtasıyla işçi bulma (outsourcing of labour) biçiminde temin etmeleri, çalışan enformel işçi sayısının artışına alan açmaktadır. Bu durum en başta, istihdam yasaları, işçi sağlığı ve iş güvenliği gibi istihdam kural ve koşulları kapsayan düzenlemelerin, dünyanın büyük bir bölümünde göz ardı edilmesine neden olur (Wells, 2007: 92; ILO, 200: 15). Günlük işçi istihdamı uygulaması, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan birçok ülkede, genelde araçlar vasıtasıyla gerçekleşen ve uzun süredir varlığını koruyan bir uygulamadır. Ancak inşaat sektöründe, günlük işçi (casual labour) istihdamının boyutu, özellikle son yıllarda giderek artmıştır (ILO, 2001). Dünyanın büyük bir bölümünde, özellikle inşaat sektöründe, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan günlük/yevmiyeli/geçici (casual) biçimde çalıştırılan bütün inşaat işçileri, genişletilmiş enformel ekonomi kavramına dahil edildiğinde, enformalitenin, istisnadan ziyade bir norm haline geldiği görülür (Wells, 2007:91). Emeğin taşeronlaşması, geçici istihdamın (casual employment) karmaşık bir formudur (Kenny ve Bezuidenhout, 1999: 185). Bu formun yaygınlık kazanması, elbette kalıcı istihdamın azalması, araçlar yoluyla düzensiz ve geçici temelde istihdamın yaygınlaşmasıyla (ILO, 2001: 17) bağlantılıdır.

Diğer bir husus; inşaatın, kentlere akan vasıfsız ve topraksız tarım işçileri için faaliyet gösterebilecekleri önemli bir istihdam alanı olmasıdır (ILO, 2001: 11). Şirketler açısından bakıldığında, yerel işgücü piyasasından işçi bulmak daha uygun bir yöntem olarak görülmektedir. Bu durum, doğrudan enformel istihdam uygulamalarını (sözel ya da kişisel/etnik ilişkiler) ve ağları önemli kılmaktadır (Fellini vd. 2007: 288). Çalışma ilişkisine eklenen her yeni ilişkiler ağı ile sektörde enformel istihdam koşulları genişlemektedir (Çınar, 2014:39). Ancak enformel iş piyasasıyla ve kayıt dışı emek süreciyle kurulan her ilişki dinamiğinin, taşeronluğu bir istihdamı düzenleme tarzına dönüştürdüğünü belirtmek gerekir. Taşeronluğun istihdamı düzenleyici niteliği, işgücü piyasasını yaş, etnisite, ırk gibi unsurlar üzerinden parçalayarak yeniden yapılandıran boyutuyla da ortaya çıkar. Yönetimsel kontrol bu kez, ırk, yetenek ve yurttaşlık gibi ayrımlar üzerinden işler. Zira süreç, toplumda var olan bu hiyerarşiler üzerinden işlerlik kazanır (Kenny ve Bezuidenhout, 1999: 185-186).

Hiyerarşik bir düzlemdede işgücünü kendi içerisinde parçalamaya dayanan bir işleyiş mekanizması, öncelikle taşeronlaşmış çalışma ilişkisinde, aracı aktörleri stratejik öneme sahip bir konuma yerleştirir. Bunun yanı sıra işçiler arasında yerellikler, aidiyetlikler, mekânsal ve kültürel yakınlıklar temelinde geliştirilen ilişki ağlarının önemi artar. Söz konusu ilişkiler ağı, işgücü piyasasına içerilmenin bir koşulu haline geldiği için, bu ilişki ağları yoluyla işbirliği geliştirmek, işçiler açısından zorunlu bir stratejiye dönüşür. Bir başka deyişle, aracı aktörler aracılığıyla sektör içerisinde dönemsel/geçici, günlük ücretli sosyal güvenceden yoksun ve sürekli mobil istihdam biçiminde işgücü piyasası içinde var olmaya çalışma, işçilerin, aracı aktörlerle kurdukları sosyal ilişkiler/ağlar aracılığıyla mümkün olabilmektedir. İnşaat sektörü bu belirtilen özellikleri nedeniyle, sermayenin, istihdam ilişkileri içerisinde, işgücünü kontrol etme ve yönetme mekanizması olarak aracı aktörleri nasıl ürettiği ve işlevsel kıldığı ve aracı aktörler vasıtasıyla, istihdam ilişkilerini yeniden nasıl yapılandırdığı konusunda yapılacak bir tartışmaya olanak vermektedir.

Taşeronlaşmış İstihdam İlişkileri ve "Aracı" Aktörler Olarak Ustabaşılar

Esnek ve güvencesiz istihdam ilişkilerinin, bir istihdam düzenleme tarzı olan taşeronluk uygulaması ile birleşmesi, iş piyasasını işgücü açısından daha istikrarsız, geçici/günlük ve riskli kılmaktadır. İşgücü piyasasını etkisi altına alan ekonomik, ideolojik ve politik içeriği olan bu uygulamalar, işgücünün tarihsel bağlamı içerisinde şekillenen kazanımlarını sürekli kılacak ve özneleşme sürecine katkıda bulunacak araçlarına el koymayı kolaylaştıran, işgücü açısından sarsıcı etkiler yaratan stratejiler olarak belirginleşmektedir. Bunun için, taşeronlaşmış istihdam ilişkilerinin taşıyıcısı ve aracı aktörü olan *ustabaşılar*, sektör içerisindeki konumuna odaklanmak, sadece taşeronlaşmış istihdam koşullarına ilişkin bir kavrayış sağlamayacaktır. Bunun yanında pazar koşullarında şirketlerin kar ve verimliliğini üreten düzenlemelerin, aracı aktörler vasıtasıyla nasıl sürekli kılındığının bilgisine de ulaşılacaktır. Bu stratejinin uygulayıcısı olan aracı aktörler, yerine getirdikleri işlevleriyle şirketlere verimlilik politikalarını uygulama ve rekabet edebilme kapasitesini genişletme imkânı yaratmaktadır. Esnek, güvencesiz ve istikrarsız çalışma biçimlerinin yeniden üretilmesine imkân veren bu işlevler, işgücünü kendi içerisinde daha fazla bireysel ve yalnız kılarak, denetimin ve kontrolün sınırlarını genişleten içeriğiyle, pratikte işgücünün haklarını uygulanamaz bir noktaya taşımaktadır.

Aracı aktörlerin aracılığıyla giderek yaygınlık kazanan bu çalışma biçiminin asıl belirleyici özelliği, şirketler açısından maliyetlerin en aza düşürülmesini sağlamaktır. İşçilerin düşük eğitim düzeyi, inşaat işleri dışında başka bir iş alanında faaliyet gösterebilecekleri bir mesleğin olmaması, işsizlik veya asgari ücretin üzerinde gelir elde etme olanağı yaratan başka bir iş imkânına erişememe ve gelir yetersizliği şeklinde belirginleşen unsurlar, inşaatı bu nitelikteki işçiler için daha cazip bir sektör haline getirmektedir. Bu niteliklerin formel iş imkanlarına erişimi sınırlayan etkisi, inşaatı düzensiz, ağır ve yıpratıcı çalışma, aşırı iş yükü ve zaman baskısı içeren, eksik, düzensiz

ödeme biçimleri ve düşük ücretli çalışmayı barındıran olumsuz özelliklerine rağmen, işçiler için gelir sağlayıcı bir faaliyet alanı haline getirmektedir:

"...Vasıfsızların tercih ettiği bir sektör... İşçiler, usta, ustabaşı genelde ilköğretim mezunu oluyorlar..." **G3**, "... İnşaat yorucu yıpratıcı ama normal bir asgari ücretle çalışmadan daha iyi kazanıyorsun..." **G11**, "...Aşırı iş yükü var..." **G29**, "...Sürekli bir iş yok... Büyük firmalar en çok sürekliliği olanlar..." **G31**.

İnşaat işlerinde faaliyet gösteren işçilerin, iş bulabilmek ve faaliyet gösterdikleri işte çalışma zamanını uzatmak ve işten elde edeceği gelir, taşeronluk stratejisiyle çevrilmiş bir istihdam ortamında ancak aracı aktörlerin inisiyatifiyle mümkün olmaktadır. Bu imkânların içeriği ve işçilerin bunlara erişimi; işçinin ustabaşı ile olan ilişkisinin niteliğine, mesai imkânına, çalıştığı iş birimine ve hangi yöntemle (yevmiye ve metre hesabı gibi) ve taşeronla (firma taşeron/şahıs taşeron) çalıştığına bağlı olarak değişmektedir. İş bulabilmesi, enformel iş piyasasıyla ilişkilenebilmek mümkün olan işçiler için bunun diğer bir anlamı; geçici, düzensiz ve riskli işlerde, düşük ücretli ve güvencesiz çalışmak, ya da sınırlı sosyal güvenceye erişmektir. İstihdamı düzenleme tarzı olarak taşeronluğun diğer önemli bir işlevi, çalışma ortamında şirket sahipleri ile işçilerin karşı karşıya gelme durumunu ortadan kaldırmaktır. Bu anlamda taşeronluk, şirket sahiplerine, mevcut ve ihtimal dâhilinde olan sorunları çözme ve bu sorunlardan kaynaklı gelen/gelebilecek tepkilere çözüm üretme konusunda üstlenmeleri gereken sorumlulukları aracı aktörlere aktarmalarına imkân verir. Sorumluluk ve riskin yukarıdan aşağıya doğru aktarıldığı ya da havale edildiği bir istihdam ortamında, aktarım pratiği, hiyerarşik bir düzlemde firmalardan ustabaşına doğru gerçekleşmektedir. Bu şekildeki hiyerarşik bir düzenleme, hiyerarşinin üst basamaklarında yer alanlar için avantajları garanti eden, alt konumda bulunanlar açısından ise, *bağımlılığı* neredeyse mutlak ve sürekli kılan bir nitelik göstermektedir:

"...Ana firmalar taşeronla sorumluluk yüklerken taşeronlar da sorumluluğu ustabaşına atıyor..." **G3**, "...Taşeron çalıştırma ana firma ile işçi arasında bir kalkan oluyor. İşçi ana firmayı göremiyor..." **G10**, "...İnşaat sektöründe şirket taşeron vardır bir de şahıs olarak taşeronlar vardır... Müteahhit ya da ana firma taşeronlara işin bütün birimlerini verir... Malzemeli ve malzemesiz çalışma durumu var. Malzemeyi alan taşerondur işçiyi bulan taşerondur... Ana firmanın taşeronla ilişkisi şudur: Arkadaşım bu işi bu kadar sürede bitireceksin. Şahıs taşeronsa zaten bir sözleşme falan da yok..." **G30**, "...Şahıs taşeronlar, kalitesiz küçük firmalarda daha çoktur. Kurumsallaşmış ana firmalar, daha çok firma taşeronlar kullanır..." **G34**.

Şirket sahiplerinin, çok çeşitli birimlere ayrılan işin bir kısmını ya da büyük bölümünü taşeronlara aktarmaları, standart olmayan istikrarsız istihdam koşulları ve ilişkilerini özellikle daha düşük eğitilmiş, iş deneyimi az ya da olmayan ve işverenle pazarlık yapabilecek araçlardan yoksun olan bireyler için daha istikrarsız kılmaktadır. Yerel (local) esneklik biçimi de dâhil, sayısal esnekliğin bütün formlarının gözlendiği, işgücünün niteliksiz ya da kısmen nitelikli, güvencesiz biçimde (iş, istihdam, gelir, sosyal güvence bakımından) yer aldığı bir ortamda taşeronluk, işçileri çalışma koşulları içerisinde (ücret,

çalışma zamanı gibi) özerklik kaybına maruz bırakan en istikrarsız istihdam biçimi olarak belirginleşmektedir. Bir aracı aktör olarak ustabaşların, istihdam ilişkileri içinde kendi iş ekibini kurma (işçi toplama) ve yönetme işlevi, sektör için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Sektör içerisinde, taşeron (firma/resmi ve şahıs/resmi/firma olmayan) bağlı çalışan ve yüklenici firmaya bağlı, ancak taşeron gibi (şahıs taşeron olarak) çalışan ustabaşların varlığına yaygın bir biçimde rastlanmaktadır. Bu konular, daha çok ustabaşların sahip oldukları iktisadi olanaklar dâhilinde belirlenmektedir. Ancak, taşeron şirketlerin yoğun bir biçimde rekabet ettikleri bir alanda, kendi lehine uygun stratejiler geliştirebilme kabiliyeti ve oluşturdukları iş ekibinin niteliği ve ekibi ekonomik fayda temelinde iş sürecinde mobilize edebilme becerisi, bir bütün olarak iş piyasasındaki konumunu etkileyebilmektedir. Ustabaşı; işin çıraklık, ustalık aşamalarından küçük yaşta geçen, iş deneyimine sahip, malzemen ve projeden en iyi şekilde anlayan ve bunu sahaya uygulayabilme yetkinliğini gösterebilen aracı kişidir. İşi doğru anlamak ve aynı şekilde işçiye aktarmak, işçileri yönlendirebilmek ve işin gerekliliklerine göre iş dağılımını yapabilmek, ustabaşların işlevleri arasındadır. Yoğun rekabet ortamında, işin hızlı ve zamanında bitirilmesini sağlayarak verimlilik yaratmak, iş kazalarını önlemek, iş güvenliğini ve iş disiplinini sağlamak, işçilerin ücretlerini belirlemek ve ödemelerini gerçekleştirmek, aynı zamanda taşeronlar, yükleniciler ve işçiler arasında aracılık yapmak ustabaşların yerine getirdiği diğer işlevlerdir. Taşeronlaşmış çalışma koşullarının bu aracı aktörü, yerine getirdiği işlevleriyle, işverene bağımlı, şirketlerin kar ve verimlilik politikalarıyla bütünleşmeye hazır, kendisinin ve işverenin hesaplanmış çıkarları doğrultusunda, çalışma koşullarını biçimlendiren ve inisiyatif geliştirebilen bir figür olarak ayırt edilebilir:

"...Ustabaşım ama taşeron gibi çalışıyorum. Ekibimi kuruyorum... Taşeronla bağlı çalışan ustabaşları var. Ana firmaya bağlı çalışan ustabaşlar da var. Böyle olduğunda işçiler direk şirketle çalışır. Taşeron gibi çalışan ustabaşı da var. Ana firmanın işçisinden sorumlu değildir, kendi işçisinden sorumludur..." **G1**, "Ustabaşı taşeron olabilir de olmayabilir de..." **G2**, "...Ana yükleyici firma, işleri kategorize eder işi bölümlere ayırır. Bu alanda uzman olan, alt yapısı olan, deneyimi olan taşeron firmalara verir... Taşeron firmalar da kendi organizasyonunu yaparken, bu işte deneyimli olan, çevresi olan, birikimi olan ustabaşlarını buluyor, onlar da kendi ekibini oluşturuyor... Malzemen işten projeden anlayan ustabaşıdır... Bir liderden beklenen özellikleri olması gerekiyor... Bir nevi alt taşeron gibi bir şey. Taşeronun adamı, ama kendi ekibini kendisi kuran kişidir. Taşeron, ana firmaya işçi temin eder. Ama işçi bulurken de ustabaşı aracılığıyla bunları buluyor..." **G3**, "...Ben şirketi ayakta tutmak için çalışmak zorundayım, insanları da çalıştırmak zorundayım..." **G22**, "...İşçisine para akışını ustabaşı sağlamak zorundadır..." **G28**.

Aracı kişilerin imkânları dâhilinde, yoğun rekabet koşullarında şirketlerin ve taşeron firmaların çıkarlarının iyi birer uygulayıcısı konumuna gelme çabaları, hem piyasada var olabilme koşulunu sağlamaktadır, hem de işçileri kendi içerisinde ayırarak "esnek sömürü"nü koşullarını ve yeni tahakküm biçimlerini üretmektedir. İşgücü, karmaşık ilişki ağları, işin çeşitliliği, işin mekânsal dağılımı ve ücret gibi unsurlar bağlamında hiyerarşik bir düzlemde kendi içinde

parçalanmakta ve bu durum, hiyerarşinin ara basamaklarında yer alan ustabaşı gibi aracı aktörlerin aracılığı ile gerçekleşmektedir. Ustabaşı, usta, kalifiye işçi, acemi işçi gibi farklı statülere göre biçimlenen bu hiyerarşik düzlem, işsizlik oranının arttığı ve yoksulluğun giderek kalıcılaştığı, iş bulma ve işini kaybetme kaygısının beslendiği bir ortamda yaygın hale gelmektedir. Bu durum kuralsız, geçici ve riskli olan iş piyasası ortamında işçilerin, daha güvenceli çalışmaya yönelik istencini ve çabasını da olumsuz etkilemektedir:

"...Ustabaşı, işçilerle birlikte hareket edemiyor... Zaten işveren, görev dağılımını işçilerin bir araya gelmesini engelleyecek şekilde yapıyor... Ana firma, alçı işini tek bir firmaya vermiyor, üç farklı taşerona veriyor. Bir arada durmasınlar, bir arada hareket etmesinler diye. Biri giderse öbürü devam etsin diye..." **G3**, "...Biz birkaç ayda birkaç firmayla çalışabiliyoruz. Sabit bir yerimiz yok... ..." **G24**, "...İş sürekli değil. Belli bir yerde uzun süreli çalışmıyoruz... Bugün bir firmaya çalışıyorsunuz yarın başka bir firmaya çalışıyorsunuz. Bugün bu şehirdeyiz, yarın başka şehirlere gidiyoruz..." **G31**. "...Bir sıkıntınız olduğunda, taşerona yansıtmanız bile, taşeron yukarıya yansıtıyor... Kimse zaten, pek bir şey demiyor..." **G19**, "...Ustabaşılarla bir araya gelip ortak karar almalarımız bugüne kadar olmadı..." **G23**, "İnşaat sektöründe sendikalaşma yok. ..." **G31**.

İşçilerin zamansal ve mekânsal açıdan bir araya gelerek, gelişebilecek herhangi bir muhtemel etkileşim koşulunu ortadan kaldırmak, hem sermaye ve emek ikilemini belirsiz kılmakta hem de işçileri birbirine *rakip* ve *yabancı* hale getirmektedir. İş gücü piyasasının bu şekilde bireyselleştirilmesi, iş piyasasına içerilme kaygısını, olumsuz çalışma koşullarına karşı koymayı gerektirecek çabaların önüne geçirmektedir. Taşeronluk işverenin lehine; istihdam maliyetlerini azaltarak ve işçiyi *iş yükü* ve *zaman baskısının* ezici ağırlığı altında bırakarak, düşük ücretli (yetersiz ücret) ve iş güvenliğinin az ya da hiç olmadığı istikrarsız, geçici ve riskli işleri yaygın hale getirmekle, istihdam rejiminin koşullarını yeniden üretir. Sosyal ve gelir eşitsizliğini derinleştiren, eşitsiz güç ilişkilerini besleyen bu rejim, sıklıkla enformel ilişkilerden beslenen ve bu ilişki içinde bir şekilde güç olmaya çalışan aracı aktörlerin vasıtasıyla işler hale gelmektedir. İşgücünü hiyerarşik bir düzlemde, sadece *aracı kurumlar* üzerinden değil *aracı kişiler* üzerinden de parçalamak, bu rejimin belirgin bir niteliği olarak ortaya çıkmaktadır:

"...Herkes kendi çalıştığı ustabaşının elemanı gibi görüyor kendisini..." **G26**. Ustabaşı hangi taşeronla anlaşmışsa işçiler de oraya gidiyor..." **G3**. "...Bizim işçilerin birbirlerini yarı yolda bırakmak gibi özellikleri var... Eskiyle şimdi arasında çok fark var. Önceden herkes birlikti. Alacağın para olsun, iş olsun, ne olursa olsun, birlik beraberlik vardı. Şimdi öyle değil, herkes birbirinin kuyusunu kazmaya çalışıyor..." **G32**.

İş piyasasında yerine getirdiği işlevleriyle bir üst kategori olarak konumlanmak, ustabaşılarının kendilerini işveren gibi hissetmelerine neden olabilmektedir. İşçiyi ücretli (yevmiyeli) iş sürecine dâhil etmek, işçilerin ücretlerini belirlemek ve işçilere para akışını sağlamak şeklinde yerine getirdikleri işlevler, bu algıyı beslemektedir. Öbür taraftan, ustabaşı aracılığıyla iş piyasasına (geçici de olsa) dâhil edilmek, işçinin, kendisine iş sağlayan kişi olarak ustabaşısı, işvereni olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ustabaşı, hem sahip olduğu iktisadi olanaklar bakımından, hem de iş sürecinde, işin bütün unsurlarından ve işçiden

sorumlu kişi olduğu için, kendini işçinin üstü konumunda görmektedir. Ancak bu algı, duruma göre değişkenlik gösterebilmektedir. Ustabaşlarının kendilerini bazen işçi, bazen de işveren veya patron olarak tanımladıkları görülmektedir. Bir şirkete (yüklenici ya da taşeron) bağlı ya da şahıs taşeron gibi bir konumda olsa dahi, işçilerle birlikte iş sürecinde, hem işi öğreten, işi ve işçiyi yöneten ve yönlendiren kişi olmakta, hem de işçi gibi işin en emek yoğun boyutunda aktif olarak yer almaktadır. İşçiyle birlikte iş sürecinde faaliyet göstermek, kendi konumunu algılayış biçimini de etkilemekte, bu konuda standart olmayan, duruma göre farklılaşan bir algı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bazen, kendilerini işçi saydıkları, işçiyle özdeşleştirdikleri bir durum da ortaya çıkmaktadır. Ustabaşlarının kendi konumlarına dair yaptıkları tanımların çelişik ifadeler içermesi, kendilerinde olmayan ve diğerlerinde var olan ayrıcalıklarla ve imtiyazlarla kurmaya çalıştıkları özdeşlik ilişkisi ya da kendini işçiden ayırıştırma eğilimleriyle bağlantılı düşünülebilir. Hiyerarşinin ara basamaklarında yer alan ustabaşlarının, duruma göre kendilerini işçi, işveren ve patron olarak tanımlama ve konumlandırma biçimlerine dair söylemleri ve aslında bu konuda içine düştükleri ikilem, ideolojik tahakkümün üstü örtük bir biçimde, görece farklılaşan nitelikler, ilişkiler ve erişilebilen olanaklar üzerinden hiyerarşik parçalamayı nasıl gerçekleştirdiğini de bize göstermektedir:

"...Ustabaşı, kendini bir işçiyle aynı görmez. Bir kere aldığı ücret daha iyi... Daha iyi yerlerde yatıp kalkabiliyor. Yemek yediği yerler daha iyi. Ustabaşı kendini işçilerin patronu olarak da tam göremez. Çünkü o da patronlara bağlı çalışıyor... Patron gibi hissetmiyorum, ama işveren gibi hissediyorum..."**G23**, "...Kendimi ne patron görürüm ne işçi görürüm. Ayda iki kere evime gidiyorum... Patron gibi görsem işçilerden ayrı yerim, ayrı yatarım, böyle bir şey yok..."**G24**, "...Kendimi işveren gibi görüyorum. Ama arkadaş gibi de görüyorum. İşçilerim sayende iş bulduk derler..." **G25**, "...Kendimizi işçilerin önderi olarak görüyoruz. Taşeron, sorumluluk verdiği için taşerona karşı kendimizi sorumlu görüyoruz..."**G26**, "...Bütün işlerden ben sorumluyum... İşçilerle beraber çalışıyoruz. Yeri geliyor patronluk yapıyoruz yeri geliyor ustalık yeri geliyor işçilik yapıyoruz... Paraları verince kendimizi patron olarak görüyoruz..." **G28**.

Bu açıdan bakıldığında, taşeronluk stratejisinin, sermayenin kar odaklı işleyişini sadece somut iktisadi fayda üzerinden yürütmediği görülür. Üstü örtük ideolojik ve sosyal hamleler biçiminde, işgücünü kendi içinde parçalayan müdahalelerine, bu stratejinin imkân veren işleyişinin de eşlik ettiğini eklemek gerekir. Aracının da aracısının üretilmesine imkân veren bu rejimde, sadece işçinin değil, mesleki deneyimi ve yeterliliği çok iyi olan bir ustanın da, iş piyasasında *aracısız* (taşeronsuz) varlık gösterebilmesi çok güç görünmektedir. Mesleki deneyimi ve yeterliliği çok iyi olan ustabaşlarının, şahıs taşeron olarak iş piyasasında varlık göstermeye yönelik çabaları, dolayısıyla artan taşeronlaşma eğilimine bu yönüyle de bakılabilir. Bir ustabaşının, iş piyasası içindeki konumu üzerinde; sahip olduğu iktisadi imkânlar ya da bunu yaratabilme kabiliyeti, sıklıkla yerel unsurların, kültürel, bölgesel yakınlıkların beslediği ilişkiler ağını, çalışma ekibini kurmak ve yönetilebilir kılmak için mobilize etme becerisi, dahası pazar koşullarında rekabet edebilirliğini sağlayacak stratejiler geliştirebilmesi, bir bütün olarak belirleyici olmaktadır. Vurgu, iş piyasasında *aracısız* var olmanın mümkün olmadığına yapılmaktadır:

"...Çok iyi usta olup işini pazarlayamayan çok usta da var. Bu ustalar, taşerona mecbur kalıyorlar..."**G30**, "...Bazen ana firmalarla taşeronlar arasında da aracılar oluyor... Taşeron ustabaşı gibi o ara kademelerle bir bağlantınız yoksa iş bulamazsınız..."**G31**, "...İsteddiği kadar iyi bir usta olsun. Firmanın o ustayı çok iyi tanıması gerekiyor taşeronsuz işi alması için. Ya da gidip taşeronun verdiği fiyatın altında fiyat vermen gerekiyor..."**G32**. "...Türkiye'de bu sektörde iş bulmak taşeronsuz olmuyor..."**G34**.

İstikrarsızlık, güvencesizlik ve belirsizlikle çevrili bir istihdam rejiminde, ayrıcalıklar bağlamında belirlenmiş konum farklılıkları, sabit bir nitelik arz etmemektedir. Konum farklılığı yaratmada ya da mevcut konumu sürdürebilir kılmada, iktisadi olanağın yanı sıra etnisite, kültürel yakınlık ve hemşerilik gibi yerel unsurlar da etkili olmaktadır. Hatta içeriği bu unsurlar tarafından belirlenen ilişki ağları, iktisadi olanağın yaratılmasında bazen en önde gelen belirleyici etken olmakta, taşeronlaşmanın yerel kaynağını oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, hem işçinin iş piyasasına içerilme sürecinde hem de ustabaşılardan iktisadi olanağı biriktirmelerinde ya da şahıs taşeron olarak mevcut konumlarını sürdürebilmelerinde, *firma taşerona* dönüşmelerinde bu ağın kendisinin stratejik bir öneme sahip olduğu belirtilebilir. Ustabaşı, firma oluşturabilecek imkânları yaratamadığında, *şahıs taşeron* olarak işlevini sürdürmektedir. Bu iki konumu yaratabilecek olanağa sahip değilse, *firma veya şahıs taşerona* bağlı olarak, işçinin bir üstü şeklinde ustabaşılık yapabilmektedir. Bir diğer önemli husus, hem ustabaşı hem de işçi açısından, iş piyasası içine girebilmek ya da içinde tutunabilmek amacıyla sürekli olarak eklenmeye çalıştıkları bu ilişkiler ağının bir zorunluluk olarak ortaya çıkmasıdır. Söz konusu ağ, sıklıkla yerelliklerden beslenen, farklı çıkar ve güç ilişkileri temelinde sürekli değişebilen, her ağa yenilerinin eklenmesiyle genişleyebilen bir nitelik arz etmektedir. Ustabaşılar çalışma ekibini oluştururken, sektör içerisinde eklenildiği ilişki ağları aracılığıyla işçiyi tedarik eder. İnşaat sektöründe işin çeşitliliği, birimlere ayrılan yapısı ve bu birimlerin farklı taşeronlara aktarılması nedeniyle işçilerin farklı birimlerde ve ekiplerle çalışmaları, çalışma sürecinde farklı yerelliklerin bir arada olabildiği bir ortam yaratmaktadır. İşçiyi, ustayı, ustabaşısını hatta taşeronu, en belirleyici nitelikleriyle ortaya koyan bu etkileşim ortamı, ustabaşıya, en uygun ağın ve işçinin seçimi imkânını vermektedir. Ustabaşının işçiyi seçerken başvurduğu; işçinin kişisel ve sosyal özellikleri, işteki performansı, mesleki deneyimi ve çalışma ekibine uyumu gibi bilgiler, bu ağın içinde elde edilir ve ustabaşı, ekonomik faydası temelinde bu bilgileri kullanır. İşçilerin, etnisite, kültürel, dilsel yakınlık ve hemşerilik gibi yerelliklerini referans almak işin etkili bir boyutudur ancak bu unsurlar iş sürecinde, ustabaşının ekonomik faydasına göre bazılarının reddi, bazı durumlarda ise kabulü şeklinde işlevsel hale getirilir. Bir başka deyişle, ilişki ağlarının kullanılmasındaki temel ilke, *iş yapabilirlik* potansiyeli olmakta, bu koşulu sağlayan ilişki ağları sürece dâhil edilirken, söz konusu ilkeye aykırı olan öğeler elenmektedir:

"...Akrabayla arkadaşla çalışırım, ama kaptırsam işe çalışmak istemiyorum..." **G30**, "...İşinin ehli olup olmadığına bakarım... Eş dosttan işçi almıyorum. Yakınların alışkanlıklarını gideremiyorsun. Ama yakının olmayanlara, sık sık izinlerde işe giriş çıkış saatlerinde dinlenme saatlerinde kurallarını kabul ettiriyorsun..."**G20**.

İş çeşitliliğine bağlı olarak kurulan iş ekipleri, sektörün iş rasyonelitesinin zorunlu bir işleyişidir ve kurulan ekibin niteliği ve verimlilik üretme kapasitesi, ekonomik faydayı belirlemektedir. İşçinin ihtiyaçları, işteki deneyimi ve becerisi, mağduriyet durumları, işin mekânsal hareketliliğine, ağır ve fazla çalışma koşullarına uyum gösterebilme kapasitesi bir bütün olarak iş sürecinde *rasyonel fayda* anlayışı temelinde kurgulanmakta ve mobilize edilmektedir. Bunun için ekibe dâhil edilecek işçinin, ustabaşının *tanıdık* kategorisi içinde yer alması önemlidir. Bu kategoriye; akraba, hemşeri, geçmişte birlikte çalışmayı deneyimlemiş olanlar ve ilişki ağı içerisinde tavsiye edilenler dâhil edilmektedir. Ustabaşılar bu kategoriye dâhil olanlar arasında yönetsel kontrolünü sağlayabileceklerle ekibi oluşturmaktadır. Temel strateji, her türlü olumsuz duruma karşı itaat eden, itiraz etmeyen ve rıza gösteren işçilerden ekibi oluşturmaktır:

"...Tanıdıklarımız akrabalarımız hemşerilerimizi seçiyoruz. Bir dediğimi iki etmiyorlar... Genelde işe çok ihtiyacı olanları, borcu olanı çaresiz olanı alıyoruz... Onlar da ihtiyacı olduğu için ne dersek itiraz etmiyorlar..."**G1**, "...İşteki deneyimi arkadaşlığı tanıdık olması hepsi etkili oluyor... İş bitirebileceğin elemanları bulmak önemli... Ustabaşıları daha önce birlikte çalıştığı onu ezmeyecek onun sözünü dinleyecek kişileri buluyor... İş ortamında bir rahatsızlık varsa işçilerin tepkilerini bastırabiliyor..."**G3**, "...Kendi hemşerininle çalışırsan fazla söz geçiremezsin. Benim için en iyi eleman, verdiğim işleri yapan emir almasını bilen adamdır..." **G24**.

Ustabaşı, mevcut konumunu, başta kendinin ve bağlı olduğu şirketin ekonomik faydası temelinde kurguladığı ve stratejik olarak yönettiği sürece sürdürebilmekte ve şirketlerin iş ağı içinde kalabilmektedir. Ustabaşılar açısından dahi istikrarlı ilerleyen ve süreklilik arz eden bir niteliğe sahip olmayan bu zeminin, iş piyasasına içerilmesi aracı aktörün inisiyatifine bağlı olan işçiler açısından daha fazla istikrarsızlık ve risk içermesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle bu parçalanmış hiyerarşik düzlemin kaybedeni konumuna yerleşenin, en alta yer alan işçi olduğunu vurgulamak gerekir. Bu açıdan bakıldığında, sadece sorumluluk ve risk değil, "esnek sömürünün" de hiyerarşik bir düzlemde yukarıdan aşağıya doğru aktarıldığı belirtilebilir. Bu, bazı ustabaşılar tarafından, rahatsızlık duyulan bir durum olarak da ortaya konulabilmektedir:

"...Taşeron bir nevi haksız komisyoncudur. Çalışmadan haksız para kazanmak gibi..."**G32**, "...Ustabaşı sektörün içerisinde altta bir yerdedir. İşçinin üstü, işçi üzerinden para kazanır..."**G23**, "...Taşeron daha çok işçileri kullanan kişiye denir..."**G24**, "... Birim fiyat üzerinden almış olduğun bir işin maliyeti kurtarıyorsa taşeron ana firmadan daha iyi imkânlar sunabilir. Ama kurtarmıyorsa o zaman da tabii ki işçiyi ezerek zamanından daha fazla işçiden fedakârlık isteyerek işi götürmeye çalışır..."**G34**

İstikrarsız ve kuralsız olan bu zeminde, ustabaşılar aracılığıyla yerine getirilen verimlilik üretme stratejisinin bir diğeri, çalışma ekibine sürekli olarak birilerini geçici dâhil etmek ve kolaylıkla ekipten çıkarmaktır. Aracı aktörün bu stratejik denetimi, iş piyasası içerisinde dezavantajlı olanların geçici, gündelikçi biçiminde kullanımını bir norma dönüştürür. Sürekli olarak *yeniden geçici* bir biçimde, iş piyasasına dâhil edilmenin işçi açısından anlamı ise, "belirsizliğin zincirine" maruz kalmak ile geçici işin istikrarsız niteliğinden dolayı işsiz kalma kaygısını birlikte deneyimlemektir:

"...Günlük bitmesi gereken işi hesaplarız. Bunun için kaç işçi gerekiyor bunun hesabını yaparız. İşin planına göre ekipteki elemanlar artıp azalabiliyor..." **G30**, "...Eskiden işçi ekibi çok değişmiyordu. Son yıllarda gelen giden çok oluyor..." **G26**

Aracı aktörler, iş piyasasında yeni güç ve tahakküm ilişkilerini, geçici ve standart dışı istihdam formları eşliğinde üretirler. Geçici iş; aracı aktöre istediği zaman işçiyi iş sürecine dâhil etme ve süreçten dışlama kolaylığı sağlar. İşsizlik tehdidi ise, işçileri geçici, belirsiz koşullarda ve korumasız (sendika, istihdam sözleşmelerinin yokluğu gibi) bir şekilde çalışmaya, mevcut şartlara itiraz etmeden uyum sağlamaya mecbur bırakır. Aracı aktörün gücünü pekiştiren bu zorunlu bağımlılık ilişkisinin, düzenli ve istikrarlı yürütülmesi büyük oranda ara statü konumundaki ustabaşılığın işlevi ile mümkün olmaktadır. Ustabaşılardan işçiler üzerindeki yönetsel kontrolü en başta, kimin iş sürecine dâhil edileceği ya da süreçten dışlanacağı üzerinden işler hale gelir. Bu işleyiş, aracı aktörlerin hesaplanmış çıkarlarına dayalı yapılan *ayrım*lar üzerinden belirginleşir. *İtaatkâr, uyumlu, verimli* ayrımlarını gözeterek, hatta bunları birbiriyle ilişkilendirerek ekibi biçimlendirmek, geçici işi ve *gündelik işçi* kullanımını yaygın hale getirir, işverene ve onun araçlarına karşı, işgücünü güçsüz bir konumda bırakır:

"...İşçi bulurken birinin önermesi etkili olur... Bir ay çalışma süresi veriyorum. Beğenirsem devam ediyorum... Dürüst, yalan söylemeyen, sakın, uzun süre çalışacak insanları tercih ediyorum... İşte suüstimal yapıyorsa, mesela lavaboya su içmeye çok sık gidiyorsa, işi aksatıyorsa, benim için o adam çok değerli değildir..." **G22**, "...Ustabaşı sözünü geçiremediği kişiyi işten atar..." **G3**. "...Adam köyüne gidecek işsiz kalacak. Bari burada boynumu bükeyim, denileni yapayım, ama işsiz kalmayayım dediğinden dolayı her şeye tamam diyebiliyor..." **G30**

İşin çeşitli birimlere ayrılmış yapısı ve iş sürecinde, gündelik işçinin ekiplere dâhil olma ve ekipten çıkma gibi faaliyetlerle sürekli mobilize durumda olması, işin işleyiş aşaması açısından mekânsal hareketliliği ve parçalanmayı da beraberinde getirir. Oluşturulan iş ekiplerine dâhil olma durumunun geçiciliği; düzensiz, kuralsız işin bir göstergesi olduğu gibi eski ilişki ağlarının sürekli olarak yeni ilişki ağlarına eklenmesi, işverenin sürekli değişmesi anlamına da gelir. Bu da, çoğu zaman işvereni belirsiz kılar:

"...Biz de ekip sürekli değişebiliyor. İşe göre değişiyor. İki üç yerden birden iş bağladığınızda sıkışıklık oluyor. O zaman ekibi bölmek zorunda kalıyorsun, yeni birilerini ekibe alıyorsun. Sizinle çalışıp memnun kalan sezon bitse bile sizi sürekli arar. İş olduğunda kendi gelemese bile eşini dostunu gönderir..." **G1**, "...İşçi çıkarma, ekibi sürekli değiştirme daha çok gizli (şahıs) taşeron sisteminde olur. İşçiyi on on beş gün çalıştırır çıkarır, gider başkasını getirir..." **G34**

İşgücünün yabancılaşmasına ve yalnızlaşmasına zemin hazırlayan istihdam türünün bu niteliği, işçinin enerjisini ve dikkatini, birbirleriyle işbirliğine dayalı, dayanışma içinde olabilecekleri stratejiler geliştirmek yerine, kendisine iş sağlayan ustabaşına ya da dâhil edildiği ekibe yoğunlaştırmasına neden olmaktadır. İşçinin çalışma zamanının, iş yükü ve yoğunluğunun, ücret, sağlık ve güvenlik koşullarının bütünüyle aracı aktörlerin inisiyatifinde olması, zaman zaman işçilerin, söz konusu aktörler tarafından *özverili* olma adı altında, karşılıksız çalıştırılmalarını da

beraberinde getirmektedir. Yoğun rekabetin ve zaman baskısının belirleyici olduğu bu çalışma ortamında, enformel bir ilişki içerisinde geçerliliği olabilecek bir yaklaşım olan *özveri*, iş sürecinin zorunlu bir kuralına, bulunulması gereken doğal bir beklentiye dönüşmektedir:

"...Herkes kendi yöresindeki adamı seçer. Birbirimizin dilini daha çabuk çözeriz. Daha çok uyum sağlar... Nazımız çabuk geçiyor. Mesela bir iş oluyor, ya akşam biraz daha fazla çalışalım bitirelim diyebiliyoruz. Parasını on gün, iki hafta geciktirince adamlar sesini çıkartmıyor..."**G28**, "...Ödemeler geciktiğinde işçilere parayı alamadık şu güne yatacak diyoruz... Akraba tanıdık olunca işçilerden zaman isteyebiliyorsun..."**G1**, "...Akraba tanıdık olunca özveri oluyor. Mesai ücreti almayabiliyor..."**G30**, "...Çok acil yapılması gereken bir iş varsa, bir iki saat fazla çalışıyoruz... Bir iki saate ödeme yapmıyoruz... Ama uzun süre mesai gerekiyorsa, o zaman mesai ödüyoruz..."**G23**

Gündelik işin politik ve ekonomik bağlamı, *sosyal güvenceye* sahip ve yoksun olmanın farklı görünüşlerini de sunmaktadır. Sosyal güvence, ya da kısıtlanmış sosyal güvenceye erişim/erişememe durumu, işin *günlük, dönemlik/sezonluk/geçici biçimleri*, işin zamanında bitirilmesine yönelik artan baskı, iş yoğunluğuna ve iş ekibini oluşturan işçilerin sayısına bağlı olarak değişebilmektedir. Anlatımlar, son birkaç yıldır işçi sigortalarının yatırılması yönünde eğilimin arttığını ortaya koymaktadır. Ancak işçilerin sigortalarının yatırılması, ücretlerinin nasıl ve ne kadarının ödendiğine göre değişebilmektedir. Ücretin tamamının elden verilmesi, asgari ücret karşılığının bankaya yatırılıp geri kalan ücretin elden verilmesi gibi farklılıklar sigorta için yatırılan oranları da etkilemektedir. *Gündelik, geçici işçi* olarak, küçük, orta ve büyük ölçekli firmalarda yer alma biçimlerine bağlı olarak da sigortalı olma durumları farklılaşabilmektedir. Katılımcıların ifadelerinde dikkat çeken hususlardan birisi de, küçük firmaların ve şahıs taşeronların (firma olmayanlar) genelde sigorta yatırma eğiliminde olmadıklarına ilişkin vurgudur. Çalışma süresinin görece daha uzun ve daha kısa olması da sosyal güvenceyi etkileyen diğer bir unsur olarak belirginleşmektedir. Yüklenilen iş bittiğinde, çalışma ekibinden zorunlu olarak ayrılanlar yani, tamamen geçici olanlar, ekipte kalıp başka bir projede çalışmaya devam edenlere oranla daha kısıtlı sosyal güvenceye sahip olmakta ya da tamamen güvencesiz (sigortasız) biçimde çalıştırılmaktadır. Ancak çalıştıkları zaman kadar sigortalı olma durumunun bile yüklenici firma, taşeron firma ve ustabaşına bağlı olması gerçeği, işçiler açısından *sağlık, kazalar, işsizlik sigortası* ile bağlantılı *sosyal güvenlik* olanaklarına erişimin bir sorun olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Ayrıca sigortalılık, büyük oranda asgari yasal zorunluluk düzeyinde gerçekleşmekte, bazı durumlarda ihmal veya suistimal edilen bir boyut kazanabilmektedir:

"...Bütün firmalarda olmasa bile sigorta ve bankaya para yatma arttı. Sadece asgari ücreti gösteriyorlar, ama maaşların tamamı yatmıyor..."**G19**, "...Arada işçi takviye ediyoruz. Birkaç gün olunca, sigorta yapmıyoruz..."**G23**, "...Taşeronların geneli sigortalarımızı yapmıyor. Paralar elden veriliyor. Beş gün yatırıyor beş gün sonra çıktı veriyor. Bazen haberin olmadan bunu yapıyor..." **G27**, "...İşçi, bir gün orda bir gün burada çalışıyor... Üç günlük iş oluyor, adamı üç gün için sigortalı göstermiyoruz..."**G29**, "...Küçük müteahhitlerin işini yaptığımız zaman genelde sigorta yatırılmıyor... İşe girdiğinde sigortalı gösterip işçi çalıştığı halde, sigortadan çıkan

taşeron ve ana firmalar da var..." **G30**. "...İnşaat sektöründe çok yükselen ana firmalar, çok büyük çaplı işler yaptıkları için, sigorta eskisinde olduğu gibi ciddi bir külfet değil..." **G31**, "...Hasta olursun, sigortan yatmaz. Yevmiyen de işlemez. Sigorta konusunda da bence eskisinden pek bir fark yok..." **G32**, "...Şahıs taşeronla çalıştığın zaman hiçbir sosyal güvencen yoktur. İşçi bugün gel yarın gelme arasındadır. Şahıs taşeron olduğunda sigortalar kaçak göçek oluyor..." **G34**

Pazarın kaygan ve maliyet kaygılarının belirleyici olduğu bu ortamda, *gelir güvencesi*, ücret belirleme politikaları ve ödeme biçimleri, gündelik işin politik ve ekonomik bağlamı içerisinde şekillenmektedir. Ücret, çalışma biçimine (yevmiye, metraj gibi), taşeronun ve ustabaşının aldığı iş yüküne, iş birimine (demir, sıva, kalıp, elektrik gibi) göre değişkenlik göstermektedir. İşçinin sosyal ilişkisi (akraba ve hemşeri olmak/olmamak gibi), medeni durumu, iş deneyimi ve becerisi gibi unsurlar bir bütün olarak, işçinin ücretini, ödeme koşullarını ve biçimlerini etkilemektedir. İşçilerin ücretlerinin ve ödeme koşullarının, aracı aktörün inisiyatifinde olduğu bir durumda ödemeler, aracı aktörün ekonomik faydasına göre günlük, haftalık aylık olabildiği gibi, avans verme, ödemeyi erteleme, bazı durumlarda da ödemeyi gerçekleştirilmeme şeklinde olabilmektedir:

"Ücretleri öderken evli olanlara biraz daha özen gösteriyoruz..." **G6**, "...Metre başı çalışan yevmiye çalışan var..." **G14**, "...Ücretleri zamanında vermiyorlar. Ama bu firmalara göre de değişebiliyor..." **G15**, "...Çalışma saatlerini ben ayarlıyorum... Asgari ücrete çalışanlar daha çok köyden her şeyi tarlayı bahçeyi bırakmış gelmiş olanlar. Bana diyor ki; abi ben her işi yaparım. Onlara asgari ücret veriyorum..." **G24**, "...Genelde biz aylık olarak çalışıyoruz..." **G26**, "...Ustalar da aynı ücreti almaz..." **G28**, "...Parayı elden aldığımız için, biz de düzenli para alamıyoruz bu yüzden işçilere de düzenli ödeme yapamıyoruz... Birime göre de ücret farklı oluyor..." **G30**, "...Yevmiye usulünde mesai paralarını çok vermezler binde bir verirler. Aylıkçysanız kesinlikle vermezler..." **G32**, "...Gizli taşeron ana firmaya bağlı çalışır, görüntüde öyledir... Yevmiye belirler on lira ama ana firmayla on bir on iki liraya anlaşmıştır..." **G34**

Yoğun rekabet koşullarında iş ve işçi maliyetlerini en aza düşürmek ve yüklenilen işi en kısa zamanda bitirmek, sermayenin verimlilik politikalarının birer bağımlı nesnesi kılınmış aracı aktörlerin, en belirgin işlevleri arasındadır. Bu işlev, hem firmalara (yüklenici) hem de aracı aktörlere, piyasa koşullarında rekabet edebilirlik kapasitelerini genişletme imkânı vermektedir. Yoğun rekabet ortamı ve bundan kaynaklı işi zamanında bitirme baskısı, sadece şirketler için değil, taşeronlar (firma, şahıs) ve aracı kişi ve aktörler arasında iş piyasası içerisinde farklı konumlarda yer alsalar dahi, iş piyasasında var olabilmelerinin bir normu haline gelmektedir. İşçiler açısından işin zamanında bitirilmesini mümkün kılmak ise, yüklenilen iş bittiğinde, aracı kişilerin iş ağı içinde kalmasına ve başka bir projede ekibe dâhil edilmesine imkân vermektedir. Nitelikten çok, fiyatın/ücret rekabetinin belirleyici olduğu ortamda, aracı aktörlerin (ustabaşılar) bir diğer işlevi, başta şirketlerin ve sonra da kendilerinin kar koşullarını genişletmek ve pazarlık konumlarını güçlendirmek amacıyla işçiyi daha düşük ücretlerle çalışma ve güvencesiz kılma yönünde baskılamaktır. İşin sürekliliği, ücret ve ödemeler konusunda yaşanan belirsizlik, iş sürecinde, çalışan hakları açısından standart yokluğu ve çeşitliliği, işveren ve aracı konumdakinin keyfiliği ve işçi açısından

geleceğin belirsizliği gibi hususları da gündeme getirmektedir. Ayrıca kayıtdışılık rastlanan hususlardan biri olmaktadır. Rekabet olgusu, alandan daha fazla iş imkânına erişme çabası, bunun için de işi en hızlı şekilde bitirme baskısı görünümünde, parçalanmış hiyerarşik bir düzlemde, en üstekinden en alttakine doğru aktarılan bir baskı ve hem sermaye hem de aracı aktörler için verimlilik sağlama koşulu olarak belirginleşmektedir. Diğer taraftan, zaman zaman aracı konumdakilerin kendi aralarında da birtakım rekabet ilişkilerinin varlığına rastlanmaktadır. Ancak iş yükünün ve zaman baskısının eşlik ettiği istihdam koşullarında, işçiler açısından sürece dâhil olma, esnek sömürünün şiddetine maruz kalmakla mümkün olmaktadır. Bir başka açıdan, işçinin; aracı aktörün ilişki ağının içine geçici/günlük biçimde girebilmesi, dolayısıyla iş bulabilmesi ancak zaman baskısına gösterdiği/göstereceği uyum sağlama kabiliyetine bağlıdır. İtaat etme, rıza gösterme ve zaman baskısı, ağır iş yükü, sıklıkla değişen iş ekibine uyum sağlama şeklinde tezahür eden "esnek sömürü"nün şiddeti, hiyerarşinin içindeki aktörler arasında, en üstten en alttakine doğru aktarılmakta ancak hiyerarşinin en altındakiler (işçiler) tarafından yoğun bir biçimde hissedilmektedir:

"... Ekipler arasında rekabet oluyor. Ne kadar çok iş yaparsak işin ne kadar büyük bir kısmını yaparsak o kadar çok para kazanırız... Ekip içinde öne çıkmak dikkat çekmek isteyenler olur. Onlar çok hızlı çalışırlar..."**G31**, "...En iyi taşeron, iş bitirendir. Ben işi, hızlı, zamanında bitirirsem sen beni arkadaşlarına da tavsiye edersin. Ama ben o işi uzatırsam, bir ayda yaparsam senden alırım parayı, ama kimse beni tavsiye etmez... Rekabet ortamından da çıkarsın..."**G24**, "...İş alanını genişletme rekabeti var. İş alanı geliştikçe, kar da artacak... Aynı iş birimi arasında olanlar arasında rekabet var. İş iyi olursa, ustabaşı da prim yapar..."**G3**. "...Mesai yapın bitirin şeklinde baskı var... Ustabaşı yukarıdan fırça yedikçe aşağıdakini fırçalar..."**G30**, "...Yevmiyeye çalışırsan baskı işçi üzerinde daha fazla oluyor..."**G32**. "...Rekabet, taşeronlar arasında fiyat konusunda oluyor, iş kapma konusunda oluyor..."**G33**, "...Aynı birimde çalışan ustabaşları senin içinde arıza çıktı benimkinden çıkmadı diye kıyaslama yaparlar..."**G26**, "...Yaptığınız iş, zamanla yarışan bir iş. Ne kadar erken biterse, o kadar hızlı para akışı oluyor. Tabi ki aldığın eleman sayına göre de kazancın değişiyor..."**G6**

Diğer bir husus ise işin, hızlı ve en az maliyetle bitirilmesine yönelik ortaya çıkan ve hiyerarşik düzlem içinde bir alttakine uygulanan *baskının*, yapılan işin ve ortaya çıkan ürünün niteliğine ilişkin olumsuz sonuçları da beraberinde getirmesidir:

"...Mesela önceden bir yere fiyat vereceğim zaman, önce bir işini görelim derlerdi... Ama şimdi kaçta yapıyorsun, işte falan filan şu fiyata yapıyor, yapıyorsun yap diyorlar. Sen o fiyatın altına inemiyorsun. Çünkü malzemeyi, elemanı düşündüğünde, hiçbir zaman kurtaracak bir fiyat değil. Böyle olunca, ya malzemenin çalman gerekiyor, ya da işin üçkâğıtçılığına kaçman gerekiyor..."**G32**.

*İş miktarının/yükünün bir rekabet unsuruna dönüştüğü, kazanımların işin zamanında tamamlanmasıyla arttığı bir istihdam ortamında*², işçinin, aracı aktörün

² İnşaat sektöründe, taşeronlaşmanın çalışma koşulları ve ilişkileri üzerindeki etkilerini ortaya koyan ve benzer sonuçların elde edildiği diğer bir örnek çalışma için bkz. Çınar, S. (2014). Taşeron Çalışma İlişkilerinde İnşaat İşçileri, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 17 (2), 37-70

ilişki ağı içinde geçici dâhil olma durumu, yüklenilen işi zamanında bitirmesi konusunda harcadığı yoğun emekle sınırlı kalmamaktadır. Bunun yanı sıra, iş sürecinde *itaatkâr, uysal, uyumlu, özverili ve disiplinli* olması da gerektirmektedir:

"...Biz işverene nasıl saygılıysak işçilerin de bize saygılı olmasını istiyoruz. Saygı dediğimiz, itiraz etmemek görevini temiz yapmaktır..." **G1**, "...İşçilerden zamanında ve hızlı işi bitirmesini istiyoruz. Uyumlu olmasını isteriz... İşçi kaytarırsa, işe gelmezse, yarın gelirim der gelmezse, bunu iki kere yaparsa, bununla iş yapamadığımız için mecbur çıkartırız..." **G28**, "...İşçiler arasında sorun olursa ekibini değiştiririm..." **G25**, "...İşçi yavaş yapan birini işten çıkarmam ama oturur konuşurum... İşçi yavaş yapması yüzünden yevmiyesi düşük çalışır. Bu durumu kabul edenler de oluyor, kabul etmeyenler de oluyor..." **G30**, "...Biz büyük firmalarla iş yaptığımız için, işverenin verdiği iş kurallarına iş güvenliğine riayet etmediği zaman işten çıkarırız... Bunlar haricindeki sebepler işteki verimliliğiyle ilgilidir..." **G34**

Rekabetin, ağır iş yükünün ve zaman baskısının hâkim olduğu iş ortamında, işçinin yüksek bir performansla çalışması konusunda baskılama, hem *despotik* (tehdit, kandırma, azarlama gibi) hem de *hegemonik* (fazla mesai, güzel cümleler ve iyi bir yemek sunma gibi) görünümüne arz etmektedir. Hatta farklılaşan durumlara göre, ustabaşı tarafından, her iki unsurun eş zamanlı olarak, işçinin itaati üzerindeki etkisini güçlü kılmak amacıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir:

"...Kırk kişi varsa ben otuz kişiyi gece gündüz bir hafta çalıştırsam hepsi de itiraz etmezler. İnsana hem sert çıkmasını hem de insanı hoşnut tutmayı becerebilme kabiliyetim var. Yeri geldiği zaman bağırırım, hakaret ederim, bazen kendimi bile kaybediyorum. Ama bir saat sonra onun gönlünü alıyorum ve hiçbir şey yokmuş gibi devam ediyorum... İki güzel cümle, bir tepsi baklava, iki kolayla insanı hoş tutabiliyorsun. Arada bunları yapıyorum. Çok da memnun oluyorlar..." **G22**, "...Ayda iki üç sefer mangal yakarız..." **G28**.

Burawoy'un belirttiği gibi, despotik rejimlerden hegemonik rejimlere doğru bir geçiş yaşayan kapitalizmde (1985:148), hegemonik rejimin zemini, *imtiyaz/ödün pazarlığı* (concession bargaining) ile yani işçilerden sahip oldukları ücret ve sosyal haklardan fedakârlık etmeleriyle mümkün olmaktadır (Burawoy, 1985:151). İşçiler için, yüksek performans sergileme konusunda kullanılan motivasyon araçlarının; firmanın ve aracı aktörlerin olanaklarına, ustabaşının ekonomik faydasına ve işçinin ihtiyaçlarına ve durumuna göre değişmesi, iş piyasasının kuralsız, ücretin ve çalışma saatlerinin belirsiz ve istikrarsız biçimde uygulanmasının birer tezahürüdür. *Hegemonik bir çalışma rejiminde*, "ödün verme pazarlığı", işçi açısından düşük ücretler ve düzensiz çalışmaya karşılık gelmektedir. *Mesai* (fazla çalışma, bazen en azından bir kısmı karşılığı olmayan çalışma) ise, işçi için ödül, aracı aktör için itaat etme ve rıza gösterme beklentisini mümkün kılan, hem bir motivasyon hem de *mesaiyi* kendi iktidar ilişkisini kurma ve sürdürme aracı yapmaktadır. Bu durum, hem *iş standardı yokluğu*, hem de hiyerarşik düzlemde daha üst konumda olanın *keyfiligi* anlamına gelmektedir:

"...Kim neyden nasıl anlıyorsa, ustabaşı öyle davranır... Bir ustabaşının elindeki güç fazla mesai olabilir. İşçilerin büyük çoğunluğu fazla mesai ister... Çalışma saatleri işe göre

uzar... İşçi sekiz saatten sonra, çalıştığını fazla mesai olarak almak ister. Ya kandırıp çalıştıracaksın, ya parasını vereceksin. Parasını vermeyenler de oluyor... İşçiyi daha iyi çalıştırmak için, kollama, kızma yumuşak davranma, hepsini bir arada dengeli kullanmak lazım. Gerektiğinde azarlama, gerektiğinde takdir kullanır... Vaatler üzerinden konuşur. Elindeki imkânları kullanır..."G3, "...Ücretinde farklılık yaparsın. Bugün kazanacağı para on liradır, on üç lira vererek yapabilirsin. Bugün çok yoğun çalıştığı için, sarf ettiği efor için yarın iki saat izin vererek yaparsın..."G33

Katılımcıların anlatımlarında belirginleşen diğer bir önemli husus ise, çalışma koşullarının bu içeriğinin, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda görünür bir tehdit oluşturmasıdır. Yüklenici ve taşeron firmaların iş güvenliği konusunda gerekli önlemleri almamaları ya da yetersiz almaları, buna rağmen iş güvenliği var görüntüsünün oluşturulması, daha önemlisi bu konuda sorumluluğun, ustabaşı ve işçiye aktarma yolunun tercih edilmesi, çalışan açısından çalışma ortamını daha riskli hatta tehlikeli kılmaktadır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda öne çıkan diğer bir sorun, iş güvenliğini sağlayıcı araçların kullanımına ilişkindir. Anlatımlarda iş güvenliği için kullanılması gereken araçların (emniyet kemeri, iş ayakkabısı, baret gibi), işi yavaşlatan özelliğine vurgu yapılmaktadır. İşçi açısından hem yüklenilen işin en kısa zamanda bitirilmesini mümkün kılmak, hem de işi yavaşlattığını düşündüğü araçları kullanarak kendi güvenliğini sağlamaya çalışmak, iş sürecinde bir arada yürütülmesi zorunlu, ancak bir o kadar güç olan bir duruma işaret etmektedir. Ayrıca işin rasyonelitesine içkin olan zaman baskısına uyum sağlayamadığı ve istenilen performansı ortaya koyamadığı bir durumda, yevmiyesinin düşürüleceğinden duyduğu kaygı, işçinin kendi güvenliğine ilişkin duyması gereken özenin önüne geçebilmektedir:

"...Firmadan firmaya değişse de iş güvenliği neredeyse yok gibi... Her birimin kendine göre riskleri var... İş güvenliğinin tam olmaması tamamen maliyetle ilgili... İşçiler de çok sosyal güvenceyi aramıyor bu durumu kabullenmişler..."G3, "...Daha çok, süre baskısı iş kazalarına neden oluyor. Ne kadar hızlı iş yaparsanız iş güvenliği o kadar azalacaktır... Bize iş güvenliği için diyorlar ki baret takın... İçerde çalıştığımız için, baretle kemerle şununla bununla çalışmak inanılmaz derecede işi yavaşlatır. Baretsiz çalıştığında bir iş kazası olduğunda bu durumda da işte biz uyardık ona rağmen işçi iş güvenliğine dikkat etmedi diyerek sorumluluğu sana yüklüyor. Bu koşullarda hızlı iş yapılamayacağını bile bile, bu işin hızlı bitmesi için baskı yapıyor. Halat yapmaya kalksan, yapacağın iş on birimden beş birime düşer. Bu sefer yevmiyem on liraya gelecekse beş liraya gelmiş olur..." G30

Sonuç

Bir istihdam biçimi olarak *taşeronluk*, istihdam yapısını daha güvencesiz, belirsiz, geçici, akışkan ve kuralsız hale getirmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmada ortaya çıkan temel sonuçlardan biri; taşeronluğun, istihdam ilişkileri içerisinde aracı aktörlerin üretilişine imkân veren bir strateji olması ve bu stratejinin hiyerarşinin ara basamaklarında yer alan ustabaşı gibi aracı aktörlerin eliyle giderek yaygınlaşmasıdır. Şirketlerin, en üst düzeyde verimlilik elde etmek için çeşitli esnekleştirilmiş stratejileri gündeme getirmesinin bir sonucu olan taşeronluk, aracı aktörler vasıtasıyla işgücünün hiyerarşik bir düzlemde

parçalanma ve *bireyselleştirilme* sürecine imkân veren bir strateji olarak belirginleşmektedir.

Yapılan görüşmelerin ortaya koyduğu diğer bir önemli husus, yapılan iş miktarı ile elde edilen maddi kazanç arasında doğrudan bir ilişki olmasının, tüm çalışanlar açısından rekabet olgusunu pratik bir durum olarak ortaya çıkarmasıdır. Hem taşeron firmalar, hem de şahıs taşeronlar, dolayısıyla ustabaşılar ve işçiler için rekabet, iş süreci içinde, iş piyasasının bir normu haline gelmektedir. Rekabet olgusunun ve bundan kaynaklı işi zamanında bitirme baskısının hâkim olduğu çalışma koşullarında, aracı aktörlerin işlevi, sermaye lehine gelişen karşılıklı bağımlılık ilişkisini sürekli kılma noktasında belirginleşmektedir. Bu bağımlılık ilişkisinin sonucunda, aracı aktörler olan ustabaşılar, şirketlere rekabet avantajı sağlayabilen, piyasanın ve kendilerinin anlık değişebilen beklentilerine uyumunu, işgücünü en ucuz ve güvencesiz biçimde çalıştırarak gerçekleştiren ve işgücünün sınıfsal konumunu parçalayan özellikleriyle, yükleniciler ve taşeronların amaçlarıyla bütünleşmiş bir *işgücü kategorisi* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan işin kalitesinden çok, yapılan iş miktarının önemli olduğu ve bu yüzden de niteliğin ve deneyimin iş sürecinde değersizleştiği bir çalışma ortamının varlığına dikkat çekmek gerekir. Bu ortamda deneyim, sadece iş ekibini kurma ve yönetmede daha işlevsel hale geldiği oranda önem taşımaktadır. En belirgin işlevi, çalışma ekibini kurmak ve işçilerin çalışma koşullarını (ücret, çalışma zamanıyla alakalı) düzenlemek şeklinde belirginleşen ustabaşılarının işçisi haline gelmenin, işçiler açısından anlamı açıktır: İş ve gelir güvencesinden yoksun, iş piyasasına geçici olarak dâhil olma ve süreçten kolaylıkla dışlanmanın norm haline geldiği bir ortamın *gündelik, geçici işçisi* olmak.

Görüşmeler üç farklı kente gerçekleşmiş olmakla birlikte, işin sürekli olarak yer değiştirme faaliyetlerini içeren niteliğinden dolayı, farklı kentlerden gelen, dolayısıyla farklı kentlerde taşeronlaşmış çalışma koşullarını deneyimlemiş ustabaşılarının ulaşmak mümkün olmuştur. Elde edilen veriler, taşeronlaşmış istihdam ilişkilerinin bir aracı aktörü olarak *ustabaşının*, bütün özellikleriyle, sermaye için *pazarlanabilir* bir değer olarak, *istikrarsız, kaygan ve geçici* çalışma koşullarının hem *taşıyıcısı* hem de *nesnesi* konumunda olduğunu ortaya koymaktadır.

Vurgulamak gerekirse, yoğun rekabet baskısının hâkim olduğu çalışma ortamında, iş deneyimi ve liderlik özellikleri ne olursa olsun, ustabaşılar açısından dahi kaygan ve geçici olan bu zeminden dışlanmamak, ancak *rekabet olgusu ve zaman baskısına* uyum sağlayabildiği ve *esnek sömürüyü* işçiler için sürekli kılabilirdiği ölçüde mümkün olabilmektedir. Burada belirtilmesi gereken diğer bir husus, rekabet olgusu ve zaman baskısının özellikle *işçi sağlığı ve iş güvenliğini* tehdit edici düzeyde sorunlar yaratmasıdır.

İşçiler açısından, en başta işin geçiciliği, çalışma alanı ve süresinin belirsizliği, zaman baskısı ve işin artan risklerinin yarattığı baskılar altında çalışmanın koşulu, ancak aracı aktörlerin ilişkiler ağına eklenmekle mümkün olmaktadır. İşçiler

açısından bu ağlara ilişkilene, *itaat etmeyi, rıza göstermeyi ve karşı koymamayı, geçici işçi* konumunda yer alabilmek için olsa bile bir çıkar yol haline getirmektedir. Zira çalışmak istemeyenin yerine her zaman çalışmaya hazır birilerinin olduğu *sınırlı iş olanakları* ortamında, istihdam edilen işçilerin vasıf düzeylerinin yetersizliği düşünüldüğünde, *itaat etme* dışında bir seçenek görünmemektedir. Diğer taraftan konumunu kaybetme korkusu, daha avantajlı konumda gibi gözüken aracı aktörler olan ustabaşılar için dahi geçerli olmaktadır. Bununla birlikte, iş mekânının ve içeriğinin sürekli değişkenliği, bir arada çalışılan kişilerin sürekli değişkenliği ile birleştiğinde, çalışanların kendi sorunlarının çözümüne yönelik herhangi bir birliktelik oluşturma olanağı da mümkün olamamakta, *istikrarsızlık ve süreksizlik* yapılan işin temel kuralı olmaktadır.

Kaynakça

- Bobek A., Krings, T., Moriarty, E., Wickham J., Salamonska, J. (2008). Migrant Workers and the Construction Sector in Ireland, *Trinity Immigration Initiative*, <https://www.tcd.ie/immigration/css/downloads/ConReport03.09.08.pdf> (erişim: 25.11:2015)
- Burawoy, M. (1985). *The Politics of Production: Factory Regimes Under Capitalism and Socialism*, London, Verso.
- Chiang, Y. (2009). Subcontracting and its ramifications: A survey of the building industry in Hong Kong, *International Journal of Project Management*, 27, 80–88.
- Çınar, S. (2014). Taşeron Çalışma İlişkilerinde İnşaat İşçileri, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17 (2), 37-70
- Clarke, L. ve Herrmann, G. (2004). Cost vs. production: Disparities in social housing construction in Britain and Germany, *Construction Management and Economics*, 22 (5), 521-532.
- Costantino, N., Pietroforte R. ve Hamill P., (2001). Subcontracting in commercial and residential construction: an empirical investigation, *Construction Management and Economics*, 19 (4), 439-447.
- Eccles, R. G. (1981). Bureaucratic versus Craft Administration: The Relationship of Market Structure to the Construction Firm, *Administrative Science Quarterly*, 26 (3), 449-469.
- Frade, C., Darmon, I., & Laparra, M. (2004). Precarious employment in Europe: A comparative study of labour market related risk in flexible economies. *Esope Project, European Commission*, ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/citizens/docs/kina21250ens_final_esope.pdf, (erişim: 03.02.2016)

- Fellini I., Ferro A. ve Fullin G. (2007). Recruitment processes and labour mobility: The construction industry in Europe, *Work, Employment & Society*, 21(2), 277–298.
- Giesecke, J. ve Groß M. (2004). External Labour Market Flexibility and Social Inequality: Temporary employment in Germany and the UK, *European Societies*, 6 (3), 347-382.
- Gray, A. (2004). *Unsocial Europe: Social Protection or Flexploitation?*, London, Pluto Press.
- Greenhalgh, L. ve Rosenblatt, Z. (1984). Job Insecurity: Toward Conceptual Clarity, *The Academy of Management Review*, 9 (3), 438-448.
- Harvey, D. (2007). Neoliberalism as Creative Destruction, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 610(1), 22-44.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neo-liberalism*, Oxford University Press.
- Hudson, M. (2005). Flexibility and the reorganisation of work, *Job Insecurity and Work Intensification* (içinde), Brendan Burchell, David Ladipo ve Frank Wilkinson (ed.), London: Taylor and Francis. 39-61.
- ILO (2001). *The construction industry in the twenty-first century: It's image, employment prospects and skill requirements*, Geneva International Labour Office,
<http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/gb/docs/gb283/pdf/tmcitr.pdf>
(erişim:10 Aralık 2015)
- Kenny B. ve Bezuidenhout A. (1999). Contracting, complexity and control: An overview of the changing nature of subcontracting in the South African mining industry, *The Journal of The South African Institute of Mining and Metallurgy*, 99(4),185-192.
- Korpi, T. ve Levin, H. (2001). Precarious Footing: Temporary Employment as a Stepping Stone out of Unemployment in Sweden, *Work Employment and Society*, 15 (1), 127-148.
- Leiva, S., (2000). *Part-time work in Chile Is it precarious employment?, Reflections from a gender perspective*, ECLAC.
- Manu P., Ankrah N., Proverbs D., Suresh S. (2013). Mitigating the health and safety influence of subcontracting in construction: The approach of main contractors, *International Journal of Project Management*, 31, 1017–1026.

- Sözen, Z. ve Küçük, M. Ali. (1999). Secondary subcontracting in the Turkish construction industry, *Construction Management and Economics*, 17 (2), 215-220.
- Öz, Ö. (2001) "Sources of Competitive Advantage of Turkish Construction Companies in International Markets", *Construction Management and Economics*, 19 (2).
- Theodore, N. (2003). Political Economies of Day Labour: Regulation and Restructuring of Chicago's Contingent Labour Markets, *Urban Studies*, 40 (9), 1811-1828.
- Ulukan, U. (2014). Avrupa İstihdam Stratejisinin Peri Masalı: Güvenceli Esneklik, http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2014/02/DiSKAR_07.pdf (Erişim: 05.11.2015)
- Wells, J. (2007). Informality in the construction sector in developing countries, *Construction Management and Economics*, 25 (1), 87-93.
- Wichert, I. (2005). Job insecurity and work intensification, The effects on health and well-being, *Job Insecurity and Work Intensification* (içinde), Brendan Burchell, David Ladipo ve Frank Wilkinson (ed.), London: Taylor and Francis, 92-111.
- Wilthagen, T. ve Tros, F. (2004). The Concept of flexicurity: A new approach to regulating employment and labour markets, *European Review of Labour and Research*, 10:(2), 166-187.

Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı

The Role Of Metaphor In Discriminatory Hegemony: The Use Of Metaphor In Reporting Of Syrians

Hatice ÇOBAN KENEŞ¹
Tunceli Üniversitesi

"Ben inanıyorum ki, metaforlar ve mitler öldürür"

Susan Sontag

Özet

Retorik çalışmaları ekseninde gelişen eleştirel üretimler ve özellikle bilişsel semantik çalışmalar etrafında örgütlenen eleştirel yaklaşımlarla birlikte metafor, bir dil, anlam veya süsleme aracı değil, hayatı anlamın ve ifade etmenin bir yolu, bir düşünme biçimi olarak görülür. Bu çalışmalar; dil, söylem ve anlam ilişkisinde metaforun hegemonik olan anlamların inşasında ve sürdürülmesinde nasıl ideolojik bir rol oynadığına, oynayabileceğine dair bir perspektif sunar. Aynı çalışmalar metaforlar aracılığıyla bir söylemin ideolojik yapısının sistematik bir şekilde nasıl okunabileceğine ilişkin fikir verir. Eleştirel çalışmaların ortaya koyduğu bilgiden yola çıkan bu çalışmada da gazete haberlerinde sığınmacılara, göçmenlere, mültecilere ilişkin metaforların ayrımcı söylemlerin inşasındaki rolünü sorunlaştırmak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında mültecilerin 2011 Nisan ayı itibarıyla Türkiye'ye toplu giriş yapmalarını; Türkiye'de kalış sürelerinin uzaması ve yeni mülteci girişleri ile birlikte özellikle 2015 yılında ekonomiye maliyetlerini; 2 Eylül 2015 tarihinde Bodrum sahiline vuran cansız bedenlerle mültecilerin 'ölüm yolculuğunu' görünür kılan üç yaşındaki Suriyeli mülteci Ayan Kurdi'nin ölümünü konu edinen haberlerden seçilen örnekler analiz edilmiştir. Bu kapsamda ideolojik konumlanışları ve yayıncılık anlayışları birbirinden farklı olan *Sabah*, *Posta*, *Hürriyet*, *Zaman* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde olayla ilişkili haberlerde Lakoff ve Johnson'un metafor üzerine geliştirdikleri kavramsal çerçeve ile van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi bir arada ele alınarak mültecilere yönelik ayrımcılığın üretilmesine ve yaygınlaştırılmasına aracılık eden söylemlerin metaforları kullanma biçimi üzerine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli mülteciler, yazılı basın, metaforlar, söylem analizi

¹ Yrd. Doç. Dr. İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, e-mail: hcoban06@hotmail.com

"The metaphors and the myths, I was convinced, kill"

Susan Sontag

Abstract

With the critical approaches in the study of rhetoric as well as critical approaches exhibited in cognitive semantic studies, metaphor has come to be interpreted not only as a means of language, meaning and adornment but also as a way of understanding and describing the World, and as a way of thinking. These studies offer a perspective on how metaphors do and can assume an ideological role in construction and maintenance of hegemonic meanings in the relationship between language, discourse and meaning; and also on how the ideological structure of a discourse can be systematically deciphered using metaphors. Based on the inputs of critical studies, this study aims to problematize the metaphors used to describe asylum seekers, migrants and refugees in newspapers play a role in the construction of discriminatory discourses. Within this scope, this study is based on the analysis of selected news stories regarding the entrance of first large groups of Syrians to Turkey in April 2011; the economic costs of their prolonged stay coupled with the arrival of new refugees especially in 2015; and the death of Ayan Kurdi, a three-year-old toddler who symbolized the 'death trip' of refugees on September 2, 2015. Within this framework, the study focuses on the use of metaphors contributing to the production and dissemination of discrimination against refugees through the analysis of news stories in Daily newspapers of *Sabah*, *Posta*, *Hürriyet*, *Zaman* ve *Cumhuriyet*, which represent different ideological strains and mind-sets of reporting. In these analyses, the study benefits from the conceptual framework on metaphors developed by Lakoff and Johnson as well as critical discourse analysis method of van Dijk.

Keywords: Syrian refugees, printed press, metaphors, discourse analysis

Giriş

2011 yılında başlayan savaş nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeliler Lübnan, Mısır, Irak, Ürdün ve Türkiye gibi komşu ülkelere sığındılar. Türkiye'nin "açık kapı" politikası uygulaması ise onların ülkeye girişlerini kolaylaştırdı. Kesin verilerin bilinemediği çadır kentlerde ve Türkiye'nin dört bir yanında nüfusu yaklaşık üç milyonu bulan mültecilerin (2 milyon 733 bin 784 İGAMDER:2015) beş yıla varan "misafirlik"leri bir tarafa, 2016 Şubat ayının ilk günlerinden itibaren Halep'ten kaçan binlerce mültecinin daha sınırdaki beklediği haberleri gelmeye başladı. (bkz. Suriye sınırında 15 bin kişi Türkiye'ye geçmek için bekliyor *Zaman*, 7 Şubat 2016; Suriye'deki siviller Türkiye sınırına kaçıyor *Hürriyet*, 4 Şubat 2016; Hatay Valiliği'nde muhtemel mülteci akınına karşı kriz toplantısı *Zaman*, 10. 02.2016). Bitmeyen mülteci girişi, Türkiye'de kalış sürelerinin uzaması, yoğun olarak yerleştirildikleri Kilis, Hatay, Mardin, Maraş gibi küçük kentlerde çalışma imkânlarının azlığı, paralarının tükenmesi, kampların kapasitesinin aşılması gibi nedenlerle mültecilerin mağduriyetleri, yaşadıkları insani dramlar artarak devam etti. Pamuk işçiliği gibi tarımsal alanda mevsimlik ve güvencesiz işlerde çalışmaları, karın tokluğuna "kaçak" olarak çalıştırılmaları, yüksek ev kiralalarıyla baş edememeleri gibi nedenlerle özellikle İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük kentlerin sokaklarında, parklarında, otogarlarında ya da

metruk binalarında yaşamaya başladılar. Geçinebilmek için dilendiler, gayrimesru işlere sürüklendiler ya da mecbur bırakıldılar. Suriyelilerin kamplar dışındaki gayriinsani durumları ve büyük şehirlerin meydanlarında, parklarında, ana caddelerinde yetersiz hayat koşulları altındaki görünürlüğü, bir yandan sivil toplum örgütlerinin ve inisiyatiflerin gönüllü çabalarıyla bir nebze sağaltılmaya çalışılırken diğer yandan kamuoyunda ve medyada kimi durumlarda ırkçılığa kadar varabilen ayrımcı söylemler dolaşıma girdi. Sığınmacıların yaşadıkları yerlere ve iş yerlerine yönelik linç girişimleri görülmeye başladı. Gittikçe büyüyen çeşitli sorunların ardından, yapablenler daha iyi bir yaşam umudu ile dolandırıcıların ağına düşmek, hatta ölümü göze almak pahasına yüksek paralar karşılığında Avrupa ülkelerine gidebilmeyi denediler. Merdivenaltı atölyelerde üretilen lastik botlar ve can yelekleri içinde korunmasız olarak çıkılan bu yolculukların ölümle sonuçlandığına dair pek çok haber yoğunlukla 2015 yılı boyunca medyaya yansıdı ve yansımaya da devam etmektedir. Özellikle 2 Eylül 2015 tarihinde Bodrum sahiline vuran cansız bedeniyle mültecilerin 'ölüm yolculuğunun' gündeme gelmesine aracılık eden üç yaşındaki Suriyeli mülteci Ayan Kurdi ile ilişkili haberler(basın tarafından Aylan olarak yazılmıştır) hafızalarda tazedir. Ayan bebeğin kıyıya vurmuş cansız bedeninin fotoğrafının Türkiye'deki çeşitli çevrelerde ve tüm dünyada protesto gösterilerine varan bir infiale neden olduğu söylenebilir. Ayrıca, Ayan bebek için şarkılar bestelendi, bebeğin resimleri ve heykelleri yapıldı, olayın tüm dünyaya duyurulmasına aracılık eden haberin fotoğrafı TIME dergisinde yüzyılın fotoğrafı seçildi, Aylan bebek adına çalıştaylar başladı ve daha da önemlisi bütün bu gelişmelerin etkisiyle mültecilerin ölümü göze alarak gitmek zorunda kalmalarının nedenleri ve önlenmesi üzerine Avrupa birliği ülkelerinde bir kıpırdanma oldu. Bu kıpırdanmayla birlikte Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye arasında çeşitli görüşmeler yapıldı. Bu görüşmelerde, mültecilerin Türkiye'de kalmaları karşılığında Türklere Avrupa'ya gidişlerde vize muafiyeti, mülteciler için Türkiye yönetimine para gönderilmesi gibi konular görüşüldü, bu görüşmelerin içeriği de Türkiye basınında haberleştirildi.

Bu çalışmada, eleştirel retorik çalışmalarının (Lakoff ve Johnson, 2010; Mumby ve Spitzack, 1999; Ryan ve Kellner, 1990; Brittan, 2003; Palmer ve Dunford, 1996) ortaya koyduğu bilgilerden yola çıkılarak gazete haberlerinde sığınmacılara, göçmenlere, mültecilere ilişkin metaforların ayrımcı söylemlerin inşasındaki rolünü sorunlaştırmak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında mültecilerin 2011 Nisan ayı itibarıyla Türkiye'ye toplu giriş yapmalarını; burada kalış sürelerinin uzamasıyla birlikte özellikle 2015 yılında ekonomiye maliyetlerini; 2 Eylül 2015 tarihinde Bodrum sahiline vuran cansız bedeniyle mültecilerin 'ölüm yolculuğunu' görünür kılan üç yaşındaki Suriyeli mülteci Ayan Kurdi'nin ölümünü konu edinen haberlerden seçilen örnekler analiz edilmiştir. Bu kapsamda ideolojik konumlanışları ve yayıncılık anlayışları farklı olan *Sabah*, *Posta*, *Hürriyet*, *Zaman* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde olaya ilişkin haberlerde Lakoff ve Johnson'un metafor üzerine geliştirdikleri kavramsal çerçeve ile van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi (1988, 1985, 2008) bir arada ele alınarak mültecilere yönelik ayrımcılığın üretilmesine ve

yaygınlaştırılmasına aracılık eden söylemlerin metaforları kullanma biçimi üzerine odaklanılmıştır.

Çalışma kapsamında *Sabah*, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Posta* ve *Zaman* gazetelerinde yer alan ilgili haberler taranmıştır. Anaakım içinde olmakla birlikte çalışma kapsamında ele alınan bu gazeteler ideolojik konumlanışları ve yayıncılık anlayışları açısından farklılıklar göstermektedir. *Posta* ve *Hürriyet* gazeteleri Doğan grubuna aittir. Aynı gruba ait olmakla birlikte her iki gazetenin yayıncılık anlayışları arasında farklılıklar vardır. *Posta*, tabloid-sansasyonel-magazinsel nitelikte bir yayıncılık anlayışına sahip iken "Türkiye Türklerindir" şiarı ile hareket etmekte ve bunu gazetesinde logo olarak kullanmaktadır. *Hürriyet* gazetesi laik, ulusalcı bir siyasi anlayış içindedir ve iktidara mesafeli bir duruş sergilemektedir. Kemalist ve sosyal demokrat bir çizgide yayın politikası güden *Cumhuriyet* gazetesi ise özellikle 8 Mart 2015 tarihinde, gazetenin yeni genel yayın yönetmeni Can Dündar ile birlikte AKP politikalarına karşı daha eleştirel bir tutum sergilemektedir. 29 Mayıs 2015 tarihinde "İşte Erdoğan'ın yok dediği silahlar" başlıklı Mit tırlarına dair haberi ile de "devlet sırrını ifşa etmek" gerekçesiyle genel yayın yönetmeninin tutuklandığı *Cumhuriyet* gazetesi iktidarın yoğun baskısı altında yayın hayatını sürdürmektedir. *Zaman* gazetesi ise iktidarla aynı ideolojik safta, aynı Türk-İslam sentezi çizgisinde olmakla birlikte çıkar ayrılıklarının netleştiği 17-25 Aralık 2013 operasyonları ile tamamıyla iktidar karşısı bir politika güden Fetullah Gülen grubuna ait İslamcı, muhafazakar değerlerin taşıyıcısı bir gazetedir. Turkuaz medya grubu içinde yer alan, Çalık grubuna ait *Sabah* gazetesi ise iktidar partisiyle (Adalet ve Kalkınma Partisi-AKP) ve bu partinin liderleriyle ekonomik ve organik bağlılık içindedir. Muhafazakâr, İslamcı yayın politikasına sahip bir gazetedir. Çalışma kapsamına giren bu beş ulusal gazetenin ilgili haberlerine *Cumhuriyet*, <http://www.cumhuriyet.com.tr/>; *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/>; *Sabah*, <http://www.sabah.com.tr/>; *Zaman*, <http://www.zaman.com.tr/>; *Posta*, <http://www.posta.com.tr/> adreslerden ulaşılmıştır.

Çalışmada Türkiye'ye sığınan Suriyeliler için "mülteci" kavramı kullanılmıştır. Suriye'deki savaş ortamından hayatta kalmak amacıyla kaçarak Türkiye'ye gelenlerin basında, toplumda, politik düzeyde ve hatta akademik çalışmalarda misafir, sığınmacı, göçmen, mülteci, Suriyeli gibi sözcüklerle adlandırılmasında bir karışıklık yaşanmaktadır; ancak yaşanan bu karışıklığın Türkiye'nin yasal mevzuatı ile yakından ilişkili olduğu belirtilmelidir. Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne bir "coğrafi sınırlama" ile taraf olduğundan dolayı, "mülteci" durumunda olup korunma ihtiyacı bulunan yabancıları 'Avrupa ülkelerinden gelenler' ve 'Avrupa dışındaki ülkelerden gelenler' olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayrıma göre, 'Avrupa ülkelerinden gelen' ve mülteci durumunda bulunan kişilere Türkiye'de "iltica" hakkı tanınmakta; 'Avrupa dışındaki ülkelerden gelen' mülteci durumundaki kişilere ise uzun vadede Türkiye'de yerleşme imkânı tanınmamakta, bu kişiler geçici sığınma olarak adlandırılan sınırlı bir korumadan yararlandırılmaktadır. Öte yandan Türkiye, mültecilerin statüsü hakkında 2013 Nisan ayında önemli bir adım atarak Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu (Kanun No. 6458) kabul etti. Kanun, 2014 Nisan ayında yürürlüğe

girdi ve beraberinde İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kuruldu. Geline nokta ise Türkiye, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91. maddesinde bahsi geçen "geçici koruma" ile ilgili Geçici Koruma Yönetmeliği'ni Bakanlar Kurulu'nun 13 Ekim 2014 tarih ve 2014/6883 sayılı kararıyla yürürlüğe koymuştur. Geçici Koruma Yönetmeliği'nin geçici 1. maddesi, Suriyeli mültecilerin geçici koruma altına alındığını ifade etmektedir. Ayrıca bu madde, bazı temel haklarla ilgili düzenlemeler de içermektedir (Ataman, 2014:66-67). Bütün bu yasal düzenlemelere rağmen savaştan kaçarak kitlesel olarak Türkiye'ye gelen Suriyelilere çeşitli yasal boşluklar ve zorunluluklar nedeniyle mülteci denilememekte ve onu ikame edecek farklı sözcükler anlamları da birbirine karıştırılarak kullanılmaktadır. Özellikle bu konuda yapılmış çalışmalar (bkz. Doğanay, ve Çoban Keneş, 2016, 2015) basında misafirden mülteciye doğru farklılaşan adlandırma sorununun çarpıcılığını göstermesi bir yana aynı zamanda bu durum Suriyelilerin mülteci olarak tanımlanmamasının getirdiği hak mahrumiyetlerinin de işaretidir. Dolayısıyla bu çalışmada "mülteci" olma hakları yasal olarak verilmeyen Suriyelilere tanımları ve sağladığı hakları farklı olan misafir, sığınmacı demek yerine Türkiye yasalarınca kabul edilmese de uluslararası hukuk bağlamında fiili olarak mülteci konumunda oldukları için 'Suriyeli mülteci' adlandırması tercih edilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki başlığı altında retorik çalışmaları ekseninde gelişen eleştirel yaklaşımlarla birlikte metaforun hegemonik olan anlamların inşasında ve sürdürülmesinde nasıl ideolojik bir rol oynadığına, oynayabileceğine dair yapılan tartışmaların ortaya koyduğu bilgi ile Suriyeli mültecilerin metaforlarla tanımlanmasının neye karşılık geldiğinin anlaşılmasına çalışılacaktır.

Anlam İnşalarının ve Yeni Gerçeklikler Yaratmanın Araçları Olarak Metaforlar

Kökleri Platon ve Aristoteles gibi Antik Yunan felsefecilerine kadar uzanan metafor sözcüğünün anlamı Aristoteles için 'bir şeye başka bir şeye ait olan adın verilmesi veya bir şeyi başka bir şeyle adlandırmak için yapılan bir aktarım' dır (Alexander Spencer, 2012: 3). Klasik teoride mecaz, ironi gibi söz sanatları yanında metafor da genel olarak anlatımı süslemenin, hayal gücünün, edebi dilin araçları veya eğlendirme unsurları olarak görülmekte, bazı durumlarda da anlamın kesinliğini muğlak kılan unsurlar olarak kabul edilmektedir. Söz sanatlarına ilişkin bu bakış açısı; İnan Özdemir Taştan'ın, Goankor'a (1993: 60, 61) atıfla vurguladığı gibi retorik çalışmaları ekseninde gelişen eleştirel yaklaşımların müdahalesiyle birlikte değişmiş ve söz sanatları "edebi dilin bir özelliği olarak değil, sıradan dil kullanımının ve anlam inşa etmenin ayrılmaz parçaları olarak" ele alınmaya başlamıştır (Özdemir-Taştan, 2012:16).

Aristo'nun görüşleriyle şekillenen klasik metafor anlayışında metafor, anlatıma açıklık, canlılık, güzellik gibi unsurlar katan bir mecaz sanatı olarak tanımlanmaktaydı. XX. yüzyılda ortaya çıkan eleştirel yaklaşımların ardından bu anlayıştan bir kopma yaşanmıştır. Özellikle de bilişsel semantik çalışmalar

etrafında örgütlenen eleştirel yaklaşımlarla birlikte metafor, "bir dil, anlam veya süsleme aracı değil, hayatı anlamının ve ifade etmenin bir yolu, bir düşünme biçimi" olarak görülmeye başlanmıştır (Osborn, 1967. Akt. Özdemir Taştan, 2012: 93-94). Bu görme biçimiyle birlikte metafor, metanomi, ironi vb. retorik öğeler üzerinden dile ve dilbilimsel çözümlemelere dair disiplinler arası çalışmalar, 1960'lerden sonra başta iletişim alanında olmak üzere sosyal bilimler alanında hızla yayılmıştır (van Dijk, 1998). Özellikle metaforlar, dil çalışmaları içinde önemli bir alanı ifade eder hale gelmiştir. Öte yandan metafora ilişkin sistematik bir bilişsel semantik teorinin ortaya çıkması 1980'lere denk gelmekle birlikte öncesinde Özdemir-Taştan'ın vurguladığı gibi I. A. Richards ve Kenneth Burke'ün bu teoriye önemli katkıları olmuştur. Bu açıdan klasik metafor teorisinden Richards ve Burke'ün 1930 ve 50'lerdeki farklı bakış açılarıyla başlayan kopuş sürecinin George Lakoff ve Mark Johnson'un 1980 yılında metafor üzerine yazdıkları *Metaphors We with Live by* (Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil) isimli çalışmalarıyla tamamlandığını söylemek mümkündür. Lakoff ve Johnson'un bilişsel semantik metafor teorisine göre metafor "bir süs veya olağan dilden bir sapma değil, gerçekliği semboller aracılığıyla inşa etmenin temel yollarından biridir: 'metafor gündelik hayatta sadece dilde değil, düşünce ve eylemde de yaygın'" olarak yer almaktadır (Özdemir Taştan, 2010:98).

Lakoff ve Johson'a göre bir kavramın tanımını genişletmeye imkân tanıyan metaforun yalnızca bir "dil meselesi" olarak görülmesinin ve "en iyi durumda yalnızca gerçekliği" tasvir ettiğinin düşünülmesinin nedeni; metaforun insanların "dünyayı kavramlaştırma tarzından bütünüyle bağımsız ve bütünüyle onun dışında olduğu" görüşünden kaynaklanmaktadır (Lakoff ve Johson, 2010:169). Yazarlar için objektif olarak bilinen gerçekliğin bu şekilde görülmesi gerçeğin insani boyutlarını, özellikle de gerçek algılamaları, kavramlaştırmaları, motivasyonları, tecrübeyi oluşturan eylemleri dışarıda bırakmaktadır (2010:193). Bu bakış açısını ters yüz eden Lakoff ve Johnson için sosyal gerçekliğin çoğu metaforik terimlerle anlaşılır, hatta fiziki dünya anlayışı da kısmen metaforiktir, metafor gerçek olan şeyin belirlenmesinde önemli bir role sahiptir (194). Bu açıdan "çoğu durumda mesele metaforun doğruluğu yahut yanlışlığı değil, ondan doğan algı ve çıkarımlarla onun onayladığı eylemlerdir" (207).

Susan Sontag'ın 1987'de yazdığı "Metafor Olarak Hastalık" isimli kitabını metaforların yarattığı algı ve çıkarımların neler olabileceğini göstermek amacıyla burada anmakta yarar var. Sontag, dilin nasıl bir şiddet aracına dönüşebildiğini kanser ve AİDS hastalıklarına yüklenen metaforik anlamlar üzerinden ortaya koymaktadır. Serkan Çalcı'nın da (2012: 21) vurguladığı gibi Sontag, kanser ve AİDS'in birer hastalık olmanın ötesine geçerek metaforik anlamlama düzeyinde ırkçılıkla, militarizmle ve seksizmle nasıl iç içe geçtiğini, metaforlardan doğan algı ve çıkarımlarla onun onayladığı eylemler arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir şekilde açığa çıkarır. İnsanlar artık hastalıklarının bedensel acısının yanı sıra bir metafor olarak kanserin, AİDS'in yarattığı dışlayıcı anlamlarına da maruz kalmaktadırlar. Sontag, kanser söyleminde hücrelerin istilacı olarak adlandırıldığını, kanserle savaş derneklerinin "bir tür militarizme, bedenlerde işleyen bir militarizme"

eklendiğine işaret eder (Sontag: 2005: 71-74). Nitekim bir hastalık olarak adlandırıldığından bu yana AİDS, "eşcinsellikle ve siyah" olmanın patolojileri olarak kodlanmış, farklı cinsiyet tercihi ve farklı deri rengine sahip olanlara yönelik ırkçı söylem ve eylemlerin üretilmesine aracılık etmiştir. Bu nedenle Çalıcı'nın Sontag'ın kitabına atıfla, metaforun yarattığı şiddetin "bedenlerin yaşantısını kendi sınırlarında yeniden temsil ederek bir tür denetleme mantığına" yer açtığına, "hasta'nın bedensel acısı kadar" içinde ayrımcılığı ve ırkçılığı da barındıran daha büyük bir şiddete aracılık ettiğine ilişkin vurgusu önemlidir. Bu vurgunun hemen ardından Çalıcı, metaforun nasıl bir "dilsel şiddet" ürettiğini ve dili "yersiz-yurtsuz" bıraktığına dikkat çekerek metaforları dilin "organları olarak" düşünmek gerektiğini önerir (Çalıcı, 2012: 21).

Metaforlar en nihayetinde doğaları itibarıyla kavramsal olsalar da Lakoff ve Johnson'un vurguladıkları gibi en önemli anlama araçlarımız arasındadır. Sosyal ve politik gerçekliğin inşasında metaforlar merkezi bir rol oynarlar (2015: 208-209). Bu nedenle hayatın bütün boyutlarında gerçekliğimizi metaforlara göre tanımladığımız ve sonra da metaforlar temelinde eylemlerde bulunduğumuza ilişkin Lakoff ve Johnson'un tespitleri de Sontag'ın tespitleri gibi yol göstericidir. Lakoff ve Johnson'un metaforlara dair eleştirel bakış açısıyla hareket eden Mumby ve Spitzack (1999) da metaforun ideolojik rolünü daha açık bir şekilde ortaya koyan çalışmalar yapmışlardır. Televizyon haberlerinde ideolojik bir fonksiyon olarak metafor kullanımının rolüne bakan Mumby ve Spitzack'a göre metafor; muhalif, alternatif anlamlandırma biçimlerinin karşısına sürekli yeni bir bakış açısı koymanın aracı olarak işlev görmektedir. Metaforlar ve ideoloji arasındaki ilişkileri analiz eden yazarlar, gerçeğin dil aracılığıyla yeniden yapılandırılması gibi yeni metaforların sunulmasıyla yeni gerçeklikler yaratılabileceğinin ve böylece yeni bir anlayış olarak dünyayı genişletebileceğimizin de altını çizerler (1999: 86). Metaforlar ayrıca birbirlerini dışlayıcı bir ilişki içinde olmadıkları için tecrübeyi düzenli bir biçimde örgütleme gücüne de sahiptirler (Mumby ve Spitzack, 1999: 87).

Metafor ve ideoloji arasında doğrudan bağlantı kuran Ryan ve Kellner (1990) da ideolojinin "toplumsal yaşamın egemen kurumsal düzenlemeye uygunluk gösterecek biçimlerde yapılandırılmasına (kavranmasına ve yaşanmasına) zemin hazırlayan belirli retorik ve temsil teknikleri olarak yeniden tanımlanması" gerektiğini iddia ederler. Onlar, "ideolojinin temelde, yaşamı toplumsal gerçekliğin belli bir inşa biçimiyle bağlantılı olarak yansıtan metaforik bir yöntem" olduğunu söylerler. Anlam metaforda gizli ya da dışı vurulmamış olduğundan kendisini ileten araçla eşzamanlıdır. Böyle olduğu için de metafor gelenek ve otoriteyle ilişkidir. Ayrıca metafor bağlam dışıdır ve evrenselcidir, anlamları maddesel bağların ötesine geçtiği ve özgül koşullara bağımlılık göstermediği için de dikey ve hiyerarşiktir (1990: 40-41). Ryan ve Kellner metaforların hegemonyanın oluşturulmasına ve yeniden üretimine sistemi idealize etmek yoluyla aracılık etmesinin iktidarın metafordan, yani nesnenin yerine ideal bir anlam yerleştiren yaygın kültürel ikameden ayrı olamayacağını, sistemin güvenilirliğine teslim olmanın aynı zamanda ona inanmayı gerektirdiğini,

başat metaforları ve anlamlarını kabullenmeyi, bunların ideolojik temsillerini içselleştirmeyi şart koştuğunun altını çizerek (1990: 40-41). Bu nedenle kültürel olarak paylaşılan metaforların kullanılması hem kullanan hem de okuyan, duyan için anlamın kuvvetlendirilmesine aracılık etmekte ve dünyayı görmenin yeni biçimlerini yaratabilmektedir. Her ne kadar metaforlar olayları düşünebilmenin yollarından sadece biri olarak politik sorunları somutlaştırmak için kullanılsa da gerçeğin sosyal politik ve kültürel olarak inşa edilmesinde önemli rol oynayan dilsel ve söylemsel araçlardır. Metaforlar ideolojik araçlar olarak kullanıldıkları zaman bilişsel olarak doğal bir gerçeklik algısı yaratmak yoluyla kamuoyunun dönüşmesine aracılık etmektedirler (Teeffelen, 1994: 384-386). Hellsten ve Renvall'ın vurguladığı gibi metaforlar hem haber kaynaklarının hem de medyanın politik çıkarlarına ve amaçlarına aracılık eden unsurlar olarak elde tutulur (1997: 2) ve anlamın gizlenmesine ya da farklı boyutlarıyla öne çıkarılmasına hizmet eden dilsel ve söylemsel araçlar olarak medya metinlerinin inşasında sıklıkla kullanılırlar.

Yukarıda metafora yüklenen anlamların değişimine dair özetlenen kuramsal izlek bize dil, söylem ve anlam ilişkisinde metaforun hegemonik olan anlamların inşasında ve sürdürülmesinde nasıl ideolojik bir rol oynadığına, oynayabileceğine ilişkin bir perspektif sunmakta, metaforlar aracılığında bir söylemin ideolojik yapısının sistematik bir şekilde nasıl okunabileceğine dair fikir vermektedir.

Türkiye Basınında Mültecilere Yönelik Ayrımcı Söylemlerin Kurulumunda Metaforların Rolü: Metaforların Yarattığı Algı Ve Çıkarımlar Açısından Haberlere Bakmak

Tehdit Algısı Oluşturma: Sınırlarımız Yıkılıyor, Ülke İşgal Ediliyor: Yiğınlaştırma ve Sayısallaştırma Metaforları

Göçmenleri, azınlıkları ya da diğer grupları tanımlamak için kullanılan metaforlar söz konusu olduğunda, cümlelerin söz dizimlerinin bile bu tanımlar üzerinde etkileri olduğunu söyleyen van Dijk, kullanılan metaforların genellikle tehditkâr metaforlar olmasının tercih edildiğine vurgu yapar. Aşağıdaki haberlerde de görüleceği gibi göçmenler; tren ya da gemi ile değil, büyük gruplar olarak her zaman için "dalga dalga" gelmektedirler. Dalganın sıradan bir şey olmadığı altını çizen van Dijk, büyük bir dalga oldukça tehditkârdır bu nedenle "Dalga dalga gelen göçmenler" sözcük öbeği ile kullanılan metaforun anlaşılmasının önemine vurgu yapar. Bu metaforik anlatım, yalnızca göçün tehditkâr olduğu kavramsal fikrini desteklemekle kalmamakta aynı zamanda, göçmenlerin ülkeye girişlerini de bir tehditle ilişkilendirmektedir (van Dijk, 2005). Yalnızca haberlerin söyleminde değil, İspanya ve Latin Amerika ülkelerinde ırkçılığın söylemsel ve sosyal olarak yapılanma biçimlerine yakından baktığı "Racism and Discourse in Spain and Latin America" (*İspanya ve Latin Amerika'da Irkçılık ve Söylem*) isimli çalışmasında da van Dijk İspanya parlamentosunda özellikle göç hakkında yapılan dört parlamento tartışmasını ele almış, burada

göçün, "göç dalgası, heyalan, sel" gibi su metaforlarıyla anlatıldığını, göçmenlerin "diğerleri", "yabancılar" gibi sıfatlarla tanımlandığını ortaya koymuştur (van Dijk 1987, Akt. Çoban Keneş, 2013: 87). Van Dijk göç ve toplumsal sorunlara ırksal açıdan bakıldığını, göçmenlerin dışarıda tutulması gereken yabancılar olarak tanımlandığını ve sorunun bu yolla çok açık bir şekilde biz ve onlar karşıtlığı yaratılarak tartışıldığını söylemektedir.

van Dijk'in göçmenler üzerine yaptığı çalışmalarda tespit ettiği metaforlar Türkiye basınında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan haberlerde de benzer çerçevede içinde kullanılmıştır. Aşağıdaki haber başlıklarında da görüleceği gibi Suriyeli mültecilerin başlı başına sayısal çokluğunu anlatmak için tercih edilen "dalga", "akın", sel, "yangın" ve "patlama" gibi metaforlar ile ülkenin mülteciler tarafından işgal edilmesi şeklinde bir felaket tablosu çizilmekte, bu metaforlar aracılığıyla "biz" in güvenliğinin tehlikede olduğu algısı yaratılmaktadır. Özellikle Suriyeli mültecilerin 2011 yılında başlayan ilk gelişleri "Türkiye göç dalgasına hazırlanıyor *Zaman*, 29.04.2011", "Suriyeliler, Türkiye'ye akın ediyor, *Zaman*, 06.11.2011", Türkiye'ye sığınmacı akını yaşanabilir, *Posta*, 25.12.2012" haber başlıklarında da görüldüğü gibi önlenemez bir felaketle ilişkili olan dalga ve akın metaforları aracılığıyla haberleştirilmiş, böylece dalga ve akın metaforlarının çağrıştırdığı yıkıcılık, tahribat ve işgal ile sınırlarımızın ve elbette ülkenin tehlikede olduğu ima edilmiştir.

Aşağıda yer verilen, *Hürriyet*'in 16 Ağustos 2012 tarihli "Suriyeli akını sınırdaki Türkleri rahatsız ediyor" başlıklı haberinde ise hem sayısal çokluk hem de açık bir tehlike iması "akın" metaforuyla sağlanmıştır. Haber Şöyledir:

Suriyeli akını sınırdaki Türkleri rahatsız ediyor

Suriye’de Esad rejimiyle isyancılar arasındaki çatışmaların şiddeti günden güne artarken, özellikle Suriye sınırı yakınında yaşayan Türkler muhaliflere verilen koşulsuz destekten rahatsız.

Hatay’da yaşayan Aleviler, Beşar Esad’ın devrilmesiyle Suriye’deki Alevilerin hayatlarının tehlikeye gireceğinden ve kaos ortamının radikallere yarayacağından endişe ediyor.

Avukat Yıldız Garbi Al Monitor’a yaptığı açıklamada, insanların, “Suriyeli Sünnilerin yedi Alevi öldürmenin cennette kendilerine bir yer sağlayacağına inandığı” gibi şeyler konuştuğunu belirtti.

Yerel halk ayrıca kamplardan rahatsızlık duyuyor ve hükümetin bu kampları sınırın diğer tarafındaki bir tampon bölgeye taşımalarını istiyor.

Türkiye’nin tek Arapça gösteri yapan tiyatrosu Ehlidar’ın sanat direktörü Hasan Özgün, “Bu kamplar bizi endişelendiriyor. Kampların içindeki faaliyetlerden şüphe duyuyoruz ve kampların uyum ve barış ortamımızı hedef aldığını düşünüyoruz” dedi. (*Hürriyet*’in 16 Ağustos 2012)

Haberin başlığında doğrudan bir tehlike iması yapılmakta ve bu tehlikenin mağduru olarak da açıkça bu tehlikeler karşısında kaygılanan Türkler işaretlenmektedir. Öte yandan Suriyeli akını karşısında Türklerin rahatsız olduğu yargısının gazetenin mi başkasının mı olduğuna dair bir belirsizlik vardır. Haber metni okunduğunda başkasına ait olan bir sözün olduğu gibi haber başlığı yapıldığı anlaşılmaktadır. Başlıkta kimin sözü olduğunun belli olmadığı ve tırnak içine alınmaksızın kullanılan bu yargının genel bir kanı gibi dolaşıma sokulması, ülkeye “akın” eden Suriyeli mültecilerden Türklerin duyduğu “rahatsızlık”ın haklılaştırılarak yaygınlaştırılmasına aracılık etmektedir. Haberin metni incelendiğinde Türkiye’ye gelen savaş mağduru mültecilerin mülteci oldukları gerçeğinin unutulduğu ve savaşın bir tarafı olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Savaştan kaçan mültecilerin Türkiye’deki Alevileri öldürmesinden korkulan Suriye’deki rejim karşıtı “radikaller” olabileceğine vurgu yapılmakta, “faaliyetlerinden şüphe” duydukları bu insanların varlığı nedeniyle kampların sınırın diğer tarafına taşınmasını isteyen “yerel halkın” sözlerine yer verilmektedir. Hem Türkiye’ye yerleşmiş mültecilerin hem de Türkiye vatandaşlarının yeni gelecek mültecileri istemediğinin ve onlardan korku duyduklarının açıkça ifade edildiği haberin metninde dile getirilen iddialar “akın” metaforunun başlıkta kullanılmasıyla da desteklenmektedir.

Akının büyüklüğü karşısında sınırların zorlandığına işaret edilen *Hürriyet* gazetesinin “*Sınır zorlanıyor 10 Kasım 2012*” başlıklı haberinde de “Türkiye’ye bir gecede 11 bin Suriyeli mülteci”nin gelmesiyle “Ankara’nın psikolojik eşiği”nin ikiye katlandığına vurgu yapılmakta, mülteci akının yarattığı tehlikenin büyüklüğü karşısında tahammül sınırlarının aşıldığı Türkiye başbakanının ve Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) yetkilisi Panos Moutzis’in sözlerine atıf yapılarak ortaya konulmaktadır.

"Akın" metaforunun kullanıldığı yukarıdaki haberlerde mültecilerin yaratabileceği tehlikeye açıkça işaret etmek yoluyla korkular büyütülmektedir. Sınırların zorlandığı bilgisi resmi ve yetkili kişilerin tanıklığı ile ortaya konulmakta, böylece mültecilerin ülkeye verebileceği zarara işaret edilmek yoluyla onlara dair olumsuz bir algı oluşturulmaktadır. van Dijk, ayrımcılığın, ırkçılığın "elle tutulur ve gözle görülür" pratiklerinin kökeninin önyargılarla ilişkili olduğunu söyler. Önyargılar ise zihinsel, psikolojik bir temele sahiptir. Bu durum ayrımcılık pratiklerinin daima niyetle ilgili olduğu anlamına gelmemektedir. Olumsuz zihinsel temsiller söylemler aracılığıyla açığa çıkar, sosyal olarak paylaşılır ve "diğerlerinin" temsilini negatif olarak etkiler. Önyargılar ve ideolojiler doğuştan gelmedikleri, etnik etkileşimler de kendiliğinden gelişmediği için dilsel ve söylemsel pratikler aynı zamanda ötekileştirmenin bilişsel boyutunda da temel bir role sahiptir (2008:103). Dolayısıyla mültecilere dair zihinsel temsillerin haber söylemlerini kuran metaforlarla kendini görünür kıldığı, formüle edildiği, savunulduğu ve meşrulaştırıldığı söylenebilir. Bu haberler takip edildiğinde sınırlara büyük akınlar halinde bir gecede gelen mültecilerin ülkenin doğusundaki sınırları aşarak ülkenin batısına doğru ilerlediği, otogarlara akın ettiği (Suriyeli sığınmacılar otogara akın etti *Zaman*, 15 Eylül 2015), şehirlerarası yollara taşıdığı (TEM'de Suriyeli mülteci seli! *Posta* 15. 09. 2015), İzmir, İstanbul (Suriyeli sığınmacılardan İzmir'e akın *Hürriyet*, 24.09.2014; Fikirtepe'ye Suriyeli mülteci akını *Hürriyet*, 27.06.2014) gibi önemli metropollere kadar yayılmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Üstelik "Mülteci akını durmuyor, *Posta*, 30. 11. 2015" haberinde olduğu gibi bu akının durmaksızın devam ettiği bilgisi ile felaketin başedilmezliğine gönderme yapılmaktadır. Mülteci akını, seli ve dalgasının yarattığı tahribat yanında mülteci nüfusunun sayısal olarak artışını konu edinen haberlerde Suriye'ye sınırı olan kentlerde yaşanan sayısal artış için *patlama* (Suruç'un nüfusu patladı *Hürriyet*, 23.09.2014; MAZLUMDER: Devlet, Suriyelileri sokakta bıraktı; sosyal patlama kapıda *Zaman*, 29 Kasım, 2014), *yangın* (Bir kıvılcımla, mülteci sorunu yangına döner *Zaman*, 6 Temmuz 2015) gibi tehlike algısı yaratan başka metaforlar da kullanılmaktadır. Aşağıda yer verilen *Cumhuriyet* gazetesinin haberi söz konusu tehlike algısının metefor aracılığıyla yarattığının bir örneği olarak analiz edilmektedir:

'Türkiye alarm verdi'

Yabancı basın, Türkiye'nin, ülkeye gelen Suriyeli sayısının artmasıyla BM'nin devreye girmesini istediğine dikkat çekerek, Suriye'deki savaşın Türkiye'ye de taşma tehdidi olduğuna, Türkiye'nin uyarılarının arttığına işaret etti... Türkiye'nin, ülkeye gelen Suriyeli mülteci sayısının artmasıyla uluslararası toplumu uyarması yabancı basında geniş yer buldu... Medya organları, Suriye'deki savaşın Türkiye'ye de taşma tehdidi olduğuna ve Türkiye'nin tampon bölge oluşturma uyarılarına dikkat çekerken, Türkiye'nin alarm verdiği ve uyarılarının arttığı yorumunu yaptı. (*Cumhuriyet*, 7 Nisan 2015)

Haberde Suriyelilerin sayısal çokluğu ile bu çokluğun altında yatan tehlike iması arasındaki bağ, alarm metaforu ile kavramsallaştırılmıştır. İbrahim Efe

(2015) Suriyeliler ve medya üzerine yaptığı kapsamlı çalışmasında sığınmacıların nicelleştirilmesinin, sayılarla ifade edilmesinin tüm haber kaynaklarında sıkça uygulanan bir temsil biçimi olduğunun altını çizer. Efe, bu temsil biçiminin yukarıdaki haberlerde de görüldüğü gibi sadece sığınmacılarla ilgili sayısal bilgiler vermekle kalmadığını, sığınmacıların olumsuz temsiline aracılık ettiğini söylemektedir. Sayısallaştırma Suriyelileri bir yığın olarak göstermek yoluyla olumsuz bir algı yaratırken ikinci olarak da "ortalama ve kaba rakamsal ifadeler" tehdit ve güvenlik söylemlerinin birer parçası olarak olumsuzlamaya aracılık ederler (2015: 55-56). Tehlike algısına aracılık eden metaforlar incelenen beş gazete de benzer şekilde haberlerin söyleminin kurulmasına zemin hazırlamaktadır. *Cumhuriyet* gazetesinin hem yukarıda yer verilen hem de aşağıda yer verilen haberinde de "akın", "tazyik" ve alarm metaforları ile kurulan her iki haberin söyleminde de Türkiye'nin sınırlarına yönelik bir tehlike algısının nedeni mülteciler olarak işaretlenmiştir. Özellikle Türk silahlı kuvvetlerinin açıklamasını konu edinen *Cumhuriyet* gazetesinin aşağıdaki haberi akın ve silahlı kuvvetler sözcüklerinin bir arada kullanılması nedeniyle doğrudan doğruya bir savaş tehlikesine gönderme yapması açısından içinden dikkat çekicidir.

TSK'dan 'Şimşek' alarmı! Irak'tan mülteci akını kapıda

TSK yaşanan gelişmeler için 'Şimşek' alarmı verdi. Suriye sınırında olduğu gibi Irak sınırında da mülteci akını tehlikesi kapıda. Sığınmacıların giyecek, yiyecek ve içecek gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta da büyük güçlük çektiği ifade ediliyor. Çatışmaların sürmesi ve bölgede insani ihtiyaçların karşılanmasının imkansız hale gelmesi durumunda Suriye sınırında olduğu gibi Irak sınırından da Türkiye'ye bir akın olabileceği belirtiliyor. Esad güçlerinin Suriye'deki çatışmalarda üstünlüğü ele geçirmesinin Türkiye sınır kapılarına yönelik tazyiki etkileyecek bir unsur olarak değerlendiriliyor. (*Cumhuriyet*, 18 Haziran 2014)

Habere konu olan olay aslında sınır komşumuzda yaşanan savaştan kaçma ihtimali olan mağdur insanların çatışmanın şiddetlenmesi ile Türkiye'ye geçme olasılıkları ile ilgilidir. Ancak bu konu haberde "akın, silahlı kuvvetler, tazyik, alarm" gibi sözcükleri tercih edilerek anlatılmıştır. Böylece Türkiye'nin sınırlarını yıkmaya ve sınırdan içeri girme potansiyeli taşıyan mülteci akınına karşı Türkiye ordusunun savunma durumuna geçtiği ve "Şimşek alarmı" verdiği vurgulanarak 'büyük' bir tehlike algısı yaratılmıştır. Tehlike algısını yaratan bu metaforların İrlanda medyasında da benzer şekilde kullanıldığını söyleyen Amanda Haynes ve arkadaşları dalga, akış, sel, bataklık, akın gibi metaforların hem mülteci ve sığınmacıların ülkeyi istila ettikleri, tehlikeli bir durum olduğu algısını yarattığına hem de bu metaforların kullanılmasının sığınmacıların şeytanlaştırılmasına aracılık ettiğini söylemektedirler (2008). Yazarlar ayrıca suç oranlarında artış, ırkçılıkta ve ırksal çatışmalarda artış ve ulusal güvenliğin tehlikede olduğu varsayımını kanıtlamanın yolu olarak da bu metaforların haberlerin kurulumunda etkili enstrümanlar olarak işlev gördüğünün altını çizerler.

Tehlike algısına aracılık eden metaforların yanı sıra haberlerde ayrıca Suriyelilerin sayısal çokluklarının yaratabileceği tehlikenin olası sonuçlarının ne olabileceği de yine metaforlar aracılığıyla tarif edilmektedir. Örneğin, "patlama" metaforunun kullanıldığı "Suruç'un nüfusu patladı *Hürriyet*, 23.09.2014;" başlıklı haberde nüfusun, kontrol edilemez artışına, diğer bir anlatımla Suruç ilçesinin nüfusunun hazmetme kapasitesinin aşıldığına gönderme yapılırken, "MAZLUMDER: Devlet, Suriyelileri sokakta bıraktı; sosyal patlama kapıda *Zaman*, 29 Kasım, 2014" başlıklı haberde ise Suriyeli mültecilerin desteksiz bırakılmasının toplumun fiziksel, hukuksal, kültürel, ahlaksal düzenine, aile ve ahlak anlayışına olumsuz etkilerine gönderme yapılmakta, bu etkiye tepki olarak sokakta kalan Suriyeli mültecilere yönelebilecek ırkçı saldırılar "patlama" metaforu ile dile getirilmektedir. İkinci haberin metninde bir sivil toplum örgütü olan Mazlumder yetkilisinin açıklamalarına yer verilmekte; "Mültecilerin, buldukları yerde insanlarla ilişkileri tam sağlanamazsa ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi büyük bir risk söz konusu" denilmekte, bu nedenle kamp dışında yaşayanların sorunlarının ciddi şekilde ele alınması gerektiği" uyarısında bulunmaktadır. Ayrıca "Suriyelilerin kendi başlarına bırakılmaları"nın doğru olmadığına vurgu yapan yetkili "savaştan kaçarak gelen insanın yanında getirdiği para çok kısıtlıdır. Onlara kendi getirdiklerinizle yetinin demek Türk toplumuna yabancı düşmanlığı yapın demektir" saptamasını yapmaktadır. Haberde kullanılan sosyal patlama metaforu ile çift taraflı bir tehlike algısı yaratıldığı söylenebilir. İki kendi başlarına kalan mültecilerin toplumsal düzeni bozma tehlikesi ile Türkiye vatandaşlarının tehlike altında olduğu algısı, ikincisi de Türkiye vatandaşlarının hissettikleri tehlike karşısında 'haklı' ırkçı saldırı potansiyeli nedeniyle mültecilerin tehlike altında olduğu algısı. Nitekim bu algının yine haberlere de yansıyan mültecilere yönelik linçlerin (bkz. Suriyeli aileye linç girişimi *Cumhuriyet*, Suriyelilere linç girişimi, *Posta* 24 Ağustos 2014; Gaziantep'te tehlikeli gerginlik: 1 ölü, *Zaman* 12 Ağustos 2014) meşrulaştırılmasına da aracılık edebileceği de öngörülebilir. Bu nedenle algının ötesinde fiili olarak da Suriyelilere yönelik linç girişimlerinin varlığı, halihazırda onların zor olan hayatlarını daha da zorlaştırmaktadır. Üstelik bu durumun mültecilerin Türkiye'den Avrupa'ya daha iyi bir yaşam umuduyla gitmek için yasadışı yollara başvurmalarını, dolandırıcıların tuzağına düşmelerini, hatta ölümü göze alarak tehlikeli yolculuklara çıkmalarını bile 'istenilir' kılabilceği söylenebilir. Bu nedenle, "Devlet, Suriyelileri sokakta bıraktı; sosyal patlama kapıda" haberinde olduğu gibi onların güvenliğinin sağlanması gerekliliğine işaret edildiğinde bile "patlama" metaforu gibi olumsuz çağrışımları olan metaforların kullanılmasının mültecilerin güvenliğine-hayatlarına kasteden bir tehdidin zeminini döşeyebileceği söylenebilir.

Ekonomi Metaforları: Ekonomik Yük, Ekonomiye Katkı Ve Pazarlık Konusu Olarak Suriyeli Mülteciler

Aşağıda yer verilen haber örneklerinde mülteciler "fatura", maliyet" "yük", "ucuz iş gücü", "kaçak" ve pazarlık" gibi ekonomiye ait olan kavramlarla tanımlanmaktadır. Haberler analiz edildiğinde mültecilerin ekonomi alanına ait olan bu sözcüklerle metaforlaştırılmasının onların ekonomide gedikler açan bir

yük; ekonomiye katkı sağlayan "ucuz" bir iş gücü; Avrupa Birliği ile Türklere vize muafiyeti ve mülteciler için aktarılacak para miktarı konusunda bir pazarlık nesnesi olarak üç biçimde konumlandırılmak yoluyla ayrımcı söylemlerin aktörleri haline getirildiği görülmektedir.

Mültecilerin ekonomik bir "yük" olarak ele alındığı haberlerde "harcama", "fatura", "maliyet" sözcüklerine sayısal rakamlar eşlik etmekte (örn. Türkiye'ye maliyeti 4.5 milyar dolar *Zaman*, 4 Kasım 2014; Suriyeli sığınmacıların maliyeti günlük 7-15 lira *Hürriyet*, 22.05.2014; Türkiye 2011'den bu yana 2.1 milyon Suriyeli mülteciye 8 milyar dolar harcadı *Hürriyet*, 28.10.2015) bu yolla mültecilerin Türkiye ekonomisi için bir 'yük' oldukları algısı yaratılmaktadır. Aşağıda yer verilen haberlerde de görüleceği gibi sivil toplum örgütlerinin veya vatandaşların sözlerinin olduğu gibi taşındığı haberlerde bu durum açıkça ifade edilmekte; mülteciler, Türkiye vatandaşlarının ve ülkenin bütçesini eksilten ve vatandaşlara ağırlık yapan "yük" metaforu ile kavramlaştırılmaktadır. *Sabah* gazetesinin aşağıda yer verilen haberi yük metaforunun kullanıldığı haberlerin bir örneği olarak analiz edilmiştir.

Yükü, Türkiye omuzluyor

ABD'nin başkenti Washington D.C.'de bulunan Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nin (CSIS) yayımladığı son rapor, Suriye krizine müdahalede uluslararası kamuoyunun nasıl yetersiz kaldığını bir kez daha kanıtladı. "Ortadoğu'daki Savaşın İnsani Maliyeti" başlıklı raporda, krizin insani boyutlarının ihmal edilmesinin yanı sıra, *yükün çoğunun Türkiye'nin omuzlarında* olduğu da bütün çıplaklığıyla ortaya konuldu. Birleşmiş Milletler (BM) İnsani İlişkiler Koordinatörlüğü'nün açıkladığı son rakamlardan yapılan alıntılarla başlayan rapora göre, 2015 sonu itibarıyla Suriye'de 13,5 milyon insan yardıma muhtaç vaziyette yaşıyor. 6,5 milyon insan, Beşar Esad rejiminin ve onu destekleyen Rusya'nın bombardımanları nedeniyle ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalırken, hali hazırda 4,6 milyon insan da rejim ve ona bağlı milis güçlerin kuşatma altında tuttuğu bölgelerde yaşam savaşı veriyor (*Sabah*, 14.2.2016)

Haberde kullanılan, "yük, omuz" metaforları ile Suriyelilerin, Türkiye'nin tek başına taşımak zorunda kaldığı bir ağırlık olduğu algısı yaratılmaktadır. Böylece resmi kurumların açıklamalarına gönderme yapılarak Avrupa'nın yardım etmemesi halinde Suriyelilerin ağırlığı altında Türkiye'nin ezileceği ima edilmektedir. Haberde ayrıca açıkça mültecilerin Esad rejimi ve bu rejimi destekleyen Rusya yüzünden mağdur olduğu, bu mağduriyetin ise mültecilere tek başına kucak açan Türkiye tarafından giderilmeye çalışıldığı vurgulanmak yoluyla biz-onlar karşıtlığı üzerinden Türkiye olumlanırken Rusya, Suriye ve mültecilere yardım etmeyen diğer ülkeler olumsuzlanmıştır.

Zaman gazetesinin 23 Kasım 2014 tarihli "Elektrik zammının yarısı kaçak içinmiş" başlıklı haberinde ise Suriyelilerin kaçak elektrik kullanmak yoluyla ekonomik kayıplara neden olduğu, bu kayıpların telafisinin ise yapılan zamlar yoluyla Türkiye vatandaşlarının cebinden çıktığı ima edilmektedir. Haberde "Elektriğe yapılan yüzde 9'luk zammın" nedenlerinden biri olarak Elektrik Dağıtım Hizmetleri Derneği tarafından Suriyeli sığınmacıların kullandığı elektrik gösterilmektedir. Mültecilerin kullandığı elektriğin "hazine'ye getirdiği yük" e değinen bu haberin "Suriyeli mülteciler de Etkili oldu" alt başlığında "özellikle kayıp kaçak bedelindeki yüzde 39,75'lik artışın, Suriyeli mülteciler için kurulan çadır kentlerde ve konteynir yerleşkelerinde kullanılan elektrik"ten kaynaklandığı, "Hazine'nin aylık 200 milyon lira mali yükünü" azaltmak için zam yaptığı bilgisi verilmektedir. Böylece doğrudan doğruya zam nedeniyle yaşanan ekonomik "yük"ün nedeni mülteciler olarak gösterilmektedir. *Posta* gazetesinin 01.09.2012 tarihli "Sığınmacıya 5 yıldızlı yemek" başlığı ile verdiği haberde ise açıkça bir maliyetten söz edilmemekle birlikte Suriyelilere yönelik üstü örtük bir olumsuzlama yapıldığı söylenebilir. Bu açıdan bu haberde Santa Ana'nın (1999:218) vurguladığı gibi mültecilere yönelik ırkçılığın söylemsel inşasının ustalıklı, incelikli ve aşağılayıcı bir şekilde yapıldığı söylenebilir. Nitekim haberde sığınmacı olan bu insanlara tıpkı ekonomik, politik vb. ayrıcalıklı konumda olan insanların sahip olabileceği bir imkan sunulduğu ima edilirken üstü örtük olarak sığınmacılara tanınan bu ayrıcalığın "biz"e tanınmadığı çağrışımı yapılmaktadır. Haberin girişinde yer verilen "belirlenen şartlar 5 yıldızlı restoranları aratmadı", "Suriyelilere, dana ve koyun eti", "lezzetli meyve", "yüksek randımanlı ekmeğe verilecek" ifadeleri ile başlık arasında bağlantı kurulduğunda Suriyeli mültecilere ekonomik ayrıcalık tanındığına gönderme yapılmaktadır. Suriyelilere ayrıcalık tanındığı iması Ülku Doğanay ve Hatice Çoban Keneş (2016) tarafından yapılan "Yazılı basında Suriyeli mülteciler: Ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin inşası" başlıklı çalışmada ulusal basında taradıkları 1022 haberden 223'ünde yer alan yoğun bir ima olarak ortaya konulmaktadır. Örneğin, *Posta* gazetesinin "Suriyeli mültecilere kredi kartı" (14 Mayıs 2012) tarihli haberinde, Suriyeli mültecilere kredi kartı verildiği iddiasının bir gerçeklikmiş gibi aktarıldığı, benzer şekilde, haberlerde vatandaşlar tedavi olamazken hastanelerden Suriyelilerin ücretsiz yararlandığı, üniversitelere sınavsız ve belgesiz gireceklerinin iddia edildiğini, bu türden iddiaların sadece sıradan vatandaşlar tarafından değil muhalefet partileri, siyasetçiler tarafından da aktarıldığı belirtilmektedir. Yazarlar, bu türden açıklamaların, Suriyeli mültecilere yönelik ayrımcı yargıları pekiştirebileceği ve Suriyelilerin mağduriyetlerini artırabileceğinin altını çizerler (2016:18). Bu vurgu, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde evlerine, iş yerlerine yapılan saldırı ve linçler de göz önüne alındığında önemlidir ve özellikle metaforların ardına gizlenen ayrımcı- nefret içerikli yargıları üretmek ve dolaşıma sokmak yoluyla Suriyelilere yönelik nefret suçlarının artmasında basın dilini ve söylemini önemli kılar.

Öte yandan yukarıdaki haberlerde öne çıkarılan ve haber metinlerinde de ayrıntılı olarak yer verilen Suriyeli mültecilerin bir "yük" olduğu ve "ekonomiyi

olumsuz etkilediği" tespitinin-algısının aksine mültecilerin ekonomiye iş gücü olarak katkı sağladığı, özellikle Suriyelilerin ülkeye gelişi ile inşaat başta olmak üzere birçok işkolunda ucuza çalıştırdıklarına dair verilerin varlığı dikkate alındığında "yük" metaforu ile mültecilere yönelik ayrımcılığın-haksızlığın çerçevesi daha belirgin olarak ortaya konulabilecektir. Nitekim Akif Kara ve Meryem Kurtulmuş tarafından 2015 yılında yapılan çalışma, mültecilerin işverenler açısından kayıt dışı göçmen emeğinin özellikle inşaat sektörü gibi emek-yoğun ve niteliksiz işlerin yapıldığı sektörlerde yedek işgücü olarak kullanıldığını göstermektedir. İşverenler böylece bir taraftan "göçmen işçileri, daha az ücretle daha fazla saat kayıt dışı istihdam ederek birçok mali yükten" kurtulmakta ve ayrıca iş gücü maliyetlerini düşürmekte iken diğer taraftan hem işçiler arasında rekabet yaratmak yoluyla genel olarak ücretler aşağıya çekilmekte hem de işçiler üzerindeki denetim arttırılmaktadır (2015:64). Örneğin *Hürriyet*'in 20.10.2012 tarihli "Savaştan kaçan Suriyeliler, sigortasız olarak tekstil atölyelerinde çalıştırılıyor" başlıklı haberi ve yine "Suriyeli mülteciler tarımda ucuz işgücü oldu" başlıklı *Zaman* gazetesine yer alan her iki haberin başlığı ve haber içerikleri de bu araştırmanın sonuçlarını desteklemektedir. *Hürriyet* gazetesinin haberinde "İç savaşta kaçarak Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacılar yeni bir 'işgücü' yarattı. İstanbul'da çadırlarda kalan Suriyeliler özellikle tekstil atölyelerinde sigortasız ve ağır şartlarda çalıştırılıyor" bilgisine yer verilmekte, "İstanbul'da mahalle aralarına kurulan çadırlarda kalan Suriyeliler, ayda 700-800 liraya veya gündelik bedelle 25-30 liraya başta tekstil olmak üzere pek çok sektörde sigortasız ve kendilerine hiçbir sosyal hak tanınmadan çalıştırılıyor" denilmektedir. Aynı haberde "ismini vermek istemeyen bir tekstil atölyesi sahibi" tarafından çok daha düşük ücretle çalıştırabildikleri için Suriyeli çocukların da "kaçak" olarak çalıştırıldığı, "Türk işçi günlük en az 50-60 liraya çalıştırılırken", Suriyeli işçilerin bu ücretin yarısına denk gelen "25 lira civarında" çalıştırıldığı itirafına yer verilmektedir.

"Suriyeli mülteciler tarımda ucuz işgücü oldu" 28.10.2015 tarihli *Zaman*'ın haberinde de "Savaşta kaçıp Türkiye'ye sığınan Suriyeli mültecilerin "tarımda ucuz işgücü olarak istihdam edilmeye" başladığı "Erzurum'daki çok sayıda üretici, çiftçi tarlada çalıştıracak işçi bulamayınca ucuz işçi olarak" mültecileri çalıştırdığı, bu durumun aynı zamanda "Türkiye'de işsizlik problemini büyüttüğü"ne vurgu yapılmaktadır. Haberde ayrıca "günlük 60 TL yevmiyeye işçi bulamayan şeker pancarı üreticileri ve kaba yem üreticileri" günlüğü 40 ile 50 TL'den işçi çalıştırdıklarına "yasalara göre kaçak işçi çalıştırmanın suç olması"na rağmen üreticilerin, "ucuz iş gücü olarak Suriyelileri çalıştırmayı tercih" ettikleri bilgisine yer verilmektedir. Bir önceki haberde olduğu gibi bu haberde de "Açık kimliğinin yayınlanmasını istemeyen Y.K. isimli çiftçi'nin tanıklığına yer verilmekte, "Kaçak işçi çalıştırmak suç. Ancak köyümüzde 70 TL yevmiye ile ramazanda şeker pancarında çalıştıracak işçi bulamadım" itirafı ile mültecilerin ucuz iş gücü olduğu iddiası desteklenmektedir.

Mültecilerin "sigortasız ve ağır şartlarda" çalıştırıldığı bunun karşılığında asgari ücretten de düşük ücretler aldıkları, özellikle de "az para" verildiği için

çocuk işçilerin işverenler tarafından tercih edildiği ve mültecilerin "yaşamak için" bu duruma razı olmak zorunda kaldıkları gözönüne alındığında mültecilerin ekonomik bir *yük* olarak işaretlendiği haberlerin tersine; mültecilerin sayısal çokluğunun ticarete canlılık getirdiği, esnafın yüzünü güldürdüğü ve onları sömüren işverenlerin "yük"ünü hafiflettikleri ileri sürülebilir. Nitekim *Posta*'nın "Suriyeli sığınmacılar tarım işçisi oldu" başlıklı aşağıda yer verilen haberin alt başlığında mültecilerin "ekonomik bir yük" getirdiği algısının tersine mültecilerin "ucuz", "kaçak", "sigortasız" çalıştırılmak yoluyla üretime katkı sağlayan, işverenin yükünü alan aktörler oldukları "kurtarıcı" metaforu ile kavramsallaştırılarak başlığa taşınmıştır:

'SURIYELİLER KURTARICI OLDU': Kırmızı biber üreticisi Bayram Şimşek, mevsimsel nedenlerden dolayı kırmızı biberde rekoltenin düşük olduğunu söyledi. Ayrıca tarım işçisi bulmakta sorun yaşadıklarını aktaran Şimşek, "Suriyeli misafirlerimiz imdada yetişti. İzin saatlerinde çalışma talebi biz çiftçilerin kurtarıcısı oldu. Suriyelilere fiyat tespit komisyonun ön gördüğü yevmiyeleri veriyoruz. Suriyeliler, günde ortalama 9 ile 13 lira kazanıyor. Temiz çalışıyorlar, ancak işçilikte biraz yavaşlar" dedi. (*Posta*, 04.09.2012)

Haberde "tarım işçisi bulmakta sorun yaşadıklarını aktaran" bir işverenin "Suriyeli misafirlerimiz imdada yetişti. İzin saatlerinde çalışma talebi biz çiftçilerin kurtarıcısı oldu" ifadesine yer verilmektedir. Dolayısıyla ucuz işgücü olarak güvencesiz çalıştırılan, emekleri sömürülen mültecilerin böyle olduğu halde tam tersine işçi ücretlerini düşürdüğü, işsizliği arttırdığı ve *ekonomik yük* oldukları algısının yaratılması söylemsel olarak ekonomik bir *yerdeğiştirme* stratejisi olarak işlev görmektedir. Mültecileri ayrımcı söylemlerin hedefine yerleştiren bu *yerdeğiştirme* stratejisiyle bir yandan savaş ekonomisinin büyüttüğü sınıfsal ayrımların ve çatışmaların sebepleri görünmez kılınmakta, bir yandan Suriyelilerin ekonomik olarak daralmanın sorumlusu olarak öne çıkarılmasıyla hem sorumluluktan kaçınılmasına hem de öfkenin ve eleştirilerin yönelmesi gereken asıl hedefin saptırılmasına aracılık edilmektedir. Böylece mültecileri sömüren, düşük ücrete çalıştıran işverenlere, onlardan yüksek kiralar talep eden mülk sahiplerine ve çalışma izni vermeyerek mültecilerin "kaçak" sigortasız çalıştırılmalarına yol açan politik aktörlere yönelmesi gereken öfke ve tepki, en kırılğan durumdaki mültecilere yöneltilmektedir.

Mültecileri ekonomik bir yük olarak işaretleyen haberler ile mültecilerin ekonomiye yaptıkları katkıyı öne çıkaran özellikle de "kaçak, sigortasız" çalıştırılmak yoluyla ucuz emek gücü olarak "işverenlerin yükünü hafifleten aktörler" olarak konumlayan haberlerde kullanılan metaforların Suriyeli mültecilere yönelik algının şekillenmesindeki rolü görülebilmektedir. Nitekim Gaziantep yerel basınında Suriyeli imgesini kalkan, gelişen yeni taşrallık kavramı üzerinden ele aldığı çalışmasında (2015) Mesut Yücebaş da bu algı değişkenliğine işaret etmektedir. Basının Suriyeli imgesinin misafirperver "biz"den ev sahibini tehdit eden misafir mültecilerle; "biz"ın ekonomik

zenginliğini arttıran mülteciden "biz"İN- dinamik, kalkınan ekonomisini bitmeyen misafirliği ile krize sokan, çöküntüye uğratan ve kent dinamizmini yok eden mülteci arasında salındığını söyleyen Yücebaş, bu imge farklılığını aslında Suriyelilerin kalkınan, gelişen, büyüyen Anadolu kentlerinin yeni türdeki muhafazakâr dinamizminin eskiliğinin görünür kılınması olarak yorumlar. Böylece Yücebaş, Suriyeli mültecilerin şehrin sokaklarında hayatta kalma mücadelesi verdikleri sürece onların yeni taşranın kalkınma söyleminin nasıl da boş bir söylem oluşunun hatırlatması olarak rahatsız edici olmaya devam edeceklerine işaret eder (2015: 38-47).

Mültecilerin "biz"İN ekonomisinin içini boşaltan kişiler olarak inşa edilmekten ekonomiye yaptıkları katkı arasında konumlandırıldığı haberlere özellikle 2015 Eylül ayından itibaren mültecilerin Avrupa ülkelerine geçişte Türklerin vizeden muaf olmaları ve Türkiye'ye aktarılacak para miktarıyla ilgili bir pazarlık nesnesi olarak konumlandırıldığı haberler eklenmiştir. Bir sonraki alt başlıkta ayrıntılı olarak analiz edilecek olan 3 yaşındaki Ayan Kurdi'nin 2 Eylül 2015 tarihinde Muğla'nın Bodrum ilçesinde kıyıya vuran cansız bedenine ait görüntüsü hem Türkiye basınında hem de Avrupa basınında geniş yer bulmuş, mültecileri ölüme götüren bu "kaçak" yolculukların önlenmesi gerekliliği tartışmalarını başlatmıştır. Ayan Kurdi'nin ölümünün yarattığı infial ile başlayan tartışmaların bir sonucu olarak mültecilerin Türkiye'den Avrupa'ya geçişinin önlenmesi, Türkiye'de kalmalarının sağlanması konusunda olaydan yaklaşık bir ay sonra Ekim 2015'te Türkiye ile Almanya'nın başını çektiği Avrupa birliği üyesi ülkeler arasında görüşmeler yapılmıştır. Basının haber söyleminde Türkiye'yi "Avrupa sahili"ne çıkaracak bir fırsat olarak değerlendirilen mülteciler "kriz", "fırsat", "geçiş", "vize", "talep" ve "pazarlık" gibi ekonomi metaforlarıyla kavramsallaştırılarak araçsallaştırılmıştır.

16 Ekim 2015 tarihli *Sabah* gazetesinde yer alan "AB'den sığınmacılar için Türkiye'ye hediye"; *Zaman*'da yer alan "Göçmen dalgası Türkiye'yi AB sahiline çıkarabilir mi? 15.10.2015; *Hürriyet*'te yer alan "AB ile mülteci anlaşması ne getirecek ne götürecektir 16 Ekim 2015; *Posta*'da yer alan " AB Türkiye'ye 3 milyar Euro yardımı onayladı 03 Şubat 2016; başlıklı haber örnekleri, mültecilerin ekonomi metaforları içinde bir pazarlık konusu olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu haberlerde mültecilerin "kriz", "fırsat", "geçiş", "vize", "talep" gibi ekonomiye ait olan terimlerle bir arada kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan mültecilerin bir pazarlık unsuru olarak ele alındığı bu haberlerin görüş açısının dışında mültecilerin daha iyi bir yaşam umuduyla çıktıkları tehlikeli yolculukların ve bu yolculukların ölümlerle biten trajik hikâyelerinin yattığı söylenmelidir. Aşağıda yer verilen 15 Ekim 2015 tarihli *Hürriyet* gazetesinin "AB ile kıran kırana pazarlık" başlıklı haberi bu bağlamda analiz edilmektedir. Haberde "kriz, talep, çözüm, pazarlık" sözcükleri geçmekte, "mülteci krizi"ni çözmek için yapılan görüşmenin sonucunda mültecilerin ne olacağıyla ilgili detaylı bir açıklamaya yer verilmemekle ancak, mülteciler için Türkiye'nin 'yapacağı şey' karşılığında Türkiye'ye "vize muafiyetinin hızlandırılacağı" ve

mülteciler için "3 milyar Euro yardım" yapılacağı konusunda anlaşmaya varıldığı bilgisi verilmektedir:

AB ile kıran kırana pazarlık

MÜLTECİ krizine karşı alınacak önlemler kapsamında Türkiye'yle etkili ve yoğun işbirliğini olmazsa olmaz olarak gören Avrupa Birliği ile Ankara arasında kıran kırana yürütülen pazarlıklar olumlu sonuç verdi.

....

Vize muafiyeti süreci hızlandırılacak AB Komisyonu Başkanı Jean Claude Juncker, Türkiye'deki mültecilerin Türkiye'de kalmasını ve Türkiye üzerinden AB'ye geçmelerinin engellenmesini sağlayacak bir plan üzerinde anlaşıldığını söyledi. Juncker'in anlaşmayla ilgili olarak verdiği tek detay vize muafiyeti sürecinin temel ilkelerden vazgeçilmeden hızlandırılacağı oldu.

...

Merkel, mülteciler için kullanılmak üzere yaklaşık 3 milyar euroluk yardımın gündemde olduğunu kaydetti. Merkel mali yardım konusunda detayların müzakere edileceğini de sözlerine ekledi.

Haberde kullanılan pazarlık sözcüğü ekonomiye ait bir kavramdır ve 'bir alışverişte tarafların kendileri için en elverişli fiyatı karşısındakine kabul ettirmek amacıyla yaptıkları görüşme' olarak tanımlanır (TDK, 2016). Haber başlığında "Kıran kırana yapılan pazarlık" sözcükleri ile üstü örtük olarak sözü edilen mülteciler, metinde ise açıkça kullanılmaktadır. Mültecilerin kendilerini ilgilendiren bir konuda başka ülkeler arasında yapılan bir pazarlığın konusu olduğu, bu pazarlık sonucunda "Türkiye'deki mültecilerin Türkiye'de kalmasını ve Türkiye üzerinden AB'ye geçmelerinin engellenmesini sağlayacak bir plan üzerinde" anlaşmaya varıldığı söylenmektedir. "Kıran kırana pazarlık" sözcükleri ile verilen bu haberde "mülteci krizi"nin aşılacağı algısı yaratılmaya çalışılırken bu algının tersine gerçekte olan ise Türkiye'nin hazmetme kapasitesini aşan sayıda mültecinin Türkiye'ye hapsedilmesi karşılığında AB ülkelerinin Türkiye'ye vize muafiyetini hızlandıracağı ve mültecilerin Türkiye'de kalması karşılığında Türkiye yönetimine para yardımı yapılacağıdır. Aynı konu *Sabah* gazetesinin 16 Ekim 2015 tarihli haberinde ise "AB'den sığınmacılar için Türkiye'ye hediye" başlığı ile verilmiştir. Haber metni okunduğunda "sığınmacıların kayıt altına alınıp Türkiye'de kalması" ve "insan kaçakçılığıyla mücadele" edilmesi karşılığında Türkiye'ye "Mali yardım, vize serbestisi, üyelik müzakerelerinin canlandırılması" vaadinde bulunduğu ancak bu vadin sığınmacılara değil, sığınmacılar üzerinden Türkiye'ye verilen bir "hediye" olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan *Sabah* gazetesinin haber başlığının ima ettiğinin tersine bu ima ile aslında sığınmacıların Türkiye'ye hapsedilmesi ve Avrupa ülkelerine gitmelerinin engellenmesi olduğu gerçeğinin örtülmeye çalışıldığı söylenebilir.

Aynı konu *Cumhuriyet* gazetesinde ise "Davutoğlu ve Merkel pazarlık yaparken Ege'de 27 mülteci can verdi" başlığı ile haberleştirilmiştir. Her iki tarafın toplantıdaki konuşmalarına ayrıntılı olarak yer verilen haberin girişi ise şöyledir:

Almanya Başbakanı Angela Merkel, Ankara'da, Başbakan Davutoğlu ile "Mülteci" sorununu görüştü. Merkel ve Davutoğlu görüşürken, Ege denizinde iki ayrı faciada 27 mülteci boğularak can verdi. (*Cumhuriyet*, 8 Şubat 2016)

Haberdeki bu girişten sonra "Türkiye'ye mülteciler için 3 milyar Avro" alt başlığında ise "Almanya Şansölyesi Angela Merkel, "mülteci" sorununu görüşmek için yine Türkiye'ye geldi. Merkel ve Davutoğlu 3-5 pazarlığı yaparken Ege'de iki ayrı faciada çoluk çocuk insanlar soğuk sulara boğuldu, 27 insan yaşamını yitirdi denilmektedir. Dolayısıyla bu haberde mülteciler üzerinden para pazarlığı yapıldığı anda bile hayatlarını kaybeden mülteciler olduğuna vurgu yapılarak Suriyelilerin hayatları üzerine yapılan bu pazarlığın eleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla metaforların hem haber kaynaklarının hem de medyanın politik çıkarlarına ve amaçlarına aracılık eden unsurlar olarak anlamın gizlenmesine ya da farklı boyutlarıyla öne çıkarılmasına hizmet edebildiği saptanabilmektedir.

Bodrum Sahiline Cesedi Vuran Mülteci Bebeğin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı: Kurban Metaforları

Ayan Kurdi'nin ölümünün yarattığı etkiyle kıpırdayan Avrupa Birliği ülkelerinin bugün itibariyle geldikleri nokta yukarıdaki haberlerde de görüldüğü gibi mültecilerin Türkiye'den çıkmaması için Türkiye ile yaptıkları pazarlık görüşmeleridir. Bu olayın mülteciler üzerinden ekonomik bir pazarlık konusu olması bir yana Türkiye basınında Ayan bebeğin kıyıya vuran cesedinin hangi bağlam içinde ve hangi metaforlar ile haberleştirildiği, Türkiye basınının mültecileri ölüme mahkum eden koşullara karşı bakış açısını gösteren bir düğüm noktası olarak ele alınabilir. Olay, incelenen beş ulusal gazetede 3 Eylül 2015' tarihli haberlerde "İnsanlık kıyıya vurdu" *Sabah*; "Bu kez Ölüm kıyıya vurdu" *Cumhuriyet*; "insanlık battı, vicdan kıyıya vurdu" *Zaman*; Bodrum'da sahile vuran Suriyeli bebek cesedi ağlattı *Posta*; Büyük dramın sembolü Aylan ve Galip *Hürriyet* başlıkları ile duyurulmuştur.

van Dijk başlıkların önemli metinsel ve bilişsel işlevler ortaya koyduğuna vurgu yapar. Metinde aktarılan en önemli bilgiyi özetleyip, haberin ana konusunu ifade eden başlıklar aynı zamanda haberin ilk göze çarpan kısmı olmaları nedeniyle okurun haberin ne hakkında olduğunu anlamak için başvurduğu ilk yerdir. Başlık, okurun hafızasında haberin anlaşılması için gereken bilginin çağrıştırılmasına yol açmanın yanında hafızada haberde aktarılan olayın temsiline yönelik örgütleyici bir ilke oluşturur. Olayla ilgili en önemli bilgiyi aktardıkları için başlıklar, anlamlandırma sürecini de yönlendirmekte, belli bir bakış açısının üretilmesine aracılık etmektedirler. Çoğunlukla editörler tarafından hazırlanan haber metnini en iyi şekilde özetlemesi yanında hem okur için çarpıcı olacak hem de gazetenin yayın politikasına en uygun düşecek başlığı da bulmaya çalışırlar. Bu nedenlerle van Dijk, başlıkların çoğunlukla ideolojik imaları barındırdığının altını çizer (1991: 50-52). Bu açıdan Ayan bebeğin kıyıya vuran cesedinin görüntüsü başlı başına çok anlam üretebilecek bir güce sahiptir. Ancak olayın

hangi sözcüklerle, metaforlarla başlığa taşındığı basının mültecilere bakışını gösteren bir düğüm noktası olması bakımından ele alınabilir.

Lastik botun batması sonucu boğulan ve cesedi kıyıya vuran Ayan bebek *Sabah* gazetesinde -insanlık kıyıya vurdu- başlığı ile ilk sayfada yer almış ve insanlık metaforu ile kavramlaştırılmıştır. Böylece gerçekte kıyıya vuran bebeğin cesedi insanlık metaforu ile kavramlaştırılmış Ayan'la birlikte insanlığın da kıyıya vurarak öldüğü ima edilmiştir.

Resim 1: Sabah, 3 Eylül 2015, s.1

Başlıkta kullanılan bu metaforun ideolojik olarak ima ettikleri düşünüldüğünde gazetenin bu metafor ile eğer bir suç varsa bunu tüm insanlığın işlediğine, sorumluların da tüm insanlık olduğuna işaret etmek yoluyla olayı genelleştiren bir söylemsel strateji olarak kullandığı ileri sürülebilir. Ölen, 3 yaşındaki mültecileştirilen bebek değil, tüm insanlıktır. Ayrıca ironik bir şekilde bir yandan insanların-okuyucunun vicdanına-insanlığına seslenilirken bir yandan da insanlık zaten kıyıya vurduğu için bunun boş bir seslenme olduğu görülmektedir. Genelleştirmeye aracılık eden bu metafor ile söylemin üzerini örttüğü asıl gerçeğin ise, insanları yersiz yurtsuz bırakan, sınıfsal ayrımları büyüten savaş olduğu söylenebilir. Aşağıda haberlerden alınan kesitlerde sıklıkla boş bir gösteren olarak işlev gören soyut, sınırları muğlak metaforlar kullanıldığı görülmektedir.

Umut yolculuğunda kıyıya vurmuş minik bedenlerin çaresiz fotoğrafı günün tartışma konusuydu. Türkiye’de ve dünyada herkes bunu konuştu. Bu arada, saatler ilerledi, sabahın ilk ışıklarıyla ortaya çıkan *kâbus sahilinde* yaşam hızla normalleşti. (*Sabah*, 3 Eylül 2015)

Kaçakların bile bile ölüme gittiği belliydi. İşte gördüğünüz gibi yaşam burada

devam ediyor, insanlar denize girmeye devam ediyor" dedi. (*Sabah*, 3 Eylül 2015)

Yaşamak için *ölüm yolculuğu* sürüyor (*Sabah*, 5 Eylül 2015)

İki yaşındaki Aylan ve ağabeyinin de aralarında bulunduğu 8'i çocuk 12 kişinin ölümü, dünya gündemindeki yerini korurken, Bodrum sahillerinde *ölüm yolculukları* hız kesmiyor (*Sabah*, 5 Eylül 2015)

Umut yolculuğu, ölüm yolculuğu, kaçak, kabus sahili gibi metaforik kavramlaştırmalarla inşa edilen haber söylemlerinde mülteciler kaçak, yaptıkları yolculuklar da bile bile yapılan "ölüm yolculuğu"dur. Kaçak metaforunun kullanıldığı bu türden haberlerde bilişsel olarak kanun dışı hareket etmenin olası sonuçlarından biri de ölmek, öldürülmek, kıyıya vurmak olarak çerçevesizdir. Dolayısıyla kaçak olarak kriminalize edilen mültecilerin yasa dışı yollara başvurarak kaçmalarının bir sonucu olarak ölümleri de normalleştirilmektedir. Nitekim Ayan bebeğin ölümüne kadar pek çok mültecinin batan botlar nedeniyle boğulduğuna, bedenlerinin kıyıya vurduğuna dair haberler yapılmıştır. Ancak bu haberlerin tamamında mesele suç boyutuyla ele alınmış, "insan kaçakçılığı" ve "yasa dışı yollar" gibi sözcük tercihleri ile gazetelere taşınmış bu ölümler karşısında da herhangi bir kitlesel tepki gelişmemiştir (Bkz. Doğanay ve Çoban Keneş, 2016). Dolayısıyla ölen ancak bir bebek olduğunda, görüntüsü bütün masumiyetiyle fotoğraflanıp yayılabildiğinde bir infiale yol açabilmiştir. Nitekim pek çok haberin başlığında ve metninde bu masumiyete sıklıkla vurgu yapılmakta ancak yine de söz konusu masumiyet bir kurbanlaştırma stratejisi içinde haberlerde ele alınmaktadır. Aşağıdaki haberde doğrudan doğruya kurban metaforu kullanılmış ve başlığa taşınmıştır:

Aylan ve umut yolculuğu kurbanları için anma eylemi

Bodrum'da, sosyal medyadan örgütlenerek bir araya gelen ve hepsi siyah kıyafetler giyen grup, Avrupa ülkelerine gitmek isterlerken yaşamlarını yitiren mültecileri, tüm dünyayı sarsan Suriyeli 2 yaşındaki Aylan Kurdi'in cesedinin bulunduğu Alihoca Burnu Plajı'ndaki eylemle andı. Kalabalıktakiler, tencere, tava ve kaşık çalıp, düdük öttürerek farkındalık yaratmaya çalıştı, saygı durumunda bulundu, sahile çiçek ve oyuncak bıraktı (*Posta*, 2 Nisan 2016)

Mülteciler kaçak metaforu ile kavramlaştırıldığında onların tehlikelerle hatta ölümlerle karşı karşıya kalmalarının normal olduğuna dair kalıp yargılar, önyargılar haberlerin söylemini de kurmakta ve bu zihinsel temsiller haber söylemleri ile dolaşıma çıkarak yaygınlaştırılmaktadır. Dolayısıyla bir mülteci tıpkı Ayan bebek gibi bütün önyargıları altüst edecek kadar masum değilse denizde boğulması kaçak olduğu için 'normal'dir. Bunun normal olmadığına dair imalar içeren aşağıdaki haberler ise haberlerin alındığı *Cumhuriyet* gazetesinin ideolojik konumlanışı ve iktidar karşıtlığı ile açıklansa da dikkat çekicidir.

'Aylan, Kürtlerin mazlumiyetini simgeledi'

KUZEY Irak'taki Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani, Bodrum'dan Avrupa ülkelerine gitmek isterken 12 kişi ile birlikte yaşamını yitiren 2 yaşındaki Aylan Kurdi'nin babası Abdullah Kurdi'yi kabul ederken, "Aylan, Kürtlerin mazlumiyetini simgeledi" dedi. (*Cumhuriyet*, 30 Eylül 2015)

Ölüm teknelerine 'hayır' diyenlerin mücadelesi: 'Crossing no more'

'Crossing no more' liderleriyle buluşan Cumhuriyet, mültecilerin ilk günden beri amaçladıklarını, Büyük İstanbul Otogarı'ndaki ablukayı, Ankara'daki Davutoğlu görüşmesini ve otobüslere bindirildikten sonra tekrar sokaklara terkedilen binlerce mülteciyi konuştu.

'Crossing no more' hareketi, Türkiye'nin dört bir yanından ve komşu ülkelerden binlerce insanın Avrupa ve Türk hükümetine ölüm teknelerinde boğulmak istemediklerini duyurma çabasıydı. Edirne'de büyük bir buluşmak için sosyal medya üzerinden organize olan birkaç arkadaşın başlattığı bu hareket, başladığı günden itibaren hükümet tarafından büyük bir kuvvetle bastırılmaya çalışıldı. Hareketin liderleri Ahmet Al-Amin, Kenana Al-Kurdi ve arkadaşlarıyla Taksim'de buluşan Cumhuriyet, mültecilerin ilk günden beri amaçladıklarını, Büyük İstanbul Otogarı'ndaki ablukayı, Ankara'daki Davutoğlu görüşmesini ve otobüslere bindirildikten sonra tekrar sokaklara terkedilen binlerce mülteciyi konuştu. Aldıkları sayısız tehditten ve caydırma operasyonlarından son derece yorgun düşen grup, hareket hükümet tarafından bastırıldıktan sonra bile hayallerinden ve insani taleplerinden vazgeçmiyor. Kendileri, aileleri ve ülkelerinden kaçan binlerce insan için yaşanılabilir bir gelecek ve eşit şartlar istiyorlar. (*Cumhuriyet*, 27 Eylül 2015)

'Aylan, Kürtlerin mazlumiyetini simgeledi' başlıklı haber Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'nin sözünün başlığa taşınmasından oluşmaktadır. Haberde yer alan mazlumiyet sözcüğünün imaları önemlidir. Nitekim "Mazlum olma, zulme uğrama hâli" anlamlarına gelen bu sözcükle Kürtlerin bitiştirilmesi sayesinde onların yaşadığı tarihsel bir sürece gönderme yapılmakta, bu tarihsel sürecin zorluklarının bir simgesi olarak da Ayan bebek gösterilmektedir. Böylece Ayan bebeğin de yerinden yurdundan edilen başka Kürtler gibi yurdundan çıkmak zorunda kaldığı, mültecileştirildiği, yaşamak için başka bir ülkeye giderken yolda can verdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla umut ya da ölüm yolculuğu ile kurbanlaştırılan, hiçbir özneye, nesneye gönderme yapmayan soyut metaforlar yerine mazlumiyet metaforu ile birlikte Kürtlerin ilişkilendirildiği bu haberde mülteci olarak tanımlananların kim olduğu, neden mülteci oldukları ve neden öldüklerine dair başka çıkarımlar yapılabilmektedir. İkinci haberde de 'Crossing no more' adlı bir sivil toplum örgütünün mülteci ölümlerini durdurma girişimi anlatılmakta bu örgütün sloganı haberin başlığına taşınmaktadır. Haberde örgütün "Kendileri, aileleri ve ülkelerinden kaçan binlerce insan için yaşanılabilir bir gelecek ve eşit şartlar" istediğine vurgu

yapılmakta ayrıca, bu örgütün Avrupa ve Türk hükümetlerinden mültecilerin "Ölüm teknelerine" mecbur bırakılmalarının engellenmesi talebine yer verilmektedir.

Van dijk, haber söylemlerinin yapıları ile bu söylemleri üretenlerin zihinsel temsilleri arasındaki bağa işaret eder (Dijk,1992). Bu bağın görünür kılınmasında ise metaforlar önemli bir işleve sahiptir. Nitekim yukarıdaki haberlerde de görüldüğü gibi metaforlar gazetelerin sahip olduğu ideolojik yapıların, zihinsel temsillerin niteliğine işaret eden araçlar olarak işlev görmüşlerdir. Haberlerin söyleminin kurulmasına ve istenen anlamların çağrılmasına aracılık eden metaforlarla mültecilerin soyut, tanımsız öznelerle dönüştüğü görülebilmekte ya da son iki haberde olduğu gibi somut belirgin özneler olarak kavramsallaştırılması mümkün hale gelebilmektedir. Dolayısıyla mültecilere dair zihinsel temsillerin haber söylemlerini kuran metaforlar ile kendini görünür kıldığı, formüle edildiği, savunulduğu ve meşrulaştırıldığı söylenebilir.

Sonuç

Gazete haberlerinde sığınmacılara, göçmenlere, mültecilere ilişkin metaforların ayrımcı söylemlerin inşasındaki rolünü sorunaştırılan bu çalışmanın temel bulgusu, mültecilerin ayrımcı, ırkçı söylemlerin olumsuz aktörleri olarak üstü örtük, dolaylı olarak konumlandırılmalarında metaforların işlevsel araçlar olarak kullanıldığıdır. Gazetelerin ideolojik konumlanışına ve yayıncılık anlayışlarına göre haberlerde tercih edilen metaforlar bir yandan gazete sahiplerinin, editörlerin ve muhabirlerin mültecilere dair zihinsel konumlanmalarına dair ipuçları verirken bir yandan da mültecilerin söylemler içinde olumlu- olumsuz yargılarla nitelenmesine aracılık eden dilsel ve söylemsel araçlar olarak işlev görmüştür.

Mültecilerin Türkiye'ye toplu olarak giriş yaptıklarını konu edinen haberlerde mülteciler; *akın, sel, dalga* gibi metaforlarla kavramsallaştırılmış ve böylece 'mülteciler çeşitli tehlikelere yol açacak tehditlerdir' algısı oluşturulmuştur. İkinci olarak; incelenen haberlerde çelişkili bir şekilde bir yandan mültecilerin ucuz emek gücü olarak istismar edildiği vurgulanırken diğer yandan işsizliğin nedeni olarak da sunulmaktadırlar. Ayrıca mülk sahiplerinin yüksek kiralar talep etmesine karşın ev kiralarının artmasının ve mültecilere harcanan paralar nedeniyle devletin ve vatandaşların bütçesinde açılan gediklerin nedeni olduklarına dair algı oluşturan ekonomi metaforlarıyla tanımlanmışlardır. Ekonomi metaforlarının kullanıldığı bu haberlerde basının mültecilere karşı algısının değişkenliği çarpıcıdır. Bu haberlerde mülteciler bir yandan *maliyet, gider, fatura, harcama* sözcükleri ile tanımlanarak ekonomik bir yük olarak gösterilmiş, bir yandan da "kaçak, sigortasız, ucuz" gibi sıfatlarla kullanışlı bir ürün gibi sunulmuş ve işverenin yükünü azaltan, ekonomiye katkı sağlayan kişiler olarak konumlandırılmıştır. Özellikle 2 Eylül 2015 tarihinde infiale neden olan Ayan bebeğin ölümünün yarattığı kırılmayla mülteciler Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılan pazarlıkların konusu olarak ekonomi metaforları üzerinden kurulan

söylemlerde araçsallaştırılmışlardır. Bu durum ekonomik ve politik bir *yerdeğiştirme* stratejisi olarak kullanılmıştır. Mültecileri ayrımcı söylemlerin hedefine yerleştiren ekonomik ve politik *yerdeğiştirme* stratejisiyle, manipülasyonuyla bir yandan savaş ekonomisinin büyüttüğü sınıfsal ayrımların ve çatışmaların sebepleri görünmez kılınmış, bir yandan da Suriyeliler ekonomik daralmanın sorumlusu olarak gösterilmiştir. Böylece, mülteci sorununu yaratan politik öznelerin sorumluluğu gizlenmiş hem de öfke ve eleştirilerin yönelmesi gereken asıl hedefler yerine mültecilere yöneltilmesine aracılık edilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra; mültecilerin "kalış sürelerinin uzaması, barınma koşullarının yetersizliği, paralarının tükenmesi ve çalışma imkânlarının kısıtlılığı gibi nedenlerle daha iyi bir yaşam için yaptıkları tehlikeli ve ölümlü yolculuklara dair haberlerde ise kim olduklarına, neden bu yolculukları yaptıklarına dair arka plan bilgisinin kısıtlılığı içinde "umut yolcuları", "ölüm yolculuğu", "kaçak" gibi metaforlarla kavramsallaştırıldıkları tespit edilmiştir. Böylece haber söylemlerinde kimliksizleştirilen mülteciler, savaşın ve savaşın büyüttüğü sınıfsal ayrımların sonuçlarıyla değil, kaçak olarak kriminalize edilerek yaşadıkları mağduriyetlerin suçlusu olarak işaretlenmişlerdir.

Başka bir deyişle haber söylemlerinin yaratılmasında başvuru metaforları; mülteciler sorununun nedenlerini, sonuçlarını; bu sorundan yaşama hakları dahil her yönden etkilenen asıl özneler olan mültecileri bağlamlarından, gerçek zeminlerinden soyutlayıp kamuoyunda algı bulanıklığının işlevsel araçları olmuşlardır.

Kaynakça

Akşehirli, S. (2005), "Çağdaş Metafor Teorisi", http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=Downloads&d_op=getit&lid=111. 10.08.2006.

Aydın Düzgit, S. (2011). "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 29 (Bahar 2011), s. 49-70.

Burke, K. (1951). "Rhetoric-Old and New". *The Journal of General Education*. Vol. 5. No. 3 (April 1951). ss. 202-209.

Burke, K. (1966). *Language As Symbolic Action: Essays on Life. Literature. and Method*. Berkley: University of California Press.

Charteris-Black, J. 2006 'Britain as a Container: Immigration Metaphors in the 2005 Election Campaign'. *Discourse & Society* 17(6). 563-582

Çalıcı, S. (2012), "Deleuze ve Guattari'de Dilin Yersiz-yurtsuzlaşması: Emir Sözcüklerden Tercihler Mantiğine", *Posseİble Düşünme Dergisi / Journal Of Thinking* Sayı: 2 İssn: 2147-1622.

Çiğerci, Ulukan, N. (2015). "Kapitalizmin Denzinde Boğulanlar: Göçmenler Ve Göç Politikaları" *İşçi Sınıfı Ve Göç Sayısı, DİSKAR Dergisi, Sayı 4*

Çoban Keneş, H. (2013). *Yeni İrkçi Söylemin Muğlâk Karakteri Ve Medyanın İşlevi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı (yayınlanmamış doktora tezi)

Dijk, T. A. Van (1987). *Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. Newbury Park, CA: Sage.

Dijk, Teun A. van (1991), *Racism and the Press*, Newyork: Routledge

Dijk, Teun. A. Van, (1992), *Elite Discourse and the Reproduction of Racism*, in Stanfield and R.M Dennis (ed.) *Methods İn Race and Etnic Relations Researc*, Newbury Park CA: Sage

Dijk, T.A. Van (1998), *Ideology: A Multidisiplinary Approach*, Sage Publications, London.

Dijk, Teun A. van (2005). *Racism and Discourse in Spain and Latin America*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.

Doğanay, Ü. ve Çoban Keneş H.(2016). "Yazılı basında Suriyeli mülteciler: Ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin inşası", *Mülkiye dergisi*, Cilt 40, sayı 1(2016)(yayına hazırlanıyor).

Doğanay Ü ve Çoban Keneş H. (2015). *Hak Temelli Bakış Açısının Yokluğu ve Ayrımcı Söylemler Açısından Gazete Haberlerinde Mülteci Kadınlar*, yayınlanmamış RWI Projesi

Efe.İ (2015). *Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar* , İstanbul: SETA yay. No: 57

Haynes, A., Devereux, E., Breen Michael J. (2008). "Public Exercises in Othering: Irish Print Media Coverage of Asylum Seekers and Refugees 2008. İn. *Facing the Other: Interdisciplinary Studies on Race, Gender and Social Justice in Ireland*, Cambridge Scholars Publishing, (Ed. Borbála Faragó, Moynagh Sullivan),, pp.162-181.

Hellsten I. & Renvall, M. (1997). Inside or Outside of Politics? Metaphor and Paradox in Journalism *Nordicom Review 2/1997*, pp. 1-8 <http://www.nordicom.gu.se/en/tidskrifter/nordicom-review-21997/inside-or-outside-politics-metaphor-and-paradox-journalism> erişim, 1. 01. 2016

Kara M. A. ve Kurtulmuş, M. M. (2015). "İnşaat Sektöründe Göçmen İşçi İstihdamı Üzerine Alan Araştırması" *İşçi Sınıfı Ve Göç Sayısı DİSKAR dergisi* sayı, 4, 54-65.

KhosraviNik, M. (2008). British Newspapers and the Representation of Refugees, Asylum Seekers and Immigrants between 1996 and 2006, Centre for Language in Social Life <http://www.ling.lancs.ac.uk/groups/clsl/index.htm>

Lakoff, G. ve Johnson, M. (2010). *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil* (Çev. Gökhan Yavuz Demir) İstanbul: Paradigma Yay.

Lorin Basden, A. (1994). Metaphors Are Taffy: A Consideration of Critical Research in *Organizational Metaphors*, ERİC publication

Mumby, D. & Spitzack, C. (1999). İdeoloji ve Televizyon Haberleri: Politik Haberlerin Metafor Çözümlemesi (Çev. G. Seçkin). Ankara Üniversitesi, *İletişim Fakültesi Dergisi* Yıllık 1999, ss. 77-91

Özdemir Taştan, İ. (2012) Devrimci Yol'un Retoriği: Devrimci Yol Dergisinde Bir Kurtuluş Ve Gelecek Tasavvuru Olarak Devrim (Yayınlanmamış Doktora Tezi) , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara

Palmer, I and Dunford R. (1996). Conflicting Uses of Metaphors: Reconceptualizing Their Use in the Field of Organizational Change, *The Academy of Management Review*, Vol. 21, No. 3 (Jul., 1996), pp. 691-717

Parker, S. (2015). 'Unwanted invaders': The representation of refugees and asylum seekers in the UK and Australian print media, Issue 23: Myth and Nation, <http://orca.cf.ac.uk/79108/> eriş. 22.10. 2015

Pickering, S. (2011). Common Sense and Original Deviancy: News Discourses and Asylum Seekers in Australia, *Journal of refugee studies*, vol.14.No:2

Richards, Ivor Armstrong (1965, orj.1936). *The Philosophy of Rhetoric*. New York: The Oxford University Press

Ryan, M. ve Kellner D. (1997), *Politik Kamera: Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*, E. Özsayar, Trans.), İstanbul : Ayrıntı Yayınları:

Santa Ana, O. (1999). 'Like an animal I was treated': anti-immigrant metaphor in US public discourse *Discourse & Society* Copyright, London: SAGE Publications

Sontag, S. (2005). *Metafor Olarak Hastalık-Aids ve Metaforları*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Yayınları.

Spencer, A. 'The Social Construction of Terrorism: Media, Metaphor and Policy Implications', *Journal of International Relations and Development*, Vol. 15, No. 3, pp. 1-30, https://s3.amazonaws.com/s3.libraryofsocialscience.com/pdf/Spencer-The_social_construction.pdf. Eriş tarihi, 10.10.2015.

Teeffelen, T. Van (1994). 'Racism and Metaphor: the Palestinian–Israeli Conflict in Popular Literature', *Discourse & Society* 5(3): 381–405.

Wodak, R. ve Reisigl M. (2001). Discourse and Discrimination Rhetorics of Racism and Antisemitism, Newyork: Routledge

İnternet adresleri

<http://www.posta.com.tr/turkiye/haberdetay/siginmaciya-5-yildizli-yemek.htm?articleid=139095> http://www.zaman.com.tr/ekonomi_elektrik-zamminin-yarisi-kacak-icinmis_2248031.html

http://www.zaman.com.tr/gundem_mazlumder-devlet-suriyelileri-sokakta-birakti-sosyal-patlama-kapida_2260905.html

<http://www.hurriyet.com.tr/izmirli-iscilerden-kacak-suriyeli-isci-tepkisi-23344154> Yazılı basında Suriyeli mülteciler:

<http://www.hurriyet.com.tr/savastan-kacan-suriyeliler-sigortasiz-olarak-tekstil-atolyelerinde-calistiriliyor-24944593>

http://www.zaman.com.tr/ekonomi_suriyeli-multeciler-tarimda-ucuz-isgucu-odu_2307680.html

<http://www.posta.com.tr/ekonomi/HaberDetay/Otobus-firmalari--bayram-etti-.htm?ArticleID=201690>

<http://www.posta.com.tr/ekonomi/HaberDetay/Otobus-firmalari--bayram-etti-.htm?ArticleID=201690>

Cumhuriyet, <http://www.cumhuriyet.com.tr/>

Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/>

Sabah, <http://www.sabah.com.tr/>

Zaman, <http://www.zaman.com.tr/>

Posta, <http://www.posta.com.tr/>

Yunanistan Borç Krizinin Nedenleri Ve Sonuçları: Yapay Sinir Ağları ile Bir Analiz

Causes and Results of the Greek Debt Crisis: An Analysis with Artificial Neural Networks

Armağan TÜRK¹
Kırklareli Üniversitesi
Cemil ERARSLAN²
Kırklareli Üniversitesi

Özet

2007 yılının Temmuz ayında ABD’de başlayan ve sub-prime mortgage krizi olarak adlandırılan finansal kriz, 2009 yılında başta Yunanistan olmak üzere Euro bölgesi ülkelerine bulaşarak küresel bir nitelik kazanmıştır. Yunanistan 1950’lerde EU-15 ülkeleri arasında en fakir ülke iken, 2000’lerde EU-27 ülkeleri arasında ortalama zenginlikte yer aldı. Bu dönem Yunanistan için üç önemli kırılma noktasına sahiptir. 1950’lerden 1970’lerin sonuna kadar Yunanistan dünyanın geri kalanı ile birlikte petrol şoklarıyla test edildi. Yunanistan OECD’nin en hızlı büyüyen ülkelerinden biri ve Avrupa’nın en hızlı büyüyen ülkesi oldu. Bu güçlü büyüme 1981’de sona erdi ve 1990’lara kadar düşük ve negatif büyüme hızları görüldü. Son olarak 1990-93 yılları arasındaki çabalar sonucu güçlü büyüme 1995 te tekrar başladı. 2004 seçimlerinde parlamentoda çoğunluğu sağlayan hükümet 1990-93’teki reformlara karşı çıktı ve 2004-09 arası kamu harcamaları büyük oranda artırıldı. Yunanistan’da 2009’da başlayan finansal krizin temel sebebi, sürdürülebilir olmaktan çıkan yüksek bütçe açıkları ve kamu borç stoklarıdır. Kamu maliyesindeki bozulmalar, Yunan ekonomisinin kırılganlığını artırarak dış şoklara açık hale getirmiştir. Böylece Yunanistan ekonomisi tarihinin en büyük borç krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu çalışmanın amacı nedenleri ve sonuçları açısından Yunanistan’da yaşanan borç krizini ampirik olarak analiz etmektir. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak “yapay sinir ağları” kullanılmıştır. Ekonometrik modellemede Yunanistan’da yaşanan krizin temel belirleyicilerinin yüksek bütçe açıkları ve kamu kesimi borçları, kişi başına düşen tasarruf oranlarının yetersizliği ve düşük ekonomik büyüme olduğu tahmin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Borç Krizi, Yapay Sinir Ağları.

Abstract

Starting in the United States in July 2007 as a subprime mortgage crisis, the financial crisis has become global in 2009 after spreading to Eurozone member countries, particularly Greece. In the 1950s, Greece was the poorest country among the EU-15 countries, while it has become a middle-income country among the EU-27 countries in

¹ Yrd.Doç.Dr. Kırklareli Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü,
E-mail:armaganturk@klu.edu.tr

² Doç.Dr. Kırklareli Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü,
E-mail: cemilerarslan@hotmail.com

the 2000s. Greece had three important breakpoints during this period. From the 1950s until the late 1970s, Greece was tested by the oil shocks like the rest of the world, but it was one of the best performers in the OECD and the best one in Europe in terms of economic growth rate. This strong growth came to an end in 1981 and low and negative growth rates continued until 1990. As a result of strong efforts in the 1990-93 periods, significant growth rates restarted in 1995. However, the government that came to power following the 2004 election, opposed to reforms implemented between 1990 and 1993 and public spending radically increased from this date. The deterioration of public finances that led to unsustainable high budget deficits and public debt stocks increased the vulnerability of the Greek economy to external shocks. This constitutes the main reason behind the financial crisis that broke out in 2009 in Greece. This study aims to empirically analyze the causes and consequences of the Greek debt crisis. The econometric approach used in this study is "artificial neural networks". According to estimation results, the basic determinants of the Greek crisis are high budget deficits, increasing public sector debt, insufficient per capita savings rates, and low economic growth.

KeyWords: Mortgage Crisis, Debt Crisis, Artificial Neural Networks.

JEL: E17, G01, G60.

Giriş

2007 yılının yaz aylarında ABD’de başlayan sub-prime mortgage krizi nedeniyle kredi piyasasının fonksiyonlarında bozulmalar meydana gelmiş, risk primleri artmış ve varlık değerlerinde önemli kayıplar yaşanmıştır. Mortgage krizinin temelinde yatan unsurlar ise, yüksek riskli kesimlere dağıtılan kredilerin finansal sisteme dönmemesi ve düşen konut fiyatları nedeniyle bankaların artan zararlarıdır. Böylece Amerikan finans piyasalarındaki varlık balonları patlamıştır. Bu da ABD’de 2000’li yılların başından itibaren gözlenen ve bankacılık kesiminin geliştirdiği yeni finansal araçlara dayalı olarak gelişen büyüme ve refah döneminin sonu anlamına gelmekteydi. Nitekim milli gelirin ve istihdam oranlarının yavaşlaması ile işsizlik oranlarının yükselmesi, makroekonomik istikrarsızlıkları giderek artırmıştır (Reinhart ve Rogoff, 2008: 3-4). Finansal kriz öncesi literatür finansal yeniliklerin ve sermaye piyasalarının liberalizasyonunun sağlayacağı faydaya konsantre olmuştu. Makro ekonomik koşulların değişmesi finansal servis ve ürünlerin global piyasalarda geniş olarak yerleştiği görüldü. Fakat değişen piyasalar ve yaratılan yeni finansal varlıklar kriz sonrası dönemde negatif dışsallıklar yaratmıştır (Young, 2014: 11). Söz konusu kriz dünya ekonomisi üzerinde ciddi problemlere yol açmıştır. Bu problemler şu şekilde sıralanabilir:

- Yavaşlayan büyüme oranları ve ekonomik daralma.
- Artan işsizlik oranları.
- Ödemeler dengesi üzerindeki negatif etkiler.
- Doğrudan yabancı yatırımlardaki azalmalar.

- Döviz kurlarındaki istikrarsızlıklar.
- Genişleyen bütçe açıkları nedeniyle mali baskınlığın artması.
- Gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımların azalması.
- Özel sermaye akışlarının büyük oranda terse dönmesi.
- Konut piyasalarının ve finansal piyasaların çöküşü.
- Borç stoklarındaki artışlar.

Diğer taraftan mortgage kriziyle birlikte uluslararası finansal piyasalarda artan tedirginlik ve yapısal kırılma, kısa bir süre içerisinde Yunanistan başta olmak üzere bazı AB ekonomilerini de etkisi altına alarak küresel bir krize dönüşmüştür. Krize düşen AB ülkelerinde yaşanan ve etkisi azalarak da olsa halen devam eden borç ve likidite krizi, dünyada 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinden sonra gözlenen en geniş çaplı finansal krizlerden birisidir.

2009 yılında patlak veren Avrupa Borç Krizi'nden en fazla etkilenen ülkeler arasında Yunanistan, İspanya, Portekiz, İtalya, İzlanda ve İrlanda ekonomileri yer almaktadır. Söz konusu Euro Bölgesi ülkelerinde, kriz sırasında finansal piyasalar üzerinde çok büyük spekülasyon baskıları oluşmuştur. Bu baskıların temel nedenleri ise yüksek bütçe açıkları ve cari açıklar, kamu borç stokunda yaşanan hızlı artışlar ve finansal piyasalarda yaşanan belirsizliklerdir. 2007 sonrası beş yıllık sürede krizin iyi yönetilememesi Euro bölgesinde krizin derinleşmesine neden olmuştur. Fakat krizin derinleşmesi sadece kötü kriz yönetim politikalarına bağlı değildir. Esas olarak kriz öncesi borç patlamasının nedenlerine de bakmak gerekir. Ülkeler açısından bu nedenler şu şekilde sıralanabilir (Beck ve Peydro, 2015: 63).

- Aşırı kamu borçları (Yunanistan)
- Özel gayrimenkul kredi balonları (İspanya ve İrlanda)
- Cari hesap dengesizlikleri (Portekiz, İspanya ve İrlanda)

Bu çalışmanın amacı Euro Bölgesi ülkelerinden Yunanistan'da yaşanan borç krizinin nedenlerini ve etkilerini açıklamaktır. Çalışmada ilk olarak Yunanistan'ı borç krizine sürükleyen unsurlar üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise finansal krizle mücadele için alınan önlemlere değinilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise "yapay sınır ağırları" modeline dayalı olarak ekonometrik analiz yapılarak, borç krizi üzerinde en fazla etkili olan faktörler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

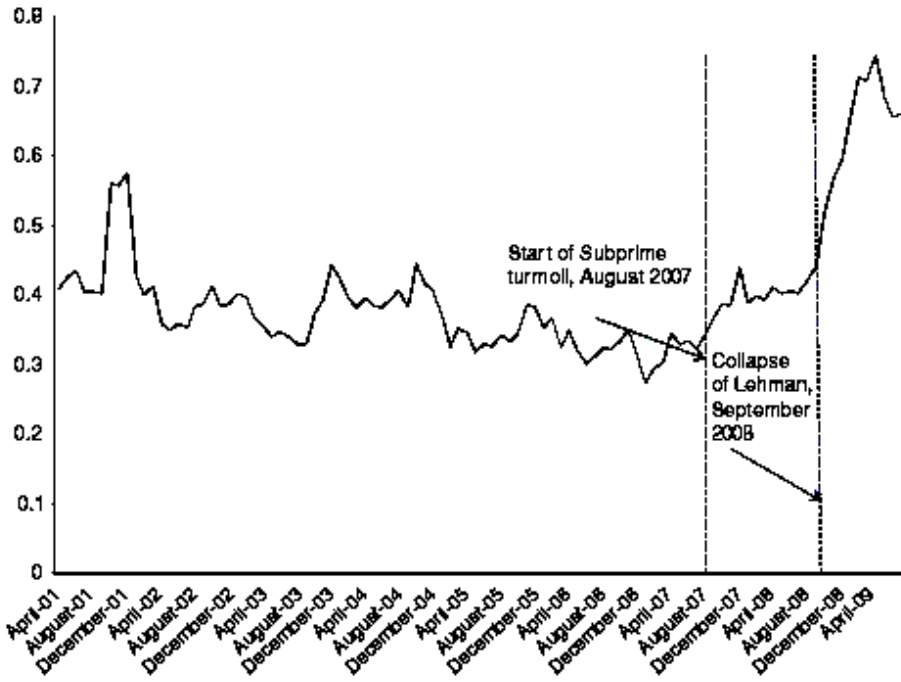
Yunanistan'ı Borç Krizine Sürükleyen Nedenler

2007'de başlayan global finansal kriz 2008-09'da keskin şoklara neden oldu. Bu şoklara dünya genelinde bir resesyon eşlik etti. Avrupa'da kredi sözleşmelerine sert bir darbe vurdu ve uluslararası ticaret hacminde daralmaya yol açtı. Avrupa'da gerçek kriz 2009-10 da başladı ve kamu finansmanının kötüleşmesi Euro bölgesindeki devasa krizi tetikledi (Flassbeck ve Lapavitsas, 2015: 14). Euro bölgesinde bu krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olan Yunanistan'da 2009 yılında başlayan borç krizinin en temel nedenleri arasında sürdürülemez boyutlara ulaşan bütçe açıkları ve kamu borç stokları gelmektedir. Yunanistan ekonomisi uzun süredir mali açıklarla karşılaşmasına rağmen, söz

konusu açıklarını dış kaynak girişleri ile finanse edebiliyordu. Ancak mortgage krizi nedeniyle uluslararası finansal piyasalarda yaşanan belirsizlikler ve riskler, Yunanistan'ın dış fon bulmasını güçleştirmiştir. Dolayısıyla Yunanistan'ı borç krizine sürükleyen nedenlerden birisinin de, küresel finansal piyasalardaki olumsuz bekleyişler olduğu söylenebilir. Diğer taraftan uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının Yunanistan ekonomisine verdiği negatif notlarda, kredi spread'lerini bozarak borç krizinin başlamasında önemli bir rol oynamıştır. Aşağıda Yunanistan'ı borç krizine sürükleyen söz konusu nedenler ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Sub-Prime Mortgage Krizi Sonrasında Küresel Finansal Piyasalarda Artan Belirsizlikler

ABD'de 2007 yılında başlayan subprime mortgage krizi nedeniyle, küresel finansal sistemde büyük kayıplar yaşanmıştır. Söz konusu kayıplar küresel piyasalardaki risk ve belirsizliklerin artmasına neden olmuştur. Subprime mortgage'lar finansal kuruluşlar tarafından düşük kredi niteliğine sahip kişilere verilen konut kredilerini ifade etmektedir. ABD'de 2001 yılında finansal kurumlar tarafından açılan subprime mortgage'larının tutarı 160 Milyar \$ iken, 2005 yılında 625 Milyar \$'a ulaşmıştır. Diğer taraftan ABD'de yaşanan finansal krizin bir başka önemli sebebi de, subprime mortgage kredilerinin menkul kıymet fonu haline getirilip yeniden satışa sunulmasıdır. Amerikan bankalarının çıkardığı "Collateralized Debt Obligations (CDO)" ve "Mortgage Backed Securities (MBS)" gibi türev ürünler, uluslararası finansal kurumlar ile şirketler tarafından satın alınmıştır. ABD'de 2005 yılında söz konusu menkul kıymetleştirilmiş fonların toplam tutarı 1.265 Trilyon \$'a ulaşmıştır. Söz konusu menkul kıymetlerin karşılığı ise, subprime mortgage kredilerinin geri ödenmesine bağlıydı. Ancak ABD'de 2007 yılında çoğu bankanın geri ödenemeyen krediler nedeniyle, borçlarını ödemekte zorlandığının anlaşılması üzerine söz konusu mortgage fonları hızla değer kaybetmiştir. Diğer taraftan ABD'de konut fiyatlarında 2006 yılında başlayan ve 2010 yılına kadar devam eden düşüşler sebebiyle de, bankalar reel olarak büyük zararlarla karşılaşmışlardır (Dwyer ve Tkac, 2011: 229-231).

Şekil 1: Varlık Piyasaları Belirsizlik Endeksi ve Finansal Baskı Düzeyleri

Kaynak: Prakash Kannan ve Fritz Koehler-Geib, "Uncertainty and Contagion", (in) Editor Robert W. Kolb, Financial Contagion-The Viral Threat to the Wealth of Nations, New Jersey: John Wiley & Sons, 2011, s.25.

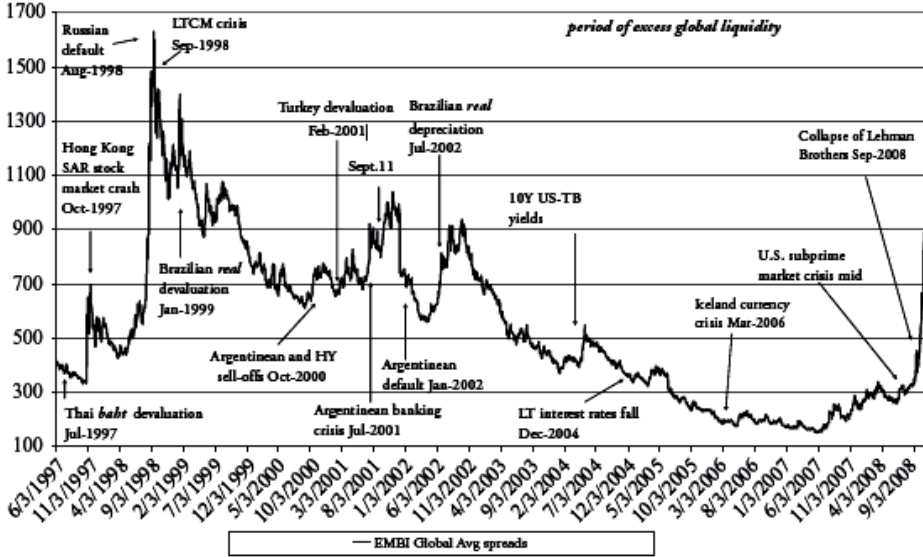
2007-2008 yılları arasında ABD'de başlayan sub-prime mortgage krizi, finansal piyasalar yoluyla kısa sürede Euro bölgesi ülkelerine bulaşmıştır. Krizlerin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynayan bulaşma olgusu, yatırımcıların geleceğe ilişkin beklentilerinin olumsuz dönmeye yol açarak, "sürü psikolojisi" ile hareket etme eğiliminin yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bu da ekonomilerdeki belirsizlikleri ve riskleri artırmaktadır. Şekil 1'de sub-prime mortgage krizi sonrasında küresel ekonomide meydana gelen belirsizlikler ve finansal baskı düzeyleri gösterilmiştir.

Şekil 1'e göre sub-prime mortgage krizi başlamadan önce küresel hisse senedi piyasalarındaki belirsizlikler çok düşük düzeylerdeydi. 2007 yılının Ağustos ayında finansal krizin başlamasıyla birlikte, küresel piyasalardaki belirsizlikler giderek artmıştır. 2008 yılının Eylül ayında ABD'nin en büyük finansal yatırım kuruluşlarından olan Lehman Brothers'ın batışına izin verilmesi ise, finansal piyasalardaki belirsizlikleri daha da yükseltmiştir. Şekilden de izlenebileceği gibi Lehman Brothers'ın iflasının açıklanmasından önce %45 düzeylerinde olan varlık piyasası belirsizlik endeksi, 2009 yılına gelindiğinde %70'leri aşmıştır. Böylece finansal piyasalarda oluşan panik havası, Euro bölgesi ülkelerinde yaşanan daha bir büyük krizi tetiklemiştir.

Şekil 2'de ise ABD'de yaşanan sub-prime mortgage krizi sonrasında global kredi spread'lerindeki dalgalanmalar gösterilmiştir. Buna göre özellikle

ABD’de yaşanan kriz sonrasında, küresel krediler üzerindeki risklerin giderek arttığı söylenebilir. Bu da fonlama maliyetlerini yükselterek, Yunanistan gibi yüksek borçlu ülkelerin dış kaynak bulmasını güçleştirmiştir.

Şekil 2’ye göre global kredi spreadleri, 2007 yılında ABD’de yaşanan subprime mortgage krizine kadar, dünyada yaşanan likidite bolluğu sebebiyle düşen faiz oranlarına paralel bir şekilde azalarak 300 baz puanının altına inmiştir. Ancak ABD’de başlayan krizin derinleşmesi üzerine, söz konusu kredi spread’leri hızlı bir şekilde artarak 900 baz puana ulaşmıştır. Bu da küresel finansal piyasalarda yaşanan belirsizlikleri hızla yükselterek, Yunanistan gibi kırılgan ekonomilerin dış kaynak bulmasını oldukça zorlaştırmıştır.

Şekil 2: Asya Krizinden Subprime Mortgage Krizine Global Kredi Spread’lerindeki Gelişmeler

Kaynak: Irina Bunda, A. Javier Hamann ve Subir Lall, "Measuring Contagion in Emerging Market Bonds", (in) Editor Robert W. Kolb, Financial Contagion-The Viral Threat to the Wealth of Nations, New Jersey: John Wiley & Sons, 2011, s.181.

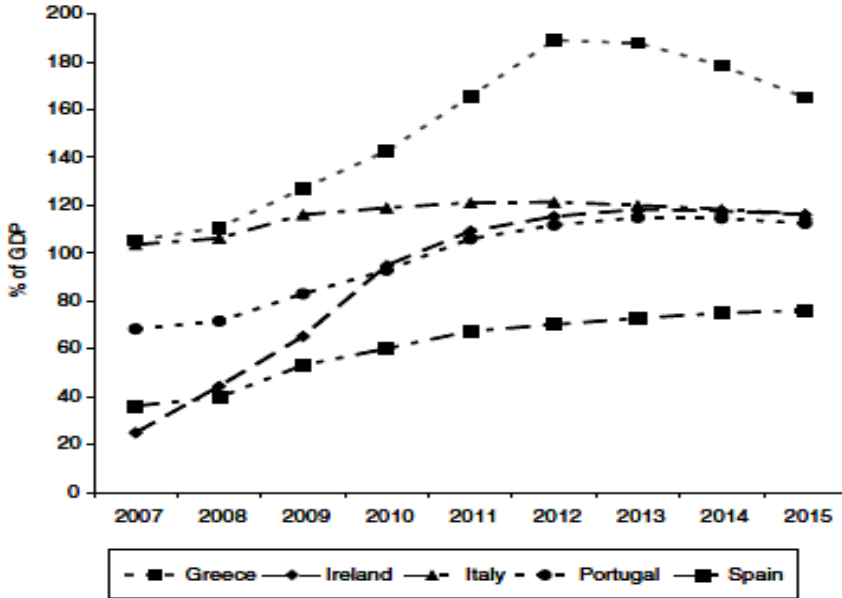
Bütçe Açıklarında ve Kamu Borç Stokunda Yaşanan Yüksek Artışlar

Yunanistan’da yaşanan borç krizinin arkasında yatan bir diğer önemli neden ise, bütçe açıklarının ve kamu borçlarının çok yüksek düzeylerde artarak sürdürülemez hale gelişidir. Yunanistan’ın 2001-2008 dönemindeki ortalama bütçe açıklarının GSYİH’a oranı %5 düzeyindeydi. Buna göre Yunanistan’da bütçe açıkları, "Avrupa İstikrar ve Büyüme Paktı"³n da öngörülen kriterleri

³ Avrupa Para Birliği’ne giriş için 1992 yılında kabul edilen Maastricht Kriterleri’ne ve 1997 yılında imzalanan Avrupa İstikrar ve Büyüme Paktı Anlaşması’na göre, Euro bölgesi ülkelerinde bütçe açıklarının GSYİH’a oranı %3’den ve toplam kamu borç stoklarının da GSYİH’a oranı %60’dan daha fazla olamaz.

aşmaktaydı. Ancak söz konusu dönemde bu durum Yunanistan için çok fazla sorun teşkil etmemekteydi. Çünkü dış krediler ve yabancı sermaye yatırımları ile bütçe açıkları finanse edilebilmekteydi. Buna karşılık 2009 yılının Ekim ayında Yunanistan hükümetinin bütçe açıklarının GSYİH'a oranını %15.4 olarak açıklaması ile birlikte borç kriz başlamıştır (Joyce, 2013: 182).

Diğer taraftan Yunanistan'da 2007 yılından itibaren kamu kesimi borçları da hızla yükselmiştir. Bunda hükümetin uyguladığı gevşek maliye politikaları büyük bir rol oynamıştır. 2007 yılında Yunanistan'ın toplam kamu borçlarının GSYİH'a oranı %95.6 oranında gerçekleşmiş ve ilerleyen yıllarda bu oran daha da artmıştır. Böylece 2010 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Yunanistan'ın 10 yıllık devlet tahvillerinin faiz oranları %10.3'e yükselmiştir. Bu da "piyasaların etkinliği hipotezi" ne olan inancın sorgulanmasına neden olmuştur (Panico, 2010: 1-2). Şekil 3'de Avrupa Borç Krizine düşen ülkelerde, toplam kamu borç stoklarının GSYİH'a oranlarının 2007-2015 döneminde gerçekleşen ve beklenen değerleri gösterilmiştir.

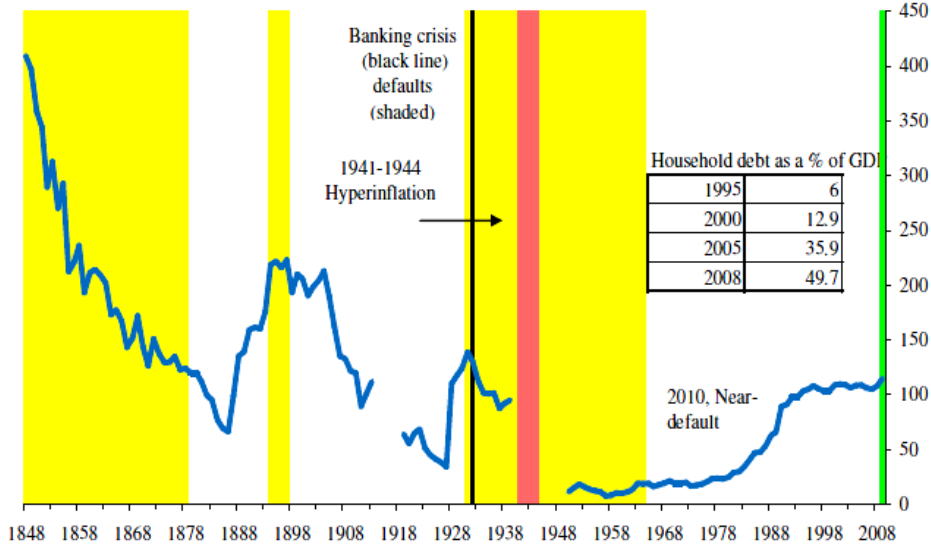

Şekil 3: Borç Krizine Düşen Euro Bölgesi Ülkelerinde Kamu Borç Stokları/GSYİH Oranı (2007-2015)

Kaynak: Joseph Joyce, "The IMF and Global Financial Crises", The USA: Cambridge University Press, 2013, s.184.

Yukarıdaki grafiğe göre finansal kriz öncesinde ve sonrasında İspanya dışındaki tüm Euro Bölgesi ülkelerinde kamu borç stoku/GSYİH oranının, Maastricht Kriterleri'nde belirtilen %60'lık sınırı aştığı görülmektedir. Fakat şekilden anlaşılacağı üzere söz konusu kriter açısından, borç krizine düşen AB ülkeleri arasında en kötü durumda olan ülkenin ise Yunanistan olduğu söylenebilir. Yunanistan'da 2008 yılında kamu borç stoku/GSYİH oranı %110 iken, kriz sonrasında hızla artarak 2012 yılında %180'e ulaşmıştır. Bu da

Yunanistan'da dış yardım ve krediler olmadan, kamu borçlarının sürdürülebilme imkânının kalmadığını bizlere kanıtlamaktadır.

Şekil 4: Yunanistan'ın Toplam Borç Stokları/GSYİH Oran ve Yaşanan Hiperenflasyon ile Bankacılık Krizleri (1848-2009)

Kaynak: Carmen M. Reinhart ve Kenneth S. Rogoff, "From Financial Crash to Debt Crisis", NBER Working Paper Series, No. 15795, 2010, s.16.

Yunanistan'ın toplam kamu borçlarının 1848-2009 dönemindeki seyrini inceleyen ve finansal krizler ile kamu kesimi borçluluğu arasında yakın bir ilişki bulan Reinhart ve Rogoff (2010)'un ulaştığı bulgulara göre, Yunan ekonomisi 2009 yılından önce ciddi kriz sinyalleri vermekteydi. Şekil 4'de Yunanistan'da kamu kesiminin 1848-2009 dönemindeki toplam iç ve dış borçlarının seyri ile yaşanan hiper enflasyon ve bankacılık krizi tarihleri izlenmektedir.

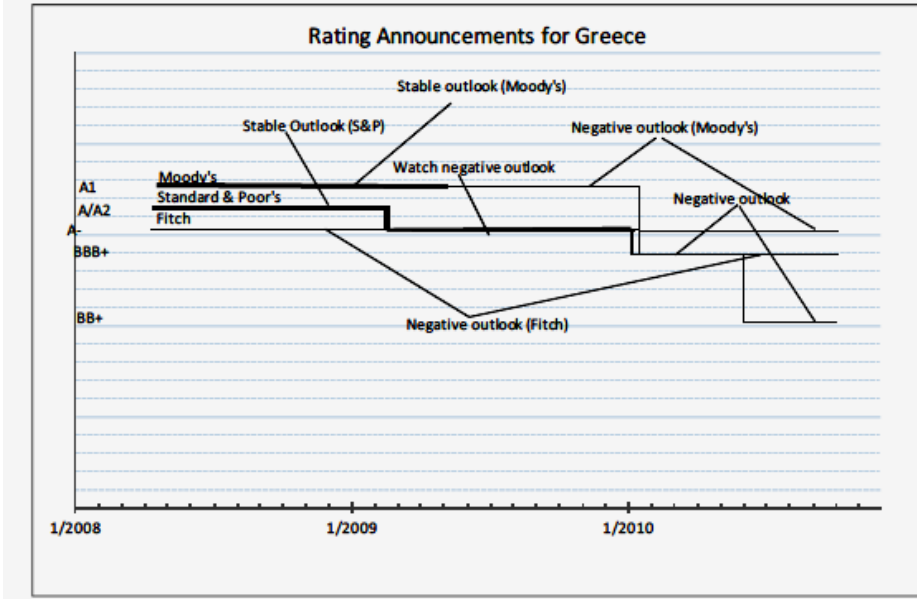
Şekil 4'e göre Yunanistan'da kamu borçlarının GSYİH'ya oranı 1990'lı yıllardan itibaren hızla artmış, 2008 yılı itibarıyla %100'ü geçerek çevrilemez hale gelmiştir. Diğer taraftan aynı yıllar arasında Yunanistan'da hane halkı borçlarında da ciddi yükselişler yaşanmıştır. 2000 yılında %12.9 olan hane halkı borçlarının GSYİH'ya oranı 2005 yılı itibarıyla %35.9'a ve 2008 yılında da %49.7'ye yükselmiştir. Kamu kesiminde ve hane halkı borçluluğunda yaşanan söz konusu bu ciddi artışlar, yaklaşan bir borç krizinin en önemli sinyalleriydi.

Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Verdikleri Kötü Notlar ve Kredi Spread'lerindeki Artışlar

Yunanistan ekonomisini borç krizine düşüren bir diğer önemli nedende uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri kötü notlar ve kredi spread'lerindeki artışlar olmuştur. Böylece finansal piyasalar üzerinde çok büyük spekülasyon baskıları oluşmuştur.

Yunanistan'da ekonomik verilerin 2009 yılından itibaren kötüleşmesi üzerine uluslararası reyting kuruluşları, bu ülkeye yönelik verdikleri kredi notlarını

düşürmüşlerdir. Böylece Yunan finans piyasalarındaki belirsizlikler daha da artmış ve hükümetin borçlanma imkânlarının daralması sonucunda finansal kriz başlamıştır. Şekil 5’de uluslararası derecelendirme kuruluşlarından Moody’s, Standard and Poor’s ve Fitch’in 2008-2010 döneminde Yunanistan’a verdikleri notlar gösterilmiştir.

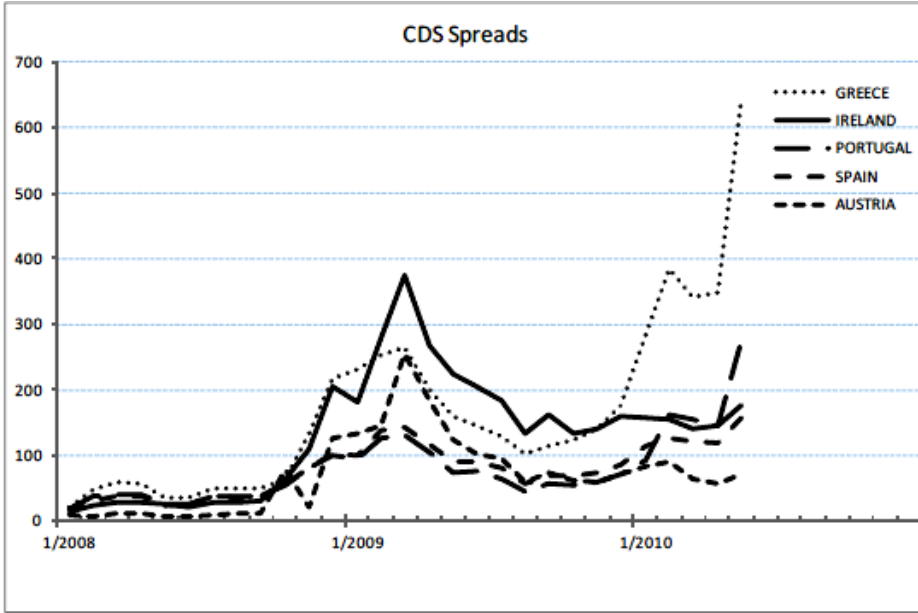

Şekil 5: Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Yunanistan’a Verdikleri Notlar
Kaynak: Rabah Arezki, Bertrand Candelon ve Amadou N. R. Sy, “Sovereign Rating News and Financial Markets Spillovers: Evidence from the European Debt Crisis”, IMF Working Paper Series, WP/11/68, March-2011, s.23.

Yukarıdaki şekle göre finansal kriz öncesinde Yunanistan için Moody’s (A1), Standard and Poor’s (A/A2), Fitch ise (A-) notlarını vermişlerdir. 2009 yılında krizin derinleşmesi üzerine Yunanistan’ın görünümü önce negatife çeviren Moody’s, daha sonra (A-) notunu vermiştir. Standard and Poor’s ise Yunanistan’ın kredi notunu 2009 yılına (A-)’ye ve 2010 yılında da (BB+)’ya kadar düşürmüştür. Fitch ise, Yunanistan’a verdiği notu 2009 yılının ilk yarısında hızla azaltarak (BB+)’ya düşürmüştür.

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının Yunanistan’ın notlarını düşürmesi üzerine, ülkeden çok hızlı bir sermaye kaçıışı yaşanmıştır. Bu da ulusal ekonominin borçlanma kapasitesini azaltarak borç krizine neden olmuştur. Bu durum Yunanistan’ın CDS (Credit Default Swaps) Spread’lerindeki değişimler yardımıyla da gözlenmektedir. Borç kriziyle birlikte Yunanistan’ın CDS Spread’lerinde çok büyük yükselişler ortaya çıkmıştır.

Şekil6’da borç krizine düşen AB ülkelerinin 2008-2010 dönemindeki CDS Spread’leri gösterilmiştir. Buna göre finansal kriz sırasında CDS Spread’leri en çok artan ülke Yunanistan olmuştur.

Şekil 6: Seçilmiş AB Ülkelerinin CDS Spreads'leri

Kaynak: Rabah Arezki, Bertrand Candelon ve Amadou N. R. Sy, "Sovereign Rating News and Financial Markets Spillovers: Evidence from the European Debt Crisis", IMF Working Paper Series, WP/11/68, March-2011, s.23.

Şekil 6'ya göre 2008-2010 döneminde yaşanan finansal krizin etkisi ile Yunanistan'ın CDS Spread'leri, diğer AB üyesi ülkelere göre oldukça artmıştır. Yunanistan'ın 2008 yılında 100 baz puan olan CDS Spread'leri, 2010 yılında 600 baz puanı aşmıştır. Diğer AB ülkelerinin CDS spread'leri ise, 300 puanın altında kalmıştır. Bu da Yunanistan ekonomisinde söz konusu dönemde finansal risklerin oldukça yükseldiğini ve kırılganlığının arttığını göstermektedir.

Yunanistan'da Borç Kriziyle Mücadele Etmek İçin Alınan Ekonomik Önlemler

Yunanistan'da yaşanan derin borç krizi, hükümetin izlediği ekonomi politikalarına olan güveni önemli ölçüde zayıflattı. Bu da hazinenin ihraç ettiği tahvillerin faiz oranlarını yükselterek, moratoryuma gidilebileceğine ilişkin beklentileri güçlendirdi. Bunun üzerine hükümet 2010 yılının Mayıs ayında IMF, AB ve Avrupa Merkez Bankası ile "Memorandum of Cooperation" adı verilen bir mali kurtarma paketini imzalayarak %5 faiz oranından 110 Milyar €'luk borç almak zorunda kaldı. Söz konusu anlaşma ile Yunanistan hükümeti, kendisine borç vermeyi taahhüt eden uluslararası kurumlara daraltıcı maliye politikası tedbirleri ile bütçe açıklarını ve kamu borç stoklarını azaltacağına ilişkin de güvence vermiştir. Hükümetin kısa bir süre içerisinde uygulamaya koyduğu mali önlemler paketinde emeklilik yaşının yükseltilmesi, kamu çalışanlarının maaş ile ikramiyelerinin azaltılması, vergi oranlarının artırılması, sübvansiyonların

daraltılması ve kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi gibi maddeler yer almaktaydı. Ancak söz konusu paket başta kamu çalışanları olmak üzere toplumun geneli tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Dolayısıyla Yunanistan'da 2010 yılının ikinci yarısı toplumsal grevler, kitlesel gösteri yürüyüşleri ve hükümet karşıtı eylemlerle geçmiştir (Kaplanis, 2011: 216-217).

Yunanistan'da yaşanan ekonomik kriz nedeniyle tüketici kredileri düşmüş, bankaların zararları artmış, imalat sanayi üretimi azalmış, verimlilikte gerilemeler gözlenmiş ve özellikle genç işsizlik oranlarında hızlı yükselişler kaydedilmiştir. Yunanistan'da iktidarda bulunan PASOK hükümeti, bankalara zararlarını tazmin etmeleri için 28 Milyar Euro'luk fon ayırmıştır. Bankalara aktarılan bu tutar ise, milli gelirin %11.5'ine tekabül etmekteydi. İlerleyen dönemlerde hükümet yine bankaların iflas etmesini önlemek için hazineden 40 Milyar Euro'luk bir kaynak aktarımında bulunmuştur. 2009 yılının sonunda Yunanistan'da kamu borç stokunun GSYİH'a oranı %126.8'e ulaşmıştır. Bu kadar yüksek bir kamu borcu ile Yunanistan ekonomisinin borçlarını çevirme şansı kalmamıştı (Kaplanis, 2011: 216-217).

2010 yılında IMF ile anlaşmaya varan Yunanistan hükümetine, ilk planda 40 Milyar \$'lık bir kaynak aktarımı sağlanmıştır. 2011 yılında ise Avrupa Komisyonu ile Avrupa Merkez Bankası, IMF'nin de katılımı ile Yunanistan'a finansal krizle mücadele edebilmesi için 145 Milyar \$'lık bir yardım içeren yeni bir paket üzerinde uzlaşmaya varmışlardır. Tüm bu yardımlarla hedeflenen temel amaç, Yunanistan'da vergi oranlarının artırılması ve kamu harcamalarının azaltılması yoluyla, 2014 yılının sonunda bütçe açıklarının GSYİH'a olan oranının %3'e düşürülmesidir (Joyce, 2013: 182-183).

Euro bölgesi ülkelerinde yaşanan borç krizi karşısında, Avrupa Merkez Bankası ilk aşamada söz konusu ülkelere 1 Trilyon \$ (750 Milyar €)'lık bir kaynak aktarmıştır. Başta Yunanistan olmak üzere Avrupa Borç Krizi'ne düşen ülkelerdeki temel sorun, bütçe açıklarının ve kamu borç stoklarının oldukça yüksek olmasıdır. Bu nedenle krizle mücadele edebilmek için her ülke de istikrar programının uygulanması kaçınılmaz olmuştur. İstikrar programlarında ise vergi oranlarının artırılması ve kamu harcamalarının azaltılması gibi daraltıcı mali tedbirler içeren politikalar öngörülmüştür (Bauer, Herz ve Karb, 2011: 75).

10 Mayıs 2010 tarihinde Avrupa Merkez Bankası, "Tahvil Alım Programı" nı yürürlüğe koymuştur. 17 ve 24 Mayıs tarihlerinde Avrupa Merkez Bankası, sırasıyla 16.5 Milyon Euro ve 10 Milyar Euro değerinde tahvil satın almıştır. Alınan tedbirlere rağmen Yunanistan'ın on yıllık borçlanma tahvillerinin faiz oranları, 2010 yılında hızla artmıştır. 2010 yılının Ocak ayında %6.02 olan tahvil faiz oranları, Haziran'da %9.01'e ve Ağustos ayında ise %10.28'e yükselmiştir. Bunda Yunanistan'ın ekonomi politikasını yönetenlerin gerekli önlemleri almakta geç kalması ve tutarsız politikalar izlemeleri de önemli rol oynamıştır (Panico, 2010: 9-10).

EK-1'deki tabloda Yunanistan'ın 2000-2014 dönemindeki seçilmiş temel ekonomik göstergelerine yer verilerek, yaşanan finansal krizin etkileri gösterilmeye çalışılmıştır. Bu veriler incelendiğinde krizin büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir. EK-1'deki tabloya göre Yunanistan'da borç krizinin başladığı 2009 yılından sonra işsizlik oranları hızla artarak 2010'da %12,5'e, 2011'de %17,7'ye,

2012'de %24,2'ye, 2013'de %27,2'ye ve 2014'te 26,3 olduğu görülmektedir. İşsizlik oranlarındaki artışlar, finansal krizin Yunanistan ekonomisine yüklediği en önemli sosyal ve iktisadi maliyet olmuştur.

EK-1'deki Tablo'ya göre Yunanistan'da borç krizi nedeniyle GSYİH, kişi başına düşen milli gelir ve büyüme oranları da hızla düşüş göstermiştir. Kriz öncesinde 2008 yılında 300 Milyar \$ olan milli gelir, 2014 yılına gelindiğinde 208 Milyar \$'a kadar düşmüştür. Yine 2008 yılında Yunanistan'da 26.860 \$ olan kişi başına düşen milli gelir, 2014 yılında 18.255 \$'a gerilemiştir. 2007 yılında %3.54 büyüyen Yunan ekonomisi, finansal krizin neden olduğu üretim ve yatırım kaybı nedeniyle ilerleyen dönemlerde sürekli küçülmüştür. Krizin başlangıç yılı olan 2009'da %3.14 küçülen Yunan ekonomisi, 2011'de %7.11'lik ve 2012'de ise %6.97'lik rekor bir daralma ile karşılaşmıştır. 2013 yılında Yunan ekonomisindeki küçülme görece yavaşlamasına karşılık, büyüme oranları yine negatifte kalmıştır. 2013'de ekonomi %3.86 oranında küçülmüştür. 2014'te ise cılız bir büyüme görülmüştür.

EK-1'deki tabloda Yunanistan'ın 2000-2014 dönemine ilişkin seçilmiş makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir. Tablodaki rakamlar incelendiğinde borç krizi öncesinde Yunanistan ekonomisinin oldukça yüksek bir cari açığa, borç stokuna ve bütçe açığına sahip olduğu söylenebilir. Kriz sonrasında düşen milli gelir ve ithalat nedeniyle beklediği gibi cari açıklar ve alınan istikrar tedbirleri ile bütçe açıkları daralmasına karşılık, borç stokundaki artışlar ile yabancı yatırım paylarındaki düşüşler devam etmiştir. 2013 yılı itibariyle Yunanistan ekonomisinde cari açıklar 5 Milyar \$'a ve bütçe açıkları ise 22 Milyar \$'a düşürülmüştür. Toplam borç stoku 576 Milyar \$'a ve yabancı yatırımın GSYİH içindeki payı ise önceki yıllara göre artarak %1.11'e yükselmiştir. Bu veriler Yunanistan'ın borç krizinin olumsuz etkilerinden giderek uzaklaştığını ve krizden çıkmaya yaklaştığını göstermektedir.

Ekonomik programın uygulanması sonucunda IMF'nin Yunanistan'da makro ekonomik göstergelerde gerçekleşmesini beklediği gelişmeler ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Gerçekleşen ve Beklenen Makro Ekonomik Göstergeler (2008-2015)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	GSYİH'in %							
Genel Bütçe Dengesi	-7,7	-13,6	-8,1	-7,6	-6,5	-4,9	-2,6	-2,0
Toplam Kamu Borç Stoku	99	115	133	145	149	149	145	139
Cari İşlemler Dengesi	-14,7	-11,2	-8,4	-7,1	-5,6	-4	-2,8	-1,9

Kaynak: IMF, "Greece: Staff Report on Request for Stand-ByArrangement", **IMF Country Report** No. 10/110, May 2010.

Tablo 1'e göre Yunanistan'da alınan ekonomik tedbirler ile birlikte 2015 yılında genel bütçe açıklarının GSYİH'a oranının %2'ye, toplam kamu borç stoklarının GSYİH'a oranının %139'a ve cari işlemler açıklarının GSYİH'a oranın

da %1.9'a düşürülmesi hedeflenmektedir. Alınan tedbirlere karşı durumun iyileşmemesi yeni tedbir paketlerini gündeme getirmiştir. 12 Temmuz 2015 te Euro bölgesi liderlerinin yaptığı toplantıda üç yıl içinde Yunanistan'a 86 milyar avroya kadar üçüncü bir kurtarma programı önerilse de bu konuda bir anlaşmaya varılamadı. 19 Euro bölgesi maliye bakanının yaptığı toplantıda Yunanistan'a yapılacak mali yardımın devam edebilmesi için istenen ön şartlar şu şekilde sıralanmıştır (Harari, 2015: 3-11).

Ekonometrik Analiz

Yapay sinir ağları (Artificial Neural Networks) finansal öngöründe bulunmak için kullanılan yöntemlerden birisidir. Yapay sinir ağları, biyolojik sinir ağlarından esinlenilerek ortaya çıkarılan ve biyolojik sinir ağlarına benzer bazı performans özellikleri içeren bir bilgi işleme sistemidir. Söz konusu yöntemde bir finansal krizin daha önceki şartlarına bakarak ilgili olay hakkında genellemeler yapılmakta, bilgiler toplanmakta ve daha sonra benzer şartlar ortaya çıktığında önceden öğrenilen bilgiler kullanılarak bu şartların yeni bir krize neden olup olmayacağı konusunda karar verilebilmektedir. Doğrusal olmayan bir yapıyı modelleyebilme ve örnek veri setindeki yapıyı öğrenerek, istenilen görevi yerine getirecek şekilde genelleştirmeler yapabilme yeteneği, bu yöntemin en güçlü yanıdır (Akel ve Bayramoğlu, 2008:4).

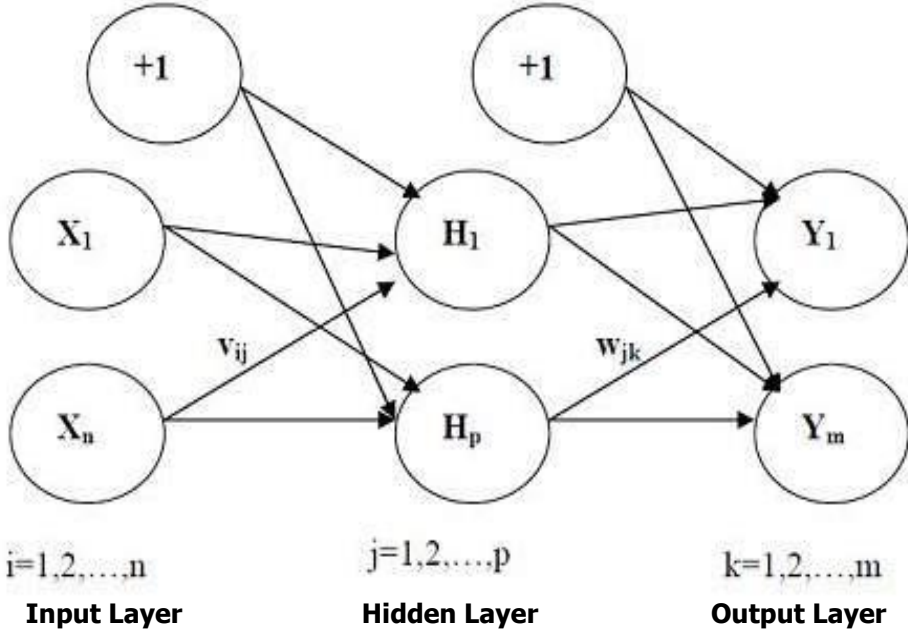
1990 sonrası artan krizlerin tespit edilmesinde kullanılan Erken Uyarı Sistemlerinin geliştirilmesinde farklı analizler denenmiştir. Lojistik Ayrım Modeli (Logistik Discrimination- LD), Karar Ağacı (DecisionTree-DT), Destek Vektör Makinesi (Support Vector Machine-SVM), Bulanık Sinir Ağı Modeli (Neuro-fuzzy Model-NF) ve Yapay Sinir Ağları (Artificial Neural Networks-ANN) söz konusu analizler arasındadır. Bu modellerin her birinin kendine has güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır (Kim, 2004:584).

Krizlerin ekonometrik tahmini için yapılan sınırlı regresyon modelleri (Frankel-Rose, Eichengreen-Rose-Wylopsz, Goldfajn-Valdes, Berg-Patillo, J.P. Morgan, Kruger-Osakwe-Page, Esquivel-Larrin, Glick-Rose tarafından yapılan çalışmalar) daha çok kriz olasılıkları üzerinde durmaktadır. Burada kriz göstergesi değişkeni oluşturulmakta ve kriz değişkeni 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır (Türk, 2011: 70).

Yukarıda ele alınan kriz modelleri 1990'lı yıllardaki krizleri açıklamak ve tahmin etmek üzere yapılan ampirik çalışmalar; erken uyarı sistemi modelleri, sınırlı bağımlı değişken modelleri, krizlerin etkileri modelleri ve iki rejimli sürekli kriz modeli olmak üzere dört başlık altında sınıflandırılabilir. Erken uyarı sistemine dayanan modeller belirli değişkenlerin normal ve kriz dönemlerindeki değerlerine bakarak gelecek krizlerin tahmini için kullanılmasına dayanmaktadır. Seçilen değişkenler belirli bir eşik değerinin üzerine çıkması kriz uyarısı olarak kabul edilmektedir.

Yapay sinir ağları çok değişkenli ve değişkenler arasındaki karmaşık, karşılıklı etkileşimin bulunduğu veya tek bir çözüm kümesinin bulunmadığı durumlarda başarılı sonuçlar üreten bir yapay zeka teknolojisidir. Bu özellikleri nedeniyle yapay sinir ağı teknolojisi mali başarısızlık alanında kullanıma uygun bir araç olarak görülmektedir (Benli, 2005: 34).

Yapay sinir ağları modelinin işleyişi aşağıdaki akış diyagramında dinamik olarak gösterilmiştir:

Yapay Sinir Ağında, girdi katmanı, genellikle bir veya iki ara katman (Gizli Katman) ve çıktı katmanından oluşmaktadır. Her katmanda ilgilenilen probleme göre değişen sinir hücreleri bulunur. Girdi katmanında n , gizli katmanda p ve çıktı katmanında m adet nöron bulunmaktadır. Her bir katmandaki nöronlar arasındaki bağlantıların ağırlıklarının düzenlenmesi ile ağın eğitimi gerçekleştirilir (Hamzaçebi ve Kutay, 2004:229).

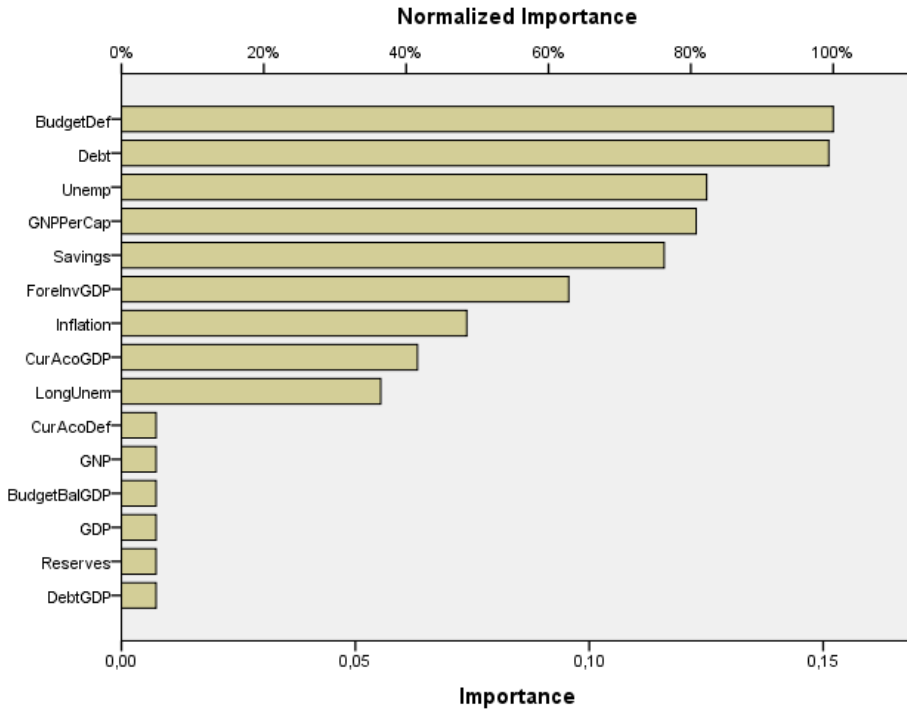
İstatistiki metotlar karşılaştırıldığında Yapay Sinir Ağları'nın iki avantaja sahip olduğu görülmektedir. Bu avantajlardan en önemlisi istatistiki dağılım hakkında varsayımda bulunmamasıdır. Bundan dolayı pratik kullanımda daha faydalıdır. Sinir Ağlarının bir diğer avantajı ise doğrusal olmayan sağlamaktadır. Sinir Ağı modellerinin doğrusal olması, açıklayıcı değişkenler arasında doğrusal olmayan ilişkiler olduğunun söylenebilmesi açısından oldukça önemlidir (Demyanyk and Iftekhar, 2009:2).

Bu çerçevede Yunanistan ekonomisi için yaptığımız yapay sinir ağı modelinde 2000-2013 yılları arasındaki makroekonomik veriler kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle Yunanistan'da yaşanan borç krizinin nedenleri, etkileri ve sonuçları yapay sinir ağları modeli ile incelenmiştir. Analizde kullanılan değişkenler ise şunlardır: Cari açık düzeyleri, cari açığın GSYİH'ya oranı, bütçe açığı düzeyleri, bütçe dengesinin GSYİH'a oranı, toplam dış borç miktarları, yabancı doğrudan yatırımların GSYİH'a oranı, enflasyon oranları, işsizlik oranları, uzun dönemli işsizlik oranları, tasarrufların GSYİH'a oranı, GSYİH büyüklüğü, kişi başına düşen GSYİH, ekonomik büyüme oranları, toplam döviz rezervleri.

Yapay sinir ağı modelinden hareketle Yunanistan ekonomisi için çalışmanın kapsamına giren 2000-2013 dönemine ilişkin olarak elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır. Şekil 7'de Yunanistan'da ekonomik büyümenin belirleyicilerine, Şekil 8'de enflasyonun belirleyicilerine, Şekil 9'da dış borcun belirleyicilerine ve Şekil 10'da ise tasarrufların belirleyicilerine yer verilmiştir.

Ekonomik Büyüme

Yunan ekonomisi 2000-2007 arası ortalama %4 büyüme hızına sahipken, 2008-2013 döneminde ortalama olarak %4,5 küçülmüştür. Ele aldığımız dönemde modelden elde edilen sonuçlara göre Yunanistan'da ekonomik büyümeyi etkileyen en önemli değişken bütçe açıkları olmuştur. Bunu dış borç, işsizlik, kişi başına düşen milli gelir ve tasarruflar takip etmektedir. Aşağıdaki şekilde değişkenlerin tamamı için elde edilen etkiler gösterilmiştir.

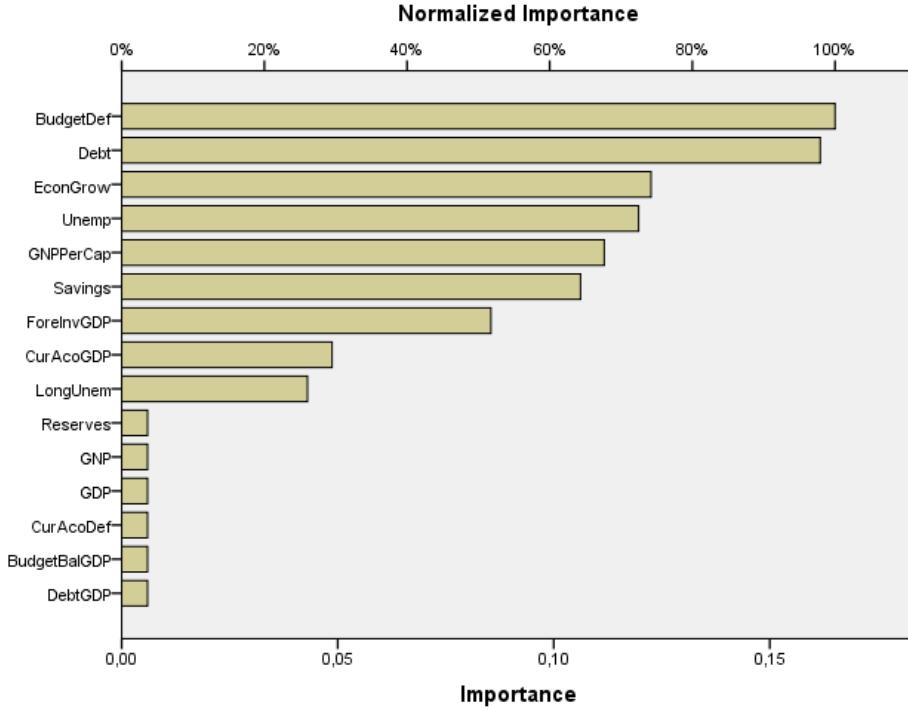

Şekil 7: Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Enflasyon

Yunanistan'da enflasyon oranları çok yüksek olmamakla birlikte 2007 sonrası dönemde enflasyon oranlarının istikrarsız bir seyir izlediği görülmektedir. Enflasyonla ilgili modelde Yunanistan'da enflasyonu etkileyen en önemli değişkenler olarak sırasıyla bütçe açığı, dış borç stoku, ekonomik büyüme oranları, işsizlik oranları ve kişi başına düşen milli gelir düzeylerinin olduğu

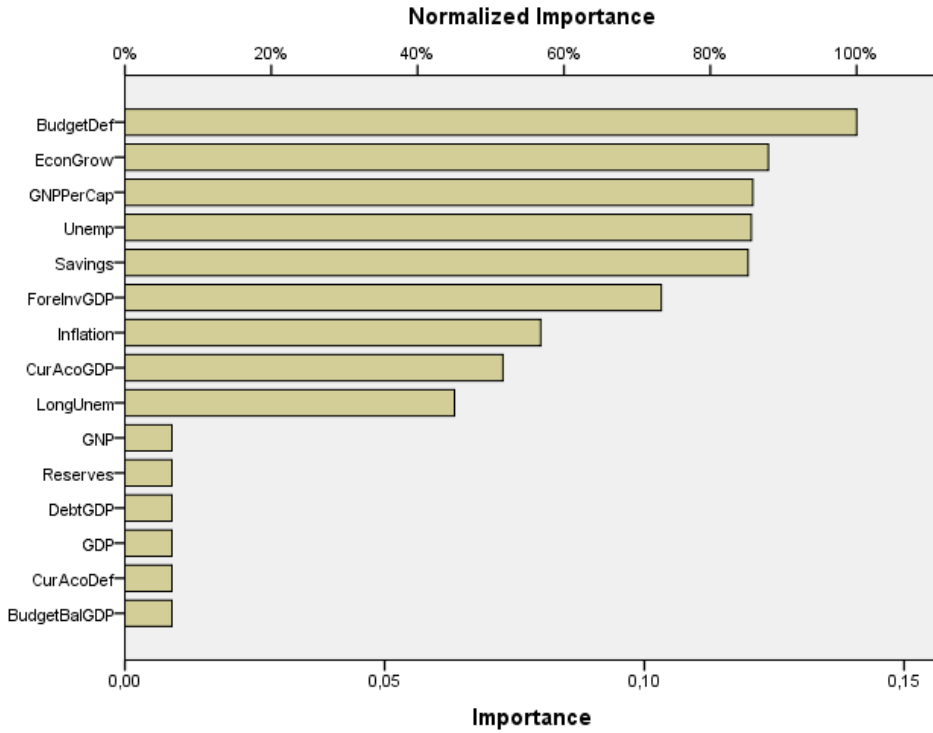
gözlenmiştir. Şekil 8'de Yunanistan'da çalışmanın kapsamına giren dönemde enflasyonun belirleyicileri görülmektedir.

Şekil 8: Enflasyonun Belirleyicileri

Dış Borç

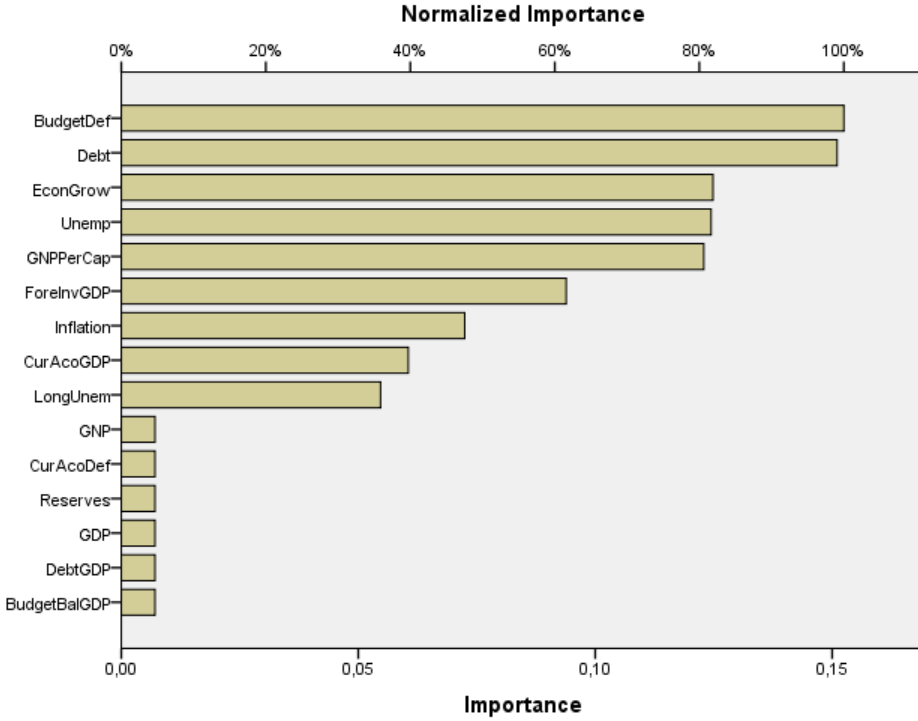
Yunanistan'da borç sorunu yeni bir olgu değildir. 2000-2007 döneminde ülkede borçların GSYİH'a oranı ortalama %102 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2008 sonrası dönemde ise yaşanan krizle birlikte toplam borç stoklarında artış yaşanmış ve 2013 yılında GSYİH'a oranı %180'i aşmıştır. Yunanistan'da ele aldığımız dönemde dış borçlar üzerinde en çok etkisi olan değişkenler ise sırasıyla bütçe açıkları, ekonomik büyüme oranları, kişi başına düşen milli gelir, işsizlik oranları ve tasarruf oranları olarak bulunmuştur. Yunanistan'da dış borçları etkileyen değişkenlerin ağırlıkları aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Şekil 9: Dış Borcun Belirleyicileri

Tasarruflar

Bir ülkede tasarrufların yetersizliğinin ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilediği bilinmektedir. Yunanistan'da 2000-2007 döneminde tasarrufların GSYİH'ya oranı %12'nin üzerindeyken, 2008-2013 döneminde bu oran %8,6'ya gerilemiştir. Ele aldığımız dönemde Yunanistan'da tasarruflar üzerinde en çok etkisi olan değişkenlerin bütçe açıkları ve dış borç stoku olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu değişkenlerin yanında tasarruflar üzerinde ekonomik büyüme ve işsizlik oranları ile kişi başına düşen milli gelirinde önemli etkisi olduğu görülmüştür. Çalışmada seçilen değişkenlerin tasarruflar üzerindeki etkisi aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Şekil 10: Tasarrufların Belirleyicileri

Yukardaki analizlerin sonucunda da görülebileceği gibi Yunanistan'da yaşanan krizdeki olumsuzlukların en büyük tetikleyicisi bütçe açıklarıdır. Son dönemdeki bütçe açıklarının en önemli belirleyicisi 2004 seçimleri sonrası çoğunluk hükümetinin kendisinden önce uygulanan politikalarından vazgeçerek kamu harcamalarını arttırmasıdır. Bunun yanında bütçe açıklarını tetikleyen diğer nedenler şu şekilde sıralanabilir.

- Ekonomik gerileme ve reel GSYİH'da beklenenden fazla azalma,
- Kamu gelirlerinin toplanmasında politik gevşeklikler, harcamalardaki artış,
- Yunanistan'a özgü vergi toplama, harcama ve kayıt tutmadaki yapısal sorunlar.

Bütçe açıkları dışında Yunanistan'da kamu borçlanması da kriz öncesi dönemde artış göstermiştir. Kamu borçlarının artışı yanında özel sektörün borçları da bu dönemde GSYİH'nın %120'lerine ulaşmıştır.

Sonuç

1990 sonrası dönemde dünya ekonomisinde hızlı bir küreselleşme eğilimi yaşanmıştır. Bu da ulusal ekonomilerde yaşanan ekonomik değişikliklerin, birçok ülkeyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemesine yol açmıştır. 1990 sonrası

dönemde ülkeler arasındaki ticari anlaşmalar, şirketlerin ülke dışı yatırımları ve benzeri gelişmeler ülkelerin ekonomilerini birbirine bağımlı hale getirmiştir.

2007 yılında ABD'de mortgage krizi olarak başlayan ve daha sonra borç krizine dönüşen finansal kriz, Avrupa Birliği ülkeleri arasında en fazla Yunanistan'ı etkilemiştir. Borç krizi öncesinde Yunan ekonomisi rekabet gücü düşük, cari açığı yüksek, kamu borçları sürekli artan ithalata bağlı bir ekonomik görünüm sergilemekteydi. Yunan ekonomisinin bu yapısı mortgage krizinin Avrupa'ya yayılmasıyla kontrol edilemez hale gelmiştir. Yunan ekonomisinin temel taşları olan turizm, denizcilik ve finans sektöründeki dengesizliklerde borç krizinin derinleşmesine neden olmuştur. Yunan ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler ülkenin ithalatını artırırken ihracatını ise azaltmıştır.

Çalışmada ele aldığımız 2000-2014 döneminde Yunanistan'da toplam borç stokunun GSYİH'a oranı, diğer Euro bölgesi ülkelerinin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni olarak hükümet harcamaları artışına paralel olarak artırılmayan vergi gelirleri gösterilmektedir. Ülkede yaşanan ekonomik sorunların çözümü için IMF ve Avrupa Birliği tarafından mali yardım paketleri hazırlanmıştır. Söz konusu yardımlar ile toplam borç stoku/GSYİH oranının 2013 yılından sonra azalması, bütçe açığı/GSYİH oranının ise 2014 yılından sonra %3'lük Maastricht kriterinin altına inmesi amaçlanmıştır. Öte yandan Yunan hükümeti de yeni bir istikrar programı hazırlanmıştır. Ekonomik program üç ana başlıktan oluşmaktaydı. Bunlar finansal istikrarın gerçekleştirilmesi, özel sektörde rekabetçiliğin geliştirilmesi ve hükümet politikalarına güvenin yeniden sağlanmasıdır. Program hedeflerini başarmak üzere Yunan hükümetinin aldığı önlemler kendi içinde harcama tedbirleri, gelir tedbirleri ve yapısal mali reformlar olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Çalışmamızın ekonometrik bölümünde elde ettiğimiz sonuçlar IMF ve AB'nin önemle üzerinde durduğu noktalara örtüşmektedir. Ekonometrik modellemede Yunanistan'da yaşanan krizin temel belirleyicilerinin yüksek bütçe açıkları ve kamu kesimi borçları, kişi başına düşen tasarruf oranlarının yetersizliği ve düşük ekonomik büyüme olduğu tahmin edilmiştir. IMF ve AB kurumlarınca hazırlanan raporlarda da Yunanistan'da özellikle bütçe açıkları, kamu borçları ve cari açıkların yüksekliği üzerinde durulmaktadır. Yunan ekonomisinin yaşadığı krizin çözümünde Yunan hükümetinin aldığı önlemler ile IMF ve AB'nin mali yardım paketleri ve reform önerileri önemli rol oynamaktadır. Ancak Yunan ekonomisinin gösterdiği performans söz konusu makroekonomik değişkenlerdeki iyileşmenin uzun bir süreç alacağını göstermektedir. Yunanistan'da süren yüksek işsizlik, borç yükü ve devam eden ekonomik istikrarsızlıkta göz önünde alındığında borç verenlerin borcun nominal değerini azaltmadığı sürece sorunun çözümü zor görünmektedir.

Kaynakça

- AKEL, V. ve Bayramoğlu M. F. (2008). "Kriz Dönemlerinde Yapay Sinir Ağları ile Finansal Öngöründe Bulunma: İmkb 100 Endeksi Örneği", **International Symposium on International Capital Flows and Emerging Markets**, Balıkesir, Bandırma, 24-27 Nisan, (ss.79-87).
- AREZKI, R. Bertrand C. ve Amadou N. R. Sy (2011). "Sovereign Rating News and Financial Markets Spillovers: Evidence from the European Debt Crisis", **IMF Working Paper Series**, WP/11/68, March-2011, (ss.1-27).
- BAUER, C, Bernhard H. ve Volker K. (2011). "Debt and Currency Crises", (in) Editor Robert W. Kolb, **Financial Contagion-The Viral Threat to the Wealth of Nations**, New Jersey: John Wiley&Sons, (ss.75-86).
- BECK, T., Peydro, J.L., (2015). "Five Years of Crisis (Resolution)- Some Lessons", (in) Editors Richard Baldwin ve Francesco Giovazzi, **The Eurozone Crisis: A Consensus View of the Cause and a Few Possible Solutions**, CEPR Press (ss.63-71).
- BENLİ, Y. K. (2005). "Bankalarda Mali Başarısızlığın Öngörülmesi Lojistik Regresyon ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması", **Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 16, (ss.31-46).
- BUNDA, I., A. Javier H. ve Subir L. (2011). "Measuring Contagion in Emerging Market Bonds", (in) Editor Robert W. Kolb, **Financial Contagion-The Viral Threat to the Wealth of Nations**, New Jersey: John Wiley&Sons, (ss.177-184).
- DEMYANYK, Y. ve Hasan I. (2009). **Financial Crises and Bank Failures: a Review of Prediction Methods**, Bank of Finland Research Discussion Papers 35, (ss.1-24).
- DWYER, G. P. ve Paula A. T. (2011). "The Financial Crisis of 2008 and Subprime Securities", (in) Editor Robert W. Kolb, **Financial Contagion-The Viral Threat to the Wealth of Nations**, New Jersey: John Wiley&Sons, (ss.229-236).
- FLASSBECK, H. ve Costas L., (2015), **Against The Troika Crisis and Austerity In The Eurozone**, Verso, (ss.1-125).
- HAMZAÇEBİ, C. ve Fevzi K. (2004). "Yapay Sinir Ağları İle Türkiye Elektrik Enerjisi Tüketiminin 2010 Yılına Kadar Tahmini", **Gazi Üniversitesi, Müh. Mim. Fak. Dergisi**, (ss.227-233).
- HARARİ, D., (2015), **Greek Debt Crisis: Background and Developments in 2015**, House of Commons Library, Briefing Paper, Number 7114, (ss.1-35)
- IMF (2010). "Greece: Staff Report on Request for Stand-By Arrangement", **IMF Country Report No. 10/110**, (ss.1-144).
- JOYCE, J. (2013). "The IMF and Global Financial Crises", The USA: **Cambridge University Press**, (ss.1-263).
- KANNAN, P. ve Fritzi K.-G. (2011). "Uncertainty and Contagion", (in) Editor Robert W. Kolb, **Financial Contagion-The Viral Threat to the Wealth of Nations**, New Jersey: John Wiley&Sons, (ss.21-29).
- KAPLANIS, Y. (2011). "An Economy That Excludes The Many and An Accidental Revolt", (in) Editor Antonis V. ve Dimitris D., **Revolt and Crisis in Greece: Between A Present Yet to Pass and A Future Still to**

- Come**, Canada: Co-Published by AK Press and Occupied London, (ss.215-228).
- KIM, T. Y. (2004). "Usefulness of Artificial Neural Networks for Early Warning System of Economic Crisis", **Expert Systems with Applications**, (ss. 583-590)
- PANICO, C. (2010). "The Causes of the Debt Crisis in Europe and the Role of Regional Integration", **Political Economy Research Institute (PERI), University of Massachusetts Amherst Working Paper Series**, No.234, September-2010, (ss.1-19).
- REINHART, C. M. ve Kenneth S. R. (2008). "Is the 2007 U.S. Sub-Prime Financial Crisis so Different? An International Historical Comparison", **NBER Working Paper Series**, No. 13761, January-2008, (ss.2-14).
- REINHART, C. M. ve Kenneth S. R. (2010). "From Financial Crash to Debt Crisis", **NBER Working Paper Series**, No. 15795, (ss.1-46).
- TÜRK, A. (2011). " Predicting Financial Crisis With Artificial Neural Network Model: The Case Of Turkey", **Research Journal of International Studies**, Issue 21, (ss.68-79).
- YOUNG, B. (2014). Financial Crisis: Causes, Policy Responses Future Challenges, European Commission, EUR 26554 EN, (ss.1-96)
- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/weodata/weoselser.aspx?c=174&t=1>

EK-1**Seçilmiş Makro Ekonomik Göstergeler (2000-2014)**

	Nüfus	Enflasyon Oranı	İşsizlik Oranı	Tasarruf/GSYİH	GSYİH (Milyon)	Kişi Başına Düşen Milli	Büyüme Oranı
2000	10,910	3,17	11,1	11,40	109,580	10,040	4,48
2001	10,950	3,37	10,2	11,62	114,170	10,410	4,20
2002	10,980	3,63	10,3	10,24	129,360	11,780	3,44
2003	11,010	3,53	9,7	13,92	172,120	15,630	5,94
2004	11,050	2,90	10,5	14,07	204,400	18,500	4,37
2005	11,090	3,55	9,8	12,11	214,630	19,350	2,28
2006	11,120	3,20	8,9	13,21	230,390	20,720	5,51
2007	11,160	2,90	8,3	12,58	267,740	23,990	3,54
2008	11,180	4,15	7,7	9,53	300,340	26,860	-0,22
2009	11,180	1,21	9,5	7,11	286,030	25,580	-3,14
2010	11,150	4,71	12,5	8,26	258,550	23,190	-4,94
2011	11,120	3,33	17,7	8,02	254,580	22,890	-7,11
2012	11,090	1,50	24,2	8,86	219,340	19,750	-6,97
2013	11,030	-0,92	27,2	10,37	212,410	19,260	-3,86
2014	10,992	-1,31	26,3	9,67	208,066	18,255	0,65

Kaynak: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/weodata/weoselser.aspx?c=174&t=1>

Seçilmiş Makro Ekonomik Göstergeler (2000-2014)

	Cari Açık (Bin \$)	Cari Açık/GSYİH Oranı	Bütçe Açığı (Bin \$)	Bütçe Açığı/GSYİH Oranı	Toplam Borç Stoku (Bin \$)	Borç Stoku /GSYİH Oranı	Yabancı Yatırım/GSYİH Oranı
200	-9,820	34,61	-4,766	-3,7	131,99	103,4	0,87
200	-9,400	-4,28	-5,824	-4,5	136,01	103,7	1,22
200	-9,582	1,94	-7,152	-4,8	150,36	101,7	0,04
200	-	33,63	-	-5,6	190,00	97,4	0,69
200	-	5,25	-	-7,5	227,72	98,6	0,92
200	-	32,64	-	-5,2	243,44	100	0,29
200	-	66,90	-	-5,7	281,52	106,1	2,07
200	-	49,79	-	-6,5	327,99	107,4	0,64
200	-	14,60	-	-9,8	387,47	112,9	1,68
200	-	-29,78	-	-15,7	417,40	129,7	0,86
201	-	-11,22	-	-10,7	437,23	148,3	0,18
201	-	-10,29	-	-9,5	494,18	170,3	0,38
201	-6,170	-9,96	-	-9,0	390,89	156,9	0,67
201	-5,097	-2,48	-	-9,4	576,61	183,7	1,11
201	-6,241	-3,0	-	-3,6	418,33	178,6	0,71

Kaynak: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/weodata/weoselser.aspx?c=174&t=1>

Dış Borçlanma Çerçevesinde Türkiye Ekonomisi İçin Bir Yatırım Fonksiyonu Modeli (1998-2014 Dönemi)

External Borrowing Framework an Investment Function Model For Turkish Economy (1998- 2014 Period)

Pelin KARATAY GÖĞÜL¹
Dicle Üniversitesi

Özet

Dış borçlanma yatırım- tasarruf açığının bir sonucu olarak ortaya çıkarken bu açığın kamuya ait olan kısmı bütçe açığını özel sektöre ait olan kısmı ise özel sektörün finansman ihtiyacını belirlemektedir. Özel sektörün ihtiyaç duyduğu finansmanın sabit sermaye oluşumuna katkısı açısından ise dış borçlanmanın ekonomik büyüme ve kalkınmaya doğrudan bir etkisi söz konusu olmaktadır. Türkiye ekonomisi için borçlanmaya klasik anlamda bütçe açığını kapatmaktan ziyade yatırımların finansmanı amacıyla başvurulması ekonomi politikalarının şekillenmesinde belirleyici olacaktır. Bu amaçla çalışmada, Türkiye ekonomisi için 1998-2014 dönemi analiz edilerek dış borçlanmanın yatırım harcamalarının finanse etmek üzere bir yöntem olarak seçilip seçilmediği Çok Değişkenli Eş Bütünleşme çözümlemesiyle araştırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yatırım, Dış Borçlanma, Çok Değişkenli Eş Bütünleşme

Abstract

External borrowing comes up as a result of savings-investment deficit. Some of belonging to the state of this debt determines budget deficit, some of belonging to the private sector of this debt determines financing needs of private sector. In terms of contribution of financing needs of private sector to fixed capital formation, external borrowing has a direct impact on economic growth and development is concerned. Borrowing from closing the budget deficit in the classic sense, rather than for Turkey's economy will be decisive in shaping the economic policies in order to finance of investments. This aim, By analyzing the 1998-2014 period for Turkey's economy if external borrowing is selected as a method of financing investment spending is investigated by using Multivariate Cointegration Analysis.

Key Words: Investment, External Borrowing, Multivariate Cointegration Analysis

¹ Yrd. Doç.Dr. Dicle Üniversitesi, İktisat Bölümü E-mail: pelinkaratay@hotmail.com

Giriş

Gerekli kaynakların dış âlemden belirli bir faiz karşılığında elde edilmesi olan dış borçlanma gelişmekte olan ülkeler için borçlanma, para basımı, vergi artırımı veya yeni vergiler koyma yolundan önce seçilecek bir finansman şeklidir. Ayrıca dış borçlanma faizinin iç borçlanma faizinden daha düşük olması ve vadesinin uzunluğu bu seçeneği diğerlerinden daha üstün kılmaktadır. Dolayısıyla vergi oranlarının yükselmesiyle ortaya çıkan vergi gelirlerinde azalma ve tasarrufların aşırı vergilendirilmesiyle ortaya çıkan sermaye birikiminin azalması ve iç borçlanmanın yaratacağı dışlama etkisi politikacıları bütçe açıklarının kapatılması noktasında dış borçlanma politikasına yöneltmektedir.

Ancak dış borçlanma bütçe açığını veya cari açığı finansman yöntemi olması yanında sabit sermaye yatırımlarının ülke içerisindeki mevcut tasarruflarla karşılanamaması halinde başvurulan bir finansman seçeneği niteliği de taşımaktadır. Dolayısıyla ülkelerin dış borçlanma yolu ile, dış kaynakları marjinal getirisi yüksek alanlarda kullanması ve borçlanma faiz haddinin üstünde nemalandırması durumunda kalkınmanın finansmanı olarak ekonomik büyümeye katkı sağlaması da söz konusudur. Bu durumda Türkiye’de dış borçlanmanın “bütçe açığının finansmanı” olarak mı veya “yatırımların finansmanı” olarak mı kullanıldığı sorusu ortaya çıkmaktadır.

Klasik iktisadi düşüncenin mali anlayışına göre borçlanma olağan bir finansman elde etme aracı olmamakta ve borçlanma bugünkü kuşakların yükünü gelecek kuşaklara aktarmaktan ibaret olmaktadır. Dış borçlanma ile gelir elde etme yöntemine sadece köprü, baraj, yol gibi altyapı yatırımları ve diğer üretken yatırımlar için başvurulabilir. Bu sayede gelecek nesiller bu yatırımlardan yararlanabildiği ve bu yatırımlar gelecekte borç yükünü finanse edebildiği ölçüde dış borçlanma avantajlı durum ortaya çıkarabilecektir. Aksi takdirde ya gelecek nesiller bugünden daha çok vergi yükü altına girecek ya da gelecek nesiller tekrar bir açık- borç-faiz kısır döngüsü içerisinde kendilerini bulacaklardır. Bu durumda borçlanma kalkınmanın finansmanı olmaktan çıkıp sürdürülemez bir nitelik kazanacak, böylece gelir dağılımı adaletini bozacak ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Bu bağlamda klasik iktisadi düşüncenin bu anlayışı dış borçlanmanın kalkınmanın finansmanı olarak kullanılması fonksiyonuna işaret etmektedir.

Yine Keynesyen düşünceye göre, gelişmekte olan ülkeler için dış borçlanma, yatırım düzeyinin artışına sağlayacağı katkı açısından meşru görülmektedir. Böylece hâsıla üzerinde ortaya çıkaracağı artış sayesinde borç geri ödemeleri sırasında sıkıntı yaşanmayacağını ileri sürmüştür. Keynes açık bütçe politikasından yana görüşlerine paralel olarak bu bütçe açıklarının dış borçlanma ile finansmanını da sakıncalı görmemektedir. Diğer yandan dış borçlanmanın talebi arttırıcı özellik taşıması nedeniyle iç tasarrufların yetersizliği durumunda sermaye birikimine katkı sağlayacak bir çözüm olması yönüyle de borçlanmanın yine kalkınmanın finansmanı olma özelliğine vurgu yapmıştır.

Dış borçlanma politikasının ekonomik büyüme ve kalkınmanın finansmanı olarak kullanılması noktasında önemli olan, başlangıç aşamasında başvurulan dış finansman kaynaklarının kalkınmanın iç kaynakların genişletilmesiyle

sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Dış borçlar amacına uygun kullanılır, özellikle döviz kazandırıcı işlemlere harcanır ve uzun vadede gelir getirebilecek yatırımlara yönlendirilirse borçlar kendi kendini finanse edebilecektir. Bu bağlamda, özellikle az gelişmiş ülkeler için dış borçlanma politikası, dış borçlanmanın neyi finanse ettiği bu politikanın hangi amaca yönelik uygulandığı ve borçlanmanın sürdürülebilir olması noktasında bir sorun oluşturup- oluşturmamaktadır.

Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği tartışmasında yine dış borçlanmanın yatırımların finansmanı olma fonksiyonu belirleyici olmaktadır. Toplam Dış Borç/GSMH oranı kullanılarak değerlendirilen borç stokunun sürdürülebilirliğini ölçme yöntemleri içinde en anlamlı olanı, borç stokuna ödenmekte olan reel faiz oranı ile ekonominin reel büyüme hızı arasındaki dengedir. Yani, reel faiz, büyüme hızından büyük olduğunda, matematiksel olarak borç stokunun GSMH'm oranı artacaktır. Çünkü yüksek reel faiz oranının arttırdığı borç stoku, büyüme hızının arttırdığı GSMH'den daha fazla artacaktır. Ekonomik büyüme oranının reel faiz oranından büyük olması durumunda, devlet borçları zaman içerisinde küçülecek, uzun dönem reel faiz oranlarının ekonomik büyüme oranını geçmesi durumunda ise, faiz dışı bütçe dengede olsa bile, toplam reel faiz ödemelerindeki artış nedeniyle bütçe açıklarının ve dış borçların sürdürülebilirliğinin zorlaştırılacaktır. Dolayısıyla dış borçlanma yolu ile elde edilen gelirin doğru alanlarda yatırıma dönüşmesiyle elde edilen potansiyel çıktının ekonomik büyümeye sağlayacağı katkı, dış borçlanma yoluyla elde edilen gelirin maliyeti olan faiz yükünün üzerinde olduğu sürece sürdürülebilir bir borçlanma politikasından söz edilebilir.

Bu konudaki diğer bir önemli nokta, borçlu ülkenin borçlanarak finanse ettiği yatırımlardan sağlayacağı çıktının, üretim ve ihracat sektörlerinin katma değer yaratacak bir kompozisyona sahip olması gerekmektedir. Çünkü dış borçlanmada alacaklı ülkeler, borçlu ülkenin üretiminden ve ihracatından sağlanan gelirden büyük pay almaktadırlar. Bunu sağlamanın bir yolu da borçlu ülkenin dış borçlanma dağılımında kamu sektörü kadar özel sektör dış borç sürdürülebilirliği olmasıdır. Özel sektör borçlanma yoluyla elde ettiği geliri üretimi artırıcı yani dış borcun anaparasını ve faizini ödeyecek alanlarda, özellikle yabancı para cinsinden gelir getirici sektörlerde değerlendirmesi önem kazanmaktadır. Nitekim son yıllarda Türkiye'nin yakaladığı ekonomik büyüme başarısında özel sektör yatırımlarının payı büyüktür. Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği sağlanabildiği sürece ve kalkınmanın finansmanı olarak dış borçlanmadan faydalanılabildiği ölçüde ekonomik büyüme hedefine kendiliğinden hizmet edilecektir.

Bu çalışmada dış borçlanmanın, ekonomik büyümenin finansmanı olarak sabit sermaye yatırımlarını finanse edip-etmediği araştırılmakta, Türkiye ekonomisi için dış borçlanma çerçevesinde çok değişkenli eşbütünleşim çözümlemesinden yola çıkarak zaman serisi tahmin yöntemleri ile bir yatırım fonksiyonu modellenmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'de 1998 Sonrası Dış Borç Kompozisyonu

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin için sadece bütçe açığını veya cari açığı finansman aracı olmamakta bu fonksiyonlarının yanında iç tasarrufların

yetersizliği durumunda yatırımları finanse etmek üzere başvuru bir yöntem niteliği taşımaktadır. Ancak dış borçlanmanın bir kriz zemini hazırlamaması veya borç kısır döngüsüne girilmemesi için dikkat edilmesi gereken bu finansman aracının sürekli bir gelir kaynağı olarak görülmemesi ve sağlanan bu kaynağın maliyetinin üzerinde gelir getirici alanlarda değerlendirilmesi olmaktadır.

Türkiye ekonomisi için borçlanma politikasında birincil amaç 90'lı yıllar itibariyle bütçe açıklarının ve hatta kimi zamanlarda da cari açığın finansmanı olmuştur. Genellikle de kısa vadeli gerçekleşen bu borç yükü her defasında yeni borçları doğurmuş ve 1994, 2000 ve 2001 krizleri gibi ciddi krizler yaşanmasına yol açmıştır. Politika uygulayıcılar ekonomik krizlerin iç borçlanma imkânlarını daraltması ve IMF ile yapılan Stand-by anlaşmaları nedeniyle 2000-2001 krizleri sonrası borçlanma politikasının yönünü değiştirmiş ve artık uzun vadeli ve düşük maliyetli bir dış borçlanma politikasına yönelmişlerdir.

Borçlanmanın krize neden olacak derecede önemli hale gelmesinde etkili olan unsurun, borç miktarından ziyade borçlanmanın faiz yükü, vade yapısı gibi etkenler olduğu anlaşılmıştır. Özellikle, reel faiz oranının çok yüksek olmasının ciddi sorunlar ortaya çıkardığı görülmüştür. Bu nedenle borçlanma politikasında vadenin uzaması ve faiz oranlarının düşürülmesi gerekmektedir. Bu gereğin gerçekleşmesi ise, uzun vadede, kamunun sağlam gelir kaynaklarını artırması, harcamalarını optimal düzeye çekmesine bağlı olmaktadır (Aykın, 2002: 20). Bu noktadan hareketle kamu otoritesi bu yıllardan sonra harcamaları optimal düzeye çekerek ve elde ettiği finansmanı üretken sektörlerde kullanarak borçlanma politikasını yönetmiştir.

Tablo 1'den de görüleceği üzere, 2001-2002 kriz yılları ve sonrasında % 70'lere varan dış borç stoku, 2003 yılında yaklaşık GSMH'nin yarısını oluşturmuştur. Yapısal reformlar, olumlu ekonomik gelişmeler, Türkiye'nin kredi notunun yükselmesi ve dış borçlanma maliyetlerinin düşmesine katkı sağlamıştır. Ekonomide sağlanan istikrarlı, büyüme ve döviz kurunun reel olarak istikrarlı bir seyir izlemesi, özellikle kamu dış borç stokunun GSMH'ye oranının azalmasına katkıda bulunmuştur. 2005 yılında % 35'lere varan dış borç stokunun GSMH'ye oranı 2006-2009 yılları arasında % 39'larda seyretmiştir. 2009 yılında azalan dış borç stokuna rağmen artan dış borç stoku/GSMH oranı istenilen ekonomik büyüme seviyesinin gerçekleşmemesinden kaynaklanmıştır. 2010 yılı ve sonrasında ortalama %40'larda seyreden bu orandan ziyade dış borç stokunun vade yapısı Türkiye ekonomisi için önemli olmaktadır. Nitekim Türkiye'de kısa vadeli dış borçların toplam dış borçlar içindeki oranının 2010-2012 dönemi hariç yıllar itibariyle çok fazla değişmediği görülmektedir. 2000 yılında % 23,8, 2002'de % 12,6 ve 2003'te yaklaşık % 16 olan bu oran 2007 senesinde %17, 2008 senesinde ise yaklaşık % 19 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2010 yılı ve sonrasında kısa vadeli borçlanma yoluna daha çok başvurularak finansman elde edilmiştir. Bu yıllarda genel olarak kısa vadeli borçlar daha çok dış ticaretin finansmanında kullanılmış ve ticari banka kredileri ile özel sektörün aldığı kredilerden oluşmuştur.

Tablo 1. 2000-2012 Dönemi Dış Borç Stoku Göstergeleri

Yıllar	Dış Borç Stoku (milyon \$)	Toplam dış borç stoku /GSMH	Orta-Uzun Vadeli (milyon \$)	Kısa Vadeli (milyon \$)	Orta ve UVDBS/ Toplam Borç Stoku	KVDBS/ Toplam borç Stoku
1998	96,417	46,7	75,643	20,774	78,5	21,5
1999	103,027	55,6	80,106	22,921	77,8	22,2
2000	118.503	59.2	90.202	28.301	76.2	23.8
2001	113.592	77.9	97.189	16.403	85.3	14,7
2002	130.005	71.9	113.581	16.424	87.4	12.6
2003	144.319	48.4	121.306	23.013	84.1	15.9
2004	160.835	41.3	128.955	31.880	80.0	20.0
2005	168.849	35.4	131.746	37.103	77.5	22.5
2006	207.436	39.1	165.390	42.046	79.5	20.5
2007	249.478	39.5	206.343	43.135	82.8	17.2
2008	280.367	39.3	227.263	53.104	81.1	18.9
2009	268.374	44.7	218.663	49.711	81.5	18.5
2010	289.387	40.4	211.170	78.217	73.0	27.0
2011	304.207	39.3	222.211	81.996	72.9	26.9
2012	336.863	42.8	235.912	100.951	69.1	29.9

Kaynak: Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı

Orta ve uzun vadeli dış borç stokunun GSMH'a oranına bakılınca ise 2001 yılında güçlü ekonomiye geçiş programının da etkisiyle % 85,3 oranında gerçekleşen bu oran 2005-2006 ve yılları hariç takip eden yıllarda çok değişmemiştir. 2010 yılı ve sonrasında da yine kısa vadeli gerçekleşen ticari banka kredileri ve özel sektör kredilerinin artması nedeniyle orta ve uzun vadeli dış borç stokunda düşme söz konusu olmuştur.

Dış borcun borçlulara göre dağılımına bakıldığında Tablo 2'den görüldüğü gibi 2004 yılına kadar kamunun dış borcunun özel sektörün dış borcunu aştığı ancak 2005 senesinden itibaren özel sektörün dış borcunun kamudan daha fazla olduğu görülmektedir. 2004 senesinde kamunun toplam borçlar içindeki payı % 47 iken bu oran 2005'te % 41,4, 2006'da % 34,4, 2007'de % 29,4 ve 2008'de % 27,9 ve 2009'dan günümüze yaklaşık % 30 olarak gerçekleşmiştir. Son yıllara % 67- % 68'lerde seyreden özel sektör dış borcunun toplam dış borçlar içindeki payının artmasının en önemli nedenlerinden biri şirketlerin giderek açık pozisyona yönelerek dövizle borçlanmaları olmuştur.

Tablo 2. 2000-2014 Dönemi Dış Borçların Borçlulara Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

Yıllar	Kamu Sektörü	TCMB	Özel Sektör	Toplam	Kamu Sektör/Toplam (%)	TCMB/Toplam (%)	Özel Sektör/Toplam (%)
1998	41.339	12.986	42.027	96.352	42.9	13.4	43.6
1999	44.107	11.006	48.011	103.124	42.7	10.6	46.5
2000	50.081	14.090	54.431	118.602	42.2	11.8	45.8
2001	47.129	24.351	42.112	113.592	41.4	21.4	37.0
2002	64.533	22.003	43.023	129.559	49.8	16.9	33.2
2003	70.844	24.373	48.863	144.080	49.1	16.9	33.9
2004	75.668	21.410	63.911	160.989	47.0	13.2	39.6
2005	70.411	15.425	84.041	169.878	41.4	9.0	49.4
2006	71.587	15.678	120.439	207.704	34.4	7.5	57.9
2007	73.525	15.801	160.152	249.478	29.4	6.3	64.1
2008	78.285	14.066	188.005	280.357	27.9	5.0	67.0
2009	83.461	13.305	171.691	268.457	31.0	4.9	63.9
2010	88.941	11.827	188.745	289.513	30.7	4.0	65.1
2011	94.099	9.699	202.754	306.551	30.6	3.1	66.1
2012	104.035	7.088	227.894	339.018	30.6	2.0	67.2
2013	115 811	5 234	267 092	388 137	29.8	1.3	68.8
2014*	117 034	4 862	264 890	386 786	30.2	1.2	68.4

Kaynak: Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı

*2014 yılının ilk çeyreğine ait veridir.

Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımları ve Dış Borç İlişkisi

Ülkeler için ekonomik büyüme sabit sermaye yatırımlarının artmasıyla sağlanabilmektedir. Ancak ülkeler için tasarruf düzeyinin yatırımları finanse etmek üzere yetersiz kalması halinde dış borçlanmaya başvurulmaktadır. Nitekim “borçla büyüme modeli” borçlanma maliyetini büyüme oranı ile ilişkilendirerek borçların kendisini finanse edebileceğini savunmaktadır. Modele göre, ekonomik büyüme oranı, faiz oranıyla ifade edilen borçlanma maliyetinden yüksek ya da borçlanma maliyetine eşit olduğu sürece dış borçlanma, büyümeye katkı yapacak, ülke borç ödeme kapasitesini sürdürecektir (Machiko ve Ferrarini, 2001:7). Türkiye ekonomisi için, toplam tasarrufların büyük kısmını oluşturan özel tasarruflar giderek düşmesine rağmen 2009 yılına kadar özel sabit sermaye yatırımları artmıştır. Bu durum; Türkiye’de kamu yatırımları ile birlikte özellikle, özel sektör yatırımları dış kaynak kullanılarak finanse edildiğinin bir göstergesidir.

Yurtiçi tasarrufların sabit sermaye yatırımlarını karşılayamaması dış borçlanma yoluyla yurtdışı tasarruflarına başvurmayı kaçınılmaz kılmıştır.

Dış borçlanmada finansmanın elde edilmiş şekline bakıldığında da bu yatırımların finansmanı şeklinde kullanılan kredilerin ağırlıklı olduğunu görebiliriz. Dış borçlanmanın bir unsuru olan kamu dış borcu, bütçenin veya ödemeler bilançosunun finanse edilmesi amacıyla alınan "program kredileri" ile kamu yatırımlarının finansmanı için alınan "proje kredilerinden" oluşmaktadır. Program kredisinin alınış biçimi genel olarak yurtdışı piyasalara tahvil ihraç etmek suretiyle veya IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan bütçe finansmanı amacıyla veya kalkınma programları için gerekli hammadde ve yedek parça ithalatının ve ödemeler bilançosu açıklarının finansmanı için sağlanan kredilerdir. Projeye bağlı olmayan program kredileri, üretim kapasitesinin dış finansman ihtiyacını karşılamak için kullanıldığından, proje kredilerine nazaran daha esneklerdir (İnce, 2001: 160).

Dış proje kredileri ise herhangi bir kamu yatırım projesinin finansmanı amacıyla alınmakta ve belirli enerji, altyapı, sanayi vb gibi yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi için gerekli makine, araç gereç veya mühendislik, müşavirlik gibi hizmetleri karşılamaya yönelik olup, yalnız bu amaç için kullanılabilen kredilerdir. Türkiye'de kamu yatırım projelerinin finansmanında yoğun bir şekilde kullanılan dış proje kredileri özellikle faizlerinin düşük ve vadelerinin uzun olması nedeniyle kamu yatırımlarının finansmanında tercih edilmektedir. Ancak proje kredilerinin, söz konusu yatırım dışında başka bir amaçla kullanılmaya olanak tanımaması nedeniyle kalkınmanın finansmanı açısından fazla esnekliğe sahip olamaması, program kredilerinin, kullanım kolaylığı ve prosedürlerinin az olması açısından kimi zaman kamu otoritesine cazip gelmesine yol açmaktadır. Proje kredilerinde krediyi veren kuruluşlar dikkate alınarak, proje kredileri sınıflandırıldığında IMF, IBRD, IDB, CEDB gibi uluslararası mali kuruluşlardan sağlanan dış proje kredileri, hükümetlerden sağlanan dış proje kredileri ve ticari bankalar ve diğer özel finans kuruluşlarından sağlanan dış proje kredileri olarak sınıflandırılmaktadır. Bu krediler arasında ticari kuruluşlardan sağlanan krediler, diğer kuruluşlardan sağlanan kredilere göre daha yüksek faizlidir (Çalık 2001: 6-7).

Tablo 3'den görüleceği üzere, Türkiye'nin sağladığı dış finansmanın proje kredisini cinsinden kaynaklarına göre dağılımına bakıldığında, uluslararası kuruluşlardan sağlanan kredilerin payı önemli ölçüde artmıştır. Türkiye ekonomisi için 2001-2003 yıllarında en fazla program kredisini kullanan kuruluş IMF olmakla beraber 2003-2013 dönemi boyunca proje kredisini kullanılırken yine en çok uluslararası kuruluşlara başvurulmuştur. 2003 yılında sağlanan proje kredilerinin % 43'ünü oluşturan ticari krediler, 2007 yılında sağlanan proje kredilerinin % 46,9'unu oluşturan ticari krediler ve 2010 yılında sağlanan proje kredilerinin % 36,8'ini oluşturan ihracat kredisini dışında diğer yıllarda yine en çok başvuru alan kaynak uluslararası kuruluşlar olmuştur. 2011 yılı ve sonrasında ise proje kredilerinin ortalama % 83'ü uluslararası kuruluşlardan sağlanmıştır.

Tablo 3. 2003-2013 Dönemi Proje Kredilerinin Kaynaklarına Göre Dağılımı

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hükümet Kredisi	\$	0	25	999	255	0	1.279	304	541	245	125	201
	%	0	1	24	5,3	0	4,4	6	7,9	10	5,9	5,2
Ticari Kredi	\$	840	1.428	567	1.634	2.651	7.120	867	1.843	127	195	555
	%	43	45,0	14	34,3	46,9	19,3	17,1	27	5	9,3	14,3
İhracat Kredisi	\$	665	60	303	3,211	439	2.788	11	2.511	0	10	0
	%	34	2	7	6,7	25,5	5,3	0,2	36,8	5	0,5	0
Uluslararası Kuruluşlar	\$	469	1.663	2.228	2.571	1.556	8.487	3.885	1.922	2.136	1.771	3.137
	%	24	52	55,0	53,7	27,6	71	76,7	28,2	85	84,3	80,6
Toplam		1.974	3.176	4.097	4.781	5.646	19.674	5.067	6.817	2.508	2.101	3.893

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Dış proje kredilerinin kullanıldığı kamu yatırımlarının hangi sektörlere ilişkin olduğuna baktığımızda en yüksek payı (son yıllarda azalmakla birlikte) ulaştırma yatırımlarının aldığı görülmektedir. Ulaştırma sektörü yatırımları 2001'den itibaren düzenli olarak artış göstermekte ayrıca son yıllarda enerji sektörü yatırımlarının dış proje kredileri içindeki payı da artmakla birlikte dış proje kredilerinden KOBİ'lere ayrılan pay önem kazanmaktadır.

Yüksek borç servisi, kamu harcamalarının kompozisyonunun değiştirerek hükümetin faiz ödemelerinin ve bütçe açığının artmasına, kamu tasarruflarının azalmasına, faiz oranlarının yükselmesine ya da mevcut özel sektör kredilerinin dışlanmasına yol açarak ekonomik büyümeyi yavaşlatabilmektedir. Ancak ekonometrik analizin de göstereceği üzere, Türkiye ekonomisi için dış borçlanmanın bütçe açığının veya cari açığın bir finansman aracı olmadığı yatırımların finansman aracı olduğu, ekonomik büyümeyi desteklediği ortadadır.

Literatür Özeti

Iyoha (1999), dış borcun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Sahra altı Afrika ülkelerini kapsayan 1971-1994 dönemi için panel veri analiziyle ele almış ve artan dış borç stokunun ve aşırı/büyük borç servisinin yatırımlar üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Hansen (2001) Türkiye'nin de arasında olduğu 54 gelişmekte olan ülkenin 1974-1993 verilerini kullanarak dış borçların ekonomik büyümeye etkisini etkisini araştırarak dış borç stoku ve ekonomik büyüme arasında negatif ilişki bulmuştur. Schclarek (2004), 59 adet gelişmekte olan ve 24 adet sanayileşmiş ülkeyi baz alarak yapmış olduğu analizde, gelişmekte olan ülkelerin almış oldukları dış borçların ekonomik büyümeleri üzerinde olumsuz etki meydana getirdiğini, ancak özel borçlanma ile kamu borçlanması arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını tespit etmiştir. Schclarek ve Ballester (2005), 20 Latin Amerika ve Karayip ülkesini (Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Panama, Peru, Uruguay, Venezuela vb.) kapsayan çalışmalarında 1970-2002 dönemini 5'er yıllık periyotlar halinde (1970-1974, 1975-1980 vb.) panel veri yöntemiyle ele almış ve daha düşük toplam dış borç seviyesiyle daha yüksek büyüme arasında bir ilişki tespit etmişlerdir. Wijeweera vd., (2005) yaptıkları çalışmada Sri Lanka'nın 1952-2002 yılları arasındaki yıllık verilerini kullanarak dış borçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada, bağımlı değişken GSMH; bağımsız değişkenler ise,

sabit sermaye olusumu, nüfus, eğitim harcamaları ve dış borç servisidir. Yaptıkları uzun ve kısa dönemli analizler sonucunda Sri Lanka'daki dış borçlar ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamsız olmasına rağmen negatif bir ilişki bulmuşlardır. Nijerya'nın 1980–2002 dönemine ait borçlanma ve ekonomik büyüme verilerinden hareketle borç-büyüme ilişkisini analiz eden Akujuobi (2007), regresyon analizi bulgularına dayanarak iç borçlanmanın ulusal çıktı düzeyi üzerinde olumlu, ancak dış borçlanmanın olumsuz bir etki meydana getirdiğini ifade etmiştir. Bamidele ve Joseph (2013), zaman serisi yöntemiyle 1980-2010 dönemini ele alarak Nijerya'da finansal kriz ve dış borç yönetiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelemiştir. Çalışmaya göre dış borçla ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki varken doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında doğru yönlü ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Türkiye ekonomisine yönelik olarak Kara (2001) çalışmasında 1980 sonrası dış borçların ekonomik büyümeyi sağlaması için bu finansmanın hammadde ve tüketim malı ithalatında kullanılmasındansa, sermaye hasıla katsayısı düşük, döviz getirisi yüksek alanlarda kullanılması gerektiği sonucuna varmıştır. Karagöl (2002), 1956–1996 dönemi verilerinden hareketle dış borç yükü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi koentegrasyon ve granger nedensellik testleri yardımıyla açıklamıştır. Sonuçta borçlanmanın ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini ifade etmiştir. Javed ve Şahinöz 1983-2002 yılları arasında Türkiye'nin dış borç stokundaki değişimlerin yatırımlar üzerinde negatif, ihracat üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuşlardır. Karagöl (2006), 1960–2002 dönemi için yaptığı çalışmasında ise kullanmış olduğu koentegrasyon, etki-tepki fonksiyonu ve VAR Ayrıştırması bulguları söz konusu değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini ancak dış borçlara verilen şokun ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini göstermiştir. Uysal vd. (2009) yapmış oldukları çalışmada, Türkiye'de VAR tekniği yardımıyla sadece dış borçların ekonomik büyüme üzerine etkisini 1965–2007 dönemi yıllık verilerine göre analiz etmişlerdir. Analizden elde ettikleri bulgulara göre, kısa ve uzun dönemde dış borçların ulusal çıktı düzeyini olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Bu bulgulardan da, dış borçlanma kaynaklarının tamamıyla üretken olan yatırımları finanse etmek için kullanılmadığı, aynı zamanda verimsiz harcamaları finanse etmek için de kullanıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Çiçek vd. (2010) iç ve dış borçlanma ile büyüme arasındaki ilişki, Türkiye ekonomisi açısından Birim kök testi, Yapısal kırılma testi ve Regresyon analizi yardımıyla 1990Q1–2009Q3 dönemi için 3'er aylık veriler kullanılarak araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, iç borç stokundaki herhangi bir artışın GSYİH'da pozitif bir etki meydana getirirken, dış borç stokundaki artışların GSYİH'da negatif bir etki meydana getirdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Ceylan ve Durkaya (2011), 1987-2007 dönemini zaman serisi yöntemiyle ele alarak Türkiye ekonomisinde borçlanma ve büyümenin ko-entegre olduğunu ve uzun dönemde dış borç stoku ile ekonomik büyümenin asimetrik olduğunu tespit etmişlerdir. Borçlanma ile elde edilen finansmanın verimli alanlarda kullanılmaması ve borç geri ödemeleri için yeterli kaynağın bulunamamasının borç kısır döngüsü sorununu gündeme getirebileceğine dikkat çekerek, kamu kesiminin artan borç stokunu engellemek

için mali kurallar getirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Gürdal ve Yavuz (2015) Türkiye’de dış borçlanma ekonomik büyüme ilişkisi 1990:Q1-2013:Q12 dönemi için ele alınmış, analiz sonuçlarına göre dış borçlanma ile ekonomik büyüme arasında eşbütünlük ilişkisi tespit etmişlerdir. Bununla birlikte ekonomik büyümeden dış borca doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuş, ekonomik büyümedeki %1’lik bir artışın dış borcu %0,0013 arttırdığına ulaşılmıştır.

Ekonometrik Bir Zaman Serisi Model Denemesi

Bu bölümde önceki bölümlerdeki anlatılarımız ışığında Türkiye ekonomisine ait özel kesim yatırım harcamaları çağdaş bazı zaman serisi tahmin yöntemleri kullanılarak modellenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla örneklem dönem üçer aylık gözlem aralığını kullanan bir şekilde 1998Q1-2013Q4 olarak saptanmıştır. Örneklem döneminin başlangıç noktası seçimi halihazırda ekonomimizde 1998: 100 temelli reel milli gelir serilerinin kullanılmasına dayanmaktadır. Çalışmamızda iktisadi inceleme konumuz için iktisat yazınında sıklıkla kullanılan çok değişkenli Johansen zaman serisi tahmin yöntemi yukarıdaki betimsel incelemelerimizin veri tutarlılığının gözden geçirilmesi amacıyla kullanılacaktır. Öncelikle p gecikme sayısı ile koşullanmış aşağıdaki vektör hata düzeltme modeli dikkate alınsın:

$$\Delta Y_t = \mu + \Pi Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \Gamma_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Eşitlik 1 içerisinde $Y_t = [y_t, x_t]'$ modellememize temel oluşturan değişken vektörünü göstermekte, bu vektör içerisinde y_t durağan olmayan I(1) değişkenlerin n -vektörünü ve x_t deterministik değişkenler vektörünü simgelemektedir. μ ifadesi sabit terimler vektörü için kullanılmış olup $\Delta \equiv (1-L)$ fark işlemcisi durumundadır. Hata terimleri vektörünün normal dağılımlı ve sıfır ortalamalı, ayrıca ortak varyans (Ω) matrisinin artı değerli sonlu bir yapıda olduğu varsayılmaktadır, $\varepsilon_t = [\varepsilon_{y_t}, \varepsilon_{x_t}]' \sim N(0, \Omega)$. Π $n \times n$ boyutlarında uzun dönem çarpan matrisi ve Γ kısa dönem tepki matrisidir, $\Pi = -\left(I - \sum_{i=1}^p \phi_i\right)$ ve $\Gamma_i = -\sum_{k=i+1}^p \phi_k$. I $n \times n$ birim matrisi ve ϕ_k vektör ardışık bağlanım katsayı matrisidir. Eğer katsayı matrisi Π $0 < r < n$ şeklinde indirgenmiş (reduced) rank (r) içeren yapıdaysa her biri r rank koşulu altında $n \times r$ boyutlarında geri besleme (loading) katsayıları matrisi (α) ve $n \times r$ boyutlarında uzun dönem katsayı matrisi (β) söz konusu olacaktır, $\Pi = \alpha\beta'$ ve $\beta' y_t \sim I(0)$. Bu model Johansen (1988, 1991) ve Johansen ve Juselius (1990) içerisinde ayrıntılı bir şekilde açıklandığı üzere en yüksek olabilirlik yöntemleri tarafından tahmin edilebilmektedir. $r > 1$ olması durumunda Johansen ve

Juselius (1992, 1994) kısıtlanmamış β vektörlerinin doğrusal bileşimleri elde edilerek her bir vektör üzerine $r-1$ tam tanımlama kısıtı ve bir normalleştirme işlemi uygulanarak olasılık fonksiyonunu değiştirmeksizin ilgili vektörlerin tanımlanabileceğini ortaya koymuştur. Ancak bu koşulun gerçekleşmesi ile eşbütünleşik modele ait standart hatalar elde edilebilecektir. Her bir vektöre daha fazla kısıtın uygulanması da olanaklı olup bu tahmin süreci olabilirlik oranı (likelihood ratio / LR) istatistiklerini kullanan aşırı tanımlama (over-identification) kısıtları ile gerçekleştirilebilmektedir. Johansen (1995) bütün eşbütünleşik vektörlerin uygulanan kısıtlar tarafından tanımlanması durumunda tahmin edilen eşbütünleşik katsayılar için kavuşmazda elde edilen (asymptotic) standart hataların hesaplanabileceğini göstermektedir.

Bununla birlikte, ekonometrik olarak durağan içerikli ve iktisadi olarak uzun dönem dengesi ile bağdaştırılabilecek bir ilişkinin elde edilmesi tahmin bulgularının tutarlılığı için gerek ama yeter bir koşul oluşturmamakta, bu noktada bulguların özellikle Türkiye ekonomisi gibi yapısal kırılmalara ve istikrarsızlıklara açık bir ekonomide bütün bir dönemi yansıtmaya özelliğine sahip olup olmadığının da incelenmesi gerekmektedir. Ekonometrik temelli incelediğimiz modelin yapısal kırılmalara maruz kaldığının tahmin edilmesi durumunda örneğin kırılma sonrası dönemin bütün bir örneklem döneminin özelliklerini taşımaya devam edip etmediğine ya da yapısal kırılma öncesi ve sonrası her alt dönemin benzer özellikler gösterme durumuna yönelik bir değerlendirmenin de yapılması gerekmektedir. Bu amaçla, oluşturduğumuz modeldeki olası bir yapısal kırılmayı saptamaya yönelik olarak Gregory ve Hansen (1996a, 1996b) (bundan sonra GH) tarafından önerilen ve araştırmacı tarafından modelin veri yapısı tarafından seçilen içsel olarak belirlenmiş bir kırılma noktasının belirlenmesine olanak sağlayan yöntem izlenmektedir. GH sınaması Engle ve Granger (1987) eşbütünleşim yönteminin bir uzantısı konumunda olup eşbütünleşim olmaması sıfır varsayımını alternatif tek kırılmalı eşbütünleşik bir yaklaşıma karşı sınavan ve modeldeki bilinmeyen bir yapısal değişim noktasının varlığını ortaya koyan bir tahmin yöntemi durumundadır. Sınama kapsamında üç alternatif model dikkate alınmıştır:

$$\begin{aligned} \text{Model C:} & \quad y_t = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{t\tau} + \alpha X_t + \varepsilon_t \\ \text{Model C/T:} & \quad y_t = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{t\tau} + \beta t + \alpha X_t + \varepsilon_t \\ \text{Model C/S:} & \quad y_t = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{t\tau} + \alpha_1 X_t + \alpha_2 X_t \varphi_{t\tau} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad t = 1, \dots, n \quad (2)$$

yukarıda,

$$\varphi_{t\tau} = \begin{cases} 0 & \text{if } t \leq [n\tau] \\ 1 & \text{if } t > [n\tau] \end{cases}$$

şeklinde belirlenmektedir. Model hem sabit terim, hem sabit terim ve trend ve hem de rejim kaymalarını inceleme altına almaktadır.

Bilinmeyen $\tau \in (0,1)$ parametresi değişim noktasının zamanını belirtmekte olup T_B kırılma noktasını göstermek üzere T_B/n değerine eşit olmaktadır. μ_1 kırılmadan önceki kesim noktası, μ_2 kırılma anında sabit terimdeki değişim, β zaman trendi katsayısı, α_1 rejim değişikliğinden önceki eşbütünleşik eğim

katsayısı ve α_2 eğim katsayısındaki değişim konumundadır. GH (1996a) izlenerek Eş. 3 içerisindeki test istatistikleri ($[0.15n]$, $[0.85n]$) aralığında her bir kırılma noktası ($\tau \in T$) için ardışık olarak hesaplanmakta ve tahmin edilen en küçük değer tahmini test istatistiği olarak seçilmektedir:

$$\begin{aligned} Z_{\alpha}^* &= \inf_{\tau \in T} Z_{\alpha}(\tau) \\ Z_t^* &= \inf_{\tau \in T} Z_t(\tau) \\ ADF^* &= \inf_{\tau \in T} ADF(\tau) \end{aligned} \quad (3)$$

Yukarıda Z_{α}^* and Z_t^* ilgili minimum Phillips test istatistiğini ve ADF^* minimum ADF test istatistiğini göstermektedir.

Veri Tanımları

Bu alt bölümde eşbütünleşik kısıtlanmamış vektör ardışık bağlanım modelinin geçerliliğinin sınanabilmesi için ele alınan veri kümesi tanımlanmaktadır. Aşağıdaki y -içsel değişken vektörü dikkate alınır:

$$y = (INV, LNKISA, LNUZUN, INTEREST2, GOV)' \quad (4)$$

Yukarıda her bir değişkenin d dereceden, $d \leq 1$, bütünleşik olduğu varsayılmaktadır. 4 no'lu değişken vektöründe *INV* 1998: 100 temelli özel kesim gayrisafi sabit sermaye oluşumunu, *LNKISA* özel kesim kısa vadeli borç stoğunu, *LNUZUN* özel kesim uzun vadeli borç stoğunu, *INTEREST2* Hazine Müsteşarlığı aylık ortalama bileşik iç borçlanma faiz oranlarının ilgili üçer aylık dönemdeki aritmetik ortalamasını ve *GOV* 1998: 100 temelli kamu kesimi gayrisafi sabit sermaye oluşumunu ifade etmektedir. Özel kesim reel yatırım harcamaları ile özel kesim kısa ve uzun vadeli borçlanması bu harcamaların finansmanı açısından, kamu kesimi reel yatırım harcamaları özel kesim yatırım harcamaları ile birlikte oluşturduğu bir tamamlayıcılık ya da bu harcamalar karşısındaki olası bir dışlama (crowding-out) etkisi açısından ve yine piyasa iç borçlanma faiz oranı da özel kesim harcamaları üzerinde borçlanmanın maliyetini arttırıcı ve yine olası bir dışlama etkisi açısından dikkate alınmıştır. İçsel değişken vektörümüzdeki *INV*, *LNKISA*, *LNUZUN*, *GOV* değişken değerleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası elektronik veri dağıtım sisteminden ve *INTEREST2* değişken değerleri T.C. Kalkınma Bakanlığı elektronik veri dağıtım sisteminden derlenmiştir.

Bütün değişkenler mevsimselliğe göre uyarlanmamış ham verilerden oluşmaktadır. Bu şekilde mevsimsel arındırma işlemi kullanılarak değişkenlerin zaman serisi özellikleri üzerinde değişiklik meydana getirilmemesi arzulanmış, bunun yerine modele dışsal olarak sokulan kukla değişkenler ile tahmin edilen modelin mevsimsellikten arındırılması tercih edilmiştir. *INTEREST2* değişkeni dışındaki değişkenler doğal logaritmik bir dönüşüm gerçekleştirilerek modelde kullanılmış, zaten düzey değerleri itibarıyla oransal bir değişim oranını temsil eden bu değişken içinse böyle bir dönüşüm işlemi gerçekleştirilmemiştir.

Modelde deterministik değişken olarak Johansen (1995) tarafından kullanılması önerilen ve toplamları bir yıl içerisinde sıfır değerini alan bir dizi mevsimsel kukla değişken (d_{q2}, d_{q3}, d_{q4}) kullanılmıştır. Modelde ayrıca 2001Q1-2001Q4 ve 2008Q3-2009Q2 örneklem dönemlerinde ekonomide meydana gelen kriz ve milli gelirden meydana gelen resesyon süreçlerini temsil edebilmek amacıyla bu dönemlerde birim ve diğer dönemlerde sıfır değerini alan iki adet kukla değişken ekonometrik içerikli çözümlememize dışsal değişken olarak eklenmiştir. Çalışmadaki deterministik değişken sistemi şu şekilde gösterilebilir:

$$x_t = (\mu, d_{q2}, d_{q3}, d_{q4}, d01, d0809)$$

Yukarıda,

$$d01_t = \begin{cases} 1, & t \in (2001:1, 2001:4) \\ 0, & \text{diğer dönemler} \end{cases}$$

$$d0809_t = \begin{cases} 1, & t \in (2008:3, 2009:2) \\ 0, & \text{diğer dönemler} \end{cases}$$

şeklinde. Juselius (2001) çalışması doğrultusunda, bu tür bir ekonometrik modelleme değişkenlerin seçiminde 'özelden genele' yaklaşımını kullanırken istatistiksel modelin seçiminde ve ekonometrik modelin tahmininde 'genelden özele' yaklaşımını dikkate almaktadır. Kullanılan yöntemsel yaklaşımın üstünlüklerinden birisi de VAR–temelli eşbütünleşim çözümlemesinden çıkarsanan bulguların rahatlıkla daha büyük ölçekli çözümlemeler için de dikkate alınabilmesidir. Dolayısıyla çalışmada kullandığımız verileri içeren herhangi bir eşbütünleşik ilişki değişken bilgi setinin genişletilmesi durumunda da tahmin edilecektir.

Zaman Serisi Çözümlemesi

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ve durağan yapıdaki ilişkilerin tahmin edilmesinden önce yaygın kullanıma sahip bazı birim kök sınamalarına başvurulması gerekliliği düşünülmüştür. Bu amaçla öncelikle iktisat yazınında sıklıkla başvurulan genişletilmiş Dickey-Fuller (Dickey ve Fuller, 1979) sınaması kullanılmış, ayrıca zaman serilerinde içsel olarak saptanan yapısal kırılmalar altında bu tür geleneksel tek değişkenli birim kök sınamalarının durağan olmama durumunu reddetmeme yönünde eğilimli sonuçlar üretebilmeleri nedeniyle Perron (1997) tarafından geliştirilen birim kök sınamasından da faydalanılmıştır. Tablo 4 ve 5'de bu sınamalar ile ilgili yöntemsel bir tartışmaya girilmeyecek ve yalnızca elde edilen bulgular aktarılacaktır.

ADF geleneksel tek değişkenli birim kök bulgularının incelenmesi bütün değişkenlerin I(1) yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Yani değişkenlerin durağan bir zaman serisi yapısına dönüşebilmeleri için birinci fark alma işleminin gerçekleşmesi gerekmektedir. Tablo 6'de görüleceği gibi Johansen eşbütünleşim çözümlemesi kapsamında bulgularımız desteklenecektir

Tablo 4. ADF Tek Değişkenli Birim Kök Sınaması

Değişkenler	Düzyey değerler		Birinci farklar	Çıkarılma
	τ_c	τ_t		
<i>INV</i>	-0.86 (0)	-2.10 (0)	-6.52 (0)*	I(1)
<i>LNKISA</i>	-0.09 (1)	-2.95 (2)	-5.15 (0)*	I(1)
<i>LNUZUN</i>	-0.39 (2)	-2.33 (3)	-3.44 (1)**	I(1)
<i>INTEREST2</i>	-1.33 (0)	-0.60 (0)	-5.79 (0)*	I(1)
<i>GOV</i>	-2.90 (4)	-2.52 (0)	-4.48 (0)*	I(1)
%5 cv	-2.91	-3.49		

Notlar: ADF sınamalarında, '*' %1 ve '**' %5 düzeylerinde birim kök sıfır varsayımının reddedildiğini göstermektedir. ^c ve ^t birim kök sınaması içerisinde sırasıyla yalnız sabit terim ve sabit terim & trend bileşenlerine deterministik bileşen olarak izin verildiğini ifade etmektedir. Fark alınmış veri için tahmin edilen regresyonlar trend bileşeni içermemektedir. Parantez içerisindeki sayılar birim kök sınamaları için kullanılan gecikme sayılarıdır ve en yüksek gecikme sayısı 10 olarak saptanmıştır. ADF sınaması için en uygun gecikme sayısı Schwarz veya Akaike bilgi ölçütünü en küçük yapan değerler dikkate alınarak seçilmiştir.

Perron birim kök sınaması bulguları da ADF tahmin sonuçlarına destek vermekte, birim kök regresyonunda içsel bir yapısal kırılmaya izin verilse dahi değişkenlerin durağan olmama niteliklerinin değişmediğini göstermektedir. Sonuç olarak, aşağıdaki gerçekleştirileceğimiz Johansen çözümlemesi bütün değişkenlerin I(1) olduğu varsayımının kabulüne dayandırılmıştır.

Tablo 5. Perron (1997) Bir İçsel Yapısal Kırılmalı Birim Kök Sınaması

Değişkenler	A Modeli	B Modeli	C Modeli
<i>INV</i>	-3.76 (4, 03Q1)	-4.14 (4, 03Q2)	-3.31 (4, 06Q2)
<i>LNKISA</i>	-4.49 (1, 00Q4)	-4.39 (1, 00Q4)	-2.98 (1, 02Q4)
<i>LNUZUN</i>	-4.03 (1, 05Q3)	-3.65 (1, 05Q3)	-1.99 (1, 10Q4)
<i>INTEREST2</i>	-3.25 (0, 03Q2)	-3.62 (0, 03Q2)	-3.58 (0, 05Q3)
<i>GOV</i>	-3.79 (4, 02Q4)	-5.17 (4, 02Q4)	-3.91 (4, 04Q2)
%5 cv	-5.23	-5.59	-4.83

Notlar: Perron (1997) sınamasında örneklem içi bilinmeyen bir tarihte yapısal kırılmanın varlığı A, B ve C modelleri için birim kök sıfır varsayımı altında değerlendirilmektedir. Yukarıda verilen istatistikler Perron birim kök sınaması t -istatistikleridir. Parantez içerisindeki ilk sayı en yüksek gecikme sayısı 4 olarak dikkate alınmak üzere Perron birim kök sınaması için saptanan en uygun gecikme sayılarıdır. %5 kritik değerleri (cv) modellerin altında gösterilmektedir.

Bir sonraki aşamada en yüksek gecikme sayısı 5 olarak dikkate alınmak üzere Schwarz (SC) bilgi ölçütünü en küçük yapan istatistik değerler tarafından önerilen gecikme sayıları kullanılarak sınırlandırılmamış bir model oluşturulmuştur. Bu doğrultuda SC ölçütü modelin dinamik yapısının 1 gecikme değeri üzerine kurulmasını önermiştir. Daha sonra Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından açıklanan en yüksek olabilirlik tahmin yöntemlerine dayalı rank belirlenme süreci gerçekleştirilmiştir. Model tahminine sabit terim ve doğrusal veri trendi deterministik bileşenler olarak eklenmiş, hem eşbütünleşim

modelinde hem de vektör hata düzeltme modelinde doğrusal bir trend bulunmasını ifade eden karesel trend varsayımı hata düzeltme süreci iktisadi olarak fonksiyonel denge ilişkilerinde gözlenen sapmaların dengeye uyarlanma sürecini ifade ettiği ve dolayısıyla trend içermemesi gerektiği için dikkate alınmamıştır. Mackinnon et al. (1999) olasılık değerlerini dikkate alan bulgularımız Tablo 6. içerisinde sunulmaktadır.

Gerçekleştirdiğimiz zaman serisi çözümlememiz doğrultusunda *INV* değişkeni üzerine normalleştirilmiş aşağıdaki denklem bulguları tahmin edilmiştir. Katsayılara iktisadi bir anlam yüklenmesine olanak sağlayan normalleştirme işlemi sonucu, ayrıca, -0.260 gibi bir uyum katsayısı bulunmuş, bu katsayının istatistiksel anlamlılığı da yaptığımız normalleştirme işlemi dolayısıyla bu değişkeni istatistiksel temelli olarak içsel bir değişken kabul edişimizi makul kılmıştır. Tahmin edilen durağan içerikli iktisadi denge ilişkisinden sapmaların yaklaşık %26'sı bir dönem içerisinde giderilmekte, dolayısıyla denge sürecinin sağlanmasına yönelik aktarım ilişkisinin tamamlanması yaklaşık dört dönem yani bir yıl sürmektedir:

$$INV = 0.60 * LNKISA + 0.14 * LNUZUN + 0.06 * INTEREST2 - 0.81 * GOV - 0.01 * t + 18.4 \quad (5)$$

(-7.72) (-2.51) (-0.65) (6.814) (-0.14)

Bulgularımız elde edilen asimptotik katsayı *t*-istatistiği değerleri doğrultusunda *INTEREST2* ve modele eklenen doğrusal zaman trendini ifade değişken dışındaki diğer değişkenlerin %5 olasılık değerleri itibariyle istatistiksel anlamlılığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Özel kesim borçlanmasının reel yatırım harcamaları üzerindeki etkisi dikkate alındığında kısa vadeli borç stoğunun hem esneklik katsayı değeri itibariyle hem de ilgili *t*-istatistiği açısından uzun vadeli borç stokuna göre model açısından çok daha önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Kısa vadeli borçlardaki %1'lik bir artış özel kesim yatırım harcamalarında %0.60'lık bir artış ile sonuçlanmaktadır. Oysa bu eğilim katsayısı uzun vadeli özel kesim borç stoğu açısından yalnızca %0.14 şeklinde tahmin edilmiştir.

Bu tahmin bulguları Türkiye ekonomisinde makroiktisadi ölçekli olarak özel kesimin yatırım harcamalarını daha çok kısa vadeli borçlanma ile finanse etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Oysa ki, yatırım harcamalarının bir ekonomide sabit sermaye stokuna uzun dönemli olarak yapılan eklemeler olduğu dikkate alınırsa bu harcama bileşeninin geri ödeme vadesi bir yılı aşkın uzun döneme yayılmış bir borçlanma politikası ile finanse edilmesi yatırım kararı alma durumundaki girişimciler açısından çok daha makul olacaktır

Tablo 6. Çok Değişkenli Eşbütünleşim Çözümlemesi

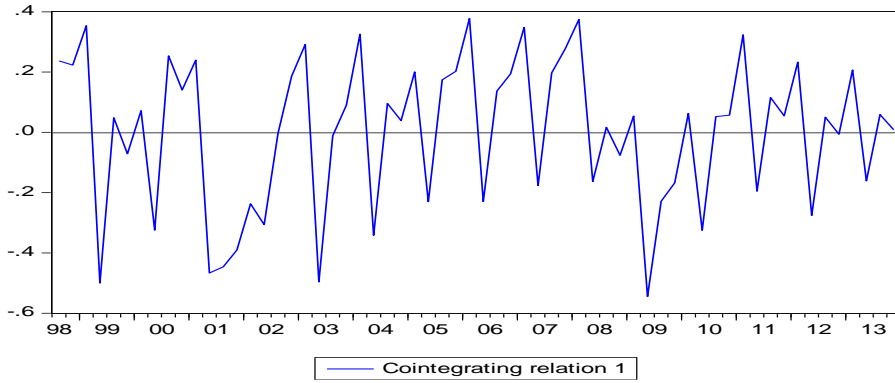
Sfır varsayımı	r=0	r≤1	r≤2	r≤3	r≤4
Özdeğer	0.55	0.30	0.22	0.07	0.02
λ -iz istatistiği	93.27*	43.38	20.98	5.31	14.92
5% cv	88.80	63.88	42.92	25.87	12.52
Olasılık	0.02	0.72	0.94	0.99	0.99

λ -ençok özdeğer ist.	49.89*	22.40	15.67	4.33	0.98	
5% cv	38.33	32.12	25.82	19.39	12.52	
Olasılık	0.00	0.46	0.57	0.99	0.99	
* 0.05 düzeyinde varsayımın reddedildiğini göstermektedir						
Sınırlanmamış Eşbütünleşim Katsayıları						
<i>INV</i>	<i>LNKISA</i>	<i>LNUZUN</i>	<i>INTEREST2</i>	<i>GOV</i>	<i>t</i>	
-11.63	7.012	1.676	0.733	-9.441	0.005	
0.968	2.564	1.023	6.816	-3.079	0.035	
-1.525	-4.473	-0.379	-0.013	8.552	0.094	
-2.433	2.439	3.057	-1.174	0.232	0.131	
-5.356	6.204	-0.952	-5.258	-0.585	0.163	
Sınırlanmamış Uyum Katsayıları						
D(<i>INV</i>)	0.022	-0.021	0.009	-0.008	0.001	
D(<i>LNKISA</i>)	-0.003	-0.007	-0.003	-0.001	0.007	
D(<i>LNUZUN</i>)	-0.017	-0.006	-0.010	-0.007	0.001	
D(<i>INTEREST2</i>)	-0.038	-0.022	-0.005	0.015	0.003	
D(<i>GOV</i>)	0.032	-0.009	-0.030	0.013	0.001	
1 Eşbütünleşim Eşitliği (t -istatistikleri parantez içerisindedir)						
<i>INV</i>	<i>LNKISA</i>	<i>LNUZUN</i>	<i>INTEREST2</i>	<i>GOV</i>	<i>t</i>	<i>C</i>
1.0000	-0.603	-0.144	-0.063	0.812	-0.001	18.4
(-7.72)	(-2.51)	(-0.65)	(6.814)	(-0.14)		
D(<i>INV</i>)	D(<i>LNKISA</i>)	D(<i>LNUZUN</i>)	D(<i>INTEREST2</i>)	D(<i>GOV</i>)		
-0.260	0.032	0.198	0.437	-0.367		
(-2.81)	(0.35)	(3.11)	(3.22)	(-2.57)		
Homojenlik ve Simetri Kısıtları						
(İstatistiksel olarak anlamsız bulunan uyum katsayıları üzerine 0 kısıtı uygulanarak diğer katsayıların istatistiksel açıklama gücü artırılmaya çalışılmıştır)						
b(1,1)=1, b(1,2)=-1		$\chi^2(1)=27.27$ (olasılık 0.00)				
b(1,1)=1, b(1,5)=b(1,1)		$\chi^2(1)=1.47$ (olasılık 0.23)				
b(1,1)=1, b(1,4)=0		$\chi^2(1)=0.29$ (olasılık 0.59)				
b(1,1)=1, b(1,2)=0, b(1,3)=0, b(1,5)=0		$\chi^2(3)=20.13$ (olasılık 0.00)				
b(1,1)=1, a(2,1)=0		$\chi^2(1)=0.14$ (olasılık 0.71)				
b(1,1)=1, a(1,1)=0, a(3,1)=0, a(4,1)=0, a(5,1)=0		$\chi^2(4)=44.73$ (olasılık 0.00)				
Uyum Katsayıları (t -istatistikleri parantez içerisindedir)						
Durağanlık Sınanması İçin Çok Değişkenli LR İstatistikleri						
(<i>INV</i>)	(<i>LNKISA</i>)	(<i>LNUZUN</i>)	(<i>INTEREST2</i>)	(<i>GOV</i>)		
$\chi^2(4)$	21.12	37.98	44.17	29.93	34.99	
Olas.	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
0.05 olasılık değerleri dahilinde modelimiz için iz-istatistiği ve en çok özdeğer istatistiği tek bir eşbütünleşik vektörün varlığını reddedememektedir. Çalışmamızın geri kalan bölümünde her iki istatistik tarafından ortak belirlenen ve en yüksek özdeğere sahip ilk vektörün uzun dönem değişken uzayındaki varlığı yani $r = 1$ varsayımı dikkate alınarak çözümlenemize devam edilecektir. İlgili vektör için sınırlanmamış eşbütünleşim ve uyum katsayıları da aynı tablo içerisinde sunulmaktadır.						

Yukarıdaki tahmin denkleminin ikinci kısmında kamu kesimi iç borçlanma politikasının faiz oranı aracılığıyla ve yine kamu kesimi reel gayri safi sabit sermaye oluşumunun özel kesim yatırım harcamaları üzerindeki etkisi dikkate alınmıştır. Sonuçlar ekonometrik modelleme amacıyla seçilen faiz oranının özel yatırım harcamaları üzerinde anlamlı bir etkisini göstermemekte, buna karşılık reel kamu yatırım harcamaları ile özel kesim yatırım harcamaları arasında bire bire yakın çok güçlü bir negatif ilişki bulunmaktadır. Reel kamu yatırımlarındaki %1'lik bir artış özel kesim reel yatırım harcamalarında %0.81'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Ayrıca, Tablo 3'ün alt kısmında sunulan homojenlik ve simetri kısıt bulguları reel kamu ve özel kesim yatırım harcamaları arasındaki katsayının aslında *birim* değerinden farklı olmadığını ortaya koymaktadır. İktisat kuramı açısından ve Keynesgil iktisadi düşünce okulu dikkate alındığında kamu harcamalarının daha ziyade otonom nitelikli bir harcama grubu olduğu ve bu harcamaların ekonomide reel milli gelir üzerinde sıklıkla gerçekleşen konjonktür dalgalarının derneşik (aggregate) talebi istikrarsızlaştırıcı işlevine karşılık ekonominin makroiktisadi anlamda harcama düzeyini arttırıcı bir politika aracı olarak kullanıldığı ileri sürülebilecektir. Yani Keynesgil düşüncede kamu ve özel kesim reel yatırım harcamaları arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi söz konusu olacaktır. Oysa ki, Keynesgil kuramı eleştiren Parasalcı (Monetarist) iktisadi düşünce okulu piyasa ekonomisinin kendi içerisindeki istikrarlılığına daha fazla vurgu yapmakta ve konjonktür dalgalarının Keynesgillerin ileri sürdüğü kadar sıklıkla ve yaygınlıkla gerçekleşmeyeceğine inanmaktadır. Bu durumda kamu harcama finansman politikası daha çok ekonominin faiz düzeyini yükselterek özel kesimin yatırım finansman olanaklarını zora sokacak ve bir anlamda makroiktisadi 'dışlama / crowding-out' etkisinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu çalışmadaki bulgular açıkça Parasalcı yaklaşıma destek vermekte ve reel kamu yatırım harcamaları ile özel kesim yatırım harcamaları arasındaki oldukça güçlü bir negatif ilişkiye dikkat çekmektedir. Öyle ki, yaptığımız homojenlik ve simetri kısıtı *bire bir* dışlama etkisine destek vermektedir. Ayrıca, modelde reel kamu yatırım harcamalarının uyum katsayısı anlamlı olarak bulunmuştur. Bu durum, daha kapsamlı bir modelleme kapsamında reel kamu yatırım harcamaları üzerine uzun dönem durağan ilişkiden sapmalarının aşamalı olarak ortadan kalkacağı ve aynı zamanda uzun dönemli durağan bilgiyi içerisinde barındıran vektör hata düzeltme modelinin kurulmasını gerektirecektir. Yani, çalışma bulguları dahilinde belirtilmesi gereken nokta reel kamu yatırım harcamalarının Keynesgil bir model kapsamında dikkate alınabilecek otonom bir büyüklük olmadığı şeklindedir. Çalışmadaki deneme içerikli modellemeye benzer bulgular, maliye politikası açısından reel kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye ekonomisinden verileri kullanarak inceleyen ve ekonometrik yöntem açısından kendi çalışmamızdan farklı bir şekilde çift vektörle çalışmayı tercih eden Uğur ve diğerleri (2014) çalışmasının bulgularına güçlü bir destek verir niteliktedir. Dikkate alınan faiz oranının ilgili aktarım ilişkisinin tutarlılığıyla ilgili olarak anlamlı bulunması bu tutarlılığı çok daha arttırıcı bir nitelik taşıyabilecekti. Bununla beraber, kullanılan faiz oranının yatırım fonksiyonu açısından doğru bir faiz oranı olmayabileceği olasılığı da dikkate alınmakta ve tamamlayıcı nitelikli ileriye

yönelik çalışmalarda bu durumun daha ayrıntılı bir şekilde sorgulanması düşünülmektedir.

Eşbütünleşik çözümlememizde son olarak kullanılan değişkenlerin tek başlarına uzun dönem değişken uzayında durağan bir ilişkiyi temsil etmeleri durumu incelenmiştir. Johansen ve Juselius (1992) $sp(H_5) \subset sp(\beta)$ hipotezi altında r eşbütünleşik ilişki içerisinde r_1 vektörün bilindiğini varsaymakta ve geri kalan r_2 vektörü kısıt uygulamaksızın dikkate almaktadır. Bu tür bir hipotez tek değişkenli birim kök sınamalarından farklı olarak durağan olma sıfır hipotezini bir χ^2 sınaması altında incelemektedir. Görüldüğü gibi hiç bir değişken saptadığımız uzun dönem değişken uzayında tek başına durağan bir ilişki oluşturamamakta ve bu tür bir zaman serisi ilişkisinin ortaya çıkabilmesi için diğer değişkenler ile eşbütünleşim kapsamı altında etkileşime girilmesi gerekmektedir.

Şekil 1. Eşbütünleşim Grafiği

Şekil 1. tahmin edilen ilişkinin gerçekten de durağan bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Eşbütünleşik model bulgularını izleyerek bu modelden türetilen durağan bilgi bileşenini içeren ve *INV* değişkeni üzerine tahmin edilen vektör hata düzeltme modeli sonuçları aşağıya aktarılmıştır. Modelde yalnız istatistiksel olarak anlamlı bulunan değişkenlerin katsayı tahminlerine yer verilmiştir. Değişkenlerin başına eklenen 'D' ifadesi birinci fark işlemcisini göstermektedir.

Aşağıda *COINTEQ01(-1)* ifadesi hata düzeltme regresyonuna sokulan ve eşbütünleşik bilgiyi içeren bir dönem gecikmeli hata düzeltme terimini ifade etmektedir. Model sonuçları eşbütünleşik modelden elde edilen uzun dönem katsayılarına benzer özellikler göstermektedir. Kısa ve uzun dönem özel kesim borç stoku doğru yönlü olarak özel kesim reel yatırım harcamalarını etkilemekte, farkedirilmiş kamu yatırım harcamaları ile bağımlı değişken arasında da ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla hem uzun dönemde hem de dengeye uyarlanma sürecindeki aktarım mekanizmasını ifade eden kısa dönemde değişkenlerimiz oldukça benzer özellikler göstermektedir. 2001 yılındaki

ekonomik kriz ortamıyla 2008 ve 2009 yıllarındaki resesyon ve ekonomik küçülme dönemlerini nitelemek için kullanılan kukla değişkenler de beklentiler doğrultusunda sonuç üretmektedir.

Tablo 7. Yatırım Fonksiyonu Hata Düzeltme Modeli

Bağımlı Değişken: <i>DINV</i>				
Yöntem: En Küçük Kareler				
Örnekleme (uyarlanmış): 1998Q4 2013Q4				
İçerilen Gözlem Sayısı: 61				
White değişen varyans-tutarlı standard hatalar & ortak varyans				
Gereksiz Değişkenler Sınaması				
<i>DLNKISA(-1) DLNUZUN(-1) DINTEREST2 DINTEREST2(-1) D_Q3</i>				
	Değer	ser. der.	Olasılık	
F-istatistiği	0.690	(5,46)	0.634	
Olabilirlik Oranı	4.410	5	0.492	
Kısıtlanmış Sınama Eşitliği				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
<i>C</i>	0.009	0.010	0.922	0.361
<i>COINTEQ01(-1)</i>	-0.359	0.064	-5.585	0.000
<i>DLNKISA</i>	0.303	0.126	2.403	0.020
<i>DLNUZUN</i>	0.356	0.166	2.138	0.037
<i>DGOV</i>	-0.115	0.039	-2.950	0.005
<i>DGOV(-1)</i>	-0.162	0.075	-2.167	0.035
<i>D_Q2</i>	0.148	0.074	2.018	0.049
<i>D_Q4</i>	0.137	0.034	4.005	0.002
<i>DUMMY01</i>	-0.166	0.045	-3.691	0.001
<i>DUMMY0809</i>	-0.089	0.022	-4.001	0.000
Düzeltilmiş R ²	0.663			
F-istatistiği (Olas.)	14.09 (0.00)			
Durbin-Watson ist.	2.015			
BG(1) LM Sınaması (Olas.)	0.108 (0.744)			
BG(4) LM Sınaması (Olas.)	0.293 (0.881)			
Jarque-Bera (Olas.)	0.992 (0.609)			

Her iki kukla değişken de istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde eksi işarete sahiptir. Yani bu dönemlerde özel kesim reel yatırım harcamaları azalma göstermektedir. Ayrıca tahmin edilen Durbin-Watson istatistiği ile birinci ve dördüncü dereceden Breusch-Godfrey istatistikleri doğrultusunda modelde herhangi bir ardışık bağımlılık (serial correlation) sorunu gözlenmemekte, Jarque-Bera istatistiği hata terimlerinin normal dağıldığını ortaya koymaktadır. Aşağıda tahmin ettiğimiz bu ilişkinin yapısal kırılmaya maruz kalıp kalmadığını sınamak için yukarıda kısaca yöntemsel açıklaması yapılan GH sınamasına başvurulmaktadır.

Tablo 8. Eşbütünleşik İlişkide Yapısal Kırılma için GH Sınaması

Test =>	ADF^*	TB	cv	Z_a^*	TB	cv	Z_t^*	TB	cv
Model									
Model 2 (C)	-4.28 (lag 2)	03Q2	-5.56	-4.17	08Q2	-5.56	-27.93	08Q2	-59.40
Model 3 (C/T)	-4.44 (lag 0)	02Q1	-5.83	-1.01	00Q1	-5.83	-17.24	00Q1	-65.44
Model 4 (C/S)	-4.44 (lag 4)	01Q4	-6.41	-1.01	00Q1	-6.41	-17.24	00Q1	-78.52

Notlar:

¹ ADF modeli için uygun gecikme sayısı Schwarz bilgi ölçütü (SC) tarafından belirlenmektedir

² %5 kritik değerler 4 açıklayıcı değişken (regressor / m=4) varsayımına dayanmakta ve TB tahmin edilen kırılma tarihini göstermektedir

Tahmin edilen GH istatistikleri %5 kritik değerlerinin altında olduğu için bu durum tahmin edilen eşbütünleşik modelde içsel bir kırılma olmadığını göstermektedir. Bu durum da hem bütün bir dönem için hem de saptanan olası içsel kırılma tarihlerinden sonra yeniden tahmin işlemi yapıp bunların karşılaştırılmasını gereksiz kılmaktadır. Elde edilen bulgular çalışmada kullanılan yöntemsel yaklaşımlar kapsamında bütün bir örneklem dönemini niteleyebilecek özelliğe sahip gözükmemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çok değişkenli eşbütünleşim çözümlenmesinden yola çıkarak özel sektör yatırım harcamaları üzerine normalleştirilen denklem bulgularına göre özel sektör gayrisafi sabit sermaye oluşumunu temsil eden INV değişkeni içsel kabul edilmiş -0.260 uyum katsayısına göre makul kılınmıştır. Tahmin edilen durağan içerikli iktisadi denge ilişkisinden sapmaların yaklaşık %26'sının bir dönem içerisinde giderilmekte olduğu, dolayısıyla denge sürecinin sağlanmasına yönelik aktarım ilişkisinin tamamlanmasının yaklaşık dört dönem yani bir yıl sürdüğü ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye ekonomisi için oluşturulmak istenen yatırım fonksiyonuna ait içsel değişken özel sektör yatırım harcamaları olarak belirlenmiştir.

Kısa ve uzun vadeli dış borç stoku üzerinden ayrıma gidilerek özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki etkiler açısından kısa vadeli dış borç stokundaki artışın uzun vadeli dış borç stokundaki artışa göre daha fazla bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Kısa vadeli borçlardaki %1'lik bir artış özel kesim yatırım harcamalarında %0.60'lık bir artış ile sonuçlanmaktadır. Oysa bu eğilim katsayısı uzun vadeli özel kesim borç stoku açısından yalnızca %0.14 şeklinde tahmin edilmiştir. Bu tahmin bulguları Türkiye ekonomisinde makro iktisadi ölçekli olarak özel kesimin yatırım harcamalarını daha çok kısa vadeli borçlanma ile finanse etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu durum yatırım harcamalarının finansmanı konusunda daha çok kısa vadeli borçlanmaya güvenen özel kesimin bir borç çevirememesi problemi ile karşılaşabileceği ihtimalini düşündürse de bu borçların geri ödeme problemi özel sektörün yatırımlarını özellikle üretim ve ihracat sektörlerinde değerlendirmesi ile aşılabilmektedir. Nitekim özel sektör sabit sermaye stokunun giderek artan bir seyir izlemesi bunun en büyük göstergesidir.

Yine çalışma bulgularına göre reel kamu yatırımlarındaki %1'lik bir artışın özel kesim reel yatırım harcamalarında %0.81'lik bir azalmaya neden olması, açıkça Parasalcı yaklaşıma destek vermekte ve reel kamu yatırım harcamaları ile özel kesim yatırım harcamaları arasındaki oldukça güçlü bar negatif ilişkiye dikkat çekmektedir. Yani Türkiye ekonomisi için söz konusu periyod boyunca kamu harcama finansman politikası daha çok ekonominin faiz düzeyini yükselterek özel kesimin yatırım finansman olanaklarını zora sokmakta 'dışlama / crowding-out' etkisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Son olarak, çalışmadan elde edilen bulgular çerçevesinde tahmin edilen bu ilişkinin yapısal kırılmaya maruz kalıp kalmadığını sınamak için başvuru GH sınaması istatistikleri %5 kritik değerlerinin altında olduğu için bu durum tahmin edilen eşbütünleşik modelde içsel bir kırılma olmadığını göstermektedir. Bu durum da hem bütün bir dönem için hem de saptanan olası içsel kırılma tarihlerinden sonra yeniden tahmin işlemi yapıp bunların karşılaştırılmasını gereksiz kılmaktadır. Elde edilen bulgular kendi çalışmada kullanılan yöntemsel yaklaşımlar kapsamında bütün bir örneklem dönemini niteleyebilecek özelliğe sahip gözükmemektedir.

Kaynakça

- Aykın, H. (2002). *Türkiye'de İç Borçlanma Ve Ekonomik Etkileri*. Maliye ve Teftiş Kurulu Yayınları. <http://www.mtk.gov.tr/yayinlar>.
- Akujuobi, L (2007), "Debt And Economic Development In Nigeria", Journal of Research in National Development, Vol: 5, Nu: 2, p, 1-6.
- Bamidele, T.B. ve Joseph, A.I. (2013), "Financial Crisis and External Debt Management in Nigeria", International Journal of Business and Behavioral Sciences, April, 3(4), 16–28.
- Ceylan, S. ve Durkaya, M. (2011), "Dış Borç-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Asimetrik Ko-Entegrasyon Analizi", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Nisan, 26(301), 91-115
- Çalık O., "Borçlanma Dışında Kullanılan Dış Proje Kredisi Uygulamaları", *Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikalar*, 16. Maliye Sempozyumu, Manisa, Mayıs 2001
- Çiçek H. S. Gözegir, E. Çevik (2010) "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1990–2009)" *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1.
- Dickey, D.A. and W.A. Fuller (1979), "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root," *Journal of the American Statistical Association*, 74, p. 427–431
- Engle R. F., Granger C. W. J. (1987) "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing" *Econometrica*, Vol. 55, No. 2. pp. 251-276.
- Gregory, A. W. & Hansen, B. E., 1996. "Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts," *Journal of Econometrics*, Elsevier, vol. 70(1), pages 99-126, January.
- Gregory, A. W & Hansen, B. E, 1996. "Tests for Cointegration in Models with Regime and Trend Shifts," *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Department of Economics, University of Oxford, vol. 58(3), pages 555-60, August.
- Gürdal Y., Hakan Y. (2015) "Türkiye'de Dış Borçlanma-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2013 Dönemi". *Maliye Dergisi*, Sayı 168

- Iyoha, M.A. (1999), "External Debt and Economic Growth in Sub-Saharan African Countries: An Econometric Study", AERC Research Paper 90, African Economic Research Consortium, Nairobi, March, <http://idlbnc.idrc.ca/dspace/bitstream/10625/32403/1/121588.pdf>
- İnce, Macit. 2001, *Devlet Borçları ve Türkiye*, Ankara: Başak Ofset.
- Javed, Zahoor Hussain ve Ahmet Sahinöz; (2005), "External Debt: Some Experience From Turkish Economy", *Journal of Applied Sciences*, 5(2), ss. 363-367.
- Johansen, S., 1988, "Statistical Analysis of Cointegration Vectors," *Journal of Economic Dynamic and Control*, Vol. 12, No. 2-3, pp. 231-254.
- Johansen, S., 1991, "Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models," *Econometrica*, Vol. 59, No. 6, pp. 1551-1580.
- Johansen, S., 1995, *Likelihood-Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models* (NewYork: Oxford University Press).
- Johansen, S. and Juselius, K., 1990, "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration—with Applications to the Demand for Money," *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol. 52, No. 2, pp. 169-210.
- Johansen S. & Juselius, K, 1992. "Identification of the Long-Run and the Short-Run Structure: An Application to the ISLM Model," Discussion Papers 92-04, University of Copenhagen. Department of Economics.
- Johansen S. & Juselius, K, 1994. "Identification of the long-run and the short-run structure an application to the ISLM model," *Journal of Econometrics*, Elsevier, vol. 63(1), pages 7-36
- Johansen, S., 1995. "A Statistical Analysis of Cointegration for I(2) Variables," *Econometric Theory*, Cambridge University Press, vol. 11(01), pages 25-59, February.
- Juselius, K. 2001. "Unit Roots and the Demand for Cigarettes in Turkey: Pitfalls and Possibilities," Discussion Papers 01-02, University of Copenhagen. Department of Economics.
- Kara, M. (2001), "Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1), 95-110.
- Karagöl, Erdal (2002), "External Debt and Economic Growth Relationship Using The Simultaneous Equations", Metu VI. International Economics Research Conference, 11-14 September 2002, Ankara.
- Karagöl, Erdal (2006), "The Relationship Between External Debt, Defence Expenditures and GNP Revisited: The Case of Turkey", *Defence And Peace Economics*, V:17, Nu: 1, p. 147-157.
- MacKinnon, J. G., A. A. Haug and L. Michelis (1999). Numerical distribution functions of likelihood ratio tests for cointegration. *Journal of Applied Econometrics* 14, 563-77.
- Maliye Bakanlığı. (2006). Yıllık Ekonomik Rapor, <http://www.maliye.gov.tr>,
- Machiko, Nissanke, Benno Ferranrini (2001) "Debt Dynamics and Contingency Financing: Theoretical Reappraisal of the HIPC Initiative", *WIDER Development Conference on Debt Relief*, Helsinki, pp.1-44,
- Perron, P. (1997), "Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables", *Journal of Econometrics*, 80 (2), pp.355-385
- Schclarek, A (2004), "Debt and Economic Growth in Developing and Industrial Countries", Working Paper, Lund University Department of Economics, Nu: 34, p. 1-39.
- Schclarek, A. ve Ramon-Ballester, F. (2005), "External Debt and Economic Growth in Latin America", <http://www.cbaeconomia.com/Debt-latin.pdf>
- Uğur A. Göğül P.K. Korap L. (2014) Maliye Politikası Açısından Reel Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi. Farklı Boyutları İle Kalakınma. Efil Yayınevi.

- Uysal, Doğan, Hüseyin Özer ve Mehmet Mucuk (2009), "Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği(1965–2007)", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, S: 4, s.161–178.
- Wijeweera, Albert; Brian Dollery; Palitha Pathberiya; (2005), Economic Growth and External Debt Servicing: A Cointegration Analysis of Sri Lanka 1952 to 2002, Working Paper Series in Economics, No. 2005-8, University of New England School of Economics. http://www.une.edu.au/economics/publications/econ_2005_8.pdf,
- Hazine Müsteşarlığı (2008) , *Kamu Borç Yönetimi Raporu*. Ankara
- Hazine Müsteşarlığı (2013) , *Kamu Borç Yönetimi Raporu*. Ankara
- Hazine Müsteşarlığı (2014) , *Kamu Borç Yönetimi Raporu*. Ankara
- TCMB. (2001). Yıllık Ekonomik Rapor, www.tcmb.gov.tr,
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>
<http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>)

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>

Determinants of Human Capital Intensity: An Empirical Analysis on Automotive Suppliers in Turkey

Beşeri Sermaye Yoğunluğunun Belirleyicileri: Türkiye’de Otomotiv Tedarikçileri üzerine Ampirik Bir Analiz

Alper SÖNMEZ¹
Selçuk Üniversitesi

Abstract

The purpose of the paper is to analyze the determinants of human capital intensity levels of the firms with emphasize on foreign ownership and R&D activities, also to make a contribution to the scarce empirical literature in this subject. The evidence is based on a comprehensive firm-level survey data gathered through face-to-face questionnaire with the top executives of suppliers operating in Turkish automotive industry. The key findings can be summarized as: (1) *foreign ownership* is the only variable that has positive (and significant) impact on all senses of supplier’s human capital intensity as expected; (2) the impact of foreign ownership on a supplier’s human capital is higher for white collar intensity-(general) than for engineer intensity-(specific); (3) *being an older or larger supplier* negatively (and significantly) impacts a supplier’s *specific* human capital intensity, while *performing R&D activities* (having an R&D department), and *being a first-tier supplier* impact positively (and significantly). These findings reveal that smaller and younger first-tier foreign suppliers performing R&D activities employ more *specific* (engineers) human capital stock.

Keywords: Human Capital, Foreign Direct Investment, Technology Spillover, R&D, Automotive Industry, Turkey.

JEL: F21, F23, J24, L62

Özet

Bu makalenin amacı yabancı sahiplik yapısı ve Ar-Ge faaliyetlerine vurgu yaparak, firmaların beşeri sermaye yoğunluk seviyelerini etkileyen faktörleri analiz etmek ve ayrıca bu alanda oldukça kıt olan yazına ampirik bir katkı yapmaktadır. Bulgular Türkiye otomotiv sektöründe faaliyet gösteren tedarikçi firmaların üst düzey yöneticilerinden yüz yüze anket çalışması ile toplanan firma düzeyinde kapsamlı anket verilerine dayanmaktadır. Çalışmaya ilişkin önemli bulgular şu şekilde özetlenebilir: (1) *yabancı sahiplik*, beklendiği gibi, tedarikçi firmaların beşeri sermaye yoğunlukları üzerine pozitif (anlamlı) etkiye sahip tek değişkendir; (2) yabancı sahipliğin tedarikçi firmanın beşeri sermaye yoğunluğu üzerine etkisi beyaz-yaka yoğunluğu-(genel) için daha yüksek,

¹ Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-Mail: alpersonmez80@gmail.com

mühendis yoğunluğu-(spesifik) için daha azdır; (3) *daha yaşlı* veya *daha büyük ölçekli* olmak bir tedarikçi firmanın *spesifik* beşeri sermaye yoğunluğunu negatif (anlamli) etkilerken, *Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmak* (Ar-Ge bölümüne sahip olmak) ve *ilk kademe tedarikçi olmak* spesifik beşeri sermaye yoğunluğunu pozitif (anlamli) etkilemektedir. Bu bulgular Ar-Ge faaliyetlerinde bulunan, daha küçük ve yeni kurulan yabancı sermayeli ilk kademe tedarikçi firmaların daha *spesifik* (mühendis) beşeri sermaye stoku istihdam ettiklerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, Doğrudan Yabancı Yatırım, Teknoloji Yayılımları, Ar-Ge, Otomotiv Sektörü, Türkiye.

Introduction

Technological developments have fundamentally changed the world. In the new millennium, technology policies have steadily gained attention in the economic development process of the countries especially with the globalization which has also a positive effect on creating and diffusion of the technology. In the modern growth theories, the role of technological innovation as pointed out by Schumpeter (1934) occupies a highly important position. Today, empirical studies regarding the spillover of technological innovations and developments stemming from the human capital (Romer, 1986) have widely been conducted (Lee, 2008).

In modern economic growth theory, foreign direct investment (FDI), human capital and technology are the three main factors which play an important role in the action of economic growth and development of the countries (Romer, 1986; Dunning, 1993; Barro and Sala-i-Martin, 1995). According to this theory, the development process of a backward country depends on its absorptive capacity with respect to human capital stock (HCS). In this theory, economic development is described by a "catch-up" process which is depends on the acquisition of new technologies (Borensztein et. al., 1998). Hence, HCS plays a very determinant role in a country's economic growth (Kuznets, 1966). Furthermore, in adapting of new technologies from developed countries, "unconventional approaches", formulated by Nelson and Winter (1982) and interpreted in Dosi (1988), suggest that "indigenous technological efforts" of the firms in developing countries play a deterministic role (Lall, 1992). This approach also implies that markets are inefficient in the diffusion of technology. The main assumptions of the approach are that; (i) technology is constructed as a result of high R&D and innovation activities at huge costs so it cannot be freely accessible and entirely transferrable across firms; (ii) they are secured by creator firms to block the diffusion of technology; (iii) the adaptation of the technologies created by receiver firms calls for high qualified human capital. These assumptions also clarify why there are differences among countries (firms) in terms of their technology capabilities (for further details see Lall, 1992; Pack and Saggi, 1997).

This study was inspired by the importance of human capital for economic development and technology diffusion in developing countries. For this purpose, the study aims to analyze the determinant factors on human capital intensity levels of the suppliers with emphasize on foreign ownership and R&D activities in Turkish automotive industry. The study does use survey data collected through face-to-face questionnaire with the top-managers of the supplier firms operating in the industry. To analyze the determinant factors on HCS of the firms would require a large number of detailed micro data gathered at firm level. This kind of data is not available from national statistical offices so it is necessary to collect this data by field survey. To the best of our knowledge no published similar empirical study and survey exists in Turkey. Hence, we focus on this type of empirical study in this paper and we believe that future research should be focus on these type studies based on detailed micro level data collected through case studies.

The rest of the paper is organized as follows. Next section presents a brief survey of theoretical and empirical literature on human capital, technology spillovers and FDI, respectively, with a specific focus on their connection with economic growth and development. Also, the hypotheses tested in the study are revealed. In the section after that we present our data set, explain the empirical methodology of the study and provide descriptive statistics. The following section discusses and evaluates the results obtained. The final section concludes the paper.

Literature Review

Human capital is defined as the knowledge and skill base of the workers acquired and developed through both education (*general human capital*) and professional experience (*specific human capital*) (Teixeria and Lehmann, 2014, 737). Developing countries think that FDI gives rise to technology diffusion (Borensztein et. al., 1998) through human capital. FDI is generally conducted by multinational companies (MNCs) of the developed countries so they are seen by the developing countries a primary channel for accessing to state-of-the-art technologies. Empirical studies show that human capital is one of the important determinants of FDI (Mengistu and Adhikary, 2011). The findings of some studies justify this by indicating that FDI is the most important factor that impacts positively on the economic development and growth in developing countries. These studies concede that FDI is an important channel through which technology diffusions have been provided from developed countries (firms) to developing ones (firms) (Borensztein et. al., 1998; Xu, 2000). Also, the findings of these studies indicate that when compare it with domestic investment the technology spillovers through FDI flows have more positively impact on the economic growth and development level of the developing countries if they have a pleasing level of HCS. In order to get benefit from FDI, these studies propose that the skilled and quality level of the HCS plays an important role by emphasizing the role of the education level.

In his "endogenous growth theory", Romer (1986; 1990) also underlined the important role of the human capital for the developing countries. According to Romer, firms which are using state-of-the-art technologies and productive manufacturing techniques in the host country employ qualified human capital, and this give rise to acquiring of more foreign technologies and to benefit more from FDI flows, and in the end he proposes that this would give rise to economic growth. Blomström and Kokko (1997), in their study, indicate a positive relationship between the benefits of FDI and HCS of the firms in host country. In sum, it is expected that host countries which have highly qualified HCS and a high technological capability attract MNCs with advanced technologies. Actually MNCs prefer to invest and establish their highly technological R&D and design departments in such host countries specified above (for the studies on the MNCs, and motives of them about whether to invest or not in developing countries please see Lall, 1992; Dunning, 1979 and 1993; Narula and Dunning, 2000; Narula and Driffield, 2012). As well, in the literature, it is admitted that the quality of relationships created with MNCs has positively related with the HCS of the firms in host country. Hence, in order to get benefit from the FDI flows, it is a necessary condition for the recipient firms – but not sufficient - to have a certain level of skilled HCS (Lall, 1997; Lall and Narula, 2004).

As proposed in the literature, the qualified HCS of recipient firms in host country determines the benefiting level from technology spillovers of foreign firms. Put differently, it can be said that the HCS of the firms in host country is more important than to be able to access the technologies of foreign firms and to benefit from FDI (Görg and Strobl, 2003). Hence, having low qualified HCS could be a disadvantage for the firms (Bell and Pavitt, 1997). The findings of Portelli and Narula (2004), in their study for Tanzania, show that larger technology gaps due to HCS between local and foreign firms produce lower quality technological spillovers. Here, technology gap term is utilized to cite the absorptive capacity level of the firms. It is commonly interpreted as the distance between source firm (country) and recipient firm (country) in terms of their technological development levels based on various statistical indicators such as R&D expenditure, number of the R&D personnel, and number of patents acquired (see Borensztein, et. al., 1998; Xu, 2000). In a similar way, Narula (2004) also indicated that countries which have low qualified HCS acquire FDI flows with low level technologies. Also, Borensztein et al. (1998) showed that higher productivity growth from FDI depend on the level of HCS. In other study, Narula and Marin (2003) affirm that firms with high qualified HCS benefit from technology spillovers and FDI. Xu (2000) also indicates that qualified HCS of the host country plays a critical role in order to get benefit from technology diffusion.

Acquiring of the technology by recipient firms requires skilled HCS. The recipient firms can assimilate the transferred technology into products and production processes by using their human capital (see Nelson and Winter, 1982; Lall,

1996; Kim, 1997; McKelvey, 1998; Wagner and Sternberg, 1985; Collins, 2001; Goffin and Koners, 2011). The experience and know-how level of the personnel, which can be acquired in many years through practice, education, training, and research activities, determines the skilled level of human capital (for further details see Ernst and Kim, 2002). Human capital capability of a firm, which is determined by accumulation of skills, can be considered as a continuous process. It is suggested that receiver firms need to improve their HCS in order to internalize the transferred technology into production.

In the literature, empirical studies on the determinants of human capital are very scarce, they are mainly theoretical which cover the opinions of authors, and they are in the structure of literature reviews (for further details see OECD, 2001; Teixeira and Lehmann, 2014). One of the important empirical studies in this area is Narula and Marin's (2003) study for Argentina. They compare firms with foreign ownership versus domestic firms regarding to their quantity and quality levels of HCS. According to literature available, foreign ownership status, technological capabilities in terms of R&D and innovation, firm size, and export intensity are the main factors that affect the human capital intensity of the firms.

Advanced technologies demand qualified and skilled personnel, therefore quantity and quality of the HCS of the firms is generally used as a proxy for technology base of the firm. Therefore, foreign firms may decide to cooperate with a local firm in host country if it has qualified human capital. Findings of the studies show that MNCs with high technology prefer to invest and cooperate with local firms with high qualified HCS. According to literature, firms with foreign ownership are quite more capable than the local firms because they employ more skilled human capital. The technological capabilities of these firms show itself in the productivity level. The most distinct aspects of these firms are that they possess leading engineering skills, they have a separated R&D department in the plant, they perform high-technology production, they hire more qualified workers, and most of them have foreign share in their capital (Sönmez, 2013). Therefore, it is seen crucial for local firms in host country to have certain level of qualified HCS in order to cooperate with foreign firms and benefit from their state-of-the-art technologies (Keller, 1996). Hence, our first hypothesis is that *firms with foreign ownership tend to be more human capital intensive than firms without foreign ownership*.

The other factor on the human capital is the R&D capability of the firms. Dealing with R&D and innovation activities are seen the key factors that positively impact on the HCS of firms (see Lall, 1992 for further details). The studies point out that existence of foreign firms in the markets positively affects the production and productivity capabilities of the firms which have higher R&D capability due to skilled HCS (for further details see Blalock and Gertler, 2004; Kinoshita, 2001; Kathuria, 2000). Thus, our second hypothesis is that *conducting R&D activities positively impacts on the suppliers' HCS level*.

It is expected that larger size firms (in terms of turnover, production, employment) employ more skilled human capital because small firms do not have enough human capital to compete with foreign firms and to absorb the technologies used by foreign firms. Some studies confirmed this hypothesis (Aitken and Harrison, 1999), whereas some studies find the opposite results (Girma and Wakelin, 2001; Sinani and Meyer, 2004). Thus, we also want to analyze the way of the effect of this factor on the human capital intensity of the suppliers by this study.

In the literature, it is discussed that firms with export orientation less benefit from technology spillovers in host country, because they already make manufacturing at high technological level for overseas markets and they encounter substantive competition in these markets. Thus, it is considered that technological capabilities of the export oriented firms are very high, and they employ highly qualified HCS so they do not need to create comprehensive connections with foreign firms in host country (Blomström and Sjöholm, 1999). This theory suggests that local firms with no exporting structure are benefited more from technology spillovers in host country. In other words, exporting firms exposed to international competition use advanced technologies and their technological capabilities are high. Therefore, our next hypothesize is that *export orientated firms employ more skilled human capital.*

According to the literature available, the studies on the determinants of human capital have revealed mixed results so it is difficult to reach an exact outcome on the determinant factors. On the other hand, the common point of the studies they agreed that HCS plays a very important role to utilize positively from technology spillovers (Crespo and Fontoura, 2007). To the best of our knowledge, there has been no similar study conducted in the Turkish automotive industry on this subject. Therefore, the findings obtained here on the determinants of human capital are the first findings in the automotive industry and they are very important, while benchmarking of the findings could not be possible. Moreover, this study may serve to large-scaled empirical studies depend on survey data at micro-level setting an example for them.

Methodology

Data

The empirical analysis performing to analyze the factors which impact on the human capital intensity level of the firms is based on primary firm-level survey data. The data were collected by quantitative research methods through specifically designed face-to-face questionnaire survey (the research was financially supported by TUBITAK with a research grant under 1002-short term R&D funding programme). We employed this study on the supplier firms in Turkish automotive industry. The main motivations behind choosing this particular industry in order to study human capital can be summarized by this way: it has become the primary industry in Turkey, it is dominated by MNCs, it

draws most of the FDI and host much of the FDI flows in Turkey, its share is very high in Gross Domestic Product (GDP) and total exports of Turkey, it is very competitive on a global scale, firms in the industry perform excessive innovation and R&D activities, there are strong strategic relations between customers and suppliers, it has become a strategic industry and targeted by the Turkish governments (for further details see Sönmez, 2013).

Although credible statistical data are not available, it is anticipated that more than 3000 suppliers (1225 for NACE342 and 2525 for NACE343) operate in Turkish automotive industry according to statistics from ISSS database (2008). In the selection of the sample, judgment sample method was employed due to special characteristics of the industry. These are that high proportion of the suppliers are small-scale (according to TurkStat statistics, 90 percent of the suppliers are less than 50 employees), operating for replacement market, and producing for raw material. Also, low proportion of the suppliers are producing OEM parts, performing R&D activities, and exporting. Hence, the case study is mainly concentrated on suppliers conducting R&D activities, cooperating with automotive main manufacturers (such as Toyota, Mercedes, and Ford in Turkey), being first-tier (direct) suppliers of the manufacturers, being institutionalized, making exports, and being medium or large-sized. There is no any exact information, but according to various statistics it is believed that the number of the suppliers which have the above specified characteristics is nearly 300-350 in the industry. By these reasons, in the selection of the sample, the all 298 suppliers which are the members of TAYSAD (stands for association of automotive parts and components manufacturers) were selected as target sample, because it is the only representative of the supply industry. It represents nearly 65 percent of the output and 70 percent of exports of the industry, and its members employ nearly 80,000 people. Therefore, 227 members (76 percent) of the TAYSAD operating in the four cities of Marmara region (Istanbul, Izmir, Bursa, Kocaeli), the main land of the industry in Turkey, were taken as basic sample. In the implementation phrase of the survey, it was needed to increase the number of sample because some of the suppliers in sample rejected to join the survey. Therefore, a total of another 71 suppliers operating in Marmara region were also added to the sample (227) after detailed scanning of nearly 3000 firms in the industry. In the fieldwork of the survey, total 298 suppliers were contacted in total seven months from February to August in 2010. In this process, questionnaire surveys were successfully conducted face-to-face with the top-executives of the 165 supplier firms (R&D manager, production manager, executive director, product development manager etc.), with a response rate of 55.4 percent. When surveyed statistics on total employment (47,366) and total turnover (nearly TL 9B; or USD 5,7B) of the suppliers are compared with ISSS database (2008) (in terms of the USD, total turnover of the suppliers was USD 7,3B in 2008), it is seen that the surveyed sample successfully represents 55 percent of the total employment, and 66 percent of the total turnover of the supply industry (NACE342 and NACE343 together).

Variables and Descriptive Statistics

Dependent Variables

In the empirical analysis, answers to the questions in the characteristics of statistical data and two binary data in terms of the firm structure were used in order to avoid respondents' perception bias. These eight statistical questions are the total number of the employment, total number of engineers / white-collar / blue collar personnel, total sales of the firm, foreign ownership in total capital of the firm, total export and establishment date. Also, two binary data questions are having a R&D department and being a first-tier (direct supplier) of at least one automotive main manufacturer located in Turkey. Actually, we are interested in examining the factors that impact on different levels of human capital intensity of the suppliers. By using these data, three proxies which show different quality levels of the suppliers regarding the HCS are calculated and used as dependent variables:

(1) *Engineer intensity* is calculated as the share of engineer personnel in total employment. We assume that this variable represents the ratio of top skilled workers over total employment. In other means, this variable actually represents industry- or firm-specific human capital intensity demanded by suppliers, so we call it *specific-human capital intensity*. According to survey data, the mean (11.33) and median (7.6) numbers of foreign suppliers with respect to engineer intensity are higher than local suppliers (mean: 6.79, median: 5.26) (significant at 1 percent; t-test).

(2) *White-collar intensity* is calculated as the share of white-collar employees in total employment. It represents the ratios of educated or schooled workers in total employment. This variable includes generally the administrative personnel such as managers, supervisors, directors, executive managers, and accountants. In other means, this variable presents the *general-human capital intensity* of the suppliers. In terms of white-collar intensity, mean (20.90) and median (16.16) numbers of foreign suppliers are also higher than local suppliers (mean: 16.6, median: 14.84) (significant at 5 percent level: t-test).

(3) *Education intensity* is the ratio of sum of the total engineers and white-collar personnel over total employment. This variable is constructed in order to test the effect of first two human capital intensities (engineer and white-collar intensity) together. We assume that this proxy represents the general- and specific-human capital intensity together, and therefore, we call it *education intensity*.

The above three indicators are formed in order to get informed about the human capital intensity levels of the surveyed firms. The statistical data above on the human capital structure reveal that foreign suppliers employ more highly-qualified personnel than local suppliers. A high amount of qualified human

capital may be an important proxy for the suppliers' absorptive capacity level, advanced production and technological capabilities, since producing complex and high-tech products, cooperating with automotive main manufacturers, operating with state-of-the-art production technologies, performing design, R&D and innovation activities require having a highly-skilled HCS. The statistics above on the three constructed human capital intensities of the suppliers confirm this view that the absorptive capacity level of the foreign suppliers is also higher than that of the local suppliers, and this gives rise to high qualified HCS for foreign suppliers.

Explanatory Variables

By using survey data, six explanatory variables related to characteristics, technology capabilities and customer relationships of the suppliers are calculated. These variables include the followings:

(1) *Foreign* is a dummy variable, and takes the value of 1 if the foreign ownership in the total capital of the supplier is at least 10 percent and 0 otherwise. In our survey, the number of the foreign suppliers with at least 10 percent foreign ownership is 45 (27 percent), and much of these suppliers (16 suppliers) are in joint venture structure with a foreign capital share between 40 percent and 69 percent. There are two reasons why we use 10 percent cut-off point: Firstly, it is in accordance with the OECD, UNCTAD and IMF's definitions. Secondly, the models performed by using different specifications of foreign share (higher than 50 percent, higher than 69 percent, or 100 percent) for robustness check could not produce significant results. Foreign suppliers possibly have superior technology capabilities compared to local suppliers because they possess tangible and intangible assets, and they conduct advanced production activities that need high skilled level of HCS. Moreover, they are generally the affiliates of MNCs located abroad, and they acquire necessary manufacturing information, technology and knowledge regarding to product, which necessities qualified employees, from the parent MNCs. Hence, we hypothesize that *foreign suppliers employ more skilled personnel than local suppliers*.

(2) *Firm age* is the natural logarithm of the age of supplier calculated by subtracting the establishment year of the supplier from 2010 (the year when the survey was conducted). According to survey data, 80 percent of the local suppliers were established after the year of 1970, and 36 percent of the foreign suppliers were established 2000 onwards. Also, foreign suppliers are younger (mean, 19) than local suppliers (mean, 29) (significant at 1 percent level; t-test). This variable could be a proxy that indicates the experience of the suppliers in the automotive industry. The higher experience for the supplier may give rise to high-qualified and skilled HCS, more business networks, and trust-based strategic relationships with the customers. On the other hand, the lesser experience in the market may have some

disadvantages such as lack of human capital, experience, financial support, and technology capabilities. Therefore, young suppliers may act more aggressively in contradiction to the older suppliers, and they may steal skilled and qualified human capital from older suppliers in the market to compete successfully with them and to survive.

(3) *Firm size* is measured as the natural logarithm of the total employment of the supplier. According to survey data, average number of the employees for all suppliers is 294, and 51 percent of the suppliers are medium-sized (50-250 employees), 40 percent are large-sized (250 and more employees), and only 9 percent are small-sized (less than 50 employees). When we look at the foreign suppliers, we see that 48 percent of them are large-sized, and 45 percent is by medium-sized suppliers. In the empirical studies, this variable is generally used as a proxy for a set of variables such as scale of the firm, human resources, availability of financial resources, labor division within firm, production and technology capabilities. In addition, it is also admitted that this variable may affect the HCS of the suppliers, since suppliers depend on their size may demand higher or lesser qualified human capital from the market depending on their production activities. Larger suppliers performing low technological production activities may be self-sufficient and demand less qualified human capital, whereas smaller suppliers performing high technological production, R&D and innovation activities may demand high qualified workers. This variable may potentially affect the HCS levels of the suppliers positively or negatively, hence, the effect of this variable on human capital intensity remains an empirical issue.

(4) *Export intensity* is calculated as the ratio of exports to total sales. According to survey statistics, foreign suppliers are more export-oriented (mean: 43.78) than their local counterparts (mean: 34.53, significant at 10 percent level, t-test). Also, at least 50 percent of the foreign suppliers export 40 percent of their total sales to foreign markets (median: 40). The suppliers dealing with foreign trade require skilled human capital and high technological capability in terms of production and production process (quality control, testing, know-how, delivery time, low defect rate, efficiency, design capability etc.) in order to cope with high competition in global markets. Therefore, the summary statistics on foreign trade may imply that foreign suppliers who make more production for the overseas markets employ more qualified HCS. For these reasons, this variable may also be a proxy for the suppliers' absorptive capacity level. The intense competition on foreign markets may oblige suppliers to employ more qualified personnel, and it can be suggested that the suppliers who make more production for the overseas markets demand higher amount of qualified human capital. In sum, this variable may exert a positive influence on supplier's human capital intensity.

(5) *R&D department* is a dummy variable and takes the value of 1 if supplier has a R&D department, 0 otherwise. According to survey data, 133 (81 percent) suppliers perform R&D activities, while only 99 of them (60 percent) have an R&D department. This variable reveals that suppliers carry out their R&D activities at an advanced level, and indicates that suppliers have a minimum level of technological competence, specific background and know-how related to production technology. This can increase the suppliers' demand for high-qualified HCS in the field of technology. Hence, this variable may act as a proxy for the supplier's absorptive capacity level. This means that a higher level of absorptive capacity may be an indicator for the supplier's higher qualified human capital in such R&D activities (such as quality control, design, design verification, and product development). In sum, it is expected a positive relationship between this variable and the supplier' demand for top-qualified human capital in the field of technology.

For the robustness check, two proxies for R&D were also constructed by using survey data; (1) logarithm of the R&D expenditures and (2) R&D intensity (the share of R&D expenditures in total sales). These, however, yield insignificant results in the regression analyses because of high number of missing values and high correlation rates with engineer intensity dependent variable. Based on survey data, mean value of the R&D intensity are higher for foreign suppliers. This means that foreign suppliers spend more money on R&D activities than the local suppliers on average. According to median value of R&D intensity, at least 50 percent of the foreign suppliers spend 2 percent of their total sales on R&D whereas local suppliers spend 1 percent. This indicates that foreign suppliers make more investment on R&D, and this may be the reason why they have more highly-skilled HCS.

(6) *Direct Supplier Firm (DSF)* is also a binary variable and indicates that supplier is being the first-tier supplier of at least one automotive main manufacturer operating in Turkey, 0 otherwise. According to the data, 132 (80 percent) suppliers are the first-tier supplier of at least one manufacturer in Turkey. Also, 39 (87 percent) out of the 45 foreign suppliers are the first-tier suppliers. It is expected a positive relationship between being a DSF and suppliers' human capital intensity, since working directly with the main manufacturers require production of the sophisticated part and components, and fulfill various high manufacturing standards in terms of production, hence more demand for qualified human capital. This assumption has been tested by introducing this binary variable in the model. Moreover, this variable may be a proxy for absorptive capacity level of the supplier due to same reasons mentioned above.

First three explanatory variables defined above show the basic characteristics of the suppliers regarding human capital. Fourth variable show the export-oriented level of the firms, and it is assumed that export-oriented suppliers exert advanced technological production capabilities and therefore they demand

higher qualified HCS. Fifth variable indicates the R&D capabilities and activities. And the last one shows the cooperation with manufacturers and hence technological capabilities of the suppliers.

Model

In order to analyze the determinant factors on human capital intensity of the suppliers discussed previously, OLS regression analysis will be used. The basic model to be estimated is as follows:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X + e \quad (1)$$

Where, Y indicates the dependent variable, and X explanatory variables. The correlation matrix and descriptive statistics of the variables are provided in Table 1. As it can be seen from the Table 1 some of the correlations between explanatory variables are significant, however they are below +/- .40 and most are below .30, therefore multicollinearity will not occur and will not affect the interpretations of the analysis results.

Table 1: Descriptive Statistics and Correlation Matrix

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
(1) Engineer intensity (%)	1	0.204 ***	0.688 ***	0.238 ***	-0.253 ***	-0.207 ***	-0.016	0.162 **	0.104
(2) White-Collar intensity (%)		1	0.851 ***	0.160 **	-0.082	-0.224 ***	0.027	0.012	-0.056
(3) Education intensity (%)			1	0.247 ***	-0.196 **	-0.277 ***	0.011	0.096	0.015
(4) Foreign				1	-0.387 ***	0.094	0.141 *	-0.000	0.102
(5) Firm age (log)					1	0.315 ***	-0.068	0.106	0.120
(6) Firm size (log)						1	0.187 **	0.184 **	0.243 ***
(7) Export intensity (%)							1	0.127	-0.120
(8) R&D Department								1	0.056
(9) DSF									1
N	161	161	161	165	165	161	165	165	165
Mean	8.03	17.68	25.72	0.27	3.13	5.20	37.05	0.60	0.80
SD	8.55	11.82	15.94	0.45	0.74	0.99	29.35	0.49	0.40
Min.	0	0	6.47	0	0	2.71	0	0	0
Max.	66.20	88.31	100	1	4.32	8.01	100	1	1

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.10

Results

Estimation results on the determinants of human capital intensity are presented in Table 2. Before discussing the results for explanatory variables, as can be seen from the table F-statistics indicate that models are highly significant ($p < 0.01$). This means that three regression models as a whole have statistically significant predictive capability. Also, heteroscedasticity problem was tested by using White test statistics. The null hypothesis of homoscedasticity in the error term was rejected in engineer and education intensity models, however White's test indicates heteroscedasticity problem in white-collar intensity model ($p < 0.01$). In order to tackle this problem, estimated robust standard errors were used for the explanatory variables of white-collar intensity model.

Table 2: Determinants of the Human Capital Intensity of the Automotive Suppliers in Turkey

	Dependent variable					
	Engineer intensity		White-collar intensity		Education intensity	
	Coef.	p-value	Coef.	p-value ^a	Coef.	p-value
Foreign	3.714 **	0.022	5.855 *	0.065	9.569 ***	0.002
Firm age (log)	-1.654 *	0.098	1.453	0.366	-0.201	0.914
Firm size (log)	-2.187 ***	0.003	-3.426 ***	0.005	-5.613 ***	0.000
Export intensity (%)	-0.003	0.895	0.019	0.575	0.016	0.708
R&D Department	3.771 ***	0.004	1.199	0.593	4.969 **	0.042
DSF	3.064 *	0.065	-0.588	0.786	2.476	0.424
Constant	19.037 ***	0.000	28.476 ***	0.000	47.513 ***	0.000
N	161		161		161	
F-statistic	5.790	0.000	3.38	0.004	5.598	0.000
Adjusted R ²	0.152		0.059		0.147	
White's test ^a						
chi2(24)	19.11		43.13		31.30	
Prob > chi2	0.746		0.0096		0.145	

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.10$

a : The White's test statistics indicates the presence of heteroscedasticity only for the white-collar intensity model prior to any adjustment, hence p-values for that model are related to the estimated robust standard errors.

According to empirical test results, foreign ownership has positive (and significant) impact on all three human capital intensities as expected. Size of the coefficients on foreign variable is larger and strongly significant ($p < 0.01$) for *education intensity*, and it appears lower for *white-collar intensity*, and it is minimum for *engineer intensity*. These figures indicate that there is a positive relationship between foreign ownership and suppliers' HCS quality. In other words, foreign suppliers are more benefited from HCS but especially more when foreign share is higher. Our results confirm the hypothesis that foreign firms employ more skilled personnel than local firms. One of the reasons may be that foreign firms produce more technological parts and components than their local counterparts. The other reason can be that foreign firms may have a high number of skilled employees that ensure them to compete with local suppliers in host country.

Regression results also show that *firm age* does have a significant impact only on engineer intensity ($p < 0.10$), and it is negative. This finding indicates that there is a negative relationship between firm age and engineer intensity level of the suppliers, and a one year increase in the age of a supplier reduces by 1.654 points the engineering intensity. This means that the top-qualified human capital demand reduces with the suppliers' experience level, *ceteris paribus*. In other words, new established supplier firms in the industry employ a high qualified HCS compared to experienced suppliers. This finding may show that accomplished suppliers in the industry maintain a high level of production capabilities and this makes the demand for the qualified HCS unnecessary. By the way younger supplier firms are more benefited from the engineering human capital and this ensures them to compete with older supplier firms. On the other hand, regression results do not produce significant evidence on the white-collar and education intensity models.

Regarding *the firm size*, regression results show that it is the only variable that has negative (and highly significant) impact on all three human capital intensity measures. This result reveals that smaller suppliers with respect so size tend to employ more intensive human capital. When we compare the coefficients of firm size on human capital intensities, we see that the size of coefficients on education intensity is larger (in absolute terms), while on engineer intensity is smaller (in absolute terms). This means that smaller suppliers benefited more from the high skilled human capital intensity. Actually, this variable may be a proxy for a core set of variables (scale of the firm, costs, financial resources, human resources, know-how) potentially affecting production, technology capabilities, innovation and R&D activities of the suppliers. Therefore, it may affect negatively human capital intensity of the suppliers since large suppliers may be self-sufficient and demand less skilled HCS. On the other hand, this result reveals that smaller suppliers may act more aggressively in contradiction to the larger suppliers with respect to qualified HCS that enable them to compete with larger suppliers.

According to the regression findings, the only explanatory variable that has no any statistically significant effect on all the senses of human capital intensities is the export intensity. We mentioned earlier that export oriented suppliers may have many superiorities in terms of technological competence, for example, they conduct product innovation activities, competing with rival firms in global markets, and manufacturing complex, high-tech and high quality products. Therefore, they require high level of skilled employees. It is quite striking and no clear to explain that the export intensity factor is not reflected on the suppliers' HCS level.

Estimation findings reveal that having a *R&D department* and being a *direct supplier firm (DSF)* have a positive and significant impact on engineer intensity (we call specific HCS of the supplier), while there is no any significant impact on white-collar intensity (we call general HCS of the supplier). These two factors (R&D department and DSF) are assumed as important indicators of absorptive capacity of the suppliers, since these could be a proxy for the supplier's HCS, technological capability related to products. These point out the importance of *performing R&D activities* and *being a first-tier supplier* of automotive main manufacturers on high qualified human capital. Hence, suppliers employ more qualified HCS in order to improve their skills and technology capabilities. A highly-qualified HCS is also seen an important factor by the automotive main manufacturers in order to select their suppliers and to decide to collaborate with them. In these respects, our findings confirm that these two explanatory variables play very important role on the suppliers' HCS level.

Conclusion

Contributing to the literature by studying the determinant factors on different human capital intensity levels of the firms with a special emphasize on foreign ownership is the main purpose of the paper. We employed this study on the supplier firms in Turkish automotive industry by using collected data at firm level through questionnaire survey with the 165 suppliers (55.4 percent response rate). Overall, our empirical study emphasized that *foreign ownership*, *being a first-tier supplier*, and *performing R&D activities* (having an R&D department) affect positively engineer intensity level (specific-HCS of the suppliers), while being older and larger firms affect negatively this intensity. On the other hand, white-collar intensity level (general-HCS of the suppliers) is affected positively from *foreign ownership*, and negatively from the *firm size* variable. The findings can be summarized as *foreign ownership* has positive (and significant) impact on all senses of suppliers' human capital intensity as expected, and its impact is highest on *specific-HCS*. *Being an older or larger firm* negatively (and significantly) impacts a supplier's *specific-HCS*, while *performing R&D activities* and *being a first-tier supplier* impacts positively (and significantly). These findings reveal that smaller and younger first-tier foreign suppliers performing R&D activities employ more skilled and educated HCS. Otherwise, the effect of

export intensity on HCS level is not statistically significant. To conclude, implicit factors behind the findings obtained should be specifically analyzed in another case study.

References

- Aitken, B. J. and Harrison, A. E. (1999). Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela. *American Economic Review*, 89 (3), 605-618.
- Barro, R. and Sala-i-Martin, X. (1995). *Economic Growth*. Cambridge, MA: McGraw-Hill.
- Bell, M. and Pavitt, K. (1997). Technological Accumulation and Industrial Growth: Contrasts between Developed and Developing Countries. D. Archibugi and J. Michie (Ed.). In *Technology, Globalisation and Economic Performance (83-137)*. Cambridge University Press.
- Blalock, G. and Gertler, P. (2004). *Firm capabilities and Technology Adoption: Evidence from Foreign Direct Investment in Indonesia*. Working Paper, Department of Applied Economics and Management, Cornell University, Ithaca, New York.
- Blomström, M. and Kokko, A. (1997). *How Foreign Investment Affects Host Countries*. Policy Research Working Paper, No 1745, the World Bank: Washington, DC.
- Blomström, M. and Sjöholm, F. (1999). Technology Transfer and Spillovers: Does Local Participation with Multinationals Matter?. *European Economic Review*, 43 (4-6), 915-923.
- Borensztein, E., Gregorio, J. and Lee, J. W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?. *Journal of International Economics*, 45, 115-135.
- Collins, H. M. (2001). Tacit Knowledge, Trust and the Q of Sapphire. *Social Studies of Science*, 31 (1), 71-85.
- Crespo, N. and Fontoura, M. P. (2007). Determinant Factors of FDI Spillovers - What Do We Really Know. *World Development*, 35 (3), 410-425.
- Dosi, G. (1988). Sources, Procedures and Microeconomic Effects of Innovation. *Journal of Economic Literature*, 26 (3), 1120-1171.

- Dunning, J. (1979). Explaining Patterns of International Production: In Defence of the Eclectic Theory. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 41 (2), 269–295.
- Dunning, J. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Wokingham, UK: Addison-Wesley Publishing Company.
- Ernst, D. and Kim, L. (2002). Global Production Networks, Knowledge Diffusion, and Local Capability Formation. *Research Policy*, 31, 1417–1429.
- Girma, S. and Wakelin, K. (2001). *Regional Underdevelopment: Is FDI the Solution? A Semi-Parametric Analysis*. GEP Research Paper 2001/11, University of Nottingham.
- Goffin, K. and Koners, U. (2011). Tacit Knowledge, Lessons Learnt and New Product Development. *Journal of Product Innovation Management*, 28 (2), 300-318.
- Görg, H. and Strobl, E. (2003). Multinational Companies, Technology Spillovers and Plant Survival. *Scandinavian Journal of Economics*, 105 (4), 581-595.
- ISSS database. (2008). Turkstat's Annual Industry and Service Statistics Survey Database.
- Kathuria, V. (2000). Productivity Spillovers from Technology Transfer to Indian Manufacturing Firms. *Journal of International Development*, 12 (2), 343-369.
- Keller, W. (1996). Absorptive Capacity: On the Creation and Acquisition of Technology in Development. *Journal of Development Economics*, 49, 199-227.
- Kim, L. (1997). *Imitation to Innovation: The Dynamics of Korea's Technological Learning*. Boston, USA: Harvard Business School Press.
- Kinoshita, Y. (2001). *R&D and Technology Spillovers through FDI: Innovation and Absorptive Capacity*. CEPR Discussion Paper DP2775, Centre for Economic Policy Research, London.
- Kuznets, S. (1966). *Modern Economic Growth: Rate, Structure, Spread*. New Haven: Yale University Press.
- Lall, S. (1992). Technological Capabilities and Industrialization. *World Development*, 20 (2), 165-186.
- Lall, S. (1996). *Learning from the Asian Tigers*. London: MacMillan Press.

- Lall, S. (1997). East Asia. J. H. Dunning (Ed.). In *Governments, Globalization, and International Business* (407-430). Oxford: Oxford University Press.
- Lall, S. and Narula R. (2004). Foreign Direct Investment and Its Role in Economic Development: Do We Need a New Agenda?. *The European Journal of Development Research*, 16 (3), 447–464.
- Lee, C. (2008). *Innovation, Productivity and Exports: Firm-Level Evidence from Malaysia*. Nottingham University Business School University of Nottingham Malaysia Campus, Working Paper Series, March, Vol. 2008-06.
- McKelvey, M. (1998). Evolutionary Innovations: Learning, Entrepreneurship and the Dynamics of the Firm. *Journal of Evolutionary Economics*, 8, 157-175.
- Mengistu, A. A. and Adhikary, B. K. (2011). Does Good Governance Matter for FDI Inflows? Evidence from Asian Economies. *Asia Pacific Business Review*, 17 (3), 281–299.
- Narula, R. and Dunning, J. H. (2000). Industrial Development, Globalization and Multinational Enterprises: New Realities for Developing Countries. *Oxford Development Studies*, 28 (2), 141-167.
- Narula, R. and Marin, A. (2003). *FDI Spillovers, Absorptive Capacities and Human Capital Development: Evidence from Argentina*. MERIT-Infonomics Research Memorandum Series, 2003-016.
- Narula, R. (2004). *Understanding Absorptive Capacities in an Innovation Systems Context: Consequences for Economic and Employment Growth*. MERIT Research Memorandum, 2004-003.
- Narula, R. and Driffield, N. (2012). Does FDI Cause Development? The Ambiguity of the Evidence and Why it Matters. *European Journal of Development Research*, 24, 1–7.
- Nelson, R. R. and Winter, S. (1982). *Evolutionary Theory of Economic Change*. Massachusetts: Harvard University Press.
- OECD (2001). FDI, Human Capital and Education in Developing Countries. In OECD Development Centre Technical Meeting.
- Pack, H. and Saggi, K. (1997). Inflows of Foreign Technology and Indigenous Development. *Review of Development Economics*, 1(1), 81-98.
- Portelli, B. and Narula, R. (2004). *Foreign Direct Investment through Acquisitions and Implications for Technological Upgrading*. Case Evidence from Tanzania, Merit Research Memorandum.

- Romer, P. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94 (5), 1002–1037.
- Romer, P. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98 (5), 71–102.
- Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Sinani, E. and Meyer, K. (2004). Spillovers of Technology Transfer from FDI: The Case of Estonia. *Journal of Comparative Economics*, 32, 445–466.
- Sönmez, A. (2013). *Multinational Companies, Knowledge and Technology Transfer: Turkey's Automotive Industry in Focus*, New York, USA: Springer.
- Teixeira, A. A. C. and Lehmann, A. T. T. (2014). Human Capital Intensity in Technology-Based Firms Located in Portugal: Does Foreign Ownership Matter?. *Research Policy*, 43, 737–748.
- Wagner, R. K. and Sternberg, R. J. (1985). Practical Intelligence in Real-World Pursuits: the Role of Tacit Knowledge. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49 (2), 436-458.
- Xu, B. (2000). Multinational Enterprises, Technology Diffusion, and Host Country Productivity Growth. *Journal of Development Economics*, 62, 477–493.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Duyulan Güveni Etkileyen Faktörler Üzerine Nicel Bir İnceleme

A Quantitative Review of Factors Influencing Trust in Public Institutions in Turkey

Bahadır ŞAHİN¹
İstanbul Emniyet Müdürlüğü
Hakan Batırhan KARA²
Bitlis İl Emniyet Müdürlüğü

Özet

Kamu kurumlarına duyulan güven, kamu politikalarının uygulanmasından demokratik prensiplerin tam olarak yerleşmesine kadar değişen yelpazede etkinliğe sahiptir. Halkın kamu kurumlarına güvensizlik duyması toplumsal barışı tehdit edebilir. Güveni oluşturan ve etkileyen faktörler bireysel ve kurumsal olarak çeşitlilik göstermektedir. Çalışmada sosyal, ekonomik, kültürel ve demografik değişkenler Türkiye’de önde gelen kamu kurumlarına duyulan güveni veya güvensizliği açıklamakta kullanılmıştır. Regresyon analiziyle nicel olarak yapılan test sonuçları literatürden nitel değerlendirmeler eşliğinde yorumlanarak kamu kurumlarına olası organizasyonel değişimlerde güven artırıcı somut önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Kamu Kurumlarına Güven, Post-Materyalist Endeks, Dindarlık, Siyasi Kimlik.

Abstract

Trust has an important role in a series of public policies ranging from implementation of new regulations to establishment of democratic principles in public bodies. Public distrust of public institutions can threaten social order. Factors forming and influencing trust varies individually and organizationally. Selected social, economic, cultural and demographic variables in the study described the trust or distrust in public institutions in Turkey. Accompanied by quantitative tests utilizing regression analysis and qualitative evaluations from literature, the study has made concrete suggestions to public institutions on trust-building organizational strategies.

Keywords: Public Administration, Trust In Public Institutions, Post-Materialist Index, Religiosity, Political Identity.

Giriş

“Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat” anlamına gelen güven, toplumsal ilişkilerin temelini oluşturur (Türk Dil Kurumu, 2015). Çünkü güvende olma ihtiyacı insanların en temel

¹ Doç. Dr., İstanbul Emniyet Müdürlüğü, E-Mail: bahadirsahin78@gmail.com

² Dr., Bitlis İl Emniyet Müdürlüğü, E-mail: Hakanbatirhan@yahoo.com

sorunlarındandır. Bu sorunun çözümü olarak insanlar bir araya gelmiş ve devleti kurmuştur. Çünkü Hobbes, Rousseau ve Spinoza gibi düşünürlere göre bireylerin tek başına güvenliklerini sağlama imkânı bulunmamaktaydı ve bundan dolayı bireyler tüm haklarını genel iradeye devrederek devleti kurmuştu (Tunçay, 2009). Kısacası toplum ile devlet arasındaki bu ilişkinin güvene dayandığı ve devlet yapısının var olduğu gündün bu tarafa bulunduğu söylenebilir.

Ancak özellikle son yıllarda küreselleşen dünyada halkın devlete duyduğu güven daha da bir öne çıkmıştır. Toplum ve devlet arasındaki güvenin sarsılması halinde toplumsal sözleşmeye dayalı ilişki zarar görebilir ve devlet meşruiyetini yitirebilir (Örselli, 2009). Devlet ile halk arasındaki ilişkinin zarar görmemesi ve aradaki güven duygusunun sarsılmaması için kamu kurumlarının hukuk ve etik ilkelere bağlı çalışması, halka hesap verebilmesi, faaliyetlerinde şeffaflığı sağlaması önemlidir. Bunların dışında yapılan tüm işlerin halkla ilişkiler kapsamında doğru bir şekilde yansıtılması ve sonuçta halkın güvenini kazanılması gerekmektedir (Boztepe, 2013).

Bireylerin kendilerine, çevrelerindeki diğer kişilere ve sosyal yapılara karşı oluşturdukları olumlu veya olumsuz imgesel itimat dereceleri güveni belirler. Kişilerin çevreyle kurduğu her bağlantıda etkin rol oynayan güven bu nedenle toplumsal psikolojiyi derinden etkiler (Boztepe, 2013). Kamusal düzenin tüzel kişilikleri olan kamu kurum ve kuruluşlarına karşı bireylerin geliştirdiği güven hisleri devlet politikalarının başarıyla uygulanmasını dahi etkileyebilir (MORI, 2003). Çok fazla bireysel ve sosyal değişkenden etkilenen güvenin sağlanması ve artırılması organizasyonların daha sağlıklı çalışmasını sağlayacağı gibi toplumsal barış ve huzuru tesis edecektir (Thomas, 1998; Citrin, 1974; Fard ve Rostamy, 2007; Christensen ve Lægheid, 2005; Fukuyama, 2000). Halkın devlete olan güveni demokrasinin yapı taşlarından biridir (Ruscio, 1996). Yani kısacası güven ve kamu hizmetlerinin verimliliği arasında bir döngü bulunmaktadır (Blind, 2006). Bu döngünün başarılı işletilmesi halinde hem güven artmakta hem de hizmet kalitesi artmakta yani iki taraf için de karlı sonuç doğmaktadır.

Organizasyon teorisinde güven, genelde personeller arasındaki bireysel ilişkilere dayalı olarak işlenir. Nicel araştırmalara veri toplama açısından yöntemsel olarak kolaylık sağlayan bu bakış açısı organizasyonun içsel mekanizmaları hakkında bilgi verir (Mayer, Davis ve Schoorman, 1995; Kramer ve Tyler, 1995). Hâlbuki kurumun dışarıdan değerlendirilmesi bu perspektiften mümkün değildir. Halka hizmet veren kamu kurumlarının genelde işleyişleri ve ürünleri halka açık olduğundan sadece içsel olarak değerlendirilmeleri yeterli olmayacaktır. Personelden ziyade vatandaşın kamu kurumlarına karşı güveninin ortaya çıkarılması demokratik açıdan da önemlidir. Bu nedenle araştırma vatandaşların kamu kurumları için beslediği güveni temel alacaktır. Kamu kurumlarına duyulan güvene iki açıdan bakılabilmektedir: genel ve özel (Blind, 2006). Bu çalışmada özel açıdan, kamu hizmetlerinin alt dalları olan bazı başlıklara dair duyulan güven incelenmiştir.

Bireylerin kamu kurumlarına güvenini etkileyen faktörlerin başında kamu kurumunun kimliği, verdiği hizmetin kalitesi, personelin dürüstlüğü, kurumun halka açıklığı, olası zararların telafi yöntemleri, lider kadrosu, politik ve medyatik duruş, halkla ilişkileri ve bireyin kendi demografik özellikleri yer almaktadır

(MORI, 2003). Her devleti oluşturan halkların farklı tarihi ve coğrafi niteliklerine uygun olarak kamuyla geliştirdikleri bağ diğerlerinden farklıdır. Örnek vermek gerekirse, ülkemizin içinde olduğu Orta Doğu coğrafyasındaki halklarla Amerika Kitasındaki halkların devletten beklentileri ve bu beklentiler doğrultusunda devlete olan güvenlerini etkileyen unsurlar değişiktir. Araştırma bu bağlamda literatürde sıklıkla güven seviyesi incelenen başlıca kurumları seçerek Türkiye'deki eşdeğer kurumlara olan güvenin nedenlerini irdelemeyi amaçlamaktadır.

Askvik ve Jamil (2011) halkın politik görüşleri ve kamu kurumlarından beklentileri arasında ilişki aradığı çalışmada bu bağlantıların kurumdan kuruma farklılık gösterdiğini iddia etmiştir. Hastane, okul ve yerel belediyelere dönük güven, merkezi diğer kamu kurumlarıyla karşılaştırıldığında oldukça yüksek bulunmuştur. Ayrıca güvenin kurumların performansından çok bireylerin bu performansı kendi demografik değerleriyle ne kadar anladığıyla irtibatlı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bireylerin demografik özellikleri kurumlara güvende önemli rol oynar. Demografik özelliklere ek olarak Citrin (1974) politik görüşlerin eleştirel bakış açısını geliştireceği için kamu kurumlarına güveni olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir.

Kramer ve Tyler (1995) bu olumsuz güven ilişkisinin etnik farklılıklardan kaynaklanabileceğini öne sürerek polise ve yargıya güvenin bu altyapının etkisiyle değişebileceğini ileri sürmüştür. Bu sava göre azınlık grupların diğerlerine göre bu kurumlara güveni daha azdır. Bu savın Türkiye'de sınırdığı bir çalışmada etnik, siyasi ve dini açıdan ülkedeki azınlıkların polise olan güveninin çoğunluğa göre düşük olduğu bulunmuştur (Kırmızıdağ, 2015). Christensen ve Lægreid (2005) zamanın önemli bir etken olduğunu belirterek bunun yanında kurumların halkla olan ilişkisinin ve bireysel özelliklerin güven oluşumunda etkisinin olduğunu belirtilmiştir. Dolayısıyla zaman içinde güvenin değişik olaylar ve tecrübeler izdüşümünde değişebileceği ve bu değişiklere yol açan nedenlerin ortaya çıkarılarak güvenin kazanılmasına yönelik tedbirler alınabileceği tavsiye edilmiştir. Bunlar dışında adaletsizlik, haksızlık ve yolsuzlukların da kamu kurumlarına olan güvenin azalmasına neden olduğu söylenmektedir (Akgün, 2001).

Çalışma Değişkenleri

Kamu kuruluşunun kimliği kendisinden beklenen hizmetin niteliğini belirlediğinden kendine olan güvenle yakından irtibatlıdır (Thomas, 1998; Christensen ve Lægreid, 2005). Askeri kurumlardan beklenen şey düşman saldırılarına karşı vatanın müdafaası iken yargıdan hukuka uygun adli kararlar vermesi ve polisten asayiş olaylarına karşı tedbir alması beklenir. Dolayısıyla halkın birincil olarak önem verdiği tehdit olgusuyla ilgili kurumlara duyulan güven de yüksek olur. Genelde askeri kurumlara daha çok güven duyulmasının nedeni budur. Belli bir kuruma güvenin yüksek olması halkın o kuruma karşı karşılıksız sevgi duyduğunu da göstermez. Örneğin, Shlapentokh (2006) Rusya'da devlet başkanına duyulan yüksek orandaki güvenin halkın sevgisinden değil alternatifsizliğinden veya çaresizliğinden kaynaklandığını belirtmiştir.

Bu bağlamda güven araştırmaları sadece nicel istatistiklerle alınan sonuçları güveni açıklamakta yeterli görmeyip halkın tarihi ve sosyal geleneklerini de derleyerek bu ilişkilerin muhtemel sebeplerini incelemelidir. Kurumlara güven zamanla değişebilen bir olgudur. Bu bağlamda farklı zamanlardaki güven seviyelerindeki değişimlerin açığa kavuşturulması kurumların halkın güvenini kazanma ve artırmaya yönelik çabalarına yardımcı olacak veriler sağlayabilir. Araştırma farklı yıllarda düzenlenmiş beş anketin verilerini bu nedenle kullanmış ve bizzat bu zaman serisinin etkisini de ölçerek kurumlara yönelik güvenin değişik zamanlarda neden farklılaştığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Demografik özelliklerin etkisinin belirtildiği değişik çalışmalara (Christensen ve Læg Reid, 2005) paralel olarak eğitim düzeyi, çalışma ve gelir durumu ve medeni hal değişkenleri araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak kullanılmışlardır.

Bunlara ek olarak sosyal ve kültürel özelliklerin etkisini araştıran çalışmalar model alınarak vatandaşın en genel anlamda özetlenebilecek değerleri özelinde kurumsal güvenin etkilenip etkilenmediği de sorgulanmıştır. Ingleheart'ın (1977) "sessiz devrim" olarak nitelendirdiği post-materyalist endeksin baz alındığı güven araştırmaları kamu yönetimi ve siyaset bilimi alanında önemli bir yol gösterici olmuştur (Van Deth, 1983). Endeksin tanımladığı veriler anket katılımcılarına göre maddi ve manevi ihtiyaçların hangilerinin öncelikli olduğunu belirtir. Buradan hareketle Ingleheart (1977) bireylerin açlık, kıtlık, savaş, sıkıyönetim vb. olaylardan daha fazla etkilendiklerinde materyalist, bunlardan zamanla ve imkânlar dâhilinde sıyrılarak daha sosyal ve manevi ihtiyaçlara yönelebildiklerinde de post-materyalist özellikler gösterdiklerini belirtir. Dolayısıyla öncelikle batı ülkelerinde ve onları ekonomik olarak takip eden diğer toplumlarda hızla post-materyalist değerlere geçiş gözlemlenmelidir. Post-materyalist felsefeyi özümsemiş olan toplulukların kamu kurumlarından konvansiyonel beklentiler yerine daha farklı içerikte ve soyut ihtiyaçlardan kaynaklanacak taleplerde bulunacakları varsayılabilir (Van Deth, 1983). Böylece özellikle materyalistten post-materyaliste geçiş sürecinde bulunan ülkemiz gibi devletlerde halkın taleplerini daha iyi anlayarak güvenini artırma amacıyla bu değişken araştırmada yer almıştır.

Çalışmada kullanılacak olan diğer sosyal ve kültürel değerler bireylerin din ve siyasete olan bakış açıları olacaktır. Hayatında din ve siyasetin ne kadar önemli bir yer tuttuğu sorulan bireylerin algılarına göre hangi kurumlara ne oranda güvendiklerini anlayabilmek Türkiye'de kamu kurumlarının halkla ilişkilerde daha başarılı olmasının yolunu açacaktır. Anket soruları din ve siyaseti kimlik bazında ele almamıştır. Herhangi bir dine mensup olma veya politik spektrumda bulunulan yer bahse konu edilmemiştir. Bu şekilde anket katılımcısının sahip olduğu değerlerden ziyade kümülatif anlamda soyut konseptin kendisi araştırma konusu edilmiştir. Dindarlığın ve politik düşünsel durumun bireylerin başkalarına duyduğu güveni etkilediğine dair çalışmaların (Christensen ve Læg Reid, 2005; Citrin, 1974) model alındığı bu yöntem Türkçe literatürde ilk kez uygulanacaktır.

Yöntem

Araştırma, Dünya Değerler Anketi (World Values Survey Association, 2015) verilerini kullanmıştır. Seksenden fazla ülkede yıllardır uygulanan anket verileri araştırmacılar tarafından kullanıma açık ve ücretsizdir. Anket değişik konularda 1.200 soruyu içermektedir. Güven, din, siyasi düşünceler, aile, devlete bağlılık, psikolojik ve sosyolojik birçok sorunun geniş halk kitlelerine farklı zamanlarda sorulmasıyla oluşan Dünya Değerler Anketi zengin bir veri seti oluşturmaktadır. Çalışmada gelir seviyesi, eğitim ve çalışma durumu, yaş, medeni hal, anket yılı, materyalist endeks, din ve politikanın bireysel önemi değişkenleri bağımsız değişkenler olarak analizlere dâhil edilmiştir (n=9,289). Tablo 1’de gösterilen bağımsız değişkenlere ait kayıp veri oldukça azdır. En yüksek orandaki kayıp veriye sahip olan eğitim durumu değişkeninde dahi toplam geçerli anket sayısı 8,276 gibi istatistiksel analize uygun bir rakamdır.

Tanımlayıcı istatistiklere bakıldığında (Tablo 1) genel olarak anket yapılan kişilerin orta ve alt seviye gelir grubu (76%), genç (52%), ilkokul mezunu (40%), düzenli işi olmayan (74%), evli (69%), dine büyük oranda önem verirken (90%) politikaya aynı önemi göstermeyenlerden (42%) oluştuğu görülecektir. Materyalist endeksteki şahısların (26%) post-materyalist olarak kodlananlara (15%) nispetle neredeyse iki kat fazla olduğu ve diğerlerinin iki endeksin ortasında (%54) bulunduğu göze çarpmaktadır. Inglehart’a (1977) göre bu durum toplumun henüz gelişmiş medeniyet seviyesine ulaşmadığının göstergesidir. Askeri darbe dönemlerini ve olağanüstü hal gibi uygulamaları yaşamış nesillerin hala büyük çoğunlukla hayatta olmaları bu bulguyu desteklemektedir.

Tablo 1. Bağımsız Değişkenler

Gelir Seviyesi	Alt Gelir Grubu	842	3743	Çalışan	224	Evli	6435		
		9.0	40.29		2		24.1	69.28%	
	6%		542	5.83%	539	5.80			
	Seviye 2&3	342	Ortaokul	623	Serbest Meslek	115	Beraber yaşıyor	32	
		6		6.71%		0		12.3	0.34%
	36.88				8%				
	%								
	Seviye 4&5	277	Lise Terk	672	Emekli	794	Boşanmış	132	
		0		7.23%		8.55		1.42%	
	29.82				%				
%									
Seviye 6&7	118	Lise	1506	Ev Hanımı	305	Ayrı Yaşıyor	32		
	9		16.21		3		32.8	0.34%	
12.80				7%					
%									
Seviye 8&9	118	Üniversite Terk	242	Öğrenci	647	Dul	325		
	9		2.61%		6.97		3.50%		
6.6				%					
5%									
Yüksek Gelir Grubu	341	Üniversite ve Üstü	948	İşsiz	725	Bekâr	2305		
	1.1		10.21		7.80		24.81%		
9%				%					
Toplam	96.00	Toplam	89.09	Toplam	98.50	Toplam	99.70%		
	%		%		%				
Yıl	1990	1030	Materyalist	2426	Çok önemli	676	1583	17-25	2247
		11.09							26.12
	%				9%				%
	1996	1907	Karışık	5055	Çok önemli değil	527	2543	26-35	2620
		20.53							54.42
	%				%				%
	2001	3401	Post-materyalist	1427	Hiç önemli değil	335	2738	36-45	2091
36.61		15.36							3.61
%				%				%	
2007	1346	Toplam	95.90	Toplam	99.72	99.02	46-60	1600	
	14.49							%	%
%								%	
2011	1605	Toplam	95.90	Toplam	99.72	99.02	61-91	708	
	17.28							%	%
%								%	
Toplam	100							99.8	
	%							%	

Tablo 2'de sergilenen bağımlı değişkenler vatandaşların güven seviyesine göre yapılan sıralamayla oluşturulmuştur. En fazla güvenilen kurum yüzde 85'ile ordudur. Ordunun en yüksek oranda güvene sahip olması diğer çoğu ülkede de benzeri bir karakterin göstergesidir. Üniformalı diğer bir teşkilat olan polis ordudan hemen sonra güvenilen kamu kurumları arasındaki yerini almaktadır

(%68). Siyasi partilerin güvenilirlikte en sonda yer almaları da (%26) çoğu gelişmiş ülkede rastlanılan bir durumdur. Bu değerlendirmelerin ötesindeki nicel analizleri yapabilmek için bağımsız değişkenlerin hepsi SPSS (IBM Corp., 2011) paket programında bağımlı değişkenlerinin hepsiyle tek tek ENTER yöntemiyle regresyon analizinde test edilmiştir. Tablo 3'teki veriler bu dokuz analizin özet verileri birleştirilerek hazırlanmıştır.

Tablo 2. Bağımlı Değişkenler

		Çok Güveniyo rum	Oldukça Güveniyoru m	Fazla Güvenmiyoru m	Hiç Güvenmiyoru m	Kayı p Veri	Topla m
Ordu	Sayı	5523	2397	699	529	141	9289
	Yüzde	59%	26%	8%	6%	2%	100%
Polis	Sayı	3153	3188	1470	1333	145	9289
	Yüzde	34%	34%	16%	14%	2%	100%
Diğer Kamu	Sayı	1297	4144	2239	1346	263	9289
	Yüzde	14%	45%	24%	14%	3%	100%
Meclis	Sayı	1527	3056	2170	2213	323	9289
	Yüzde	16%	33%	23%	24%	3%	100%
Hükümet	Sayı	1694	2865	2029	2391	310	9289
	Yüzde	18%	31%	22%	26%	3%	100%
Yargı	Sayı	1762	2206	1149	629	3543	9289
	Yüzde	19%	24%	12%	7%	38%	100%
Basın	Sayı	895	2651	3080	2460	203	9289
	Yüzde	10%	29%	33%	26%	2%	100%
Siyasi Partiler	Sayı	472	1943	2614	2973	1287	9289
	Yüzde	5%	21%	28%	32%	14%	100%

Bulgular ve Sonuç

Düzeltilmiş R Kare (r^2) verileri oluşturulan dokuzlu sosyal, ekonomik ve kültürel değişken ölçeğinin kurumlara olan güvendedeki değişimi ne yönde ve miktarda etkilediğini göstermektedir. Analizin nitel yönden desteklenmesinin kanıtlarından biri R Karenin tüm analizlerde istatistiksel olarak geçerli seviyede ($p < 0,05$) olmasıdır. Tablo 3'te ilk satırda yer alan bu değerlere göre dokuzlu ölçek en yüksek oranda polise (15%), en düşük oranda da basına (2%) olan güveni açıklayabilmiştir. Düşük veya yüksek oranda da olsa regresyon analizlerinin istatistiksel geçerlilikte değerler üretmesi, nicel sonuçların literatürden elde edilen gözlemlere uygunluğunu belgeler.

Cinsiyetin siyasi partiler dışındaki tüm kurumlarda etkileri geçerlidir ($p < 0,1$). Geçerli tüm etkiler negatif yöndedir. Erkeklerin 1 ve bayanların 2 olarak kodlandığı veri seti analizinden elde edilen bu sonuç erkeklerin bayanlara göre kamu kurumlarına daha fazla güvendiğini gösterir. Bayanların kamu kurumlarına duyduğu bu göreceli güvensizliğin pek çok nedeni mevcuttur. Kadının sosyal ve ekonomik hayatta hala gelişmiş ülkelerin seviyesinde yer almaması ve birtakım haklarla beraber pozitif ayrımcılık uygulamalarının ancak yakın tarihte gündeme getirilmesi nedeniyle güvensizliğin oluşması mümkündür. Dolayısıyla kamu kurumları uygulamalarında bu hususu göz önünde bulundurarak hizmet-içi eğitimlerde ve seminerlerde kurumların vatandaşların güvenini sarsacak davranışlarını izole etme yoluna gitmelidirler (Fard ve Rostamy, 2007).

Katılımcıların yaşının güvene etkisi istatistiksel geçerlilik seviyesinde ordu, polis, diğer kamu kurumları, yargı ve basın kurumları için cinsiyete benzer şekilde negatif doğrultuda sonuçlanmıştır. İstatistiksel olarak gençlerin güveninin daha yaşlı bireylere göre daha fazla olduğu anlamına gelen bu sonuç kamu yönetimi açısından çok önemlidir. Bu sonuca göre zaman içinde devlet kurumlarıyla kurulan ilişkilerde kötü davranılan ya da mağdur edilen kişilerin çoğunlukta olduğu iddia edilebilir. Bu kurumların içinde ilk sırada bulunan ordunun mecburi hizmet sırasındaki uygulamalarının bu olumsuz güven oluşumunda etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Yaş ve cinsiyetteki bu sonuçlar Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşlarında sorunların çözümü için gereken reformların bir an önce yapılması gerekliliğini göstermektedir.

Anket yılı değişkeni diğer kamu kuruluşlarına güven haricindeki diğer tüm çalışma bileşenlerinde istatistiki olarak geçerli bir korelasyona sahiptir. Zaman içinde kurumlara olan güvenin değişmesini anlatması bakımından önemli olan değişken askere ve basına güven değişkenleriyle doğru; polis, meclis, hükûmet, yargı ve siyasi partilere güvenle ters bir bağlantı kurmuştur. Zaman içinde bu değişimlerin neden gerçekleştiği kurumlarca irdelenmelidir. Eğitim ve gelir durumunda daha ileri seviyede olan vatandaşların kamu kuruluşlarına güvenlerinin daha fazla olduğu da gözden kaçmamaktadır. Özellikle daha üst düzey eğitim alan kişilerin polise, meclise ve hükûmete güveninin standartlaştırılmış katsayılarındaki rakamların büyüklüğü anılan olumsuzluklara rağmen umut vericidir. Eğitim sayesinde daha bilinir hale gelen kamu kurumları ve bunların uyguladıkları politikalar halkın güvenini artırmaktadır.

Tablo 3. Lineer Regresyon Analizinin Standartlaştırılmış Katsayıları

	Ordu	Polis	Diğer Kamu	Meclis	Hükümet	Yargı	Basın	Siyasi Partiler
Düzeltilmiş R Kare	0.11 ***	0.15 ***	0.03 ***	0.06 ***	0.1 ***	0.07 ***	0.02 ***	0.04 ***
Cinsiyet	-0.03 ***	-0.04 ***	-0.07 ***	-0.02 *	-0.02 *	-0.06 ***	-0.06 ***	0.02
Yaş	-0.11 ***	-0.01 ***	-0.04 ***	-0.01	0.01	-0.04 ***	-0.05 ***	-0.01
Anket Yılı	0.15 ***	-0.1 ***	0.01	-0.06 ***	-0.14 ***	-0.08 ***	0.07 ***	-0.14 ***
Siyasetin Önemi	-0.08 ***	-0.09 ***	-0.02	-0.03 ***	-0.01	-0.06 ***	0.03 ***	0.1 ***
Dinin Önemi	0.17 ***	0.25 ***	0.13 ***	0.16 ***	0.17 ***	0.15 ***	-0.01	0.08 ***
Materyalist Endeks	0.07 ***	0.08 ***	0.01	0.04 ***	0.07 ***	0.05 ***	0	0.04 ***
Eğitim Durumu	0.03 ***	0.11 ***	0.01	0.1 ***	0.15 ***	0.07 ***	0.05 ***	0.08 ***
Gelir Durumu	0.03 ***	0.05 ***	0.01	-0.03 ***	0	0.06 ***	-0.05 ***	-0.02
Çalışma Durumu	0.01	-0.02 ***	0.02	-0.01	-0.03 ***	0	-0.04 ***	-0.02
Medeni Hal	0.02 ***	0.03 ***	0.02*	0.02 *	0.02 *	0.03 *	0	0.01

*. 0.1 seviyesinde geçerli

***. 0.05 seviyesinde geçerli

Politika ve dinin hayatta önemli bir yer tutmasının güvene olan etkileri neredeyse taban tabana zıt gerçekleşmiştir. Politikayı hayatında önemli bir husus olarak görenlerin sadece siyasi partilere ve basına güvenlerinin pozitif yönde olması ve diğer kurumlara karşı güvensizlik beslemeleri düşündürücüdür. Politikayı hayatında benimseyen kişilerin eleştirel bir bakış açısına sahip olduklarından kamu kurumlarına güvenmekte sorun yaşadıkları söylenebilir (Hardin, 1993). Politik bakış açısının siyasi partilere ve basına duyduğu güven de bu yolla açıklanabilir; çünkü bu bireyler daha eleştirel hareket eden kurumlara kendileri arasında bir güven ilişkisi kurmuşlardır (Citrin, 1974).

Öte yandan hayatta dine verilen önemin basın hariç diğer tüm kurumlarla oldukça yüksek oranda bir güven ilişkisine yol açtığı açıktır. Bu bağlamda dinin tevekkül hissiyle kamu otoritelerine saygıyı öngören yapısının oynadığı rol önemlidir. Diğer bağımsız değişkenlere göre oldukça yüksek standartlaştırılmış katsayıya sahip olan dine verilen önemin polise, orduya, hükümete, meclise, siyasi partilere, yargıya, diğer kamu kurumlarına ve hükümete duyulan güveni önemli şekilde artırdığı ortadadır. Dinin kamu otoritesine duyulan saygıyı artırarak toplumsal huzur ve barışı artırdığını iddia eden araştırmalara (Newton ve Norris, 2000) destek olan bu sav çalışma sonuçlarıyla Türk toplumu adına bir kere daha doğrulanmıştır.

Materyalist endeks basın ve diğer kamu kurumlarıyla regresyonel olarak bir korelasyon kurmayı başaramamasına rağmen ordu, polis, meclis, hükûmet, yargı ve siyasi partilere güveni Tablo 3 verilerinin geneline göre ortalama üstünde açıklayıcı değerler üretmiştir. Tamamıyla pozitif yönde üretilen standartlaştırılmış katsayılar gelecek nesillerin kamu kurumlarına güveni açısından olumludur. Çünkü post-materyalist değerlere sahip olduğu düşünülen gelecek nesillerin kamu kurumlarına güvenmesi bu değerlerin ilerde artmasıyla halkın devlete güveninin de artacağı anlamına gelir (Van Deth, 1983). Elbette yaş ile ilgili olan bağıntının ortaya konmasına paralel olarak daha yeni sosyal değerlere sahip vatandaşların kamu kurumlarına güvenlerinin göreceli olarak pozitif yönde olması araştırmanın değişkenlerinin arasındaki uyum bütünlüğünü göstermesi açısından önemlidir. Fakat daha da önemlisi yaş ile ilgisi olmayacak şekilde post-materyalist kültüre sahip insanların da güvenini kazanmış olan kamu kurumlarının varlığı geleceğin kamu yönetimi politikaları yönünden umut vericidir. Kamu kurumlarının da bu hususun bilincinde olarak evirilen materyalist düşünceler ekseninde politikalarını tekrar dizayn ederek post modern kıstasları kurumların çalışma prensiplerine adapte etmelidir (Thomas, 1998).

Ruscio (1996) teorik bağlamda ele aldığı güven ilişkilerinin ülkenin kamu politikalarının uygulanmasında katalizör vazifesi gördüğünü iddia etmiştir. Basit vergi kanunlarından göreceli olarak daha da sertleşen ceza yasalarına, eğitim sisteminde reformdan anayasal hak ve güvencelerin yeniden düzenlememesine kadar değişen yelpazede değişikliklerin yaşandığı veya yaşanmasının beklendiği ülkemizde kamu kurumlarına duyulan güvenin bu açıdan önemi büyüktür. Ülkemizde kamu kurumlarına güvenin artması için yapısal ve kurumsal reformların gerçekleştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilecek reformlarda bu çalışma ve buna benzer çalışmalarda elde edilen bulguların dikkate alınması faydalı olacaktır. Başarılı kamusal düzenlemelerin arkasında halktan kazanılan güven desteğinin ön şart olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akgün, B. (2001). Türkiye’de Siyasal Güven: Nedenleri ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(04). s.1-23.
- Askvik, S. ve Jamil T. (2011), Citizens’ Trust in Public and Political Institutions in Nepal, *International Political Science Review* Cilt: 32, ss. 417-437.
- MORI (2003). *Exploring trust in public institutions*. Social Research Institute
- Blind, Peri K. (2006), Building Trust in Government in the Twenty-First Century: Review of Literature and Emerging Issues. *7th Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government*. pp. 26-29.
- Boztepe, H. (2013), Halkla İlişkiler Perspektifinden Güven Kavramı: Katılımcılık, Şeffaflık Ve Hesap Verebilirlik İlkelerinin Kamu Kurumlarına Yönelik Güvenin Oluşmasındaki Rolü, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, Cilt: 45, ss. 53-74.
- Christensen, T., ve Læg Reid, P. (2005), Trust in Government: The Relative Importance of Service Satisfaction, Political Factors, and Demography. *Public Performance & Management Review*, Cilt: 28, No:4, ss. 487-511.
- Citrin, J. (1974). Comment: the Political Relevance of Trust in Government. *American Political Science Review*, Cilt: 68, No:3, ss. 973-988.
- Fard, H. ve Rostamy, A. (2007), Promoting Public Trust in Public Organizations: Explaining the Role of Public Accountability. *Public Organization Review*, Cilt: 7, No:4, ss. 331-344.
- Fukuyama, Francis, (2000), *Güven* (Çev. Ahmet Buğdaycı), İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hardin, R. (1993). The Street-level Epistemology of Trust. *Politics and Society*, Cilt: 21 (Aralık): ss. 505–529.
- IBM Corp. (Released 2011), IBM SPSS Statistics for Windows, Version 20.0. Armonk, NY: IBM Corp.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution, Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton: Princeton University Press.
- Kırmızıdağ, Nur. (2015). *Polis ve Toplum: Türkiye’de Polise Güven Araştırması*. İstanbul:TESEV.
- Kramer, R. M. ve Tyler, T. R. (Editörler) (1995), *Trust in Organizations: Frontiers of Theory and Research*. Washington DC: Sage Publications.
- Mayer, R.; Davis, J. H. ve Schoorman, F. D. (1995), An Integrative Model of Organizational Trust. *Academy of management review*, 20(3), 709-734.
- Newton, K. and P. Norris (2000). Confidence in Public Institutions: Faith, Culture, or Performance?. S. Pharr and R. Putnam (Ed.). *Disaffected Democracies* Princeton: Princeton University Press.
- Örselli, E. (2009). Küreselleşme ve Kamu Yönetiminde Etik Değerler. Ahmet Hamdi Aydın; İ. Ethem Taş; Meltem Kılıç ve Zehra Gül (Ed.). *Küreselleşme*

Karşısında Kamu Yönetimi ve Hizmeti. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. s.172-182.

Ruscio, K. P. (1996), Trust, Democracy, and Public Management: A Theoretical Argument. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 6(3), ss. 461-477.

Shlapentokh, V., (2006), Trust in Public Institutions in Russia: The Lowest in the World, *Communist and Post-Communist Studies*, C.39, ss. 153-174.

Thomas, C. W. (1998), Maintaining and Restoring Public Trust in Government Agencies and Their Employees, *Administration & Society*, 30(2), pp. 166-193.

Tunçay, Mete. (2009). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Yeni Çağ*. 3. Baskı. İstanbul:Bilgi Üniversitesi.

Türk Dil Kurumu. (2015). Erişim Tarihi 09.07.2015
.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

Van Deth, J. W. (1983), Ranking the ratings: The case of materialist and post-materialist value orientations. *European Journal of Political Research* Cilt: 11, ss. 63-79.

World Values Survey Association. (2015), *Values Survey WVS Longitudinal 1981-2014 spss_v_2014_11_25* . Erişim Tarihi: 22.01.2015. *World* http://www.worldvaluessurvey.com

Liderlik Uygulamaları Örgütsel Vatandaşlık Davranışları İlişkisinde Örgütsel Adalet Algısının Düzenleyici Etkisi: Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*

The Effects of Managers Leadership Practices on Organisational Citizenship Behaviours and Intervening Role of Organisational Justice: Sample of Accommodation Sector in Mugla

Taner DALGIN¹
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Soner TASLAK²
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Özet

İşletme yönetimi yazınında Bateman ve Organ tarafından ilk kez 1983 yılında kullanılan Örgütsel Vatandaşlık kavramı bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Araştırmada işgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme düzeyini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu düşünülen liderlik uygulamaları boyutlarının etki düzeyinin ve bu etki üzerinde bir ara değişken olarak örgütsel adalet algısının rolünün netleştirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcılardan yöneticilerinin liderlik uygulamaları ile ilgili algıları, örgütsel adalet ile ilgili algıları ve örgütsel vatandaşlık davranışı eğilimleri ile ilgili veri toplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre örgütsel vatandaşlık davranışlarını en etkili şekilde açıklayan liderlik uygulamaları olarak harekete geçmeye imkân tanımak, model olmak ve paylaşılmış bir vizyon oluşturmak ile ilgili liderlik uygulamaları ön plana çıkmıştır. Örgütsel adalet algılarının örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki doğrudan etkisi değerlendirildikten sonra, örgütsel adalet algılarının liderlik uygulamaları, örgütsel vatandaşlık davranışları ilişkisindeki aracılık rolü değerlendirilmiştir. Yapılan analizde örgütsel adaletin kısmi olarak ara değişken rolü oynadığı, liderlik uygulamaları ve örgütsel vatandaşlık ilişkilerini güçlendirdiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik davranışları, Örgütsel adalet, Örgütsel vatandaşlık, Dönüşümcü liderlik

* Araştırma Taner Dalgın tarafından hazırlanan “Yöneticilerin Liderlik Davranışlarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi Ve Örgütsel Adalet Algısının Düzenleyici Rolü: Muğla Konaklama Sektörü Örneği” isimli Tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu, Turizm Seyahat ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, e-mail: tdalgin@hotmail.com

² Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-mail: sonertaslak@gmail.com

Abstract

The focal point of this study is organisational citizenship behaviour notion that came into prominence after the study about in this subject researched by Bateman and Organ in 1983. In this study we aim to research the effect of leadership practises on organisational citizenship behaviour and how organisational justice affects the relationship between leadership practises and organisational citizenship behaviour as an intervening variable. We collected data about leadership practices and organizational justice perceptions and organizational citizenship behaviour. According to findings, most related leadership practices with organizational citizenship behaviour are enable others to act, model to way and inspire a shared vision. Finally we evaluate intervening variable role of organizational justice perceptions on relationship between leadership practices and organizational citizenship behaviour. According to findings, organizational justice has partially an intervening variable role on relationship between leadership practices and organizational citizenship behaviour. Organizational justice intensifies positive effects of leadership practices on organizational citizenship behaviour.

Keywords: Leadership behaviours, Organisational justice, Organisational citizenship, Transformational leadership.

Giriş

Örgütler, bir takım amaçları olan sosyal işbirliği sistemleri olarak, amaçlarına ulaşmak için çalışanlarının iş rollerinde belirtilen görevlerin yanı sıra gönüllü katkılarında ve yüksek performans göstermelerine gereksinim duymaktadır (Akbaş, 2011: 57). Bu noktada örgütsel vatandaşlık davranışı olarak nitelendirilen, formal ödül sistemi tarafından doğrudan teşvik edilmeyen, fakat örgütün etkinliği için gerekli olduğu konusunda hem fikir olunan davranışlar önem kazanmaktadır. İşletme yönetimi yazınında Bateman ve Organ tarafından ilk kez 1983 yılında kullanılan Örgütsel Vatandaşlık Davranışı kavramı bu nedenlerden dolayı bu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Organ'a (1988) göre; örgütsel vatandaşlık davranışı, biçimsel iş tanımında net olarak tanımlanmamış, ödül sisteminde doğrudan ve tam olarak dikkate alınmayan, fakat bir bütün olarak ele alındığında organizasyonun fonksiyonlarını verimli bir biçimde yerine getirmesine yardımcı olan, gönüllülüğe dayalı davranışları ifade etmektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışını betimlemek amacıyla Organ'ın sivil vatandaşlığın gerektirdiği sorumluluklardan yola çıkarak geliştirdiği beş boyutlu (özgecilik, vicdanlılık, centilmenlik, nezaket ve sivil erdem) sınıflandırma örgütsel vatandaşlık davranışlarını betimlemekte en yoğun kullanılan sınıflandırmadır (MacKenzie vd. 1991; Özdevecioğlu, 2003). Bu çalışmada işgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme düzeyini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu düşünülen liderlik uygulamaları boyutlarının etki düzeyinin ve bu etki üzerinde bir ara değişken olarak örgütsel adalet algısının rolünün netleştirilmesi amaçlanmaktadır. Yerli ve yabancı literatürde benzer amaçları taşıyan çalışmalar mevcuttur. Settoon vd., (1996), Wayne vd., (1997), Hackett vd., (2003) yaptıkları çalışmalarda lider üye etkileşimi ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Arslantaş ve Pekdemir (2007) tüketici elektroniği üreten bir firmanın Beylükdüzü fabrikasında çalışan işgörenler üzerinde yaptıkları çalışmada, dönüşümcü

liderliğin çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarını nasıl etkilediğini belirlemeye çalışmıştır. Dönüşümcü liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışlarını pekiştirdiği düşünülmektedir (Podsakoff vd., 1990: 109). Çetinkaya ve Çimenci (2014), İnce ve Gül (2011), Poyraz vd. (2009), Malatesta ve Byrne (1997) yaptıkları çalışmalarda örgütsel adalet algısının örgütsel vatandaşlık davranışı sergileme düzeyini nasıl etkilediğini belirlemeyi amaçlamıştır. Yeşiltaş (2013) yaptığı çalışmada paternalist liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkisinde dağıtım adaletinin aracılık rolünü belirlemeyi amaçlamıştır. Akyüz (2012) ise eğitim sektörü üzerine yaptığı tez çalışmasında örgütsel adaletin hizmetkâr liderlik davranışlarının örgütsel vatandaşlık davranışları ve performans üzerindeki etkilerindeki aracılık rolünü belirlemeyi amaçlamıştır. Asgari vd., (2008), yaptıkları araştırmada dönüşümcü liderlik davranışları ve örgütsel vatandaşlık davranışları ilişkisinde lider üye etkileşiminin aracılık rolünü belirlemeyi amaçlamıştır. Yapılan literatür taramasında liderlik davranışlarının ve örgütsel adalet algılarının birlikte örgütsel vatandaşlık davranışlarını nasıl etkilediğini belirlemeyi amaçlayan çalışmaların oldukça az olduğu görülmüştür. Araştırmanın amacı bakımından literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Liderlik Kavramı ve Liderlik Davranışları

Socrates'ten günümüze liderlikle ilgili argümanların ve araştırmaların temelini, bir topluluğun ihtiyaçlarına hitap edecek, o topluluğu esinlendirecek büyük liderleri betimlemek ve bu liderlerin gelişimini incelemek oluşturmaktadır (Adair, 2005). Bu nedenle örgütsel liderliği statik bir kavram olarak ele almak yerine, değişen şartlara paralel olarak gelişen bir kavram olarak değerlendirmek gerekir. Liderlik kavramını daha net anlayabilmek için geçmişten günümüze yapılan liderlikle ilgili tanımları özetlemek faydalı olacaktır.

Yukl (1989) liderlik kavramını, örgütsel amaçları gerçekleştirmek üzere insanları etkileme süreci olarak tanımlanmıştır. Liderlik alanında önemli çalışmalar yapmış olan Hill'e (1999: 210) göre ise liderlik süreci insanları motive etmek ve onları yönlendirmek için duygusal bağlar kurmakla ilgili bir süreçtir. Liderlik Eren (2000: 427) tarafından bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilecek, bu kişileri ne yapabilecekleri konusunda harekete geçirebilecek bilgi ve yeteneklere sahip olma durumu olarak tanımlanmıştır.

Liderlikle ilgili yapılan tanımların odak noktasında, örgütsel amaçlar doğrultusunda bireylerin yönlendirilmesi, desteklenmesi ve bunu sağlayacak örgütsel bir sistemin oluşturulması bulunmaktadır. Süreç olarak ele alındığında liderlik, bir gruptaki kişileri etkileme, onları belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve belirlenen amaçları gerçekleştirmeleri için söz konusu kişileri harekete geçirme sürecidir (Tengilimoğlu, 2005: 26). Liderlerin örgütlerinde başarılı olabilmesi için öncelikle kontrol edilemeyen çevresel değişkenleri iyi analiz etmesi, daha sonra bu analizler doğrultusunda başarıya giden yolda kontrol edebilecekleri bütün değişkenleri etkin bir şekilde yönlendirmesi gerekir. Liderin etki gücünün en fazla

olduğu ve örgütlerin başarısında en çok etkiye sahip olan faktör o örgütü oluşturan iş görenlerdir. Çağdaş yönetim kuramcıları, yönetimin birbirini tanımlayan iki amacından birinin hizmetlerin etkinliğini arttırmak, diğerinin ise çalışanların iş tatminlerini sağlamak olduğu konusunda birleşmektedir (Tengilimoğlu, 2005: 24). Yönetim biliminin amaçlarından hareketle liderlik kavramının temelini hizmetlerin etkinliğinin artırılması için çalışanların nasıl yönlendirileceği sorusu oluşturmaktadır.

Bu araştırmada liderlik uygulamalarını belirlemek amacıyla Kouzes ve Posner tarafından tekrar ele alınan dönüşümcü liderlik yaklaşımından yararlanılmıştır. Kouzes ve Posner araştırmalarında dönüşümcü liderin davranışlarını açıklamak amacıyla yeni liderlik davranışları tanımlamış ve bir anket formu geliştirmiştir. Liderlik uygulamaları formunda (Leadership Practices Inventory) beş tip liderlik uygulamasını; model olmak, paylaşılmış bir vizyon oluşturmak, süreci sorgulamak, harekete geçmeye imkan tanımak ve çalışanları cesaretlendirmek olarak tespit etmiştir (Sashin ve Rosenbach, 1993: 93). Kouzes ve Posner'in liderlik uygulamaları envanteri liderlik literatüründe dönüşümcü liderlik yaklaşımının modern bir yorumu olarak değerlendirilmektedir (Hunt, 1999).

Kouzes ve Posner'e göre liderin başarısı büyük ölçüde insanlarla nasıl etkileşime geçtiğiyle ilişkilidir. Lider takipçileri ile olumlu bir iletişim gerçekleştirerek onları sıra dışı performans sergilemeye yönlendirebilir (Kouzes ve Posner, 2007: 25). Uygun bir rol modeli olmak önemli bir lider davranışı olarak görülmektedir. Kouzes ve Posner liderliği insanları, ortak büyük amaçlar doğrultusunda mücadele etme isteği uyandıracak şekilde harekete geçirme sanatı olarak tanımlamıştır. Kouzes ve Posner liderin vizyona sahip olmasının yeterli olmadığını, aynı zamanda bu vizyonu paylaşabilme ve bu vizyon doğrultusunda insanları harekete geçirebilme yeteneğine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır (Kouzes ve Posner, 2007).

Kouzes ve Posner'in 5 liderlik uygulamasından ilki olan model olma davranışı (model to way) *değerlerin netleştirilmesini* ve *örnek oluşturulmasını* içermektedir. Bu liderlik boyutunda öncelikle örgüte özgü değerler oluşturulmalı ve paylaşılan değerlerin doğruluğu pekiştirilmelidir. Değerleri netleştirilmesi için liderin kendi söylemini oluşturması gerekir. Liderin kim olduğunu, hangi konularda hassas olduğunu, neler için uğraş verdiğini ve neye inandığını açık şekilde ifade etmeksizin değerleri netleştirilmesi mümkün değildir. Paylaşılan değerler, sadakati, takım çalışmasını ve amaçlara sıkı bağlılığı teşvik eder. Lider paylaşılan değerleri canlandırmak ve takım değerlerini bütün takım üyelerine öğretebilmek için örnek oluşturmaktadır. Lider her zaman belirli işaretleri gözlemleyen astları tarafından izlenmektedir. Lider bu durumun farkında olarak astlarına örnek olacak açık ve net davranışlar sergilemelidir. Liderin söylediklerini yerine getirmesi ve görmek istedikleri davranışları desteklemesi örnek oluşturma açısından oldukça önemlidir (Kouzes ve Posner, 2007).

Diğer bir liderlik uygulaması olan paylaşılmış bir vizyon oluşturma (inspire a shared vision) *geleceği öngörmeyi* ve *diğer insanları bu vizyona dahil etmeyi*

içermektedir. Bu liderlik uygulaması, geleceği öngörebilmek için örgütün imkânlarının iyi değerlendirilebilmesi ve müşterek bir amaç oluşturulması üzerine odaklanmaktadır. Lider örgütün imkânlarını değerlendirirken örgütün geçmişini iyi değerlendirmeli, şu anki durumunu yönlendirmeli ve geleceğini şekillendirmelidir. Müşterek bir amaç oluşturmak için ise lider örgüt üyesi olan diğer insanları dinlemeli ve öngördüğü gelecek doğrultusunda onların isteklerini müşterek amaçla bütünleştirmelidir. Liderler takipçilerini vizyona dahil edebilmek için genel ideallere başvurmalı ve onların bu vizyonu zihinlerinde canlandırabilmelerini sağlamalıdır. Genel ideallere başvurmak öncelikle grup üyelerine nelerin anlamlı geldiğinin tespit edilmesini, daha sonra onların hayalleri ve hedefleriyle örgütsel hedeflerin bir araya getirilmesini gerektirir. Vizyonu zihinlerde canlandırmak için ise liderin grup üyelerinin ilgilerini ve isteklerini vizyonla bir araya nasıl getirebileceğini görebilmesi ve hissedebilmesi gerekir. Takipçiler ilgilerinin ve isteklerinin vizyonla ilişkisini görebilmeli ve vizyona ulaşıldığında sonucun nasıl bir şey olacağını zihinlerinde canlandırabilmelidir. Bu ancak duyguların etkili ifade edilebilmesiyle ve yürekte konuşmalarla başarılabilir. Takipçilerine karşı açık olmak ve duygusal bağ içinde bulunmak liderin paylaşılmış bir vizyon oluşturmasını kolaylaştıracaktır (Kouzes ve Posner, 2007).

Süreci sorgulamak (challenge the process) ile ilgili liderlik uygulamaları ise *fırsatların araştırılması, denemelerde bulunma ve risk alma* gibi davranışları kapsamaktadır. Fırsatların araştırılmasında lider inisiyatifi ele almalı, dışa yönelik bir bakış açısı geliştirmelidir. Başarı için lider yeni fikirler, metotlar ve yaratıcı çözümler üretmelidir. Lider ayrıca takipçilerinin dış dünya ile iletişimlerine mümkün olduğunca izin vermeli ve olanak sağlamalıdır. İletişimi sınırlandırmak yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasının önüne geçecektir. Lider ve örgüt üyeleri yeni ürünler, süreçler ve hizmetlerle ilgili arayış içinde olmalıdır. Kouzes ve Posner liderin takım geliştirirken denemelerde bulunmanın ve risk almanın teşvik edildiği bir örgütsel iklim oluşturması gerektiğini vurgulamıştır. Liderler bunu, daha önemli sonuçlar için bir başlangıç olacak küçük çaplı programlar kapsamında belirli ödüller ortaya koyarak ve deneyerek öğrenmeyi teşvik ederek başarabilirler. Bu noktada liderlerin grup üyelerinin yaptığı hataların da gelecekteki başarının önemli bir parçası olduğunun farkında olması önemlidir (Kouzes ve Posner, 2007).

Kouzes ve Posner'in ele aldığı diğer liderlik uygulaması harekete geçmeye imkan sağlamak (enable others to act), *işbirliğini teşvik etmek ve diğerlerini (çalışanları) güçlendirmek* davranışlarını ifade etmektedir. İşbirliğinin gelişmesini sağlamak için güven ortamının yaratılması ve çalışanlar arasındaki ilişkilerin gelişmesini desteklemek gerekir. Güven olmaksızın takımın maksimum performansa ulaşması mümkün değildir. Lider takım üyelerine güvendiğini göstererek, dış etkilere karşı açık bir duruş sergileyerek, elindeki bilgi ve kaynakları paylaşarak, örgüt içinde güven ortamının gelişmesini sağlayabilir. Çalışanlar arasındaki ilişkilerin gelişmesi ise yüz yüze iletişimin artmasıyla ve projelerde müşterek çabaların teşvik edilmesiyle mümkündür. Çalışanlara işle ilgili karar verme imkânının artırılması, çalışanların yeterliliklerinin ve kendilerine güvenlerinin geliştirilmesi, çalışanları güçlendirme davranışı kapsamındaki faaliyetlerdir. Lider yetki devrederek elindeki gücü arttırabileceğinin bilincinde

olmalıdır. Çalışanların yeterliliklerinin ve kendilerine güvenlerinin geliştirilmesi liderin etkili koçluğu ve gözle görülür desteğiyle mümkündür (Kouzes ve Posner, 2007).

En son liderlik uygulaması olarak çalışanları cesaretlendirmek (encourage to heart), *katkıların farkında olmayı, değerleri ve zaferleri kutlamayı* kapsamaktadır. Katkıların farkında olmak, en iyiyi beklemeyi ve farkındalığın kişileştirilmesini kapsar. Liderin takım hakkında yüksek beklentilere sahip olması, liderin takımın yeteneklerine inandığını gösterir ve bu da takımın daha yüksek performans gösteren bir takıma dönüşme olasılığını artırır. Grup üyelerine geri bildirim sağlamak, onların kendilerini daha değerli hissetmelerini sağlayacak ve devam eden projelere katılmalarını arttıracaktır. Farkındalığın kişileştirilmesi ise liderin çalışanların yaptıkları işin zorluğunun farkında olmasını ve yapılan işi takdir etmesini ifade eder. Takımın değerlerinin ve zaferlerinin kutlanması, topluluk ruhu geliştirilerek ve kişisel katılım sağlanarak etkin bir şekilde yapılmalıdır. Lider kutlamaları örgütsel yaşamın bir parçası haline getirmeli ve bu kutlamalara sosyal destek sağlamalıdır. Takım üyelerinin başarılarının toplum önünde kutlanması, çalışanların örgütün bir parçası olduklarını hissetmelerini ve göreve kendilerini adanmalarının lider tarafından değer gördüğünü anlamalarını sağlayacaktır. Ayrıca liderin kutlamalara bireysel olarak katılması, takım üyelerine değer verdiğinin bir göstergesi olacak ve liderin takım içindeki güvenilirliğini arttıracaktır (Kouzes ve Posner, 2007). Çalışanları cesaretlendirmek davranışını destekleyecek bir başka uygulama hikâyeleştirilerek anlatılmaktadır. Vizyonun ve örgütsel amaçların hikâyeleştirilerek anlatılması grup üyelerinin bunu daha iyi benimsemelerine katkı sağlayacaktır.

Örgütsel Adalet Kavramı

Son yıllarda geliştirilen örgütsel yaklaşımlar, bireylerarası etkileşim ve bu etkileşimden kaynaklanan sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yaklaşımların bir boyutu olarak "Sosyal adalet" kavramının örgütlere uyarlandığı ve örgüt içindeki ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan kazanımların adil dağıtımını ifade eden "örgütsel adalet" kavramının geliştirildiği görülmektedir (İşbaşı, 2011; 54). İnsanlar genellikle çevresinde olup biten olayların ne kadar adil olduğunu değerlendirir ve karşılaştığı adaletsizliklere, farklı şekillerde tepkiler vermeye çalışır. İnsanların günlük hayatlarında adalet ile ilgili değerlendirme yaptıkları ortamlardan biri, zamanlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri işyerleridir (İçerli, 2010). Çalışanlar, aldıkları ücretin ne kadar adil olduğu, yöneticilerin kendilerine adil davranıp davranmadığı ya da işyerinde verilen ödüllerin adaletli bir şekilde dağıtılıp, dağıtılmadığı gibi konularda değerlendirmeler yaparlar ve bu değerlendirmeler sonucunda çevrelerine karşı bazı davranış kalıpları geliştirirler (Irak, 2004: 26).

Örgütsel adalet örgüt içerisinde ücretlerin, ödüllerin, cezaların ve terfilerin nasıl yapılacağı, bu tür kararların nasıl alındığı ya da alınan bu kararların çalışanlara nasıl söylendiğinin, çalışanlarca, algılanma biçimi olarak tanımlanabilir (İçerli,

2010: 69). Bu açıdan değerlendirildiğinde örgütsel adaletin, örgüt yönetiminin karar ve uygulamalarının çalışanlar tarafından nasıl algılandığı ile ilgili bir kavram olduğu söylenebilir (İnce ve Gül, 2005: 76). Örgütsel adalet kavramı; çalışanların örgütsel uygulamaların ve kararların doğruluğu konusundaki algılarını ve bu algıların çalışanlar üzerindeki etkilerini kapsamaktadır (Çolak ve Erdost, 2004: 52). Örgütsel adalet, adil ve ahlâki uygulama ve işlemlerin örgüt içerisinde egemen kılınmasını ve teşvik edilmesini içerir. Adaletli bir örgütte, çalışanlar yöneticilerin davranışlarını adil, ahlâki ve rasyonel olarak değerlendirirler (İşcan ve Sayın, 2010: 196) ve bu değerlendirme çalışanların davranışlarını ve performansını olumlu şekilde etkiler. Bu nedenle örgütsel adalet algısının olumlu olması örgütlerde arzu edilen bir durumdur. Aşağıda örgütsel adalet kavramının daha net anlaşılmasını sağlayacak teorik yaklaşımlara ve örgütsel adalet kavramının boyutlarına yer verilmiştir.

Örgütsel adalet teorileri, kavramsal olarak birbirinden bağımsız iki boyuttan, yani "reaktif-proaktif boyut" ve "süreç-içerik boyut"undan türetilerek dört kategoriye ayrılmış, bunlar da kendi içinde çeşitli teoriler oluşturmuşlardır. Adaletin "reaktif teorisi", çalışanların adil olmayan uygulamalardan kaçma veya kaçınma girişimlerine odaklanmaktadır. Böyle teoriler, adaletsizliklere tepkileri incelemektedir. Buna karşılık "proaktif teoriler", çalışanların adaleti sağlamak üzere tasarlanmış oldukları davranışlar üzerine odaklanmaktadır. Bu teoriler adil uygulamaların yapılmasına ilişkin davranışları incelemektedir. Adaletle ilgili "süreç teorileri" ise, ücret ve terfi gibi çeşitli kazanımların nasıl belirlendiğine odaklanmaktadır. Süreç teorileri daha çok, örgütsel kararlar alınırken ve bu kararlar uygulanırken kullanılan prosedürlerin adil olup olmadığı üzerine odaklanmaktadır. Buna karşılık "içerik teorileri" ortaya çıkan kazanımların dağıtımında adil olma ve olmama durumu ile ilgili algılar üzerine odaklanmaktadır (Greenberg, 1987: 9,10). Reaktif-proaktif boyutunun ve süreç-içerik boyutunun birbirinden bağımsız olduğu düşünülmektedir. Bu iki boyut bir araya getirildiğinde, birbirinden farklı 4 tür adalet teorileri kategorisi ortaya çıkmaktadır. Bunlar; reaktif-içerik teorileri, proaktif- içerik teorileri, reaktif-süreç teorileri ve proaktif-süreç teorileridir (İçerli, 2010:71).

Örgütsel adalet yazınında en yaygın kullanılan örgütsel adalet boyutları dağıtımsal, işlemsel (prosedürel) ve etkileşimsel adalet boyutlarıdır (Cohen-Charash ve Spector, 2001). Örgütsel adaletin bu üç formu birbirleriyle yüksek oranda ilişkilidir ve araştırmalar çalışanların iş ile ilgili tutumlarıyla her bir boyutun bağımsız olarak ilişkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır (Colquitt vd., 2001). Örgütsel adalet konusundaki ilk çalışmalar dağıtım adaleti üzerine yoğunlaşmıştır. Dağıtım adaleti örgütlerde çalışanların elde ettiği ödül ve cezalar konusunda algıladıkları adaletin derecesi olarak açıklanmaktadır (DeConnick, 2010). Dağıtım adaletinin kuramsal temeli, Adams'ın (1965) eşitlik kuramına dayanmaktadır. Eşitlik kuramına göre, çalışanlar yatırım ve ödül oranlarını bir başka çalışanın yatırım ve ödül oranı ile karşılaştırır. Bu iki oran eşit olduğu zaman, çalışan bir adalet duygusu yaşar. Ancak bu ikisi arasında bir farklılığın ortaya çıkması, çalışan üzerinde adaletsizlik duygusuna yol açar (Beugré, 1998: 2). Eşitlik Teorisinde kastedilen yatırım, çalışanların tecrübeleri, kıdemleri, bedensel ve zihinsel yetenekleri, yaş ve

cinsiyetleri, bilgi ve becerileri ve iş için harcadıkları çaba gibi işe verdikleri girdilerdir. Ödüller ise, ücret, işle ilgili haklar, statü, yetkiler, takdir, ilerleme imkânları (terfiler) gibi çalışanlara sağlanan faydalardır (Eroğlu, 1998: 288).

İşlemsel adalet, örgüt içindeki bölüşüm kararlarının alındığı süreçlere ve prosedürlere atfedilen adalet algısını ifade eder. İşlemsel adaletin özü çalışanlara elde edebilecekleri kazanımlara ilişkin söz hakkı veya bilgi girdisi sağlama fırsatı verilmesidir (Cohen-Charash ve Spector, 2001). Süreçte çalışana söz hakkı tanınması, sonuçlara ilişkin hoşnutsuzluğu azaltabilir. Çalışana sağlanan çıktılarının dağıtılmasında, süreçlerin adil işlediğine ilişkin bir algının oluşması, çalışanın örgüte ve üstlerine yönelik tutumlarını olumlu etkileyecektir. İşlemsel adalet daha çok örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı gibi sonuçlarla ilişkilidir (Colquitt vd., 2001).

Etkileşimsel adalet ise örgüt içindeki bireylerin birbirlerine karşı davranışlarında algılanan dürüstlük düzeyini belirtir. İşlemsel adaletin tersine, etkileşimsel adalet etkileşimin biçimsel yönlerine odaklanmaz. Etkileşimsel adalet, yönetimin astlarına yönelik davranışında etkileşim esnasında gösterilen açık yüreklilik, duyarlılık, saygının düzeyiyle ilgilidir (DeConinck, 2010: 1350). İşlemsel adaletle etkileşimsel adalet arasındaki temel farklılık, algılanan adalet ya da adaletsizliğin odaklandığı yerdir. İşlemsel adalet algıları örgüte, etkileşimsel adalet algıları çalışanın ilk amirine yöneliktir (DeConnick, 2010: 1350). Etkileşimsel adaletin iki boyutunda (1) kişilerarası adalet, (2) bilgisel adalet irdelenmektedir. Kişiler arası adalet yöneticilerin insanlara karşı itibar ve saygınlık çerçevesindeki davranışlarıyla ilişkilidir. Bilgisel adalet ise, uygulanan prosedürler veya kaynakların paylaşılması konusunda bilgi sağlayıcı açıklamalara odaklanır.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışları

Örgütlerde yer alan biçimsel rol davranışları yönetimin çalışanlardan beklediği ve örgüt yaşamının temelini oluşturan davranışlardır. Bu davranışların açık ve anlaşılır biçimde belirlenmemesi, örgütlerde çatışma ve olumsuz sonuçlar doğuracaktır (Çerik, 2008: 175). Bu nedenle örgütler öncelikle çalışanlarından istedikleri biçimsel rol davranışlarını net şekilde belirlemelidir. Bununla birlikte, çalışanların biçimsel rol davranışlarının yanında biçimsel olmayan rol davranışları da geliştirmeleri, örgütlerin varlıklarını sürdürmeleri ve örgütsel işlevlerini daha yüksek performans düzeylerinde gerçekleştirmeleri açısından artık önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Bu noktada çalışanların biçimsel olmayan rol davranışlarını konu alan bir kavram olarak örgütsel vatandaşlık davranışına değinmek gerekmektedir. Organ'a (1988) göre; örgütsel vatandaşlık davranışı, biçimsel iş tanımında net olarak tanımlanmamış, ödül sisteminde doğrudan ve tam olarak dikkate alınmayan, fakat bir bütün olarak ele alındığında organizasyonun fonksiyonlarını verimli bir biçimde yerine getirmesine yardımcı olan, gönüllülüğe dayalı davranışları ifade etmektedir. Birey, örgüt açısından işlevselliği olan aktif ya da pasif nitelikli bu davranışları gösterip göstermemeye kendisi karar verir (Organ,

1990). Diğer bir tanıma göre örgütsel vatandaşlık davranışı, işgörenin örgütün biçimsel yolla belirlediği zorunlulukların ötesine geçerek istenenden daha fazlasını yapmasıdır (Greenberg ve Baron, 2000).

Örgütsel vatandaşlık davranışları çalışmalarının çıkış noktasını Dennis Organ'ın 1977 yılında "tatmin performansı sağlar" konusundaki teorisi oluşturmaktadır. Bu teoriye bağlı yürütülen, araştırmalarda örgütsel vatandaşlık davranışının örnekleri yöneticiler ile iyi ilişkiler kurma, diğer çalışanlara yardım etme, üstlendiği görevlerden şikâyetçi olmama, bir görevi yapmak zorunda olmadığı halde üstlenme gibi unsurlar olarak sınıflandırılmıştır (Yücel ve Samancı, 2009). Örgütsel vatandaşlık davranışı, formal ödül sistemi tarafından doğrudan teşvik edilmeyen, fakat örgütün etkinliği için gerekli olduğu konusunda hemfikir olunan davranışları ifade etmektedir. Bateman ve Organ (1983) birlikte örgütsel vatandaşlık davranışlarının sınıflandırmasını yapabilmek için yöneticilerin memnun olduğu, ancak doğrudan çalışanlardan isteyemedikleri 30 önermelik vatandaşlık davranışlarını ölçen bir ölçek hazırlamışlardır. Bu çalışmanın ve bu çalışmayı takip eden çalışmaların sonuçlarına bağlı olarak örgütsel vatandaşlık davranışı boyutları ortaya çıkmıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışları, yardımseverlik, vicdanlılık, sportmenlik, nezaket, örgütsel erdem olmak üzere beş kategoride ele almaktadır. Aşağıda örgütsel vatandaşlık davranışının boyutları açıklanmıştır.

Yardımseverlik Davranışı (Altruism)

Diğerkâmlık davranışı olarak da ifade edilen yardımseverlik davranışı örgütle ilgili görev ve problemlerde yeterli beceriye sahip olmayan yeni personele istekli olarak yardım etmekle ilgili davranışları ifade etmektedir. Çalışma ortamında yardımseverlik boyutunu oluşturan davranışlar, işinde başarısız olan bir işgörene yardımcı olma, sağlık problemi nedeniyle işe geç kalan arkadaşının görevini üstlenme, işe yeni başlayanlara gönüllü olarak işe uyum (oryantasyon) konusunda yardım etme, iş yükü ağır olan işgörenlere yardımcı olma, işle ilgili sorunlarında iş arkadaşlarına yardımcı olma, iş arkadaşlarını yapabilecekleri hatalar konusunda uyarma, iş arkadaşının ihtiyacı olan veya kendi başına tedarik edemeyeceği materyalleri sağlama şeklinde ele alınmaktadır (Posdakoff ve Mackenzie, 1994). Yardımseverlik davranışının yerine getirilmediği durumlarda örgütsel sorunların ortaya çıkma olasılığı artmaktadır.

Vicdanlılık Davranışı (Conscientiousness)

İleri görev bilinci olarak da ifade edilen vicdanlılık davranışı örgüt üyelerinin asgari rol gereklerinin üzerinde gönüllü olarak sergiledikleri davranışları ifade etmektedir (Farh, Zhong ve Organ, 2004; Çerik, 2008: 186). Vicdanlılık davranışı uzun çalışma saatleri boyunca çalışmak, görevler dışındaki ekstra işleri isteyerek yapmak, örgütsel kurallara uymak, su, elektrik ve yakıt gibi kaynakları tasarruflu kullanmak ve çalışma saatlerini hiçbir zaman boşa harcamamak gibi

örgüt için çeşitli gereklilikleri yerine getirmekle ilgili davranışları kapsamaktadır. Vicdanlılık gösteren örgüt üyesi, gözetim ve denetim altında olmasa da, biçimsel ve biçimsel olmayan rol davranışlarını ihmal etmeyecektir.

Sportmenlik Davranışı (Sportmanship)

Sportmenlik davranışı çalışanların çalışma ortamında gerginliğe ve çatışmaya sebep olabilecek olumsuz davranışlardan kaçınmalarını ve önemsiz sorunlardan dolayı şikayette bulunmamalarını öngören davranışlardır (Organ, 1990; 96). Bu davranış boyutu işin neden olduğu kaçınılmaz rahatsızlık ve zorlamalara karşı hoşgörülü olma, diğer kişiler tarafından rahatsız edilmekten dolayı şikâyet etmeme, işler yolunda gitmediğinde pozitif tutumunu koruma ve diğer çalışanların düşüncelerine saygı duyma türündeki davranışları içerir. Ayrıca örgüt imajını korumak, eleştirilere karşı örgütü savunmak, işletmenin ününü koruması bakımından pazar çevresinde iyi haberler duyurmak örgütsel vatandaşlık davranışının centilmenlik boyutunda yer alır (Özkalp, 2003: 96). Sportmenlik davranışları, çalışanların sorunlarla, gerginliğe yol açmadan yapıcı görüşleriyle mücadele etmesini ve ortaya çıkan olumsuz durumlara dayanma güçlerini arttırması sebebiyle örgütün etkinliğine ve verimliliğine katkı sağlayan davranışlardır (İşbaşı, 2000).

Nezaket (Courtesy)

Nezaket davranışı çalışanların, diğer çalışma arkadaşları için sorun yaratabilecek hususları önceden belirleyerek, çözümü için önerilerde bulunma, yardımcı olma, sorunun ortaya çıkmasına engel olma ya da bu konuda gerekli birimleri bilgilendirme türündeki önleyici nitelikteki davranışlarını ifade eder (Özkalp, 2003). Bu boyutta yer alan davranışların ortak özelliği, herhangi bir problem veya sorun ortaya çıkmadan örgüt üyelerini uyarmak için sergilenen davranışlar olmasıdır. Verilecek bir karardan etkilenebilecek kişilerin önceden görüş ve fikirlerini almak, örgüt içinde önemli konularla ilgili diğer çalışanlara bilgi sağlamak, çalışma arkadaşlarının sahip olduğu hak ve ayrıcalıklara saygı göstermek ve genel konularda hatırlatma ve danışma davranışları nezaket boyutunda yer alan davranışlar olarak ifade edilebilir (Organ, 1988).

Örgütsel Erdem (Civic Virtue)

Örgütsel erdem bir bütün olarak ve en üst düzeyde örgüte bağlılığı ve ilgiyi, örgütsel yaşama aktif ve gönüllü olarak katılımı ve dolayısıyla örgütün işlevlerini nasıl geliştireceği konusunda fikir üretmeye yatkınlığı ifade eder

(Posdakoff ve Mackenzie, 1994). Örgütün gelişimine destek verme davranışı olarak da sayılabilecek bu davranışlarda bireysel inisiyatif söz konusudur. Örgüt içi toplantılarda düzenli olarak yer almak ve tartışmalara aktif olarak katılmak, örgütsel politika ve karar verme süreçlerine gönüllü katılım, işle ilgili eğitim etkinliklerine devam etmek, kurumdaki gelişmelere ayak uydurmaya çalışarak değişimleri yakından izlemek ve bu değişimlerin diğerleri tarafından kabul edilmesinde aktif rol oynamak, bina içindeki duyuru kaynaklarından (pano, posta vb.) faydalanmak, örgütle ilgili konular üzerinde düşünmek, bilgi sahibi olmak ve bunu iş arkadaşlarıyla paylaşmak, örgütün önündeki fırsatları ve tehditleri gözlemek gibi davranışlar sivil erdem boyutunda yer alabilecek nitelikte davranışlardır (Allison vd., 2001: 283). Söz konusu davranışlar kişinin bütünü parçası olma konusundaki farkındalığını yansıtmaktadır (Podsakoff vd., 2000: 525)

Örgütsel vatandaşlık davranışının işletme ve paydaşları açısından yarattığı birçok fayda söz konusudur. Örgütsel vatandaşlıkla ilgili birçok araştırmada, bu davranışların kaynakların daha etkin kullanımına, yöneticilerin daha üretken etkinliklere zaman ayırmasına ve çalışanların işlerini sergileme yeteneklerini geliştirmelerine olanak sağlaması sebebiyle örgütlerin daha etkin, verimli ve başarılı olmasına katkı sağladığı vurgulanmıştır (Organ, 1988; Podsakoff and MacKenzie, 1994). Organ (1988)'a göre, vatandaşlık davranışları, örgütün sosyal mekanizmasının işlerliğini kolaylaştırdığı, anlaşmazlıkları azalttığı ve etkinliği arttırdığı için örgütsel performansı da olumlu etkilemektedir. Vatandaşlık davranışlarının örgütsel performansı arttırması sonucunda, yönetsel fonksiyonlara daha az iş düşeceği için kaynakların tahsisi azaltılmış olur. Böylece, serbest kalan bu kaynaklar (finansal ve insan kaynakları) daha verimli amaçlar için kullanılabilir. Ayrıca, astlarını yönlendirmek ve kontrol etmek için daha az zaman harcayan yöneticilerin zaman ve enerjilerini örgüt için daha öncelikli ve önemli faaliyetlere yönlendirmeleri mümkün olur (Akbaş, 2011). Örgütsel vatandaşlık davranışı ortaya çıkması yönetici ve çalışanların verimliliklerini arttıracaktır (MacKenzie, Podsakoff ve Fetter, 1991; Organ, 1988). Örgütsel vatandaşlık davranışları, takım arkadaşları ve iş grupları arasındaki aktiviteleri etkili bir şekilde koordine ederek, örgütsel performansın atmasını sağlar (Ünal,2003). Örgütsel vatandaşlık davranışları ile örgütün performansındaki değişkenlik azaltılabilir ve örgütün değişen çevre koşullarına adaptasyonunu kolaylaştırılabilir (Kaynak, 2007). Organ'a (1988) göre, örgütsel vatandaşlık davranışları, çalışılan örgüt ortamını cazip bir hale getirerek örgütün nitelikli iş gücünü çekme ve elinde tutma yeteneğini geliştirir. Örgütsel vatandaşlık davranışlarının örgüt içi stresi azaltmak ve çalışanların sorumluluk duygularını geliştirmek gibi faydalarının da olduğu söylenebilir.

Organ (1988)'a göre, vatandaşlık davranışları, örgütün sosyal mekanizmasının işlerliğini kolaylaştırdığı, anlaşmazlıkları azalttığı ve etkinliği arttırdığı için bunların bir sonucu olarak performansı da arttırabilir. Vatandaşlık davranışlarının örgütsel performansı arttırması sonucunda, yönetsel fonksiyonlara kaynakların tahsisi azaltılmış olur. Böylece, serbest kalan bu kaynakların (finansal ve insan kaynakları) daha verimli amaçlar için kullanılması sağlanabilir ve bunun sonucunda örgütsel başarı arttırılabilir. Örgütsel vatandaşlık davranışları ile

yönetici ve çalışanların verimlilikleri artar (MacKenzie, Podsakoff ve Fetter, 1991; Organ, 1988). Ayrıca, Organ'a (1988) göre, örgütsel vatandaşlık davranışları, çalışılan örgüt ortamını cazip bir hale getirerek örgütün nitelikli iş gücünü çekme ve elinde tutma yeteneğini geliştirir.

Metodoloji

Araştırmanın kapsamını Marmaris ve Bodrum bölgelerinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan alt ve orta kademe yöneticiler oluşturmaktadır. Bu iki destinasyon dışında faaliyet gösteren beş yıldızlı oteller ve beş yıldızlı olmayan bütün otel işletmeleri bu araştırmaya dahil edilmemiştir. Muğla ili içinde 5 yıldızlı otel işletmeleri bu iki destinasyonda yoğunlaştığı için Fethiye, Datça gibi bölgelerdeki sınırlı sayıdaki beş yıldızlı otel işletmesi araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. 4 yıldızlı otel işletmelerinin araştırma kapsamına alınmamasının temel nedeni ise bu otel işletmelerinde var olan departmanların ve alt, orta kademe yönetici sayılarının 5 yıldızlı otel işletmelerine göre farklılık göstermesi ve buna bağlı olarak araştırma evreninin doğru tahmin edilmesinin zorlaşmasıdır. Araştırmanın sınırlılıklarından birisi beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan tüm personele ulaşmanın zorluğudur. Bu nedenle araştırmanın kapsamı sadece Marmaris ve Bodrum destinasyonlarında yer alan beş yıldızlı otel işletmeleriyle sınırlı tutulmuştur. Ayrıca, araştırma kapsamına sadece orta ve alt düzey yöneticiler dahil edilmiştir. Alt kademe işgörenler araştırma kapsamına alınmamıştır. Bunun sebebi alt kademe işgörenlerin üstleriyle iletişiminin kısıtlı olması ve liderlik davranışlarıyla ilgili algılamalarının tutarlı olmamasıdır. Bunun yanında alt kademe işgörenler anket çalışmasında sözü geçen bazı kavramları yanlış anlamakta ve bu durum sağlıklı veriler elde edilmesini zorlaştırmaktadır.

Çalışma evrenini oluşturan Marmaris ve Bodrum destinasyonlarında faaliyet gösteren 64 adet otel işletmesinde görevli alt ve orta düzey yönetici sayısının belirlenmesinde, büyük ölçekli bir otel işletmesinde bulunması gereken temel departmanların sayısı dikkate alınarak bir hesaplama yapılmıştır. Her departmanda bir yönetici olduğu ve departmanın niteliğine göre sayısı değişebilen alt düzey yönetici pozisyonunda şeflerin bulunduğu varsayılarak, toplamı ifade eden yaklaşık bir sayıya ulaşılabileceği öngörülmüştür. Bu hesaplama yapılırken Zorlu'nun (2013) zincir oteller üzerine yaptığı çalışmasından yararlanılmıştır. Söz konusu çalışmada büyük ölçekli bir otel işletmesinde yaklaşık olarak 9 adet orta kademe yönetici, 34 adet alt kademe yönetici olması gerektiği belirtilmektedir. Bu rakamlar dikkate alınarak çalışma evreninde yaklaşık 2752 adet alt ve orta düzey yönetici olması gerektiği öngörülmüştür. Bu ana kütleye göre % 5 güven seviyesine göre örneklem sayısının 338 olması gerektiği hesaplanmıştır. Örneklem seçiminde olasılıklı örnekleme yöntemlerinden basit rasgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma Marmaris ve Bodrum bölgesinde faaliyet gösteren ve anket çalışmasına katılmayı kabul eden 30 adet beş yıldızlı otel işletmesi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Liderlik uygulamaları algılarını, örgütsel vatandaşlık davranışlarını ve örgütsel adalet algılarını ölçmek amacıyla farklı ölçeklerden yararlanılarak bir anket formu oluşturulmuştur. Örgütsel vatandaşlık davranışlarının ölçülmesinde farklı çalışmalardaki ölçeklerden yararlanılarak (MacKenzie vd., 1991; Netemeyer vd., 1997; Podsakoff ve MacKenzie, 1994; Farh vd., 1997) 22 önermeden oluşan bir ölçek oluşturulmuştur (Cronbach Alpha: 0,831). Ölçekte yer alan ifadelerden 4'ü yardımseverlik boyutunu, 4'ü ileri vicdanlılık boyutunu, 4'ü sportmenlik boyutunu, 6'sı sivil erdem boyutunu, 4'ü nezaket boyutunu ölçmeyi amaçlayan ifadelerdir. Yöneticilerin liderlik uygulamalarıyla ilgili alt kademe ve orta kademe yöneticilerin algılarını ölçmek amacıyla Kouzes ve Posner (2007) tarafından oluşturulmuş Liderlik uygulamaları ölçeği (Leadership Practices Inventory) kullanılmıştır. Ölçekte 6 ifade rol model olma davranışlarıyla, 6 ifade paylaşılmış bir vizyon oluşturma davranışlarıyla, 6 ifade süreci sorgulama davranışlarıyla, 6 ifade harekete geçmeye imkân tanıma davranışlarıyla, 6 ifade çalışanları cesaretlendirme davranışlarıyla ve 6 ifade etkileşimci liderlik davranışlarıyla ilgili algıları ölçmeyi amaçlamaktadır. Etkileşimci liderlik davranışlarıyla ilgili algıları ölçmek amacıyla, aktif istisnalarla yönetimi ifade eden 3 soru ve pasif istisnalarla yönetimi ifade eden 3 soru kullanılmıştır. Kouzes ve Posner tarafından oluşturulan ölçeğe, etkileşimci liderliği ifade eden önermeler eklenmiştir. Etkileşimci liderlik davranışıyla ilgili algıları ölçmek amacıyla kullanılan ifadeler oluşturulurken Bass ve Avolio (1990) tarafından geliştirilen liderlik anketinden yararlanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha düzeyi 0,946 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların örgütsel adalet algısını belirlemek için Colquitt (2001) tarafından geliştirilen, Özmen, Arbak ve Özer (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan, on üç maddeden oluşan örgütsel adalet ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek işlemsel adalet, dağıtımsal adalet, kişiler arası adalet ve bilgisel adalet boyutlarını birleştiren tek ölçektir. Özmen, Arbak ve Özeri (2007) tarafından yapılan güvenilirlik analizine göre Cronbach Alpha değerleri, dağıtım adaleti algısı boyutu için 0.94, işlemsel adalet algısı boyutu için 0.86, etkileşim adaleti algısı boyutu için 0.88 bulunmuştur. Bu araştırmada ölçeğin cronbach alpha düzeyi ise 0,919 olarak tespit edilmiştir. Ölçeklerin tamamında 1 "hiç katılmıyorum", 2 "katılmıyorum", 3 "fikrim yok", 4 "katılıyorum" ve 5"kesinlikle katılıyorum" anlamına gelmektedir.

Araştırmanın uygulama aşamasında öncelikle Marmaris'te ve Bodrum'da faaliyet gösteren beş yıldızlı konaklama işletmeleri ve bu işletmelerin iletişim bilgileri ve adresleri belirlenmiştir. Bu işletmelerinin belirlenmesinde internetten yararlanılmıştır. Yapılan tarama sonucunda 64 adet işletme tespit edilmiştir. Bu işletmelerle yapılan görüşmeler sonucunda anket formunun uygulanabilmesi için 16'sı Marmaris 14'ü Bodrum olmak üzere toplam 30 otel işletmesinden onay alınmıştır. Olumsuz cevap alınan beş yıldızlı otel işletmeleri uygulama dışında bırakılmış, olumlu cevap alınan otel işletmelerinden anketin uygulanması için randevu alınmıştır. Anket uygulaması Marmaris destinasyonunda faaliyet gösteren otel işletmelerinde temmuz ayı içinde, Bodrum destinasyonunda faaliyet gösteren otel işletmelerinde ise ağustos ayı içinde tekrarlanan ziyaretler ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulanması aşamasında bazı sınırlılıklar ile karşılaşmıştır. Bunlardan en önemlisi yöneticilere ulaşmakta zorluk çekilmesidir.

Yöneticilerin iş saatinde anket formlarını doldurmaya zaman ayırmaları zor olacağı için iş aralarında ya da dinlenme zamanlarında onlara ulaşılmıştır. Anket çalışmasının uygulanması yaklaşık 2 ay süresince tekrarlanan ziyaretlerle devam etmiştir.

Anketin uygulama aşamasında, bu otel işletmelerinde çalışan insan kaynakları müdürlerinin yardımı alınarak, orta ve alt kademe yöneticilere ulaşılmış ve anket formlarının doldurulması sağlanmıştır. Süreç sonunda 720 anket formu dağıtılmış bu anket formlarından 375 adeti doldurulmuş şekilde geri alınabilmiştir. Elde edilen anketlerden 36 adeti hatalı ya da eksik şekilde doldurulduğu için araştırmaya dahil edilmemiştir. Sonuç olarak 176'sı Marmaris'te faaliyet gösteren otellerden 163'ü Bodrum'da faaliyet gösteren otellerden olmak üzere toplam 339 adet anket formu araştırma kapsamında kullanılmıştır. Gerçekleştirilen araştırmada öncelikle "yöneticilerin sergiledikleri liderlik uygulamaları astlarının örgütsel vatandaşlık davranışı sergileme düzeyini etkilemekte midir?" sorusunun cevabı aranmıştır. Ayrıca araştırmada "Örgütsel adalet algıları liderlik uygulamaları ve örgütsel vatandaşlık davranışları ilişkisinde ara değişken rolü oynamakta mıdır?" soruna da cevap aranmıştır. Araştırmanın uygulama kısmı bu araştırma soruları çerçevesinde şekillenmiş ve elde edilen bulgular temel alınarak çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırmada öncelikle araştırma kapsamındaki katılımcılarla ilgili bilgiler sunulmuş, sonrasında ölçekle ilgili güvenirlik analizi sonuçları, liderlik uygulamaları ve örgütsel vatandaşlık ilişkisine dair bulgular sunulmuş ve en son olarak örgütsel adalet algılarının liderlik uygulamaları ve örgütsel vatandaşlık davranışları ilişkisindeki ara değişken rolüne ilişkin bulgular sunulmuştur. Tablo 1'de katılımcılardan cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, sektörde çalışma süresi ve otelde çalışma süresiyle ilgili elde edilen genel bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

	Sayı	Yüzde (%)		Sayı	Yüzde(%)
Cinsiyet			Yaş		
Erkek	196	57,8	< 18	6	1,8
Kız	143	42,2	19-25	83	24,7
Toplam	339	100	26-30	94	28,0
Eğitim Düzeyi			31-40	116	34,5
İlköğretim	29	9,2	41-50	33	9,8
Lise ve dengi	97	30,9	> 51	4	1,2
Önlisans	87	27,7	Toplam	336	100
Lisans	95	30,3	Medeni Durum		
Lisansüstü	6	1,9	Evli	157	47,3
Toplam	314	100	Bekar	175	52,7
Sektör Tecrübesi (Ort.)		9 yıl - 8 ay	Toplam	332	100
Otel Tecrübesi (Ort.)		3 yıl - 3 ay			

Katılımcılar ile ilgili veriler sunulurken sadece ilgili maddeye cevap veren katılımcıların sayısı n olarak alınmıştır. Katılımcılar içinde erkeklerin daha yoğun olduğu (% 57,8) görülmektedir. Eğitim düzeylerine bakıldığında lise ve dengi düzeyinde eğitime sahip olanların katılımcılar içinde en yüksek oranda olduğu görülmektedir. Orta ve alt düzey yönetim kademelerinde yer alan katılımcılar içinde lisansüstü eğitime sahip olanların oranının çok düşük olması (% 1,9) dikkat çekicidir. Katılımcıların yaşlarına baktığımızda 31-40 yaş aralığındaki katılımcıların (% 34,5) sayısal olarak çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Medeni duruma bakıldığında bekâr ve evli katılımcıların sayısının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Katılımcılardan elde edilen bir diğer bilgi turizm sektöründe ve şu an çalıştığı otel işletmesinde kaç yıldan beri çalıştıkları bilgisidir. Katılımcıların ortalama 9 yıl 8 ay gibi uzun bir turizm sektörü tecrübesine sahiptir. Bunun sebebi olarak orta kademe ve alt kademe yönetici olmak için daha fazla tecrübe sahibi olmak gerekliliği gösterilebilir. Bunun yanında katılımcıların şu an çalıştıkları otel işletmesinde 3 yıl 3 ay gibi daha kısa bir geçmişe sahip oldukları görülmüştür. Bu durum turizm sektöründe iş gücü devir oranının yüksek olmasının bir sonucu olarak görülebilir.

Tablo 2’de katılımcıların çalıştıkları departmanlara göre dağılımı verilmiştir. Bu dağılım verilirken her departmandaki katılımcılar orta kademe (departman müdürleri) ve alt kademe yöneticiler (şift liderleri, şefler) olmak üzere iki ayrı grup oluşturulmuştur.

Tablo 2: Katılımcıların Departmanlara Göre Dağılımı

Çalışılan departman	Orta kademe yön.	Alt kademe yön.	Toplam	%
Önbüro– Rezervasyon	37	14	51	19,2
Servis	8	38	46	17,3
Kat Hizmetleri	12	32	44	16,5
Mutfak	5	23	28	10,5
Muhasebe	8	17	25	9,4
İnsan Kaynakları	11	6	17	6,4
Satın Alma	3	1	4	1,5
Güvenlik	2	2	4	1,5
Satış- Pazarlama	4	3	7	2,6
İdari Birimler	4	7	11	4,1
Teknik Servis	6	2	8	3,0
Sağlık Klubü & Spa	2	5	7	2,6
Animasyon	2	-	2	0,8
Halkla ilişkiler	2	4	6	2,3
Müşteri ilişkileri	3	2	5	1,9
Bilgi işlem	1	-	1	0,4
Toplam	110	156	266	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi katılımcılar içinde önbüro-rezervasyon departmanında çalışan işgörenlerin diğer departmanlarda çalışanlara göre daha

fazla olduğu görülmektedir. Bu departmanda yer alan orta kademe yönetici sayısı, bazı otellerde hem rezervasyon müdürü, hem de önbüro müdürü olduğu için araştırmaya katılan otel sayısından daha fazladır. Önbüro-rezervasyon departmanının yanı sıra servis, kat hizmetleri, mutfak, muhasebe gibi departmanlarda çalışan orta ve alt düzey yöneticilerin oranı da genel içinde yüksek bir yer tutmaktadır. Bu departmanlardan daha çok katılımcının olmasının sebebi bu departmaların bütün otellerde var olması ve personel sayısının ve dolayısıyla orta ve alt düzey yönetici sayısının diğer departmanlara göre daha fazla olmasıdır. Animasyon, bilgi işlem, satın alma, güvenlik gibi bazı departmanlar bütün otel işletmelerinde bulunmadığı ya da otel bünyesi dışında faaliyet gösterdiği için bu departmanlardan araştırmaya katılan katılımcı sayısı oldukça düşüktür. 73 yönetici çalıştığı departman ve pozisyonla ilgili bilgi vermemiştir.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek amacıyla güvenilirliğin ölçülmesinde en çok kullanılan tekniklerden biri olan Cronbach Alpha analizinden yararlanılmıştır. Ölçekte yer alan her bir maddenin diğer maddelerle olan ilişkisinin bir katsayı ile ortaya konulduğu Cronbach Alpha yönteminde (Balci, 2011: 113) Alpha katsayısı 0 ile 1 arası değerler almakta ve istatistiksel analizlerde alpha katsayısının en az 0,70 olması arzu edilmektedir. Ankette kullanılan liderlik uygulamaları ölçeğini oluşturan 36 ifadenin Cronbach Alpha düzeyi 0,946 olarak tespit edilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı sergileme düzeyini ölçmeyi amaçlayan 22 ifadenin Cronbach Alpha düzeyi 0,831 çıkarken, örgütsel adalet algısını ölçmeyi amaçlayan 13 ifadenin cronbach alpha düzeyi 0,919 olarak çıkmıştır. Bu veriler örgütsel vatandaşlık davranışları ile ilgili ölçeğin güvenilirliğinin iyi derecede olduğunu, liderlik uygulamaları ve örgütsel adalet ile ilgili ölçeğin güvenilirliğinin ise mükemmel derecede olduğunu göstermektedir.

Liderlik uygulamaları, örgütsel vatandaşlık davranışları ve örgütsel adalet ölçeklerinin boyutlarını netleştirmek amacıyla faktör analizinden yararlanılmıştır. Faktör analizi yapılırken *KMO* istatistiğini temel alan *varimax rotation* metodu kullanılmıştır. Verileri sunmak için kullanılan tablo içeriğinde ölçeklerde yer alan önermelerin hangi faktöre ait olduğu, faktör yükleri, faktörlerin toplam varyansın ne kadarını açıkladığı ve faktörlerin cronbach's alpha düzeyleri verilmiştir. Kaiser Meyer Olkin değeri ve Bartlett Küresellik Testi ile ilgili elde edilen değerler bütün ölçeklerin faktör analizine uygunluğunu doğrulamaktadır. Bu veriler ölçek bazında ayrı ayrı sunulmuştur. Aşağıda sırasıyla tablo 3'de liderlik uygulamaları ölçeği, tablo 4'de örgütsel vatandaşlık davranışları ölçeği ve tablo 5'de örgütsel adalet ölçeği ile ilgili veriler sunulmuştur.

Tablo 3: Liderlik Uygulamaları Ölçeği Faktör Yapısı ve Güvenilirlik Katsayıları

Faktörler	Sorular	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyansların payı %	Cronbach's Alpha
L1.Çalışanları cesaretlendirmek	S.25	,748	12,503	,908
	S.26	,671		
	S.27	,670		
	S.28	,653		

	S.29	,746		
	S.30	,692		
L2.Paylaşılmış bir vizyon oluşturmak	S.7	,658	10,869 23,372 (Kümülatif)	,864
	S.8	,633		
	S.9	,709		
	S.10	,648		
	S.11	,597		
	S.12	,688		
L3.Rol model olmak	S.1	,579	9,755 33,127 (Kümülatif)	,843
	S.2	,775		
	S.3	,667		
	S.4	,574		
	S.5	,540		
	S.6	,577		
L4.Harekete geçmeye imkân tanımak	S.19	,574	9,594 42,721 (Kümülatif)	,888
	S.20	,555		
	S.21	,582		
	S.22	,698		
	S.23	,672		
	S.24	,607		
L5.Süreci sorgulamak	S.13	,587	8,891 51,611 (Kümülatif)	,857
	S.14	,521		
	S.15	,521		
	S.16	,669		
	S.17	,636		
	S.18	,724		
L6.Etkileşimci lider 1 (Aktif olarak istisnalarla yönetim)	S.32	,813	8,356 59,968 (Kümülatif)	,877
	S.33	,823		
	S.34	,800		
L7.Etkileşimci lider 2 (Pasif olarak istisnalarla yönetim)	S.31	,710	5,547 65,514 (Kümülatif)	,689
	S.35	,737		
	S.36	,812		
Kaiser Meyer Olkin değeri				,944
Bartlett Küresellik Testi Ki kare			7269,704 (df: 630) (Sig.: ,000)	

Tablo 3’de görüldüğü gibi liderlik uygulamalarını ölçmeyi amaçlayan ölçek toplam 7 faktörden oluşmaktadır. Elde edilen faktörlerin toplam varyansın % 65,5’ini açıkladığı görülmektedir. Ölçek içinde toplam varyansı en yüksek derecede çalışanları cesaretlendirme isimli faktör açıklamaktadır (% 12,503). Faktörlerin cronbach’s alpha düzeylerine baktığımızda etkileşimci lider 2 boyutu ile ilgili güvenilirlik düzeyinin (,689) kabul edilebilir, diğer faktörlerin güvenilirlik düzeyinin ise iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Tablo 4’de örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğiyle ilgili faktör analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Faktör Yapısı ve Güvenilirlik Katsayıları

Faktörler	Sorular	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyansların payı %	Cronbach's Alpha
V1. Nezaket (Courtesy)	S.13	,611	14,060 14,060 (Kümülatif)	,811
	S.14	,759		
	S.15	,724		
	S.16	,696		
V2.Yardımsaverlik (Altruism)	S.1	,704	13,620 27,680 (Kümülatif)	,832
	S.2	,776		
	S.3	,688		
	S.4	,628		
V3. Vicdanlılık (Conscientiousness)	S.5	,537	11,641 39,321 (Kümülatif)	,770
	S.6	,692		
	S.7	,799		
	S.8	,650		
V4. Sivil Erdem (Civic Virtue)	S.17	,542	11,576 50,897 (Kümülatif)	,766
	S.18	,703		
	S.19	,735		
	S.21	,744		
	S.22	,476		
V5. Sportmenlik (Sportmanship)	S.9	,669	9,963 60,860 (Kümülatif)	,670
	S.10	,566		
	S.11	,625		
	S.12	,732		
Kaiser Meyer Olkin değeri				,873
Bartlett Küresellik Testi Ki kare			2797,460 (df: 210) (Sig.: ,000)	

Tablo 4'de görüldüğü gibi örgütsel vatandaşlık davranışlarını ölçmeyi amaçlayan ölçek toplam 5 faktörden oluşmaktadır. Ölçek içinde yer alan 20. soru faktörleri bozduğu için faktör analizine dahil edilmemiştir. Ortaya çıkan faktörlerin toplam varyansın yaklaşık % 61'ini açıkladığı görülmektedir. Ölçek içinde toplam varyansı en yüksek derecede nezaket boyutuyla ilgili faktör açıklamaktadır (%14,060). Faktörlerin cronbach's alpha düzeylerine baktığımızda sadece sportmenlik davranışı faktörü ile ilgili güvenilirlik düzeyinin düşük olmakla beraber (,689) kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Diğer faktörlerin güvenilirlik düzeyleri ise iyi olarak nitelendirilebilecek düzeydedir. Tablo 5'de örgütsel adalet algılamaları ölçeğiyle ilgili faktör analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5: Örgütsel Adalet Algılamaları Ölçeği Faktör Yapısı ve Güvenilirlik Katsayıları

Faktörler	Sorular	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyansların payı %	Cronbach's Alpha
A1. Dağıtımsal Adalet	S.10	,847	29,666 29,666 (Kümülatif)	,943
	S.11	,891		
	S.12	,873		
	S.13	,842		

A2. İşlemsel Adalet	S.1	,783	24,250 53,916 (Kümülatif)	,858
	S.2	,811		
	S.3	,811		
	S.4	,800		
A3. Etkileşimsel Adalet	S.5	,834	23,923 77,839 (Kümülatif)	,879
	S.6	,866		
	S.8	,726		
	S.9	,767		
Kaiser Meyer Olkin değeri				,884
Bartlett Küresellik Testi Ki kare			3006,830 (df: 66) (Sig.: ,000)	

Tablo 5’de görüldüğü gibi örgütsel adalet algılarını ölçmeyi amaçlayan ölçek toplam 3 faktörden oluşmaktadır. Ölçek içinde yer alan 7. Soru faktörleri bozduğu için faktör analizine dahil edilmemiştir. Ortaya çıkan faktörlerin toplam varyansın yaklaşık % 78’ini açıkladığı görülmektedir. Ölçek içinde toplam varyansı en yüksek derecede dağıtımsal adalet faktörü açıklamaktadır (% 29,666). Faktörlerin Cronbach’s Alpha düzeylerine baktığımızda dağıtımsal adalet faktörünün mükemmel diğer iki faktörün iyi olarak değerlendirilebilecek düzeyde değerlere sahip olduğu görülmektedir. Ölçeklerle ilgili faktör analizi sonuçları sunulduktan sonra faktörleri oluşturan ifadelerin ortalamaları ve standart sapmaları faktör başlıkları altında her bir ölçek için ayrı ayrı sunulmuştur. Tablo 6’da liderlik uygulamaları ölçeğini oluşturan ifadelerin ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir.

Tablo 6: Liderlik Uygulamalarıyla İlgili Algılar

Faktör	Ort.	İfadeler	Ort.	s.s.
Çalışanları Cesaretlendirmek	3,91	25. İnsanlar işlerini iyi yaptığında onlara övgüde bulunur.	3,94	1,06
		26. İnsanların yeteneklerine ve becerilerine güvenir.	3,94	1,01
		27. İnsanları katılımları ve katkıları için ödüllendirir.	3,82	1,11
		28. İnsanları paylaşılan değerlere bağlı olmak konusunda teşvik eder.	3,92	,98
		29. Farklı yollarla astlarının başarıları tebrik eder.	3,92	1,06
		30. Takım üyelerine taktir ve desteklerini belirtir.	3,92	1,01
Paylaşmış Bir Vizyon Oluşturmak	3,84	7. İşimizi etkileyebilecek gelecekle ilgili olası değişim süreçlerinden bahseder.	3,86	,95
		8. İnandırıcı bir gelecek resmi tasvir eder.	3,82	,97
		9. Diğer insanları gelecek hakkındaki hayalleri paylaşmaya yönlendirir.	3,83	,99
		10. Grup isteklerini temsil eder.	3,86	,94
		11. İnançla işin anlamından bahseder.	3,86	1,00
		12. Çevresindeki insanlara hayallerinin nasıl gerçekleşebileceğini gösterir.	3,82	,98

Rol Model Olmak	4,04	1. Çalışanların gelecekle ilgili beklentilerini şekillendirir.	3,04	,92
		2. Kararlaştırılmış standartlara uymak konusunda genel bir fikir birliği oluşturur.	4,04	,79
		3. Sözlerini ve taahhütlerini yerine getirir.	4,04	,89
		4. Gerçekleştirdiği eylemlerin insanların performansı üzerindeki etkilerine dikkat eder.	4,03	,87
		5. Örgütsel değerlerle ilgili fikir birliği oluşturur.	4,03	,86
		6. Net bir liderlik felsefesi vardır.	4,04	,89
Harekete Geçmeye İmkân Tanımak	4,07	19. İşbirliğine dayalı ilişkiler geliştirir.	4,10	,87
		20. Farklı bakış açılarını dikkate alır.	4,09	,94
		21. Diğer insanlara karşı saygılı davranır ve onlara değer verir.	4,16	,93
		22. Diğer insanların verdikleri kararları destekler.	3,99	,99
		23. İnsanlara işleri nasıl yapacakları konusunda seçme şansı verir.	4,02	,98
		24. İnsanların işlerinde kendilerini gerçekleştirmelerini teşvik eder.	4,06	,96
Süreci Sorgulamak	3,93	13. Becerilerini test etmek için zorlayıcı fırsatları araştırır.	3,92	,99
		14. Yeni yaklaşımları denemek konusunda insanları teşvik eder.	3,94	,95
		15. Yenilikçi yöntemleri geliştirmek amacıyla diğer işletmelerin uygulamalarını araştırır.	3,91	,99
		16. Ne öğrenebiliriz sorusunun yanıtını arar.	3,95	,96
		17. Amaçları, planları ve yapı taşları ile ilgili kesin kararlara sahiptir.	3,94	,95
		18. Dener ve risk alır.	3,94	,98
Etkileşimci Lider 1	3,84	32. Astlarının sorumluluk alanlarını net bir şekilde belirler.	3,76	1,08
		33. Kurallara ve prensiplere uyulması konusunda son derece hassastır.	3,92	1,06
		34. Astlarının görevlerini, yetki ve sorumluluklarını; örgüt politikaları, iş tanımları ve usullerine göre belirler.	3,83	1,03
Etkileşimci Lider 2	3,32	31. Kendi kararlarını genellikle tek başına almak ister.	3,38	1,24
		35. Bütün dikkatini hatalar, şikâyetler ve başarısızlıklarla uğraşma üzerinde yoğunlaştırır.	3,42	1,23
		36. Herhangi bir aksaklık ortaya çıkmadıkça harekete geçmez.	3,17	1,35

Tablo 6'da görüldüğü gibi harekete geçmeye imkân tanımak ile ilgili liderlik uygulamaları katılımcılar tarafından en yoğun algılanan liderlik uygulamasıdır. Katılımcıların en yüksek düzeyde katıldığı ifade "yöneticim diğer insanlara karşı saygılı davranır ve onlara değer verir" (4,16) ifadesidir. Liderlik uygulamaları algılarıyla ilgili bir diğer öne çıkan veri etkileşimci liderlik 2 (Pasif istisnalarla yönetim) boyutundaki algılamaların düşük düzeyde olması ve standart sapmaların yüksek olmasıdır. Bu boyuttaki standart sapmaların yüksek olmasının nedeni, hiç katılmıyorum ve kesinlikle katılıyorum gibi en uç cevapların bu liderlik uygulaması boyutunu değerlendirirken daha sık kullanılmasıdır. Örneklem kapsamındaki otel

işletmelerinde bu boyuttaki liderlik uygulamalarının katılımcılar tarafından en az düzeyde algılandığı söylenebilir. Katılımcıların en az düzeyde katıldığı ifade ise “yönetim herhangi bir aksaklık ortaya çıkmadıkça harekete geçmez” (3,17) ifadesidir. Tablo 7’de örgütsel vatandaşlık davranışlarıyla ilgili ortalamalar ve standart sapmalar sunulmuştur.

Tablo 7: Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarıyla İlgili Bulgular

Faktör	Ort.	İfadeler	Ort.	s.s.
Nezaket (Courtesy)	4,41	13. Çalıştığım işi geliştirmek için ekstra fikirler üretim ve bunları paylaşırım.	4,28	,69
		14. İşle ilgili sorun çıkabilecek konuları iş arkadaşlarımla ve üstlerimle paylaşırım.	4,41	,68
		15. İşle ilgili sorunların çözümüne katkıda bulunmak konusunda elimden geleni yaparım.	4,51	,56
		16. Yaptığım işle ilgili iletişim içinde olmam gereken örgüt üyeleri ile sürekli iletişim kurarım.	4,44	,60
Yardımsellik (Altruism)	4,44	1. Çalıştığım işte işe yeni başlayan iş arkadaşlarıma işle ilgili karşılaştığı sorunlarda yardımcı olurum.	4,43	,72
		2. Çalıştığım işte iş arkadaşlarımla işle ilgili karşılaştığı sorunlara çözüm bulmaya çalışırım.	4,47	,63
		3. Çalıştığım işte işle ilgili püf noktalarını iş arkadaşlarıma göstermek konusunda istekliyim.	4,45	,65
		4. Çalıştığım işte görevim olmasa da müşterinin herhangi bir sorununa çözüm bulmaya çalışırım.	4,41	,76
Vicdanlılık (Conscientiousness)	4,15	5. Çalıştığım işte gerektiğinde görevim olmayan işleri yaparım.	4,07	,92
		6. Çalıştığım işte gerekli durumlarda mesai saatlerimin dışında da isteyerek çalışırım.	4,16	,91
		7. Çalıştığım işyerindeki kurallara gönüllü olarak uyarım.	4,22	,82
		8. Çalışma saatleri içinde hiçbir zamanı boşa harcamam.	4,14	,84
Sivil Erdem (Civic Virtue)	4,11	17. Çalıştığım iş yerinde, iş arkadaşımın ya da arkadaşlarımla herhangi bir problemle karşılaşacağını fark edersem, beni ilgilendirmese de onları uyarırım.	4,17	,87
		18. Şu an çalıştığım iş ortamı benim sosyal hayatımın önemli bir parçasıdır.	4,09	,96
		19. İşletmemi geliştirmek için iş dışındaki zamanlarda da fikir üretmeye çalışırım.	3,95	1,03
		21. Şu an çalıştığım iş ortamı benim uzun yıllar çalışmak istediğim ve kendimi ait hissettiğim bir yapıya sahiptir.	4,01	1,06
		22. Kişisel işim gibi benimsediğim şu an çalıştığım işe elimden gelen her türlü katkıyı yapmak isterim.	4,35	,81

Sportmenlik (Sportmanship)	4,01	9. İş ortamından kaynaklanan bazı problemleri görmezden gelirim.	3,85	,90
		10. İş arkadaşlarımdan fikirlerine ve aldıkları kararlara saygı duyarım.	4,18	,76
		11. Ufak sorunlar işimle ilgili olumlu beklentilerimi etkilemez.	4,07	,92
		12. İş arkadaşlarımdan işle ilgili bana gerektiğinde müdahale etmelerine hoşgörü gösteririm.	3,92	,98

Tablo 7’de görüldüğü gibi katılımcıların en yüksek düzeyde sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışı yardımseverlik ve nezaket boyutu kapsamındaki davranışlardır. “İşle ilgi sorunların çözümüne katkıda bulunmak konusunda elimden geleni yaparım” ifadesi ise katılımcılar tarafından en yüksek düzeyde (4,51) onay gören ifade olarak öne çıkmıştır. Sportmenlik davranışı boyutuyla ilgili davranışların ise diğer boyuttakilere göre daha düşük düzeyde onay gördüğü görülmektedir. “İş ortamından kaynaklanan bazı problemleri görmezden gelirim” (3,85) ifadesi ölçek kapsamında en az onay gören ifade olmuştur. Tablo 8’de Örgütsel Adalet Algıları ile ilgili bulgular sunulmuştur.

Tablo 8: Örgütsel Adalet Algılarına İlişkin Bulgular

Faktör	Ort.	İfadeler	Ort.	s.s.
Dağıtimsal Adalet	3,83	10. Alınan ücret, terfi, ilerleme, takdir vb. kazanımlarla ilgili işlemler tutarlı bir şekilde uygulanır.	3,81	1,06
		11. Alınan ücret, terfi, ilerleme, takdir vb. kazanımlarla ilgili işlemler önyargısız olarak uygulanır.	3,84	1,07
		12. Alınan ücret, terfi, ilerleme, takdir vb. kazanımlarla ilgili işlemler doğru ve tutarlı bilgilere dayanmaktadır.	3,78	1,03
		13. Alınan ücret, terfi, ilerleme, takdir vb. kazanımlarla ilgili işlemler etik ve ahlaki standartlara uygundur.	3,88	1,02
İşlemsel Adalet	4,14	1. Elde ettiğim kazanımlar işteki çabamı yansıtır.	4,18	,86
		2. Elde ettiğim kazanımlar tamamladığım işe uygundur.	4,11	,93
		3. Elde ettiğim kazanımlar kuruma yaptığım katkıyı yansıtır.	4,14	,86
		4. Elde ettiğim kazanımlar göstermiş olduğum performansa uygundur.	4,11	1,02
Etkileşimsel Adalet	4,27	5. Yöneticim bana saygılı davranır.	4,33	,83
		6. Yöneticim, benimle olan diyaloglarında samimidir.	4,30	,81
		8. Yöneticim, benimle ayrıntılarla ilgili zamanında diyalog kurar.	4,18	,93
		9. Yöneticim, bilgi aktarırken herkesin anlayabileceği dilden konuşur.	4,28	,81

Tablo 8’de görüldüğü katılımcıların dağıtımsal adalet boyutundaki algıları diğer boyutlara göre daha düşük düzeydedir. Ölçek içindeki ifadelerden “Alınan ücret, terfi, ilerleme, takdir vb. kazanımlarla ilgili işlemler doğru ve tutarlı bilgilere dayanmaktadır” ifadesi katılımcılar tarafından en düşük düzeyde (3,78) onaylanan ifade olarak ön plana çıkmıştır. Katılımcıların etkileşimsel adalet algıları ise diğer boyutlardaki adalet algılarına göre daha yüksektir. Bu boyut içindeki “Yöneticim bana saygılı davranır” ifadesi katılımcılar tarafından en yüksek derecede kabul gören (4,33) ifadedir.

Liderlik uygulamaları algısı boyutları (bağımsız değişken), örgütsel adalet algısı boyutları (ara değişken) ve örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarının (bağımlı değişken) kendi aralarındaki ve birbirleri ile olan ilişkisini tespit etmek üzere korelasyon analizi uygulanmıştır. Tablo 9’da yapılan korelasyon analizinin sonuçları sunulmuştur.

Tablo 9: Liderlik Uygulamaları, Örgütsel Adalet ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Boyutları Arasındaki Korelasyonlar (N=339)

Değişkenler	L2	L3	L4	L5	L6	L7	V1	V2	V3	V4	V5	A1	A2	A3
L1.Çalışanları cesaretlendirmek	,609**	,638**	,752**	,678**	,403**	-,047	,240**	,342**	,236**	,349**	,257**	,461**	,318**	,557**
L2.Paylaşımış bir vizyon oluşturmak		,668**	,615**	,661**	,431**	,073	,243**	,341**	,236**	,409**	,209**	,413**	,357**	,453**
L3. Rol model olmak			,667**	,654**	,386**	,025	,319**	,405**	,249**	,345**	,223**	,365**	,291**	,474**
L4.Harekete geçmeye imkân tanımak				,679**	,396**	-,007	,323**	,372**	,285**	,321**	,275**	,392**	,297**	,558**
L5.Süreci sorgulamak					,398**	-,011	,267**	,281**	,220**	,273**	,236**	,443**	,302**	,444**
L6.Etkileşimci lider 1						,281**	,162**	,243**	,122*	,147**	,071	,250**	,188**	,311**
L7.Etkileşimci lider 2							-,013	,065	,061	,051	,117*	,044	,074	-,056
V1. Nezaket								,564**	,412**	,404**	,380**	,175**	,349**	,311**
V2. Yardımseverlik									,494**	,472**	,349**	,153**	,381**	,331**
V3. Vicdanlılık										,472**	,444**	,234**	,345**	,328**
V4. Sivil Erdem											,315**	,399**	,428**	,390**
V5. Sportmenlik												,301**	,401**	,318**
A1. Dağıtımsal A.													,486**	,565**
A2. İşlemsel A.														,398**
A3. Etkileşimsel A.														

*Korelasyon (ilişki) 0,05 düzeyinde & **korelasyon (ilişki) 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9’da görüldüğü gibi örgütsel adalet boyutları etkileşimci lider 2 boyutu hariç bütün liderlik uygulamaları ve örgütsel vatandaşlık boyutları ile korelasyon göstermektedir. Dağıtimsal adalet çalışanları cesaretlendirmekle ilgili liderlik uygulamalarıyla en yüksek düzeyde korelasyon gösterirken, işlemel adalet boyutu, örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarından sivil erdem ile yüksek düzeyde korelasyon göstermektedir. Etkileşimsel adalet boyutu ise çalışanları cesaretlendirmek ve harekete geçmeye imkân tanımakla ilgili liderlik uygulamaları ile en yüksek düzeyde korelasyon göstermektedir. Liderlik uygulamaları boyutlarının örgütsel vatandaşlık davranışı boyutları üzerindeki etkilerini belirleyebilmek amacıyla ilgili değişkenler arasında basit çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Yapılan regresyon analizlerinde metot olarak stepwise metodu kullanılmıştır. Tablo 10’da liderlik uygulamalarının genel olarak örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkilerine ilişkin regresyon analizi sonuçları sunulmuştur. Örgütsel vatandaşlık değişkeni örgütsel vatandaşlıkla ilgili boyutların ortalamaları alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 10: Liderlik Uygulamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model Özeti ve Anova Analizi							
Model	Değişkenler	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin St. Hatası	Durbin-Watson	F	Sig.
1	Faktör L4	,181	,178	,40950	1,652	74,262	,000
2	Faktör L4,L3	,211	,207	,40233		45,025	,000
3	Faktör L4,L3,L2	,221	,214	,40042		31,709	,000
Katsayılar							
Model		B	Std. Hata	Beta	t	Anlam	
1	Sabit	3,191	,122		26,184	,000	
	Faktör L4	,254	,029	,425	8,618	,000	
2	Sabit	2,914	,142		20,515	,000	
	Faktör L4	,160	,039	,268	4,123	,000	
	Faktör L3	,163	,045	,235	3,622	,000	
3	Sabit	2,876	,143		20,168	,000	
	Faktör L4	,134	,041	,225	3,312	,001	
	Faktör L3	,118	,050	,171	2,372	,018	
	Faktör L2	084	,041	,140	2,053	,041	

Tablo 10'da örgütsel vatandaşlık davranışlarını açıklamakta en etkili liderlik uygulamaları boyutlarının faktör L4 (harekete geçmeye imkân tanımak), faktör L3 (rol model olmak) ve faktör L2 (paylaşılmış bir vizyon oluşturmak) olduğu görülmektedir. Modelin açıklama gücünü gösteren düzeltilmiş R² değeri model 1'de (faktör L4) ,178, model 2'de (faktör L4, faktör L3) ,207, model 3'de (Faktör L4, faktör L3, faktör L2) ,214 düzeyindedir. Regresyon modelinin anlamlılığına bakıldığında bütün modellerin anlamlılığı ile ilgili F değişiminin anlam düzeyi (p=,000) bulgulararak modellerin geçerliliği belirlenmiştir. Regresyon modellerindeki Durbin-Watson katsayısı ise 1,652 olarak tespit edilmiştir. Örgütsel adalet algılarının ara değişken olarak liderlik uygulamaları algıları ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla adalet algısı değişkeninin aracılık rolünü test etmeye yönelik regresyon analizi uygulanmıştır. Bu regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11: Örgütsel Adalet Algılarının Ara Değişken Rolü Regresyon Analizi Sonuçları

Model Özeti ve Anova Analizi								
Model	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	Sig. Model		B	T	Sig.
1	,193	,191	80,815	,000	Lid. Uyg.	,351	8,990	,000
Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Bağımsız Değişken: Liderlik Uygulamaları								
2	,312	,310	152,547	,000	Lid. Uyg.	,659	12,351	,000
Bağımlı Değişken: Örgütsel Adalet Bağımsız Değişken: Liderlik Uygulamaları								
3	,315	,311	77,280	,000(a)	Lid. Uyg.	,164	3,770	,000
					Örg. Ad.	,284	7,725	,000
Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Bağımsız Değişkenler: Liderlik Uygulamaları, Örgütsel Adalet								

Örgütsel adalet algısının liderlik uygulamaları ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ara değişken rolüne ilişkin analizler 3 aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada liderlik uygulamalarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde etkisi analiz edilmiş ve istatistiksel olarak anlamlı sonuç elde edilmiştir. İkinci aşamada liderlik uygulamalarının örgütsel adalet üzerindeki etkisi analiz edilmiş ve istatistiksel olarak anlamlı sonuç elde edilmiştir. Üçüncü ve son aşamada ise liderlik uygulamalarının ve örgütsel adaletin birlikte örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Örgütsel adaletin tam bir ara değişken rolü oynaması durumunda, liderlik uygulamalarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki anlamlı etkisinin ortadan kalkması

gerekmektedir. Tablo 11 incelendiğinde, liderlik uygulamalarının açıklayıcılığının örgütsel adaletin modele dahil olması ile tamamen ortadan kaybolmadığı, ancak bir hayli azalmış olduğu (beta değerinin ,351'den ,164'e inmesi) görülmektedir. Bu durumda örgütsel adaletin kısmen ara değişken rolü oynadığı söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde örgütler varlıklarını sürdürebilmek için, iş tanımlarında biçimsel olarak belirlenmiş görevlerin ötesinde davranış sergileyen ve örgütlere bu yönüyle önemli katkılar sağlayan işgörelere daha çok ihtiyaç duymaktadır (Bolat ve Bolat, 2008: 86). En önemli hizmet sektörlerinden birisi olan turizm sektöründe çalışanların işlerine önemli katkılar sağlayacak bu tarz davranışları sergilemeleri bünyesinde çalıştıkları işletmeler açısından özellikle istenilen bir durumdur. Örgütsel vatandaşlık davranışları olarak nitelendirilebilecek bu tarz davranışların örgütte yaygınlaştırılması için örgütsel süreçlerde ve sistemlerde iyileştirmeler ve geliştirmeler gerekmektedir (Akbaş, 2011: 64). Örgütsel süreçlerin ve sistemlerin en önemli belirleyicileri arasında işletmelerde uygulanan liderlik davranışları gösterilebilir. Bu araştırmada işgörelerin örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme düzeyini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu düşünülen liderlik uygulamaları boyutlarının etki düzeyinin ve bu etki üzerinde bir ara değişken olarak örgütsel adalet algısının rolünün netleştirilmesi amaçlanmıştır. Örgütsel adalet algısının örgütsel ortam içinde bütünleştirici bir yapıya sahip olacağı ve işgörelere olumlu davranışlarını güçlendirici bir etki göstereceği beklentisi, ara değişken olarak araştırmaya dahil edilmesini beraberinde getirmiştir.

Marmaris ve Bodrum destinasyonunda faaliyet gösteren 5 yıldızlı otel işletmelerinden elde edilen verilere göre, bu işletmelerde katılımcılar tarafından en yüksek düzeyde algılanan liderlik uygulamalarının, **harekete geçmeye imkân tanımak** ve **rol model olmak** ile ilgili liderlik uygulamaları olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla orta kademe ve alt kademe yöneticilerin algılarına dayalı olarak söz konusu otel işletmelerinde bu iki liderlik uygulamasının daha yoğun uygulandığı söylenilebilir. İstisnalarla pasif yönetim kapsamındaki liderlik uygulamalarının ise en az düzeyde uygulandığı söylenilebilir. Liderlik uygulamaları ile ilgili elde edilen veriler, araştırma kapsamındaki otellerde genel olarak olumlu ve istenilen liderlik uygulamaları olan, dönüşümcü liderlik kapsamında değerlendirilebileceğimiz liderlik uygulamalarının sergilendiği yönündedir.

İşletmelerde algılanan örgütsel adalet algıları değerlendirildiğinde, en çok **etkileşim adaleti** boyutundaki önermelerin katılımcılar tarafından onaylandığı görülmektedir. Bunun yanında orta ve alt düzey yöneticilerin dağıtımsal adalet boyutu ile ilgili algılarının diğer boyutlara göre daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Bunun sebebi olarak işgörelere elde ettiği işle ilgili kazanımları yeterince tatmin edici bulmaması gösterilebilir. Orta ve alt kademe yöneticilerin alınan ücret, terfi, ilerleme, takdir vb. kazanımlarla ilgili adalet algısının genel örgütsel adalet algılarından daha düşük düzeyde olduğu net olarak görülmektedir.

Örgütsel vatandaşlık davranışları ile ilgili elde edilen verileri değerlendirdiğimizde, **yardımseverlik** ve **nezaket** boyutundaki örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergileme eğiliminin, diğer örgütsel vatandaşlık boyutlarına kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Katılımcıların iş arkadaşlarına destek sağlamakla ilgili örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergilemeye daha yüksek düzeyde eğilim gösterdikleri söylenebilir. Bunun yanında, katılımcıların iş ortamından kaynaklanan bazı problemleri tolere etmesiyle ilgili örgütsel vatandaşlık davranışlarını ifade eden, sportmenlik boyutundaki davranışları sergileme eğilimlerinin, diğer örgütsel vatandaşlık boyutlarına kıyasla daha düşük seviyede olduğu görülmektedir. Sportmenlik boyutundaki örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergileme eğiliminin düşük seviyede olması, otel işletmelerinde çalışan orta düzey ve alt düzey yöneticilerin gerginlik ve çatışmaya sebep olabilecek olumsuz davranışlardan çok fazla kaçınmayacağı şeklinde yorumlanabilir. Bu, örgütün etkinliğine ve verimliliğine zarar verebilecek bir durumdur.

Araştırmanın temel amacı örgütsel vatandaşlık davranışlarının ortaya çıkışını olumlu etkileyen değişkenleri betimlemektir. Bu amaca yönelik olarak ilk önce liderlik uygulamaları ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Elde edilen verilere göre örgütsel vatandaşlık davranışlarını en etkili şekilde açıklayan liderlik uygulamaları olarak **harekete geçmeye imkân tanımak, rol model olmak** ve **paylaşılmış bir vizyon oluşturmak** ile ilgili liderlik uygulamaları ön plana çıkmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde dönüşümcü liderlik uygulamaları kapsamındaki liderlik uygulamalarının örgütsel vatandaşlık davranışları ortalamasını açıklamakta daha etkili olduğu görülmektedir. Liderlik uygulamaları ve örgütsel vatandaşlık ilişkisine yönelik bulgular, Podsakoff vd., (1990: 109) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın dönüşümcü liderlik davranışlarının örgütsel vatandaşlık davranışlarını olumlu yönde etkilediğine ilişkin sonucuyla paralellik göstermektedir. Arslantaş ve Pekdemir'in (2007: 277) çalışmasında da benzer şekilde dönüşümcü liderliğin karizma / ilham verme ve bireysel düzeyde ilgi boyutlarının, katılımcıların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada en son olarak örgütsel adalet algısının liderlik uygulamaları örgütsel vatandaşlık davranışları ilişkisindeki aracılık rolü değerlendirilmiştir. Yapılan analizde örgütsel adaletin kısmen ara değişken rolü oynadığı, liderlik uygulamaları ve örgütsel vatandaşlık ilişkilerini güçlendirdiği gözlemlenmiştir. Araştırmada kullanılan liderlik uygulamaları boyutlarının aynısı kullanılmamış olsa da, literatürdeki benzer araştırmaların sonuçlarına baktığımızda örgütsel adaletin aracılık rolü ile ilgili hem olumlu hem olumsuz bulguların var olduğu görülmektedir. Yeşiltaş (2013: 63) çalışmasında dağıtım adaletinin sadece otokratik liderlik boyutu ve örgütsel vatandaşlık ilişkisinde aracılık rolü oynadığını, yardımsever liderlik ve ahlaki liderlik boyutlarının örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkisinde ise dağıtım adaletinin herhangi bir aracılık rolü oynamadığını tespit etmiştir. Akyüz (2012) eğitim sektörü üzerine yaptığı tez çalışmasında örgütsel adaletin hizmetkâr

liderlik davranışı ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ara değişken rolü oynadığını tespit etmiştir. Asgari vd. (2008: 147) ise yaptıkları araştırma sonucunda lider üye etkileşiminin dönüşümcü liderlik davranışları ve örgütsel vatandaşlık davranışları ilişkisinde aracılık rolü oynamadığını ortaya koymuştur. Araştırmada elde ettiğimiz bulgular liderlik uygulamaları örgütsel vatandaşlık ilişkisinde örgütsel adalet algılarının aracılık rolü ile ilgili olumlu bulgular elde etmiş çalışmaları destekler niteliktedir.

Otel işletmesinde çalışan yöneticiler açısından araştırma bulguları değerlendirildiğinde, yöneticilerin dönüşümcü liderlik kapsamındaki liderlik uygulamalarını benimsemeleri örgüt içinde işgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarını daha yüksek düzeyde sergilenmesine katkı sağlayacaktır. Değişkenlerle ilgili katılımcılardan elde edilen veriler genel olarak değerlendirildiğinde anlamlı şekilde boyutlara ayrılmakta ve kendi aralarında farklılaşmaktadır. Bu durum verilerin örgütlerdeki gerçek durumu sağlıklı şekilde yansıttığı düşüncesini güçlendirse de, katılımcıların var olan durumu yansıtan cevaplar yerine, olması gereken ya da olmasını istedikleri durumu yansıtan cevaplar vermiş olma olasılığı yüksektir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar, örgütsel vatandaşlık davranışlarının sergilenmesinde, liderlik uygulamalarının ve çalışanların örgütsel adalet algılarının anlamlı bir etki yarattığını göstermektedir. Fakat örgütsel vatandaşlık davranışlarının açıklanmasında araştırmada ele alınan değişkenler dışında etkili olabilecek başka değişkenlerin de var olduğu yadsınamaz. Gelecekteki çalışmalarda örgütsel güven, örgütsel stres gibi çalışan performansı üzerinde etkisi olduğu kabul edilen değişkenlerin, hem bağımsız değişken, hem de ara değişken olarak örgütsel vatandaşlık davranışı eğilimleri üzerinde nasıl etkiler yarattığının ele alınması faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Adair, J. (2005). Kışkırtıcı Liderlik. Alteo Yayıncılık, İstanbul.
- Akbaş, T. T. (2011). Algılanan Kişi-Örgüt Uyumunun Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerindeki Etkisi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 55-81.
- Akyüz, B. (2012). Hizmetkâr Liderlik Davranışlarının Örgütsel Adalet, Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ve Performans Üzerindeki Etkileri: Eğitim Sektörü Üzerine Bir Araştırma. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, Gebze.
- Allison, B. J., Voss, R. S. and Dryer, S. (2001). Student Classroom And Career Success: The Role Of Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Education for Business*, 76 (5), 282-288.
- Arslantaş, C. ve Pekdemir, I. (2007). Dönüşümcü Liderlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 261-286.
- Asgari, A., Silong, A.D., Ahmad, A. ve Samah, B.A. (2008). The Relationship between Transformational Leadership Behaviors, Organizational Justice, Leader-Member Exchange, Perceived Organizational Support, Trust in Management and Organizational Citizenship Behaviors. *European Journal of Scientific Research*, 23 (2), 227-242.
- Balcı, A. (2011). Sosyal Bilimlerde Araştırma. 9. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Bass, B.M. ve Avolio, B.J. (1990). Developing Transformational Leadership: 1992 and Beyond. *Journal of European Industrial Training*, 14, 21-27.
- Bass, B.M., Stogdill, R.M., (1990), Bass Stogdill's Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications. 3. Baskı, Free Press, New York.
- Bateman ,T.S. ve Organ, D.W. (1983). Job Satisfaction and The Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee Citizenship. *Academy of Management Journal*, 26, 587-595.

Beugré, C.D. (1998). *Managing Fairness in Organizations*. Greenwood Publishing Group, Connecticut, London.

Bolat, O. İ. ve Bolat, T. (2008). Otel İşletmelerin Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (19), 75-94.

Cohen-Charash, Y. ve Spector, P.E., (2001). The Role of Justice in Organizations: A Meta Analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86 (2), 278-321.

Çerik, Ş. (2008). Örgütsel Davranışta Etkin Bir Olgu: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, *Yönetim Kültür İletişim*, (Ed. Jale POUSSARD M., Turhan ERKMEN), Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 175-211.

Çetinkaya, M. ve Çimenci, S. (2014). Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Yapısal Eşitlik Modeli Çalışması, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12 (23), 237-278.

Çolak, M. ve Erdost, H.E. (2004). Organizational Justice: A Review of The Literature and Some Suggestions For Future Research, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 51-84.

DeConinck, J.B. (2010). The Effect of Organizational Justice, Perceived Organizational Support, and Perceived Supervisor Support on Marketing Employees' Level of Trust. *Journal Of Business Research*, 63, 1349-1355.

Eren, E. (2000). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Eroğlu, F. (1998). *Davranış Bilimleri*. 4. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Farh, J.L., Earley, P.C., ve Lin, S. (1997). Impetus for Extraordinary Action: A Cultural Analysis of Justice and Extra-role Behavior in Chinese Society. *Administrative Science Quarterly*, 42, 421-444.

Greenberg, J. (1987). A Taxonomy of Organizational Justice Theories. *Academy of Management Review*, 12 (1), 9-22.

Greenberg, J. ve Baron, R.A. (2000). *Behavior in Organizations*. 7. Baskı, Prentice-Hall, New Jersey.

Hackett, R.D., Farh, J.L., Song, L. ve Lapiere, L.M. (2003). LMX and Organizational Citizenship Behavior: Examining The Links Within And Across Western And Chinese Samples, *LMX: The Series*. (Editör G. Graen), Information Age Publishing, Greenwich, Connecticut, 219-264.

Hill, L.A. (1999). "Parlak Elemanları Geliştirmek", *Harvard Business Review "Liderden Lidere"*, (Çev: Salim Atay, Edt: Frances Hesselbein, Paul M. Cohen), Mess Yayınları, İstanbul.

Hunt, J.G. (1999). Transformational / Charismatic Leadership's Transformation of the Field: An Historical Essay. *Leadership Quarterly*, 10 (2), 129-144.

Irak, D.U. (2004). Örgütsel Adalet: Ortaya Çıkışı, Kuramsal Yaklaşımlar ve Bugünkü Durumu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 7 (13), 25-43.

İçerli, L. (2010). Örgütsel Adalet: Kuramsal Bir Yaklaşım. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5 (1), 67-92.

İnce, M. ve Gül, H. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık. Çizgi Kitabevi, Konya.

İnce, M. ve Gül H. (2011). The Effect of Employees' Perceptions Of Organizational Justice on OCB: An Application in Turkish Public Institutions. *International Journal of Business and Management*, 6 (6), 134-149.

İşbaşı, J.Ö. (2001). Çalışanların Yöneticilerine Duydukları Güvenin Ve Örgütsel Adaletle İlişkin Algılamalarının Vatandaşlık Davranışının Oluşumundaki Rolü. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-73.

İşcan, Ö. F. ve Sayın, U. (2010). Örgütsel Adalet, İş Tatmini ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (4), 195-216.

Kouzes, J.M., ve Posner, B.Z. (2007). *The Leadership Challenge*. 4. Baskı, Jossey-Bass, San Francisco.

MacKenzie, S.B., Podsakoff, P.M., Fetter, R. (1991). Organizational Citizenship Behaviour and Objective Productivity as Determinants of Managerial Evaluations of Salespersons' Performance. *Organizational Behaviour and Human Decision Process*, 50, 123-150.

Malatesta, R.M. ve Byrne, Z.S. (1997). The Impact of Formal and Interactional Justice on Organizational Outcomes. *Twelfth Annual Conference of the Society for Industrial and Organizational Psychology*, April, St. Louis.

Netemeyer R.G., Boles J.S., McKee D.O., McMurrian R. (1997). An Investigation Into The Antecedents of Organizational Citizenship Behaviors in a Personal Selling Context. *Journal of Marketing*, 61 (3), 85-98.

Organ, D.W. (1988). Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome. Lexington MA, Lexington.

Organ, D.W. (1990). The Motivational Basis of Organizational Citizenship Behavior. In B. M. Staw & L. L. Cummings (Eds.), *Research in Organizational Behavior*, Vol.12 (pp.43-72). Greenwich, CT: JAI Press.

Özdevecioğlu, M. (2003). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Üniversite Öğrencilerinin Bazı Demografik Özellikleri ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, Ocak-Haziran, 117-135.

Özkalp, E. (2003). Örgütsel Davranış. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1468: Eskişehir.

Özmen, Ö.N.T., Arbak, Y. ve Özer, P.S. (2007). Adalete Verilen Değerin Adalet Algıları Üzerindeki Etkisinin Sorgulanmasına İlişkin Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 7 (1), 19-35.

Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Moorman, R.H., & Fetter, R. (1990). Transformational Leader Behaviors And Their Effects On Followers' Trust in Leader, Satisfaction And Organizational Citizenship Behaviors. *Leadership Quarterly*, 1, 107-142.

Podsakoff P.M. ve MacKenzie, S.B. (1994). Organizational Citizenship Behaviors And Sales Unit Effectiveness. *Journal of Marketing Research*, August, 351-363.

Podsakoff , P.M., Mackenzie, S.B., Paine, J.B. ve Bachrach, D.G. (2000). Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review Of The Theoretical And Empirical Literature And Suggestions For Future Research. *Journal of Management*, 26 (3), 513-563.

Poyraz, K., Kara, H., Çetin, S.A. (2009). Örgütsel Adalet Algılamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 71-91.

Sashkin, M. ve Rosenbach, W.E. (1993). A New Leadership Paradigm, in W.E. Rosenbach & R. L. Taylor (Eds.), *Contemporary Issues in Leadership*, Westview Pres: Boulder, San Francisco and Oxford, 87-108.

Settoon, R.P. Bennett, N. ve Liden, R.C. (1996). Social Exchange in Organizations: Perceived Organizational Support, Leader–member Exchange, and Employee Reciprocity. *Journal of Applied Psychology*, 81, ss. 219–227.

Tengilimoğlu, D. (2005). Hizmet İşletmelerinde Liderlik Davranışları ile İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005/ No:1.

Wayne, S.J., Shore, L.M. ve Liden, R.C. (1997). Perceived Organizational Support and Leader-Member Exchange: A Social Exchange Perspective. *Academy of Management Journal*, 40 (1), 82-111.

Yeşiltaş, M. (2013). Paternalist Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerindeki Etkisinde Dağıtım Adaletinin Aracılık Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 50-70.

Yukl, G. (1989). Leadership in Organizations. Prentice Hall Inc, N.J. USA.

Yücel, C. ve Samancı, G. (2009). Örgütsel Güven ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 113-132.

Zorlu, Ö. (2013). Bilgi Yönetimi Süreçlerinin Gerçekleştirilmesinde Dönüştürücü Liderlik Davranışlarının Etkisi: Zincir Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aralık, Afyonkarahisar.

Tevkifata Tabi Bir Teslimin Yeniden Tesliminde Tevkifat - Kdv İadesi Ve Muhasebe Uygulaması

Stoppage – Vat Return and Accounting Practice in Re-Delivery of A Delivery Subject to Stoppage

Ahmet Yanık¹
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Özet

İşletmelerin gerçekleştirdikleri mal ve hizmet teslim bedelleri üzerinden Katma Değer Vergisi (KDV) hesaplanmaktadır. Bu KDV, tevkifata tabi değil ise satıcı, mal ve hizmet tesliminde KDV'yi alıcıdan tahsil etmekte ve bu KDV'yi devlete ödemekte veya mal ve hizmeti teslim alırken ödediği KDV'den mahsup etmektedir. Ancak bazı durumlarda Maliye Bakanlığı, teslim veya hizmet bedeli üzerinden hesaplanan verginin, teslim veya hizmeti yapanlar tarafından değil, bu teslim veya hizmeti alan tarafı kısmen veya tamamen sorumlu tutmaktadır. Çalışmanın amacı, tevkifata tabi bir teslimin yeniden tesliminde KDV tevkifatı, bu teslimi alan ve yeniden teslim eden işletme açısından muhasebe kayıtları ve KDV mahsubuna ait yevmiye kayıtlarına 117 Seri Nolu KDV genel tebliği çerçevesinde açıklık getirmektir.

Anahtar Kelimeler: Katma Değer Vergisi, Kısmi Tevkifat, Tam Tevkifat, KDV İadesi

Abstract

Value Added Tax (VAT) is calculated based on the goods and service delivery costs realized by the corporations. Unless this VAT is subject to stoppage, seller takes the VAT from the purchaser in delivery of goods or services and then the corporate pays this amount to the tax office or sets off through the VAT he paid for his service or goods procurement. However, in some cases, Ministry of Finance holds not those providing the delivery or service but those purchasing or procuring the goods or services responsible partly or fully for the tax calculated based on the delivery or service fee. The purpose of this paper is to reveal VAT stoppage, accounting entries with regards to the corporation accepting the delivery and re-delivering it, VAT set off and VAT return in the re-delivery of a delivery subject to stoppage pursuant to General Communiqué of VAT Serial No 117.

Key Words: Value Added Tax, partial stoppage, full stoppage, value added tax refund

Giriş

Tevkifat kelimesi arapça kökenli bir kelime olup muhasebede "para konusunda yapılan kesintiler" anlamında kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2016). Vergi kanunlarına göre tevkifat, vergiden sorumlu olan, verginin ödenmesi açısından

¹ Yard. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, E-mail: ahmet.yanik@erdogan.edu.tr

vergiyi tahsil edecek olan vergi dairesine karşı muhatap olma durumunu ifade eder (Kartal, 2012).

KDV tevkifatı, teslim veya hizmet bedeli üzerinden hesaplanan KDV'nin, teslim veya hizmeti yapanlar tarafından değil bu işlemlere muhatap olanlar tarafından kısmen veya tamamen vergi sorumlusu sıfatıyla beyan edilip ödenmesidir (117 Seri Nolu KDV Genel Tebliği, 2012).

KDV tevkifatında, teslim veya hizmet ifası şeklinde gerçekleşen işlemin bedeli üzerinden hesaplanan Katma Değer Vergisi, işlemi yapanlar yani teslimi veya hizmeti sunan taraflardan değil, bu işleme muhatap olan yani teslim alan veya hizmetten yararlanan tarafından kısmen veya tamamen sorumlu sıfatıyla beyan edilip ödenir. Tam tevkifat, işlem bedeli üzerinden hesaplanan KDV'nin tamamı, teslim alan veya hizmetten yararlanan alıcılar tarafından beyan edilip ödenir. Kısmi tevkifat, işlem bedeli üzerinden hesaplanan KDV'nin Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen belli bir oranı, teslim alan veya hizmetten yararlanan alıcılar tarafından, hesaplanan KDV'nin kalan tutarı ise teslimi yapan veya hizmeti veren tarafından sorumlu sıfatıyla beyan edilip ödenir (Ağar, 2012).

Kısmi tevkifat uygulaması kapsamına giren her bir işlemin KDV dahil bedeli 1.000 TL'yi aşmadığı takdirde, hesaplanan KDV tevkifata tabi tutulmayacaktır. Sınırın aşılması halinde ise tutarın tamamı üzerinden tevkifat yapılacaktır (117 Seri Nolu KDV Genel Tebliği, 2012).

Hukuki Olarak KDV Tevkifatı

Tevkifat uygulaması; Katma Değer Vergisi Kanunu'nun (1984) 9 ve 29. maddeleri ile Vergi Usul Kanunu'nun (1961) 120. maddesinde düzenlenmiştir. KDV tevkifatının uygulanması ile ilgili ayrıntılara 117 seri nolu KDV Genel Tebliği'nde ve diğer KDV genel tebliğlerinde yer verilmiştir.

KDV Kanununun 9 uncu maddesinin 1 numaralı fıkrasına göre Maliye Bakanlığı, mükelleflerin Türkiye içinde ikametgâhının, işyerinin, kanuni merkezi ve iş merkezinin bulunmaması hallerinde ve gerekli görülen diğer hallerde vergi alacağının emniyet altına alınması amacıyla, vergiye tabi işlemlere taraf olanları verginin ödenmesinden sorumlu tutma yetkisine sahiptir. Bundan anlaşılan Maliye Bakanlığı'nın vergiyi güvence altına alması amacıyla, sadece ikametgahı, işyeri, kanuni merkezi ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayanlar için değil, gerekli görmesi hallerinde verginin ödenmesinden teslim ve hizmetleri sunan tarafların değil bunları teslim alan veya yararlananları da sorumlu tutma yetkisine sahiptir. KDV tevkifatı, isteğe bağlı bir uygulama olmayıp Maliye Bakanlığı'nın uygulama kapsamına alınan işlemlerde alıcılar tarafından zorunlu olarak yapılması gerekir. Uygulama kapsamına alınmayan işlemlerde alıcıların tevkifat uygulaması mümkün değildir (117 Seri Nolu KDV Genel Tebliği, 2012).

Tevkif Edilen KDV'NİN Beyanı

Tevkif edilen KDV'nin beyanı 117. Seri nolu KDV genel tebliğinde 1.2 Beyan başlığı altında aşağıda özetlendiği şekilde ifade edilmiştir:

- Tevkifat, genel bütçeli idareler hariç, tevkifata tabi işlemin yapıldığı dönemde vergi sorumlularına ait 2 nolu KDV beyannemesi ile beyan edilir.
- Tevkifata tabi işlemlerde vergiyi doğuran olay özellikli bir durum olmayıp, bu işlemlere ilişkin KDV'nin beyan dönemi KDV kanununun 10. maddesine göre tespit edilir.
- Tevkifat yapılan işleme ait fatura veya benzeri belge izleyen ay içinde düzenlense dahi sorumlu sıfatıyla beyan, işlemin vuku bulunduğu dönemin beyan süresi içinde yapılacaktır. Kısmi tevkifat uygulamasında satıcının mükellef sıfatıyla 1 No.lu KDV Beyannamesi ile beyan edeceği kısım da aynı dönemde beyan edilecektir.
- Genel bütçeli idareler dışındaki vergi sorumluları tevkif ettikleri vergiyi, 2 No.lu KDV Beyannamesi ile beyan edeceklerdir.
- 2 No.lu KDV Beyannamesi sadece tevkifata tabi işlemlerin olduğu dönemlerde verilecektir.
- Tevkifat, bu Tebliğ kapsamında olan mal ve hizmetleri satın alan ve adına fatura ve benzeri belge düzenlenen sorumlu tarafından yapılarak, 2 No.lu KDV Beyannamesi ile beyan edilip ödenecektir.

Tevkifata Tabi Teslim Ve Hizmetler

Tam tevkifat

Tam tevkifata tabi işlemlerde işlem bedeli üzerinden hesaplanan KDV'nin tamamı mal alan veya hizmetten yararlanan alıcılar tarafından tevkifata tabi tutulup 2 nolu KDV beyannemesi ile beyan edilecektir.

Tam tevkifat uygulanacak işlemler aşağıda Tablo 1'de özetlenmiştir (Deloitte, 2016). Bunlar dışındaki işlemlerde alıcılar tarafından tam tevkifat yapılmayacaktır:

Tablo 1: Tam tevkifata tabi hizmetler ve tevkifatı yapacaklar

Tevkifata Tabi Hizmetler	Tevkifat Oranı (hesaplanacak KDV'nin)	Tevkifatı Yapacak
KDV mükellefi olanların, KDV mükellefi olmayanlardan, ticari işletmeye dahil olmayan (Gayrimenkuller hariç) ve Gelir Vergisi Kanunu'nun 70'nci maddesinde sayılan mal ve hakların kiralama işlemleri	1/1	Kiraya verenin başka faaliyetleri nedeniyle KDV mükellefiyetinin bulunmaması (sadece sorumlu sıfatıyla KDV ödeyenler bu kapsama dâhildir), Kiracının KDV mükellefi olması (sadece sorumlu sıfatıyla KDV ödeyenler bu kapsama dâhil değildir),

		şartlarının birlikte var olması halinde, kiracı tarafından sorumlu sıfatıyla beyan edilecektir.
İkametgâhı, İşyeri, Kanuni Merkezi ve İş Merkezi Türkiyede Bulunmayanlar Tarafından Yapılan İşlemler,	1/1	İkametgâhı, işyeri, kanuni merkezi ve iş merkezi Türkiye’de bulunmayanların Türkiye’de yaptığı hizmetler ile bunların yurt dışında yaptığı ancak Türkiye’de faydalanılan hizmetler KDV’ye tabi olacaktır. Ancak, hizmetin vergiden müstesna olması ve hizmetin yurt dışında yapılp hizmetten yurt dışında faydalanılması halinde, mükellef veya sorumlu sıfatıyla KDV beyan edilmeyecektir. KDV’nin sorumlu sıfatıyla beyan edilmesi için hizmetten Türkiye’de faydalanan muhatabın KDV mükellefi olması şart değildir.
193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 18 inci maddesi kapsamına giren teslim ve hizmetler;	1/1	GVK’nın 94 üncü maddesinde belirtilen kişi, kurum ve kuruluşlara yapanların hesaplayacağı KDV’nin bu kişi veya kuruluşlar tarafından sorumlu sıfatıyla beyan edilmesi mümkün bulunmaktadır.
KDV mükellefi olan gerçek veya tüzel kişiler (sadece sorumlu sıfatıyla KDV ödeyenler bu kapsama dahil değildir), KDV mükellefiyeti olmayan; Amatör spor kulüplerine, oyuncularının formalarında gösterilmek, Şahıslara veya kuruluşlara ait bina, arsa, arazi gibi yerlerde duvarlara yazılmak, pano olarak yerleştirilmek, gerçek veya tüzel kişiler tarafından yayımlanan dergi, kitap gibi yazılı eserlerde yayınlanmak ve benzeri şekillerde reklâm vermeleri,	1/1	Reklâm hizmeti verenlerin KDV mükellefi olmaması halinde, reklâm hizmeti alanlar tarafından sorumlu sıfatıyla beyan edilecektir.

Kısmi tevkifat

117 seri nolu KDV genel tebliğinde kısmi tevkifat; işlem bedeli üzerinden hesaplanan verginin Maliye Bakanlığınca belirlenen kısmının, işleme muhatap olan alıcılar tarafından, diğer kısmının ise işlemi (teslim veya hizmeti) yapan tarafından

beyan edilip ödenmesi şeklinde tanımlanmıştır (117 Seri Nolu KDV Genel Tebliği, 2012).

Tebliğde kısmi tevkifat uygulanacak işlemler belirli hizmetler ve belirli teslimler ile sınırlandırılmıştır. Kısmi tevkifat uygulanacak hizmet ve teslimler aşağıda Tablo 2’de özetlenmiştir (Deloitte, 2016).

Tablo 2: kısmi tevkifata tabi hizmetler ve tevkifatı yapacaklar

Tevkifata Tabi Hizmetler	Tevkifat Oranı (hesaplanacak KDV'nin)	Tevkifatı Yapacak
İşgücü Temin Hizmeti	9/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Özel güvenlik hizmetleri	9/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*) Yalnızca özel güvenlik sistemlerinin kurulması bu kapsamda tevkifata tabi değildir. Ancak bu kurulumun Tebliğin (3.2.1.) bölümünde açıklanan yapım işlerinin özelliklerini taşıması halinde, bu kapsamda tevkifat uygulanacaktır.
Pamuk, tiftik, yün ve yapağı ile ham post ve deri teslimleri	9/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Yemek Servisi ve Organizasyon Hizmetleri	5/10	Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın) (*)
Fason Olarak Yaptırılan Tekstil Ve Konfeksiyon İşleri, Çanta ve Ayakkabı Dikim İşleri ve Bu İşlere Aracılık Hizmetleri	5/10	Aşağıda belirtilen aracılık hizmetlerinde, alıcılar tarafından (5/10) oranında KDV tevkifatı uygulanacaktır. Fason işlerle ilgili aracılık hizmetleri aşağıdaki açıklamalar çerçevesinde tevkifata tabidir. Bazı KDV mükellefleri; - Fason iş yapacak olanlara, fason iş yapacak işletmeleri, - Fason iş yapacak işletmelere, fason iş yaptıracak olanları, temin etmek suretiyle aracılık hizmeti vermektedir. Bu hizmetlerde aracı firmanın fason

		işle ilgili bir sorumluluğu bulunmamakta, sadece tarafları bir araya getirmektedir. Bu aracılık hizmetleri bu bölüm kapsamında tevkifata tabidir. Fason yapılmak üzere alınan işin tamamen başka firmalara fason olarak yaptırılması halinde de her iki aşamada tevkifat uygulanacaktır.
Yapı denetim hizmetleri	9/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Turistik Mağazalara Verilen Müşteri Bulma/Götürme Hizmeti	9/10	Tüm KDV mükellefleri (sadece sorumlu sıfatıyla KDV ödeyenler bu kapsama dahil değildir)
Temizlik, Çevre ve Bahçe Bakım Hizmetleri	7/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Yapım işleri ile bu işlere ilişkin mühendislik mimarlık ve etüt-proje hizmetleri,	2/10	Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Makine, teçhizat, demirbaş ve taşıtlara ait tadil, bakım ve onarım hizmetleri,	5/10	Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Etüt, Plan-Proje, Danışmanlık, Denetim ve Benzeri Hizmetler	9/10	Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Profesyonel Spor Kulüplerinin Yayın, Reklam ve İsim Hakkı Gelirlerine Konu İşlemleri	9/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Servis Taşımacılığı Hizmeti	5/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Her Türlü Baskı ve Basım Hizmetleri	5/10	Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın) (*)
Külçe Metal	7/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*) Hurda metallerden elde edilenler dışındaki bakır, çinko ve alüminyum külçelerinin ithalatçılar ve ilk üreticiler (cevherden üretim

		yapanlar) tarafından yapılan teslimlerinde tevkifat uygulanmayacak, bu safhalardan sonraki el değiştirmelerde ise tevkifat uygulanacaktır. Hurda metalden elde edilen külçelerin ithalatçıları ve üreticileri tarafından tesliminde de tevkifat uygulanacaktır.
Bakır, çinko, alüminyum ve kurşun ürünlerinin Teslim	5/10**	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*) Bunların, ilk üreticileri (cevherden üretim yapanlar) ile ithalatçıları tarafından tesliminde tevkifat uygulanmayacak, sonraki safhaların teslimleri ise tevkifata tabi olacaktır.
Metal, Plastik, Lastik, Kauçuk, Kağıt ve Cam Hurda ve Atıklardan Elde Edilen Hammadde Teslimi	9/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*)
Ağaç ve Orman Ürünleri Teslimi	5/10	Hizmet Alan tüm KDV mükellefleri ve Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın)(*) Söz konusu malların ithalatçıları tarafından tesliminde tevkifat uygulanmayacaktır. İthalatçılar tarafından yapılacak teslimlerde, satıcı (ithalatçı) tarafından düzenlenecek faturada "Teslim edilen mal doğrudan ithalat yoluyla temin edildiğinden tevkifat uygulanmamıştır." açıklamasına ve ithalata ilişkin fatura ve gümrük beyannamesi bilgilerine yer verilecektir.

**Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın):*

- 5018 sayılı Kanuna ekli cetvellerde yer alan idare, kurum ve kuruluşlar, il özel idareleri ve bunların teşkil ettikleri birlikler, belediyelerin teşkil ettikleri birlikler ile köylere hizmet götürme birlikleri,
- Yukarıda sayılanlar dışındaki, kanunla kurulan kamu kurum ve kuruluşları,
- Döner sermayeli kuruluşlar,
- Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları,

- Kanunla kurulan veya tüzel kişiliği haiz emekli ve yardım sandıkları,
- Bankalar,
- Kamu iktisadi teşebbüsleri (Kamu İktisadi Kuruluşları, İktisadi Devlet Teşekkülleri),
- Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar,
- Organize sanayi bölgeleri ile menkul kıymetler, vadeli işlemler borsaları dahil bütün borsalar,
- Yarıdan fazla hissesi doğrudan yukarıda sayılan idare, kurum ve kuruluşlara ait olan (tek başına ya da birlikte) kurum, kuruluş ve işletmeler,
- Payları İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören şirketler,

***122 Seri No.lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliği ile 01/03/2013 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere değiştirilmiştir. Bu Tebliğ ile katma değer vergisi tevkifatına ilişkin 117 Seri No.lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliğinde bazı değişiklikler yapılmıştır.*

Tevkifata Tabi İşlemlerde Belge Düzeni

117 seri nolu KDV Genel Tebliği'nin 3.4.2 başlığında belirtildiği üzere, tevkifata tabi işlemler dolayısıyla satıcılar tarafından düzenlenecek belgelerde; "İşlem Bedeli, Hesaplanan KDV, Tevkifat Oranı, Alıcı Tarafından Tevkif Edilecek KDV Tutarı, Tevkifat Dahil Toplam Tutar ve Tevkifattan Sonra Tahsil Edilmesi Gereken Toplam Bedel (Tevkifat Hariç Toplam Tutar)" ayrıca gösterilecektir. Bu fatura satıcı açısından, işlem bedeli üzerinden hesaplanan KDV'ye tevkifat uygulandığını tevsik eden belge mahiyetini de taşımaktadır. Faturaya, borçlanılan miktar olarak rakam ve yazı ile tevkifattan sonra kalan tutar yazılacaktır.

Örneğin satıcı bir işletme KDV hariç 10.000 lira tutarında %18 genel KDV oranına tabi bir teslimi 5/10 oranındaki KDV tevkifatını dikkate alarak aşağıda belirtilen kalemleri fatura üzerinde göstermesi gerekmektedir.

Teslim tutarı	10.000
Hesaplanan KDV (%18)	1.800
Tevkifat oranı	5/10
Alıcı (teslim alan) tarafından tevkif edilecek KDV	900*
Tevkifat dahil toplam tutar	11.800**
Tevkifat hariç toplam tutar	10.900***
<i>Yalnız onbindokuzyüz liradır</i>	

* 1.800x(5/10);

** 10.000 x 1,18

*** 10.000 x 1,18 x (5/10)

Kısmi Tevkifata Tabi İşlemlerde KDV İadesi

117 seri nolu KDV Genel Tebliği'nin 5 numaralı "Tevkifata Tabi İşlemlerde KDV İadesi" başlığında kısmi tevkifattan doğan KDV alacaklarının mükellefe iade edilebilmesi için;

- Satıcının tevkifat uygulanmayan KDV tutarını 1 nolu KDV beyannamesi ile beyan etmiş olması, alıcının da yaptığı tevkifatı 2 nolu KDV beyannamesi ile beyan etmesi gerektiği,
- İade taleplerinin yerine getirilmesinde alıcı tarafından 2 nolu KDV beyannamesi ile beyan edilen ve tahakkuk ettirilen KDV'nin vergi dairesine ödenme şartı aranmadığı
- İade olarak talep edilebilecek tutarın işlemin bünyesine giren KDV değil, tevkif edilen KDV'nin esas alınacağı,
- İade edilecek KDV tutarının tevkif edilen KDV tutarını aşamayacağı

ifade edilmiştir.

Uygulama

KDV tevkifatı konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde, tevkifata tabi olan teslim ve hizmetler ve KDV iadesi alanlarında çalışmalar yapıldığı görülür.

Uçan ve Topal (2015), KDV Uygulama Genel Tebliğinde Kısmi Sorumluluk Uygulaması Ve Kısmi Sorumluluk Kapsamındaki İşlemlerde KDV İade Uygulaması başlıklı makalesinde temizlik, çevre ve bahçe bakım hizmetleri ile pamuk, tiftik, yün ve yapağı ile ham post ve deri teslimleri konularında KDV iade tutarının hesaplamaları üzerinde çalışmışlardır.

Bulut ve Coşkun (2011a), Fason Tekstil ve Konfeksiyon Hizmetlerinde KDV Tevkifatı başlıklı makalesinde Fason olarak yaptırılan tekstil ve konfeksiyon işleri, çanta ve ayakkabı dikim işleri ve bu işlere aracılık hizmetleri konusunda; hizmeti veren ve alan işletmelerin KDV tevkifat kayıtları üzerinde çalışma yapmışlardır.

Kartal (2012), KDV Tevkifatı Konusundaki Son Düzenlemeler (Tam Tevkifat) başlıklı makalesinde KDV tevkifatı ile ilgili düzenlemeleri ele almıştır.

Tuna (2013), Katma Değer Vergisi Kısmi Tevkifat Uygulamasında KDV indirimi ve Karşılaşılan Sorunlar başlıklı makalesinde KDV indirimi ve uygulamada karşılaşılan sorunları ele almıştır.

Bulut ve Coşkun (2011b), Yapım İşlerinde KDV Tevkifatı Uygulaması başlıklı makalelerinde Yapım işleri ile bu işlere ilişkin mühendislik mimarlık ve etüt-proje hizmetleri konusunda hizmeti veren ve alan işletmelerin KDV tevkifat kayıtları üzerinde çalışma yapmışlardır.

Ercan (2010), İşgücü Hizmeti Temininde KDV Tevkifatı Uygulaması isimli makalesinde KDVK-59/2010-7 sayılı sirküler doğrultusunda işgücü temin hizmetlerinde KDV tevkifatı konusunu irdelemiştir.

Uğurlu (2014), Orman Ürünleri KDV Tevkifatında Tereddüt Edilen Bazı Hususlara İlişkin Açıklamalar başlıklı makalesinde ağaç ve orman ürünleri teslimi konusunda KDV tevkifatla ilgili tereddüt edilen konuları değerlendirmiştir.

KDV tevkifatı ile ilgili yapılan çalışmalarda yukarıdaki literatür çalışmalarında görüldüğü gibi teslimi alan tarafın bu teslimi yeniden teslim ettiğinde, teslimi alan alıcının, teslimi konu olan malların tekrar KDV tevkifatına tabi tutulup tutulamayacağı konusunda bir çalışmaya rastlanmamıştır. 117 seri nolu KDV Uygulama Genel Tebliği'nin 1 numaralı KDV Tevkifat Uygulaması başlığında KDV tevkifatı ihtiyari bir uygulama olmayıp, Maliye Bakanlığınca tevkifat uygulaması kapsamına alınan işlemlerde alıcılar tarafından tevkifat yapılması zorunlu olduğu belirtilmiştir. Buna ilaveten yine aynı tebliğin 3.3.1 ve 3.3.2 numaralı başlıklarında "...bu safhalardan sonraki el değiştirmelerde ise tevkifat uygulanacaktır" ifadeleri geçmektedir.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere teslimi konu olan bir teslimin yeniden tesliminde işleme konu olan mal kısmi tevkifata tabi bir teslim ise ve alıcı taraf 117 seri nolu tebliğin 3.1.2 bölümünde belirlenen alıcılardan biri ise alıcı taraf KDV tevkifatını uygulamak zorundadır.

Yukarıdaki açıklamalar kapsamında konunun daha kolay anlaşılması için bazı örnek uygulamalardan yararlanılacaktır. Bu sebeple kısmi tevkifata tabi bir mal alınacak, alış ve ay sonu KDV tahakkuk kaydı yapılacaktır. Daha sonra aynı firma aldığı malı izleyen ayda alış fiyatına başka bir firmaya satacak, bu işlem sonucunda satış kaydı ve KDV tahakkuk kaydı yapılacaktır.

Örnek uygulama 1

C firması %18 genel KDV oranına tabi bir malı KDV hariç 20.000 TL'ye kredili olarak satın almıştır (Bu işlem 5/10 oranında KDV tevkifatına tabidir). C firması bu malı izleyen ayda Y firmasına KDV hariç 20.000 TL'ye kredili olarak satmıştır.

C firmasının alış kaydı aşağıdaki şekilde olacaktır.

	.../.../.....		
(1)	153 TİCARİ MALLAR	20.000	
	191 İNDİRİLECEK KDV	3.600	
	191.02 %18	1.800	
	191.05 KDV Tevkifatı	1.800	

320 SATICILAR	21.800
360 ÖD.VERGİ FON.	1.800
360.05 Tevkif Edilen KDV 1.800	

117 sayılı KDV Genel Tebliği 1.3 kısmında belirtildiği üzere, tevkifat uygulayan alıcının KDV mükellefiyetinin bulunması ve tevkifat uyguladığı teslim veya hizmeti indirim hakkı tanınan işlemlerde kullanacak olması halinde, sorumlu sıfatıyla beyan edilen tutar, beyanın yapıldığı ay içinde verilmesi gereken 1 No.lu KDV beyannamesinde indirim konusu yapılabilecektir. Bu durumda; C firması, toplam 3.600 lira olan KDV'nin 1.800 lirasını satıcı X firmasına ödeyecek, kalan 1.800 lirayı tevkif ederek 2 nolu KDV beyannamesi ile beyan edecektir. Bu 2 nolu KDV beyannamesi ile beyan edilecek olan 1.800 TL'lik tutar da Ödenecek Vergi ve Fonlar hesabına kaydedilebilir. Satıcıya ödenecek 1.800 liralık KDV ve 2 nolu KDV beyannamesi ile beyan edilecek ve 360 Ödenecek vergi ve fonlar hesabına kaydedilen 1.800 TL'lik KDV'yi de daha sonra indirim konusu yapılabileceği için toplam KDV tutarı 191 İndirilecek KDV hesabında izlenebilir. İşlemlerin daha kolay takip edilmesi için tevkif edilen KDV'nin 191 İndirilecek KDV hesabının altında yardımcı bir hesapta izlenmesi daha uygun olacaktır.

C firmasının KDV Tahakkuk kaydı:

C firması işlemin yapıldığı dönemde başka bir mali işlem yapmadığı varsayılmıştır. Satıcı işletme aynı dönemde bu işlemle ilgili tevkifat uygulanmayan KDV tutarını 1 nolu KDV beyan ettiği, C firmasının yaptığı tevkifatla ilgili 2 nolu KDV beyannamesini vergi dairesine verdiği varsayılarak, C firmasının KDV tahakkuk kaydının aşağıdaki şekilde yapılması gerekir.

Önceki aydan devreden KDV	= 0
191 indirilecek KDV	= 3.600
391 Hesaplanan KDV	= 0
360 Ödenecek Vergi ve Fon	= 1.800
05 Tevkif edilen KDV	

(2)	.../.../.....	1.800
	360 ÖDENECEK VERGİ VE FON.	
	360.05 Tevkif edilen KDV 1.800	

190 DEVREDEN KDV	1.800	
191 İNDİRİLCEK KDV		3.600
191.02 %18	1.800	
191.05 KDV Tevkifatı	1.800	

117 Seri Nolu KDV Genel Tebliğinin 1.3. bölümünde belirtildiği gibi tevkifat uygulayan alıcının KDV mükellefiyetinin bulunması ve tevkifat uyguladığı teslim veya hizmeti indirim hakkı tanınan işlemlerde kullanacak olması halinde, sorumlu sıfatıyla beyan edilen tutar, beyanın yapıldığı ay içinde verilmesi gereken 1 No.lu KDV beyannamesinde indirim konusu yapılabilecektir. Bu bağlamda alıcı C firmasının tevkifatlı KDV olan ve Ödenecek Vergi ve Fonlar hesabına kaydedilen 1.800 TL, işletmenin ödediği 191 İndirilecek KDV hesabına kaydedilen toplam 3.600 TL'lik KDV'den mahsup edilmiştir. Kalan 1.800 TL'lik KDV ise sonraki ayda mahsup edilmek üzere 190 Devreden KDV hesabına kaydedilmiştir.

C firmasının satış kaydı:

C firması satış faturasında aşağıdaki bilgilerin yer alması gerekmektedir.

Teslim tutarı	20.000
Hesaplanan KDV (%18)	3.600
Tevkifat oranı	5/10
Alıcı (teslim alan) tarafından tevkif edilecek KDV	1.800*
Tevkifat dahil toplam tutar	23.600**
Tevkifat hariç toplam tutar	21.800***

120 ALICILAR	21.800	
(3) 136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR	1.800	
136.05 KDV Tevkifatından alacaklar 1.800		
600 YURTIÇİ SATIŞLAR		20.000
391 HESAPLANAN KDV		3.600
391.02 %18 Hs. KDV 1.800		
391.05 KDV Tevkifatı 1.800		

117 seri nolu KDV Genel Tebliği'nin 5 numaralı "Tevkifata Tabi İşlemlerde KDV İadesi" başlığında belirtildiği üzere, C Firması, toplam 3.600 TL'lik KDV'nin 1.800 TL'sini alıcı işletmeden tahsil edecek, kalan 1.800 TL'yi ise devletten iade alabilecektir. Bu yüzden iade alınacak olan 1.800 TL'lik KDV tutarı bir alacak hakkı doğurduğu ve bu alacak da işletmenin esas faaliyet dışı alacağı olduğu için 136 Diğer Çeşitli Alacaklar hesabına kaydedilmiş, alıcıdan tahsil edilen KDV ve iade alınacak KDV'nin karşılığı ise 391 Hesaplanan KDV hesabına kaydedilmiştir. Ayrıca, KDV işlemlerinin daha kolay takip edilebilmesi için iade alınacak KDV'nin 391 Hesaplanan KDV hesabının altında "391.05 KDV Tevkifatı" yardımcı hesabında izlenmesi daha uygun olacaktır.

C firmasının KDV Tahakkuk kaydı:

C firmasının satış işleminin yapıldığı dönemde başka bir mali işlem yapmadığı varsayılmıştır. Söz konusu firma aynı dönemde bu işlemle ilgili tevkifat uygulanmayan KDV tutarını 1 nolu KDV ile beyan ettiği, alıcı Y firması da yaptığı tevkifatı 2 nolu KDV beyannamesini vergi dairesine verdiği varsayılmıştır. Bu durumda C firmasının KDV tahakkuk kaydı aşağıdaki şekilde yapılması gerekir.

Önceki aydan devreden KDV	= 1.800
191 indirilecek KDV	= 0
391 Hesaplanan KDV	= 3.600
391.02 %18 Hs. KDV	1.800
391.05 KDV Tevkifatı	1.800
136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR	= 1800
136.05 KDV Tevkifatından alacaklar	1.800

.../.../.....		
(4)	391 HESAPLANAN KDV	3.600
	391.02 %18 Hs. KDV	1.800
	391.05 KDV Tevkifatı	1.800
	190 DEVREDEN KDV	1.800
	136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR	1.800
	136.05 KDV Tevkifatından alacaklar	1.800

C firması malı aldığıında toplam 3.600 TL'lik KDV'nin 1.800 TL'sini satıcı işletmeye, 1.800 TL'sini ise devlete ödemek üzere 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar hesabına kaydetmiştir. Alıştan sonraki KDV tahakkuk kaydında 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar hesabına yazdığı 1.800 TL'lik KDV'yi 191 İndirilecek KDV hesabından indirim konusu yapmıştır. Ortaya çıkan ve indirim konusu olan 1.800 TL tutarındaki KDV 190 Devreden KDV hesabına aktarılmıştır.

Söz konusu firma malı sattığında; işleme konu olan 3.600 TL'lik KDV'nin 1.800 TL'sini alıcı Y Firmasından alacaklanmış, kalan 1.800 TL'yi ise devletten iade almak üzere 136 Diğer Çeşitli Alacaklar hesabının borcuna karşılık 391 05 KDV tevkifatı yardımcı hesabının alacağına kaydetmiştir. Satış işleminden sonra yapılan KDV tahakkuk kaydında devlete ödenmesi gereken (391.02 nolu hesaba kaydedilen) 1.800 TL'lik KDV 190 Devreden KDV hesabından mahsup edilmiş, 391.05 KDV tevkifatı hesabında kayıtlı olan 1.800 liralık İade alınacak tutar ise 136 Diğer Çeşitli Alacaklar hesabından mahsup edilmiştir.

Örnek uygulama 2

Demir çelik ürünlerinin alım satım işlerini yapan C firması Y firmasından %18 genel KDV oranına tabi alüminyum saç paneli plakası (adet) KDV hariç 250 TL'den 60 plakayı peşin olarak satın almıştır. C firması bu panelleri plakası KDV hariç 300 TL'ye peşin olarak satmıştır. 122 Seri nolu KDV Genel Tebliğine göre alüminyum ürünleri 5/10 oranında kısmi tevkifata tabidir. C firmasının bu dönemde başka bir mali işlem yapmadığı varsayılmıştır.

Tevkifata tabi teslim alımında KDV durumu

191 İndirilecek KDV = 2.700 TL (250x60x0,18)

360 Ödenecek Vergi ve Fonlar = 1.350 TL [250x60x0,18x(5/10)]

C firmasının tevkifata tabi tesliminde KDV durumu

391 Hesaplanan KDV = 3.240 TL (300x60x0,18)

136 Diğer Çeşitli Alacaklar = 1.620 TL [300x60x0,18x(5/10)]

C firmasının KDV tahakkuk kaydı aşağıdaki şekilde olur.

	.../.../.....		
(5)	391 HESAPLANAN KDV	3.240	
	391.02 %18 Hs. KDV 1.620		

391.05 KDV Tevkifatı	1.620		
360 ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR		1.350	
360.05 Tevkif Edilen KDV	1.350		
191 İNDİRİLECEK KDV			2.700
191. 02 %18	1.350		
191.05 KDV Tevkifatı	1.350		
136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR			1.620
136.05 KDV Tevkifatından alacaklar	1.800		
360 ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR			270
360.03 Ödenecek KDV	270		

C firması alüminyum paneli aldığı toplam 2.700 TL'lik KDV'nin 1.350 TL'sini satıcı işletmeye ödemiş, 1.350 TL'sini ise devlete ödemek üzere 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar hesabına kaydetmişti. Alüminyum paneli sattığında ise toplam 3.240 TL'lik KDV'nin 1.620 TL'lik kısmını alıcı işletmeden tahsil etmiş ve 1.620 TL'lik kısmını ise devletten iade almak veya indirim konusu yapmak üzere 136 Diğer Çeşitli Alacaklar hesabına kaydetmişti.

Bu işlemler sonucunda, işletmenin, 191 İndirilecek KDV hesabında bulunan 2.700 TL ile teslimde alıcı işletmenin tevkif ettiği, 136 Diğer Çeşitli Alacaklar hesabına kaydedilen ve iade ve indirim konusu olan 1.620 TL'lik tutar; teslimi alırken tevkif ettiği ve 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar hesabına kaydedilen 1.350 TL'lik tutar ile 391 Hesaplanan KDV hesabında kayıtlı olan 3.240 TL'lik tutardan karşılıklı mahsup edilmiş, aradaki fark ise 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar hesabının alacağına kaydedilmiştir.

Herhangi bir işletme normal bir mal alım işlemi belirlenen oranda KDV'yi satıcı işletmeye öder, mal satış işlemi ise aynı oranda KDV'yi alıcı işletmeden tahsil eder. Burada işletmenin devlete ödemesi gereken KDV tutarı satış işleminden elde ettiği brüt karın o satış işlemi kullanılan KDV oranı ile çarpılması sonucu ortaya çıkar.

Örneğin işletme, %18 KDV hariç maliyeti 10.000 TL olan bir malı KDV hariç 15.000 liraya sattığında işletmenin devlete ödemesi gereken KDV:

$$\text{Brüt Kar} = 15.000 - 10.000 = 5.000 \text{ TL}$$

$$\text{KDV Tutarı} = \text{brüt kar} \times \text{KDV oranı} = 5.000 \times \%18 = 900 \text{ TL olarak hesaplanır.}$$

Alış ve satış kayıtları yapıldıktan sonra KDV tahakkuk kaydı yapıldığı varsayıldığında

$$191 \text{ İndirilecek KDV} = 1.800 \text{ TL, } 391 \text{ Hesaplanan KDV} = 2.700 \text{ TL}$$

Ödenmesi Gereken KDV = 900 TL ortaya çıkar.

Örnek 1'de yapılan yevmiye kayıtlarından sonra C işletmesinin KDV hesaplarının durumu Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3 C İşletmesinin KDV Hesapları

Hesaplar	Borç	Alacak
136 Diğer Çeşitli Alacaklar	1.800 ²	1.800 ³
190 Devreden KDV	1.800 ⁴	1.800 ⁵
191 İndirilecek KDV	3.600 ⁶	3.600 ⁷
360 Ödenecek Vergi ve Fonlar	1.800 ⁸	1.800 ⁹
391 Hesaplanan KDV	3.600 ¹⁰	3.600 ¹¹

Brüt kar = 20.000 – 20.000 = 0

Ödenecek vergi = 0

C işletmesi kısmi tevkifata tabi bir malı maliyet fiyatına sattığı için KDV alacağı ve yükümlülüğü ortaya çıkmamıştır.

Eğer bir işletme, kısmi tevkifata tabi bir teslim ve hizmeti karlı bir şekilde gerçekleştirirse; KDV borcu brüt karın KDV oranı ile çarpılması ile elde edilen tutarın 1-tevkifat oranı ile çarpımı sonucunda bulunur. Örnek 2 dikkate alındığında;

Brüt kar = 18.000 – 15.000 = 3.000 TL

Ödenecek KDV = 3.000 x [1-(5/10)]x0,18 = 270 TL dir.

Değerlendirme ve Sonuç

İşletmelerin gerçekleştirdikleri teslim ve hizmetlerin bedelleri üzerinden KDV hesaplanmaktadır. Yapılan işlem KDV tevkifatına tabi değil ise satıcı işletme, teslimi veya hizmeti alan alıcı işletmeden hesaplanan KDV'yi tahsil etmekte; bu KDV'yi devlete ödemekte ya da teslimi veya hizmeti alırken ödediği KDV'den mahsup etmektedir. Alıcı işletmeler teslimi veya hizmeti alırken hesaplanan KDV'yi satıcı

² 3 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

³ 4 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

⁴ 3 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

⁵ 4 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

⁶ 1 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

⁷ 2 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

⁸ 2 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

⁹ 1 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

¹⁰ 4 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

¹¹ 3 nolu yevmiye kaydında yer alan tutar

işletmeye öder. Teslim veya hizmet verirken alıcı işletmeden tahsil etmiş olduğu KDV'yi devlete öder ya da satıcı işletmeye ödemiş olduğu KDV'den mahsup eder.

Teslim ve hizmet ifası tevkifata tabi ise, 117 Seri Nolu KDV Genel Tebliği'ne göre, teslim veya hizmet bedeli üzerinden hesaplanan vergi, teslim veya hizmeti yapanlar tarafından değil bu işlemlere muhatap olan alıcılar tarafından kısmen veya tamamen vergi sorumlusu sıfatıyla beyan edilip devlete ödenmektedir.

KDV tevkifatı, kısmi ve tam tevkifat olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Söz konusu tebliğe göre, kısmi tevkifat, hesaplanan KDV'nin maliye bakanlığınca belirlenen kısmi işleme muhatap olan alıcılar tarafından, diğer kısmı ise teslimi yapan tarafından beyan edilip ödenmesidir. Tam tevkifat ise, işlem bedeli üzerinden hesaplanan KDV'nin tamamının işleme muhatap olan alıcılar tarafından ödenmesidir.

117 Seri Nolu KDV Genel Tebliğinin 1.3. bölümünde belirtildiği gibi tevkifat uygulayan alıcının KDV mükellefiyetinin bulunması ve tevkifat uyguladığı teslim veya hizmeti indirim hakkı tanınan işlemlerde kullanacak olması halinde, sorumlu sıfatıyla beyan edilen tutar, beyanın yapıldığı ay içinde verilmesi gereken 1 No.lu KDV beyannamesinde indirim konusu yapılabilecektir.

Yapılan çalışma sonucunda, Tevkifata tabi bir teslimin yeniden tesliminde tevkifat tutarı, KDV iadesi ve KDV indirimi hesaplanmış, bu işlemlerin muhasebe kayıtları kamuyu aydınlatma ilkesi dikkate alınarak uygun hesaplara kaydedilmiştir. Buna ilaveten, tevkifata tabi olsun veya olmasın; alınan bir teslim maliyetine teslim edildiğinde KDV yükümlülüğü ve KDV alacağı'nın ortaya çıkmadığı, kısmi tevkifata tabi bir mal karlı satıldığında ödenecek KDV, brüt karın KDV oranı ile çarpılması ile elde edilen tutarın (1-tevkifat oranı) ile çarpımı sonucunda ortaya çıkan tutar olduğu ortaya konulmuştur.

Kaynakça

117 Seri Nolu KDV Genel Tebliği. (2012, 14 4). (28264). T.C. Resmi Gazete.

Ağar, Serkan. (2012). Ankara Barosu. 01 05, 2016 tarihinde <http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/kdv.pdf> adresinden alındı

Bulut, Fevzi; Coşkun, Oktay. (2011). Yapım İşlerinde KDV Tevkifatı Uygulaması. Mali Çözüm(104), 161-170.

Bulut, Fevzi; Coşkun, Oktay. (2011). Fason Tekstil ve Konfeksiyon Hizmetlerinde KDV Tevkifatı. Mali Çözüm(107), 175-182.

Deloitte. (2016, 01 13). Deloitte Vergi Net. <http://www.verginet.net/dtt/1/KDV-Tevkifat-Oranlari.aspx> adresinden alındı

Ercan, İbrahim (2010). İşgücü Hizmeti Temininde KDV Tevkifatı Uygulaması. Mali Çözüm(102), 229-242.

Kartal, Zihni. (2012, Marat - Nisan). KDV Tevkifatı Konusundaki Son Düzenlemeler (Tam Tevkifat). Mali Çözüm, 97-105.

Katma Değer Vergisi Kanunu. (1984, 2 11). (18563). T.C. Resmi Gazete.

Tuna, Selim, (2013). Katma Değer Vergisi Kısmi Tevkifat Uygulamasında KDV indirimi ve Karşılaşılan Sorunlar. Mali Çözüm(117), 183-190.

Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr, Erişim: 10-1-2016.

Uçan, Raşit; Topal, Derya, (2015). KDV Uygulama Genel Tebliğinde Kısmi Sorumluluk Uygulaması Ve Kısmi Sorumluluk Kapsamındaki İşlemlerde KDV İade Uygulaması. Vergi Raporu(185), 79-92.

Uğurlu, Uğur. (2014). Orman Ürünleri KDV Tevkifatında Tereddüt Edilen Bazı Hususlara İlişkin Açıklamalar. Vergi Raporu(178), 95-100.

Vergi Usul Kanunu, (1961, 1 4). (10703). T.C. Resmi Gazete.

Antalya’da Faaliyet Gösteren Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde İnovasyon ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma

A Research on Investatigation of Relationship Between İnnovation and Business Performance in Four and Five-Star Hotels in Antalya

H. Mustafa PAKSOY¹
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Nazlı ERSOY²
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı otel işletmelerinde gerçekleştirilen inovasyonlar ile işletme performansı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. İnovasyon ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırma bulunmasına karşın, çalışmaların farklı sektörlerde devam etmesi, sonuçların doğrulanabilirliği ve genellenebilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmada verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Anket uygulamasının ana kitlesini Antalya Belek, Konyaaltı ve Lara bölgesinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin genel müdürleri ve departman müdürleri oluşturmuştur. Çalışma sonucunda 100 adet anket formuna ulaşılmış ve inovasyon faaliyetleri ile işletme performansı arasındaki ilişki incelenmiştir.

Anahtar Sözcük: İnovasyon, İnovasyon Kültürü, İşletme Performansı.

Abstract

The aim of the study is to examine the relationship between business performance and innovations carried out in the hotel business. There are many studies examining the relationship between business performance and innovation. it is important the continuation of work in different sectors in terms of verifiability and generalizability of the results. In collecting the data required in the research was used survey method. Main mass of the survey application has established general manager and department managers of the four and five star hotels which operates in Konyaalti, Lara and Belek. 100 questionnaires were reached as a result and was determined the relationship between innovation activities and business performance.

Keywords: İnnovation, İnnovation Culture, Business Performance

¹ Prof. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
E-mail: hmpaksoy@yahoo.com

² Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
E-mail: ersoynazli3@gmail.com

Giriş

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler ve artan rekabet sonucu, inovasyon yapmak işletmelerin hayatta kalması için zorunluluk haline gelmiştir (Durna, 2003: 125). Bu gelişmeler ulusal ve uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren işletmeleri yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir. İşletmeler arasında yaşanan rekabet ve rekabet üstünlüğünü elde etme çabaları bu değişimlerden dolayı daha farklı boyutlar kazanmış, gittikçe artmıştır. Günümüzde maliyet ve kaliteye ihtiyaç duyulduğu fakat sürdürülebilir rekabet gücü için yeterli olmadığı genel olarak kabul edilmekte ve yenilikçi yaklaşımlar taşıyan küresel ölçekte daha fazla inovasyon yapabilmek önemli hale gelmektedir.

İnovasyon yeni bir olgu değildir. Buna rağmen inovasyon, küresel yarışta sürekli rekabet üstünlüğü elde etmek ve karşılaşılan çevresel problemlerin üstesinden gelmek amacıyla firmalara stratejik avantaj sağladığından beri, yani özellikle son yirmi yıldır, akademik ve sınıflar çevresinde tanınan bir alan haline gelmiştir (Drucker, 1985; Hitt vd., 2001; Kuratko vd., 2005).

İnovasyonun gerekliliği günümüz toplumları ve işletmeleri tarafından anlaşıldığından, iş görenlerin ve örgütün inovasyon sürecine etkin katılımını ve yaratıcı düşüncelerini sağlayacak faktörlerin işletmelerde uygulanmasına önem verilmektedir. Bunlardan en önemlisi, işletme performansını artırmaya yönelik uygulamaların işletmede yaratılacak inovasyon kültürü ile bütünleştirilmesidir. İşletmelerin nihai hedefi olan kar elde etme, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü yakalama ve itibar sahibi olma konusunda başarılı olmalarının sağlanmasında çalışanların işe karşı duydukları istek ve belli bir çaba sonrasında oluşan performans düzeyleri belirlenen hedeflere ulaşmak bakımından önemlidir. Bu nedenle, işletme performansını artırmaya yönelik uygulamalara ağırlık verilirken işletme performansı ile doğrudan ilişkili olan inovasyon kültürünü oluşturmak ve bu kültürü kurum kültürü haline getirilerek başarılı bir şekilde uygulamak gerekli hale gelmiştir. İnovasyon kültürünü işletme tabanına yayma konusunda ise en önemli görev genel müdüre düşmektedir. İnovasyon kültürünü yaymak ve bir amaç haline getirmek için şirket içi yardımlaşma kültürünün gelişmiş olması, yöneticilerin çalışanlarıyla kurdukları iletişim kalitesi, bireysel olarak ön plana çıkma durumundan çok takım çalışması ve başarısı önemlidir. Üst yönetimin örgütsel bağlılık ve yenilik-yaratıcılık noktasında çalışanlar açısından önemli derecede söz sahibi olduğu böyle bir ortamda yönetim tarafından alınan kararlar ve amaç olarak belirlenmiş hedefler, örgütlerin uzun dönemde sürdürülebilir başarı yakalamasında önemli sayılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı otel işletmelerinde inovasyonun işletme performansı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada; inovasyon ile işletme performansı ilişkisi, Antalya Belek, Konyaaltı ve Lara bölgesinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri tabanında incelenmiştir. Araştırmanın ilk bölümünde inovasyon – işletme performansı kavramlarına değinilmiştir, araştırma kısmında ise inovasyon- işletme performansı ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla oluşturulan araştırma modeli çerçevesinde türetilen hipotezler ışığında inovasyon- işletme performansı ilişkisi ortaya konulmuştur.

İnovasyon

İnovasyon literatüründe, farklı inovasyon tanımları yer almaktadır. Uluslararası düzeyde kabul gören kaynakların başında gelen OECD ile Eurostat'ın birlikte yayınladığı Oslo Manual Kılavuzunda (2005: 46) inovasyon; yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş mal ve hizmet veya sürecin, yeni pazarlama yönteminin veya yeni örgütsel yöntemin işletme içi uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde uygulanması" şeklinde ifade edilmiştir. Genel geçer bir ifade halini almış bu tanıma bakıldığında inovasyon kavramının; ürün veya süreç ile yeni pazarlama yöntemi veya örgütsel yöntemle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yaygın kanının aksine inovasyon, salt teknoloji ile veya buna dayalı ürünlerle yahut süreçlerle ilişkili olarak görülemez (Yavuz, 2010:5). Birçok disiplinin içerisinde yer alan inovasyon kavramı farklı perspektiflere göre değişik şekillerde tanımlanabilmektedir (Damanpour ve Schneider, 2006: 216). Bu nedenle kavramın tanımlanması noktasında literatürde oluşmuş bir konsensüsten bahsetmenin mümkün olmadığı söylenebilir (Bolton, 1993: 58; Armbruster vd., 2008: 645). Bu bağlamda Flynn ve diğerleri (2003: 418) kavramı, elde edilen fırsatları yeni fikirlere dönüştürme ve bu yeni fikirlerden kullanımı yaygın pratiklere ulaşma süreci şeklinde tanımlamışlardır. İnovasyonun sözlük anlamı, rakipler üzerinde avantaj sağlamak veya yenilikçi olmak için tasarımda, üretimde veya ürün pazarlamada yeni yaklaşımlar geliştirmek olarak tanımlanmaktadır (Dictionary of Business, 2002: 266). Rekabet üstünlüğü yakalamak için farklılık, yenilik, yaratıcılık ve inovasyon gibi kavramlardan bahsedilmesine rağmen inovasyon kavramının tam olarak anlaşılmadığı görülmektedir (Kavrakoğlu, 2006: 166). Yenilik denildiğinde ticari başarıya sahip olsun veya olmasın, her türlü yeni eylem anlaşılmaktadır. İnovasyon, kavram olarak, hem bir süreci hem de yenilikle noktalan bir sonucu anlatır. "Innovation" sözcüğünün teknik bir sözcük olarak kabul edilip, Türkçe literatürde "inovasyon" şeklinde kullanılması gerekir ve tıpkı motivasyon sözcüğü gibi yaygınlaşması ve dilimize yerleşmesi gerekmektedir (Eraslan vd., 2008: 9-10). Bilindiği gibi, 1950'ler ve 1960'lardaki "verimlilik", 1970'ler ve 1980'lerdeki "kalite" ve 1980'ler ve 1990'lardaki "esneklik" kavramlarından sonra günümüzde küresel rekabetin odak noktasına "inovasyon (yenilik)" kavramı oturmuştur (Janszen, 2000: 3).

İnovasyon Türleri

İnovasyonun yapılış şekline, büyüklüğüne ve pazarda yaratacağı etkilere göre farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. OECD ve Eurostat (2005)'nin inovasyon sınıflamasına göre; firma düzeyinde inovasyon, ürün, süreç, organizasyonel ve pazarlama olmak üzere dört türe ayrılmaktadır. Turizm sektöründe ise Abernathy ve Clark (1985) turizm sektörüne uyarladıkları bir model geliştirmişlerdir. Yaptıkları çalışmada dört tür inovasyondan bahsetmektedirler.

Düzenli İnovasyon; En az radikal inovasyon bu başlık altında toplanmaktadır. Etkileri uzun zaman içerisinde fark edilebileceği gibi aynı zamanda fark edilmeyebilir. Bu grup için örnek olabilecek olaylar:

- Daha geniş yapılara yatırım yapmak,
- Teknolojik değişiklikler veya iş programları ile engelleri ortadan kaldırmak,

- Hizmet içi eğitim,
- İyi şekilde tanımlamak koşulu ile hizmet kalitesini yükseltmek,
- Aynı metot ve ürünlerle yeni pazarlara girmek.

Niş İnovasyon; Genelde temel yeterlilik veya bilgiye değil yapısal işbirliklerine işaret eder. Turizmde inovasyona yönelen kişi veya araştırmacılar genelde bu kategorideki fırsatlara yönelmektedir. Turizm sektörüne girmek için yeni işletme türlerinin kurulmasının yanı sıra, faaliyet gösteren işletmelere destek olmak amaçlı yeni destinasyonlar geliştirilip hayata geçirilebilir. *Devrimsel İnovasyon;* Tüm sektörlerin etkilenebileceği inovasyon türüdür. Yapılan inovasyonla sektörde ihtiyaç duyulan yetiler uzun zaman sonra değişmek zorunda kalabilir. Devrimsel inovasyon kapsamına işletmeye yeni bir teknolojinin getirilmesi girebilir. *Mimari İnovasyon;* Bu tür inovasyon tüm yapıyı değiştirmekle beraber turizm konseptini tekrar şekillendirecek kuralları oluşturmayı hedefler. Yeni kaynakların kullanılması ve altyapının tekrardan tanımlanması örnek verilebilir.

Turizmde sektörde inovasyon faaliyetleri diğer sektörlerle nazaran daha alt düzeydedir. Son yıllarda meydana gelen gelişmeler sonucunda inovasyon faaliyetleri turizm sektöründe de kabul görür hale gelmiştir (John Stanley Metcalfe ve Ian Miles, 1999). Turizm alanında yoğun şekilde inovasyon faaliyetlerinin gerçekleşmemesini araştırmacılar bilgi transferinde yaşanan bozukluklara bağlamaktadır. Bilginin aktarımında yapısal unsurlar önemli role sahiptir. Sektörde bulunan irili ufaklı işletme sayısı ve bu işletmelerin kurulması ve piyasadan yok olması diğer sektörlerle oranla daha fazladır. Verinin toplanması, işlenmesi ve bilgiye dönüştürülerek yaratıcı inovasyon alt başlıklarına dönüştürülmesi yapısal değişiklikler tarafından engellenebilir (Lafferty, G. ve Fossen A., 2001).

İşletme Performansı

Organizasyonlar değişen rekabet koşullarında varlıklarını sürdürebilmek için günümüzde performans ve performansın gelişimi konusuna daha fazla önem vermeye başlamışlardır (Çalışkan vd., 2011:364). Performans, bir örgütün kaynaklarını etkin ve verimli biçimde kullanarak amaçlarına ulaşabilme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Daft, 2000; Boyne, 2003). Performans, bir örgütün misyonunu, vizyonunu ve stratejisini gerçekleştirmede önemli bir parametredir. Örgüte ortak bir dil sunan performans iletişimi artırmaktadır. Performans örgütleri daha esnek bir yapıya dönüştürdüğü için bu tür örgütlerde değişiklikleri ve yenilikleri uygulamak daha kolay olmaktadır. Ayrıca performans örgüt içerisinde takım çalışmasını teşvik etmekte ve örgütün potansiyel gelişme alanlarını tanımlamaktadır. Performans örgütsel sonuçları olumlu yönde etkilemektedir. Performans personelin eğitilmesine imkân verdiği için dolayı örgütsel öğrenmeyi teşvik etmektedir. Performans güvenli ve kaliteli gelişim girişimlerine de odaklanmaktadır (Jeffcott ve Mackenzie, 2008:190-191).

İşletme performansı ile ilgili araştırmalarda çoğunlukla kullanılan performans değişkeni finansal performans ölçüleridir. Finansal performans değişkeni olarak genellikle işletmenin kârlılığı veya büyümesi temel alınmaktadır. Ancak, günümüz rekabetçi ortamında ve değişen çevre şartlarında işletme performansını değerlendirmek için finansal ölçüler yeterli olmamaktadır. İşletme performansını

değerlendirmek için finansal performansı doğrudan etkileyen, işletmenin başarılı ve başarısız yapan finansal olmayan boyutların da ölçümü gerekmektedir (Avcı 2005; Chin; Pun 2003).

Otel işletmelerinin, kendisinden, müşterisinden, sektördeki değişim hızından kaynaklanan birçok neden finansal göstergeler dışında finansal olmayan göstergelerin de dikkate alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak otel işletmelerinde performans kavramını finansal olmayan performans boyutları olan, yenilik, çalışma yaşam kalitesi, kalite, verimlilik, sosyal kabul boyutları ile birlikte düşünmek gerekir.

Genel olarak, işletme performansını ele alan çalışmalara bakıldığında farklı performans boyutlarının kullanıldığı görülmektedir. Kueng ve Krahn (1999), çalışmalarında temel işletme performansını yenilik boyutu, finansal boyut, müşterilerle ilgili boyut, çalışanlarla ilgili boyut ve toplumsal boyut olmak üzere beş boyutta incelemişlerdir. Akal (2003) işletme performansının boyutlarını etkinlik, verim, verimlilik, kalite, yenilik, çalışma yaşamının kalitesi, kârlılık ve ekonomiklik olarak belirtmiştir. Avcı (2005) ise işletme performansını, finansal boyut, hizmet kalitesi boyutu, çalışma yaşamının kalitesi boyutu, yenilik boyutu, verimlilik boyutu ve toplumsal boyut olarak incelemiştir.

Benzer biçimde, iş gören motivasyonu, pazar performansı, verimlilik performansı ve toplumsal performans işletme performans boyutları olarak kullanılmıştır (Lai; 2003; Lai ve Cheng; 2005). Robinson, Anumba, Carrillo et Al (2005) işletme performansını finansal boyut, müşteriler boyutu, çalışanlar boyutu ve toplumsal boyut ve süreçler ve ürün boyutu olmak üzere beş boyutta incelemiştir.

İnovasyon ve İşletme Performansı İlişkisi

İnovasyonların işletme performansına etkisi satışlardan, pazar payı ve üretimin karlılığına ve verimliliğe kadar geniş bir alanda olabilir (OECD-Oslo Manual, 2005). Yazında inovasyon ve işletme performansı arasındaki ilişkiye yönelik birçok çalışma bulmak mümkündür. İnovasyon faaliyetlerinin işletme performansını artırdığını ortaya koyan (Zehir ve Özşahin 2006: 141; Erdil ve Kitapçı 2007: 237; Hoq ve Ha 2009: 105) ve yenilik yeteneğinin işletme performansı ile anlamlı ve olumlu yönde bağlantılı olduğunu ortaya çıkaran çalışmalara rastlanmaktadır (Jong ve Vermeulen 2003: 846; Vincent vd. 2004; Cheveerug ve Ussahawanitchakit 2008; Eren vd. 2010: 3102-3116). Karakılıç (2009: 204) ise yenilikleri yakından takip edebilen örgütlerin, rekabetçi üstünlük sağlamanın yanında örgüt performanslarında da iyileşmeler sağlayabildiklerini ifade etmektedir.

Oslo Kılavuzu'nda işletme düzeyinde yenilikler yapılmasının amacının işletme performansını artırmak olduğu belirtilmiştir (OECD ve Eurostat, 2005, s.101). Alan yazında pozitif yönlü inovasyon ve işletme performansı ilişkisini içeren çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Han vd., 1998; Roberts, 1999; Vasquez vd., 2001; Calantone vd., 2002; Cho ve Pucik, 2005; Crossan ve Apaydin, 2010; Artz vd., 2010; Gunday vd., 2011). Yenilik yapan işletmeler yeni pazarlar geliştirme yoluyla karlılıklarını artırmakta (Cabello-Medina vd., 2011, s.814) ve yenilik

işletmelere rekabet avantajı sağladığı için yüksek gelir elde etmektedirler (Roberts, 1999; Roberts ve Amit, 2003).

İşletme için yenilikler, karşılaşılan problemlere çözüm üretme, çevresel değişiklikler sonucunda ortaya çıkan fırsatları değerlendirme ve tehditlerden korunma aracıdır. Yani yenilikler, çevresel değişikliklere uyum sağlayarak işletmenin sürdürülebilir olması ve ayakta kalmasını sağlamaktadır (Uzkurt, 2010: 16).

Turizm işletmelerindeki inovasyon faaliyetlerini değerlendirmeye yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında; Sundbo, OrfilaSintes ve Sørensen (2007); turizm işletmelerindeki yenilikçi davranışlar ve sistemler için teorik bir çerçeve oluşturmuşlardır. Durna ve Babur (2011), tarafından yapılan Müşteri çalışmada otel işletmelerindeki yenilik uygulamaları incelenmiş işletmeler için fayda sağlayabilecek teorik bilgiler sunmuştur. Tekin ve Durna (2012) ise otel işletmelerindeki yenilik yönetimi uygulamalarında üst kademe yöneticilerinin bakış açılarıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonunda otel işletmelerinde yenilik kararlarının oluşmasında çoğunlukla otel işletmesi sahibi ve yönetim kurulu başta olmak üzere işletme yöneticilerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Küçük ve Kocaman, 2014: 38).

Turizm sektörünün gelişimi ile inovasyon düzeyi arasında bir korelasyon bulunduğuna ilişkin, literatürde çeşitli deliller bulunmaktadır (Nordin, 2003). Turizm sektöründe inovasyon faaliyetleri son derece yeni olsa da, bu alandaki inovasyon faaliyetlerinin önemi gün geçtikçe fark edilmekte ve bu alanda çalışmalar yoğunlaşmaktadır. Özellikle OECD ülkeleri bu alanda önemli çalışmalar yapmakta ve turizm sektöründe inovasyon merkezli politikalar geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir. OECD ülkelerinin haricinde pek çok turizm alanında önde olan ve öne çıkmak isteyen ülkeler de kalkınma politikalarının içerisine inovasyon merkezli turizm kalkınma politikalarını da dâhil etmeye başlamışlardır. Pivcevic ve Petric (2011: 144) yaptıkları literatür derlemesinde, inovasyonların otel kategorisine bağlı olarak arttığı, otelin imajı ve müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, zincir otellerde daha yüksek olduğu, en fazla bilgi teknolojilerinde görüldüğü, işletmeler ve turizm örgütleri arasındaki işbirliğinin otel inovasyonu üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu, personel eğitimi, kalifiye personel ve liderliğin otel inovasyon faaliyetlerini etkilediği ve otelleri inovasyona yönelten en önemli nedenlerin de kalite ve müşteri memnuniyeti olduğu sonucuna varmışlardır. Bunun yanında otelcilik sektöründe en fazla inovasyonun, sırasıyla hizmet, pazarlama, süreç ve örgütsel inovasyon alanında gerçekleştiğini ortaya koymuşlardır (Erdem vd., 2013: 81).

Metodoloji

Araştırmanın temel amacı otel işletmelerinde gerçekleştirilen inovasyonların işletme performansına etkisini veya katkısını ortaya koymaktır. Başka bir ifadeyle, otel işletmelerindeki inovasyon yönlülüğün işletme performansı ve işletme performansının alt boyutlarından olan tüketicilerle ilgili boyut, finansal boyut, örgütsel boyut, toplumsal boyut, çalışanlarla ilgili boyut ile ilişkisini

incelemek ve oluşturulan hipotezler ışığında karşılıklı etkileşimlerin yön ve niteliğini belirlemektir.

Araştırma Antalya Belek, Konyaaltı ve Lara bölgesinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı olmak üzere toplam 40 otel işletmesi bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamındaki otel işletmelerinin bazılarıyla randevu alınarak bazılarıyla ise randevu alınmadan görüşülmüş ve anket formları kendilerine ulaştırılmıştır. İşletme performansı objektif ve subjektif performans değişkenleri kullanılarak ölçülebilmektedir. İşletme performansı subjektif ve objektif olmak üzere iki yöneme göre ölçülmektedir. İşletme performansını belirlemenin en uygun yöntemi objektif ölçütler kullanılmaktadır. Fakat; örgütlerden gerçek ya da mutlak performans verilerini elde edebilmek oldukça zordur. Bu nedenle araştırmacılar, işletme performansının ölçülmesinde subjektif değerlendirmeleri güvenilir bir araç olarak görmektedirler. Diğer bir ifadeyle, örgütsel performansın algılanan ölçümünün, objektif performans ölçümünün uygun bir ikamesi olduğu öne sürülmektedir (Naktiyok ve Küçük 2003: 53).

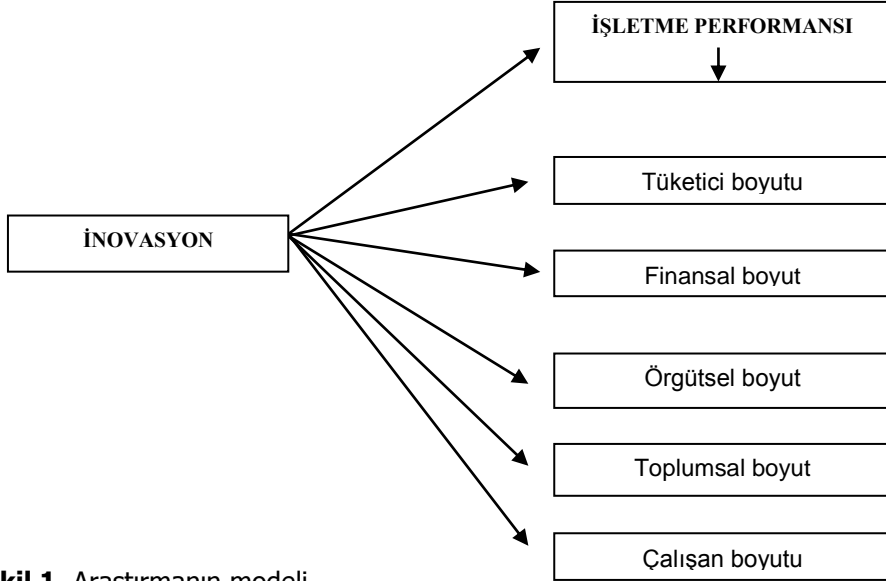
Bu çalışmada işletme performansı subjektif performans değişkenleri kullanılarak ölçülmüştür. İşletme yöneticilerinden subjektif performans boyutlarında yer alan her bir değişkenle ilgili olarak işletmelerini son üç yıl baz alınarak değerlendirmeleri istenmiştir. Saha çalışması Kasım-Aralık 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Turizm faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı bir yer olmasından dolayı araştırma için Antalya'da faaliyet gösteren otel işletmeleri seçilmiştir.

Araştırma ile ilgili verilerin toplanmasında anket tekniğinden yararlanılmıştır. Yüz yüze görüşülerek doldurulan anket formunda derecelendirme yapılırken 5 noktalı Likert ölçeği kullanılmıştır. İşletme performansı ölçeğindeki ifadeler için "Çok düşük (1) – Çok yüksek (5)" derecelendirmesi yapılırken, inovasyon ölçeğinde ise, "Kesinlikle katılmıyorum(1)- Kesinlikle katılıyorum (5)" derecelendirmesi yapılmıştır. Anket, üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde, benzer araştırma konuları belirlenerek ve (Özşahin vd.2005: 149; Eren vd. 2005: 212; Alpkan vd. 2005: 180; Erdil ve Kitapçı 2007: 240; Apaydın 2008: 135) gibi araştırmacıların yenilikçilik ile ilgili geliştirdikleri ölçeklerden faydalanılarak (Erdem vd., 2011: 94) tarafından oluşturulan 10 önermeli bir inovasyon ölçeği bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde katılımcıların rakiplerle kendilerini kıyaslayarak ve işletmenin son 3 yılını göz önünde bulundurarak cevaplandırmaları istenen işletme performansı ölçeği yer almaktadır. Konaklama işletmelerinin performansını ölçmek için Kuşluvan ve Eren (2008: 181) tarafından geliştirilen işletme performansı ölçeği kullanılmıştır. İşletme performansı ölçeği beş boyuttan (çalışanlarla ilgili boyut, finansal boyut, örgütsel boyut, tüketicilerle ilgili boyut, toplumsal boyut) ve 27 önermeden oluşmaktadır. Son bölümde ise işletmelerin ve anketi dolduran yöneticilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS 20 paket programı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında oluşturulan ve yanıtlanarak elimize ulaşan 100 geçerli anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmeye alınan anket formundaki tüm yanıtlar nümerik sisteme dönüştürülerek SPSS istatistik programına yüklenerek istatistiki değerlendirmeleri yapılmıştır. Verilerin normal dağılmaması ve varyanslarının eşit olmaması nedeniyle verilerin değerlendirilmesinde Non Parametrik testlerden Kruskal Wallis- H testi ve Spearman Korelasyon analizi kullanılmıştır. Bağımsız değişken (inovasyon) ile bağımlı değişken (işletme performansı- alt boyutları) arasındaki ilişkileri test etmek için Spearman Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma grubunun ölçeğe verdikleri puanların öğrenim durumuna göre değişip değişmediğini belirlemek için Kruskal Wallis-H testi yapılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerini belirleyebilmek için betimleyici istatistiklerden ve frekans analizinden faydalanılmıştır. Araştırmada değişkenlerin güvenilirliği Cronbach Alfa değerleri ile incelenmiştir. Anket uygulaması sonucu elde edilen değişkenlerden inovasyon ölçeğinin güvenilirliği (0.90) olarak işletme performans ölçeğinin güvenilirliği (0.89) bulunmuştur. Bu oranlar çalışmaya devam edebilmek için yüksek bir değer olarak kabul edilmiştir.

Araştırmaya konu olacak modelin teorik yapısı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir;

Şekil 1. Araştırmanın modeli

Araştırmanın bağımsız değişkenini inovasyon, bağımlı değişkenini ise işletme performansı (tüketicilerle ilgili boyut, finansal boyut, örgütsel boyut, toplumsal boyut, çalışanlarla ilgili boyut) oluşturmaktadır.

Tüm bu görüşler ışığında tarafımızdan şu hipotezler türetilmiştir:

- H1: İnovasyon ile işletme performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
 H2: İnovasyon ile tüketicilerle ilgili boyut arasında anlamlı bir ilişki vardır.
 H3: İnovasyon ile finansal boyut arasında anlamlı bir ilişki vardır.
 H4: İnovasyon ile örgütsel boyut arasında anlamlı bir ilişki vardır.
 H5: İnovasyon ile toplumsal boyut arasında anlamlı bir ilişki vardır.
 H6: İnovasyon ile çalışanlarla ilgili boyut arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik kavramı, yapılan her ölçüm için gereklidir, çünkü güvenirlilik bir ankette yer alan soruların birbirleri ile olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgilenilen sorunu ne derece yansıttığını ifade eder (Kalaycı, 2008). Araştırmada güvenirliliği ölçmek için alfa yöntemi kullanılmıştır. Cronbach Alpha (α) yöntemi, likert ölçekli sorularda kullanılır (Nakip, 2006: 145). Kalaycı (2006: 405), 0 ile 1 arasında değer alan alfa katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenirliliğinin şu şekilde yorumlanabileceğini belirtmektedir: $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir; $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenirliliği düşük; $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir ve $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir. Ankette kullanılan ölçeklerin, güvenirlilik analizi sonucu tespit edilen Cronbach Alpha (α) katsayıları Tablo-1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kullanılan ölçeklerin güvenirlilik analizi sonuçları

Ölçekler	Madde sayısı	Cronbach Alpha (α)
İnovasyon	10	0.900
İşletme Performansı	27	0.896
Tüketicilerle İlgili Boyut	5	0.553
Finansal Boyut	4	0.765
Örgütsel Boyut	5	0.778
Toplumsal Boyut	4	0.611
Çalışanlarla İlgili Boyut	9	0.770

Araştırmamızda, inovasyon ölçeği ($\alpha=0.90$) ve genel işletme performans boyutunun güvenirlilik değeri ise ($\alpha=0.89$) olarak bulunmuştur. Tablodaki ölçeklerin güvenirlilik katsayılarını gösteren Alpha katsayılarının 0,60'ın üzerinde ve araştırma için kabul edilebilir bir değere sahip olduğu görülebilmektedir (Durmuş vd., 2011:89). Tablo 1.'de gösterilen işletme performansı ölçeğinin alt boyutlarından olan tüketicilerle ilgili boyut toplam 5 sorudan oluşmaktadır ve elde edilen düşük bir değerdir (0,55). İşletme performans ölçeğinin diğer boyutlarından olan finansal boyut 4 sorudan oluşmaktadır ve güvenirlilik değeri ise (0.76) olarak bulunmuştur. Örgütsel boyut 5 sorudan oluşmaktadır ve Cronbach Alpha değeri (0.77)' dir. Toplumsal boyut 4 sorudan oluşmaktadır ve güvenirlilik değeri kabul edilebilir bir değer olan (0.61) olarak bulunmuştur. Çalışanlarla ilgili boyut 9 sorudan oluşmaktadır ve güvenirlilik değeri ise (0.77) olarak bulunmuştur. Araştırmamızda kullanılan her iki ölçeğin güvenirlilik

değerinin yüksek olduğu fakat alt boyutlardan tüketicilerle ilgili boyutun güvenilirlik değerinin düşük, toplumsal boyut güvenilirlik değerinin ise kabul edilebilir bir değer olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Bulguları

Katılımcıların Demografik Özellikleri ve İşletme bilgilerine ilişkin Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; anketi cevaplayanların %69'unun erkek, %31'inin kadın olduğu görülmektedir. Medeni durum açısından bakıldığında ise %55'inin evli, %45'inin ise bekâr olduğu tespit edilmiştir. Yaş aralığı açısından baktığımızda; %3'ünün 18- 25 yaş arası, %43'ünün 26-33 yaş arası, %39'unun 34-41 yaş arası ve %12'sinin ise 42-49 yaş arası ve %3'ünün ise 50-57 yaş aralığında yer aldıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların %2'sinin ilköğretim, %16'sının lise, %19'unun ön lisans, %58'inin lisans ve %5'inin lisansüstü ve doktora düzeyinde eğitime sahip oldukları tespit edilmiştir. Kurumda çalışma süreleri incelendiğinde ise, %14'ünün 1 yıldan az, %27'sinin 1-5 yıl arası ve %36'sının 6-10 yıl, %20'si 11-15 yıl ve %3'ünün 16 yıl ve daha fazla deneyime sahip olduğu görülmektedir. Çalışılan işletmedeki pozisyonları ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde %7'sinin genel müdür, %93'ünün departman müdürü olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamındaki otellerin yıldız sayısına bakıldığında %67'si 4 yıldız, %33'ü 5 yıldızlıdır, sahiplik türü açısından bakıldığında ise % 38'i aile işletmesi, %31'i yerli bağımsız işletme, %7'si yabancı bağımsız işletme, %21'i yerli zincir işletme ve %3'ü yabancı zincir işletmedir.

İnovasyon Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

İnovasyon ölçeğine ait ifadelerinin standart sapma değerleri ve aritmetik ortalamaları Tablo-2'de sunulmuştur.

Tablo 2. İnovasyon ölçeğine ilişkin standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri

İnovasyon İfadeleri	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama
İşletmemiz, işlerin yürütülmesinde sürekli yeni yöntemler arayışındadır.	0.975	3.91
İşletmemiz, yeni yöntemlerin bulunmasında oldukça yaratıcıdır	0.872	3.84
İşletmemizde yenilik çok riskli görülmez ve yeniliğe karşı konulmaz.	0.967	3.75
İşletmemiz, yeni ürünleri/hizmetleri rakiplerinden daha önce pazara sunmaktadır.	0.847	3.78
İşletmemizin son 5 yılda pazara yeni ürün/hizmet sunumu artmıştır.	0.821	3.82
İşletmemizde yeni ürün/hizmetlere dair proje ve fikirler sayıca çoktur.	0.872	3.84

İşletmemiz, yeni ürün/hizmet geliştirmeye yeterli bütçe ayırmaktadır.	0.914	3.95
İşletmemiz, sektörde yenilik geliştirmede liderdir.	1.038	2.95
İşletmemizde üst yönetim, yenilik geliştirme çabalarını teşvik eder	0.957	3.75
İşletmemizde üst yönetim, yenilik geliştirme çabalarını ödüllendirir.	1.001	3.08

Tablo-2'de işletmedeki yeniliğe bakış açısının değerlendirildiği ve inovasyon kültürünün hangi oranda işletme tabanına yayıldığını belirlemek amacıyla hazırlanmış olan 10 önermeli inovasyon ölçeğine verilen yanıtların standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde en yüksek değere sahip ifadenin "İşletmemiz, yeni ürün/hizmet geliştirmeye yeterli bütçe ayırmaktadır" ifadesi olduğu görülmektedir. Buradan araştırma kapsamındaki otel işletmelerinin yönetim sürecinde ar-ge'ye önem verdiklerini ve inovasyon faaliyetlerinin işletmenin hedeflerine ulaşması ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü yalması bakımından önemli olduğu görülmektedir. Bu ifadeyi "İşletmemiz, işlerin yürütülmesinde sürekli yeni yöntemler arayışındadır" ifadesi takip etmiştir. Otel işletmelerinin inovasyon yaklaşımlarında toplam kaliteye önem verdiklerini söyleyebiliriz. Bu ifadeyi takip eden "İşletmemiz, yeni yöntemlerin bulunmasında oldukça yaratıcıdır", "İşletmemizde yeni ürün/hizmetlere dair proje ve fikirler sayıca çoktur" ve "İşletmemizin son 5 yılda pazara yeni ürün/hizmet sunumu artmıştır." ifadeleri olmuştur. Genel olarak ifadelere verilen yanıtların ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Buradan işletmenin hedeflediği noktaya ulaşmasında inovasyonun ne kadar önemli olduğunu ve araştırma kapsamındaki otel işletmelerinin çok daha az kaynak, emek ve çaba sarf ederek çok daha fazlasını edinebilmenin en önemli yolu olan inovasyona önem verdiklerini sonucunu çıkarabiliriz. En düşük ortalamaya sahip ifadelerin sırasıyla "İşletmemiz, sektörde yenilik geliştirmede liderdir" ve "İşletmemizde üst yönetim, yenilik geliştirme çabalarını ödüllendirir" olduğu görülmektedir. Beş yıldızlı otel işletmelerinin büyük çoğunluğu sektörde kendi işletmelerini yenilik geliştirme konusunda en ön sıralarda görürken, dört yıldızlı otel işletme yöneticileri bu ifade karşısında rakiplerine kıyasla çok ileride olmadıkları görüşünü belirtmişlerdir. En düşük ortalamaya sahip ifadenin ise İşletmemizde üst yönetim, yenilik geliştirme çabalarını ödüllendirir" olduğu görülmektedir. Buradan işletmelerin inovasyona önem verdiğini fakat ödüllendirmeler konusunda aynı bakış açısına sahip olmadıkları sonucunu çıkarabiliriz. Bu açıdan ödüllendirme önemlidir; çünkü inovasyonun başarılı olma şartlarından birisi de üst yönetimce sahipleniyor ve ödüllendiriliyor olmasıdır.

İşletme Performansı Alt Boyutlarına İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

İşletme performansı alt boyutlarından tüketicilerle ilgili boyut, finansal boyut, örgütsel boyut, toplumsal boyut, çalışanlarla ilgili boyuta ilişkin standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. İşletme performans ölçeğine ilişkin standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri

İşletme Performansı Boyutu	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama
Tüketicilerle İlgili Boyut	0,425	3,72
Müşterilerin memnuniyet düzeyi	0.646	4.16
Müşteriye verilen hizmet kalitesi	0.673	4.03
Müşteri sadakati (tekrar müşteri oranı)	0.734	4.19
İşletmenin tüketiciler gözündeki imaj ve itibarı	0.776	4.23
Konuk şikâyetleri	0.710	2.02
Finansal Boyut:	0,560	3,81
Genel olarak finansal performans	0.675	3.78
İşletme kârındaki son üç yıldır artış	0.672	3.95
İşletme gelirlerindeki son üç yıldır artış	0.800	3.81
Net kâr marjı (net kâr/net satışlar x 100)	0.771	3.70
Örgütsel Boyut:	0,535	3,81
Başarılı yeni mal ve hizmet geliştirme	0.784	3.70
Son üç yıldır pazar payındaki artış	0.627	3.52
Son üç yıldır satışlardaki artış	0.777	3.89
Son üç yıldır doluluk oranındaki artış	0.688	3.97
Son üç yıldır geceleme sayısındaki artış	0.784	3.97
Toplumsal Boyut:	0,475	3,92
İşletmemizin çevreye duyarlılık seviyesi (çevreyi koruma bilinci)	0.717	4.10
İşletmemizde tüketicilere sağlanan haklar	0.643	4.01
İşletmemizde yaratılan istihdam seviyesi (istihdam edilen personel sayısı)	0.771	3.70
Sunulan hizmet ve hitap edilen pazar çeşitliliği	0.655	3.88
Çalışanlarla İlgili Boyut	0,489	3,35
Personelin iş tatmini (memnuniyeti)	0.917	3.63
Nitelikli iş görenleri işletmeye çekme becerisi	0.926	3.70
Nitelikli iş görenleri işletmede tutabilme becerisi	0.941	3.68
Yönetim ile iş görenler arasındaki ilişkiler	0.862	3.73
İş görenlerin kendi arasındaki genel ilişkiler	0.740	3.76
İş gören verimliliği	0.765	3.80
Personelin işe devamsızlığı	0.731	1.64
İş gücü devir oranı	0.757	2.25
İş görenlerin işletmeye bağlılığı	0.7645	3.99

Tablo-3'te işletmelerin rakiplerine göre kendilerini kıyaslamaları sonucu verdikleri cevaplar neticesinde araştırma kapsamındaki işletmelerde tüketici boyutuyla ilgili ifadeler verilen cevaplar incelendiğinde genel müşteri memnuniyet düzeyinin (4,16) ve müşteriye verilen hizmet kalitesinin (4,03) yüksek olduğu, müşteri sadakatinin (4,19) ve işletmenin tüketiciler gözündeki imajının (4,23) genel olarak yüksek olduğu ve konuk şikâyetlerinin (2,02) oldukça düşük olduğu görülmüştür. İşletmelerin inovatif yapı kazanmalarında müşteri memnuniyeti ve bunun da ötesinde misafir sadakati kazanmak işletmenin sürekliliği ve karlılığını sağlamak için gereklidir ve otel işletmelerinin de bahsi geçen konulara önem verdikleri sonucuna varılmıştır. Finansal boyut önermelerinin ortalamalarına bakıldığında son üç yıldır işletmenin karındaki (3,95) ve gelirlerindeki artış (3,81) diğer işletmelerden daha yüksektir. Konaklama işletmelerinin genel olarak finansal performansı (3,81) olarak bulunmuştur. Örgütsel boyut önermeleriyle ilgili yöneticilerin verdikleri cevapların ortalamalarına göre konaklama işletmelerinin son üç yıldır geceleme sayısındaki artış (3,97), doluluk oranındaki artış (3,97), pazar payındaki artış (3,52) rakip işletmelerden daha yüksektir. Son üç yıldır satışlardaki artış ise (3, 89) olarak bulunmuştur. Konaklama işletmeleri yeni mal ve hizmet geliştirme konusunda (3,70) rakiplerine göre başarılıdırlar. Müşteri istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni ürün ve hizmetler sunarak misafir memnuniyetini artırmak bakımından otel işletmelerinin Ar-Ge faaliyetlerine önem verdikleri sonucunu çıkarabiliriz.

Toplumsal boyutla ilgili önermelere verilen cevapların ortalamalarına göre konaklama işletmelerinin çevreye duyarlılık seviyesi (4,10) rakiplerine göre daha yüksektir. İstihdam edilen personel sayısı (3,70), tüketicilere sağlanan haklar (4,01) ve sunulan hizmet ve hitap edilen pazar çeşitliliği (3,88) açısından da konaklama işletmeleri rakiplerine kıyasla daha iyi durumdadır. Çalışanlarla ilgili boyutta yer alan önermelerin cevaplarının ortalamalarına göre konaklama işletmelerinde özellikle İş görenlerin işletmeye bağlılığı (3,99) rakip işletmelerden daha iyi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca konaklama işletmelerinde iş görenlerin iş tatmini(3,63), nitelikli iş görenleri işletmede tutabilme becerisi (3,68), nitelikli iş görenleri işletmeye çekme becerisi (3,70), iş görenlerin kendi arasındaki genel ilişkiler (3,76), iş gören verimliliği (3,80) rakiplere kıyasla iyidir/yüksektir. Personelin işe devamsızlığı (1,64) ve iş gücü devir oranı (2,25) olarak bulunmuş ve iş görenlerin işletmeye bağlılığı yönünde olumlu bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Tablo-3'teki verilere göre konaklama işletmeleri yöneticileri kendi performanslarını rakip işletmelerden daha yüksek/iyi olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Özellikle toplumsal performans göstergeleri (3,92), finansal performans (3,81) ve örgütsel performans (3,81) göstergeleri yöneticiler tarafından rakiplere göre daha iyi/yüksek olarak değerlendirilmiştir. Tüketicilerle ilgili boyut (3,72) ve çalışanlarla ilgili boyut (3,35) önermelerine verilen yanıtların ortalamalarına göre konaklama işletmeleri yöneticileri kendi işletmelerinin rakiplerinden daha iyi performansa sahip olduğunu düşünmektedirler.

Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

Veriler normal dağılım göstermediği için ve varyanslar eşit olmadığı için inovasyon ile işletme performans/alt boyutların kendi aralarındaki ilişkilerin derecesini bulmak amacıyla Spearman Korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Korelasyon katsayısının 1 olması mükemmel bir pozitif ilişkiyi, -1 olması mükemmel negatif bir ilişkiyi, 0 olması ise ilişkinin olmadığını göstermektedir. Korelasyon katsayısının, mutlak değer olarak 0,70-1,00 arasında olması yüksek, 0,70-0,30 arasında olması orta ve 0,30-0,00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişki olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2003: 32).

Tablo 4. İnovasyon ve işletme performansı arasındaki ilişkiye yönelik spearman korelasyon analizi bulguları

No.	Değişken	1	2	3	4	5	6	7
1	İzolasyon	1,00						
2	İşletme Performansı	,563**	1,00					
3	Tüketicilerle İlgili Boyut	,503**	,636**	1,00				
4	Çalışanlarla İlgili Boyut	,440**	,756**	,289**	1,00			
5	Finansal Boyut	,406**	,732**	,433**	,349**	1,00		
6	Örgütsel Boyut	,538**	,794**	,405**	,457**	,719**	1,00	
7	Toplumsal Boyut	,329**	,696**	,475**	,423**	,515**	,501**	1,00

* Korelasyon 0,05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

** Korelasyon 0,01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

*** Spearman korelasyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi otel işletmelerinde gerçekleştirilen inovasyonlar ile işletme performansı ve işletme performansı alt boyutları arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan Spearman Korelasyon analizi sonuçlarına göre; inovasyon ve işletme performansı arasında 0.01 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü orta düzeyde ($r=0,563$; $p<0,01$) ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre de H1 kabul edilmiştir. Yani otellerde inovasyon kültürü işletme tabanına yayıldıkça ve inovasyon sayısı arttıkça işletme performans düzeyleri yükselmektedir. İşletme performansı alt boyutları ile inovasyon arasındaki ilişki düzeylerini gösteren spearman korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde ise; işletme performansının tüketici boyutu ile inovasyon arasında ($r=0,503$; $p<0,01$), çalışanlarla ilgili boyut ile inovasyon arasında ($r=0,440$; $p<0,01$), finansal boyut ile inovasyon arasında ($r=0,406$; $p<0,01$), örgütsel boyut ile inovasyon arasında ($r=0,538$; $p<0,01$) orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Toplumsal boyut ile inovasyon arasında ise

pozitif yönlü, anlamlı ancak zayıf bir ilişki bulunmuştur ($r=0,329$; $p<0,01$). Bu çerçevede H2, H3, H4 ve H5 desteklenmiştir. Yani inovasyon sayısı arttıkça işletme performansının alt boyutlarından tüketicilerle ilgili boyut, çalışanlarla ilgili boyut, finansal boyut, örgütsel ve toplumsal boyut performanslarının da artacağı ifade edilebilir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında geliştirilen hipotezler kabul edilmiştir.

Kruskal- Wallis-H Testi Sonuçları

Araştırmaya katılan yöneticilerin inovasyon ifadelerine verdiği puanların eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kruskal Wallis-H testi yapılmış ve sonuçlar Tablo-5'te verilmiştir.

Tablo 5. İnovasyon ölçeği puanlarının eğitim durumuna göre farklılaşım farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan kruskal wallis-H sonuçları

Grup	N	Sıra Ort.	X	sd	p
İlkokul	2	75,50	4,421	4	0,352
Lise	16	43,47			
Ön Lisans	19	59,29			
Lisans	58	48,94			
Y. Lisans/Doktora	5	47,70			
Total	100				

Tablo-5'te görüldüğü gibi, araştırma grubunu oluşturan yönetici ve departman müdürlerinin inovasyon ifadelerine verdikleri puanların eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H sonucunda, grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. "Kruskal Wallis Tek Yönlü Varyans Analizi" sonuçlarına göre inovasyon ölçeği ifadelerine katılımcılar tarafından verilen puanlar eğitim düzeylerine göre gruplar arasında gözlenen farklılıkların istatistiksel açıdan önemli olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). Buna göre, yöneticilerin işletmenin inovasyon stratejileri konusundaki değerlendirmeleri eğitim durumlarına göre bir farklılık göstermemektedir.

Sonuç

Bu çalışma, konaklama işletmelerinde gerçekleştirilen inovasyon ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu bölümde anket verileri doğrultusunda elde edilen bulgulardan yola çıkılarak varılan sonuçlara yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan İnovasyon ve İşletme Performans ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Otel yöneticilerinden alınan bilgiler kapsamında, çalışma kapsamındaki genel müdürlerin ve departman müdürlerinin inovasyon konusuna yönelik olumlu bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre konaklama işletmeleri yöneticileri işletmelerinin inovasyon düzeylerinin genel olarak yüksek olduğunu belirtmişlerdir fakat yeni fikirlerin yeterli desteği bulması

bakımından üst yönetim yenilik geliştirme çabalarını teşvik etmeli, yaratıcı fikirlere olumlu yaklaşmalı ve uygun ödüllendirme sistemi ile desteklemelidir.

İşletme performansı ölçeği, nesnel ve öznel işletme performansı olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Nesnel işletme performansı boyutları doluluk oranı, gelir düzeyi ve personel devir oranıdır. Öznel işletme performansı boyutları ise tüketicilerle ilgili, finansal, örgütsel, toplumsal ve çalışanlarla ilgili boyutlardır. Bu çalışmada öznel işletme performans boyutları kullanılmış, nesnel işletme performans boyutları çalışmaya dâhil edilmemiştir. Performansla ilgili analiz sonuçlarına bakıldığında ise konaklama işletmeleri yöneticileri kendi işletmelerinin performansının rakip işletmelerden daha iyi/yüksek olduğunu düşünmektedirler. Özellikle toplumsal performans, finansal performans ve örgütsel performans göstergelerinin ortalamaları daha yüksektir, tüketicilerle ilgili ve çalışanlarla ilgili performans göstergeleriyle ilgili verilen cevapların ortalamaları ise biraz daha düşüktür.

Konaklama işletmelerinde yapılan inovasyon faaliyetleri ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılan Spearman Korelasyon analizi sonucunda konaklama işletmelerinin inovasyon düzeyleri ile öznel işletme performansı arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler saptanmıştır. İnovasyon ile öznel işletme performansı alt boyutları arasında daha düşük fakat pozitif ve anlamlı yönde bir ilişki bulunmuştur. Yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular, alan yazında entelektüel sermaye faktörleri ve yenilikçilik faktörleri arasındaki pozitif yönde bir ilişkinin bulunduğunu vurgulayan çalışmaların bulguları (Leitner, 2011; Delgado-Verde vd., 2011; Cabello-Medina vd., 2011; Ngah ve İbrahim, 2009; Wu vd., 2008; Chen vd., 2008; Subramaniam ve Youndt, 2005) ve yenilikçilik faktörleri ile işletme performansı arasında pozitif yönde bir ilişkinin bulunduğunu vurgulayan çalışmaların bulgularıyla (Bkz. Gunday vd. 2011; Artz vd., 2010; Cho ve Pucik, 2005; Calantone vd., 2002; Roberts; 1999; Han vd., 1998) uyumludur.

Bununla birlikte otel yöneticilerinin inovasyon ifadelerine verdiği puanlar üzerinde eğitim durumunun etkisini ölçmek amacıyla Kruskal Wallis-H analizi yapılmış ve yöneticiler tarafından inovasyon ifadelerine verilen puanların grupların eğitim düzeylerine göre gözlenen farklılıkların istatistiksel açıdan önemli olmadığı saptanmıştır. Yapılan çalışmada sınırlı sayıda konaklama işletmesi ve sadece Antalya ili baz alınmıştır bu nedenle Türkiye'deki tüm konaklama işletmeleri için bir genelleme yapılamaz; fakat tesadüfi olarak seçilen daha geniş bir örnek hacmiyle daha genel sonuçlar elde edilebilir.

Araştırmanın Kısıtları

Verilerin sadece Antalya Bölgesi ile sınırlı olması araştırmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Cevapların kişisel algılara dayanıyor olması, gerçek durumla kişisel algılar arasında farklılık bulunabilme olasılığı ve sezon sonu olması nedeniyle anket sayısının çok yüksek olmayışı da araştırmanın diğer kısıtlarını oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Abernathy, W. J., and Clark, K. B. (1985), Innovation: Mapping the winds of creative destruction. *Research Policy*, 14, 3–22.
- Akal, Z. (2003). Performans Kavramları ve Performans Yönetimi. Ankara: MPM Yayınları, http://www.ydk.gov.tr/seminerler/performans_yonetimi/performans_yonetimi.htm, (Erişim: 12.11.2014)
- Alpkan, L., Ergün, E., Bulut, Ç. ve Yılmaz, C. (2005) Şirket Girişimciliğinin Şirket Performansına Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 6 (2): 175-189.
- Apaydın, F. (2008). Kurumsallaşmanın Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Performansına Etkileri. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (7): 121–145.
- Armbruster, Heidi; Andrea BIKFALVI; Steffen KINKEL ve Gunter LAY; (2008), "Organizational Innovation: The Challenge of Measuring Non Technical Innovation in Large-Scale Surveys", *Technovation*, (28), pp. 644–657.
- Bolton, Michele Kremen; (1993), "Organizational Innovation and Substantive Performance: When Is Necessity the Mother of Innovation?", *Organization Science*, 4(1), pp. 57–75.
- Artz, K.W., P.M. Norman, D.E. Hatfield ve L.B. Cardinal (2010) A longitudinal study of the impact of R&D, patents, and product innovation on firm performance, *Journal of Product Innovation Management*, Vol.27, No.5, 725-740.
- Boyne, G. A. (2003), "Sources Of Public Service Improvement: A Critical Review And Research Agenda", *Journal of Public Administration Research and Theory*. 13, 3, 367–394.
- Büyüköztürk, Ş.(2003). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Cabello-Medina, C., A. Lopez-Cabrales ve R. Valle-Cabrera (2011) Leveraging the innovative performance of human capital through HRM and social capital in Spanish firms, *The International Journal of Human Resource Management*, Vol.22, No.4, 807- 828.
- Calantone, R. J., Çavuşgil, S. T. ve Zhao, Y. (2002). "Learning orientation, firm innovation capability, and firm performance", *Industrial Marketing Management*, (31): 515 – 524.
- Çalışkan, A., Akkoç, İ., Turunç, Ö. (2011). Örgütsel Performansın Araştırılmasında Motivasyonel Davranışların Rolü: Yenilikçilik ve Girişimciliğin Aracılık Rolü, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2011, C.16, S.3, s.363-401.
- Chen, C., Y. Lee, C. Tung, K. Kao (2008) The influences of innovative activities, intellectual capital towards corporate development: Evidence and insights from Taiwanese publicly listed it corporations, *The Business Review*, Vol.10, No.1, 236-245.
- Cheveerug, A. ve Ussahawanitchakit, P. (2008). Learning Orientation, Innovation Capability, and Organizational Performance in Thai Audit Firms: Moderating Effects of Organization Climate and Uncertainty Environment. *Review of Business Research*, March,

- http://findarticles.com/p/articles/mi_6776/is_2_8/ai_n28552109/ (Erişim Tarihi: 03.11.2014)
- Chin, K.; Pun, K. ve Lau, H. (2003). Development of A Knowledge-Based Self-Assessment System for Measuring Organizational Performance, *Expert Systems with Applications*, 24: 443–455.
- Cho H. ve V. Pucik (2005) Relationship between innovativeness, quality, growth, profitability, and market value, *Strategic Management Journal*, Vol.26, No.6, 555-570.
- Daft, R.L. (2000), *Organization Theory And Design*, 7 thEdition, Mason: South-Western College Publishing,.
- Damanpour, Fariborz and Marguerite SCHNEIDER; (2006), "Phases of the Adoption of Innovation in Organizations: Effects of Environment, Organization and Top Managers", *British Journal of Management*, (17), pp. 215–236.
- Delgado-Verde, M., G. Martin-de Castro, J.E. Navas-Lopez ve J. Cruz-Gonzales (2011) Capital social, capital relacional e innovacion tecnologica: una aplicacion al sector manicaturero espanol de alto y media-alta tecnologia, *Cuadernos de Economia y Direccion de la Empresa*, Vol.14, No.4, 207-221.
- Dictionary of Business* (2002). 3.rd, New York: Oxford University Pres.
- Drucker, P.F., 1985. *Innovation and Entrepreneurship*. Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Durmuş, B., Yurtkoru, S. ve Çinko, M. (2011). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Durna, U. (2003), *Yenilik Yönetimi*, Nobel, Ankara, Ekim, s. 125.
- Durna, U., ve Babür, S. (2011). "Otel işletmelerinde yenilik uygulamaları". *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1).
- Eraslan, H., Bulu, M. ve Bakan, İ. (2008), "Kümelenmeler ve İnovasyona Etkisi: Türk Turizm Sektöründe Uygulamalar", *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 5(3), ss. 1–35.
- Eren, M. Ş., Yücel, R. ve Eren, S. S. (2010) Firma Performansına Etkileri Kapsamında Çevresel Olumsuzluk, Pazar Dinamizmi, Müşteri Odaklılık ve Yenilikçilik Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 18 (5): 3102-3116.
- Eren, E., Alpkın, L. ve Erol, Y. (2005). Temel Fonksiyonel Yeteneklerin Firmanın Yenilik ve Finansal Performansına Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Bahar 2005/1, 4 (7): 201-224.
- Erdem, B. vd., (2011). Yenilikçilik ve İşletme Performansı İlişkisi: Antalya'da Etkinlik Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:26, Sayı:2, Yıl:2011, ss.77-112
- Erdil, O ve Kitapçı, H. (2007). TKY Araçlarının Kullanımı ve Firma Yenilikçiliğinin Yeni Ürün Geliştirme Hızı ve İşletme Performansına Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (1): 233–245.
- Flynn, M.; L. Dooley; D. O'sullivan ve K. Cormican; (2003) "Idea Management for Organisational Innovation", *International Journal of Innovation Management*, 7(4), pp. 417–442.

- George Lafferty ve Anthony van Fossen, (2001), Integrating the Tourism Industry. Problems and Strategies. *Tourism Management* 22(1), ss. 11-19.
- Gunday, G., G. Ulusoy, K. Kılıç ve L. Alphan (2011) Effects of innovation types on firm performance, *International Journal of Production Economics*, Vol.133, No.2, 662-676.
- Han, J. K., Kim, N. ve Srivastava, R. K. (1998). "Market orientation and organizational performance: is innovation a missing link", *Journal of Marketing*, 62 (4): 30 –45.
- Hjalager, A.-M. (2002), Repairing innovation defectiveness in tourism. *Tourism Management*, 23, 465-474.
- Hitt, M.A., Ireland, R.D., Camp, S.M., Sexton, D.L. 2001. Guest editors' introduction to the special issue strategic entrepreneurship: entrepreneurial strategies for wealth creation. *Strategic Management Journal* 22, 479–491.
- Hoq, Z ve Ha, N. C. (2009). Innovativeness: Its Antecedents and Impact on SME Business Performance. *International Journal of Business and Management* 4 (11): 100–110.
- Janszen, F., (2000), *The Age of Innovation*, Prentice Hall, Inc., London.
- Jeffcott, A. Shelly ve Colin F. Mackenzie (2008); "Measuring Team Performance in Healthcare: Review of Research and Implications for Patient Safety," *Journal of Critical Care*, Cilt 23, s. 188-196.
- John Stanley Metcalfe ve Ian Miles, (1999), (Ed.) *Innovation Systems in the Service Economy, Measurement and Case Study Analysis*, Kluwer Academic Publisher, Boston.
- Jong, P. J. D. ve Vermeulen, P. A. M. (2003). Organizing Successful New Service Development: A Literature Review. *Management Decision* 41 (9): 844–858.
- Kalaycı, Ş. (2006), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 2.Baskı, Asil Yayın Dağıtım Ltd., Ankara
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Karakılıç, N. Y. (2009). Stratejik İttifak Oluşumunda Temel Yeteneklerin Önemi: Tariş Opet Stratejik İttifakı Balanced Scorecard Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12 (21): 200–214.
- Kavrakoğlu, İ. (2006). *Yönetimde Devrimin Rehberi, İnovasyon*. Altedo Yayıncılık, İstanbul.
- Kueng, P. ve Krahn, A. J. W. (March- April 1999). Building a Process Performance Measurement System: Some Early Experiences, *Journal of Scientific & Industrial Research*, 58(3-4): 149-159.
- Kuşlivan, S. ve Eren, D., *Örgütsel Hizmet Odaklılığın İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama*, *Anatolia, Turizm araştırmaları dergisi*, 2008.
- Kuratko, D.F., Ireland, R.D., Covin, J.G., Hornsby, J.S. 2005. A model of middle-level managers' entrepreneurial behaviour. *Entrepreneurship Theory and Practice* 29 (6), 699-716.
- Küçük, O., Kocaman, G. (2014), "Müşteri Yönlülük İnovasyon Yönlülük ve İşletme Performans İlişkisi: Bir Uygulama", *International Journal of Social Science*, Vol. 29 , p. 37-52, Autumn III 2014.

- Lai, K. (2003). Market Orientation in Quality-Oriented Organization and its Impact on Their Performance, *International Journal of Production Economics*, 84: 17-34.
- Lai, K. ve Cheng, E. (2005). Effects of Quality Management and Marketing on Organizational Performance, *Journal of Business Research*, 58: 446-456.
- Leitner, K. H. (2011), The effect of intellectual capital on product innovativeness in SMEs, *International Journal of Technology Management*, Vol.53, No.1, 1-18.
- Nakip, M. (2006). Pazarlama Araştırmaları, Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar. 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Naktiyok, A. ve Küçük, O. (2003). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler'de (KOBİ) Toplam Kalite Yönetimi (TKY) Kritik Faktörlerinin Örgütsel Performans Üzerine Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (21): 43-65."
- Ngah, R. ve A.R. Ibrahim (2009) The Relationship of intellectual capital, innovation and organizational performance: A preliminary study in Malaysian SMEs, *International Journal of Management Innovation Systems*, Vol.1, No.1, 1-13.
- Nordin, S. (2003), *Tourism Clustering and Innovation (Paths to Economic Growth and Development)*. European Tourism Research Institute, Mid-Sweden University, Sweden.
- OECD - Oslo Manual (2005). Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data, Paris.
- Özer, G. ve Akça, Y. (2007). Yenilikçi Özelliklerin, Kurumsal Kaynak Planlaması Uygulama Başarısına ve Algılanan Organizasyonel Performans Üzerine Etkisi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (5): 53-70.
- Özşahin, M., Ciğirim, E. ve Gök, M. Ş. (2005). Rekabet Edebilirlik ve Firma Performansı İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7 (1): 143-155.
- Pivcevic, S. ve Petric, L. (2011). "Empirical Evidence on Innovation Activity in Tourism: The Hotel Sector Perspective", *The Business Review*, 17(1): 142 - 148.
- Roberts, W. Peter and Amit, Raphael (2003). "The Dynamics of Innovative Activity and Competitive Advantage: The Case of Australian Retail Banking, 1981 to 1995", *Organization Science*, Vol. 14, No. 2, 107-122
- Robinson, H. S.; Anumba, C. J.; Carrillo, P. M. et al (2005). Business Performance Measurement Practices in Construction Engineering Organizations, *Measuring Business Excellence*, 9(1):13- 22.
- Roberts, W., Peter (1999). "Product Innovation, Product-Market Competition and Persistent Profitability in the U.S. Pharmaceutical Industry". *Strategic Management Journal*, 20(7), 655-670.
- Subramaniam, M. ve M.A. Youndt (2005) The influence of intellectual capital on the types of innovative capabilities, *Academy of Management Journal*, Vol.48, No.3, 450-463.
- Sundbo, J., Orfila-Sintes, F. & Sørensen, F. (2007). "The innovative behaviour of tourism firms—Comparative studies of Denmark and Spain". *Research Policy*, 36(1), 88-106.

- Tekin, Y.,ve Durna, U. (2012). "Otel İşletmelerinde Yenilik Yönetimi Uygulamaları Alanya'da Beş ve Dört Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma." *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3).
- Uzkurt, C. (2010)."İnovasyon Yönetimi: İnovasyon Nedir, Nasıl Yapılır ve NasılPazarlanır?". Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, 39.
- Vincent, L., Bharadway, S. ve Challagalla, G. (2004). Does Innovation Mediate Firm Performance?: A Meta-Analysis of Determinants and Consequences of Organizational Innovation. Working Paper, http://www.smartech.gatech.edu/bitstream/1853/10731/.../gt_tiger_does_innovation.pdf (Erişim: 01.12.2014).
- Yavuz, Ç. (2010). İşletmelerde İnovasyon (Yenilikçilik) Stratejileri ve Örgütsel Performans İlişkisinin Çanakkale Seramik A.Ş. İşletmesi Örneğinde Boylam Analizi Yöntemiyle İncelenmesine Dönük Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2010.
- Zehir, C. ve Özşahin, M. (2006). Stratejik Karar Verme Hızını Etkileyen Örgütsel, Çevresel Faktörler ve Firma Performansı İlişkisi: İmalat Sektöründe Bir Saha Çalışması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9 (1): 137–157.
- Wu, W.Y., M.L. Chang ve C.W. Chen (2008) Promoting innovation through the accumulation of intellectual capital, social capital, and entrepreneurial orientation, *R&D Management*, Vol.38, No.3, 265-277.

***Deliler Saltanatı* Örneğinde Cumhuriyet Devri Popüler Tarih Romanlarında Osmanlı Algısı**

Ottoman Perception of Popular Historical Novels in the Republican Era: *Deliler Saltanatı* (*The Lunatic Reign*) Example

Melih ERZEN¹
Gazi Üniversitesi

Özet

Türk edebiyatında, bilhassa erken Cumhuriyet döneminde kaleme alınan popüler eserlerde yeni rejime meşruiyet kazandırmak adına eski rejimin olabildiğince tenkit edildiği ve genellikle olumsuzlukları itibarıyla eserlere taşındığı fark edilmektedir. İlgili dönemde yazılan tarihî romanlara bakmak, bu bağlamda ilginç veriler elde etmeyi sağlar. Tarihî romanın imkânları dâhilinde eski yönetime yeni bakışlar geliştiren yazarlar, çoğu kez resmî tarih tezine uygun hareket ederek roman kurgusunu bu çerçevede şekillendirmişlerdir. 1930'lardaki inkılâpçı hareketle özdeşleşen yazarlardan biri olan İskender Fahrettin Sertelli (1895-1945) de genellikle bu tür popüler tarihî romanlara imza atmıştır. Sertelli'nin 1931'de yayımlanan *Deliler Saltanatı* romanı, devrin popüler tarih romanlarındaki Osmanlı algısını yakalamak adına oldukça tipik bir örnek sunar. Romanda kurguya dâhil edilen tarihî dönem ve şahsiyetler ile yazarın "Osmanlı"yı okuyucuya sunuş tarzı, devrin popüler tarih anlayışıyla benzerlikler göstermektedir. Bu makalede, yazarın Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı kimliğine nasıl yaklaştığı; tarihî roman vasfı altında nasıl bir Osmanlı algısı yarattığı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Popüler tarihî roman, inkılâpçı edebiyat, Osmanlı tarihi, İskender Fahrettin Sertelli, *Deliler Saltanatı*

Abstract

In Turkish literature, it is recognised that popular novels written in the early Republican period had frequently criticized the old regime, Ottoman Empire, especially its negative aspects, in order to gain more legitimacy to the new regime. Looking into those historical novels enable us to get very interesting knowledge in this aspect. Writers who developed new insights about the old regime within the roman's possibilities and therefore they fictioned their novels in accordance with the contemporary official historical thesis. İskender Fahrettin Sertelli (1895-1945) who is one of the writers identified with Revolutionary movement of the 1930s had usually written this kind of popular historical novels. The novel of Sertelli named *Deliler Saltanatı* (*The Lunatic Reign*), published in 1931 typically exhibits us the Ottoman perception in the contemporary historical novels. There are interesting similarities between the

¹ Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Mail: erzenmelih@gmail.com

contemporary historical understanding and the author's narrative style for corresponding historical period of the Ottoman Empire along with its figures. In this article, the author's approach to the Ottoman Empire and the Ottoman identity and the oriented Ottoman perception by the author are been elucidated.

Key Words: Popular historical novels, revolutionary literature, Ottoman history, Iskender Fahrettin Sertelli, *Deliler Saltanatı* (*The Lunatic Reign*)

Giriş

Tarihî romanlar da dâhil olmak üzere; bir romanın başarılı olup olmadığı yönünde yapılacak değerlendirmede ölçüt, elbette ki onun dış gerçekliğe birebir uygunluğu değildir. Romanın asıl başarısı, kendi içerisinde tutarlı bir bütün ortaya koyması ile ölçülür (Taştan, 2014: 161-162). Ancak unutmamak gerekir ki edebiyat, sosyolojik bir olgudur ve yalnızca içerisinde üretildiği topluma göre şekillenmekle kalmaz; aynı zamanda muhatap aldığı toplumu etkiler. Edebiyatın bu yönü, üzerinde çokça durulan bir konu olmuştur. Mesela devletin, üzerine temellendiği anlayışı egemen kılmak adına, devreye soktuğu birtakım "ideolojik aygıtlar"dan söz eden Louis Althusser, bunlar arasında gösterdiği "*kültürel aygıt*" kapsamında edebiyatı da zikreder (2000: 34). G. Jusdanis ise, modernleşme hareketlerinde ve millî kimliğin inşasında edebiyatın rolüne değindiği ünlü çalışmasında, matbaanın icadıyla birlikte "edebiyat[ın], kitlesel olarak üretilip milliyetçiliğin hizmetine koşulan ilk sanat" (1998: 230) olduğunu ileri sürmüştür.

Edebiyatın toplum üzerindeki etkisi, roman söz konusu olduğunda daha da güçlüdür. Çünkü roman, sunduğu kurgusal dünyayla hayatı metne taşıma yahut alternatif gerçeklikler üretme iddiası taşıyan bir edebî türdür. Bu durumda yalnızca hayatın romanı değil, romanın da hayatı şekillendirdiğini söylemek gerekir (Andı, 2004: 11-18) ki bu durum, edebiyatın bir sosyal ve siyasî değişim aracı olarak kullanılması hususuyla yakından ilgilidir. Zaten bilhassa popüler ve tarihî romanlar üzerinden sürdürülen "güdümlü edebiyat" tartışmaları da bu noktaya bağlanmaktadır. Toplum etkilemek, beklenen yahut arzulanan bir sosyal değişime katkıda bulunmak isteyen bazı yazarların edebiyatı bir araç olarak kullanması ve bunu yaparken mantığı, tutarlılığı, estetik kaygıyı ikinci plana atarak oldukça niteliksiz eserler kaleme alması, bu eserlerin eleştirel okumalar çerçevesinde değerlendirilmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Sosyolojik temelli eleştirel okumalar noktasında popüler romancılığın ayrı bir ehemmiyet arz ettiği söylenebilir. Çünkü "yüksek kültür tarafından değer görmeyen ve ihmal edilen popüler romanın toplum yapısı üzerindeki kültürel ve sosyolojik etkileri" gerçekten de son derece güçlü olmuştur (Yalçın, 1998: 38). Türk edebiyatında popüler tarihî romanlar kaleme alan yazarların sanatçı muhayyilesini önceleyerek okuyucuya iyi tasarlamış bir kurgusal dünya sunmak gayretinde olmaması; hatta bunun da ötesinde yazdıkları eserlerle tarihî gerçeği teşrih ettikleri gibi bir iddiaya yaslanmaları, onların eserlerinin çoğu kez sosyolojik açıdan değerlendirilmesine yol açmıştır. Zaten "tezli roman" olarak

adlandırılan bir türün mevcudiyeti, edebiyatın yazarlar tarafından da sosyal ve siyasî değişim aracı olarak düşünüldüğünü açıkça göstermektedir. Bilhassa erken Cumhuriyet dönemi, bu düşüncenin ön planda olduğu bir evreyi kapsar.

Güçlü bir devlet geleneğine sahip olan Osmanlı'nın XIX. yüzyıl sonlarında çökmesiyle birlikte aydınlar ve yöneticiler tarafından alternatif yönetim arayışlarına girilmiştir; emperyalist batılı güçlere karşı verilen büyük bir mücadele sonrasında yeni bir devlet kurulmuştur. Ancak bu yeni devlet, mirasçısı olduğu Osmanlı'nın aksine yüzü batıya dönük ve seküler dünya görüşüne dayanan bir rejimle yoluna devam etme iradesini göstermiştir. Bu noktada halka yeni rejimi tanıtmak ve bu rejimin saltanata, hilafete dayalı eski rejime göre her yönüyle daha olumlu ve âdil bir yönetim olduğunu göstererek gerekli meşruiyeti tesis etmek düşüncesi belirmiş; bu anlayış doğrultusunda halkla temasa geçilmiştir. Birçok kanunun yeniden düzenlenmesi, sosyal ve siyasî açıdan birtakım düzenlemelere gidilmesi gibi resmî yaptırımların yanı sıra halka ulaşmak adına yayın organları ve sanat dalları da etkin şekilde kullanılmıştır. Bu sanatlar içerisinde yer alan edebiyata da -sağladığı geniş ifade imkânıyla söz konusu gayeyi gerçekleştirmek adına en büyük olanakları sunan vasitalardan biri olarak- başvurulmuş; böylelikle siyasi otoritenin belirlediği bir tür edebiyat kanonu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar birbirinden tamamen farklı sanatçı-eser-okur topluluklarına bağlı olarak şekillenen çok sayıda edebiyat kanonu mevcut olsa bile (Tekelioğlu, 2003: 66-67) bu dönemde siyasi gücün ve resmi ideolojinin öngördüğü doğrultuda ilerleyen edebi temayülün daha baskın olduğu kolayca fark edilebilir. "Halkevleri tarafından sipariş edilen veya yarışmalarla teşvik edilerek yazdırılan oyunlar"dan (Başbuğ, 2010: 57) gazetelerde, dergilerde tefrika edilen roman ve öykülere, şiirlere kadar birçok edebiyat ürünü bu dönemde güdümlü söylemin etkisi altındadır. Hatta Cumhuriyet'in onuncu yılı anısına gerçekleştirilen bir çeşit proje çerçevesinde cumhuriyet rejimini ve yapılan inkılâpları öven eserlerin sipariş edildiği, bu eserlerin devlet matbaasında basıldığı da bilinmektedir (Çıkla, 2006: 45-63). Dolayısıyla Türk edebiyatında erken Cumhuriyet dönemi veya tek parti yıllarında siyasî erk tarafından devreye sokulan bir "*inkılâp kanonu*"ndan (Çıkla, 2007: 53) söz edilebilir. Bir geçiş dönemi olan bu kritik süreçte kaleme alınan romanlara bakıldığında da bilhassa 1930'ların ürünü olan bu eserlerin "genel olarak aynı konular etrafında yazıl[dığı] ve ortak bakış açılarına sahip" olduğu görülecektir (Akyol, 2011: 281). Bu baskın anlayış doğrultusunda, geleneği teşkil eden eski rejimin yani Osmanlı'nın edebiyat vasıtasıyla yıpratılmaya çalışılması da sık rastlanılan bir gayret olmuştur. Hatta erken Cumhuriyet döneminde "Osmanlı hanedanının kötülendiği, Osmanlı tarihinin karalandığı" bir tür "itibarsızlaştırma edebiyatı"ndan söz etmek dahi mümkündür (Karaca, 2014: 210). Esasen sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde bu tavır, olağandır. Çünkü dünya üzerindeki birçok milletin değişim sürecinde gözlemlendiği üzere "modernleşme projesi, modern toplumların geleneksel unsurları tamamen ortadan kaldırdığını ve ters yönde de, geleneksel toplumların hiçbir modern özellikleri olmadığını varsayar[ak]" (Jusdanis: 1998: 14) işe girer. Modernizmin öngördüğü bu anlayış doğrultusunda, geleneğe ilişkin tüm unsurlar bertaraf edilerek yeni bir kültürün inşasına başlanır. Osmanlı-Türk toplumunun

modernleşme sürecinde yaşanan da budur. Meşrutiyet yıllarından başlanarak Osmanlı'ya yöneltilen sert eleştiriler, yeni rejimin yürürlüğe girdiği Cumhuriyet döneminde daha sistematik bir hal almıştır. Yazılarında bu konuya yer yer değinen Hilmi Yavuz'a göre; "Gerçekten de devlet, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte, Osmanlı-Türk toplumunun geçmişine ilişkin olanı 'görünmez kılma'yı gaye edinmiş, Osmanlının entelektüel mirasını ideolojik bir okumayla değersizleştirmeye çalışan bir kültür siyasetini yürürlüğe koymuştur." (2009: 88).

İskender Fahrettin Sertelli (1895-1943), hikâye formuna yakın birtakım yazılar da kaleme almış olmasına karşın daha ziyade -genellikle *Akşam* gazetesinde tefrika halinde yayımladığı- popüler tarihî romanlarıyla tanınmış bir isimdir. 1943 yılında yayımlanan *Tarihten Sesler* adlı bir tarih dergisi de kurmuş olan Sertelli, erken Cumhuriyet dönemi popüler Türk yazınının birçok kalemi gibi tarihî romana rağbet göstermiştir. Onu, bu romanlarla okurlarına tarih bilgisi kazandırmayı hedeflemiş (Abadan, 1943: 2) bir "halk yazarı" olarak tanımlamak da mümkündür. Sertelli'ye göre tarihî romanlar, halka tarih okutmanın en "esaslı, tehlikesiz ve faydalı yol"udur (Sertelli, 1943: 8).

Eserlerine bakıldığında, Sertelli'nin edebiyatı, yeni rejimin dünya görüşünün halka aktarılması noktasında bir araç olarak düşündüğü söylenebilir. Nitekim o da birçok çağdaşı gibi romanlarında resmi ideolojiye uygun bir söylem kullanmıştır. Hatta Harf İnkılabı'ndan sonra kaleme aldığı çok sayıda eserden ötürü "zamanın Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, İskender Fahrettin Sertelli'yi Harf Devrimi'nde en çok çalışan yazar olarak tanımlamıştır." (Yurdaer, 2013: 1). Elbette Sertelli'nin yeni rejime tek katkısı yeni harflerle yazmış olması değildir. Söz konusu eserlerin içeriği de yeni rejimin tarih anlayışına uygundur. Hatta onun *Asya'dan Bir Güneş Doğuyor* (1933), *Sumer Kızı* (1933) ve *Tanrının Oğlu* (1939) adlı romanları, tamamen Türk Tarih Tezi'nin ürünüdür (Argunşah, 1990: 101-105). Sertelli'nin *Abdulhamit ve Afrodite: Kızıl Sultan'ın Aşkı* (1929), *İstanbul'u Nasıl Aldık?* (1930), *Bizans'ın Son Günleri* (1930), *Deliler Saltanatı* (1931), *Telli Haseki* (1933) adlı tarihî romanları ise Osmanlı dönemini kurguya taşıdığı eserlerdir.

Karikatürize Edilen Osmanlı: *Deliler Saltanatı*

Sertelli'nin *Deliler Saltanatı* adlı romanında, Osmanlı devrini temsil eden tüm şahısların olumsuz niteliklerle resmedilmesi oldukça dikkat çekicidir. Yazar, kötülüğü ve olumsuzlukları genele yayarak son derece menfi bir dönem resmi çizmektedir. Romanın başlığı bile bu konuda okuyucuya ilk elden fikir vermekte; hatta onu tamamen olumsuz bir Osmanlı imajına hazırlamaktadır. Saltanatın "deliler" tarafından ele geçirildiği, halkın aklını kaybetmiş kimselerce yönetildiği vurgusu taşıyan roman ismi, aslında altı asırlık koskoca bir devletin bütününe yöneltilmiş bir yargıyı içerir gibidir (Zaten romanda okuyucuya gösterilen de yalnızca budur. Okuyucu bu romanda, Osmanlı'yla bütünleşen hiçbir olumlu kişi yahut olguya rastlayamaz.). Esasen bu yaklaşım ve kullanım, yalnızca Sertelli'nin

tercihi değildir. Dönemin siyasî iktidar tarafından belirlenen edebiyat kanonu içerisinde yer alarak güdümlü/angaje bir edebiyat yapan birçok tarihî roman yazarı, aynı anlayışla kaleme sarıldığı için romanlarının isimlerini de bu doğrultuda seçmişlerdir. Bu tür romanlara örnek olarak Fazlı Necip'in *Saraylarda Mecnunlar* (1928), Turhan Tan'ın *Cehennemden Selam* (1928) ve *Osmanlı Rasputin'i Cinci Hoca* (1938), Vâlâ Nurettin'in *Baltacı ile Katerina* (1928) adlı eserleri hatırlanabilir. Bu tür tarihî romanlarda "Osmanlı", Türk kimliğinin zıddında yer alan menfi ve "ötek"leştirilmiş (Kacıroğlu, 2010: 458) bir kimliği ifade eder. Üstelik söz konusu romanların çıkış noktasındaki iddia, tarihî gerçeklerin kurgusal düzlemde sunulması insanlara tarih öğretilmiştir. Oysa devrin hâkim anlayışı çerçevesinde "*rötuşlandırılmış*" bir tarihle (Belge, 2009: 14) karşı karşıya bırakılmaktadır okur.

Deliler Saltanatı'nda anlatıcı, okura ilk olarak, olayların Hicri 1053 (Miladi 1643) senesinde geçtiğini bildirir. Bu tarih, Osmanlı Devleti'nde yönetimin artık zayıflamaya başladığı, merkezî otoritenin güç kaybına uğradığı bir dönemi işaret etmekte ve Deli İbrahim lâkabı takılan Sultan İbrahim'in 1640-1648 yılları arasındaki iktidarından bir kesit sunmaktadır. Sorulması gereken ilk soru da bu noktada belirir: Yazar, Osmanlı Devleti'ni, bu devletin başında bulunan yöneticileri ve saray düzenini yansıtmak için neden bilhassa bu dönemi seçmiştir? Esasen Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında, Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş devrini konu edinen çok sayıda romanın yazıldığı bilinmektedir. Fakat bu romanlarda da devrin popüler Osmanlı algısının değişmediği dikkat çeker. Mesela; Fâtiḥ Sultan Mehmet, Kanûnî Sultan Süleyman ve Yıldırım Beyazıt şahsında Osmanlı padişahlarına hakaretlerin yöneltildiği Nizamettin Nazif romanları, bu açıdan son derece ilginç örnekler sunar (Taştan, 2000: 124-126, 1253-1256). Yazarın, Cumhuriyet devri popüler yazınının tipik bir tarihî romancısı olarak Osmanlı karşıtı tavır sergilediği bilindiğine göre Osmanlı devrini ve rejimini olumsuzluklarıyla yansıtmak adına oldukça müsait bir dönemi tercih ettiği söylenebilir. Zaten romanda kullanılan üslûp ve tarihî kişilerle olayları sunmak noktasında başvurulan alaycı tutum da bu yargıyı destekler niteliktedir. Yazar, tahkir edici üslubuna -hiç zaman kaybetmeksizin- henüz romanın giriş cümlelerinden itibaren başlar ve okuyucuda olumsuz bir Osmanlı görüntüsü çizmeye girişir: "Sene 1053. Samur ve Amber devrindeyiz. Yani, Sultan İbrahim'in ve kadınların çılgınlık devri..." (İskender Fahrettin, 1931: 3) diyen yazar, bu yaklaşımı romanın tümüne yayar ve bilhassa padişah şahsında son derece menfi bir Osmanlı algısı yaratır.

Osmanlı Padişahı: Şehvetperest, Savurgan, Zalim ve Korkak

Romanın asıl kişisi olan ve Osmanlı'yı temsilen üzerinde durulan kişi Padişah'tır. Osmanlı padişahı olarak romana taşınan Sultan İbrahim'e atfedilen en dikkat çekici zaaf ise şehvetperestlik olur. Üstelik Padişah'ın şehvet düşkünlüğünü vurgulamak adına başvurulan üslûp, müstehcen ve son derece seviyesizdir. Padişah, kendisine sunulan sayısız cariyeyle meşgul olup eğlenceler

düzenleyen ve sadece şehvî arzularını tatmin etmekle meşgul olan bir şahıs olarak tanıtılır. Ülkenin bütün sorunlarından habersiz ve bunların tümüne karşı ilgisizdir. Romanda resmedilen padişah, cinsî arzularına o denli düşkündür ki çocuğunu doğuran Turhan Sultan'a rağmen -Kösem Sultan'ın şehzadeye sütüne olarak seçtiği-Zerefşan'ı elde etmeye çalışır, hatta o sırada Zerefşan'ın emzirdiği Şehzade Mehmet'i kolundan tutarak havuza fırlatır.

Roman boyunca Padişah, şehvî zevklerin peşinde koşarken görülür. Bu doğrultuda canlandırılan harem hayatı da tam olarak Avrupalıların tahayyülündeki görüntüye uygundur. Haremden dışarı çıkmayan, sürekli olarak eğlenceler tertip eden, istediği her kadınla beraber olan padişahların yaşam alanı olarak çizilir harem:

"Padişah, Şekerpare havuzun suyunu dalgalandırırken: —Elmasparem! - diyordu- vücudun ne kadar beyaz!... Kıvrak ve ince belinle, dolgun kalçalarınla o kadar cazip ve şehvetli görünüyorsun ki... Seni her dakika havuzda görmek istiyorum!" (İskender Fahrettin, 1931: 80)

Bu tablo, bilhassa yabancılar için daima merak konusu olan harem yaşamının Cumhuriyet devrinde Osmanlı'yla bağlantılı olarak akla gelen meseleler arasında da bulunduğunu örnekler. Ayrıca belirtmek gerekir ki; romanın ilk baskısına harem hayatını temsil ettiği iddiasıyla eklenen resimler de batılıların zihnindeki Osmanlı sarayı imgesine oldukça uygundur.

Romanda saray, entrikalara sahne olmaktan başka tam bir ahlâksızlıklar mekânı olarak gösterilir. Padişah ise bu çirkin tablonun mimarı olarak yansıtılır. Mesela Sadrazam, kendisi için Adapazarı'ndan getirttiği Nurülhayat adlı cariyeyi haremine almadan önce Padişah'a takdim etmiştir. Çünkü Padişah, adeta saraydaki hatta ülkedeki bütün kadınların sahibi olarak gösterilmekte ve onlarla münasebet kurma hakkının ilkin Padişah'a mahsus olduğu ima edilmektedir. Sadrazam dâhil olmak üzere saraydaki tüm erkekler Padişah'ın kendisinden sıkılıp da hediye ettiği kadınlarla beraber olabilmektedir. Hatta Padişah, saraydaki gençlerden Vezirzâde Osman Bey'i aşk şarkıları söylerken yakalayınca, sevdiği kızı ona getirmeceğini söyler ve ısrarla bu kızın kim olduğunu sorar. Bunun Kaliopi adında, güzelliğiyle ünlü bir Rum kızı olduğunu öğrendiğinde ise Osman'ı zindana hapsederek kızı kendisi için hareme aldırır. "Çok hoşlandığı bu yosmadan ayrılmıyacağını anla[yan]" Sultan İbrahim, "birkaç günlük keyfini tatmin etmek için, Kaliopi'nin ailesine de diğer gözdelelerine olduğu gibi devlet hazinesinden bir miktar para gönder"ir (İskender Fahrettin, 1931: 90).Şivekâr Sultan'ın kurduğu bir tuzakla Kaliopi ağzından Osman'a yazılan düzmece mektup, Padişah'a ulaştırılır ve sonuçta Kaliopi cellatlara teslim edilir. Aynı şekilde Padişah, beğendiği veya ününü duyduğu güzel kadınları -bir erkeğe bağlı olsalar dahi- elde etmek için sarayda bulunan Hamza Bey gibi cengâver kimseleri görevlendirir. Beklediği vakitte saraya ulaşmadıkları zaman ise onları öldürtmek için aratır.

Sultan İbrahim, birbirinden güzel cariyeleri topladığı eğlencelerde sabaha kadar eğlenirken cinsel gücünü arttırması için sürekli olarak amber tüketir. Sarayda amber kalmadığı zamanlarda hiddetlenir ve adeta sinir krizleri geçirir. Kendisine amber temin edebilecek bir tüccar bulunursa onun her isteğini karşılayacağını vaat eder. Aldığı amber karşılığında yabancı ve yaşlı bir tüccara sarayın en güzel cariyelerinden Asuman'ı hediye etmekten imtina etmez. Yaşadığı kriz sona erip de hediye ettiği cariyeyi özlediğinde ise Sadrazam'dan onu geri getirtmesini ister. Tüccarın onu nikâhına alıp yabancı topraklara kaçtığını öğrenince de ısrarlarına devam eder, Asuman'ı geri getirmek için girişimlerde bulunur. Padişah'ın takıntı hâline getirdiği bazı cariyeleri unutmaması için genellikle tek bir çözüm vardır: ona, beğeneceği yeni bir cariyeye sunarak eskisini unutturmak. Durumun farkında olan Sadrazam Mehmet Paşa ve Kösem Sultan'ın başvurduğu yöntem de genellikle budur.

Padişah öylesine doyumsuzdur ki kendisine sunulan sayısız güzel cariyeden bıktığı için bir süre sonra farklı kadınlara ilgi duymaya başlar. Maiyetiyle beraber sokaklarda dolaşırken rastladığı oldukça kilolu bir Ermeni kadının haremine alınmasında ısrar eder. "Sülün gibi ince, zarif ve sarışın kızlarla düşüp kalkmaktan usan[dığı için] doksan okka sikletinde, kara gözlü, kara saçlı ve çatık kaşlı bu şişman kadından, padişah, çok hoşlan[ır]." (İskender Fahrettin, 1931: 36). Şivekâr Sultan adı verilen bu kadınla nikâh kıyan Padişah, ona nikâh hediyesi olarak Şam Eyaleti'nin gelirlerini bahşettiğini söyler. Bu tavryla Padişah, devletin zenginliğini ve tebaasının hakkını keyfince sömürüp savuran birine dönüşür. Hatta yazarın ifadesiyle,

"Sultan İbrahim'in israfı meşhur olmakla, bazen hükümdarlık şerefiyle mütenasip olmanın hissettiği, tab'i ve ağgözlülüğü vardı[r]. Mesela, eğlence esnasında çalgıcılardan bütün gözdelerini kıskanır ve: —Gözlerinizi daima kapalı tutacaksınız! diye bağır[ır]. Eğlence gecesi, nasılsa gözünün ucuyla etrafa bakan bir zurnacıyı padişah görmüş ve derhal cellâda: —Şu ırz düşmanının bir gözünü çıkarın!" (İskender Fahrettin, 1931: 246).

demıştır. Padişahın eğlence gecelerinde dağıttığı bahşişleri geri toplatması da onun tuhafliklarından bir başkası olarak işaret edilir.

Sultan İbrahim'e yöneltilen ithamlardan biri de birtakım cinsî sapmalar sergilediğidir. Bu doğrultuda; onun her fırsatta düzenlediği eğlenceler için süslenirken sakallarına inciler taktığı işaret edilir. Hatta bazı zamanlar kadın elbisesi giyerek dolaştığı ve aşırı derecede süslendiği vurgulanır. Eşlerinden biri olan Şivekâr Sultan, kardeşine yazdığı bir mektupta Sultan İbrahim'den şöyle söz eder: "—Bu gece Padişah, bahçeye kadın elbisesiyle çıkmak istemişti. Benim elbiselerimden birini giydi. Boynuna inciler dizdi. Sakalına Acem ıtrı sürdü.. Kadın gibi süslendi." (İskender Fahrettin, 1931: 163).

Padişahın şehvet düşkünlüğünden başka bir yönü de süse ve bilhassa samur kürklere olan düşkünlüğüdür. Sultan İbrahim için kendisine hediye edilen

samur kürklerle sunulan cariyeler aynı değerdedir ve onun hayatında bu iki arzudan başka hiçbir şeye yer kalmamıştır adeta.

Sultan İbrahim, halkına ve yöneticilerine zulmeden bir padişah olarak tanıtılır. Hiçbir yargılamaya gerek duyulmaksızın istediği herkesi her an cezalandırabilen hatta birilerinin "kellesini almak"tan büyük haz duyan biri olarak gösterilir. Yazar bu yaklaşımıyla, eski rejimin olumsuzluklarını okuyucuya göstermek adına kendisi için iyi bir fırsat yaratmıştır. Mesela Padişah, sorgusuz sualsiz şekilde Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın kellesini vurdurarak ibret olsun diye harem kapısında uzun süre teşhir ettirir (İskender Fahrettin, 1931: 42-44). Büyük bir başarı kazanarak Girit'i fethettiği hâlde, kendisine hediyeler sunmadığı için Yusuf Paşa'yı öldürtür. Cinci Hoca'nın telkiniyle Âşık Garip adlı kalenderi sakalından duvara astırır (İskender Fahrettin, 1931: 224). Yazara göre Sultan İbrahim, insanlara işkence yaptığı halde başkalarının bunu yapmasına tahammül edemeyen biridir. Çünkü yalnızca kendisinin bu kudrete sahip olduğunu düşünmektedir. Oysa onu örnek alan diğer yöneticiler de halka zulmetmekte; Padişah ise halkın hâlimden bihaber olduğu ve zaten bu tür problemlerle hiç ilgilenmediği için adaletsiz düzen işlemeye devam etmektedir: "Sultan İbrahim'in milletle teması olmadığı için, saray haricinde olup biten işlerden de haberdar değildi. Bu hiçbir zaman kuvveden fiile çıkamaz, milletin ensesinde boza pişirenleri tecziye etmeye muvaffak olamazdı." (İskender Fahrettin, 1931: 171). Padişah'ın devlet işleriyle hiç ilgilenmediği, milletin hâlimden haberdar olmadığı yönündeki bu tür ifadeler, romanda müteaddit defalar tekrarlanır.

Padişah'a atfedilen menfi vasıflardan bir diğeri ise korkaklıktır. Olabildiğince korkak bir padişah görüntüsü çizen yazar, Sultan İbrahim'i, kuduz köpeklerden korktuğu için saraydan dışarı çıkmaktan vazgeçen hatta bu korkuyla dairesine kapanarak kapıya vezirlerinden Hüseyin Paşa'yı kılıç kuşandırıp diken biri olarak tanıtır (İskender Fahrettin, 1931: 34-35). Padişah'ın başka bir zaafı da gerçek dışı olgulara inanmasıdır. Cinci Hüseyin Hoca'nın her dediğine inanan ve bunları harfiyen uygulayan Padişah, tamamen iradesiz ve mantıksız biri olarak tanıtılır. Bu hâliyle "cihan padişahı", son derece gülünç duruma düşürülmüş olur.

Anlatıcının Padişah'ı romanı taşırken ortaya koyduğu yüzeysellik, romandaki diğer şahsiyetler için de geçerlidir. Roman kişilerinin hemen hepsi duygu ve düşünce yükünden yoksun, son derece sathî kimseler olarak sunulur. Esasen roman kişilerinin kurgulanmasında göze çarpan yüzeysellik ve tutarsızlık, sadece bu eser için değil, devrin birçok tarihî romanı için söz konusudur. Devrin tarihî romanları, genellikle ideolojik bir söylemin ürünü olduğu için " 'insan' unsurunun olmadığı bir tarihi roman anlayışı" (Taştan, 2013: 41) hâkim olmuş; yazarlar, roman kişileri üzerinde derinleşmemiştir.

Yöneticiler: Kurnaz, Çıkarıcı ve Acımasız

Romanda Padişah'ın sorumsuzluğu ve iradesizliğinden yararlanarak yönetimi elde tutanlar vezirlerdir. Vezirler, otorite eksikliğini fırsata çevirerek halka zulmeden, kendi çıkarları için her yola başvuran kimseler olarak tanıtılır: "Devlet işleri Kösem Sultan tarafından tedvir edilirken, cahil vezirler de hükümet hazinesini soymak ve millete zulüm ve işkence yapmak fırsatını kaçırmıyorlardı." (İskender Fahrettin, 1931: 4).

Vezirler, gerektiği zaman padişah ve çevresinin istekleri doğrultusunda gözünü kırpmadan cinayet işleyen kimseler olarak resmedilmiştir. Mesela Zerefşan'ın saraydan beraber firar ettiği aşçı yamağı Hüseyin bulunamayınca Hüseyin'in gebe karısı, bu konuda konuşmaması için Kösem Sultan ve Sadrazam işbirliğiyle öldürülür. Sadrazam Kara Mustafa Paşa, Musa Paşa ve Mehmet Paşa, çıkarıcı ve zalim vezirlere örnek olarak romanda yer verilen kişilerdir. Öte yandan vezirlerle ilgili olarak yapılan bir vurgu da, onların Sultan İbrahim'in tabiatına uygun şekilde seçilmiş kötü yöneticiler olduğudur. Halka ve devlete hiçbir faydası dokunmayan vezirlerin tek işi Padişah'a dalkavukluk ederek onun sonu gelmez isteklerini, çılgınca zevklerini karşılamaktır. Padişah, etrafında kendisi gibi çıkarıcı ve açgözlü paşalar görmeye alışkın olduğundan namuslu yöneticileri harcamak için bahaneler bulmaktadır. Onun göre her paşanın devlet malından çalıp çırpması, alışıldık bir durumdur. "Sefahatten başını kaldırmıyan muhteris hükümdar, namuslu bir askerin devlete bu derece sadakatle hizmet edeceğini düşünemiyordu[r]." (İskender Fahrettin, 1931: 92). Bu yüzden, Girit muharebesinden büyük bir zaferle dönen Yusuf Paşa'nın ganimetler getirmeyişinden ve kendisine hediyeler sunmayışından rahatsız olan Padişah, onu öldürtür. Çünkü Yusuf Paşa gibi sefer esnasında adaletli davranarak zulüm ve yağmaya engel olmuş namuslu bir komutan, onun zihnindeki devlet adamı görüntüsüyle uyumsuzluk arz etmektedir:

"Sultan İbrahim, Yusuf Paşa'ya hitaben: —Bire yalancı, insan koskoca Girit Seferi'nden muzaffer olarak döner de elleri boş mu gelir? diyince, Padişahın bu bitip tükenmez hakaretlerinden canı boğazına gelen Yusuf Paşa hiddetle şu cevabı verdi: —Her gün bana hırsızlık isnat edersiniz. Ben sizin itimat ettiğiniz vezirleriniz gibi, milletin derisini yüzmeye çalışmadım. Ayyıldızlı bayrağımızı Girit Kalesi'ne diktiğimiz zaman, devletin şerefini yükseltmekten başka hiçbir emelim yoktu... Benden muharebe tafsilâtı alacağınız yerde, neler çaldığımı öğrenmek istiyorsunuz. Sizi namusumla temin ederim ki Girit'ten ne getirdimse hepsini efendimize verdim." (İskender Fahrettin, 1931: 92-93).

Eğlence âlemine dalan Sultan İbrahim'den dolayı yönetimde oluşan büyük boşluğu değerlendirenler arasında sarayda nüfuz kazanan kadınlar da vardır. Başta Padişah'ın validesi Kösem Sultan olmak üzere birçok kadın sarayda hâkimiyet kurma çabasıdadır. Nitekim Kösem Sultan, kendilerinden memnun olmadığı sadrazamları kolayca idama sürükleyebilen, hazzetmediği kadınların öldürülmesi için birtakım kişileri devreye sokarak cinayet planlarını uygulayan

biridir. Turhan Sultan, Şivekâr Sultan ve Şekerpâre Sultan başta olmak üzere Padişah'ın haremde bulunan diğer kadınlar da birbirlerini öldürmek veya gözden düşürerek devre dışı bırakmak üzere sürekli planlar yapmaktadır. Çok kullanılan tabiriyle sarayda adeta bir "kadınlar saltanatı" kuran bu kadınlar, devletin zenginliklerini sömürme yollarını da öğrenmişlerdir. Mesela Şivekâr Sultan, saraya alındıktan sonra Padişah'ın zaaflarından yararlanarak Şam eyaletinin vergisini elde eder. Hatta bununla da yetinmeyip samur ticaretiyle uğraşan ve saraya samur satarak çok büyük gelirler elde eden Artin isimli kardeşini sarayda mühim bir vazifeye getirtmek için çaba gösterir (İskender Fahrettin, 1931: 63-64). Saraydaki kadınlar o denli büyük bir nüfuz edinmişlerdir ki saraydaki diğer insanların, hatta halkın canı bile sarayı idare eden bu entrikacı kadınların iki dudağı arasındaki bir söze bağlıdır adeta.

Sultan İbrahim'in son derece yeteneksiz ve iradesiz biri olarak sunulduğu romanda, saraydaki hemen hepsi çıkarıcı ve fırsatçı olan kimselerin bu iktidar boşluğunu kendi lehinde kullandığı açıkça vurgulanır. Cinci Hoca'ya rakip olarak saraya alınan Âşık Garip, Padişah'ı tanıdıktan ve saraydaki ortamı gördükten sonra devletin durumuna yönelik bir analiz yapar. Aynı zamanda yazarın Osmanlı yönetimine bakışını özetleyen bu analizde Âşık Garip, devletin ve halkın zararıyla sonuçlanan iktidar mücadelesi üzerinden Osmanlı devlet yönetimini kısaca şöyle tarif eder:

"Bir gecelik saray hayatı, Âşık Garib'e neler öğretmişti. Kalender, bütün ömründe görmediği şeyleri, sarayda -hem de- bir gece içinde görmüştü. Acaba daha neler görecektik, neler işitecekti? Sarayda, milletin tanıdığı Padişah'tan başka, daha üç hükümdar vardı?! Kösem Sultan... Şivekâr... Şekerpare... Turhan Sultan... Veziriazam... Kızlarağası... Cinci Hoca... Ve o akşam, bütün bunların fevkinde, bir de kendisi vardı: Âşık Garip!" (İskender Fahrettin, 1931: 202-203).

Saraydaki karmaşanın bütün düzene sirayet ettiği, ülkedeki diğer problemlerin de aslında bu durumla ilgili olduğu vurgulanmak istenmiştir. Hükümdar tarafından göreve getirilen kötü yöneticilerin iktidar zayıflığındaki payı da bu doğrultuda altı çizilen bir husustur.

Osmanlı Kadını: İhtiraslı, Ahlâksız ve Sadakatsiz

Sarayda bulunan Osmanlı kadınlarının tümü, romanda olumsuz niteliklerle donatılmıştır. Kadınların hemen hepsi şahsî çıkar ve hırslarının peşinde koşan, bağlı olduğu erkeği aldatan ahlâksız kimseler olarak sunulur.

Anlatıcı tarafından güya haremdeki diğer kadınlardan daha ağırbaşlı ve iyi huylu bir kadın olarak tanıtılan Turhan Sultan, bir taraftan da ahlâksızlık ve sadakatsizlikle itham edilir. Nitekim Turhan Sultan, Padişah'ın ilk karısı olduğu ve ona bir şehzade vererek haseki unvanını elde ettiği hâlde saraydaki genç yiğitlerden Hamza ile tutkulu bir aşk yaşamakta, kocasını aldatmaktadır:

"Damarlarında hissettiği ateşi bir türlü söndüremiyen Turhan Sultan, turunçtan sert memelerini genç ve kuvvetli âşıkının göğsüne dayamıştı: —Hamza, dedi. Valide Sultan'dan en ufak cariyelere kadar, sarayda bütün kadınların coşup eğlendikleri bir saatte, iki sevgilinin birbiriyle kucaklaşıp öpüşmesini günah mı sanıyorsun? Sarıl boynuma!... Ve demirden kuvvetli kolların belime dolansın! Beni, gözleri dönmüş bir arslan gibi kucakla! Kudurmuş bir boğa gibi sık... Parçala! Haydi, niçin duruyorsun? Neden beni parçalarcasına, boğarcasına sıkıp sevmiyorsun? Benim sevilmeye çok ihtiyacım var, Hamza! Ben, sakalının tellerini incilerle süslemekten zevk alan bir mecnunun esiriyim!" (İskender Fahrettin, 1931: 24).

Turhan Sultan ile Hamza arasındaki gayrimeşru ilişkiden haberdar olan Kösem Sultan'ın bunu engellemek yerine kendi lehine kullanmaya çalışarak Turhan vasıtasıyla Hamza'ya Şivekâr'ı öldürtmek istemesi yaşanan durumu daha da çirkin hâle getirecek; bu planlar, masum bir cariyenin cinayete kurban gitmesine sebep olacaktır.

Saraydaki cariyelerden biri olan Şekerpare, Padişah'ın cinsel zaaflarından bir fırsat yaratarak ona kendisini "sultan" ilan ettirir. Fakat o aynı zamanda Sadrazam Mehmet Paşa ile de ilişki yaşamaktadır. Şekerpare bir taraftan da tıpkı Turhan Sultan gibi Hamza'ya âşıktır. Neredeyse saraydaki kadınların kime ait olduğu belli değildir. Baştan sona bir ahlâksızlık tablosu çizilmektedir (İskender Fahrettin, 1931: 58-61). Üstelik bu tabloda ahlâksızlıkla itham edilen kimselerin bilhassa Padişah'ın eşleri arasından seçilmesi son derece manidardır.

Sadrazam Mehmet Paşa'nın cariyesi olan Nurülhayat'ın gebeliği de sarayda bir muamma hâlini alır. Çünkü bu cariyeye önce Padişah'a sunulmuş, ardından Padişah tarafından Sadrazam'a hediye edilmiştir. Yaşı yetmiş bulan Sadrazam'la beraberken Hamza'ya tutulan ve onunla ilişki yaşadığı bilinen Nurülhayat'ın Cinci Hoca'yla da münasebeti olduğu yönünde dedikodular haremde başını alıp gitmiştir (İskender Fahrettin, 1931: 236-243).

Devlet idaresinde büyük nüfuzu bulunan Kösem Sultan da şehvetperestlik ithamından nasibini alır. Anlatıcı, saraydaki cariyelerin dedikoduları arasına yerleştirdiği ifadeler vasıtasıyla onun da Turhan Sultan'dan etkilendiğini ve asıl kendi gönlünü eğlendirmek için onu saraya aldığını ima eder (İskender Fahrettin, 1931: 19-20).

Din Adamı: Üçkâğıtçı ve Yobaz Bir Büyücü

Osmanlı Devleti'nin kurgusunda din olgusunun çok önemli bir yer tuttuğu, padişahın aynı zamanda halife olarak İslâm dünyasını temsil ettiği, saraydan çıkan birçok önemli kararın Şeyhülislâm tarafından onaylanması şartının bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla benzer romanların birçoğunda olduğu gibi bu romanda da din olgusunun yönetimdeki etkinliğine ve sebep

olduğu problemlere gönderme yapılması kaçınılmaz hâle gelir. Bu doğrultuda başvurulan etkin bir tenkit yöntemi, *Deliler Saltanatı*'nda da uygulandığı gibi, okuyucuya olumsuz din adamı tipini sunmaktan geçer. Yani,

"Erken Cumhuriyet dönemi söylemi[nin], Osmanlıyla hesaplaşırken ondaki 'İslâmî' ya da 'dinî' öğeyi her zaman öne çıkar[dığı]; bu nedenle, kanonik edebî metinlerde sıkça olumsuz İslâm öğesi ve olumsuz Müslüman kahramanlarla karşılaşı[ldığı]" (Tekelioğlu, 2003: 74)

tespiti bu roman için de geçerlidir, denebilir.

Din olgusunun devlet yönetimindeki rolüne ve bunun kötü niyetli kimseler tarafından istismar edilmesine örnek olarak romanda kendisine büyük yer ayrılan kişi, Cinci Hüseyin Hoca'dır. Osmanlı toplumundaki din adamı tipi olarak okuyucuya sunulan Cinci Hoca, tam bir düzenbazdır. Şivekâr Sultan'ın girişimleriyle ve Kösem Sultan'ın davetiyle saraya giren Cinci Hoca, padişahı sıhhatine kavuşturmak bahanesiyle girdiği sarayda çok büyük bir güç elde eder. İrtibat kurduğunu iddia ettiği cinlerden söz ederek padişahın korkularından ve boş inançlarından istifade eden Cinci Hoca, her istediğini yaptırmak için türlü bahaneler uydurur. Mesela Sultan İbrahim'in koruması olarak görevlendirdiği cinlerinden birinin tutulduğu kadın diye söz ettiği, gerçekte ise kendisinin ilgi duyduğu Zambak'ı saraya aldırır: "Cinci hoca gönlünü eğlendirmek için, Zambak'ı dolapla saraya getirt[ir]. Her gece: 'Cinler seni çağırıyorlar!' diye odasına götürür ve saatlerce onunla birlikte eğlenir." (İskender Fahrettin, 1931: 205). Sadrazam Mehmet Paşa, bu durumun farkına vardığı hâlde Cinci Hoca'yı saraydan uzaklaştırmaya ne onun, ne Kösem Sultan'ın ne de Cinci Hoca'nın hilelerini ortaya çıkarması için saraya alınan Âşık Garip'in gücü yeter. Çünkü Padişah, bir din adamı olarak gördüğü bu sahtekârın her sözünü harfiyen yerine getirmektedir.

Güya bir din adamı olan Cinci Hoca'nın bir diğer yönü de açgözlülüğüdür. Onun İstanbul dışındaki şehirlerde görev yapan din adamlarını, samur kürkleri toplayarak kendisine göndermeleri için zorlaması; bunu yapmayanlara zulmetmesi ve hatta elde ettiklerini alamayınca Sadrazam'ı Padişah'a şikâyet etmekle tehdit etmesi dikkat çekicidir. Dini bahane ederek kendine nüfuz sağlayan Cinci Hoca'nın devrin din adamları arasından okuyucu karşısına çıkarılan tek kişi olduğuna dikkat etmek gerekir. Nitekim bu vesileyle din - devlet işleri arasındaki ilgi, eski rejim ve yeni rejim bağlamında kıyaslanmıştır.

Sonuç

İskender Fahrettin Sertelli, Sultan İbrahim döneminden ilham aldığı *Deliler Saltanatı* romanında son derece olumsuz bir "Osmanlı" görüntüsü çizer. Romanda saray, yönetim merkezi olmaktan uzak, tam bir entrika yuvası olarak resmedilir ve roman boyunca, Osmanlı'yı temsil eden şahıslara ilişkin tek bir olumlu özelliğe rastlanmaz. Kurgulanan şahısların hemen hepsi olumsuz

niteliklerle donatılmıştır; herkes, çıkarıcı ve düzenbazdır. Padişah, hiçbir idarî işle ilgilenmeyen etkisiz biridir. Kadınlar başta olmak üzere herkes şahsî çıkar ve hırsları için birbirine iftira etmekte, birbirinin kellesini vurdurmaya çalışmaktadır. Halkı düşünen, devletin selameti için uğraşan hiç kimse yoktur adeta. Osmanlı yönetimine isnat edilen bu ferdiyetçi ve menfaatçi tutum, yeni rejimin halkçılık ve devletçilik ilkeleriyle açıkça çatışmaktadır. Böyle bir kıyaslamanın, yeni rejimin olumlu taraflarını göstermek ve meşruiyetini güçlendirmek adına etkili bir olanak yarattığı göz ardı edilmemelidir. Zaten romana kaynaklık eden zaman dilimi olarak böyle bir devrin seçilmesi de oldukça manidardır. Bu döneme has özelliklerin bütün bir Osmanlı'ya teşmil edilmesi beraberinde bir tahrifi getirirken eskiyi kötüleyerek yeni yönetimi benimsetmeye çalışan bir yaklaşımı da işaret eder. Dolayısıyla hem eseri meydana getiren düşünsel zemin hesaba katıldığında hem de okur zihninde oluşturulmak istenen Osmanlı imgesinin nitelikleri irdelendiğinde, bu romanın, modernleşme deneyimi yaşayan Türk toplumunda millî kimliğin inşasına katkıda bulunacak bir söylem geliştirdiği ifade edilebilir.

Deliler Saltanatı'nda, asıl gayesi bir tarihi devri yansıtmak olduğu hâlde, yazarın kurgusal düzlemde romana taşıdığı kişileri inandırıcı kılmaya noktasında herhangi bir kabiliyet gösterdiği söylenemez. Çünkü kişilerin hemen hepsi, iç dünyası, hisleri olmayan zevk ve eğlence düşkünü asalaklar olarak sunulmaktadır. Öte yandan romanın ilk bölümlerinde olay örgüsünü şekillendiren ve kurgunun önemli kişileri gibi gösterilen Kösem Sultan, Turhan Sultan gibi kişilerin ilerleyen sayfalarda adeta ortadan kaybolurcasına unutulması, kurgunun inşasında büyük boşlukların olduğu hissini uyandırır. Dikkatli bir okuyucu, Osmanlı padişahını şehvetperest göstermek adına romana sürekli olarak yeni kadınlar dâhil edildiğini, seçilen mekân Osmanlı sarayı olduğu hâlde devlet işleriyle ilgili meselelere yer verilmediğini ve zaten yazarın, olay örgüsünü kontrol ederek mantıklı bir kurgu ortaya koymak gibi bir kaygısının bulunmadığını fark edebilir. Mevcut olumsuzluklar kurguya taşınırken abartıya aşırı derecede yer verilmesi de romandaki bütünlüğü zedelemiştir. Okuyucu, adeta çalاکalem yazılmış bir metin izlenimi veren bu romanı okurken romancı yeteneğinin ürünü olmaktan uzak bir eserle karşı karşıya olmanın huzursuzluğunu hisseder.

Kaynaklar

Abadan, Yavuz. (1943). "İskender Fahrettin Sertelli". *Tarihten Sesler*. 1/6-7: 1-4.

Akyol, Gizem. (2011). *1923-1950 Arası Türk Romanında Osmanlı İmajı*. Balıkesir: Balıkesir Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi.

Althusser, Louis. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. çev. Yusuf Alp - Mahmut Özışık. İstanbul: İletişim Yayınları, 4.Baskı.

Andı, M. Fatih. (2004). *Roman ve Hayat*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2.Baskı.

Argunşah, Hülya. (1990). *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*. İstanbul: Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi.

Başbuğ, Esra Dicle. (2010). *Devlet İdeolojisinin İnşasında Tiyatronun İşlevi*. İstanbul: Boğaziçi Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi.

Belge, Murat. (2009). *Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2.Baskı.

Çıkla, Selçuk. (2006). "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebî Yayınlar". *Turkish Studies / Türkoloji Dergisi*. 1: 45-63.

Çıkla, Selçuk. (2007). "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu". *Muhafazakâr Düşünce*. 4/13-14: 47-68.

İskender Fahrettin. (1931). *Deliler Saltanatı*. İstanbul: İkbal Kitabevi, 1.Baskı.

Jusdanis, Gregory. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Millî Edebiyatın İcat Edilişi*. çev. Tunçay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

Kacıroğlu, Murat. (2010). "Cehennemden Selam Romanı Örneğinde İlk Dönem (1927-1940) Tarihî-Macera Romanlarda Kanonik Söylem yahut Angaje Eğilim". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 5/2: 449-481.

Karaca, Alâattin. (2014). "Osmanlıyı İtibarsızlaştırma Örneği Olarak Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş'u*". *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu (7-9 Kasım 2013, İstanbul) Bildiriler Kitabı*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.

Sertelli, İskender Fahrettin. (1943). "Tarihî Romanlar Bize Neler Öğretir?". *Tarihten Sesler*. 1/3: 8.

Taştan, Zeki. (2000). *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1871-1950)*. İstanbul: İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi.

Taştan, Zeki. (2013). "Tarihî Romanda Tarihî Şahsiyetleri Kurgulamak". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24: 32-41.

Taştan, Zeki. (2014). "Tarihî Gerçekler ve Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Tarihî Roman". *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu (7-9 Kasım 2013, İstanbul) Bildiriler Kitabı*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.

Tekelioğlu, Orhan. (2003). "Edebiyatta Tekil Bir Ulusal Kanonun Oluşmasının İmkânsızlığı Üzerine Notlar". *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*. 22: 65-77.

Yalçın, Siddıka Dilek. (1998). *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Popüler Roman*. Ankara: Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi.

Yavuz, Hilmi. (2009). "Osmanlıca Üzerine". *Türkiye'nin Zihin Tarihi: Türk Kültürü Üzerine Kuşatıcı Bir Söylev*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1.Baskı.

Yurdaer, F.Zeynep. (2013). "İskender Fahrettin Sertelli Kimdir?". Erişim Tarihi: 17.11.2015 <http://www.bilgiustam.com/iskender-fahrettin-sertelli/>

A Note On Child Neglect In American Victorianism: Henry James' "The Pupil"

Amerikan Viktoryanizmde Çocuk İhmali Üzerine Bir Belge: Henry James'in "The Pupil" Adlı Öyküsü

F. Gül KOÇSOY¹
Fırat Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada, Henry James'in "The Pupil" (1891) adlı öyküsünde "ihmal edilmiş çocuk" konusu incelenmektedir. Morgan, 19. yüzyılın son çeyreğindeki Amerikan kültürel bilincini yansıtan Viktoryan değerlerine sıkıca bağlı olan ilkesiz ebeveynlerin ihmal edilmiş çocuğudur. Harika bir çocuk olmasına rağmen, aile onu sevmez; çünkü onlara bayağılıklarını anımsatmaktadır. Onu fiziksel ve duygusal olarak ihmal eder, yük olarak görürler. Özel öğretmen, çocuğu ailenin yozlaşmışlığından uzak tutmağa çalışsa da hastalığını ihmal ederek ve en çok ihtiyacı olduğu bir zamanda onu terk ederek ölümünde pay sahibi olur.

Yorumcu olarak James, çalışmayıp evde eğitim alan çocukların durumuna dikkat çeker. Bu kültürün çocuklara karşı genel tutumunu eleştirir. Bu, rahatsız edici toplumsal bir gerçektir ve James bu maddeci kültürün çocuklara ihmalcı ebeveynlik yoluyla nasıl zulmettiğini gösterir.

Anahtar Kelimeler: "ihmal edilmiş çocuk", ebeveynlik, Viktoryan kültürü, Henry James, "The Pupil".

Abstract

In this study, the theme of "neglected child" in Henry James' "The Pupil" (1891) is explored. Morgan is a neglected child with unscrupulous parents who hold strictly on the Victorian values which reflect American cultural consciousness in the last decades of 19th century. Although he is a brilliant boy, the family does not love him; because he reminds them of their vulgarity. They neglect him physically and emotionally, seeing him as a burden. Although his tutor tries to keep the boy from the family's corruption, he contributes to his death; he neglects his illness and deserts him when he is most needy. As an interpreter, James draws attention to the situation of children that are not working but being tutored at home. He criticizes this culture's general attitude towards children. It

* This article is the extended version of the paper named "A Neglected Child in Victorian Family: Henry James' 'The Pupil' ", which was presented at the 9th International IDEA Conference: "Studies in English". 15-17 April 2015, Department of Western Languages and Literatures, Inonu University-Malatya.

¹ Assist. Prof. Dr., University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Dep. of Western Languages and Literatures., nurgul25@yahoo.com.

is a disturbing social reality and he shows how that materialistic culture victimizes children in terms of neglectful parenting.

Key Words: "neglected child", parenting, Victorian culture, Henry James, "The Pupil"

Introduction

Although child neglect is a prevalent type of maltreatment that may lead even to life-threat in the short and long-run, it is often discarded or underestimated. Negative impacts of it on children's cognitive, socio-emotional and behavioral development can lead to psychological and physical problems in the future life of children. Its results are important for the child and the society. As a prescient critic of his time, Henry James (1843-1916) is aware of this fact. He is best known for his international themes, but if we think about *What Maisie Knew* (1897), *The Turn of the Screw* (1898), "The Pupil" (1891), or some others, we see him also at his best in writing on the relationships between family and children.

James shows the discrepancy between what his Victorian contemporaries idealize about children and what their reality is. He witnesses Victorians' child-rearing practices as neglectful and demonstrates the deficiencies of Victorian culture in this context. He talks about negative effects of unsafe, unstable and non-nurturing family conditions. He attacks the 19th century ideals of childhood that depicted children as happy, smiling, innocent and unaware of the real world. He subverts this 'pure child' myth and demonstrates a type of realistic child:

James's child characters do not spend their time in the typical settings of nineteenth-century literary children, opening Christmas presents, adventuring, playing, or learning with other children, but rather in the social world of adults. They are not at all interested in conventionally childish things. They are not even particularly childish themselves. Instead, they resemble James's adult characters in their passion for intense observation. (Michals: 2011,237)

"The Pupil" addresses eleven-year-old Morgan Moreen who is the youngest child of a wandering American family in Europe. He seems strange in such a family, because he has an adult understanding of his family's preoccupation with money and status. In the microcosm of this family, James exhibits the illusionary points of view about familial relationships and family structure within that culture.

Transmission of culture and moral codes was one of the most emphasized tenets of American Victorian values, and apparently it was dependant on children, who were regarded as public good and warrant of future. Giving home education to children was one of the showy aspects of this culture. It created not only the image that they cherish their children and culture but also they are

rich. Imitating middle-class mannerisms and virtues like domesticity, paying value for science and education, and emphasis on morality were the main components of this world-view.

A time of dualities, Victorian era not only in England but also in the United States sheltered contrasts. From the Puritans, American Victorians inherited the idea of a strong bond among state, family and individual in that they had to be disciplined. The most significant feature of American Victorianism (1837-1901) was ostentation, materialism and hypocrisy. Genteel Tradition contributed to this movement in terms of its stress on high culture. A lifestyle based on manners and social graces was preferred among the middle-class people, who in general had artificial attitudes in social milieu to show their respectability and exposed their natural behaviors and ideas in the private places. "They wanted to make the age-old concept of gentility an achieved, rather than an ascribed, status; they hoped to accomplish this through a massive educational and propaganda effort." (Howe: 1975: 516) To reach a significant place in society - for this was important for them - improvement, education and emulation were ideals to seem genteel. They did not adopt gentility for its own sake but to enjoy its benefactions and they expected education to aid them get a stable and desirable position. Education was also important in instilling the proper values in their children, cultivating efficient citizenship and required talents for respectable personalities, but in practice, it was defined as elitism. Victorian psyche might be described as the amalgamation of social theories and aesthetics, but this intellectual culture disregards the consequences of child neglect. On the other hand, their verbal emphasis on duty, virtue and morality becomes hypocritical when they find no place in real life. Financial, social and familial life is not based on clear terms; they talk about the importance of science and education but their behaviors prove the reverse.

Discussion

In this context, James presents the two sides of the family: one, the family's public appearance in the social sphere, and the domestic one at home. The spheres hold two conflicting value systems. The family members are typical middle-class Victorians; they lack cultural background to take place in the social activities of upper-class European families but are ambitious to ascend the social ladder and they love showing-off. They lead a hand-to-mouth life, living mostly on macaroni and coffee, but for their public appearance and parties, they spend much on clothes. They cannot support themselves legitimately, so they lie, cheat, and toady people easily for they are polyglot. Their impecuniousness is understandable but their irresponsibility and low morality is inexcusable. They mostly use excuses and lies to justify their life-style. For instance, for sudden departures from Nice to Switzerland, and then to Florence or Paris, where they stay at third-rate neighborhoods or hotels, their excuse is to find a better place. Most importantly, they disregard the fact that they exhibit ethically false examples for a child when he is in the character formation period. Rather than authoritarian parenting, the parents exhibit verbal hostility to Morgan, because

he is an intellectual, critical and talkative boy; they dislike him especially for this. "They even praised his beauty, which was small, and were as afraid of him as if they felt him of finer clay." (James:2014) So, their leaving Morgan to tutors without wondering comes not only from neglectful parenting, but also from dislike because he is ill and prudent enough to understand their lowness. Tragedy and plight of a child because of social norms become apparent at this point.

Despite his critical illness, Morgan is not paid necessary care and kindness; he gets insufficient nutrition and hygiene. He is also denied emotional and intellectual support from any member of the family. On the contrary, he is mocked or disregarded by his original and clever thoughts. He is aware that his mother wants to get rid of him. The other members of the family are unconcerned about him, not warning the mother or sharing his thoughts and feelings. Morgan is aware of all the facts about his family in that it has not a financially ordered life, nor has an ordered residence. He also knows their feelings and thoughts about him. The parents are potentially harmful to Morgan due to their lack of parental motivation and care which means failure in support and supervision for his development. One of the tenets of the Victorians is the idea that material and bodily well-being reflects moral goodness and God's countenance. Morgan is out of the sphere of this definition. The girls and an elder-brother are not at all interested in him. Family environment is obviously hostile to him; because according to the members, his illness signifies his moral wickedness. Thus, it is normal for the class-obsessed and atrocious parents to discard him easily and wait for his death doing nothing. He is very well aware of his own condition as an unwanted child that his family does not love him truly and sincerely because he is unhealthy. James here hints that Victorian point of view makes family members remote and indifferent to one another out of material causes. Morgan responds to this attitude assuming cynical manners and speech. He feels coldness and remoteness to his mother and reveals her lies openly in front of people as vengeance. Pemberton, when he first comes to the house, is assured by her that the wage will be satisfactory and regular, but Morgan implies that it is a lie:

"They'll give you anything you like," the boy remarked unexpectedly...We don't mind what anything costs - we live awfully well."

"My darling, you're too quaint!" his mother exclaimed, putting out to caress him a practised but ineffectual hand.... "You pompous little person! We're not extravagant!" Mrs. Moreen gaily protested, making another unsuccessful attempt to draw the boy to her side. "You must know what to expect," she went on to Pemberton.

"The less you expect the better!" her companion interposed. "But we *are* people of fashion." (James: 2014)

Like the mother, Mr. Moreen pretends. Having heard about the contemporary child-rearing approaches – secular, rationalist, democratizing, and which prescribe socialization and advancement, he summarizes his ideas of family life:

He further mentioned that he aspired to be intimate with his children, to be their best friend, and that he was always looking out for them. That was what he went off for, to London and other places - to look out; and this vigilance was the theory of life, as well as the real occupation, of the whole family. They all looked out, for they were very frank on the subject of its being necessary." (James:2014)

Mr. Moreen pretends to be a caring father, but in reality he is not interested in his children; he rarely speaks to them. He often disappears to find better possibilities for the family, he says, but this proves futile. He pretends to be noble, but Pemberton finds him shaving in a room. He does not work in a specific place; more accurately, the source of their income is not clear. They all 'look out' though, to attain new possibilities for earning money and showing themselves in the high societies of Europe.

When Pemberton comes to work at the Moreens', he immediately sees that the manners of the family members are affected, studied and unnatural. Their seemingly elegant manners are not internalized. They have problematical casts of mind: class consciousness and material well-being come before parental and familial responsibility. Vulgar and morally unfit, the parents are not well-adjusted for child-rearing. Morgan's elder sisters are also loose to pursue upper-class husbands explicitly: "These young ladies were not at all timid, but it was just the safeguards that made them so candidly free. It was a houseful of Bohemians who wanted tremendously to be Philistines." (James:2014) Apart from these, Morgan is not supervised by the family. In the Victorian atmosphere of domesticity, it is a known reality that servants and teachers might do harm to the children; there is the risk of sexual abuse. In spite of knowing this, Morgan's parents leave everything about him to Pemberton. He is a stranger and Morgan is together with him all day. They have discarded him to an extent to leave them together all the time. Luckily, Pemberton is a good-intentioned person and though an elite educational setting is not possible under such circumstances, he does his best to be helpful and beneficial to his pupil. Morgan forms a friendship with Pemberton with whom he can share many of his interests. Pemberton buys clothes for Morgan, which means that he feels obliged to share the family's expenses.

Mature and prudent enough to accept the conditions, Morgan is ashamed of his family, but more of his parents' cheating the tutors about salary. He feels humiliated towards them. With a deteriorated ethical view, they hold the tutors as family members. They do not feel themselves bound to pay them; moreover, they try to borrow from them. They know well that Pemberton cannot leave tutorship for Morgan, and when Mrs. Moreen implies this, he is shocked:

...Pemberton could enjoy a moral. The Moreens were adventurers not merely because they didn't pay their debts, because they lived on society, but because their whole view of life, dim and confused and instinctive, like that of clever colour-blind animals, was speculative and rapacious and mean. Oh they were "respectable," and that only made them more immondes. The young man's analysis, while he brooded, put it at last very simply—they were adventurers because they were toadies and snobs. That was the completest account of them—it was the law of their being. Even when this truth became vivid to their ingenious inmate he remained unconscious of how much his mind had been prepared for it by the extraordinary little boy who had now become such a complication in his life. (James:2014)

Since he has shelter and has the "privilege of knowing and living with so amazingly gifted a child..." (James:2014) it will be indecent to expect money, according to the mother. Through a play of logic, she tries to make him feel guilty, even beholden to them. Morgan, with a critical eye, can see their depravity before Pemberton:

"I don't know what they live on, or how they live, or *why* they live! What have they got and how did they get it? Are they rich, are they poor, or have they a modeste aisance? Why are they always chiveying me about—living one year like ambassadors and the next like paupers? Who are they, any way, and what are they? I've thought of all that—I've thought of a lot of things. They're so beastly worldly. That's what I hate most—oh, I've *seen* it! All they care about is to make an appearance and to pass for something or other. What the dickens do they want to pass for? What *do* they, Mr. Pemberton?" (James: 2014)

Here, Mrs. Moreen seems right: Pemberton will not be able to leave the Moreens. The answer to these questions and Morgan's vulnerable heart illness put Pemberton in difficult position. He pities Morgan for he is emotionally battered, or like him very much for he is a very intelligent, hardworking and good boy. The family members are so deteriorated that they are not disturbed whether Morgan is aware of everything or not. It becomes a complex issue for him to leave this wonderful child alone with this family. That is the situation, and the parents benefit from it cunningly. He is not healthy, and can die any time. It is obvious that they 'look out' for any benefit coming through him: for example, giving a false image to the society that they love their son very much and they are rich enough to have a private tutor for him.

In fact, the situation is the reverse. If "[p]hysical neglect refers to harm or endangerment as a result of inadequate nutrition, clothing, hygiene, and supervision..., and emotional neglect includes failure to provide adequate affection and emotional support..." (Kaplan:2000,53-54), then Morgan is neglected greatly. He meets all the elements of the definition, unfortunately. He is not grown up with his physical and psychological needs met: he gets poor

nutrition and hygiene, and improper clothes because he is deliberately not shown in the public. Concerned about the social positions of her older son and eligible daughters, the mother spends more on their clothes for showoff:

She did nothing that didn't show, neglected him because he escaped notice, and then...discouraged at home his public appearance. Her position was logical enough - those members of her family who did show had to be showy. (James:2014)

Here, James ironically reflects her point of view about him: for he is not seen in public sphere, his old and holey stockings are not important. She does not bring to mind his psychology in shabby clothes.

As a mother, even if Mrs. Moreen is burdened with the duty of managing the house and the family alone - for her husband is irresponsible -, she is unresponsive and unsupportive to her diseased child. Victorian culture burdens women too much within the house, but in this story 'the angel of the house' also exerts effort to economize from the family food; especially for appearances. She cannot find money for Morgan's medical care but spends much money for the public appearance of her family except him. She is mostly interested in 'looking out' for affluent husbands for her two daughters. Here, James underlines the fact that for the sake of social necessities, that culture constrains people from paying attention to the psychological and physical needs of one's family. The mother makes plans to give away Morgan in order to spend her full time on the others. Although she knows that he is ill by heart, she does not avoid talking about critical subjects like adoption when he is near her. Even compared with the Victorian standards and beliefs, he is neglected. He is not taught 'proper values' to socialize and develop himself according to the values. He has no friend and has adverse experiences as a result of living with this family. While poverty can be regarded as a factor for neglect, feelings of hopelessness and helplessness distress Morgan's psychological health more.

Being unhappy and in need of love, Morgan easily becomes dependent on his teacher. Pemberton recognizes the needs for help and feels morally obliged to support him in his own possibilities. They become two friends, enjoying the Louvre, buying used books, and gossiping and joking about the family's follies. Besides these enjoyable moments, Morgan also feels deeply ashamed and humiliated towards Pemberton, because the parents do not pay him. He sees Pemberton as a hero, too. With these feelings, Morgan is hopeful that he takes him away from the family for good. He has false dreams that he goes to Pemberton's college at Oxford and by the help of him does extraordinary things. Here, Pemberton fills him with hope about a mutual future without estimating its probable results.

The last and the most confusing behavior of the mother after four years, comes when she asks Pemberton to assume full responsibility for Morgan. On the other hand, Pemberton participates and shares the family's life-style. He

becomes resilient and gets used to their follies. Deteriorating value system of the Victorians also captures Pemberton's sympathy for Morgan. He determines to take the boy away altruistically, but later gives up. He is incapable of determining things, and when he implies financial excuses, he proves himself not courageous to take the child. He is a passive man; even if he pities him and has affection for him, it is Morgan who proposes to leave the family. Pemberton is too improvident to fill him with false dreams. Being not enthusiastic, Pemberton "has become spiritually a Moreen." (Canavan:1973,259) and he is aware of his deterioration:

He accused himself, at bottom and not unveraciously, of a fantastic, a demoralized sympathy with her. If misery made strange bedfellows it also made strange sympathies. It was moreover a part of the abasement of living with such people that one had to make vulgar retorts, quite out of one's own tradition of good manners. (James: 2014)

Pemberton criticizes himself honestly, but attributes the cause of his decision to financial restraints. It is the easy defense-mechanism and he finds himself right to break his promise. He could take Morgan at least for a while, not for good. With pitying the family when he must not and his inability to take sides, his consciousness of ethics proves to be shaken.

When financial collapse comes officially and publicly for the family, in the end, it becomes apparent that they are charlatans and even their clothes are confiscated. They are detained in the hotel, until they pay. With Morgan's epiphany of his situation; his deep humiliation by the family's public exposure as social failure, his loneliness in innocence and Pemberton's silence and hesitation, he loses all his dreams: "He had walked from his infancy among difficulties and dangers, but he had never seen a public exposure. Pemberton noticed in a second glance at him that the tears had rushed into his eyes and that they were tears of a new and untasted bitterness." (James: 2014)

This bitterness and disappointment with realizing he is cheated and his being cast off are too much for him. "[h]is sudden bursting into tears as he and his tutor, Pemberton, sit at their lessons is an expression of his mortification over the shabby way the Moreens have used Morgan in their dealings with Pemberton." (Goodman: 1979-80,49) His self-confidence too, is humiliated by the dishonesty and mendacity of both his family and the person he cherishes. Although his tutor, whose sympathy for him is sincere, appreciates him and tries to keep the boy from the family's corruption, contributes to his death; he ignores and neglects his illness and deserts him when he is most needy.

Morgan's death implies not only the corruption of the family and social system to support and sustain such purity but also Pemberton's moral failure: "[B]ringing compassion, comradeship, and vague promises that he cannot fulfill, Pemberton brings a life that is desirable, but not possible...irresponsible and ill-considered affection can do more harm than good." (Eggenschwiler: 1976, 440) So, it is

obvious that Pemberton has adopted not Morgan but the Moreens' indifference and frailty of conscience. When Morgan loses faith in him, he cannot overcome this psychological tension.

As a narrow-minded Victorian, Mrs. Moreen blames Pemberton in that he has made Morgan study too much. She forgets she has used her own child to get financial and social profit and her relationship with her son was not satisfactory. She does not like to see the facts that he has had not one set of problems; they have given him only anxiety, instability and turmoil and their parenting capacity, responsibility and competence were poor. Since they are needy people, they could accept their situation and focus on love among them instead of pretensions. Morgan's physical absences could be forgiven by him if only his emotional necessities had been met. The family members are not available and sensitive to his needs even when he is hungry for emotional support.

Conclusion

As a cultural critic, James implies that Victorian values and codes like order, hard work, rationalism, interest in education, and cultivating character and responsibility, though satisfactory in theory, do not work properly due to the subordination to materialistic/classist stance and this is a hindrance to healthy identity formation for children. Childrearing tasks, practices and strategies are on only abstract bases. The hypocritical American Victorianism claims itself as child-focused but proves not. He shows that Victorian culture has neither a clear idea about childhood nor a systematic application of proper education. Instead of practicing these principles, the family becomes a false model to Morgan and ruins him by financial and pretentious worries that the system dictates. James prescribes permanent changes in cultural structures for the future well-being of children and society and draws attention to the lack of child welfare system and educational neglect in both American and European spheres for the setting is both American and European. While portraying a problematical childhood and in the larger sense family tensions, he assigns the tragic outcome to the defective formulation of Victorian family structure.

James is ahead of his time in that he recognizes many home-schooled children are neglected in the social system of American Victorianism; he is also aware of its effects and consequences that neglected children are the unhappy individuals of a society forming neglectful households in the future. The culture victimizes not only children by not achieving their potential - Morgan could be a great man if he was loved, - but also other members of family; they do not behave as they are and they always imitate performing compulsory behaviors. Under these conditions, this culture cannot create stable families and psychologically healthy individuals; always playing, Mrs. Moreen succumbs to a neurotic crisis at the end.

The phenomenon of child neglect keeps its existence even in our time. In the 21st century, proper child-rearing and its individual, familial and social

dimensions are newly recognized, understood and discussed. James recognizes the importance of parenting and states that the factors that affect parenting traditions and norms must be reviewed. Materialistic drives must not overcome the love parents give to their children for their personal development. Absence of maternal and familial love weakens children's self-esteem and their awareness of being neglected, not loved and wanted humiliates them so much that they may surrender to death. James, as a prescient intellectual, hints the idea of removal of children from neglectful families; if Pemberton could take the responsibility of Morgan, his life would be positively different. While first sharing the children's plight, he calls for orderings in social theory and its right understanding and practice. He advises a psychologically nurturing and supportive environment of child and family together. He counts sustaining factors as physical, emotional and developmental needs among which empathy and compassion come first. These are modern and available ideas in our age, more accurately universal ones.

References

Canavan, Thomas L. (1973, Summer). The economics of disease in James's 'The Pupil'. *Criticism*, 15, No.3, 253-264. <http://www.jstor.org/stable/23099657> (accessed on 25.12.2014)

Eggenschwiler, David. (1976). James's 'The Pupil': A moral tale without a moral. *Studies in Short Fiction*, 15, 435-444.

Goodman, Charlotte. (1979-1980, Winter). Henry James, D.H.Lawrence, and the victimized child. *Modern Language Studies*, 10, no.1, 43-51. <http://www.jstor.org/stable/3194621> (accessed on 25.12.2014)

Howe, Daniel Walker. (1975, December). American Victorianism as a culture. *American Quarterly*, 27, No.5, Special Issue: Victorian Culture in America, 507-532. <http://www.jstor.org/stable/2712438> (accessed on 25.12.2014)

James, Henry. "The Pupil". <http://www.gutenberg.org> (accessed on 03.12.2014)

Kaplan, Sandra J. (2000, Summer). Family violence. *New Directions for Mental Health Services*, 86, 49-62. doi: 10.1002/ymd.23320008607 (accessed on 25.12.2014)

Michals, Teresa. (2011, Summer). Henry James and the invention of adulthood. *Novel: A Forum on Fiction*, 44, 2, 229-248. doi: 10.1215/00295132-1260968 (accessed on 01.11.2013)

Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ve Gaziantep İlindeki Yansımaları*

Syrian Refugees in Turkey and Their Reflections in Gaziantep Province*

Ersin Kaya SANDAL¹
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Mesut HANÇERKIRAN²
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Mehmet TIRAŞ³
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

18 Aralık 2010 tarihinde pazarcılık yapan bir üniversite mezununun tezgâhına el konulması sonrası kendisini protesto için yakmasıyla Tunus'ta başlayan "Arap Baharı"nın estirdiği "Demokrasi Rüzgârı" Suriye'yi derinden etkilemiş ve halkların büyük bedeller ödemesine neden olmuştur. Suriye İç Savaşı Mart 2011'de başladı ve Arap Baharının bu topraklara yansımaları olarak görüldü. Fakat birkaç yıl geçmesine rağmen Suriye'ye hala "Arap Baharı" gelmedi. Suriyehalkı, komşu ülkeler, bölge insanı baharı beklerken iç çatışmaların şiddetlenmesi ve Suriye rejiminin ticari, siyasi ve ekonomik olarak müttefik olduğu ülkelerinde askeri, siyasi ve ekonomik desteği ile "Arap Baharının" bu ülkedeki yansımaları tam bir insani trajediye dönüştü. Suriye Rejiminin acımasızca kendi halkına yaptığı saldırılar sonucunda, 300.000 yakın Suriyeli hayatını kaybetmiş, yaklaşık 6,5 milyon kişi ülke içinde yerlerinden edilmiş, yardıma muhtaç kişilerin sayısı 10 milyona ve komşu ülkelere sığınan Suriyelilerin sayısı 3.795.284 kişi olmuştur. Bu saldırılar sonucunda ülkemize 2011 yılından bu yana 1.679.963 Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşı misafir olarak gelmek durumunda kalmıştır. Gaziantep iline gelen Suriyeli sayısı 326.333'e ulaşmıştır. Bu çalışmada Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin iller bazında dağılımı ve Gaziantep iline yansımaları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, İç Savaş, Misafir, Mülteci.

¹ Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü e-mail: esandal@ksu.edu.tr

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü e-mail: mesut2b@hotmail.com

³ Prof.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü e-mail: mtiras@ksu.edu.tr

* Bu çalışmada kullanılan anket uygulaması, İçişleri Bakanlığının 06.04.2015 tarih ve 48952707/206/000-7204 sayılı yazısında belirtilen, Bakanlık Genelgesinden önce tamamlandığından çalışmanın yayınlanmasının izne tabi olmadığı, ilgili bakanlığın Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç Politika ve Projeleri Dairesininin 09.10.2015 tarih ve 62103649-604.02.02-E.27917 sayılı yazısında ifade edilmiştir.

Abstract

The wave of democracy the Arab Spring Caused got started in 18 December 2010, after a university graduate stallholder's stall has been taken hold of and his burning himself to protest government led to o range of event in Tunisia deeply affected Syria by causing populations to pay for this. The Syrian Civil War started in March 2011 and it was seen as a result of Arab Spring, that noteworthy affects this region. But, although it had been a few years the Arab Spring hasn't come to Syria yet. While Syrian people,neighbor countries and the people in the region were all waiting for the spring to come, the rising of the Civil Wars and the affects of military, political and the economics sports of the countries that Syrian Regime politically, economically and commercially aligned with, had been turned into a humanitarian tragedy. As a result of the civil attacks of the Regime of Syrian to his people, around 300.000 people did,around 6.5 million people have been displaced, the numbers of the people need help increased to 10 million and so the number of the Syrian refugees in the neighbor countries reached to 3.795.284. As a result of this civil war in Syria 1.679.963 Syrian Arab Republic citizens have come to our country as refuges since 2011. The number of Syrian refugees reached 326 333 in Gaziantep Province. In this study, distribution by province of Syrian refugees in Turkey, and reflections of refugees in Gaziantep province are analyzed.

Keywords: Arab Spring, InternalConflict, Guest ,Refugees .

Giriş

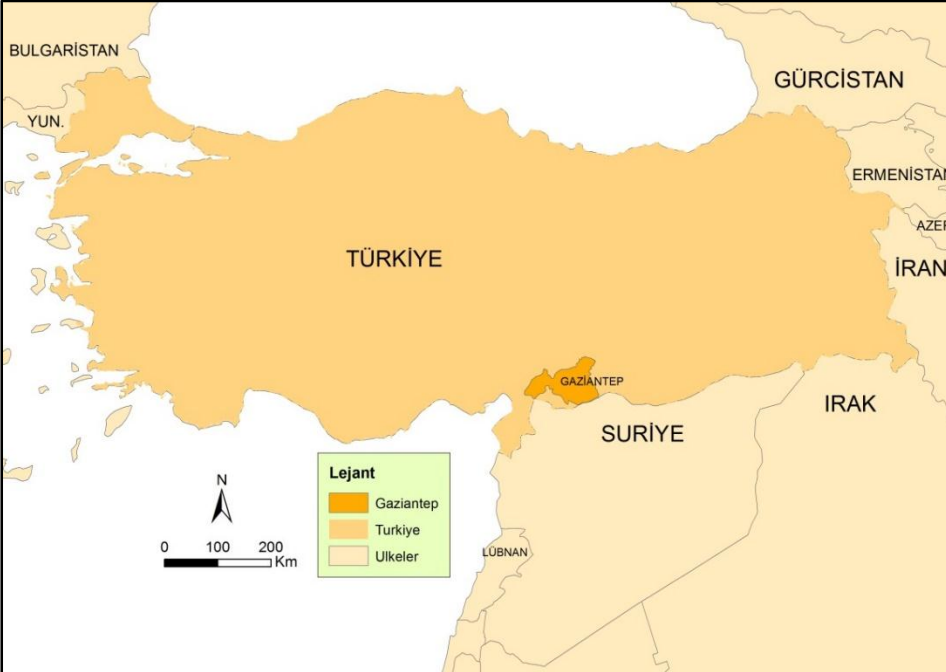
İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan göç, insanların buldukları alandan başka bir alana doğal veya beşeri ana faktörler altında ekonomik, sosyal, kültürel,siyasal ve savaş nedeniyle, gönüllülük veya zorunluluk çerçevesinde bireysel ya da kitlesel yer değiştirmesi şeklinde tanımlanabilir. Doğal afetler nedeniyle meydana gelen bir değişim yukarıda ifade edilen göç nedenlerinden birisinin veya birkaçının oluşmasına neden olabilir. Bu nedenlere bağlı olarak insanlar, göç hareketine katılabilirler. Benzer şekilde ülkeler veya bir ülke içerisindeki ekonomik nedenler veya yaşanan savaşlar da insanların ülke içerisinde veya ülkeler arasında yer değiştirmesine neden olur.Söz konusu faktörler itici (olumsuz) veya çekici (olumlu) faktörler olarak nitelendirilebilir.Göç, aslında bir sorun değil, var olan bir sorunun çözümüne yönelik olan bir adım olarak düşünülebilir. Herhangi bir yerde, göçmenin göç ettiği yeni yerdeki ihtiyaçları, toplumla bütünleşmesi, toplum tarafından nasıl karşılandığı, terk ettiği mekân yönünden geride bıraktıkları ve göçün kendisine kazandıkları arasında denge kurması bakımından da göç bir insan fenomenidir(Cengiz,2015:101-112). Arap Baharı'nı meydana getiren pek çok neden vardır ancak temel neden Arap rejimlerinin ekonomik iflasıdır. O nedenle seküler, dindar, Müslüman, Hıristiyan pek çok siyasi grup birlikte, omuz omuza Arap siyasetini sarsmıştır. Bu farklı grupları bir araya getiren ortak dinamik şudur: Ekonomik başarısızlık. Bu açıdan Arap Baharı, 1979 İran Devrimi gibi dinsel yahut Nasır olayında olduğu gibi ideolojik bir olay değildir. Arap Baharı, sıradan insanların temel meselesi olan yüksek fiyatlar, konut sorunu gibi dinamiklerin temel olarak ortaya çıkardığı bir süreçtir (Bacık, 2011, s.17).

Göç hareketine katılanlar da göçmen olarak ifade edilir. Görüldüğü gibi nedensellik ve alansal olarak çok geniş bir kavram ve olguyu içinde barındıran göçün birçok tanımı yapılmıştır. Tümertekin vd. (1998:307) göçü; nüfusun, bir idari sınırı geçerek ikamet yerini devamlı ya da uzun süreli değiştirmesi şeklinde tanımlarken, Yalçın (2004:11); bireylerin ya da toplumsal kümelerin bir yerden başka bir yere gitmeleri, Gişi (2007:4); bireylerin veya grupların yerleşme alanlarından çeşitli nedenlerle uzak veya yakın başka alanlara gerçekleştirdikleri uzun süreli yer değiştirme hareketler, Kurt (2006:149); bireylerin ya da toplulukların içinde yaşadıkları coğrafi mekan ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi alana ve sosyo-kültürel çevreye girmesi, Özkalp (2003:150); birey ya da aile olarak coğrafi bölge değiştirme, Kearney (1996); insanların bir coğrafya üzerinde yer değiştirmesi, Yalçın (2004); yer değiştirme, Ozankaya (1984:56); bireylerin yada toplumsal kümelerin bir yerden başka yere gitmesi, Akkayan (1979); kişilerin bir yerleşim ünitesinden başka bir yerleşim ünitesine yerleşmek amacıyla yaptıkları coğrafi bir yer değiştirme, Karpat (2003); ulaşılmak istenen yere hareket, Lee (1996); kalıcı ve yarı kalıcı yer değiştirme, Jackson (1986); bir toplumdaki başka bir topluma yapılan nüfus hareketi, Özer (2004); sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlarıyla toplumu etkileyen nüfus hareketi, TupaandStrunz (2013:510); insan varlığının başından itibaren gerçekleşen insana ait bir olgu, Carballo et al. (1998); ülke içinde ve ülkeler arasında insanların hareketi, Arora (2014); insanların kendileri ve aileleri için daha iyi bir ekonomik yaşamın arayışı olarak tanımlamışlardır. BM Nüfus Bürosu ise göçü kişinin köken yerinden başka bir yere giderek orada kalıcı olarak yerleşmesi, ikamet yerini değiştirmesi olarak tanımlamaktadır. Göçlerin yönü, süresi, mesafesi, ortaya çıkış sebepleri, oluş biçimleri ve yoğunluğu birbirinden farklılık gösterir. 21. Yüzyılda meydana gelen teknolojik (Dünyadaki değişimi, en çok tetikleyen teknolojik gelişmeler olmaktadır. Özellikle bilgisayar ve iletişim alanındaki her teknolojik gelişme diğer alanlardaki gelişmelere göre değişime daha çok ivme kazandırmaktadır), ekonomik ve politik alanlarındaki hızlı gelişmeler, ülkelerin siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarını da derin bir şekilde etkilemektedir Paksoy(2013-10).

Bu araştırmada amaç Suriye'den ülkemize yapılan göç hareketi ve bunun Gaziantep ilindeki yansımaları ortaya koymaktır. Suriye'de 2011 yılından itibaren yaşanan iç savaş nedeniyle milyonlarca Suriyeli ülkesini terk ederek komşu ülkelere göç etmiştir. Bu bağlamda iki milyona yakın Suriyeli de Türkiye'ye göç etmiştir. Bu araştırmada Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin Türkiye'deki dağılımı ve özelde Gaziantep ilindeki durumları incelenmekte ve ortaya çıkan sonuçlar açıklanmaktadır (Şekil 1).

Materyal ve Metot

Suriye'den Türkiye'ye yapılan göçler ve bunun Gaziantep İlindeki yansımalarının incelendiği bu çalışmada konuya katkı sağlayacağı düşüncesiyle öncelikle göçle ve Suriyeli mültecilerle ilgili daha önce yapılmış bazı çalışmaları kapsayan literatür (kitap, makale, rapor, tez vd.) taraması yapılmıştır. Araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemleriyle elde edilmiştir. Bu bakımdan araştırmada, öncelikle çalışmanın büro kısmını oluşturan bölümü ile ilgili olarak geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmış olsa da konuya yönelik basılı ya da yazılı eserlerden detaylı bilgiye ulaşılmıştır. Resmi kurumlardan Suriyeli göçmenlerle ilgili veri toplanmak için yazışmalar yapılmış istatistikî bilgiye ulaşılmış olup, elde edilen bu bilgiler analiz edilerek büro çalışması kısmında kullanılmıştır. Suriyeli göçmenlerin kentteki mekânsal organizasyonu ve etkilerini ortaya koyabilmek adına, Suriyeli Mültecilerle fotoğraflar çekilerek konuya görsellik katılmaya çalışılmıştır. Buna ilaveten Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin sayısı ve illere dağılımı, Gaziantep İlindeki mültecilerin sayısı, bunların il geneline dağılımı, cinsiyeti, medeni durumu, yaş gruplarına dağılımı, eğitim düzeyi, çocuk sayısı ve mültecilerin İl genelinde açmış oldukları işyeri sayısı ile ilgili veriler, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Gaziantep Valiliği, Gaziantep AFAD İl Müdürlüğü ve Gaziantep İl Millî Eğitim Müdürlüğü başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşları ile bazı özel kuruluşların kayıtlarından sağlanmıştır. Bu çalışmada, konuyla ilgili teorik tartışmalardan daha fazla, elde edilmiş olan verilerin analizine öncelik verilmiştir.

Şekil 1. Çalışma alanının lokasyon haritası.

Çalışma alanı olarak Gaziantep ili seçilmiştir. Gaziantep sanayi ve ticaret açısından Türkiye'nin önde gelen şehirlerindedir. Bu sebeple Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin genel özelliklerini ve insan kaynağını belirlemek ve bunların

entegrasyonu açısından son derece uygun şartlara sahiptir. Suriye sınırına komşu bir şehir olması nedeniyle, Suriye’de meydana gelen siyasi krizden kaçan insanların sığındığı ve buradaki kamplarda barındığı bir kent olması yönüyle de stratejik bir önem kazanmıştır. Arap Baharının başlangıcı itibarıyla öngörülmeden gelişmelerin ortaya çıkması, ekonomik ve siyasi olarak güçlü olan devletlerin bir mücadele alanına dönüşen Suriye’deki iç çatışmaların eseri olarak mültecilerin ülkelerindeki coğrafi bölgelere de yakın olan ülkelere göç etmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye’ye gelen toplam 1.679.963 Suriyeli Mültecinin 326.333’ nün (% 19.47) Gaziantep’te yaşaması olarak Gaziantep ilinin seçilme nedenlerindedir. Türkiye’de Suriyeli Mülteciler, konusu günlük hayatın ve siyasetin bir parçası haline gelmiştir (Erdoğan 2015). Suriyeliler Mülteciler, 2011 yılından itibaren sadece komşudaki bir problem olarak değil, ülkemizin de önümüzdeki yılların temel tartışma konusu olmaya devam edecektir. Karşı karşıya kaldığımız bu temel problemin temel gerçekliklerini ortaya koyarak, ulusal ve yerel yöneticilere, bağımsız gözlem ve analizlerden oluşan veriler sunmak ve geliştirilecek stratejiler ile uygulamalara belirli ölçüde katkı sağlamak istemekteyiz.

Göçle İlgili Kavramalar

Süresine, mesafesine, yapıldığı alana ve nedenine bağlı olarak birçok göç türü bulunmaktadır. Bunlarla bağlantılı olarıktan giriş bölümünde ifade edildiği üzere göçle ilgili birçok farklı tanım yapılmıştır. Bunun yanında göçle ilgili kavramlar konusunda da insanlar, kurumlar ve ülkeler arasında anlayış ve uygulamada farklılıklar bulunmaktadır. Konumuzla da ilgili olan mülteci, sığınmacı, misafir (sığınma başvurusu sahibi), göçmen ve kaçak göçmen (kayıtsız göçmen) gibi çeşitli kavramları burada açıklamak uygun olacaktır.

Mülteci; 28 Temmuz 1951 tarihli mültecilerin hukuki durumuna dair Cenevre Sözleşmesine ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Protokole göre ırk, din, sosyal konum, siyasal düşünce ya da ulusal kimliği nedeniyle kendi ülkesinde zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için ülkesini terk eden, zaruret sebebiyle geçici oturmak üzere başka bir devletten sığınma talebinde bulunan ve bu talebi kabul edilen ve uluslararası anlaşmalarla korunan kişilere denir. Ancak Türkiye bu sözleşme ve protokolü coğrafi sınır şartıyla onaylamıştır. Diğer bir ifade ile Türkiye Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelerden gelenleriyukarıdaki koşulları sağlasa bile mülteci olarak kabul etmemektedir (Başak, 2011:5-6,21; T.C.İçişleri Bakanlığıİltica ve Sığınma Yönetmeliği,1994). Avrupa dışından gelenleri misafir (sığınma başvurusu sahibi) olarak tanımlamaktadır. Bundan dolayı BM fonlarından yararlanamamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin fiili olarak mülteci pozisyonunda olan Suriye’den gelen insanlara mülteci statüsünü vermemesinde Birleşmiş Milletlerin (BM) Türkiye’deki kampları yönetme, kamplara müdahale etme, kamplarda etkin olma ve dolayısıyla Türkiye’nin kamplarda olup bitenin dışında olma endişesi olmuş olabilir. Mülteciler diğer göçmenlerden farklı olarak ekonomik ve başka türlü kazançlar elde etmekten ziyade, zulüm, şiddet veya ölüm korkusuyla kendi ülkesinden göç eden insanlardır (Çiçekli, 2009:39; Castles ve Miller, 2008:144).

Sığınmacı;Mülteci kavramında yer alan nedenlerden dolayı ülkesini terk eden ve henüz sığınma talebi, kaçtığı ülkenin yetkilileri tarafından 'soruşturma' safhasında olan kişilere denilmektedir. Uluslararası mülteci hukukuna göre sığınmacı statüsü geçicidir ve şartlar oluştuğunda mülteci statüsüne dönüşür. Sığınmacılar Türkiye'de buldukları süre içinde devletin koruma ve gözetimi altında bulunurlar.

Misafir (Sığınma Başvurusu Sahibi);Uluslararası anlamda yerleşme amacı olmayan kişilerin buldukları ülkeden başka bir ülkeye geçici bir süre için göç etmesi olayına denir. Türkiye'de ise misafir kavramı, "Geçici Koruma" rejimine tabi mültecileri ifade etmektedir. Ancak bu statü ile kampların dışında yaşayan bir buçuk milyondan fazla Suriyelinin güvenliklerinin ve kontrollerinin nasıl sağlanacağı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Suriye'deki iç savaş ve çatışmalar nedeniyle kendisini güvende hissetmeyip Türkiye'ye sığınan insanların mülteci olarak tanınması gerekmektedir. Ancak Türkiye bu insanlara mülteci olarak değerlendirmemekte, misafir olarak tanımlamaktadır. Suriyeli mültecilerin Türk hukuk sistemine göre statüleri, Ekim 2011'de resmi olarak açıklandığı şekliyle Türkiye'deki Suriyeli Misafirler, İçişleri Bakanlığının İltica ve Sığınma yönetmeliğinin 10. maddesi çerçevesinde "Geçici Koruma" rejimine tabidirler. Türkiye, Geçici Korumaya bir zaman sınırlaması koymamış ve gelmek isteyenlere sınırların açık olacağını, zorla geri gönderme olmayacağını ve kamplarda temel ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışacağını ifade etmiştir. AFAD ve Kızılay kamplarının kurulması ve koordinasyonunu üstlenmiştir. Daha sonra yasalasın 04/04/2013 tarih ve 6458 sayılı yabancılar ve uluslar arası koruma kanunu (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>) ile 22/10/2014 tarihli ve 29153 sayılı resmi gazetede yayınlanan "Geçici Koruma Yönetmeliği" (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022.htm>) Geçici Korumanın yasal zeminini kuvvetlendirmiş ve nasıl uygulanacağı konusunda yol gösterici olmuştur.

Göçmen;Mülteci tanımında bulunan nedenlerin dışında, çoğu zaman ekonomik gerekçelerle, ülkesini gönüllü olarak terk ederek başka bir ülkeye, o ülke yetkililerinin bilgi ve izni ile yerleşen kişidir. Türk hukuk mevzuatında ise 19.09.2006 tarih ve 5543 sayılı iskân kanununa göre Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip bu kanun gereğince kabul olunanlardır (<http://www.resmigazete.org/rega/5543-iskân-kanunu-17360.htm>)

Kaçak Göçmen (Kayıtsız Göçmen);Pasaport veya vizeleri olmadan gittikleri ülkeye giriş yapan ve kendilerini o ülkenin otoritelerine bildirmeyen veya gerekli ikamet ve çalışma iznine sahip olmadan gittiği ülkede yaşayan yabancıları ifade eder.

Bulgular ve Tartışma

Suriye'den Türkiye'ye Göç

Suriye’de,15 Mart 2011 tarihinde sokak gösterilerinin ve ardından çatışmaların başlaması ile birlikte Lübnan, Mısır, Irak, Ürdün ve Türkiye insani amaçlarla “açık kapı” politikası uygulayacaklarını belirterek sınırlarını Suriyelilere açmışlardır. Bunun da etkisi ile Suriyeli mülteciler çoğunlukla Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi komşu ülkelere sığınırken, bu ülkeleri Mısır takip etmiştir. 2014 yılı sonu itibarıyla ülkeler bazında en fazla göçmen 1.679.963 (%44.28) Türkiye’ye gelmiştir. Sığınmak için mültecilerden 1.132.601’i (%29.84) Lübnan’ı, 618.508’i (% 16.29) Ürdün’ü, 223.923’ü (%5.90) Irak’ı ve 140.289’u (% 3.69) Mısır’ı tercih etmiştir. (Tablo 1).

Tablo.1. Dünyada Suriyeli mültecilerin ülkelere göre dağılımı

Ülke Adı	Suriyeli Mülteci Sayısı	%
Türkiye	1.679.963	44.28
Lübnan	1.132.601	29.84
Ürdün	618.508	16.29
Irak	223.923	5.90
Mısır	140.289	3.69
Toplam	3.795.284	100

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Kasım 2014

Suriye vatandaşlarının Türkiye’yi daha çok tercih etmelerinin nedeni olarak Türkiye’nin Suriye ile olan uzun sınır hattı olması, binlerce Suriyelinin Türkiye’de akrabalarının olması gösterilebilir. Suriyelilerin Türkiye’ye göçü 2011 yılı bahar aylarından itibaren başlamıştır (Foto 1-2). Zaman içerisinde göç hareketine katılanların sayısı gittikçe artmıştır. Göç edenlerin büyük çoğunluğunun kadın ve çocuklardan oluştuğu ve göçlerin genellikle yaya olarak yapıldığı görülmektedir.

Foto 1. Suriyeli mültecilerin Türkiye sınırına doğru göçü

Foto 2.Suriye mültecilerin Türkiye sınırında tel örgülerden geçişi

Suriyelilerin göçü sınır illeri başta olmak üzere Türkiye'nin büyük bir bölümüne yayılmıştır. Türkiye, Suriye'den gelen göçmenlerle ilgili koordinasyondan sorumlu kuruluş olarak Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nı (AFAD) görevlendirmiştir. AFAD'ın koordinasyonunda; İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Gümrük Müsteşarlığı ve Kızılay ortak çalışmalar yürütmektedir.

Tablo 2. Türkiye'de iller bazında Suriyeli mültecilerin dağılımı

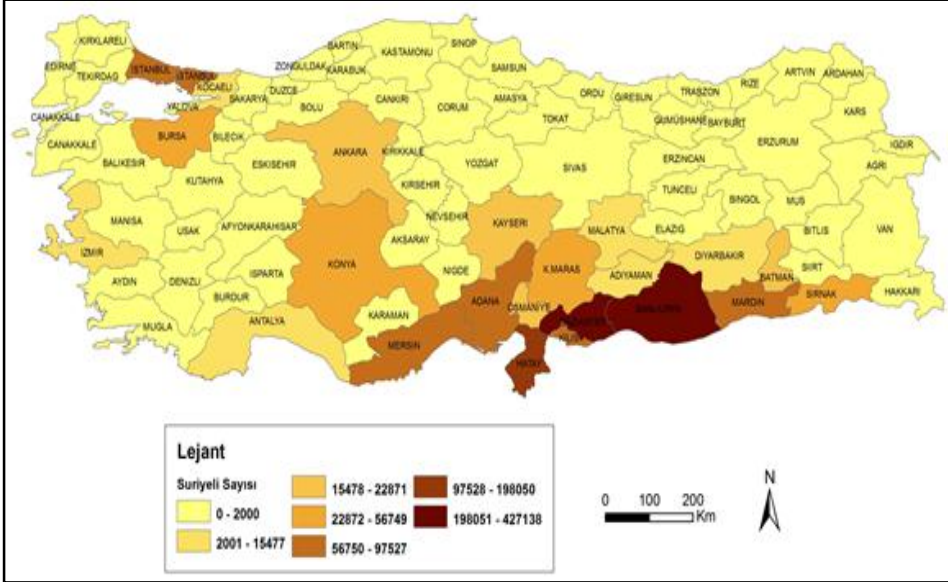
İl	Mülteci Sayısı GBM	Mülteci Sayısı GBM Dışı	İl Toplamı	%
Şanlıurfa	79.503	347.635	427.138	25.42
Gaziantep	35.847	290.486	326.333	19.47
Hatay	14.490	183.560	198.050	11.88
Kilis	37.576	59.951	97.527	5.80
Adana	11.120	79.315	90.435	5.38
İstanbul		68.920	68.920	4.20
Mardin	2.911	64.303	67.214	4.00
Mersin		65.368	65.368	3.89
Kahramanmaraş	17.273	39.476	56.749	3.37
Konya		40.000	40.000	2.38
Şırnak		39.255	39.255	2.43
Bursa		38.750	38.750	2.30
Osmaniye	7.071	15.800	22.871	1.36
Ankara		22.142	22.142	1.31
Batman		20.200	20.200	1.20
Kayseri		19.889	19.889	1.28
Kocaeli		15.477	15.477	0.92
Adıyaman	9.899	2.787	12.686	0.75
İzmir		10.971	10.971	0.65
Malatya	7.384	1.370	8.754	0.52

Diyarbakır			7.797		7.797	0.46
Antalya			2.771		2.771	0.16
Diğer İller Toplamı			20.666		20.666	1.23
Genel Toplam	223.074	%13.27	1.456.889	%86.73	1.679.963	100

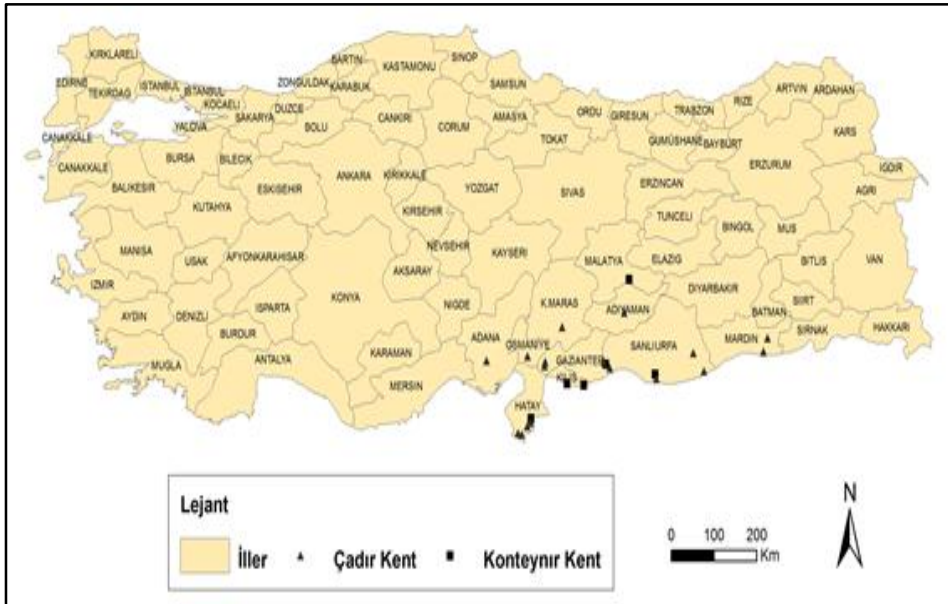
Kaynak: Başbakanlık AFAD Genel Müdürlüğü (31 Aralık 2014)

AFAD verilerine göre 31 Aralık 2014 tarihi itibarıyla Türkiye'ye giriş yapan göçmen sayısı 1.679.963'tür (Tablo 2, Şekil 2). 2014 yılı sonu itibarıyla bu göçmenlerden 223.074'ü (%13.27) Hatay, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adana, Adıyaman, Mardin ve Malatya illerinde oluşturulan 23 geçici barınma merkezinde (çadır kent ve konteyner kent) barınmaktadır (Şekil 3-4, Tablo 3). Suriyeli mülteciler için yapılan barınma merkezlerinin bulunduğu illerin çoğunlukla ya Suriye-Türkiye sınırında ya da Suriye-Türkiye sınırına yakın illerde bulunduğu dikkat çekmektedir. Gaziantep ve Hatay beş çadır kent ve konteyner kent ile en çok geçici barınma merkezinin bulunduğu illerdir. Gaziantep ve Hatay illerini dört barınma merkezi ile Şanlıurfa izlemektedir. İkişer barınma merkezinin bulunduğu Kilis ve Mardin illeri dışında Adana, Adıyaman, Kahramanmaraş, Malatya ve Osmaniye illerinde birer barınma merkezi bulunmaktadır.

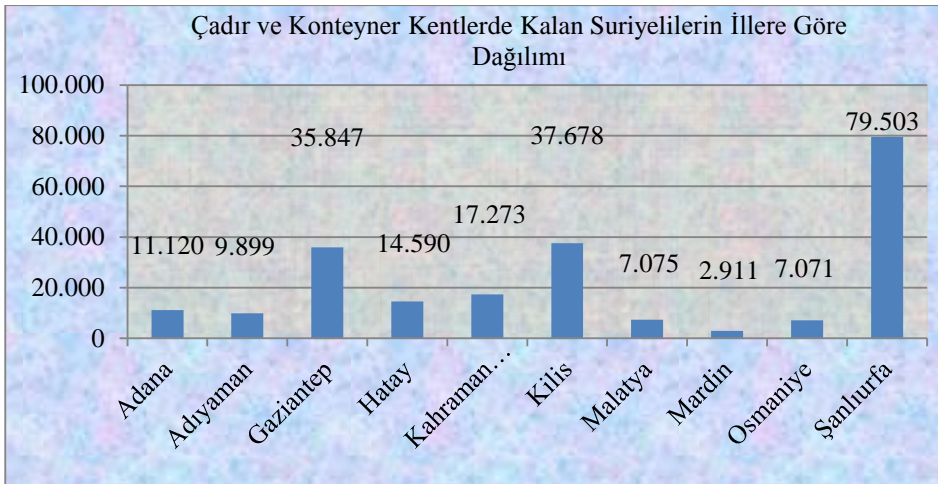
Çadır kentlerde ve konteyner kentlerde barınma, yiyecek, sağlık, güvenlik, sosyal aktivite, eğitim, ibadet, tercümanlık, haberleşme ve diğer insani ihtiyaçlar devlet tarafından verilmektedir. Suriyeli göçmenlerden 1.456.889'u (% 86.73) çadır ve konteyner kentlerin dışındaki yerleşim alanlarında yaşamaktadır. Geçici barınma merkezlerinin (çadır kent ve konteyner kent) dışındaki Suriyeliler tüm ülkeye yayılmış durumda olsalar da büyük çoğunluğu Suriye sınırındaki Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay ve Kilis illerinde yoğunlaşmaktadır. Şanlıurfa ili en fazla Suriyeli göçmenin (427.138 kişi) yaşadığı il iken, bunu Gaziantep ili (326.333 kişi) ve Hatay ili (198.050 kişi) takip etmektedir. 2000'den az Suriyelinin konakladığı illerdeki toplam Suriyeli göçmen sayısı ise 20.666 (%1.23) kişidir (Tablo 2). Oransal olarak Türkiye'de kamplarda ve kamp dışında yaşayan Suriyeli mültecilerin iller bazında dağılımı incelendiğinde Şanlıurfa ilinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Kamplarda yaşayanların %37. 2'si, kampların dışında yaşayanların da %40. 4'ü Şanlıurfa ilinde yaşamaktadır. Şanlıurfa ilini %21. 4 ve %17.7 ile Gaziantep ilinin takip ettiği görülmektedir (Tablo 4).

Şekil 2. Türkiye'deki Suriyelilerin illere göre dağılımı

Şekil 3. Türkiye'de konteyner ve çadır kentlerin illere göre dağılımı

Şekil 4. Türkiye'deki barınma merkezlerindeki Suriyelilerin illere göre dağılımı
Kaynak: Başbakanlık AFAD Genel Müdürlüğü (31 Aralık 2014).

Tablo 3. Türkiye'deki Suriyelilerin İllere Göre Barınma Merkezlerindeki Sayısal Dağılımı

Geçici Barınma Merkezlerinde Bulunan Suriyeli Sayısı					223.074	
Geçici Barınma Merkezleri Dışında Bulunan Suriyeli Sayısı					1.456.889	
Ülkemizdeki Toplam Suriyeli Sayısı					1.679.963	
İller	Geçici Barınma Merkezi	Sayı	Barınma T.	Mülteci S.	Toplam	%
Hatay	Altınözü 1 Çadırkenti	263	Bölme	1.381	14.490	6.50
	Altınözü 2 Çadırkenti	622	Çadır	2.591		
	Yayladağı 1 Çadırkenti	236/310	Çadır/ Bölme	2.811		
	Yayladağı 2 Çadırkenti	510	Çadır	3.000		
	Apaydın Konteynerkenti	1.181	Konteyner	4.707		
Gaziantep	İslâhiyeÇadırkenti	1.898	Çadır	10.011	35.847	16.09
	İslâhiye-2 Çadırkenti	380	Çadır	2.333		
	Karkamış Çadırkenti	1.686	Çadır	7.687		
	Nizip Çadırkenti	1.912	Çadır	10.758		
	Nizip Konteynerkenti	1.000	Konteyner	5.058		
Şanlıurfa	Ceylanpınar Çadırkenti	4.771	Çadır	18.757	79.503	35.65
	Akçakale Çadırkenti	5.000	Çadır	26.242		
	Harran Konteynerkenti	2.000	Konteyner	14.370		
	Viranşehir Çadırkenti	4.100	Çadır	20.134		
Kilis	Öncüpınar Konteynerkenti	2.065	Konteyner	13.471	37.576	16.84
	Elbeyli B. Konteynerkenti	3.589	Konteyner	24.105		
Mardin	Midyat Çadırkenti	1.300	Çadır	2.911	2.911	1.30
	Nusaybin Çadırkenti	3.270	Bölme	0		
Kahramanmaraş	Merkez Çadırkenti	3.309	Çadır	17.273	17.273	7.74
Osmaniye	Cevdetiye Çadırkenti	2.012	Çadır	7.071	7.071	3.16
Adıyaman	Merkez Çadırkenti	2.292	Çadır	9.899	9.899	4.43
Adana	Sarıçam Çadırkenti	2.162	Çadır	11.120	11.120	4.98
Malatya	Beydağı Konteynerkenti	2.083	Konteyner	7.384	7.384	3.31
Toplam		47.951 (Ç. ve B.36.033,Kont.11.918)			223.074	%100

Kaynak: Başbakanlık AFAD Genel Müdürlüğü (31 Aralık 2014)

Gaziantep İlindeki Yansımaları

Suriye'den Türkiye'ye yapılan göçlerden Gaziantep İli de etkilenmiştir. 2011-2015 yılları arasında Gaziantep'e gelen, Gaziantep Valiliği, İl Emniyet Müdürlüğü tarafından, İl koordinasyon merkezinde kayıtları alınan Suriyeli sayısı 326.333'e ulaşmıştır (Tablo 4). Gaziantep'teki Suriyelilerin büyük bir bölümü kampların dışındaki yerleşim merkezlerinde konutlarda yaşamaktadır. 142.596 Suriyeli Şahinbey ilçesinde yaşarken, bu ilçeyi 68.765 göçmenin yaşadığı Şehitkâmil ilçesi takip etmektedir. En az Suriyelinin bulunduğu ilçe ise Yavuzeli'dir. Kamplarda yaşayanların oranı ise ancak %10.98'dir. Gaziantep'te üç ilçede 5 barınma merkezi (4 çadır kent, 1 konteyner kent) kurulmuş ve bu merkezlerde 35.847 kişi barınmaktadır (Şekil 5). Barınma merkezlerinden ikisi İslâhiye ilçesinde, ikisi Nizip ilçesinde ve bir tanesi de Karkamış ilçesindedir. Barınma merkezleri toplam 980 dekar alan kaplamakta, bu alanda toplam 6.876 çadır ve konteyner bulunmakta ve 35.847 Suriyeli barınmaktadır (Tablo 5). Bu insanların tüm insani ihtiyaçları ülke genelinde olduğu gibi Gaziantep'te de AFAD'ın koordinasyonunda; İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Gıda- Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Diyanet Başkanlığı, Gümrük Müsteşarlığı ve Kızılay'ın ortak çalışması ile karşılanmaktadır.

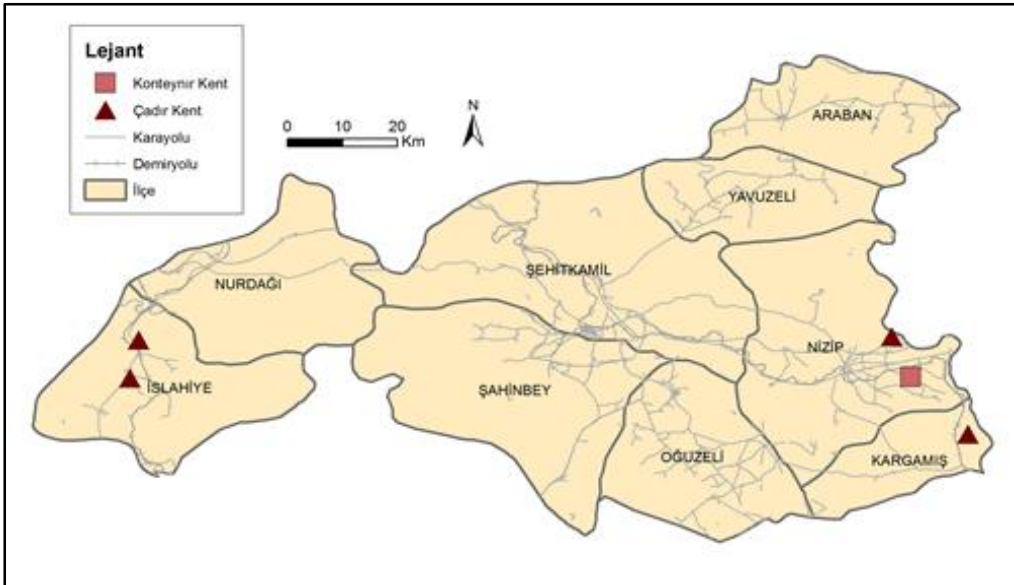
Bu bağlamda göçmenlere barınma merkezlerinde barınmanın yanında yemek ve diğer zaruri ihtiyaçlar (tercümanlık hizmetleri, çamaşırhane, banyo, kuaför, ibadethane, market, haberleşme, internet, sağlık vd.) verilmektedir. Toplamda 15 polis, 114 jandarma, 360 özel güvenlik personeli ve 169 güvenlik kamerası 5 barınma merkezinin güvenlik hizmetlerini yürütmektedir. Barınma merkezlerimizde kurulan sahra hastanelerinde 20'si Arap 84'ü Türk olmak üzere toplam 104 Doktor, 43 Sağlık Personeli ve 4 ambulans ile 24 saat sağlık hizmeti vermektedir. Barınma merkezlerinde toplam 45 adet televizyon, 132 adet bilgisayar, 9 kuaför, 7 market, 6 adet dinlenme salonu, 11 adet mescit ve 6 kuran kursu bulunmakta ayrıca 4.400 m² spor alanı ve 2.100 m² oyun parkı yer almaktadır (Gaziantep Valiliği, İl AFAD Müdürlüğü).

Tablo 4. 2014 yılı Gaziantep ilindeki Suriyelilerin dağılımı

Gaziantep İlinde Suriyelilerin Dağılımı			
İlçe Adı	Suriyeli Sayısı	Kamp Dışında Yaşayanların %	İldeki Toplam Suriyelilerin %
Şahinbey İlçesindeki Suriyeli Sayısı (Kamp Dışı)	142.596	57.65	43.69
Şehitkâmil İlçesindeki Suriyeli Sayısı (Kamp Dışı)	68.765	26.99	21.08
Oğuzeli İlçesindeki Suriyeli Sayısı (Kamp Dışı)	1.875	0.73	0.58

Nizip İlçesindeki Suriyeli Sayısı (Kamp Dışı)	23.143	9.08	7.09
İslahiye İlçesindeki Suriyeli Sayısı (Kamp Dışı)	11.744	4.62	3.59
Nurdağı İlçesindeki Suriyeli Sayısı (Kamp Dışı)	581	0.24	0.18
Karkamış İlçesindeki Suriyeli Sayısı (Kamp Dışı)	210	0.08	0.06
Araban İlçesindeki Suriyeli Sayısı (Kamp Dışı)	230	0.09	0.07
Yavuzeli İlçesindeki Suriyeli Sayısı (Kamp Dışı)	161	0.06	0.04
Adreste Kayıtlı Olmayanlar (Hastane)	1.181	0.46	0.36
Toplam (Valilik Sistemine Kaydı Olanlar)	250.486	100	76.76
Gaziantep'te Kamplarda Kalan Toplam Suriyeli Sayısı	35.847		10.98
Gaziantep Kayıt Bekleyen Tahmini Suriyeli Sayısı	40.000		12.26
Toplam Gaziantep'teki Suriyeli Sayı	326.333		100

Kaynak: Başbakanlık AFAD Genel Müdürlüğü ve Gaziantep Valiliği AFAD İl Müdürlüğü (31 Aralık 2014)

Şekil 5. Gaziantep'te konteyner ve çadır kentlerin dağılımı

Tablo 5. Gaziantep'te konteyner ve çadır kentlerin kapladığı alan ve mülteci sayısı

Konteyner ve Çadır Kentler	Kapladığı Alan (da)	Çadır ve Konteyner Sayısı	Toplam Suriyeli Sayısı
İslahiye Çadır Kent	110	1.898	10.011

İslahiye-2 Çadır Kent	240	380	2.333
Karkamış Çadır Kent	185	1.686	7.687
Nizip Çadır Kent	320	1.912	10.758
Nizip Konteyner Kenti	125	1.000	5.058
Toplam	980	6.876	35.847

Kaynak: Başbakanlık AFAD Genel Müdürlüğü ve Gaziantep Valiliği AFAD İl Müdürlüğü (31 Aralık 2014)

Gaziantep ilinde, Gaziantep Valiliği sisteminde kaydı bulunan kamp dışındaki 250.486 Suriyelinin 125.592'sini kadınlar ve 124.894'ünü erkekler oluşturmaktadır. Her yaş grubunda kadın erkek oranları birbirine yakındır. Gaziantep'teki geçici barınma merkezlerinde yaşayan 35.847 Suriyelinin ise 17.487'sini kadınlar ve 18.360'ını erkekler oluşturmaktadır. Her yaş grubunda hemen hemen erkekler kadınlardan daha fazladır(Başbakanlık AFAD Genel Müdürlüğü ve Gaziantep Valiliği AFAD İl Müdürlüğü).

2014 yılı Gaziantep il ve ilçe merkezlerinde barınma merkezlerinin dışında yaşayan Suriyeli misafirlerin demografik özellikleri incelendiğinde, 250.486 Suriyelinin 125.592'si kadın ve 124.894'ü erkeklerden oluşmaktadır. Yaş grupları bazında kadın-erkek oranları arasında fazla bir fark yoktur (Başbakanlık AFAD Genel Müdürlüğü ve Gaziantep Valiliği AFAD İl Müdürlüğü).

Gaziantep ilinde kamplarda ve kamp dışında yaşayan kayıtlı Suriyelilerin kaldıkları konut tiplerine kişi sayısı incelendiğinde, Suriyelilerin büyük bir kısmının Gecekondu tipi konutlarda yaşadığı görülmektedir (Tablo 6). Bu konut tipini çadırlar ve apartman daireleri takip etmektedir. Konteyner konutlar toplam konutların %3,6'sını oluşturmakta ve Suriyelilerin ancak %1,8'i bu konteynerlerde yaşamaktadır(Tablo 6).

Tablo 6. Gaziantep ilindeki Suriyelilerinkaldıkları konut tipi ve konutlardaki kişi sayısı

Konut Tipi	Konut Sayısı	%	Kişi Sayısı	%	Ortalama Hane Halkı
Apartman Dairesi	3.250	11.8	33.424	11.67	10.3kişi
Gecekondu	17.685	63.9	217.062	75.73	12.2 kişi
Konteyner	1.000	3.6	5.058	1.80	5.0 kişi
Çadır	5.726	20.7	30.789	10.80	5.3 kişi
Toplam	27.661	%100	286.333	%100	8.2 kişi

Kaynak: Gaziantep Valiliği,Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezi (31 Aralık 2014)

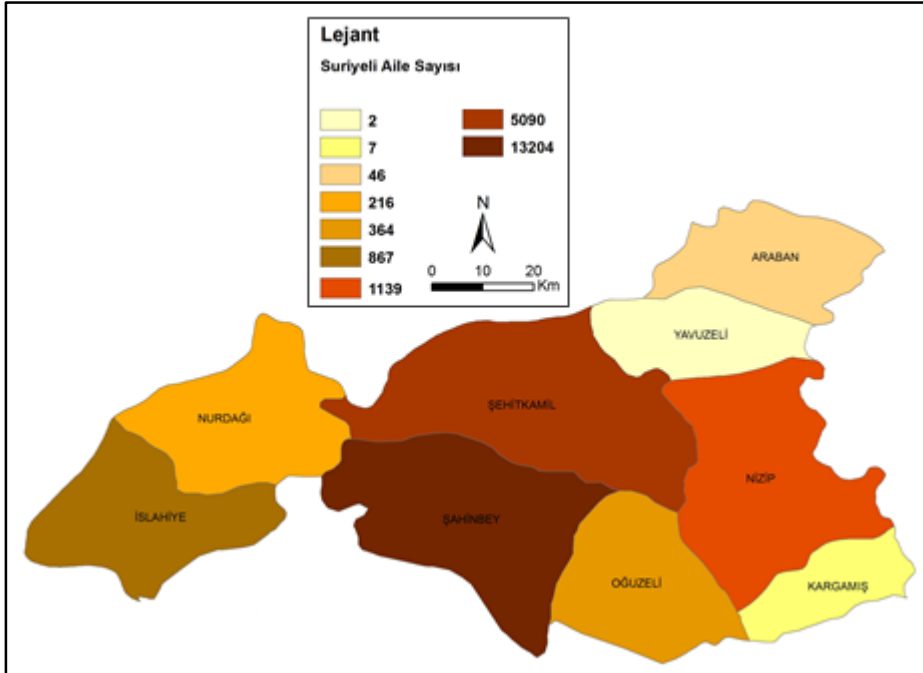
Ortalama hane halkı büyüklüğü apartmanda oturanlar için10.3kişi iken, Gecekonduardaoturanlar12,2 kişi, konteynerlerde 5 kişi ve çadırlarda ise 5,3 kişidir. Gaziantep genelindehane halkı ortalaması 8,2 kişidir (Tablo 6).

Tablo 7. Gaziantep'te ilçelere göre Suriyeli misafirlerin hane dağılımı ve oranları

Gaziantep'te İlçeler Bazında Suriyelilerin Hane Sayısı Dağılımı		
İlçe Adı	Hane Sayısı	%
Şahinbey	13.204	63.07
Şehitkamil	5.090	24.31
Araban	46	0.21
Yavuzeli	2	0.01
Nizip	1.139	5.48
Karkamış	7	0.03
Nurdağı	216	1.03
İslahiye	867	4.14
Oğuzeli	364	1.73
Toplam	20.935	100

Kaynak: Gaziantep Valiliği, Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezi (31 Aralık 2014)

Suriyelilerin yerleşim birimlerine göre hane sayısında dağılımı incelediğinde Şahinbey ilçesi 13.204 hane sayısı ile ilk sırada yer almaktadır (Tablo 7). Bu ilçede Suriyeliler 132 mahallede ikamet etmektedirler. Şahinbey ilçesini Şehitkamil ilçesi izlemektedir. Karkamış ilçesi 7 ve Yavuzeli ilçesi ise 2 hane sayısı ile son sıralarda yer almaktadır (Şekil 6). Mevcut verilerden de anlaşılacağı üzere Suriyelilerin büyük bölümü (%87) İl merkezini oluşturan Şahinbey ve Şehitkamil ilçelerinde ikamet etmektedir (Gaziantep Valiliği, Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezi).

Şekil 6. Gaziantep'te ilçelere göre Suriyeli ailelerin dağılımı

Gaziantep'teki Mültecilerin Eğitim Durumu

Milli Eğitim Bakanlığının 23/09/2014 tarih ve 2014/21 sayılı genelgesi doğrultusunda; Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde, yabancılara yönelik eğitim-öğretim faaliyetiyle ilgili işlerin yürütülmesi için İl Milli Eğitim Müdürlüğü başkanlığında çeşitli kurumlardan temsilcilerin bulunduğu bir komisyon oluşturulmuştur.

Gaziantep ilindeki barınma merkezlerinde ilköğretim, ortaöğretim ve okul öncesi çağındaki 10.363 öğrenciye 88 derslikte 349 öğretmen (291 Arap ve 58 Türk öğretmen) eşliğinde eğitim hizmeti verilmektedir. Bunun yanında geçici barınma merkezlerinde açılan 17 yetişkin eğitim kursunda 694 kursiyere de hizmet verilmektedir (Gaziantep Valiliği, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2014).

Gaziantep'te kamp dışındaki Suriyeli misafirlerin eğitim durumu incelendiğinde ise çeşitli sivil toplum kuruluşların, Suriyeli Dernek ve Vakıfların, UNİCEF, AFAD, Türkiye Diyanet Vakfının ve İldeki yerel belediyelerin (Gaziantep Büyükşehir, Şahinbey ve Şehitkamil Belediyeleri) Suriyeli misafirlerin eğitim faaliyetine katkıda buldukları görülmektedir. Toplam 338 derslikte 10.901'i kız ve 10.351'i erkek olmak üzere 21.252 öğrenciye, 613 Suriyeli, 41 Türk öğretmen ve 69 harici personelle eğitim hizmeti verilmektedir. Ayrıca İl Milli Eğitim Misafir Öğrenci Uygulaması çerçevesinde 1.515 Suriyeli öğrenci Gaziantep genelinde Türk öğrencilerle birlikte örgün eğitime devam etmektedir. Gaziantep İlinde 5-17 yaş aralığındaki Suriyeli çocukların ancak 31.615'ine (% 51.30) eğitim verilmektedir. Ayrıca Gaziantep'te Çadır ve Konteyner kentlerde açılan eğitim kurslarında 24 öğretmene eşliğinde 729 kursiyere çeşitli hizmet ve meslekleri içeren kurslar verilmektedir (Gaziantep Valiliği, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2014).

Eğitim hizmeti veren adı geçen kurum ve kuruluşlar da Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı eğitim kurumlarında ya da kendilerinin buldukları binalarda eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedirler. Bu kuruluşlar bu faaliyetlerini sürdürürken bina, sıra, masa vb. gibi eğitim-öğretim faaliyetlerini Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı kurumlardan faydalanmaktadırlar. Bu eğitim kurumlarında ders müfredatı olarak Suriye Ulusal Konseyinin belirlediği eğitim-öğretim müfredatına göre kitaplar basılmaktadır. Bu kitaplar ülkemizde basılabildiği gibi Suriye'den de temin edilmektedir. Bunların dışında Gaziantep merkez, İslâhiye ve Nizip ilçelerinde Suriyeliler için prefabrik okul ve derslik inşaatları devam etmektedir.

Bunların yanında ilk ve orta öğrenimini Suriye'de tamamlayan bazı öğrencilerin isterlerse diploma denklikleri Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde kurulan Denklik Komisyonu tarafından yapılmaktadır. Ortaöğretim denkliği yapılan öğrenciler Türkçe seviye sınavını geçmeleri halinde Türkiye'deki bazı üniversitelerde okuyabilmektedirler. Şu anda Gaziantep'teki üniversitelerde Suriyeli 962 öğrenci eğitim almaktadır (Gaziantep Üniversitesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Zirve Üniversitesi, 2014).

Gaziantep'teki Mültecilerin Sağlık Durumu

Gaziantep'te Suriyelilerin sağlık durumu incelendiğinde Gaziantep Kamu Hastaneleri Birliğine bağlı sağlık tesislerinde Mart 2012 - 28 Aralık 2014 tarihleri arasında 844.065 hasta tedavi edilmiştir. Hastanelerde belirtilen süreç içerisinde 7.942 Suriyeli bebek doğmuştur (Gaziantep Valiliği, Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezi).

Gaziantep'teki Suriyelilerin her türlü sağlık sorunları devletin imkânları çerçevesinde çözülmeye çalışılmaktadır. Kamplardakiler tamamen devletin sağlık hizmetinden yararlanırken kamp dışında kalan Suriyelilerin sağlık sorunları Başbakanlık AFAD'ın bu konudaki genelgeleri doğrultusunda Suriyelilerin kayıt altına alınmasını müteakip, kendilerine verilen yabancı tanıtım belgesi ile beraber sevk zincirine uyularak başta kamu hastaneleri olmak üzere Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamında tedavi ve ilaç giderleri Afet Acil Durum Müdürlüğünce ödenmektedir.Çadır ve konteyner kentlerde 84 Türk, 20 Arap toplam 104 doktor, 24'ü Türk, 19'u Arap toplam 43 hemşire görev yapmaktadır. Toplam sağlık personeli sayısı 147'dir (Gaziantep Valiliği, Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezi).

Gaziantep'teki Mültecilerin Mesleki Durumu

Gaziantep İlindeki Suriyelilerin 30181'i meslek sahibidir. Suriyelilerin meslek dağılımına bakıldığında belirlenen 154 meslek çeşidi içinde esnaf, ayakkabıcı, terzi ve öğretmenler ilk sıralarda yer almaktadır. Suriyeli göçmenlerin insan kaynağı ve adaptasyon açısından mevcut koşullarda Türkiye ekonomisine entegre edilmeden uzak olduğu, özellikle Gaziantep gibi yoğun göçlere maruz kalan sınır illerinde işçi ücretlerini düşürdüğü, alım gücünü olumsuz etkilediği ve yapılan işin kalitesini düşürdüğü tespit edilmiştir (Sönmez ve Mete 2012).Ayrıca özellikle sığınmacıların hızla artması ve belli bölgelerde toplanması önemli ekonomik ve sosyal riskler de oluşturabilmektedir. Örneğin Burundi ve Rwanda'dan Tanzanya'ya olan göçler sonucunda sığınmacı kamplarının bulunduğu yörelerde yoğun talep nedeniyle pazardaki tüketim ürünlerinde fiyatların önemli ölçüde arttığı belirlenmiştir (Alix-Garcia&Saah, 2009, s. 149) bu durum doğal olarak mültecilerin yoğun olduğu bölgelerde satın alma gücünü düşürmektedir. Benzer durumu Gaziantep'te (Türkiye) tüketim ürünlerinde değil fakat konut satış ve kira fiyatlarında görmek mümkündür. Örneğin 2010 yılında Gaziantep'in orta gelirli Karataş Bölgesi'nde 3 oda 1 salon evin kira değeri ortalama 350-600 TL civarında iken, günümüzde bu rakam 950-1200 TL; Kilis'te ise Üniversite çevresinde, 2010 yılında 150-400 TL civarında olan fiyatlar 2015 yılında 600-1000 TL aralığında seyretmektedir. Gaziantep'te kigöçmenler yörede yaşayan insanların bir kısmının (Ev sahipleri) gelir seviyesinin artmasını sağlarken, diğer dar gelirli geniş bir kitlenin ise alım gücünde düşüşe neden olmuştur. Bu nedenle Suriyeli göçmenlerin yoğun yaşadıkları illerde dar gelirli aileler ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır(Sönmez ve Mete 2012).

Gaziantep'teki Mültecilere Yapılan Sosyal Yardımlar

Gaziantep'teki Suriyelilerin büyük bir bölümü maddi ve manevi yardıma muhtaç insanlardan oluşmaktadır. Bu insanlar Gaziantep Valiliği, Kaymakamlıklar, Yerel Yönetimler, Sivil Toplum Kuruluşları ve vatandaşlarca yapılan yardımlarla yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Barınma merkezlerindeki Suriyelilerin ihtiyaçları büyük ölçüde karşılanırken, bu merkezlerin dışında kalan Suriyelilerden yardıma muhtaç olanların durumlarının tespit çalışmaları devam etmektedir. 2013 yılında yaklaşık 250 kurum tarafından yapılan yardımlarının toplam değeri 163 milyon dolar iken, 2014'ün ilk on ayında 110 ayrı kurum tarafından yapılan toplam yardım miktarı 367 milyon dolara ulaşmıştır(Gaziantep Valiliği, AFAD İl Müdürlüğü).

Göç krizinin ekonomik boyutuna bakıldığında Türkiye, krizin başından Kasım 2014 tarihine kadar toplam 4,5 milyar dolar harcama yapmıştır. Kamplardan hastanelere 500.000'in üzerinde hasta sevk edilmiştir. Türkiye'de ameliyat edilen Suriyeli hasta sayısı 200.000'i aşmıştır. Sağlık Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de toplam 35.000 civarında Suriyeli doğumu gerçekleşmiştir. Bu tablo içinde Birleşmiş Milletler ve Avrupa ülkelerinden gelen uluslararası yardım ise 246 milyon dolar civarındadır (Orsam 2015). Bunun yanında göçmenlerin gittikleri ülkelerin reel yatırımları üzerinde de olumlu etkilerini görmek mümkündür. Bu durum mültecilerin sahip oldukları sermayeyi gittikleri ülkeye taşımalarıyla meydana gelmekte ve aynı zamanda gittikleri ülkede yeni iş alanları yaratabilmektedir. Hazırlanmış bir rapora göre Suriyeli işadamlarının da fabrika ve sermayelerini Türkiye'ye taşıdıkları belirlenmiştir. Net rakamlar olmamakla birlikte 2013 yılı içinde Suriyelilerin Türkiye'de kurdukları şirket sayısı önceki yıllara oranla üç kat artmıştır. Sadece Mersin ilinde Suriyelilerin 4 milyar dolara yakın yatırımı bulunmaktadır (ORSAM, 2014,16). Örneğin Gaziantep Ticaret Odasına kayıtlı Suriyeli firma sayısı iç savaş öncesinde 60 iken, günümüzde 209'a yükselmiştir (ORSAM, 2015, 8).

Kamplardaki Suriyelilerin her türlü ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmakta olup; her kampta market kurularak, kartlı sisteme geçilmiş (UNHCR'in desteğiyle) market alışverişlerini yapmaları amacıyla Birleşmiş Milletler (WFP) tarafından fert başına aylık 60 TL, AFAD tarafından da 25 TL yüklenerek kendi yemeklerini kendilerinin yapmaları sağlanmıştır. Bu vesileyle hem israfın önüne geçilmiş hem de memnuniyet sağlanmış olup, yemek giderlerinde aylık % 80 oranında tasarruf edilmiştir.

Suriyeli mülteciler için Türkiye'ye gelen uluslararası aynı yardımlar Gaziantep Havalimanı'nda oluşturulan merkezce kabul edilmekte, koordinasyonu İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğümüzce sağlanmaktadır. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ve Dış ilişkileri Bakanlığı talimatları doğrultusunda aynı yardımlarla ilgili iş ve işlemler Gaziantep AFAD Müdürlüğüne yerine getirilmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'nin Türkiye'ye verdiği toplam destek 159,3 milyon Amerikan Dolarına ulaşmıştır. Toplam yapılan uluslararası yardımların tutarı 183 milyon dolardır. 31 Aralık 2014 itibarıyla barınma merkezlerinin maliyeti 2,5 milyar doları aşmış olup bu maliyet Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılanmaktadır. Türk Sivil Toplum

Kuruluşlarının yaptığı 500 milyon doları aşan yardımlar düşünüldüğünde uluslararası yardımlar oldukça düşük kalmaktadır (Gaziantep Valiliği, İl AFAD Müdürlüğü).

Sonuç ve Öneriler

Suriye’de çatışmaların başladığı Mart 2011’den bu yana 300.000 den fazla insan çatışmalarda yaşamını yitirmiş, yaklaşık 6,5 milyon insan ülke içinde kamet ettiği alandan ayrılmak zorunda kalmış, 3.795.284 Suriyelide komşu ülkelere sığınmıştır. Komşu ülkelere sığınan mülteci durumundaki Suriyelilerden 1.679.963’ü Türkiye’ye gelmiştir (Tablo 1). Türkiye geneline dağılan Suriyeliler çoğunlukla Suriye sınırındaki ve sınıra yakın konumdaki illerde yoğunlaşmıştır (Şekil 2). Suriye’de yaşanan savaşın göç için oluşturduğu itici faktörlerin yanında Türkiye’nin sınır komşusu olması ve Suriye’ye göre güvenli, ekonomik olarak gelişmiş bir ülke olması çekici bir rol oynamıştır. Türkiye’ye göç eden Suriyeliler daha çok ülkenin kuzeyinde sınır veya sınıra yakın Halep, İdlib, Lazkiye ve Hama gibi illerden gelmiştir.

Suriyelilerin yoğun olarak buldukları illerden birisi Gaziantep’tir. Suriyelilerin Gaziantep’i tercih etmelerinin sebebi, sınıra komşu bir il olması ve ekonomik potansiyelinin yüksek olmasıdır. Gaziantep ilinde 326.333 Suriyeli yaşamakta ve bunlardan 35.847’si ildeki 4 çadır ve 1 konteyner kentlerde diğer bir ifade ile Geçici Barınma Merkezlerinde yaşamaktadır (Tablo 2). Kamplardaki mültecilerin tüm ihtiyaçları, kamp dışındakilerin de ihtiyaçlarının büyük bir bölümü devlet ve millet bağlamında Türkiye tarafından karşılanmaktadır. Birleşmiş Milletler ve diğer ülkelerin katkıları ise oldukça azdır. Gaziantep’teki Suriyelilere yapılan toplam yardım miktarı sadece 2014 için 400 milyon doları geçmiştir.

Suriyeli mültecilerin bir kısmı geçici barınma merkezlerindeki 5726 çadır ve 1000 konteynerde yaşarken büyük bir bölümü adı geçen merkezlerin dışında 20.935 konutta yaşamaktadır (Tablo 6). Gaziantep’te eğitim çağındaki (5-17 yaş) 60.000’den fazla Suriyeli çocuktan ancak %51,3’üne eğitim verilebilmektedir ve bu oranın artırılmasına çalışılmaktadır (Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü). Ayrıca Gaziantep’teki üniversitelerde Suriyeli 962 öğrenci eğitim almaktadır (Gaziantep Üniversitesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Zirve Üniversitesi, 2014).

Gaziantep’te Suriyelilerin sağlık durumu incelendiğinde Gaziantep’teki kamu hastanelerinde Mart 2012 - 28 Aralık 2014 tarihleri arasında 844.065 hasta tedavi edilmiş, süreç içerisinde hastanelerde 7.942 Suriyeli bebek doğmuştur. Gaziantep İlindeki Suriyelilerin 30.181’i meslek sahibidir. Suriyelilerin meslek dağılımına bakıldığında esnaf, ayakkabıcı, terzi ve öğretmenler ilk sıralarda yer almaktadır. Suriyelilerin bir kısmının bir iş bulup iş hayatına atılması çoğunun ülkelerine dönmek düşüncesinde olduklarının göstergesidir. Suriyelilerin önemli bir kısmının işi yoktur, iş sahibi olanlarının da büyük bir kısmının geliri düşüktür (Gaziantep Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezi).

Tahmin edileceği üzere Mülteciler sorunu, sadece ülkesini terk eden insanları etkilememekte, aynı zamanda sığınılan ülkelerinde problemi haline gelmektedir. Gelen mültecilerin kayıt altına alınması barındırılması, ihtiyaçlarının giderilmesi doğacak toplumsal problemleri engellese de göçün devam etmesi ve binlerce mültecinin kayıt dışı bir şekilde şehirlerde dolaşması ve ikameti ilerde toplumsal problemlere neden olabilmektedir. Çünkü Suriyelilerin oluşturduğu istihdam, eğitim, sağlık, barınma, beslenme, sosyal ve siyasi sorunlar zaman zaman yerel halk için problem olmaktadır. Özellikle, mültecilerin işçi olarak çalışıyor olması, ev kiralalarının artması ve Suriyelilerden dolayı hastanelerdeki yoğunluğun artması bunun en açık belirtisidir. Suriyelilerden özellikle kamp dışında olanların bir kısmının kaydının bulunmaması nedeniyle yerel halkın can ve mal güvenliğine karşı tehdit oluşturma algısı yerel halkta rahatsızlığa neden olmaktadır. Bu nedenle her mültecilerin tamamı kayıt altına alınmalı ve kimlik verilmeli, sınırlarda daha özenli bir kontrol sağlanmalı, Türkiye'nin güvenliğini ve Türk halkının sağlığını tehdit eden herhangi bir unsurun ve malın sınırdan geçmesine izin verilmemelidir. Mültecilere yapılan sosyal, ekonomik, eğitim ve mesleki içerikli yarım ve programlar daha düzenli ve koordineli bir şekilde yapılmalıdır. Ayrıca devletin Suriye'den gelen göç dalgasını azaltıcı politikalar geliştirmesi de gerekmektedir. Mülteci akınına önleme adına Suriye sınırları içinde çadır ve konteyner kentler oluşturulmalıdır.

Mültecilik sorunu ulusal ve uluslar arası alanda barışı, istikrarı ve güvenliği etkilemektedir. Ülkemize gelen Mültecilerin ülkemizde genel asayiş problemi ortaya çıkarmıştır. Ülkemize göç etmiş ve daha sonra ekonomik olarak daha gelişmiş batı ülkelerine göç etmek istemeleri uluslar arası güvenlik olaylarına neden olmaktadır. Dolayısıyla sorunun çözümü için hem ulusal hemde uluslar arası politikalar üretilerek ilgili ülkelerle mültecilerin yükünün paylaşılması noktasında işbirliği yapılmalıdır. Mültecilik sorununun çözümü için hem göç veren ülkeler hem de göç edilen ülkeler üzerine düşen görevi yerine getirmelidir. Suriye'den gelen mülteciler konusunda önem arz eden konular; Suriyelilerin kayıt alınması ve kayıtlar sırasında ihtiyaç sahibi kişilerin tespiti, psiko-sosyal destek, dil/tercüman ihtiyacı, illerde barınma ihtiyacı, özellikle acil durumlarda ve özel ihtiyaç sahibi mültecilerin hijyen malzemeleri ve yatak gibi temel ihtiyaç malzemelerinin karşılanması, kamp dışı çocukların eğitime erişimleri ve genel haklar ve hizmetler hakkında tanıtımlar yapılmalıdır. Suriyeli mültecilerin yerel halkla uyum içerisinde yaşayabilmeleri ve korunabilmeleri sosyal problemlere neden olmaması için önlem alınması önemlidir.

Kaynakça

AFAD Genel Müdürlüğü.(2014).Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarındaki Misafirlik , s. 147- 148, <https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/79-20140529153928-31.12.2014>.

Akkayan, T.(1979).*Göç ve Değişme*, İstanbul Üniversitesi Edb. Fak.Yay. No: 2573, İstanbul.

Arora, H. K. (2014). International Migration: Trends and Economic Benefits, *International Journal of Business and Economics Perspectives*, 9 (1), 25-35.

Alix-Garcia , J.,&Saah, D. (2009). The Effect of Refugee Inflows on Host Communities: Evidence from Tanzania. *The World Bank Economic Reveiw*, 24 (1), 148-170.

Bacık, G. (2011), "Arap Baharı'ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Geleceğine Bakmak" Müsiad Çerçeve Dergisi, 57, 16-22. <<http://www.musiad.org.tr/detayArYay.aspx?id=352>>, 13.08.2012.

Başak, Cengiz.(2011).*Mülteciler, Sığınmacılar, Yasadışı Göçmenler*, Sonsöz Yay., Ankara.

Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği (UNHCR). (2014).*Türkiye'de Bölgesel Müdahale Planına Katılan BM kuruluşlarının Kazanımları ve Öncelikler*. <http://www.unhcr.org.tr-24.11.2014>.

BMMYK. (2014).*Suriyeli Mülteci Sayısı*. <http://www.unhcr.org.tr-24.11.2014>.

Carballo, M. Divino J.J. and Zeric, D.(1998). Migration and Health in the European Union, *Tropical Medicine and International Health*, 3 (12), 936-944.

Castles, S. ve Miller, M.J. (2008).*Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul Üniv. Yay. No:195, İstanbul.

Çiçekli, B. (2009).*Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Deniz C. (2015) 'Zorunlu Göçün Mekânsal Etkileri Ve Yerel Halkın Algısı; Kilis Örneği' International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 10/2 Winter 2015, P. 101-122 Doi Number: <Http://Dx.Doi.Org/10.7827/Turkishstudies.7938>Issn: 1308-2140, Ankara.

Erdoğan M.M. (2015) '*Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*' Hacatepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi- HUGO Yayınları-2015,ANKARA.

Gaziantep Valiliği, İl AFAD Müdürlüğü-31.12.2015.

Gaziantep Valiliği İl Afet ve Acil Durum (AFAD) Müdürlüğü. (2014).*Gaziantep İlinde Kamplarda Kalan Suriyeli Misafir Sayıları ve Kurs Bilgileri*-05.11.2014

Gaziantep Valiliği, Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezi-31.12.2015.

Gaziantep Valiliği. (2014). *Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezinde Kaydı Yapılan Suriyeli Misafirlerin İlçelere Göre Dağılımı*. 21.11.2014 .

Gaziantep Valiliği. (2014). *Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezinde Kaydı Yapılan Suriye Vatandaşlarının Meslekleri Meslekler*. 24.11.2014.

Gaziantep Valiliği, İl Milli Eğitim Müdürlüğü (2014).

Gaziantep Üniversitesi, Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, 2014.

Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, 2014.

Gaziantep Zirve Üniversitesi, Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, 2014.

Gişi, İ. (2007). *Göksun İlçesinde Yaşanan Göç Hareketlerinin Sosyo-Ekonomik Analizi*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

Jackson, J.A.(1986). *Migration*, Longman, New York.

Karpat, K.H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

Kearney, M. (1996). *From the Invisible Hand to Visible Feet: Anthropological Studies of Migration and Development*, In: Cohen, R. (ed), Theories of Migration, Edward Elgar, England, 374-404.

Kurt, H. (2006). *Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri*, Yönetim Bilimleri Dergisi (*Journal of Administrative Sciences*), 4: 1,148-178.

Lee, E. S. (1966). *A Theory of Migration*, Demography, 3 (1), 47-57.

Lee, E. S. (1996). *A Theory of Migration*, In: Cohen, R. (ed), Theories of Migration, Edward Elgar, England, 14-57.

Orsam, O. (2014). *'Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular Sonuçlar ve Öneriler'*, Ankara.

Orsam, O. (2015). *'Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri'*, ORSAM, Ankara.

Ozankaya, Ö. (1984). *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, Ankara.

Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentleşme ve KentSEL Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa.

Özkalp, E. (2003). *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.

Paksoy H. M. (2013) 'İç Savaştan Kaçarak Kilis'te Yaşamını Sürdüren Suriyelilerin Sosyo Ekonomik Sorunları Üzerine Bir Araştırma Raporu'. Ortadoğu Araştırmaları Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yayın No: 1 Üniversite Yayın No: 2013-10

Sönmez, M.E. Mete M. (2012) 'Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Profili İle İnsan Kaynağının Belirlenmesi Ve Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri'Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı21-23 Mayıs 2015, Gazi Üniversitesi, Ankara.

T.C. İçişleri Bakanlığı. (1994). *İltica ve Sığınma Yönetmeliği*. <http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/iltica-goc-islemleri.aspx>,<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr>,<https://mirekoc.ku.edu.tr/sites/mirekoc.ku.edu.tr/files/Regulation%20no%20946169%20Procedures%20and%20principles.pdf>- 11.08.2015.

T.C. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> -11.08.2015.

T.C. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022.htm> -11.08.2015.

T.C. Resmi Gazete: <http://www.resmi-gazete.org/regga/5543-iskan-kanunu-17360.htm> -11.08.2015.

Tupa, M. And Strunz, H. (2013).*Social and Economic Effects of International Migration*, Economics and Management, 18 (3), 509-520.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1998). *Beşeri Coğrafya*, Çantay Kitapevi, İstanbul.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.

Hitit Başkenti Şapinuva Perspektifinde Ortaköy (Çorum)'ün Doğal, Sosyo-Kültürel Miras Değerleri ve Turizm Potansiyeli

In Perspective of The Hittite Capital Şapinuva, Natural, Socio-Cultural Heritage Values of Ortaköy (Çorum) and Its Tourism Potential

Ali Ekber GÜLERSOY¹
Dokuz Eylül Üniversitesi
Özlem GÜLERSOY²
Recep Ersayın İlkokulu

Özet

Mekân-insan etkileşiminin farklı boyutlara ulaştığı bir süreçte, benzersiz ve yeniden üretilmeyecek doğal, sosyo-kültürel miras değerlerine sahip alanların ivedilikle koruma altına alınması gereklidir. Ortaköy (Şapinuva-Çorum) ilçesi de böylesi alanlar içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, günümüze kadar akademik anlamda yeterince incelenmeyen Ortaköy ilçesinin doğal, sosyo-kültürel miras değerlerini coğrafi bakış açısıyla incelemektir. Böylesi bir araştırma, ilçenin Şapinuva-İncesu Kanyonu odaklı sosyo-kültürel-ekonomik kalkınmasının doğa ve kültür tahribatından uzak bir yapılanma içerisinde yürütülmesine katkı sağlayabilecektir. Ortaköy, özgün doğal (İncesu Kanyonu gibi); somut sosyo-kültürel (Hitit başkenti Şapinuva, geleneksel giyim-kuşam, yemek kültürü-el sanatları gibi) ve somut olmayan sosyo-kültürel (geleneksel düğünler-halaylar, halk ozanları-şairler, yöre türküleri, bilmeceler-efsaneler, yöreye özgü kelimeler, halk hekimliği, çocuk oyunları, festival-şenlikler) miras değerlerine ev sahipliği yapmaktadır. Ortaköy'ün doğal, sosyo-kültürel miras değerlerinin bir uzman ekip tarafından envanterinin çıkartılması ve planlanması gereklidir. Bu değerlerin turizm arzına dönüştürülmesi ve ilçe ekonomisine katkı sağlaması resmi, sivil kurum-kuruluşların ve ilgili kişilerin işbirliği yanında arazilerin kabiliyet sınıflarına göre kullanılmasıyla mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Ortaköy, Şapinuva, Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras Değerleri, İncesu Kanyonu, Turizm Potansiyeli.

Abstract

In a period in which space-human interaction has achieved different dimensions, it is necessary for spaces having natural, socio-cultural heritage values which are unique and would not be able to reproduce to be put urgently under protection. Also Ortaköy

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, E-Mail: gulersoy74@gmail.com

² Öğretmen, Recep Ersayın İlkokulu, E-Mail: gulersoy73@gmail.com

(Şapinuva-Çorum) district is within such spaces. Aim of this study is to examine geographically natural, socio-cultural heritage values of Ortaköy district which have not been examined academically enough until today. Such an examination will be able to contribute for socio-cultural-economic development of the district, which is Şapinuva&İncesu Canyon-oriented, to be conducted within a structure out of nature and culture destruction. Ortaköy hosts to authentic heritage values of natural (such as İncesu Canyon etc.); tangible socio-cultural (such as the Hittite capital Şapinuva, traditional apparel, food culture, handicrafts etc.); and intangible socio-cultural (such as traditional weddings-yallis, folk minstrels-poets, regional folk songs, riddles-legends, indigenous words, folk medicine, kids games, festivals-carnivals etc.). It is necessary for natural and socio-cultural heritage values of Ortaköy to be taken inventory and planned by an expert team. It is possible for these values to be able to turn into tourism supply and to contribute to the district economy by using lands according to their capability classes, as well as cooperation of official and civil institutions-organizations, and relevant persons.

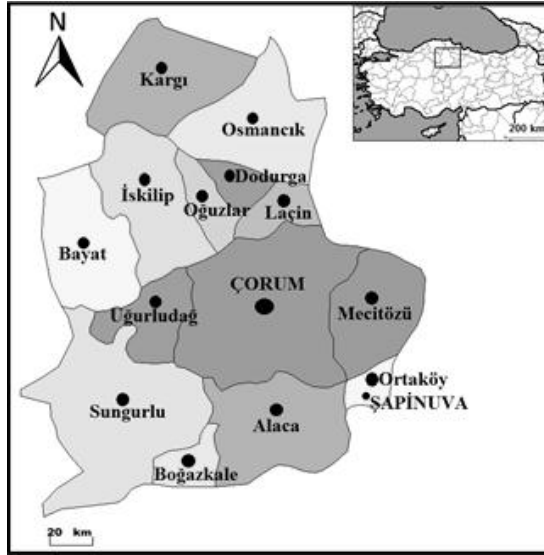
Key Words: Ortaköy, Şapinuva, Natural and Socio-Cultural Heritage Values, İncesu Canyon, Tourism Potential.

Giriş

Doğal kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının sınırsız olduğu bir süreçte koruma-kullanma dengesi gözetilerek doğal ortam ve sosyo-kültürel-ekonomik faaliyetler arasındaki hassas, kırılğan ve karmaşık ilişkilerin interdisipliner bir anlayışla düzenlenmesi zorunludur. Küresel kapitalizmin kentlere ve kırsala etki eden gücü; toplumsal bellekte bir yıkım ve geleneksel kültür birikimleri üzerinde de bir sarsıntı yaratarak; tarihsel birikimden kopuk değerleri topluma benimsetmeye çalışmıştır. Aynı süreç doğal kaynakların da hızla degrade olmasına neden olmuştur. Nitekim doğal, sosyo-kültürel kaynaklar üzerindeki baskının artması sonucunda, doğal ve sosyo-kültürel değerlerin çok azı (örneğin doğal ormanlar; kaybolan diller, gelenek, görenekler vb.), nispeten geniş, bozulmamış unsurlar halinde varlığını koruyabilmıştır. Söz konusu doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin ivedilikle koruma altına alınması, koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi gerekmektedir. Nüfusun hızla artması yanında farklı kullanım türlerinin giderek yayılması, yakın bir gelecekte yeryüzünün (açık denizler, buz ve kum alanları hariç) hiçbir yerinin doğal halde kalamamasına ve sosyo-kültürel değerlerin hızla dejenere olmasına yol açacaktır. Yeryüzünde bazı doğal alanların kalabilmesi, belirlenecek doğal miras alanlarının (*milli parklar, jeoparklar, biyosfer rezerv, biyogenetik rezerv alanları, orman koruma bölgesi, doğal biyotik alanlar, doğal anıtlar, deniz parkı vb.*) oluşturulmasına bağlıdır. Sosyo-kültürel değerlerin korunması ise sosyo-kültürel miras (*sosyal etkinlikler, mutfak, giyim, gelenek, din, kutsal eşyalar, sanat eserleri, müzik, dans, folklor, arkeolojik ve tarihi yapı ve sahalar vb.*) değerlerinin orijinal kökenlerine sadık kalınması ve yaşatılmasıyla mümkündür. Günümüzde uluslararası düzeyde kabul gören yerinde (in-situ) koruma kategorileri, IUCN'nin (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği) koruma alanları ile UNESCO'nun biyosfer rezervleri ve dünya miras alanlarıdır. Bunlar içerisinde doğal miras alanları, yeryüzünde nadir habitatlar olmaları, ekosistemlerin doğal işleyişini yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Sosyo-kültürel miras değerleri ise insanın geçmişten günümüze birikimini ve estetik yönünü temsil etmeleri vb. bakımından özgün bir konuma sahiptir (Doğaner, 1985: 119; Berkes ve Kışlalıoğlu, 1990: 258-261; Doğaner,

2003: 1-3; Kurdoğlu, 2007: 68; Bahçe, 2009: 10; Özdemir, 2011: 131; Sami, 2013: 187-189; UNESCO, 2015; IUCN, 2015).

Doğal ortam-insan ilişkilerini bütünsel bakış açısıyla ele alan coğrafiyacilar, 21. yüzyılda doğal, sosyo-kültürel-ekonomik mekânsal özelliklerin hızla dejenere olduğu bir süreçte koruma-kullanma dengesine dikkat çekmektedirler. Bu çerçevede, hassas ekosistemleri ve otantik sosyo-kültürel kaynakları "geleceğe miras değerler" olarak gören coğrafya bilimi, doğal-beşerî-ekonomik kalkınma ve gelişmenin disipline edilmesinde başat bir role sahip olmalıdır (Mather, 1986: 50; Zhan vd., 2002: 336; Emekli, 2006: 52-58; Citron, 2006: 30; Tümertekin ve Özgüç, 2009: 119; Taş, 2010: 103-105; Sönmez, 2012: 28-29; Gülersoy ve Gümüş, 2012: 267; Goudie, 2013: 79; Doğaner, 2013: 9-16; Emekli, 2013: 1-9; Gülersoy, 2014: 123-124; Çavuş, 2014: 431-432).

Şekil 1. Ortaköy (Şapınuva) lokasyon haritası.

Böylesi yaşamsal önceliklere sahip bir disiplinin çok boyutlu yapısıyla özgün doğal ortam özelliklerine ve sosyo-kültürel-ekonomik değerlere sahip, endüstriyel kirlilikten uzak, otantik gelenek-göreneklerini ısrarla sürdüren yöreleri irdelemesi kaçınılmazdır. Nitekim günümüze kadar coğrafiyacıların pek ilgisini çekmeyen Ortaköy Yöresi de, söz konusu özelliklere büyük ölçüde sahiptir. Karadeniz ve Orta Anadolu bölgeleri arasında yer alan Ortaköy, step ve kuru orman geçiş sahasında yer alması, yüksek tahıl tarımı potansiyeli yanında Çekerek-Göynücek Depresyonu ile Alaca (Hüseyin Ova) Depresyonu arasında sosyo-ekonomik-kültürel bağlantıyı sağlaması gibi nedenlerle yaklaşık 3500 yıldır yerleşime sahne olmuştur. Böylesi bir konumla Ortaköy, Hitit başkenti Şapınuva'ya, son yıllarda bir hayli ilgi çeken İncesu Kanyonu'na, Anadolu'nun en büyük Kybele Kaya Kabartması'na ev sahipliği yapması nedeniyle doğal, sosyo-kültürel miras değerleri açısından önemli bir potansiyel arz etmektedir.

Ortaköy ilçesi, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Çorum il merkezine 57 km mesafede yer alan ilçenin batısında Çorum merkez ilçe ve Alaca (Çorum), kuzeyinde Mecitözü (Çorum), doğusunda Göynücek (Amasya) ve güneyinde Aydıncık (Yozgat) ilçeleri yer almaktadır. İdari sınırın genellikle su bölümü çizgisinden geçtiği Ortaköy ilçesi 297 km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir (Şekil 1).

Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras, Miras Turizmi

Doğal ve sosyo-kültürel kaynakların hızla tüketildiği, niteliği-niceliğinin değiştirildiği bir süreçte, söz konusu kaynakların çok azı, nispeten geniş, bozulmamış değerler halinde kalabilmiştir. Bu çerçevede hassas karasal-denizel doğal ve sosyo-kültürel miras alanlarının ve değerlerinin bir an önce koruma altına alınması, koruma-kullanma dengesinin göz ardı edilmemesi gereklidir. "Miras" kavramı, postmodern çağda geniş bir alanda kullanılmaya başlanmıştır. Miras, tarihsel, sanatsal, etnolojik, sosyolojik, antropolojik ve dil bakımından korunması gereken mekân, varlık ve olayları ifade eder. Bu haliyle sosyo-kültürel bir kavram olarak karşımıza çıkan mirası, korunması gereken fiziki ve biyocoğrafik değerlerin tehdit altında olması nedeniyle, doğal bir kavram olarak görmek de mümkündür. Nitekim miras kavramı koruma gereksinimi nedeniyle ortaya çıktığı için, insan faaliyetlerine açılan doğal ortam unsurları, doğal miras kavramı içerisinde değerlendirilmelidir (Doğaner, 2003: 1). Diğer bir deyişle doğal ortam bakımından eşsiz olan ve ekosistemin işleyişinde temel oluşturan alanlar (doğal koruma alanları), tarihsel ve sosyo-kültürel değerlerin bulunduğu ortamlar (tarihi ve sosyo-kültürel koruma alanları) miras değerler olarak nitelendirilmektedir (Akten vd., 2008: 755; Oban 2008: 602; Gülersoy, 2013b: 315).

Geniş bir kavram olan mirasın sınıflandırılmasında kalıtsal değer kazanmış olan sosyal etkinlikler, mutfak, giyim, gelenek, din, kutsal eşyalar, sanat eserleri, müzik, dans, folklor, arkeolojik ve tarihi yapı ve sahalar *sosyo-kültürel miras*, jeomorfolojik şekiller, göller, ırmaklar gibi su kütleleri, vejetasyon, fauna ve toprak *doğal miras* içerisinde değerlendirilir. Türkiye'de miras kavramı genellikle kültürel mirasa yöneliktir ve bu nedenle kentsel miras, mimari miras, arkeolojik miras, endüstriyel miras gibi kültürle ilgili miras terimleri ön plandadır. Doğal miras kavramı ise jeolojik miras, biyolojik miras terimleriyle sınırlı kalmıştır. Herhangi bir mekânda özgün doğal ve sosyo-kültürel özelliklerin bir başka mekânda bir araya gelmesinin olanaksız olması, bu özelliklerin miras değeri kazanmasına neden olmuştur. Doğal miras değerleri kendi içinde alt türlere ayrılabilir. Nitekim *jeolojik-jeomorfolojik miras*, kıyı mirası (falez, plaj, kıyı oku, tombolo, kıyı kumulu, ria, kıyı kordonu, delta vb.), karstik miras (mağara, obruk, düden, traverten terasları), volkanik miras (piroklastik koniler, kaldera, maar), buzul mirası (buzul, buzul gölü, hörgüçkaya, moren) şeklinde; *hidrografik miras*, miras göller, miras nehirlere ve akarsu mirası (kanyon, delta, şelale, seki) şeklinde; *biyocoğrafik miras*, miras flora, miras fauna; özel tarım ürünleriyle bütünleşmiş alanlar ise *miras topraklar* olarak tanımlanabilir. Sosyo-Kültürel miras değerleri ise *miras kentler*, *miras kasabalar*, *miras köyler*, *endüstriyel*

miras, sualtı kültürel mirası, miras savaş alanı, miras yollar şeklinde alt türlere ayrılabilir (Doğaner, 1985: 119; Doğaner, 2003: 1-3).

Doğal, tarihsel ve sosyo-kültürel mirasın korunmasına dair çalışmalar 17. yüzyılda başlamış, koruma çalışmalarının uluslararası bazı kurallara bağlanması ise 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Ancak uluslararası bir tüzüğün kabulü ise 1964'te Venedik'te yapılan bir toplantıda mümkün olmuştur (Oban 2006: 221). 1972'de UNESCO Genel Konferansı'nda, "Dünya Mirası Sözleşmesi-Dünya Kültür ve Doğa Mirasını Koruma Sözleşmesi" kabul edilmiş, 1975'te de yürürlüğe girmiştir (Akipek, 2001: 13). Bu sözleşme; ulusal sitlelerin belirlenip Dünya Mirası Listesi'nde koruma kapsamına alınmasını, dünyaya duyurulmasını, halkta bu bilincin oluşturulmasını ve koruma konusunda o an yetersiz olan devlet ve kuruluşlara teknik işbirliği sunulmasını amaçlamaktadır (Yücel ve Babuş, 2005: 151). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ise UNESCO tarafından 17 Ekim 2003'te kabul edilmiş, Türkiye 19 Ocak 2006'da sözleşmeye taraf olmuştur (UNESCO, 2015).

Türkiye'de turizmin gelişimiyle beraber doğal, tarihsel ve sosyo-kültürel miras değerlerini koruma çalışmaları giderek önem kazanmaya başlamıştır (Uslu ve Kiper, 2006: 306). Nitekim 1951'de Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuş, 1969'da eski eserlerle ilgili ilk yasa ve 1973'te ise Eski Eserler Kanunu (21.07.1973 tarih ve 1710 sayılı kanun) çıkarılmıştır. Ancak doğal, tarihsel ve sosyo-kültürel miras vurgusunu içeren yasal düzenleme ancak 21.07.1983 tarihli "2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" ile mümkün olabilmıştır. 1987'de yapılan değişikliklerle (Değişik: 17.6.1987-3386/1 md.) kanuna korumanın yanı sıra kullanma konusunda da açıklamalar eklenmiştir. Söz konusu değişikliklerle doğal, tarihsel ve sosyo-kültürel varlıkların korunması yalnızca devletin yapacağı bir uygulama olmaktan çıkmış, bu varlıklardan yararlananların da yapması gereken bir uygulamaya dönüşmüştür. Böyle olmakla birlikte koruma-kullanma dengesi çoğunlukla kâğıt üzerinde kalmaktadır.

Türkiye'de doğal ve tarihi-sosyo-kültürel mirasa yönelik çalışmalar son yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Bunların büyük bölümü doğa koruma (Doğaner, 1985), sosyo-kültürel miras turizmi (Aliağaoğlu, 2004) ve turizmde doğal, sosyo-kültürel çekicilikler şeklindedir (Soykan, 2004). Bunlar yanında tarihi-sosyo-kültürel mirasın korunmasına yönelik tutum ve davranışların sorgulandığı (Gümüş ve Adanalı, 2011), turizmin sosyo-kültürel miras üzerindeki etkilerine yönelik yerel halkın farkındalığı konusunda da araştırmalar mevcuttur (Uslu ve Kiper, 2006). Türkiye'de tarihsel ve sosyo-kültürel mirasın envanterine dönük araştırmalar daha fazladır (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2015; Başgelen 2003; Diler, 2007; Diler, 2008; TÜBA-TÜKSEK 2008; Dedehayır, 2009; Demirkesen vd, 2005).

Miras Turizmi: Doğal ve sosyo-kültürel miras içerisinde turizm ürününe dönüşecek çeşitli kaynaklar söz konusudur. Doğal miras alanlarında yürütülen turizm, kıyı turizmi, yat turizmi, göl turizmi, akarsu turizmi, yayla turizmi, kaplıca turizmi, kış turizmi ve alpinizm şeklinde tiplere ayrılırken, sosyo-kültürel miras alanlarında yapılan turizm ise yalnızca kültür turizmi olarak nitelenmektedir.

Kültür turizminin alt grupları miras turizmi, tarih turizmi, inanç turizmi ve etnik turizmdir. Bu turizm türleri kaynağını kültürden almakla birlikte ilgi alanları farklıdır. Söz konusu turizm türlerinin kültür turizmi adı altında pazarlanması, kültür turizminin amacına ulaşmasını engellemektedir. Miras turizmi, miras niteliği taşıyan dini ve tarihi mekân, varlık ve olaylar yanında doğal miras kaynaklarını da içermektedir. Miras turizmi, kültür turizminin alt grubu olmakla birlikte kültür turizmi yaşayan kültürleri de kapsamaktadır. Yine miras turizmi, doğa turizminin içinde yer almasına karşın doğa turizminin miras değeri dışında doğal ortamın her unsurunu içine almasıyla ondan ayrılır. Bu çerçevede miras turizmini kültürel miras turizmi ve doğal miras turizmi şeklinde ikiye ayırmak gerekir. Kültürel miras turizmi kültür turizminin alt grubu olarak değerlendirilir. Miras turizmi, miras değerlerinin genelinin coğrafi mekâna bağlı olması ve bir kısmının miras niteliğini coğrafi mekândan alması bakımından coğrafyanın ilgi alanına girmektedir. Miras çekicilikleri yöre, bölge ve yeryüzü çapında dağılım gösterdiği için bu dağılımın belirlenmesinde coğrafya aktif rol oynamaktadır. Yine prehistorik, arkeolojik, tarihi, dini mekan ve yapılar, yeryüzü şekilleri, su kütleleri, vejetasyon, fauna mekâna bağlı miras çekicilikleridir. Bazı miras çekicilikleri miras niteliğini yeryüzü şekli gibi fizikî coğrafya özelliklerinden aldığı gibi, tarihi ticaret yolu, savaş alanı, kent, kasaba, sanayi tesisi gibi sosyo-kültürel coğrafi özelliklerden de alabilir. Turistin söz konusu değerleri görmek için yer değiştirmesi miras turizmini ortaya çıkarır. Başka bir deyişle coğrafi mekânlara miras niteliği kazandırılması turisti miras turizmine yönlendirir (Doğaner, 2003: 1-3).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, günümüze kadar akademik anlamda yeterince ele alınmayan (Mol, 1996; Özboyacı, 2001) Ortaköy ilçesinin doğal ve sosyo-kültürel-ekonomik coğrafi mekânsal potansiyelini ana hatlarıyla irdelemek ve bu potansiyel çerçevesinde ilçenin doğal, sosyo-kültürel miras değerlerini coğrafi bakış açısıyla incelemektir. Bu kapsamda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

*Ortaköy (Çorum)'ün doğal miras değerleri ve turizm potansiyeli nedir?

*Ortaköy (Çorum)'ün sosyo-kültürel miras değerleri ve turizm potansiyeli nedir?

Böylesi bir akademik çalışma, ilçenin Şapinuva-İncesu Kanyonu odaklı sosyo-kültürel-ekonomik kalkınmasının doğa ve kültür tahribatından uzak bir yapılanma içerisinde yürütülmesine katkı sağlayabilecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada betimsel ve doküman taraması yöntemleri kullanılmıştır. Bilindiği gibi betimsel yöntemler, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut durumunu kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi ortaya koymaya

yöneliktir. Doküman taraması yöntemi ise araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan söz konusu yöntemler, tarafımızca gerçekleştirilen arazi çalışmaları yanında resmi-sivil yetkililerle (belediye başkanı, Şapınuva Ören Yeri görevlileri vb.), yöre halkıyla yapılan görüşmeler (mülakat) ve gözlemlerle elde edilen verileri desteklemek, analiz etmek için kullanılmıştır. Sözü edilen yöntemler çalışmanın şekillenmesine ve zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

Araştırma Alanının Genel Coğrafi Özellikleri

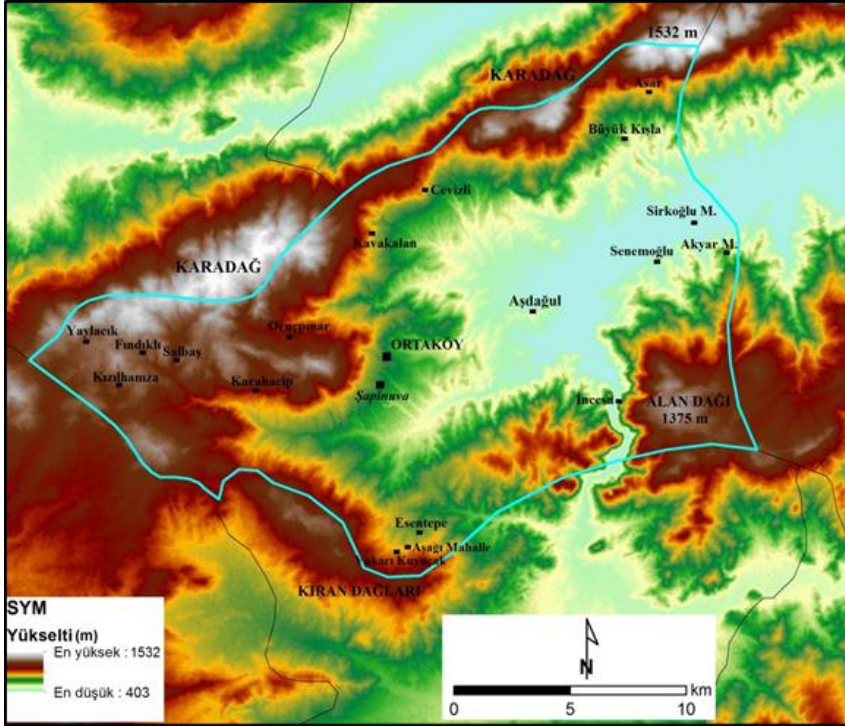
Bu bölümde Şapınuva'ya ev sahipliği yapan Ortaköy ilçesinin doğal ve sosyo-ekonomik mekânsal özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Araştırma alanı, daha önceki çalışmalarda coğrafi bakış açısıyla yeterince incelenmediği için 'Genel Coğrafi Özellikler' bölümü geniş tutulmuştur. Başka bir deyişle, Ortaköy'ün turizm odaklı iktisadi ve sosyolojik kalkınma çalışmaları için gerekli olabilecek temel mekânsal bilgileri belirlemeye çalışılmıştır.

Ortaköy ve çevresi Paleozoik'ten Kuaterner'e, Anadolu'nun tektonik gelişimine uygun olarak şekillenmiş, asıl morfolojik görünümünü ise Triyas-Üst Eosen dönemini kapsayan geniş bir zaman aralığında gerçekleşen tektonik hareketlerle kazanmıştır (Duru, 1993: 249). Araştırma alanında Permo-Triyas ofiyotli sedimanlar Karadağ (1532 m) kütlesinde yayılış gösterirken, aynı kütle bünyesinde Orta-Üst Triyas kireçtaşlarına parçalar halinde rastlanmaktadır. Üst Jura-Alt Kretase kireçtaşları ise İncesu çevresinde (İncesu Yarma Vadisi, Çekerek Irmağı'nca bu formasyonlar üzerinde açılmıştır), Ortaköy kuzeyi ve batısında parçalar halinde bulunmaktadır. Mesozoik bazik ve ultrabazik kayalara Karadağ'ın hemen güneyinde ve Asar doğusunda rastlanmaktadır. Eosen volkanitler Ortaköy güneyinde Esentepe ve Yukarı Kuyucak çevresinde gözlenir. Araştırma alanının adeta asıl jeolojik formasyonu konumundaki Alt-Orta Eosen fişler ise Karadağ (1532 m) ve Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağları (1375 m) arasındaki basende yer almaktadır. Şapınuva sözü geçen fişler (konglomera, kumtaşı ve marn istifli; marn ağırlıklı) üzerinde yer almaktadır. Üst Miyosen-Pliyosen evaporit sedimentler (jips, kiltası, marn) ise sahanın batısında Fındıklı, Yaylacık ve Kızılhamza köyleri çevresinde kabaca 1250-1300 m'ler arasında yayılış göstermektedir. Alüvyonlara Özderesi, Salur Deresi ve Çekerek Irmağı vadileri boyunca rastlanmaktadır (Duru, 1993: 250-253; Uğuz vd., 2002: 1; Aylar ve Çoban, 2006: 125). Ortaköy, 2. derece deprem bölgesinde yer almaktadır. Araştırma sahasında, Üst Kretase-Üst Eosen zaman aralığında NW-SE doğrultulu sıkışmaların etkisiyle yaklaşık NE-SW doğrultulu bindirme ve ters faylar gelişirken, N-S doğrultulu yırtılma fayı ile de eğim atımlı normal faylar oluşmuştur (Duru, 1993: 232). Bu faylar aktif değilken, Ortaköy'ün kuzeyinde Kuzey Anadolu Fayı'nın bir kolu olan Ezinepazarı Fayı (75 km uzaklıkta) aktif olup, 14 Ağustos 1996'da, söz konusu fay üzerinde 5,4 Richter şiddetinde bir deprem gerçekleşmiştir. Ortaköy ve çevresini etkileyebilecek diğer faylar ise Kuzey Anadolu Fayı (90 km uzaklıkta) ve onun segmentleri olan Çekerek (30 km uzaklıkta), Turhal (72 km uzaklıkta), Merzifon (50 km uzaklıkta), Mecitözü (69

km uzaklıkta) ve Hamamözü (60 km uzaklıkta) faylarıdır (Gülersoy, 2013a: 186; Çorum Valiliği, 2011: 7).

Ortaköy ve çevresi, jeomorfolojik açıdan "dağlık alanlar", "platolar", "vadi tabanı düzlükleri" ve "vadiler" şeklinde dört ayrı morfolojik üniteden oluşmaktadır. Araştırma alanının en yüksek noktası, kuzeydoğuda Karadağ kütlesi (1532 m) üzerinde yer almaktayken, an alçak noktası ise Çekerek Irmağı Vadisi'nin (Senemoğlu Köyü'nün doğusu) yaklaşık 400 m yükseltiye sahip kesimleridir. Dağlık alanlar, araştırma alanını çepeçevre kuşatmakta ve kuzeyde Karadağ (1532 m), güneyde ise Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağları'ndan (1375 m) oluşmaktadır. Kıran Dağları, Çekerek Irmağı'nın açmış olduğu İncesu Yarma Vadisi ile ikiye ayrılmış olup batısında kalan kısma Ötegeçe Dağları, doğusundaki kısma ise Alan Dağı denilmektedir. İlçe merkezinin 1 km kuzeyinde ise taş yığını anlamına gelen Çal Dağı yer almaktadır. Karadağ ve Kıran Dağları batıya doğru birleşmekte ve kütleli bir özellik arz etmektedir. Sözü geçen dağlık alanlar Miyosen aşınım yüzeylerine (D I, 1200-1550 m) karşılık gelmekte olup üzerlerinde Salbaş, Fındıklı, Yaylacık ve Kızılhamza köyleri yer almaktadır. Platolar, dağlar ile vadi tabanı düzlükleri arasında geçiş konumunda olup, batıdan doğuya doğru alçalmakta ve sekiler halinde uzanmaktadır. Söz konusu platolar, vadi tabanlarından yüksek alanlara doğru 700-950 m'ler arasında (Büyükkışla, Asar, Cevizli, Esentepe, Ortaköy, Şapinuva) Post Pliyosen aşınım yüzeylerine (D III) karşılık gelen "alçak platolar" ile 1000-1150 m'ler arasında yer alan (Kavakalanı, Yukarı Kuyucak, Oruçpınar, Karahacıp) Üst Miyosen-Pliyosen aşınım yüzeylerine (D II) tekabül eden "yüksek platolar" şeklindedir (Erol, 1979: 8). Ortaköy ilçe merkezinin ve Şapinuva'nın üzerinde yer aldığı alçak platolar daha çok marnlar üzerinde geliştiği için az eğimli bir rölyefe sahipken, bloklu ofilyotli sedimanlar, volkanitler ve kireçtaşları üzerinde gelişen yüksek platolar ise eğimli bir rölyefe sahiptir. İnceleme sahasının taban kesimleri, Çekerek Irmağı ve kollarınca (Özderesi, Aşdağul ve Göçet dereleri) oluşturulan vadi tabanı düzlükleri niteliğindedir. Ortalama 530-640 m yükseltiye sahip olan bu düzlükler tarımsal açıdan önemlidir. İncesu-Kazankaya köyleri arasında Çekerek Irmağı, Neojen yumuşak dolguları kolaylıkla aşındırdıktan sonra, altındaki, Jura-Kretase kalkerlerine derince gömülmüştür. Bu oluşum tarzı ile İncesu Boğazı'nın bir epijeniz (sürempoze) yarma vadi olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu sahanın akarsu şebekesinin kuruluşundan sonra Kuvaterner ortalarında faylanmaya bağlı olarak yükselmesi, epijenik gömülmelere antesedans unsurların da eklenmesine yol açmıştır. Başka bir deyişle vadi oluşum açısından polijeniktir. Ortalama eğimi % 3,5 olan vadi, 8 km uzunluğa sahip olup, bağıl yarıma 500 m'yi geçmiştir. Çok az yerde genişleyen vadi tabanında tarım-hayvancılık yapılması oldukça güçtür. İncesu Yarma Vadisi bu haliyle rafting ve dağcılık için oldukça uygundur (Aylar ve Çoban, 2006: 135; Aylar, 2015: 215). Araştırma sahasındaki bir diğer vadi, ilçe merkezinin kuzeyinde Çal Dağı ile Karadağ arasında doğu-batı istikametinde uzanan Göçet Deresi Vadisi'dir. Çal Dağı ile ilçe merkezi arasında, ilçenin hemen kuzeyinde yer alan Aşdağul Deresi Vadisi yer almaktadır (Mol, 1996: 13). Araştırma alanının güneyinde yer alan Özderesi, kendi adını verdiği vadide akarak, Ortaköy ilçe merkezinin güneybatısında Çorak Deresi ve Yük Deresi'ni de kendisine katar ve Çekerek Irmağı'na kavuşur.

Ortaköy ilçe merkezi ve hemen güneybatısındaki Şapınuva, Çekerek Irmağı'nın kolları olan Özderesi, Aşdağul ve Göçet derelerinin drene ettiği alçak plato üzerinde yer almaktadır. Bu plato, doğuda Çekerek Irmağı'nın açmış olduğu boğaz şekilli yarma vadiden Göynücek, Zile ve Amasya ovalarına açılmaktadır. Bu yöre jeomorfolojik açıdan (Ortaköy-Göynücek Depresyonu) yerleşime uygun olması yanında, jeopolitik önemi ve yüksek tarımsal potansiyeli nedeniyle ilkaçlardan günümüze devamlı iskâna sahne olmuştur (Şekil 2). Jeolojik-Jeomorfolojik özellikler ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında ele alınacaktır.

Şekil 2. Ortaköy ve çevresi sayısal yükselti modeli (DEM).

Araştırma alanında, coğrafi konum açısından, "nemli ılıman-denizel iklim tipi" ile "yarıkurak-karasal iklim tipi" arasında, Karadeniz etkili "kış soğuklarının etkili olduğu kıyı ardı yöresi geçiş iklim tipi" hüküm sürmektedir (Nişancı, 1989: 70). Ortalama sıcaklık, yıllık 10,8 °C, Ocak ayında 0,8 °C, Ağustos ayında ise 20,4 °C'dir. İlçe merkezinin yer aldığı platoda yıllık ortalama yağış 454 mm iken, çevredeki orta yükseklikteki dağlarda 500-550 mm'ye çıkmakta, doğuya Çekerek Vadisi'ne doğruysa 450 mm altına inmektedir. Yağışların % 36'sı (165 mm) ilkbaharda düşerken, % 30'u (138 mm) kışın, % 20'si (89 mm) sonbahar ve % 14'ü de (62 mm) yazın düşmektedir. En yağışlı ay cephe sistemleri ve konveksiyonel etkilere bağlı olarak Nisan (64 mm) iken, en az yağışlı ay ise Ağustos'tur (11 mm). Yağışlı gün sayısının ortalama 82 olduğu Ortaköy ve çevresinde, günlük yüksek yağışların Aralık ayında (70 mm) gerçekleştiği

görülmektedir. Yıllık ortalama % 66 olan nispi nem kış aylarında (% 74) artmakta, yaz aylarında (% 59) düşmektedir. Ortalama rüzgâr hızı 2,2 m/sn olup yaz aylarında yüksek (2,4 m/sn), kış aylarında ise (2,1 m/sn) düşüktür. Ortaköy çevresinde hâkim rüzgâr yönü NE iken, genel sirkülasyona uygun olarak kış aylarında güneyli, yaz aylarında kuzeyli rüzgârlar hâkimdir. Mayıs ayı ortalarından Ağustos ayına kadar etkili olan poyraz, içerisinde bir miktar nem taşıdığından kültürel bitkiler için yararlıdır. Yaz döneminde güneyden sıcak ve kavurucu özellikte esen kible (tersyel) ise, tahıllar henüz olgunlaşmadığı dönemde etkili olduğunda büyük zarara yol açar. Kış mevsiminde kuzeyden esen yıldız, şiddetli ve dondurucu soğuklara yol açmaktadır. Eylül ayından Kasım ayına kadar devam eden dönem, poyraz etkili olmadığı için halk arasında "sağır aylar" olarak nitelenmektedir. İlkbaharda güneybatıdan esen lodos, yöre halkınca "kırkikindi" adı verilen sağanak yağışlara neden olur (MGM, 1995; Mol, 1996: 20; Oğuz, 1997: 24-25; Erhan, 2007: 14-39). İnceleme alanında makro iklim tipleri açısından step iklimi hâkim olmakla birlikte, Karadenizli hava akımları, özellikle yaz mevsimlerinde daha güneydeki step alanlarına göre karasallığı nispeten azaltmaktadır. Nitekim yıllık yağış miktarının 400 mm üzerinde olduğu ve yarıkurak-yarınemli şartların hüküm sürdüğü inceleme sahası, gerek yüksek tahıl tarımı potansiyeli gerekse etrafını çevreleyen dağların tüylü meşe (*Quercus pubescens*), karaçam (*Pinus nigra ssp. pallasiana*) ve ardıçlarla (*Juniperus excelsa*, *Juniperus oxycedrus*) kaplı olması gibi nedenlerle Hititlerin başkentlerinden birisine ev sahipliği yapmıştır (Fotoğraf 1). İklim özellikleri ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında ele alınacaktır.

Fotoğraf 1. Araştırma alanında orman alanları geniş yer tutmaz (Ötegeçe Dağları ormanları). Buna karşın Aşdağul Yavşan Mevkii'nde olduğu gibi step alanları ve seyrek çalılıklar geniş bir yayılış sahasına sahiptir.

Araştırma alanı, dağlar arasındaki konumuyla İran-Turan ve Avrupa-Sibirya Fitocoğrafya bölgeleri arasındaki geçiş zonunda yer almaktadır. Böyle olmakla birlikte özellikle İncesu Yarma Vadisi ve çevresinde Akdeniz Fitocoğrafya elementlerine rastlamak mümkündür (Duran ve Hamzaoğlu, 2002: 351). Saha, ekolojik bölgeler açısından ise İç Anadolu Karasal Bölgesi'nde Kuru Orman-Antropojen Bozkır Bölümü'nde yer almaktadır (Atalay, 2002: 157-158). Yaklaşık 3000-3500 yıl kadar önce başlayan yoğun bitki örtüsü tahribatıyla antropojen step alanları geniş bir alanda yayılış göstermiştir. Nitekim Ortaköy ilçesinde

orman alanları ancak % 5'lik (1492 ha) bir orana sahipken, tahribatın göstergesi konumunda olan ve genellikle meşelerden oluşan seyrek çalılıklar % 43'lük (12 658 ha) bir oran teşkil etmektedir. Araştırma sahasında bitki örtüsü, orman, çalı ve ot formasyonları şeklinde incelenebilir. Genel olarak step bitki türlerinin hâkim olduğu Ortaköy çevresinde kuraklığa dayanıklı tüylü meşe (*Quercus pubescens*) ve saçlı meşe (*Quercus cerris*) bozuk ormanlar şeklinde 1000 metreye kadar görülebilmektedir (Fotoğraf 1). Sahanın asıl orman formasyonunu oluşturan karaçamla (*Pinus nigra ssp. pallasiana*) Karadağ ve Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağı'nın yamaçlarında 1000-1200 metreler arasında tüylü ve saçlı meşelerle karışık, 1200 metreden sonra ise saf topluluklar halinde rastlanmaktadır. Ortaköy çevresindeki nitelikli karaçam ormanları Cevizli köyü çevresinde yer almaktadır. Diğer alanlarda karaçam ormanlarının niteliğinin düşük olması, köylerin orman sahaları içerisinde veya yakınında yer almasıyla (tarım alanları açılması, yakacak temini vb.) ilgilidir. Boylu ardıç (*Juniperus excelsa*) ve katran ardıçları (*Juniperus oxycedrus*), tüylü meşelerle birlikte 800-1100 metreler arasında yaygındır. Karadağ kütlesinin doğu yarısında ortalama 1200-1400 m'lerden sonra karaçamlarla karışık olarak sarıçamlara (*Pinus sylvestris*) rastlanmaktadır (Atalay ve Efe, 2010: 172; Atalay ve Efe, 2012: 140-148). Çekerek Irmağı ve kollarının kenarlarında ise yöre halkı tarafından dikilen söğüt (*Salix*) ve kavak (*Populus*) gibi higrofil türlere rastlanır. İnceleme sahasında primer vejetasyonun tahrip edildiği alanlarda, sonradan ortama hâkim olan sekonder çalılara rastlanır. Bu çalı türlerinin başlıcaları, katran ardıç (*Juniperus oxycedrus*), akçakesme (*Phillyrea latifolia*), kurtbağrı (*Ligustrum vulgare*), karaçalı (*Paliurus spina-christi*), çoban püskülü (*Ilex aquifolium*), gevik diken (*Crataegus monogyna*), böğürtlen (*Rubus fruticosus*), karamuk (*Common barberry*), yabancı gül (*Dog rose*), kuşburnu (*Rosa canina*) ve hanımeli (*Lonicera*)dir. İncesu Yarma Vadisi içerisinde bu bitkilere ek olarak boylu ardıç (*Juniperus excelsa*), karaağaç (*Elm*) ve bir maki elementi olan menengiç (*pistacia terebinthus*) gözlenmektedir. Step-orman geçiş sahasında yer alan Ortaköy ve çevresinde step formasyonu, genellikle lokal olarak yayılış göstermektedir. Meşe, karaçam ve ardıçların tahrip edildiği alanlara yavşan (*Artemisia campastre*, *Artemisia fragrans*), sipil kekiği (*Thymus sipyuleus*), altın otu (*Helichrysum Arenarium*), çoban çantası (*Capsella bursa-pastoris*), gelincik (*Flos Rhaeados*), papatya (*Matricaria chamomilla*), çakır diken (*Centaurea solstitialis*), kangal otu (*Onopordum bracteatum*), boz-kara given (*Astragalus microcephalus*), akgiven (*Astragalus angustifolius*), siğirkuyruğu (*Verbascum*), köygöçüren (*Cirsium arvense*), ayrık otu (*Agropyrum repens*), çit sarmaşığı (*Calystegia sepium*), tarla sarmaşığı (*Convolvulus arvensis*), tüylü kısamahmut (*Teucrium polium*), sarı kaside (*Scutellaria orientalis*) gibi step türleri hâkim olmaktadır (Ketenoglu vd., 1994: 56-65; Duran ve Hamzaoğlu, 2002: 353-356). Araştırma alanında plato çevresinde görülen yabancı fındık (*Corylus avellana*), deli kiraz (*Prunus mahaleb*) ve üz (*Sorbus domestica*) ağaçları Karadenizli hava kütlelerinin araştırma alanına sokulabildiğinin açık göstergesidir. Ortaköy'de vejetasyon süresinin uzunluğu (+8 °C'nin üzerinde olduğu günler) genel olarak 180-200 gündür. Yörede vejetasyon devresinin başlangıç tarihi, dağlık-tepelik alanlarda Mayıs başları iken, vadi tabanlarında Nisan ortalarıdır. Vejetasyon süresinin sona erme tarihi ise dağlık-

tepelik sahalarda Ekim ortaları iken, vadi tabanlarında Ekim sonudur (Atalay, 1994: 16-18). Vejetasyon özellikleri ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında irdelenecektir.

Ortaköy ve çevresinde, alüvyal topraklara doğuda Çekerek Irmağı vadi tabanı düzlüklerinde ve dere yatakları boyunca (İncesu ve Senemoğlu köyleri arasında) rastlanmaktadır. Sahanın % 2'sinde yayılış gösteren *alüvyal topraklar* verimli tarım alanlarını oluşturmakta killi tın ve kil, taşkın sahalalarında ise kaba tekstüre sahiptir. Çekerek Irmağı'na ulaşan yan derelerin yüzeysel akışla getirdiği materyalleri, vadi tabanları ile tepelik alanlar arasında, eğimin azaldığı yamaçlarda biriktirmesiyle oluşan *kolüvyal topraklar*, sahanın % 4'ünü teşkil etmektedir. Bu topraklara, ilçenin doğusunda Sirkoğlu-Akyar mahalleri arasında ve Ortaköy güneyinden Çekerek Irmağı'na kadar uzanan Özderesi Vadisi'nin nispeten eğimli yamaçları boyunca rastlanmaktadır. Bu toprakların su tutma kapasitesi düşüktür. Yağış miktarının nispeten yüksek olduğu Karadağ'da çok dar bir alanda, sahanın % 1'ini oluşturan *kestane renkli topraklara* rastlanır. Bu toprakların varlığı, sahada yarıkurak-yarınemli bir iklimin hüküm sürdüğünü ifade etmektedir (Atalay, 2011: 561). *Kireçli kahverengi orman toprakları* Ortaköy çevresinde geniş yayılış alanına (% 87) sahiptir. Karadağ ve Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağları üzerinde ve plato yüzeylerinde, daha çok marn, kireçtaşı ve kilttaşları üzerinde gelişen bu toprakların doğal vejetasyonu meşe-karaçam ve kurakçıl çalılardır. Doğal bitki örtüsünün tahrip edildiği sahalarda hayvancılık, kuru tarım ve sulama imkânının olduğu yerlerde sulu tarım yapılmaktadır. Kahverengi orman toprakları kireçli ve mineral tuzlu olmaları nedeniyle tahıl tarımına uygundur. İlçenin % 6'sını oluşturan *kırmızısı kahverengi topraklar* ise sahanın batısında Fındıklı, Yaylacık ve Kızılhamza köyleri çevresinde evaporit sedimentler (jips, kilt taşı, marn) üzerinde gelişmiştir. Araştırma alanındaki toprakların kil oranı genellikle yüksektir (KHGM, 1994: 13-15). Toprak özellikleri ile turizm potansiyeli arasında doğrudan bir ilişki bulunmasa da araştırma sahasında tarımsal amaçlı kullanılan ve doğal ekosistemleri bünyesinde barındıran topraklar, doğal miras değeri olarak nitelendirilebilir. Nitekim alüvyal topraklar başta olmak üzere, kolüvyal ve geniş bir alanda yayılış gösteren kireçli kahverengi orman toprakları, tarımsal potansiyelleri, doğal vejetasyon ve faunaya mekân olmaları vb. açılarından doğal miras değeri olarak değerlendirilebilir. Böylesi önemli bir doğal ortam unsuru gittikçe şiddetini artıran erozyon tehdidiyle karşı karşıyadır. Ortaköy ilçesinde mutlak tarım yapılması gereken II. sınıf arazilerin % 9'unun ve mutlak orman olarak kullanılması gereken VII. sınıf arazilerin % 10'unun yerleşim amaçlı kullanımı doğal miras değerleri açısından yanlış kullanımlara örnek teşkil etmektedir. Yine mera olması gereken arazilerin % 40'ında tarım, ormanlarla örtülü olması gereken VII. sınıf arazilerin % 16'sının mera olarak kullanılması doğal miras değerleri açısından geri dönülemez tahribatlara yol açmaktadır. Nitekim Ortaköy topraklarının % 76'sında şiddetli-çok şiddetli erozyon gerçekleşmektedir. Bu olumsuz durumun önüne geçilebilmesi için mutlaka koruma tedbirlerinin alınması ve arazilerin kabiliyet sınıflarına göre kullanılması zorunludur (Şekil 2).

Fotoğraf 2. Şapınuva'ya ev sahipliği yapan Ortaköy ilçe merkezine kuzeybatıdan güneydoğuya doğru bir bakış.

Ortaköy çevresi yeraltı suyu kaynakları açısından nispeten zengindir. İlçede, Çekerek Irmağı ve kollarının getirdiği alüvyal ve kolüvyal depolar sulama ve içme suyu açısından iyi kalitede $5 \text{ hm}^3/\text{yıl}$ emniyetli yeraltı suyu rezervine sahiptir. İçme ve sulama amacıyla kullanılan önemli su kaynakları, Pınarköy (Gündoğdu Tepesi eteklerinde), Üçpınar, İsmail Pınarı, Dere Pınarı, Hacı Hasan Pınarı'dır. Ayrıca araştırma alanında 'eşme' denilen, küçük yamaç kaynakları çoğu yerde kendiliğinden yüzeye çıkmaktadır. İnceleme sahasında tarımsal sulamada yeraltı suyundan ziyade yüzey suları kullanılmaktadır. Yüzey suları açısından ilçenin doğu kesiminin nispeten zengin olduğu söylenebilir. Yeşilirmak Havzası içerisinde yer alan araştırma alanında yıl boyunca su taşıyan akarsu, *Çekerek Irmağı*'dır (Antik adı Scylax). Diğer dereler (*Göçet Deresi, Aşdağul Deresi ve Özderesi*) yağışın azaldığı yaz döneminde kurumaktadır. Çekerek Irmağı'nın 16 km^2 'si ilçe sınırları içerisinde yer alır. İncesu Köyü güneyinde İncesu Kanyonu'na giren ırmak, Senemoğlu Köyü doğusundan Ortaköy ilçe topraklarını terk eder. Yıllık ortalama akımı $33 \text{ m}^3/\text{sn}$ olan Çekerek Irmağı'nda maksimum akım değeri Mart ayında ($84 \text{ m}^3/\text{sn}$), minimum akım değeri ise Ağustos ayında ($5 \text{ m}^3/\text{sn}$) gerçekleşir. Araştırma alanında dereler üzerinde genellikle sulama amaçlı yapılan baraj ve göletler bulunmaktadır. Ortaköy merkez ilçede yer alan Pınarlı Göleti, 1979 yılında hizmete girmiş olup, $3,5$ hektarlık bir rezervuar alanına sahiptir ve 60 hektarlık bir sahada sulu tarım yapılmasına olanak sağlar. Kızılhamza Göleti, Kızılhamza Köyü'nde 1985 yılında hizmete girmiştir. Ortalama 7 m derinliğe (maksimum 21 m) sahip olup, 80 hektarlık bir sahada açık beton kanal sulama sistemiyle sulu tarım yapılmasını mümkün kılar. 2015 yılında tamamlanan temelden $29,65 \text{ m}$ yükseklikte ve 317.000 m^3 gövde hacmine sahip Danış (Karahacıp) Göleti yöre çiftçilerine 1340 dekarlık bir alanda sulu tarım yapma imkânı sağlamıştır. Oruçpınar Göleti, 2008 yılında hizmete girmiş olup 2000 m^3 göl hacmiyle yöresel büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara içme suyu sağlamaktadır. Salbaş Köyü'ndeki Salbaş Göleti ise daha çok büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara su temin etmek amacıyla inşa edilmiştir. İncesu Köyü'nde

Çekerek Irmağı üzerinde AKSA Enerji A.Ş.'ne ait 15 500 MW (15 MVA) kurulu güce sahip, yılda 48 000 GWh elektrik üreten İncesu Hidroelektrik Santrali bulunmaktadır (DSİ 5. Bölge Müdürlüğü, 2015; Çorum Valiliği, 2011: 21-25). Hidrografik özellikler ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında ele alınacaktır.

Ortaköy ve çevresinde yerleşme tarihi M.Ö. 14. yüzyıla Hitit İmparatorluk Devri'ne (M.Ö. 1460-1190), başka bir deyişle Orta Hitit Dönemi'ne kadar uzanır. Anadolu'da bilinen ilk devlet teşkilatını Tunç Çağı'nda (M.Ö. 3000-1200) kuran Hititler, Anadolu'nun dolayısıyla Ortaköy'ün coğrafi potansiyelini ortaya koyacak metotları geliştirmişlerdir. Tahıl üretiminin kırsal yapı üzerindeki hâkimiyeti, hayvancılık, bağcılık, bürokratik ve yasalara dayanan devlet yönetimi, tımar sistemi, sulu ve kuru tarım sistemler vb. en iyi şekilde Hititler döneminde kurulmuş, sonradan gelenler bunları çok az değiştirerek uzunca bir süre kullanmışlardır. Bu durumu Şapinuva'da da görmek mümkündür (Tunçdilek, 1986: 21; Gümüşçü vd., 2013: 71). Hititler araştırma alanına geldiklerinde mevcut köylere yerleşmemişler, platonun üzerindeki araziye teraslayıp düzelterek Şapinuva şehrini kurmuşlardır (Süel ve Süel, 2011: 103). Bilindiği gibi Hitit tarihinde Hattuşa, kesintisiz başkentlik yapmamış, başkent birkaç kez değişik nedenlerle yer değiştirmiştir. Hattuşa (Boğazköy)'nin yıldızının sönmesinden sonra, Şapinuva başkent olmuş, önemli bir askeri, dini merkez haline gelmiştir. Uzunca bir süre Hititlerin kontrolünde kalan Ortaköy ve çevresi, sonraki süreçte Frigler (M.Ö. 750-546), Persler (M.Ö. 559-330), İskender İmparatorluğu (M.Ö. 336-323), Roma (M.Ö. 509-M.S. 395), Bizans (M.S. 4. yy-11. yy), Danişmentliler (1075-1178), Anadolu Selçuklu (1178-1308), Eretna Beyliği, Kadı Burhaneddin Ahmet Devleti ve Osmanlı Devleti (1324) egemenliğinde kalmıştır. Ortaköy ilçe merkezinin kuruluş seyri ise aşağıdaki gibidir. Orta Asya'dan gelen Türkler üç kabile halinde Asraköy, Pınarköy ve günümüzdeki ilçe merkezinin bulunduğu sahaya yerleşmişlerdir. Daha sonra Asraköy ile Pınarköy, Ortaköy ile birleşerek günümüzdeki Ortaköy meydana gelmiştir. Ortaköy, 1324 yılında Sivas Vilayeti'nin Amasya Sancağı'na bağlı bir nahiye olmuş, sonrasında Çorum İli, Mecitözü İlçesi'ne bağlanmıştır. 1959 tarihindeyse 7033 Sayılı Kanun'la ilçe statüsüne kavuşmuştur (Arslan, 1994: 13; Gülersoy, 1995: 37).

Ortaköy ilçe idari alanı, köy idari alanları (14 köy: *Asar, Büyükkışla, Senemoğlu, İncesu, Esentepe, Yukarı Kuyucak, Cevizli, Kavaklan, Oruçpınar, Salbaş, Fındıklı, Yaylacık, Kızılhamza, Karahacıp*; 3 mahalle: *Sirkoğlu, Akyar, Aşdağlı Kuyucak*) ile kentsel yerleşmelerin (1 kasaba: *Aşdağlı*), bir kentsel yerleşmenin (Ortaköy ilçe merkezi) merkezliğinde bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu noktada söz konusu kent-kır ayrımının idari olduğunu belirtmekte yarar vardır (Özçağlar, 2005: 17-18). Karahacıp Belediyesi, 6360 sayılı kanunla 2014 (Mart) yılında kapatılmış, belde köy statüsüne gerilemiştir. Ortaköy ilçe idari alanının toplam nüfusu 2014 yılı verilerine göre 8155 kişidir. Bu nüfusun % 36'sı (2959 kişi) kırsal, % 64'ü (5196 kişi) ise kentsel yerleşmelerde yer alır. Toplam nüfusun % 38'i (3122 kişi) ilçe merkezinde, % 25'i (2074 kişi) ise Aşdağlı Kasabası'nda yaşamaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2015). Ortaköy

ilçe merkezinde Bahçelievler, Cumhuriyet, Suyolu ve Şirinevler mahalleleri yer almaktadır (Fotoğraf 2 ve 3).

Ortaköy ilçe idari alanı, nüfus yoğunluğu açısından ülke ortalamasının (km^2 'ye 101 kişi) oldukça altındadır (km^2 'ye 28 kişi). Sahanın en büyük yerleşmesi Ortaköy şehri (3122 kişi) iken en küçük yerleşim birimi ise Oruçpınar (35 kişi) Köyü'dür. İlçedeki diğer köylerin nüfusları ise şöyledir: Karahacip 1373, İncesu 316, Cevizli 207, Senemoğlu 190, Fındıklı 124, Salbaş 124, Yukarı Kuyucak 113, Asar 103, Yaylacık 92, Kavakalan 86, Büyükkışla 83, Kızılhamza 69 ve Esentepe 44 kişidir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2015). Araştırma alanında 1990-2014 yılları arasında % 38 (4918 kişi), 2000-2014 yılları arasında ise % 31 (3665 kişi) oranında bir nüfus azalışı gerçekleşmiştir. İlçe merkezinde ise 1990-2014 yılları arasında % 7 (231 kişi), 2000-2014 yılları arasında da % 7 (227 kişi) oranında bir nüfus azalması yaşanmıştır. Bu durum, ilçe merkezinden ziyade, köylerin göçle adeta boşaldığını göstermektedir. Özellikle orman köylerinde nüfus hızla azalmaktadır. Genç nüfusun göç etmesi ile birlikte, yaşlı nüfus oranı yükselmektedir. Göçler genellikle Çorum, Ankara, İstanbul ve İzmir'e yapılmaktadır. Nüfusun % 84'ünün okuma yazma bildiği Ortaköy'de, yükseköğretim kurumu bulunmamaktadır. Ortalama hane halkı büyüklüğü ise 3,35 olup geniş aile tipini yansıtmaktadır. Nüfusun % 20'sini bağımlı-tüketici (0-14 yaş), % 64'ünü aktif-üretici (15-64 yaş) ve % 16'sını ise bağımlı-tüketici (65+) yaş grupları oluşturmaktadır.

Fotoğraf 3. Ortaköy ilçesi köyleri doğal, sosyo-kültürel miras değerleri açısından ilgi çekici özelliklere sahiptir.

Ortaköy ilçe topraklarının % 3'ünü I. sınıf, % 5'ini II. sınıf, % 6'sını III. sınıf, % 13'ünü IV. sınıf, % 24'ünü VI. sınıf, % 48'ini VII. sınıf ve % 1'ini de VIII. sınıf araziler oluşturmaktadır. Vadi tabanlarında özellikle İncesu-Senemoğlu-Sirkoğlu çevresinde I. ve II. sınıf araziler; eğimin nispeten arttığı alanlarda III. sınıf; vadi kenarlarında Çekerek Irmağı ve ona kavuşan yan derelerin oluşturduğu birikinti koni-yelpazeleri üzerinde IV. sınıf; Ortaköy basenini çevreleyen kuşakta Karadağ ve Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağı üzerinde VI. ve özellikle VII. sınıf araziler yer almaktadır. Taşlık-kumluk-bataklık-su yüzeyleri ise VIII. sınıf arazileri oluşturmaktadır. Arazilerin tarımsal potansiyele göre sınıflandırılmasına göre, Ortaköy ve çevresinin % 8'i 1. derece, % 6'sı 2. derece, % 0,1'i ise 3. derece önemli tarım arazilerinden oluşmaktadır. Başka bir deyişle

araştırma alanının ancak % 14'ü önemli tarım alanı niteliği taşımaktadır (KHGM, 1994: 49, 88). Araştırma sahasının % 34'ü (10 062 ha) tarım alanı olarak değerlendirilirken, % 16'sı (4794 ha) çayır-mera, % 43'ü (12 658 ha) çalı, % 5'i (1492 ha) orman, % 1'i (325 ha) yerleşim ve % 1'i (338 ha) ise diğer alanlardan oluşmaktadır. Yerleşim birimleri çevresinde kuru tarım faaliyetleri ön plandadır. Sulu tarım faaliyetleri ise Çekerek Irmağı boyunca Senemoğlu ve İncesu köylerinde; göletlerin varlığına bağlı olarak da Ortaköy ilçe merkezinde, Kızılhamza, Karahacip, kısmen Oruçpınar, Salbaş köylerinde yürütülmektedir. Çayır-mera alanları, orman-çalı (özellikle meşe) toplulukları ile yerleşim birimleri arasında kalan sahalarda yer almaktadır. Orman-çalı toplulukları ise Ortaköy ilçe merkezinin üzerinde yer aldığı platoyu çepeçevre kuşatmaktadır. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Yeşilirmak Tarım Havzası içerisinde gösterilen Ortaköy'de buğday, çavdar, arpa, aspir, ayçiçeği, kanola, soya, nohut, mısır, kuru fasulye, çeltik, mercimek, yulaf, tritikale gibi ürünlerin yetiştirilmesi ve desteklenmesi önerilmektedir (www.tarim.gov.tr)

Ortaköy'de çalışan nüfusun % 85'i tarım, % 1'i sanayi ve % 14'ü ise hizmetler sektörlerinde istihdam edilmektedir. Görüldüğü üzere inceleme sahasının ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Hizmetler ve sanayi sektörlerinde istihdam edilenlerin önemli bir bölümü de tarımsal faaliyetlere dolaylı olarak katılmaktadır. Nitekim yörede çiftçi aile sayısı 2500 civarındadır. TÜİK verilerine (2013) göre toplam 12 791 ha olan tarım alanlarının % 64'ünün (8220 ha) tarla ürünlerine, % 31'inin (4016 ha) nadas alanlarına, % 3'ünün (376 ha) meyve alanlarına ve % 2'sinin (179 ha) ise sebze alanlarına ayrıldığı görülmektedir. Araştırma alanında sırasıyla buğday, arpa, fiğ (yeşil ot), nohut, şekerpancarı, mercimek, mısır (silajlık), haşhaş, soğan (kuru), domates, hıyar, kavun-karpuz, ayçiçeği, fasulye, domates, kavun-karpuz gibi tarla ürünleri üretimi önemlidir. Meyve üretiminde ise özellikle elma ön plana çıkarken, onu üzüm, ceviz ve armut takip etmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2013). Üretilen bu ürünler, çevre il ve ilçelerde pazarlanmakta, bir kısmı da evlerde tüketilmektedir. Bağcılıkta ilçede önemli bir tarım faaliyeti olup, 'bal üzüm' diye adlandırılan sofralık ve pekmezlik üzüm yetiştirilmektedir. Fakat ilçe genelinde bunların ticaret yapılmamakta, genellikle üzümler yazın tüketilmekte ya da pekmez yapılmaktadır. Son yıllarda sulama amaçlı göletler yapılsa da Ortaköy çevresinde sulu tarım yapılan sahalara ancak % 6'lık (604 ha) bir orana sahip olup, ilçenin % 94'ünde (9458 ha) kuru tarım yapılmaktadır (KHGM, 1994: 49, 88; DPT, 2014). Bir diğer nokta nöbetleşe ekimle birlikte nadas alanlarının giderek azalmasıdır. Öte yandan yaklaşık 20 yıl öncesine kadar İncesu Köyü'nde üretimi yapılan çeltik ve ilçenin doğu yarısında tarımı yapılan kendir, günümüzde eski önemini yitirmiştir (Yücel, 1987: 30; TÜİK, 2015). Hayvan varlığı açısından önemli bir potansiyele sahip olan ilçede 2013 yılı itibarıyla 4333 baş sığır, 3450 baş koyun, 2070 baş keçiden 6158 ton süt elde edilmiştir. Bal üretimi sınırlı olarak yapılmakta 14 köyde 1750 adet yeni kovandan yılda yaklaşık 10 ton bal, 600 kg balmumu üretilmektedir. Arıcılık geçmişten günümüze yapıla gelen geleneksel bir faaliyet olmasına karşın büyük bir ilerleme kaydedilmemiştir. Kümes hayvanları (5350 adet) daha çok yöresel ihtiyaçların karşılanması amacıyla yetiştirilmektedir. Hayvan ürünleri aile içinde tüketildikten sonra kalanı

yerel pazarlarda satılır. Hayvanlar, 1950'lerden bu yana niteliğini büyük ölçüde yitiren çayır-meralarda, hasat sonrası tarlalarda ve maalesef orman içlerinde otlatılmaktadır. Bu hayvanlar kışın ağıllarda ve damlarda besiyeye alınmaktadır.

Sanayi faaliyetleri ilçede yeterli düzeyde değildir. Modern sanayi kuruluşunun yok denecek kadar az olduğu ilçede, atölye tipi sanayi, ilkel imalat ve ev imalathaneleri bulunmaktadır. Un değirmenleri (4 adet), araba tamirhaneleri (5 adet), marangozhaneler (2 adet), ayakkabı tamirhaneleri (1 adet), birer adet taş ve kum ocakları (21 kişi istihdam edilmiştir) atölye tipi sanayiye örneklerdir. Kadınların tezgâhlarında dokuduğu kilimler, ördükleri çoraplar, çantalar genellikle ticari amaç güdülmeden yapılmaktadır. Ekonomik anlamda gelişmemiş bir profil çizen ilçede işsizlik oranı % 5'in üzerindedir. Ortaköy, 2004 yılında vergi gelirlerinin ülke içindeki payı açısından 872 ilçe arasında 773. sırada yer alırken, tarımsal üretimin ülke içindeki oranı bakımından 598. sırada yer almıştır (% 0,03). İlçe 2004 yılı itibarıyla sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından 872 ilçe içerisinde 686. sırada yer almakta (gelişmişlik endeksi: -0,65) ve 5. gelişmişlik grubuna dâhil edilmektedir (DPT, 2004; Zeybek, 2007: 703-718). İlçede 2004'ten günümüze, aradan geçen 11 yıllık süreçte de sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından fazla bir şey değişmemiştir. Nitekim Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2014 yılında Orta Karadeniz'de (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat) yer alan 50 ilçeyi sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından sıralamaya tabi tutmuştur. Ortaköy 50 ilçe içerisinde -2,83266 endeks değeriyle 40. sırada yer alarak gelişmişlik sıralamasında 5. gruba (son gruba) dâhil edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında engebe ve yükseltinin fazla olması nedeniyle tarım alanlarının az olması, ilçenin ana ulaşım yollarına göre ikincil konumda olması ve bu sebeple pazara yönelik üretim hacminin düşük olması etkili olmuştur. İlçe yüzölçümünün küçük olması da kalkınma açısından bir dezavantaj olarak görülmektedir (OKA, 2014: 11, 37). Günümüzde Ortaköy'de köylerin tamamında içme suyu şebekesi kurulmuştur ancak yeterli kapasiteye sahip değildir. Yine ilçe merkezi dâhil hiçbir yerleşim biriminde kanalizasyon şebekesi yeterli olmayıp arıtma sistemleri de yoktur. Nitekim 16 yerleşim biriminin 5'inde kanalizasyon şebekesi ve fosseptik tesisi bulunurken, 2'sinde yalnızca fosseptik tesisi bulunmakta, 9'unda ise kanalizasyon tesisi bulunmamaktadır (Çorum Valiliği, 2011: 137).

Doğal ve sosyo-kültürel miras varlıklarının turizm faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilebilmesi güçlü bir ulaşım ağıyla mümkündür. Orta yükseklikteki dağlar, Ortaköy'ün üç tarafını çevrelemiş, komşu bölgelerle ilişkilerini sınırlandırmıştır. Nitekim Ortaköy-Çorum arası kuş uçuşu 35 km olmasına karşılık, Karadağ kütlesinin engebeli, eğimli olması nedeniyle, yol güzergâhı 57 km'ye çıkmaktadır. Buna karşın ilçenin doğusunda yer alan Çekerek Irmağı boyunca uzanan düz alanlar ve akarsu kıyı ovaları üzerinden ulaşım kolaylıkla sağlanabilmektedir. Ortaköy'den karayoluyla batıda Çorum'a, kuzeydoğuda Göynücek'e (Amasya) ve güneyde Aydıncık'a (Yozgat) ulaşılabilir. Ortaköy ilçesi, karayoluyla Çorum il merkezine 57 km, Amasya'ya 74 km, Samsun'a 202 km, Ankara'ya 298 km, İstanbul'a 672 km ve İzmir'e 812 km mesafededir. İlçeden Çorum il merkezine ve oradan diğer kentlere karayoluyla ulaşım sağlanmaktadır.

Seferler, Ortaköy'den Çorum'a 15.15'te, Çorum'dan Ortaköy'e ise saat 17.00'da sona ermektedir. Bu durum ilçenin turizm potansiyelini olumsuz etkilemektedir. Ortaköy'e en yakın demiryolu ise Amasya (74 km) ve Turhal'dan (96 km) geçmektedir. Böyle olmakla birlikte, Ankara-Kırıkkale-Çorum-Samsun Demiryolu Hattı'nın 2019'da devreye gireceği ifade edilmektedir. Böylesi bir hat, Ortaköy'ün turizm albenisini daha da artıracaktır. Havayoluyla ulaşımında Ortaköy'e 93 km mesafedeki Merzifon, 298 km mesafedeki Ankara Esenboğa ve 202 km mesafedeki Samsun havaalanlarından yararlanılmaktadır. En yakın deniz limanı ise Samsun'da bulunmaktadır.

Ortaköy ilçesi doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin turizm faaliyetleriyle entegre olabilmesi için ulaşım imkânları yanında konaklama olanaklarının da yeterli olması gereklidir. Ortaköy ilçe merkezinde belediyeye ait 4-5 odalı bir otel dışında turistlerin konaklayabileceği herhangi bir tesis bulunmamaktadır. İncesu Köyü'nde ise Hitit Yolu kapsamında sınırlı konaklama kapasitesine sahip bungalov evler mevcuttur. Ortaköy'e kendi imkânlarıyla gelen turistler konaklamak için Çorum merkez ilçedeki, Boğazkale ve Sungurlu'daki tesisleri tercih etmektedir. Ortaköy ilçesinin sosyo-ekonomik özellikleri ile turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler bulgular ve tartışma kısmında incelenecektir.

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde Ortaköy'ün doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri potansiyeli ana hatlarıyla belirlenmeye çalışılmıştır.

Ortaköy'ün Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras Değerleri

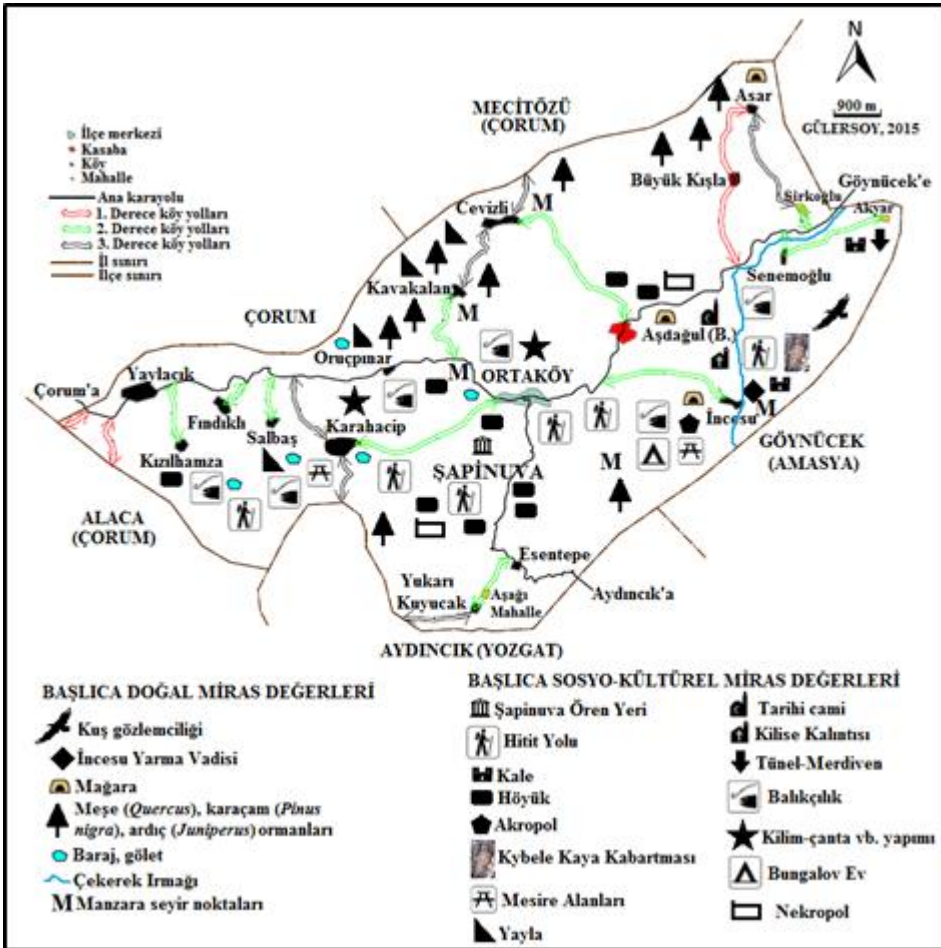
Ortaköy'ün sahip olduğu doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri aşağıda ayrı başlıklar halinde incelenmiştir (Şekil 3).

Ortaköy'ün Doğal Miras Değerleri: Bilindiği gibi herhangi bir doğal ortam unsurunun doğal miras olarak görülebilmesi için genellikle bir başka sahada benzerine az rastlanan ve korunmaya değer özellikler taşıması gereklidir. Söz konusu değerleri koruma altına almak için milli park, tabiat koruma alanı, tabiat parkı, tabiat anıtı, yaban hayatı geliştirme sahası, doğal koruma alanı, doğal sit, özel çevre koruma bölgesi (ÖÇKB) ve dünya miras alanı gibi bazı düzenlemeler yapılmaktadır. Türkiye'de 2015 yılı itibarıyla 40 adet milli park, 31 adet tabiat koruma alanı, 112 adet tabiat anıtı, 81 adet yaban hayatı geliştirme sahası ve 203 adet tabiat parkı mevcuttur (Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2015). Ortaköy çevresindeki doğal miras değerleri herhangi bir koruma statüsüne sahip değildir. Böyle olmakla birlikte koruma alanı olmayan ancak yörenin sosyo-ekonomik kalkınması ve gelişimi için kurumların ve halkın koruması gereken alanlar ve değerler doğal miras içerisinde değerlendirilebilir. Araştırma alanında doğal miras değerlerini jeolojik, jeomorfolojik, biyocoğrafik, hidrografik ve klimatik özellikler başlıkları altında incelemek mümkündür.

Jeolojik Miras Değerleri: Ortaköy ilçe merkezinin de içerisinde yer aldığı Eosen fliş formasyonu ve bunun içerisinde yer alan fosil depoları (*Ostrea*, *Velates*, *Nummulitidae*, *Mollusca*, *Foraminifera*, *Ostracoda*, *Miliolidae* vb. gibi fosilleri içeren) jeolojik miras değeri olarak nitelenmek mümkündür. Söz konusu

formasyonlar ve içerisindeki fosiller, yörenin Eosen'deki ekolojik koşullarını yansıtmaları açısından özgün bir konuma sahiptir. Triyas-Üst Eosen (yaklaşık 216 milyon yıllık bir süreç) dönemini kapsayan bir paleocoğrafik evrime sahne olan Ortaköy çevresinin bir zamanlar (yaklaşık 34 milyon önce) denizle istila edilmiş olduğunu (Tetis Körfezi'nin bulunduğunu) ifade etmek yerli-yabancı ziyaretçilerin bir hayli ilgisini çekebilecektir. Sözü geçen jeolojik evrim, günümüze kadar yaklaşık 250 milyon yıllık bir süreçte gerçekleşmiştir (Duru, 1993: 62-84; Gümüş ve Neubert, 2009: 113).

Jeomorfolojik Miras Değerleri: İnceleme sahasını çepeçevre kuşatan dağlar, Ortaköy ilçe merkezinin üzerinde yer aldığı plato sahası, Çekerek Irmağı ve kolları boyunca uzanan vadi tabanı düzlükleri, Çekerek Irmağı'nın açmış olduğu İncesu Yarma Vadisi ve mağaralar bu başlık altında değerlendirilebilir.

Şekil 3. Ortaköy'de (Çorum) başlıca doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri.

Dağlar: Araştırma alanını kuzeyden ve güneyden kuşatan dağlık alanlar bu grupta yer almaktadır. Söz konusu dağlar manzara seyir noktaları olmaları

açısından da ayrı bir öneme sahiptir. İnceleme sahasını kuzeyden Karadağ (1532 m) ve güneyden Alan Dağları (1375 m) çepeçevre kuşatmakta, Ortaköy ve Şapinuva'nın üzerinde yer aldığı plato sahasında yüksek alanlara göre daha ılıman bir iklimin yaşanmasına neden olmaktadır. Söz konusu dağlar sahip olduğu orman-çalı varlığıyla da ayrı bir doğal miras potansiyeline sahiptir. Karadağ üzerinde yer alan Karlıca yaylaları da diğer bir miras unsurudur. Alan Dağları ise Karadağ kadar olmasa da Amasya Orman Bölge Müdürlüğü Çorum Orman İşletme Müdürlüğü'nün ağaçlandırma çalışmalarıyla albenisi artan bir doğal ortam unsurudur.

Platolar: Araştırma alanında vadi tabanlarından yüksek alanlara doğru 700-950 m'ler arasında yer alan "alçak platolar" ile 1000-1150 m'ler arasında yer alan "yüksek platolar" yerleşim ve tarım faaliyetlerinin yoğunluğu açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Ortaköy ilçe merkezinin ve Şapinuva'nın üzerinde yer aldığı alçak platolar az eğimli topoğrafyası ve tahıl tarımı potansiyeliyle 3500 yıldır yerleşime sahne olmuştur. Eğimli bir topoğrafyaya sahip olan yüksek platolar ise alçak platolar ile dağlık sahalarda arasında geçiş fonksiyonuna sahip olmuştur. Sözü edilen platolar, Ortaköy çevresindeki sosyo-kültürel-ekonomik yaşamın merkezi konumunda yer alması, bir Hitit başkentinin (Şapinuva) kurulmasına olanak sağlaması ve fosil depolarına sahip olması açılarından özgün bir doğal miras değeri olarak değerlendirilebilir (Şekil 3, Fotoğraf 2). Bu durum ilçenin turizm potansiyelini zenginleştirmekte ve ilgi çekici bir destinasyon olma ihtimalini artırmaktadır.

Vadi Tabanı Düzlükleri: Çekerek Irmağı ve kollarınca oluşturulan vadi tabanı düzlükleri, tarımsal potansiyelinin yüksekliği, İncesu Kanyonu ile bir bütünlük arz etmesi ve sahip olduğu kuş, balık varlığıyla Türkiye ölçeğinde özgün bir doğal miras değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. İncesu Yarma Vadisi bu haliyle rafting ve dağcılık için oldukça uygundur (Fotoğraf 4).

İncesu Yarma Vadisi: İncesu Köyü sakinlerinin Uzungeçit adını verdiği İncesu Kanyonu, yaklaşık 13 kilometre uzunluğunda, 40-60 m genişliğindedir. Boğazın giriş kısmının yüksekliği 630 m iken, çıkış kısmının yüksekliği (İncesu Köyü) 550 m olup, yükselti farkı 80 m'dir. İncesu Boğazı'nın ortalama vadi tabanı eğimi ise ‰ 35 civarındadır. Boğaz, Kazankaya Köyü yakınlarındaki giriş kısmından itibaren yaklaşık 2,5 km kadar kuzey-güney doğrultusunda uzanır. İncesu Boğazı, dar tabanlı ve derin yarılmış bir boğaz görünümündedir. Yerel şartlara bağlı olarak yer yer genişleyen vadi, boğazın ancak birkaç yerinde alüvyal tabana sahip olabilmektedir. Yine, boğaz içerisinden Çekerek Irmağı'na katılan yan kolların birleştiği yerlerde kısmen vadi tabanının genişlediği görülür. İncesu Yarma Vadisi, Jura-Kretase kireçtaşları içerisinde açılmıştır. İncesu-Kazankaya köyleri arasındaki kireçtaşı kütlesinde yarıma sonucunda meydana gelen vadinin yamaçları çok yerde büyük diklik gösterir. Boğaz boyunca, çok fazla belirgin olmasa da karstik şekillerin varlığı dikkati çeker. Bilhassa yamaçlardan kopan iri blokların üzerlerinde oluşan bu karstik şekillerden en yaygını oluklu lapyalardır. Ayrıca, yanına yaklaşılması pek mümkün olmadığından incelemesine imkân bulunamayan birçok mağaranın ağzı uzaktan görülmektedir. Boğaz içerisinde sekilere farklı yükseltilerde takip etmek mümkündür. Sekilerin

bir kısmı yamaçlardan aşağıya doğru akan kısa boylu derelerin açtıkları genç vadilerle parçalanmış ve bu vadilerin aralarındaki sırtlar üzerinde "kıran" veya "omuz düzlükleri" şeklinde kalmışlardır. Her iki yamacı da 200-300 metrelik sarp kayalıklarla çevrili kanyon, mevsimine göre rafting ve doğa yürüyüşü sporları için uygun özelliklere sahiptir. Trekking yapılabilecek parkur güzergâhı; Kazankaya Kasabası'ndan (Yozgat) başlamakta, İncesu Köyü'nde bitirilmektedir. Parkurun, suyun akış hızının yoğun olduğu dönemlerde rafting sporuna elverişli olduğu düşünülmektedir. Diğer zamanlarda kanyon yürüyüş parkuru olarak kullanılarak gözlenmesi sağlanabilir. Ortaköy'ü Göynücek'e bağlayan yol güzergâhından İncesu Kanyonu'na ulaşmak mümkündür. Çorum'a 70 kilometre uzaklıktaki İncesu Kanyonu, tarihi ve doğal güzellikleri ile bölgenin önemli mekânları arasında yer almaktadır. Kanyona 15 Haziran-15 Ekim tarihlerinde gidenler, Çekerek Irmağı'nın sakin suyunda gezip, ırmak yatağından 1,5 metre yükseklikteki Kybele Kaya Kabartması'nı görebilmektedir. Yamaç kayaları üzerine işlenmiş, bereketi ve bolluğu simgeleyen "Av Tanrıçası" kabartmasından, bölgenin, M.Ö. 2. yüzyılda avlak olarak kullanıldığı belirlenmiştir. "Böylesi bir potansiyele sahip yörede, "İncesu Kanyonu Turizmini Geliştirme Projesi" kapsamında "İncesu Kanyonu Kültür Parkı" oluşturulmuş ve Hitit Yolu'nun bir parçası olan ahşap yaya parkurları yapılmıştır. Böylelikle Saklıkent Kanyonu (Fethiye-Muğla) ve Tohma Kanyonu'nun (Darende-Malatya) ardından Türkiye'nin kanyon yürüyüşleri rotasına bir yenisi daha eklenmiştir. Söz konusu parkur, 1700 metrelik Türkiye'nin en uzun ahşap yürüyüş platformudur. Ziyaretçiler için tuvalet, çocuk oyun parkı, oto park ve piknik alanları mevcuttur. Tarih ve doğanın aynı mekânda bulunduğu İncesu Kanyonu, doğaseverler, fotoğrafçılar, dağcılar, kuş gözlemcileri ve tarih tutkunları için önemli bir merkezdir. Kendi imkanlarıyla yöreye gelen ziyaretçiler daha çok doğa gezisi, foto safari, kanyon yürüyüşü (canyoning), yaban hayatı ve kuş gözlemciliği, rafting yapmak ve doğa eğitim programlarına katılmak amacıyla kanyonu seçtiklerini belirtmişlerdir (Fotoğraf 4). Girişte ücret alınmayan kanyonda konaklama, yeme-içme imkânları (Ortaköy ilçe merkezi içinde aynı durum geçerlidir), işaret levhaları, bilgi panoları yetersizdir (Gülersoy, 1995: 40; T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2015: 135; Aylar, 2015: 219-223).

Mağaralar: Ortaköy çevresinde genellikle kireçtaşları üzerinde gelişen Aşdağul, Kasabası, Cevizli, Kavakalan ve Asar köyleri civarında küçük karstik mağaralar bulunmaktadır. Aşdağul'da bulunan Damlataş Mağarası yabani güvercinlere ev sahipliği yapmaktadır (Gülersoy, 1995: 43). Kışın yağın karlar mağara içerisinde birikmekte ve yaza kadar erimediği için gerek saf halde gerekse pekmezle tatlandırılarak yöre halkı tarafından yenmektedir. Asar Köyü'nde Mesozoik kireçtaşları üzerindeki doğal mağaralar tarihi nitelik taşımakla birlikte çoğu tahribata uğramıştır (Şekil 3).

Fotoğraf 4. İncesu Yarma Vadisi ve Çekerek Irmağı, Ortaköy'ün albenisini artıran doğal miras değerlerindedir.

Biyocoğrafik Miras Değerleri: Ortaköy ve çevresindeki meşe-karaçam ve ardıç ormanları, genellikle meşelerden oluşan çalı toplulukları, İncesu Kanyonu'nda yoğunlaşan kuşlar ve kuş gözlemciliği potansiyeli, özellikle dağlık alanlarda yoğunlaşan diğer yaban hayvanları bu başlık altında ele alınmıştır (Şekil 3, Fotoğraf 1, 2, 3, 4).

Ormanlar: Ortaköy ilçesinin % 5'ini orman alanları oluştururken, tahribatın göstergesi konumunda olan ve genellikle meşelerden oluşan seyrek çallıklar % 43'lük bir oran teşkil etmektedir. Bu çerçevede mevcut orman alanlarının doğal miras değeri olarak görülmesi ve yönetilmesi zorunludur. Ortaköy basenini çepeçevre kuşatan kuzeyde Karadağ ve güneyde Kıran (Ötegeçe, Alan) Dağları, plato sahalarına göre daha yağışlı olmaları ve eğimli, engebeli rölyefleriyle yerleşime uygun olmamaları (tahribattan uzak kalmaları) vb. gibi nedenlerle orman varlığı açısından nispeten zengindir. Ortaköy çevresinde tüylü meşe (*Quercus pubescens*) ve saçlı meşeye (*Quercus cerris*) bozuk ormanlar şeklinde 1000 metreye kadar, sahanın asıl orman formasyonunu oluşturan karaçamlara (*Pinus nigra ssp. pallasiana*) 1000-1200 metreler arasında tüylü ve saçlı meşelerle karışık, 1200 metreden sonra ise saf topluluklar halinde rastlanmaktadır. Ortaköy çevresindeki nitelikli karaçam ormanları Cevizli Köyü çevresinde yer almaktadır. Boylu ardıç (*Juniperus excelsa*) ve katran ardıçlarına (*Juniperus oxycedrus*), tüylü meşelerle birlikte 800-1100 metreler arasında rastlanır. Karadağ kütesinin doğu yarısında ortalama 1200-1400 m'lerden sonra karaçamlarla karışık olarak sarıaçamlar (*Pinus sylvestris*) görülmektedir (Şekil 2 ve 3, Fotoğraf 1, 2, 3, 4). Araştırma alanında Cevizli ve Oruçpınar (Karadağ) orman içi köy statüsünde iken, diğer köyler orman bitişiği köy olarak değerlendirilmektedir. Yoğun yapılaşmadan ve sanayi tesislerinden uzak Ortaköy ilçesinin step (meşe türleri), sert karasal (sarıçam) ve geçiş kuşağı (karaçam) ağaç türlerini barındıran ormanlara ev sahipliği yapması, yörenin doğal peyzajını

zenginleştirmekle birlikte oksijeni bol bir saha niteliğini taşımasına neden olmuştur. Bu haliyle ilçe, sakin ve huzurlu bir mekanı özleyen insanları ağırlayabilecek bir turizm potansiyeline sahiptir.

Kuşlar ve Kuş Gözlemciliği: İncesu Kanyonu kuş türleri açısından zengin bir alandır. Kanyonda kızıl gagalı dağ kargası (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*), kızıl akbaba (*Gyps fulvus*), küçük kerkenez (*Falco naumanni*), kaya kiraz kuşu (*Emberiza cia*), saka (*Carduelis carduelis*), ispinoz (*Fringilla*), kara kızkuyruk (*Phoenicurus ochruros*), gök ardıç (*Monticola solitarius*), kocabaş (*Coccothraustes*), küçük akbaba (*Neopron percnopterus*), sığırcık (*Sturnus vulgaris*), kızıl şahin (*Buteo rufinus*), kerkenez (*Falco tinnunculus*), kara leylek (*Ciconia nigra*), ak karınlı sağan (*Apus melba*), ev kırlangıcı (*Delichon urbicum*), kaya kırlangıcı (*Ptyonoprogne rupestris*), kuzgun (*Corvus corax*), sarıasma (*Oriolus oriolus*), kiraz kuşu (*Emberiza hortulana*), kaya sıvacı kuşu (*Sitta neumayer*), kara kulaklı kuyrukkakan (*Oenanthe hispanica*), kaya serçesi (*Petronia petronia*), ibibik (*Upupa epops*), ak kuyruksallayan (*Motacilla alba*), kızıl sırtlı örümcek kuşu (*Lanius collurio*), puhu (*Bubo bubo*), kara akbaba (*Aegyptius monachus*), karatavuk (*Turdus merula*), ökse ardıç kuşu (*Turdus viscivorus*), büyük baştankara (*Parus major*), bülbül (*Luscinia megarhynchos*), küçük kartal (*Hieraaetus pennatus*), yılan kartalı (*Circaetus gallicus*), sakallı akbaba (*Gypaetus barbatus*), duvar tırmaşık kuşu (*Tichodroma muraria*), yalı çapkıını (*Alcedo atthis*), küçük akbalıkçıl (*Egretta garzetta*), büyük akbalıkçıl (*Ardea alba*), dere kuşu (*Cinclus cinclus*) gibi çok sayıda kuş türü yaşamaktadır. Bu türler içinde kaya kartalı (*Aquila chrysaetos*) ve kızıl şahin (*Buteo rufinus*) kanyonda daha çok görülmektedir (Şekil 3, Fotoğraf 4). Kanyonu kuşatan Alan Dağları'nın (1375 m) batısı ve doğusundaki yüksek tepeler (Kale Tepe (995 m), Dazlak Tepesi (1115 m)) ve vadi içerisindeki farklı seviyelerdeki sekiler kuş gözlemciliği için uygun noktalarlardır.

Diğer Yaban Hayvanları: Yörede yaban hayatının simge hayvanları kurt (*Canis lupus*), tilki (*Vulpes vulpes*), yabani tavşan (*Lepus europaeus*), sincap (*Sciurus anomalus*), kirpi (*Erinaceus concolor*) ve gelinciktir (*Mustela nivalis*). Bu hayvanlar öritermal yani geniş bir sıcaklık aralığında yaşayabilen ekolojik toleransı yüksek hayvanlar içerisinde yer alır (Atalay ve Efe, 2015: 384). Bunlar kadar olmasa da yaban domuzu (*Sus scrofa*) ve kınalı keklik (*Alectoris chukar*) gibi türlere de rastlanmaktadır. İncesu Kanyonu'nda ve Çekerek Irmağı vadisi boyunca sayıları azalmakla birlikte nadiren su samuruna (*Lutra lutra*) rastlanmaktadır. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı XI. Bölge Müdürlüğü Çorum Şube Müdürlüğü, araştırma alanında devlet avlak sahaları belirlemiştir. Buna göre Salbaş-Oruçpınar-Ortaköy-Aşdağul-Senemoğlu hattının güneyi Karahacip Devlet Avlağı (13 155 ha), kuzeyi ise Cevizli Devlet Avlağı (29 117 ha, Çorum merkez ilçe arazisinin bir kısmı da dâhildir) olarak tespit edilmiştir (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2015). Tescil edilmiş bu avlaklarda avlanabilmek için Çorum Şube Müdürlüğü'nden avlanma izin belgesi alınması gereklidir. Merkezi Av Komisyonu, bu avlaklarda türe ait kota dolduğunda o türün avlanmasını yasaklamaktadır. Avlattırılan tüm türlere ait kotalar bittiğinde ise söz konusu komisyon, avlanma sürelerine uyulmasına gerek kalmadan o avlağı ava

kapatmaktadır. Böyle olmakla birlikte, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Ortaköy devlet avlaklarında da kaçak avcılık yapılmakta ve bazı türler (domuz, tavşan, keklik vb. gibi) aşırı avlanmaktadır. Bu durum ilçenin doğal miras potansiyelini olumsuz yönde etkilemektedir. Kaçak ve aşırı avlanmanın önüne geçilmesi, Ortaköy Avcılar ve Atıcılar Spor Derneği ile birlikte ilçe ve köy idari yöneticilerinin gerekli önlemleri almasıyla mümkündür.

Hidrografik Miras Değerleri: Araştırma alanında kaynak suları ve sulak alanlar (Çekerek Irmağı ve kolları, göletler) hidrografik miras değerleri olarak nitelendirilebilir (Şekil 3, Fotoğraf 5).

Kaynaklar: Pınarköy (Gündoğdu Tepesi eteklerinde), Üçpınar, İsmail Pınarı, Dere Pınarı, Hacı Hasan Pınarı, Suyun Gözü (Asar Köyü), Büyük ve Küçük Çayır (Kızılhamza Köyü) gibi yamaç kaynakları sahip oldukları bitki örtüsü ve fauna varlığıyla yöresel ölçekte ayrı bir cazibe merkezi niteliğine sahiptir. Söz konusu su kaynakları ve yakın çevresinin kirletici unsurlardan uzak tutularak, ilçe bazında uygulanacak "Ortaköy İlçesi Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras Değerleri Rehabilitasyon Projesi" kapsamında ıslah edilmesi ve düzenlenmesi gereklidir. Söz konusu kaynaklar, ilçeyi çepeçevre kuşatan orman alanları yanında Öz Deresi çevresinde ve Pınarlı Göleti sulama alanındaki geniş meyve bahçeleriyle birlikte klimatizm, üvalizm, dağ turizmi ve ekoturizm kapsamında değerlendirilmeyi beklemektedir.

Fotoğraf 5. Göletler sahip oldukları sucul ekosistemle doğal miras değeri olarak görülebilir. Solda Pınarlı Göleti (Ortaköy ilçe merkezi), sağda Oruçpınar Göleti (Oruçpınar Köyü).

Sulak Alanlar: Bilindiği gibi, "doğal ya da yapay, sürekli ya da mevsimsel, tatlı, acı ya da tuzlu, durgun ya da akan su kütleleri, bataklıklar, turbalıklar ve gelgitin çekilmiş anında derinliği altı metreyi aşmayan deniz suları" sulak alan olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de sulak alanlar, halıç, akarsu deltası, kıyı lagünü, göl, bataklık ve vaha, tuzcul bataklık, doğal ya da suni tuzlalar ve baraj gölleridir (Doğa Koruma Derneği, 2015). Sulak alanlar sucul bitki ve hayvanlara ev sahipliği yapan ve koruma-kullanma dengesinin hassasla takip edilmesi gereken ekosistemlerdir. Bu nedenlerle Türkiye'de bazı sulak alanlar koruma altına alınmıştır (Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2015). Araştırma sahasında sulak alan statüsü taşıyan herhangi bir saha mevcut değildir. Böyle olmakla birlikte İncesu Kanyonu'nu oluşumunda başat rol oynayan Çekerek

Irmağı Vadisi, Pınarlı, Oruçpınar, Salbaş, Karahacıp ve Kızılhamza göletleri sahip olduğu sucul ve karasal vejetasyon, faunayla sulak alan olarak nitelenebilir. Sözü edilen alanların doğal miras değerleri olarak tescil edilip, rehabilite edilmesi bütüncül kalkınma-gelişme açısından gereklidir. Göletler çevresinde manzara seyir terasları oluşturulmalı ve bu alanlar gününbirlik doğa turizmi faaliyetlerine, doğa yürüyüşlerine (tracking) ve olta balıkçılığı faaliyetlerine katılanların dinlenme noktaları haline getirilmelidir. Söz konusu göletlerin bütünüyle Hitit Yolu güzergâhına dâhil edilmesi, Ortaköy'ün albenisini artırabilecektir.

Klimatik Özellikler: İklim özellikleri bir doğal miras değeri olarak görülmemekle birlikte doğal bir çekicilik olarak yerleşim, tarım ve turizmin gelişiminde belirleyici bir role sahiptir. Ortaköy, güneyindeki step alanları kadar kurak, kuzeyindeki ılıman alanlar kadar nemli bir iklime sahip değildir. Klimatik açıdan geçiş sahasında yer alması (sert geçen kış ayları hariç tutulduğunda), inceleme sahasının 3500 yıldır yerleşime ve tarımsal faaliyetlere sahne olmasına neden olmuştur. Batıdan doğuya (Karadağ'ın batısından İncesu, Senemoğlu köylerine) doğru step ikliminin varyetelerini yaşayan Ortaköy ilçesi, bu haliyle step iklimine uyumlu meşe türlerine, geçiş kuşağının ağacı karaçama, sert karasal iklim ağacı sarıçama, Akdeniz etkisini yansıtan menengice, Karadeniz etkisini akla getirecek üzve ve fındığa ev sahipliği yapmaktadır. İklim ve vejetasyon açısından bir geçiş kuşağında yer alması, yörenin turizm potansiyelini zenginleştirmekte ve ilgi çekici bir destinasyon olabilme ihtimalini güçlendirmektedir. Bilindiği gibi bağıl nem oranı % 70 üzerine çıktığında insan vücudu rahatsızlık hissetmektedir. Araştırma sahasında yaz aylarında bağıl nemin % 59 olması, bunaltıcı yaz sıcaklarını engellemektedir. Bu durum sahamızda kültürel turizmin, yayla turizminin, sağlık turizminin (klimatizm) ve eko-turizmin gelişmesini sağlayabilecek bir etkendir (Şekil 2 ve 3). Böylesi bir iklimik potansiyele sahip ilçenin bütüncül bir bakış açısıyla doğal miras değeri olarak planlanması ve yönetilmesi gereklidir.

Fotoğraf 6. Solda, Şapınuva Ören Yeri'nin genel görünümü (Ağılönü Mevkii). Sağda Taş Döşem ve kurban çukurlarının yakından görünümü (Süel, 2013).

Ortaköy'ün Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: Araştırma alanında sosyo-kültürel miras değerlerini somut ve somut olmayan başlıkları altında incelemek mümkündür (Şekil 3).

Somut Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: Ortaköy çevresinde başlıca somut sosyo-kültürel miras değerleri aşağıdaki gibidir.

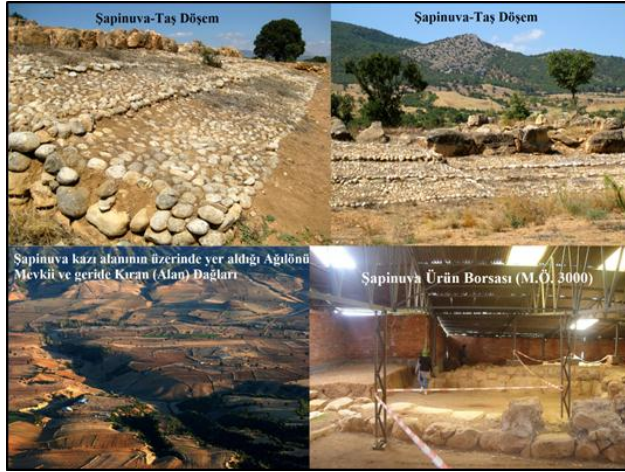
Yaylalar: İlçenin kuzeyinde kabaca güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan Karadağ kütesinin daha yağışlı ve serin bir ortam oluşturması bitki örtüsünce yoğun olmasına ve yayla olarak kullanılmasına neden olmuştur. Ortaköy yaylaları ilçe merkezinin kuzeyinde kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Karadağ kütesi üzerinde yer almaktadır. Genel olarak Karlıca Yaylası (Nesimi Yurdu) adı verilen bu yaylalarda yaylaya çıkma geleneği halen sürdürülmektedir (Gülersoy, 1995: 50). Karlıca yaylaları, Ortaköy'e bağlı Kavakalan, Cevizli, Oruçpınar (Karadağ), Salbaş köyleriyle Çorum merkez ilçeye bağlı Hıdıroğlu, Örencik Kaçağı, Kendirciler, Koyunağıllı köyleri arasında uzanmaktadır. Karlıca yaylaları yanında Külekli, Bayraktaş (Cevizli Köyü), Isırganlıpınar (Salbaş Köyü), Mengillinin Başı (Kavakalan Köyü) yaylaları önemlidir. Günümüzde Cevizli, Kavakalan ve İncesu köylüleri yaylalara çıkma geleneğini sürdürmektedir (Şekil 3, Fotoğraf 3).

Arkeolojik Kültürel Miras Değerleri: Bunlar içerisinde Şapinuva Ören Yeri, höyükler ve diğer arkeolojik sit alanları yer almaktadır.

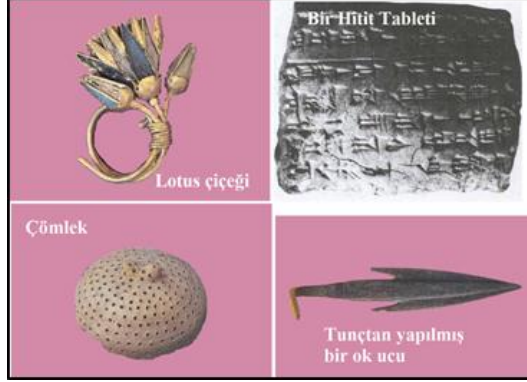
Şapinuva Arkeolojik Sit Alanı ve Ören Yeri: Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran Hititlerin yüksek uygarlığını günümüze ulaştıran buluntular oldukça azdır. Bunlar içerisinde Hattuşa (Boğazköy), Tapigga (Maşat Höyük), Kaniş (Kültepe) ve Alacahöyük isimleri ön plana çıkmaktadır. Böyle olmakla birlikte, 1987-1990 yılları arasında sürdürülen çalışmalar sonucunda keşfedilen Şapinuva (İngilizce: Sapiuwa=Shapinuwa; Hititçe: Şapinuwa), Hitit ve Anadolu tarihinin yeniden yazılmasına yardımcı olabilecek bir merkez konumundadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde Hitit başkenti Şapinuva, arkeolojik sit alanı ve ören yeri statüsü içerisinde değerlendirilmektedir. Şapinuva Ören Yeri, Anadolu'daki en büyük ören yerlerinden birisidir (Süel, 2013: 100; Weeden, 2013: 84).

Hitit Devletinin önemli idari kentlerinden biri olan Şapinuva, (Ortaköy), Çorum'un 57 km güneydoğusundadır. İlçe merkezinin 2,5 km güneybatısında, Tepeler Arası-Ağıl Önü mevkiinde yer alan Şapinuva Ören Yeri, Çekerek Irmağı'nın eseri olan Göynücek Ovası ile Alaca Ovası arasındaki geçit üzerindedir. Hitit Çağ'ında, hem siyasi hem de coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir noktada yer alan şehir, önemli bir idari, askeri ve dini merkezdir. 1990 yılında Çorum Müzesi tarafından Ortaköy'de bulunan iki çivi yazılı tabletin satın alınmasından sonra, yerinde yapılan araştırma sonucunda kazı yapılmasına karar verilmiştir. 1990 yılında Çorum Müze Müdürlüğü başkanlığında başlanılan kazılara 1991 yılında da devam edilmiş olup, 1992 yılından itibaren kazılar Ankara Üniversitesi DTCF Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Aygül Süel başkanlığında yürütülmektedir. Ortaköy kazılarında açığa çıkan ve sayıları 4000'e ulaşan çivi yazılı tablet ve fragmanların (parça) oluşturduğu arşivde, Hititçe yazılmış olanların yanı sıra Hattice, Hurrice ve Akadca yazılmış idari, askeri, dini ve fal metinleri bulunmakta olup, bunların büyük bir kısmı Orta Hitit Dönemi'ne (M.Ö. 14. yy) aittir. Şapinuva (Tapın Ova, Tapınma Ovası), sözü edilen tablet arşiviyle antik dönemin en

önemli kütüphaneleri arasında yer almaktadır (Yıldız, 2013: 59). Bugüne kadar Şapinuva (Ortaköy) kazılarında bulunan mimari malzeme, mükemmel inşaat tekniği, simetrik planı ve sağladığı değerli çivi yazılı belge arşivi ile binlerce yıl öncesinin birçok bilinmeyenine ışık tutmaktadır. Ortaköy arşivinde yer ve şahıs adları sıkça geçmektedir. Bu arada yeni coğrafi isimlerin tespiti, öncelikle Anadolu'nun Hitit çağındaki coğrafyasında tartışılan pek çok konuya ışık tutacak niteliktedir. Şapinuva'nın daha önceleri Hurri bölgesine yakın olması gerektiği düşüncesi ile Boğazköy'ün güneydoğusunda olduğu düşünülüyordu. Şapinuva-Ortaköy identifikasyonu ile birçok şehir ismi, Şapinuva ile birlikte Anadolu'nun kuzeydoğusuna taşınmıştır (Gülersoy, 1995: 60-63; Süel, 2008: 7-8; www.sapinuva.info; Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015). Modelski (2003: 33), Şapinuva'nın M.Ö. 1300 (Bronz Çağı) yıllarında kurulmuş olduğunu belirterek, şehrin Hititlerin en önemli dini, idari merkezlerinden birisi olması yanında, bir askeri üs fonksiyonu taşıdığını ve bazı Hitit krallarının (Taşmişarri (III. Tuthaliya)-Taduhepa kraliyet ailesi) zaman zaman burada ikamet ettiklerini ifade etmiştir (Modelski, 2003: 33). Devam eden kazı çalışmalarında bugüne kadar A binası ismi verilen anıtsal idari yapı ve B Binası olarak adlandırılan ticari yapı açığa çıkartılmıştır. Düz yerleşim alanı olarak Hititler tarafından kullanılan şehrin bir bölümü, Hitit sonrasında Romalılar tarafından mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Şapinuva'daki çalışmalar genel olarak iki bölgede yoğunlaşmıştır. Bu bölgelerden ilki, anıtsal nitelikteki A binasının da içerisinde yer aldığı Tepelerarası Bölgesi, ikincisi ise işlikler, dükkânlar, meskûn alanlar, açık tören sahalarının ve kurban sunumu yapılan çukurların bulunduğu Ağılönü Bölgesi'dir (Şekil 3 ve 4, Fotoğraf 6, 7 ve 8).

Fotoğraf 7. Üstte Anadolu peyzaj tasarımının ilk örneklerinden Taş Döşem, altta solda Ağılönü Mevkii'nde yer alan Şapinuva kazı alanına ve geride Kıran (Alan) Dağları'na bir bakış, altta sağda Şapinuva Ürün Borsası'ndan bir görünüm.

Fotoğraf 8. Şapinuva kazılarında gün yüzüne çıkartılan buluntulardan bir görünüm. Lotus çiçeği, M.Ö. 1500'lerde Mısır'dan Şapinuva'ya getirilmesine rağmen, günümüzde Ortaköy İlçesi'nin sembolü haline gelmiştir.

Şapinuva büyük ölçüde uygun doğal ortam şartlarının eseridir. Nitekim kuzeyde uzanan meşe ve karaçam ormanlarıyla örtülü Karadağ silsilesi ve güneydeki Kiran (Ötegeçe, Alan) Dağları arasındaki plato yüzeyinin insan yaşamına uygun bir iklim oluşturması yanında, tarımsal potansiyelinin yüksekliği, korunaklı konumu ve jeopolitik, ticari açıdan geçiş sahası özelliği taşıması vb. Şapinuva'nın önemli bir askeri, yönetsel merkez olmasını sağlamıştır. Şapinuva, dağlar arasındaki konumuyla doğal bir tahkimata sahip olması yanında, doğuda Çekerek Irmağı'na hafif bir eğimle inerek dar bir koridorla Yeşilirmak-Kelkit Vadisi'ne, batıda ise 5-10 km'lik bir boğazla Alaca Ovası'na açılmaktadır. Batısının nispeten kapalı bir konuma sahip olması yanında doğusunun emniyete alınmasıyla tam bir kale konumuna sahip olan şehir önemli bir askeri üs olmuştur. Nitekim doğuya doğru uzanan 15-20 km'lik koridor üzerinde birçok müstahkem mevki ve ileri karakollar kurulmuş, geride ise şehrin bulunduğu plato ve tepeler üzerinde güçlü bir askeri varlık bulundurulmuştur. Şapinuva'nın varlığı, düşmanın Hitit topraklarına ilerlemesini büyük ölçüde engellemiştir. Bunlar yanında Karadeniz kıyısından Yeşilirmak-Kelkit vadisine uzanan ve Şapinuva önünden Orta Anadolu'ya açılan ticaret yolu, Şapinuva'nın hızla nüfuslanmasını ve zenginleşmesini, ayrıca doğudaki Hurri Bölgesi'yle yakın ilişki kurmasını sağlamıştır (Süel, 2008: 1-61; Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015).

Yaklaşık 9 km²'lik bir alana yayılmış olan Şapinuva'da gün yüzüne çıkartılan taş temeller, kerpiç yapılar, kurban çukur alanları vb. hafif metal örtü sistemiyle koruma altına alınmıştır. Söz konusu koruma çalışmaları, "Şapinuva Arkeoloji ve Açık Hava Müzesi"nin oluşturulması açısından oldukça önemlidir.

Şapinuva'yı önemli kılan özellikler aşağıdaki gibidir:

a) Şapinuva, Cumhuriyet döneminde ilk milli arkeolojik kazının başlandığı ören yeridir. Şapinuva, 4000 tabletle Hattuşa (Boğazköy) ile rekabet edebilecek (ikinci) büyüklükte bir devlet arşivine (kütüphanesine) sahiptir. Bu tabletlerin okunmasıyla Hitit dönemi hakkında detaylı bilgilere ulaşılmış ve bu bilgilerle Hitit

Dönemi yerleşim birimleri konumları rekonstrüksiyonu yapılmıştır (Duran, 2010: 120; Süel, 2008: 61).

b) Çok iyi korunan ve yumuşak bir iklime sahip olan Şapinuva'da üç Hitit kralı (III. Tuthaliya, I. Şuppiluliuma, II. Mursili) ikamet etmiş, böylelikle şehir, kudretli Hitit Devleti'ne bir dönem başkentlik yaparak çağının metropolü haline gelmiştir (Süel, 2008: 60; Süel, 2012: 73).

c) Şapinuva'da Anadolu mimari tarzında ilk kez kullanılan yöntemlere (payandalı direnç sistemi, yapıların düşey ağırlığının dengelenmesi vb.) rastlanmaktadır (Süel, 2012: 71-75). Ağılönü Mevkii'nde ortaya çıkartılan Taş Döşem ve Ağılönü Kutsal Alanı, ilk çağlarda Anadolu'da yapılmış en önemli abidevi ve dini yapıtlardan birisidir (Süel ve Süel, 2011: 100). Bunlar yanında Hitit mimarisinin simetrik yapılarına ait örnekler de (A Binası) ilk kez Şapinuva'da gün yüzüne çıkartılmıştır. Kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılan A Binası avlusundaki ve Taş Döşem'deki çeşitli büyüklükte dere çakıllarından inşa edilen istinat duvarları ve döşemeler Anadolu tarihinin en erken peyzaj çalışmalarıdır (Süel, 2008: 13, 21, 50).

ç) Hitit dünyası için Şapinuva, (*zamanımızın Mekke'si, Kudüs'ü gibi*) çok önemli bir hac merkezi olmuş ve bir arınma, şifa bulma odağı haline gelmiştir (Çilingir, 2011: 78; Murat, 2012a: 142). Şapinuva Ağılönü Mevkii'nde yer alan kutsal alan ve bu alanda açığa çıkarılan kurban çukurları, Hitit bilim çevrelerinde bulunmasının olanaksız olduğu düşünülen arkeolojik kalıntılardır. Söz konusu kutsal alan Hitit Anadolu'sunun en önemli dini alanlarından birisi haline gelmiştir (Collins, 2007: 16-17; Süel ve Süel, 2011: 93-97; Murat, 2012b: 125-158).

d) Anadolu'da antik dönemdeki önemli ticaret yollarından birisi, Kafkaslardan Anadolu'ya girerek Kelkit Vadisi boyunca ilerleyip Şapinuva'ya uzanmıştır. Söz konusu yol, Şapinuva'dan Alaca Ovası ve Sungurlu Ovası üzerinden Hattuşa'ya ulaşmıştır. Yolun bu bölümü "Hitit Yolu" adıyla anılmış ve trampa usulü ticaretin yoğun bir şekilde yapılmasına olanak sağlayarak Şapinuva'nın önemli bir ticaret merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Nitekim Şapinuva kazı alanında gün yüzüne çıkartılan ticari merkezin (ürün borsasının) bir benzerine Anadolu'da günümüze kadar rastlanmamıştır (Süel, 2008: 27; Süel ve Süel, 2011: 93-104; Reyhan vd., 2012: 143-154).

e) Şapinuva'da son derece kaliteli bir fırın sistemi ve pişirme tekniğiyle üretilen çanak ve çömlekler, Hititlerin egemenliği altındaki komşu bölgelere ulaşmış ve moda olmuştur (Süel, 2008: 38; Eker, 2009: 13).

f) Şapinuva'da ele geçirilen hayvan biçimli ağızlara sahip kaplar, araştırma alanında 3500-4000 yıl önce dağ keçisi, antilop ve aslanın yoğun olarak yaşamış olduğuna işaret etmektedir (Süel, 2008: 43).

Kuzey ve güneyden dağlarla çevrelenen Ortaköy, geniş tarım alanlarına sahip olmadığı gibi, inşa edilen göletlere ve doğu yarısında yer alan Çekerek Irmağı'na rağmen sulama olanaklarından da yoksundur. Tarım ve hayvancılığa dayalı kapalı bir ekonomiye sahip olan Ortaköy için Şapinuva Ören Yeri, kültür hatta doğa turizminin alt yapısının oluşabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Şapinuva ve bölgede kazılarla ortaya çıkarılacak diğer tarihi zenginlikler turizm potansiyelinin gelişmesinde ve bir turizm altyapısının oluşmasında başat rol oynayabilecektir.

Höyükler: Ortaköy'de bulunan höyükler arkeolojik sit alanı statüsüne sahiptir. Bilindiği gibi antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanlar, 'arkeolojik sit alanı' olarak nitelendirilmektedir (Fotoğraf 9).

Tülüce Höyük: Ortaköy kazı alanının güneyinde, Yuğ Höyük'ün batısında yer almaktadır. Tepe etekleri tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Höyük üzerinde Hitit Dönemi seramikleriyle Roma Dönemi mezar tuğlaları görülmektedir. Höyük, 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Yuğ Höyük: Ortaköy İlçesinin 4 km güneyinde yer almakta olup, kuzeyinde doğu-batı istikametinde akan Özderesi, batısında Yük Deresi ve Dirgenli Köyü yolu yer alır. Höyük, Şapinuva kazı alanına 500 metre uzaklıktadır. Yapılan araştırmalarda elde edilen buluntulara göre, Eski Tunç, Hitit, Roma ve Bizans dönemlerinin varlığı tespit edilmiştir. Höyük tepesinde ağız yassı taşla kapatılmış, taş örgülü bir kuyu ve dip kısmında taş örgülü kanalizasyon yer almaktadır. Höyük 20 metre yükseklikte ve 100 metre çapında olup, güney kısmı hariç tarım amacıyla kullanılmaktadır. Höyük, 11.11.1977 tarihinde A-882 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanları içerisinde yer almaktadır.

Fotoğraf 9. Ortaköy'deki arkeolojik sit alanları da potansiyel kültürel miras değerlerindedir.

Doğanstepe Höyüğü ve Nekropolü: Ortaköy ilçesinin batısında, kazı alanının güney batısında yer almaktadır. Kuzeybatısında Fiğla Tepe ve Kale Tepe, batısında ise Gündoğdu Tepesi bulunmaktadır. Alanın büyük kısmı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Hitit Dönemi seramikleri yoğundur. 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Kızılhamza Höyük: Höyük, Kızılhamza Köyü içinde yer alır. Konik bir yapıya sahip olan höyüğün doğu ve kuzeyinde tarlalar ve harman yerleri, güneyinde dere ve gölet batısında ise köy yerleşim alanı vardır. Yüzeide yapılan araştırmalarda elde edilen buluntulara göre, Eski Tunç, Koloni, Hitit, Frig, Helenistik, Roma dönemlerinin varlığı tespit edilmiştir. 1992 yılında Çorum Müze Başkanlığı'nda kısa süreli bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Bunun sonucunda elde edilen kurşun bir figür ve höyüğün karşı yamaçlarında klasik çağa ait mezarlardan çıkartılan bir kap Çorum Müzesi'nde sergilenmektedir. 04.05.1993 tarihinde 2958 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanıdır.

Örenardı Höyük ve Tümülüsü: Ortaköy İlçesi, Aşdağul Kasabası'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kiremitlitepe Höyük'ünün ise doğusundadır. Höyük ve Tümülüs birbirlerine çok yakın durumdadır. Her iki alan da Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanları içerisine dâhil edilmiştir.

Kiremitlitepe Höyük: Ortaköy İlçesi, Aşdağul Kasabası'nın kuzeyinde, kasabaya yaklaşık 200 m uzaklıktadır. Örenardı Tümülüsü ve Höyükü'nün batısında yer alır. Höyük, üzerinde derlenen buluntulara göre Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanları içerisinde yer almaktadır.

Fotoğraf 10. Anadolu'nun en büyük Kybele kaya kabartması İncesu Köyü'nde yer almaktadır.

Kybele Kaya Kabartması: İncesu Köyü'ne yaklaşık 1 km uzaklıkta, Çekerek Irmağı'nın akış yönünün sol tarafında kireçtaşlarına oyulmuş ve ırmak yatağından 1,5 metre yükseklikteki kabartmadır. Kabartmanın niş yüksekliği 3,45 m, genişliği 1,5 m, derinliği 0,33 m'dir. Kabartma, yüzü tahrip olmasına karşın Anadolu'da Helenistik döneme ait Kybele kabartmalarının en büyüğüdür. Kale Dibi Mevkii'nde yer alan ve 1985 yılında bir köylü tarafından tesadüfen bulunan kabartma, M.Ö. II. yüzyıla ait Bergama Heykeli'nin bir benzeridir. Tanrıça Kybele, önünden akan Çekerek (*Scylax*) Irmağı'na ve karşısında yüksek kayalar üzerinde

yer alan kaleye bakmaktadır. Bir taht üzerinde oturduğu düşünülen tanrıça, sol elinde bir aslan yavrusu tutmaktadır. Bolluk ve bereketi simgeleyen kabartmanın M.Ö. II. yüzyılın ortalarında Pontus Krallığı döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Nitekim İncesu Kanyonu ve çevresi doğal ortam özellikleri açısından bu krallığın başkenti Ameseia (Amasya)'ya oldukça benzemektedir. İncesu Kanyonu'nda Kybele Kaya Kabartması'na kadar kanyon içinde ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla üzeri ahşap olan 1700 m'lik çelik konstrüksiyon yaya parkuru yapılmıştır. Bu yaya parkuru Türkiye'nin en uzun ahşap yürüyüş platformudur (Şekil 3, Fotoğraf 4 ve 10).

İncesu Kalesi, Akropolü ve Kayalara Oyulmuş Mağara: Akropol, Çekerek Irmağı kıyısında, Kybele Kaya Kabartması'nın tam karşısındadır. Irmak kenarından yaklaşık 1100 m mesafede yer alan akropolde az miktarda taş kalmıştır. Akropolün güneybatısında kayalara oyulmuş iki su sarnıcı (biri 12 m, diğeri 7 m derinliğe sahip) bulunmaktadır. Bu alanda bir kale kalıntısı da yer almaktadır. Kayalara oyulmuş mağara, İncesu Köyü'ne 3 km uzaklıkta olup akropolün yanında, Kybele Kaya Kabartması'nın karşısındadır. Mesozoik kireçtaşlarının yaklaşık 300 metre oyulmasıyla açılan mağaraya 468 basamakla inilir. Sonu kapandığı için yolun nereye gittiği bilinmemektedir. Böylesi bir tünellerden, Senemoğlu Köyü Akyar Mahallesi'nde de yer almakta ve kaleden Çekerek Irmağı'na merdivenlerle inilmektedir. Her iki tünel-mağara, Alan Dağı üzerinde yer alan İncesu Kalesi ve Akyar Kalesi'ne Çekerek Irmağı'ndan su sağladığı gibi, olası bir saldırıda kaçış yolu olarak da kullanılmıştır (Şekil 3).

Diğer Arkeolojik Alanlar ve Kalıntılar: Ortaköy çevresinde Şapinuva yakınında, Aşdağul Kasabası, İncesu ve Asar köyleri çevrelerinde farklı dönemlere ait arkeolojik alanlar ve kalıntılar mevcuttur. Bunlar içerisinde ön plana çıkanlar hakkında aşağıda özlü bilgi verilmiştir (Şekil 3, Fotoğraf 9 ve 10).

Kale Tepe: Ortaköy ilçesinin güneybatısında, Gündoğdu Tepesi'nin doğusunda, Fiğla Tepesi'nin güneyinde yer alır. Tepenin üst kısmı düzdür, kenarlarında moloz taşlarla örülü duvar izleri görülmektedir. 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Fiğla Tepesi: Yuğ Höyük'ün kuzeybatısındadır. Yaklaşık 250 metre çapında ve 25 metre yüksekliğindedir. Üzeri tamamen meşe ağaçlarıyla kaplı olan tepede yer alan kale iç mimarisinin iri taş temelleri Hitit Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Kargın Mevkii: Ortaköy ilçesine kuş uçuşu 4 km uzaklıkta, Ortaköy kazı alanının kuzeydoğusunda yer almaktadır. Söz konusu alan derlenen buluntulara göre Hitit Dönemi ile M.S. 2. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir. Kargın Mevkii'nde 1994 yılında Ortaköy kazı ekibi tarafından bir sondaj çalışması yapılmıştır. 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiştir.

Hocasultantepe Antik Yerleşimi: Ortaköy İlçesi, Aşdağul Kasabası sınırları içerisinde yer almaktadır. Doğusundan Çekerek Irmağı geçmekte olup eğimli bir sahanın üst kısmındadır. Etrafı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Yüzeyden elde edilen buluntular, Klasik Dönem yerleşmelerini göstermektedir. Bu alanda

Hıristiyanlığın ilk devirlerine ait olan ancak tarihi eser kaçakçıları tarafından yağmalanan bir kilise kalıntısı da yer almaktadır. Hocasultantepe, 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiş olup arkeolojik sit alanı statüsündedir.

Gündoğdu Tepesi: Ortaköy ilçe merkezinin ve Doğan Tepe'nin batısında yer almaktadır. Ağaçlarla kaplı alan üzerinde mimari kalıntı izleri, tepenin düzlük kısımlarında büyük blok taşlar, duvarlar ve yapı temelleri bulunmaktadır. 08.12.1992 tarihinde 2761 numarayla tescil edilmiştir.

Horasantepe Nekropolü: Ortaköy İlçesi, Aşdağul Kasabası sınırları içerisinde yer almaktadır. Ortaköy ilçesini Aşdağul üzerinden Amasya'ya bağlayan karayolu, Nekropol alanının içerisinde geçmektedir. Horasantepe Nekropol Alanı Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 05.10.1993 tarihinde 3161 numarayla tescil edilmiştir.

Bunlar yanında Asar (mağaralar ve mağara bekleme kulesi) ve İncesu köyleri bütünü, Yaylacık Köyü'nde yer alan Osman Kalesi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde *arkeolojik alan* statüsüne sahiptir (www.kulturportali.gov.tr; Çorum Valiliği, 2011).

Fotoğraf 11. Solda Hitit Yolu yürüyüş etkinliği afişi, sağda üstte izlenen rotayı gösteren harita. Solda altta Şapinuva'dan (Ortaköy) geçen Hitit Yolu'ndan bir görünüm.

Hitit Yürüyüş Yolu ve Bisiklet Parkuru: Hititlerin antik kentlerinden geçen Hitit Yolu, 13 Mayıs 2011 tarihinde tarih, doğa ve kültür seyyahlarının hizmetine açılmıştır. Uluslararası standartlarda işaretlenen Hitit Yolu rotalarını Boğazkale-Hattuşa-Şapinuva, Alacahöyük-Alaca-Şapinuva ve Boğazkale-Alacahöyük güzergâhları oluşturmaktadır. Söz konusu güzergâh, eski göç, katır ve pazar yollarından geçirilmiş, 236 kilometre boyunca işaretlenen 17 yürüyüş parkuru, alternatif güzergâhlarla birlikte toplam 385 kilometreye ulaşmıştır. Alaca Çayı Vadisi ve İncesu Kanyonu ise doğayla tarihin buluştuğu alternatif rotaları teşkil etmektedir. Kırmızı beyaz işaretlerle belirlenen, kavşak noktalarında tabelaların yer aldığı Hitit Yolu yürüyüş parkuru, dağ bisikletleriyle 406 km'ye çıkmaktadır.

Alacahöyük Ören Yeri'nden yola çıkan bir seyyah, İmat, Külâh ve Emirler köylerinden geçerek Hattuşa'ya ulaşabilir. Sonrasında Yazılıkaya-Yüksekyayla-Küçükhirka-Büyükhirka-Evci-Alaca Göleti-Alaca-Kızıllı-Çöplü-Çatak Göleti-Soğucak Göleti-Kızılhamza Göleti-Karahacip güzergâhı üzerinden eski patika ve orman yollarını kullanarak Şapinuva Antik Kenti'ne varabilir. Buradan İncesu Kanyonu'na yürüyerek Anadolu'nun en büyük Kybele Kaya Kabartması'nı görebilir. Kapadokya ile Amasya arasında önemli bir turizm destinasyonu olan Şapinuva çevresi, seyahat acenteleri ve trekking gruplarının programlarına eklense de, henüz beklenen hedefe ulaşamamıştır. Böyle olmasına karşın bir marka değeri haline gelen Hitit Yolu, UNESCO logosu taşımaya hak kazanmış olup, parkurları kış ayları hariç her mevsim yürüyüş ve bisiklet aktiviteleri açısından uygundur. Bu yol Türkiye'nin en iyi 10 yol güzergâhı içinde yer almaktadır. İncesu Köyü'ndeki bungalov tesis, Karahacip Köyü'ndeki aile pansiyonları yanında Kızılhamza Göleti kamp alanı, Hitit Yolu misafirleri için konaklama açısından uygundur (www.atlasdergisi.com). Günümüzde Hitit Yolu'nun 9 km'si antik yol niteliğinde olup, bir kısmı hala kullanılmaktadır. Taş döşeli bu yolun uygun bir kısmının ele alınarak restore edilmesi, Şapinuva'nın ve Ortaköy'ün albenisini artıracaktır (Şekil 3 ve Fotoğraf 11).

Aşdağul Camii: Aşdağul Kasabası'nda yer alan caminin hangi dönemde inşa edildiği bilinmemekle birlikte tescilli taşınmaz kültür varlıkları arasında yer almaktadır.

Mesire Alanları: Hitit Yolu Projesi kapsamında İncesu Kanyonu girişinde bir mesire alanı düzenlenmiştir. İncesu Kanyonu Kültür Parkı içerisinde yer alan mesire alanına, Çorum İl Genel Meclisi kararıyla iki adet yöresel el ürünleri pazarlama ve tanıtım yeri yapılacaktır. Ağustos ayı içinde her Pazar kurulmaya başlanan organik ürünlerin satıldığı yöresel halk pazarı İncesu ve çevresi için ayrı bir cazibe merkezidir. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı ile Ortaköy Kaymakamlığı arasında ortaklaşa gerçekleştirilen "İncesu ve Şapinuva'da Tarih Solar ile Aydınlanıyor" adlı proje 20.09.2015 tarihinde tamamlanmıştır. Proje kapsamında İncesu Kültür Parkı, Cumhuriyet Ortaokulu Oyun Parkı, 100. Yıl İlkokulu Saha ve Parkı, Oruçpınar Göleti, Karahacip Köyü park ve mesire alanlarına solar ledli şarjlı sokak lambaları dikilmiştir. Bunlara ek olarak İncesu Kanyonu yürüyüş yolunun ve Şapinuva'nın geceleri aydınlatılması için Ortaköy Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği'ne 75 bin liralık eş finansman sağlanmıştır. Karahacip Köyü'nde halkın "uçuk" adını verdiği dağ yamacına yapılan bir mesire alanı (yöre halkının deyimiyle Kale) mevcuttur. Ortaköy ilçe merkezi Ötegeçe Mevkii'nde de 10 hektarlık bir sahada mesire alanı çalışmalarına başlanmıştır (Şekil 3).

Geleneksel Giyim-Kuşam, Yemek Kültürü, El Sanatları ve İnanç Merkezleri: Araştırma alanında geleneksel kıyafetler, yemekler (gastronomi), el sanatları ve inanç merkezleri somut sosyo-kültürel miras değerleri içinde değerlendirilebilir.

1. Günümüzde yaşlı insanların bir kısmının giymeye devam ettiği geleneksel kıyafetler (örneğin kadınların pullu örtüsü, etrafı altın veya eski parayla çevrilen taçları ve renkli örgü çorapları),

2. Geleneksel yemekler (katıklı aş, karıştırma aş, ekşili aş, dü aş, kırmızı aş, tarhana aş, sütlü aş, herle aş, bulgur aş, yarma aş, erişte pilavı, haşhaşlı çörek, cızlak, sini, çivi mantarı kavurması, oğmaç, gilik, pekmez tatlısı, köme, şekerpancarı tatlısı, kuşburnu reçeli, üzüm pekmezi vb.). Söz konusu yemeklerin karbonhidrat ağırlıklı olması, Ortaköy'de tahıl, baklagil, haşhaş ve üzümün yoğun olarak üretilmesiyle ilgilidir. Kış için hazırlanan tarhana, pelver (salça), erişte, yabani erik ekşisi, kurutulmuş madımak, kurutulmuş üzüm vb. gibi ürünler yörenin özgün tarımsal potansiyelini ve lezzetini yansıtmaktadır.

Fotoğraf 12. Araştırma alanında özellikle Karahacip Köyü'nde kilim, heybe, çanta, patik, çorap, yastık kılıfı ve el örgü ürünleri yapımı önemli bir uğraştır.

3. Ortaköy ilçe merkezinde ve özellikle Karahacip Köyü'nde (Fotoğraf 12) kilim, heybe, çanta, patik, çorap, yastık kılıfı ve el örgü ürünleri yapımı (İlçede geçmişte yoğun olarak yapılan halı ve kilim dokumacılığı günümüzde eski önemini yitirmiştir),

4. Büyük ölçüde orman içinde yer alan Cevizli ve Oruçpınar köylerinde yöresel ihtiyaçlara yönelik ahşap kaşık, kepçe, ağızlık vb. yapımı,

5. Yatırlar ve ziyaretgâhlar (Gürbüz Dede-Kızılhamza Köyü, Dede Çamı-Kavakalan Köyü, Mengillinin Başı Türbesi-Kavakalan Köyü vb. gibi). *Gürbüz Dede*: Kızılhamza köylüleri köyün güneyinde bir tepe üzerinde yatırı bulunan Gürbüz Dede'ye her yıl düzenli olarak kurban keserler ve yağmur duasına giderler. *Dede Çamı*: Kavakalan Köyü'nün kuzeyinde Karadağ'ın eteğinde yer alan bu karaçam, yörede kutsal kabul edilen bir ağaçtır. Çevre halkı tarafından ağacın büyüklüğü kutsallıkla bütünleştirilmiş ve Dede Çamı olarak nitelendirilmiştir. Yöre halkı her yıl ağaç çevresinde çeşitli etkinlikler düzenlemektedir (Gülersoy, 1995: 35).

Balıkçılık Potansiyeli: Çekerek Irmağı'ndan serpme ağ kullanılarak sazan balığı avlanmaktadır. İrmakta kababurun (*Chondrostoma nasus*), çapak balığı (Abramis brama), in balığı (*Copeata tinca*), inci balığı (*Alburnus alburnus*), sazan (*Cyprinus carpio*), tatlısu kefali (*Leuciscus cephalus*) gibi ekonomik değeri olan balık türlerinin yanı sıra gobiidae familyasına ait balıklar (örneğin kaya balığı (*Amblyeleotris guttata*)), tatlısu yengeci (*Potamon*) gibi türler de bulunmaktadır.

Göletlere (Pınarlı, Kızılhamza, Oruçpınar, Karahacıp, Salbaş göletleri) bırakılan pullu sazan (*Cyprinus carpio*), aynalı sazan (*Cyprinus carpio carpio*), tatlısu kefalı (*Leuciscus cephalus*) ve yayın balıkları (*Silurus glanis*) oltalarla tutulmaktadır (Şekil 3, Fotoğraf 4 ve 5).

Somut Olmayan Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: Ortaköy çevresinde doğal ve somut sosyo-kültürel miras değerleri yanında, somut olmayan sosyo-kültürel değerleri de dikkat çeker. Bu değerler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

1. Geleneksel düşünler ve halaylar (Ortaköy Halayı, Tamzara, Aşırma vb.),

2. Yöre (özellikle Alevi-Bektaşî) kültürünü yaşatan halk ozanları (Ali Başturan-Asar Köyü, Güngör Başturan-Asar Köyü, Hüseyin Kaymak-Yaylacık Köyü, Güner Kaymak-Yaylacık Köyü, Halil Kaymak-Yaylacık Köyü) ve şairler (Murat Köymen-Ortaköy, Dursun Yıldırım-Ortaköy), (Fotoğraf 13),

Fotoğraf 13. Ortaköy, sosyo-kültürel miras değerleri açısından da zengin bir potansiyele sahiptir. Solda Ozan Ali Başturan (Asar Köyü), ortada Ozan Hüseyin Kaymak (Yaylacık Köyü). Sağda geleneksel Ortaköy Halayı icrasından bir görünüm.

3. Yöreyle ait türküler (İrmağa Suya Vardım, Uy Amman, bazı düşün türkülleri vb.), maniler (örneğin 'Ortaköy'ün tepesinde, Kuru kuru budaklar, Alışmış duramıyor, Yâri öpen dudaklar') ve ağıtlar (Döne'ye Ağıt, Nevruz'a Ağıt vb.),

4. Yöreyle ait bilmeceler (örneğin, 'yer altında ağa gelin (şeker pancarı)')

5. Yörede dilden dile anlatılan efsane (İsli Mağara Efsanesi, İncesu Köyü ve Devecikkale Efsanesi, Kız Uçan Efsanesi vb.), hikâye (Makbule ve Hurişet, Gavur Kızı, Tilki vb.) ve masallar,

6. Yöreyle özgü kelimeler (badal: merdiven, cınak: tırnak vb. gibi) ve mevkii adları (Abdişindere, Bozyer, Avgirandere, Ebulülük vb. gibi),

7. Halk hekimliği (kulağı ağrıyanın kulağına anne sütü damlatılması, ayak tabanları çatlayınca katran sürülmesi, saç dökülmelerinde kafaya sarımsak sürülmesi, iltihaplı yaralara lahana yaprağı sarılması vb. gibi),

8. Çocuk oyunları (Dutmaçı, eşim usta, taş da değilim, kayış saklamaca vb. gibi), (Özboyacı, 2001: 1-96).

9. Festival ve Şenlikler: Araştırma alanında doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin tanıtılmasında etkili olabilecek festival ve şenlikler düzenlenmektedir. İlki 12-13 Haziran 2010 tarihleri arasında Ortaköy Belediyesi'nce düzenlenen, *Ortaköy Şapinuva-İncesu Kanyonu Kültür-Sanat ve Tanıtım Etkinlikleri Festivali*'nin dördüncüsü 24-25 Ekim 2015 tarihleri arasında yapılacaktır. *Cevizli Köyü Karadağ Yayla Şenlikleri*'nin dokuzuncusu ise 25 Eylül'de gerçekleştirilmiştir. *Kavakalan Köyü Yayla Şenlikleri*'nin de on ikincisi düzenlenmiştir. Karahacip Belediyesi'nce 2013 yılında dördüncüsü yapılan *Karahacip Kültür ve Turizm ve Tanıtım Şöleni*, 2014 yılında belediyenin kapatılmasıyla bir daha düzenlenememiştir.

Sonuç ve Öneriler

Deniz, kum ve güneş üçgeninde şekillenen turizmin doyuma ulaşması ve özellikle eğitilmiş bireylerin doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri konusunda giderek bilinçlenmesiyle kültür ve doğa turizmi ön plana çıkmaya başlamıştır. Postmodernizm çağında, doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin korunması, kültür turizmi, alternatif turizm, eko-turizm (sürdürülebilir turizm) yaklaşımları içerisinde turizmin yeniden yapılandırılması gereklidir. Böylesi bir süreç, henüz doğal, sosyo-kültürel miras değerleri niteliğini yitirmemiş alanlar için zorunludur. Ortaköy ilçesi de söz konusu alanlar içerisinde yer almaktadır.

Ortaköy'de doğal ve sosyo-kültürel miras, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi tahribattan kurtulmama da, yöreye endüstrinin ve hızlı tüketim kültürünün henüz ulaşmamış olması önemli bir avantajdır. Sözü edilen tahribatı engellemek amacıyla alanları Milli parklar, doğal koruma alanları, doğal SİT ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri (ÖÇKB) gibi bazı yasal koruma alanları oluşturulmaktadır. Ortaköy böylesi koruma yasalarıyla ve alanlarıyla korunan bir yer değildir.

Böyle olmakla birlikte araştırma alanı, benzersiz ve yeniden üretilemeyecek doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerine sahiptir. Ortaköy'ün Doğal Miras Değerleri: *1- Jeolojik, 2- Jeomorfolojik* (dağlar, platolar, vadi tabanı düzlükleri, İncesu Yarma Vadisi, mağaralar), *3- Biyocoğrafik* (ormanlar, kuşlar ve kuş gözlemciliği, diğer yaban hayvanları), *4- Hidrografik* (kaynaklar, sulak alanlar) miras değerleri ve *5- Klimatik özellikler* şeklindedir. Ortaköy'ün sosyo-kültürel miras değerlerini somut ve somut olmayan başlıkları altında incelemek mümkündür. Somut Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: *1- Yaylalar, 2- Arkeolojik kültürel miras değerleri:* Şapinuva, höyükler, Kybele Kaya Kabartması, İncesu Kalesi, Akropolü ve kayalara oyulmuş mağara, diğer arkeolojik alanlar, Hitit Yürüyüş Yolu, *3-Aşdağul Camii, 4- Mesire Alanları, 5- Geleneksel Giyim-Kuşam, Yemek Kültürü, El Sanatları ve İnanç Merkezleri, 6-Balıkçılık Potansiyeli.* Somut Olmayan Sosyo-Kültürel Miras Değerleri: *1- Geleneksel düğünler ve halaylar, 2- Yöre (özellikle Alevi-Bektaşî) kültürünü yaşatan halk ozanları ve şairler, 3- Yöreye ait türküler, 4- Bilmeceler, 5- Efsaneler, 6- Yöreye özgü kelimeler, 7- Halk hekimliği, 8- Çocuk oyunları, 9- Festival ve şenlikler* şeklindedir.

Araştırma alanı, başta Şapinuva Ören Yeri olmak üzere sit alanları ve tarihi eserleri, İncesu Kanyonu ve Karlıca yaylaları, tescilli avlakları (Cevizli, Karahacip), yöresel lezzetleri ve gelenek-göreneklere vb. gibi sosyo-kültürel miras

değerleriyle kanyon yürüyüşüne (canyonig), gastronomi gezisine, foto safariye, tarım (agro), bisiklet, rafting, kamp karavan, dağcılık, yayla, yön bulma (oryantiring) ve izcilik turizmüne uygundur.

Ortaköy'de miras değerleri açısından en dikkat çekici olanı Şapinuva'dır. Hitit başkenti ve çağının metropolü Şapinuva, Cumhuriyet döneminde ilk milli arkeolojik kazının başlandığı ören yeri olması; Hattuşa (Boğazköy) ile rekabet edebilecek büyüklükte bir devlet arşivine ve mimari açıdan özgün tasarımlara, peyzaj çalışmalarına sahip olması; Hitit bilim çevrelerinde bulunmasının olanaksız olduğu düşünülen kurban çukurlarına ev sahipliği yapması; Hitit dünyası için çok önemli bir hac, arınma, şifa bulma merkezi haline gelmesi; Anadolu'da antik dönemdeki önemli ticaret yollarından birisinin geçiş noktasında bulunması nedeniyle oldukça faal bir ürün borsasına sahip olması, çanak-çömlek üretim tekniklerinin çağının ötesine geçmesi vb. gibi özellikleriyle görkemli Hitit İmparatorluğu'nun önemli idari, dini, askeri ve ticari merkezi haline gelmiştir. Bu özellikleriyle Şapinuva, Ortaköy'ün tarım-hayvancılık odaklı kapalı ekonomisini canlandırabilecek bir potansiyel arz etmektedir. Nitekim Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi'nce kişi ve hane odaklı yürütülen bir araştırmaya göre Ortaköy'de halkın turizmden beklentilerinin fazla olduğu ve turizmle ilgili iş imkânlarının gelişeceğine inandıkları görülmüştür. Söz konusu araştırmaya katılan yabancı turistlerin % 77'sinin Şapinuva antik kentinin tur programlarında yer almamasına rağmen bu antik kenti tanımaları ve gezmeye istekli olmaları dikkate değer bir diğer sonuçtur (Süel, 2013: 100). Bunlar yanında, Şapinuva'da gezinti yolları, bilgilendirme levhaları ve diğer bir kısım çevre düzenleme çalışmaları ilçeye gelen turistlerce olumlu karşılanmıştır.

Böyle olmakla birlikte, Ortaköy'de doğal ve sosyo-kültürel potansiyeli arza dönüştürecek turizm faaliyetleri sınırlı (kültür ve doğa turizmi) olarak gelişme göstermiştir. Nitekim ulaşım, konaklama ve altyapı imkânlarının yetersizliği, mevcut turistik destinasyonlardan uzaklığı, Boğazköy ve Alacahöyük'ün daha fazla bilinmesi ve ön plana çıkarılması, Şapinuva'da (Ortaköy'de) günübirlik turizmin gelişmesine neden olmuştur. Yörede turizmin canlandırılması ve en az 3-4 gün konaklamalı turizme geçilmesi, Şapinuva Ören Yeri yanında İncesu Kanyonu, yakın mesafede bulunan kaplıcalar (Figani, Terziköy, Hamamözü gibi) vb. gibi doğal mekân bileşenlerinin nispeten bozulmamış yapısının entegre edilerek planlanmasıyla mümkündür. Yörede konusunda uzman bir ekip tarafından hazırlanacak master planlarla turizm altyapısı (basit, temiz, ucuz konaklama tesislerinin inşa edilmesi gibi) oluşturulmalı ve ilçe halkı eğitim çalışmalarıyla turizm hizmetleri ve pazarlaması konularında bilinçlendirilmelidir. Araştırma alanında altyapı ve tesis yetersizliği yanında nitelikli personel eksikliği turizm potansiyelinin düşmesine ve dolaylı olarak pazarlama faaliyetlerinin güçleşmesine neden olmaktadır (Bilgin, 2008: 147).

Bunlar yanında Ortaköy'de Hitit medeniyetinin yeni keşfedilen yönlerini tanıtabilecek 'Şapinuva Arkeoloji Müzesi' ve yöre kültürünü yansıtabilecek 'Şapinuva (Ortaköy) Etnografya-Kültür Müzesi'nin kurulması, yörenin kalkınma-gelişmesinde oldukça etkili olabilecektir' (Süel, 2013: 103-105).

Ortaköy'de doğal ve sosyo-kültürel değerler ekolojik-coğrafi bir perspektife sahip bir uzman ekip tarafından planlanmalı ve turizmin gelişebilmesi için tanıtma, pazarlamaya ayrı bir önem verilmelidir. Bilindiği gibi görsel imaj, turist çekmenin güçlü bir parçasıdır. Görsel imajlar, sadece turizm broşürleri, haritalar, fotoğraflar, resimlerden ibaret değildir. Haberler, popüler filmler, reklamlar, televizyondaki gösteriler de belirli yerler hakkındaki farkındalığı artırmaktadır (Günay, 2007: 97-100). Böylesi bir tanıtım için Şapınuva ve İncesu Kanyonu odaklı, belgeseller, kısa filmler, çizgi filmler ve sinema filmleri çekilmeli, sanal ortamlarda ve sinema salonlarında gösterime girmelidir.

Bilindiği gibi, bir şehrin "marka şehir" olması için tercih edilen bir cazibe merkezi haline getirilmesi gerekmektedir. Çekim merkezi haline getirilmesi için de doğal, tarihi, kültürel özelliklerinin ön plana çıkarılması ve ulusal-uluslararası ölçekte tanıtımının yapılması gerekir (Saruhan, 2012: 179; Avcılar ve Kara, 2015: 77-78). Ortaköy, sahip olduğu miras değerleriyle marka doğa ve kültür kentlerinden birisi olmaya çalışmaktadır. Ortaköy'ün bir turizm markası haline gelebilmesi için gerekli sermaye ve teşvik uygulamalarında önceliğe sahip olması ve bu çerçevede altyapı ve tesislerin oluşturulması, özel teşebbüslere ek olarak, onları koordine edecek, denetleyecek ve teşvik edecek bir kamu politikasının oluşturulması gerekmektedir. Böylesi bir süreç, vizyon sahibi bir uzman ekiple ve uzun erimli bir uygulama süreciyle yönetilebilir. Bunlar yanında Ortaköy'e özgü geleneksel tarımsal ürünlerin markalaştırılarak tanıtılmasının sağlanması, turistlerin geleneksel tarımsal faaliyetlere katılabilmesi için hasat şenliklerinin düzenlenmesi ve duyurularının yapılması, Karlıca (Nesimi Yurdu) yaylalarının tanıtımının yapılması ve Şapınuva, İncesu Kanyonu odaklı turlara dâhil edilmesi yöre ekonomisini canlandırabilecektir.

Ortaköy Yardımlaşma Dayanışma ve Çevre Koruma Derneği'nin tabeladan öteye geçip interdisipliner bir yaklaşımla ilçenin sağlıklı bir doğal ve sosyo-kültürel miras değerleri envanterinin çıkarılması için il ve ilçe yöneticileriyle, büyük kentlerdeki köy dernekleriyle ve diğer sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisine girmesi gereklidir. İncesu Kanyonu ve Şapınuva Ören Yeri'ni kapsayacak bir milli park oluşumu için gerekli girişimler yapılmalıdır. İncesu Kanyonu'nun tabiat parkı ilan edilmesi için Çorum Orman ve Su İşleri Müdürlüğü tarafından stratejik bir karar alınmıştır. Şapınuva ve Hitit Yürüyüş Yolu'nun ve su kanallarının içerisinden geçtiği Karahacıp Köyü ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca turizmde öncelikli yöre kapsamına alınmıştır.

Oluşturulacak Şapınuva Müzesi yakınında, o dönemdeki Kraliyet Sarayı ve üniteleri aslına uygun olarak yeniden inşa edilebilir. İnteraktif bir şekilde düzenlenecek Şapınuva Müzesi, eski kıyafetlerin giyildiği ve eski yaşamın canlandırıldığı (*örneğin Nisanda kutlanan Çiğdem Bayramı, AN.TAH.SUM*) canlı bir müze niteliği taşıyabilir. Şapınuva Müzesi'yle entegre olacak, "tabiat tarihi müzesi", "botanik bahçesi=arboretum", "doğal yaşam parkı", "orman müzesi", "Yaşayan Etnografya Müzesi", Alevi-Bektaşî kültürünü yansıtacak "köy müzeleri" oluşturulabilir. Bu müzeler oluşturulurken, çağdaş bir müzenin öncelikle çocukları, gençleri ve ailelerini iyi karşılaması, bu ziyaretçilere birlikte katılabilecekleri etkinlikler sunarak, onlara kendilerini rahat hissedebilecekleri bir

müze ortamı hazırlaması gerektiği göz ardı edilmemelidir (Karadeniz ve Okvuran, 2014: 878). Avrupa'yla sıkı ilişkileri bulunan Ortaköy ve çevresinde bir tiyatro ve gösteri merkezi oluşturulması, yöre turizmini hareketlendirebilecektir. İlçe merkezinde Şapinuva'ya giden yolun kent merkezi içinde kalan kısmı, "Hitit Sokağı" olarak düzenlenebilir. İlçe merkezi ve köylerdeki tarihi evlerden (kanatlı kapıları, duvarla veya çitle çevrili avluları, hayatları, ocakları vb. ile) bazıları restore edilebilir. Bunlara ek olarak doğal ve sosyo-kültürel değerlerin özelliklerini yansıtacak panoların yerleştirilmesi, bu değerlere ulaşmayı sağlayacak yön oklarının konulması ve bu miras değerlerinin bulunduğu alanlara ulaşmayı kolaylaştıracak yolların düzenlenmesi gereklidir.

Yukarıda sözü edilen uygulamalar, Ortaköy'ün (tekrar üretilemeyecek ve benzersiz) doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin (yapılacak tesislerle) maskelenmesine ve yozlaşmasına neden olmayacak şekilde yürütülmelidir. Başka bir deyişle turistik çekicilikler, turistik ikincil kaynakların inşası ile kapatılmamalı, turistik alanların geliştirilmesi sırasında koruma-kullanma dengesi gözetilmelidir. Bilindiği gibi kültürel turizmi tercih eden turistler doğal-sosyo-kültürel orijinalliyi, egzotizmi, yöresel yaşama katılımı vb. tercih etmektedir. Bunlar yanında gerek yurt içi gerekse yurt dışından ilgili katılımcıların davet edildiği 'Şapinuva Hitit Sempozyumu' vb. gibi eğitim-kültür etkinlikleri de düzenlenebilir. Küresel tanınırlık derecesi yüksek kurum ve kuruluşların düzenlediği uluslararası tanıtım kampanyalarına Ortaköy Kaymakamlığı ve Ortaköy Belediyesi vb. gibi kurumlar da katılmalıdır. Yine TÜBİTAK'ın desteklediği Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları Projesi kapsamında "Şapinuva Doğa Eğitimi Projesi"nin açılması oldukça isabetli bir karar olacaktır.

Ortaköy'ün doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin korunmasının sağlanması, düzenlenmesi ve bu değerlerden Ortaköy'ün ekonomisine sürdürülebilir bir katkı oluşturulması gereklidir. Görkemli Hitit Devleti'ne başkentlik yapmış inanç merkezi Şapinuva, İncesu Kanyonu, Çorum ilinde dahi pek bilinmeyen Karlıca yaylaları, büyük ölçüde el değmemiş ormanları, pınarları, özgün gelenek-göreneklere vb. ile Ortaköy, yıl boyunca turizm yapılabilecek alternatif bir destinasyondur. Özetle Ortaköy'ün doğal, sosyo-kültürel miras değerleri potansiyelinin, miras turizmi arzına dönüşebilmesi ve ilçe ekonomisine katkı sağlaması resmi, sivil kurum-kuruluşların ve ilgili kişilerin işbirliği yanında arazilerin kabiliyet sınıflarına göre kullanılmasıyla mümkün olacaktır. Başka bir deyişle araştırma alanında mekân-insan etkileşiminin planlanması, doğal ve sosyo-kültürel miras değerlerinin korunmasını sağladığı gibi yörenin sosyo-kültürel-ekonomik yaşamını da renklendirecektir. Böylesi bir planlama çerçevesinde "Ortaköy İlçesi Doğal ve Sosyo-Kültürel Miras Değerleri Rehabilitasyon Projesi" bir an önce hayata geçirilmelidir.

Kaynakça

- AKİPEK, S. (2001). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin Değerlendirilmesi, *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50 (4), 13-40.
- AKTEN S., AKTEN M. ve GÜL A. (2008). "Korunan Doğal Alanlarda Bazı Ziyaretçi Yönetim Modellerinin Karşılaştırılması", *IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, 23-27 Nisan 2008, Antalya.
- ALİAĞAOĞLU, A. (2004). Sosyo-Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye'den Örnekler, *AÜ Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2 (2), 50-64.
- ARSLAN, Y. (1994). *Geçmişten Günümüze Kaymakam Gözüyle Ortaköy Gerçeği Anılar*, Ortaköy: Kaymakamlık Hizmet Birliği Yayını.
- ATALAY, İ. (1994). *Türkiye Vegetasyon Coğrafyası*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- ATALAY, İ. (2002), *Türkiye'nin Ekolojik Bölgeleri*, İzmir: Meta Basımevi.
- ATALAY, İ. ve EFE, R. (2010). *Anadolu Karaçamı [Pinus Nigra Arnold Subsp. Pallasiana (Lamb.) Holmboe]'nin Ekolojisi ve Tohum Nakli Açısından Bölgelere Ayrılması*, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Müdürlüğü, İzmir: Meta Basımevi.
- ATALAY, İ. (2011). *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*, İzmir: Meta Basımevi.
- ATALAY, İ. ve EFE, R. (2012). *Sarıçam (Pinus sylvestris var. Sylvestris) Ormanlarının Ekolojisi ve Tohum Nakli Açısından Bölgelere Ayrılması*, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, İzmir: Meta Basım Matbaacılık.
- ATALAY, İ. ve EFE, R. (2015). *Türkiye Biyocoğrafyası*, İzmir: Meta Basım Matbaacılık.
- AVCILAR, M.Y. ve KARA, E. (2015). Şehir Markası Kavramı ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, 76-94.
- AYLAR, F. ve ÇOBAN, A. (2006). İncesu Yarmavadişi (Çorum-Ortaköy), *Marmara Coğrafya Dergisi*, 14, 121-136.
- AYLAR, F. (2015). Orta Çekerek Havzası'nda (Çekerek İlçe Merkezi ile İncesu Köyü Arasında) Kalan Boğazların Morfolojik Özellikleri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, 204-227.
- BAHÇE, A.S. (2009). Kırsal Gelişimde Kültür (Mirası) Turizmi Modeli, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 1-12.
- BAŞGELEN, N. (2003). *Buldan*, İstanbul: Mart Matbaası.
- BERKES, F. ve KIŞLALIOĞLU, M. (1990). *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BİLGİN, M. (2008). Çorum İli Turizminin Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Karadeniz Araştırmaları*, 18, 143-155.
- CITRON, B. (2006). *The Human Impact on Planet Earth, Foundation For the Future*, "Humanity and the Biosphere: The Next Thousand Years", Paris: UNESCO.
- COLLINS, B.J. (2007). *The Hittites and Their World, Society of Biblical Literature*, Atlanta, USA.

- ÇAVUŞ, A. (2014). Kültürel Miras Kaynağı Olarak Köprübaşı İlçesinde (Trabzon) Geleneksel Tahta Kaşık Üretimi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, 423-433.
- ÇİLİNGİR, S. (2011). *Hitit Tapınak Kentleri*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÇORUM VALİLİĞİ. (2011). *Çorum İl Çevre Durum Raporu (2011)*, Çorum: T.C. Çorum Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- ÇORUM İL KÜLTÜR ve TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ <http://www.corumkulturturizm.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- DEDEHAYIR, H. (2009). *Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması 2008*, İzmir: Beyazsaya Matbaacılık.
- DEMİRKESEN A.C., ÖZLÜDEMİR M.T. ve DEMİR, H.M. (2005). Kapadokya Örneğinde Tarihi ve Kültürel Mirasın Korunması Ve Bu İşlemlerde Harita Mühendislerinin Yetki ve Sorumlulukları, *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı 28 Mart - 1 Nisan 2005*, Ankara, 1-10.
- DPT. (2004). *İlçelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayını.
- DSİ 5. Bölge Müdürlüğü. <http://www.dsi.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 05.10.2015).
- DİLER, A. (2007). *Muğla Kültür Envanteri I (Bodrum Kentisel Sit, Halikarnassos)*, Muğla: Muğla Üniversitesi Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- DİLER, A. (2008). *Muğla Kültür Envanteri II (Bodrum Yarımadası Etnografik Eserleri)*, Muğla: Muğla Üniversitesi Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- DOĞA KORUMA DERNEĞİ. <http://www.dogakorumernegi.org>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- DOĞANER, S. (1985). Turizmde doğanın önemi ve Türkiye'de doğayı koruma çalışmaları. *İÜ Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 2 (2), 117-124.
- DOĞANER, S. (2003). Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması, *E.Ü. Coğrafya Sempozyumları 2, Coğrafi Çevre ve Koruma Sempozyumu, 16-18 Nisan 2003*, İzmir.
- DOĞANER, S. (2013). *Türkiye Kültür Turizmi*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- DURAN, A., HAMZAOĞLU, E. (2002). Flora of Kazankaya Canyon (Yozgat-Çorum), *Turkish Journal of Botany*, 26, 351-369.
- DURAN, Y. (2010). *Boğazköy-Maşat Höyük-Ortaköy Çiviyazılı Belgelerine Göre Tarihi Coğrafya Araştırmaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DURU, M. (1993). *Ortaköy (SE Çorum) Yöresinin Jeolojik İncelemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- EKER, A. (2009). *Hitit Seramikleri ve Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- EMEKLİ, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm, *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- EMEKLİ, G. (2013). Evaluating Cultural Heritage in Turkey by means of Tourism, *Tourism Trends and Advances in the 21st Century, May 30-June 2, 2013*, Rhodes, Greece.

- ERHAN, K. (2007). *Mecitözü İlçe Merkezi'nin Coğrafyası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- EROL, O. (1979). Türkiye'de Neojen ve Kuvaterner Aşınım Dönemleri Bu Dönemlerin Aşınım Yüzeyleri İle Yaşıt (Korelan) Tortulara Göre Belirlenmesi, *Jeomorfolojisi Dergisi*, 8, 1-40.
- GOUDIE, A. S. (2013). *The Human Impact on the Natural Environment: Past, Present and Future*, 7th edition, Oxford UK& Cambridge USA: Wiley-Blackwell.
- GÜLERSOY, A.E. (1995). *Çorum'da Turizm*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.
- GÜLERSOY, A.E. ve GÜMÜŞ, N. (2012). 'Sakin Şehir' Seferihisar'da Doğal ve Kültürel Mirasın Eko-Turizm Açısından Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 1. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 28-30 Mayıs*, Erzurum.
- GÜLERSOY, A.E. (2013a). Çorum Merkez İlçede Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1987-2011) ve Çevresel Etkileri, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 11 (2), 169-194.
- GÜLERSOY, A.E. (2013b). Doğal Mirasın Korunması Açısından Sosyal Bilgiler (Ortaokul) ve Coğrafya (Orta ve Yükseköğretim) Müfredat Programlarının Değerlendirilmesi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sosyal Bilgiler Öğretimi Özel Sayısı*, 14: 315-354.
- GÜLERSOY, A.E. (2014). Yanlış Arazi Kullanımı, *Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 49-128.
- GÜMÜŞ, B.A. and NEUBERT, E. (2009). The Biodiversity of The Terrestrial Malacofauna of Turkey-Status And Perspectives, *ZooKeys*,31, 105-117.
- GÜMÜŞ, N. ve ADANALI, R. (2011). The attitude and behavior of students in high school towards historical and cultural heritage in Buca (İzmir). *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 87-102.
- GÜMÜŞÇÜ, O., YİĞİT, İ. ve YILMAZ, S.T. (2013). *Türkiye'nin Beş Bin Yılı*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- GÜNAY, S. (2007). Gelişmekte Olan Çorum Turizmi: Büyük Potansiyel, Yetersiz Tanınırlık ve Umut Veren Turist Tatmini, *Ege Coğrafya Dergisi*, 16, 87-101.
- <http://www.atlasdergisi.com>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- <http://www.kulturportali.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- <http://www.sapinuva.info>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- <http://www.tarim.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- <http://www.wikiwand.com>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- IUCN (2015), www.iucn.org (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015).
- KARADENİZ, C. ve OKVURAN, A. (2014). Müzede Bir Gece: Ankara Üniversitesi Öğrencileri ile Çorum Arkeoloji Müzesi'nde Müze Eğitimi, *İlköğretim Online*, 13 (3), 865-879.
- KETENOĞLU, O., AYDOĞDU, M., KURT, L. ve BİNGÖL, M.Ü. (1994). *Amasya-Yozgat-Çorum Arasında Kalan Bölgenin (Karadağ, Kırlar ve Buzluk Dağları) Floristik ve*

Sintaksonomik Yönden Araştırılması, Ankara: TÜBİTAK Temel Bilimler Araştırma Grubu Proje No: 1129.

KHGM. (1994). *Çorum İli Arazi Varlığı*, Ankara: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

KURDOĞLU, O. (2007). Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1): 59-76.

KÜLTÜR VARLIKLARI ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2015). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).

MATHER, A.S. (1986). *Land Use*, London: Longman UK.

METEOROLOJİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (1995). *Ortaköy-Çorum İstasyonu 1978-1995 Yılları Arası İklim İstatistikleri*, Ankara.

MİLLİ PARKLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2015). <http://www.milliparklar.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).

MODELSKÍ, G. (2003). *World Cities: -3000 to 2000*. Washington, D.C.: FAROS 2000.

MOL, S. (1996). *Ortaköy İlçesi'nin Coğrafi Monoğrafyası*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Van.

MURAT, L. (2012a). Hititlerde Kutsal Su, 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı Mayıs 2012*, 131-142.

MURAT, L. (2012b). Hititlerde Su Kültü, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31 (51), 125-158.

NİŞANCI, A. (1989). Orta Karadeniz Bölümünde Mevsimlik Hava Tipleri Bakımından Önemli Devreler, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 68-89.

OBAN (ÇAKICIOĞLU), R. (2006). *İzmir'in Eski Kentsel Dokusunun Korunması ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

OBAN (ÇAKICIOĞLU), R. (2008). Korumada yasal gelişim ve doğal miras alanlarının miras turizmindeki yeri, *IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi. 23-27 Nisan 2008*, Antalya.

ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI. (2014). *TR83 Bölgesi İlçeleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi*, Samsun.

OĞUZ, İ. (1997). *Çekerek Havzası Büyük Toprak Gruplarının Bazı Özellikleri ile Su Erozyonu İlişkileri ve Havza Topraklarının Erozyon Duyarlılık Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

ÖZBOYACI, H. (2001). *Ortaköy İlçesinde Folklor*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Fakültesi, Türk Dili Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, Kastamonu.

ÖZÇAĞLAR, A. (2005). Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1), 1-25.

ÖZDEMİR, Ü. (2011). Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26, 129-142.

- REYHAN, E., OZULU, İ.M. ve TOMBUŞ, F.E. (2012). Ortaköy-Şapinuva Hitit Yolu, *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu 02 Ekim 2010 Bildiriler Kitabı*, Çorum: Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayın No: 5, 143-154.
- SAMİ, K. (2013). Kırsal Alevî Kültüründe Çevre, Mekân ve İnsan Etkileşimi-İki Köy Örneği, *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 67, 169-194.
- SARUHAN, G.E. (2012). *Kentsel Markalaşma Sürecine Kültür Turizminin Etkisi: Antakya (Hatay) Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SOYKAN, F. (2004). Seferihisar Turizmi ve Alternatif Turizm Olanakları, *Dünden Yarına Seferihisar Sempozyumu 7-8 Ekim 2004*, Seferihisar.
- SÖNMEZ, M.E. (2012). Tillo (Siirt) İlçesi'nin Kültürel Turizm Potansiyeli, *Türk Coğrafya Dergisi*, 59, 27-44.
- SÜEL, M. (2008). *Bir Hitit Başkenti Ortaköy Şapinuva*, Ankara: Umu Ajans.
- SÜEL, A. ve SÜEL, M. (2011). Başkent Şapinuva: Hitit Dünyasındaki Yeri ve Önemi, 1. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu 02 Ekim 2010 Bildiriler Kitabı*, Çorum: Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayın No: 5, 93-110.
- SÜEL, M. (2012). Şapinuva 2011 Kazı Çalışmalarından Bir Kesit, 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu 02 Ekim 2010 Bildiriler Kitabı*, Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 71-82, Çorum.
- SÜEL, M. (2013). Bir Antik Kentte Turistik Altyapı Oluşturma Gayretleri, *Çorum Kültür Sanat Dergisi*, 14, 99-105.
- TAŞ, B. (2010). *Sandıklı İlçesinde Arazi Kullanımı ve Planlama Önerileri*, Afyonkarahisar: Ümit Ofset Matbaacılık.
- TUNÇDİLEK, N. (1986). *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul: İ.Ü. Yay. No: 3367.
- TÜBA-TÜKSEK. (2008). *Kültürle Büyümek*, Ankara: Yeni Reform Matbaacılık.
- TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N. (2009). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. (2013-2014-2015). <http://www.tuik.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- T.C. ORMAN ve SU İŞLERİ BAKANLIĞI. (2015). <http://ormansu.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- UĞUZ, M.F., SEVİN, M. ve DURU, M. (2002). *Türkiye Jeoloji Haritası 1 / 500 000, Sinop Paftası*, Ankara: MTA Yayınları.
- UNESCO. <http://www.unesco.org.tr>. (Erişim Tarihi: 13.04.2015).
- USLU A. ve KİPER T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/ Ankara örneğinde yerel halkın farkındalığı, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, (3), 305-314.
- WEEDEN, M. (2013). Names on Seals, Names in Texts, Who Were These People?, *Luwian Identities Culture, Language and Religion Between Anatolia and The Aegean*, Ed. A. Mouton, I. Rutherford, I. Yakubovich, p. 73-86, Leiden, Boston, USA.

YILDIZ, N. (2013). Antik Dönem: Anadolu Kütüphaneciliği ve Kütüphaneleri, B. Yılmaz (Ed.) *Anadolu Kütüphaneleri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Geleneksel El Sanatları-Bilim ve Felsefe Dizisi, Ankara, 59-85.

YÜCEL, B. ve BABUŞ, D. (2005). Doğa Korumanın Tarihçesi ve Türkiye'deki Gelişmeler, *Doğu Akdeniz Ormanlık Araştırma Müdürlüğü Doğa Dergisi*, 11, 151-175.

YÜCEL, T. (1987). *Türkiye Coğrafyası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 68.

ZEYBEK, H.İ. (2008). Coğrafi Özelliklerin Çorum İli İlçelerinin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Üzerine Etkileri, Çorum: *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu 23-25 Kasım 2007 Bildiriler Kitabı II. Cilt*, 703-718.

ZHAN, X.; SOHLBERG, R.; TOWNSHEND, J.; DİMİCELİ, C.; CARROLL, M.; EASTMAN, J.; HANSEN M.C; DEFRIËS R.S. (2002). Detection of land cover changes using MODIS 250 m data, *Remote Sensing of Environment*, 83, 336–350.

Kırsal Turizmde Otantiklik Olgusu: amlık Köyü, Bodrum rneği

Authenticity Phenomenon in Rural Tourism: The Case of amlık Village, Bodrum

Gökhan AYZLAR¹
Muğla Sıtkı Koçman niversitesi
Çisem KARAKULAK²
Muğla Sıtkı Koçman niversitesi

zet

Bu çalışmanın amacı kırsal turizm hareketlerinde otantiklik olgusunu yerel halkın değerlendirmeleriyle incelemektir. Çalışmada inceleme yapılacak bölge Kırsal Turizm Derneğinin yönlendirmesi ile amlık Köyü, Bodrum olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma tasarımı ile yürütülen çalışmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Kaynak kişiler amlık Köyü yerel halkından rastgele belirlenmiş ve gönüllülük esasına göre görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yerel halk bölgelerindeki kırsal turizm hareketlerinde otantiklik olgusunun farkındadır. Kaynak kişiler ziyaretlerin bölgelerine gelme nedenlerini halı dokuma evlerini ziyaret, köy kahvaltısı, doğal yaşam tarzı ve yöresel yemekler olarak sıralamaktadırlar. İlgi duyulan kültür unsurlarında yöresel yemekler ilk sırada yer almaktadır. Turist ve yerel halk etkileşiminin kültürel ıktıları ise pozitif yönlüdür. Sonuçlar alan yazına ve yerel yöneticilerin ileriye yönelik planlamalarına önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kırsal turizm, otantiklik, yerel halk, amlık Köyü, Bodrum

Abstract

The purpose of the present study is to investigate authenticity phenomenon in rural tourism movements based on assessments of local community. amlık Village, Bodrum County in Muğla City is determined as study location according to the suggestion of Rural Tourism Association. Whereas the study was conducted through a qualitative research, the relevant data was collected by means of semi-structured interview method. As respondents were randomly selected among local community of amlık Village, interviews were conducted on voluntary basis. According to the obtained findings, local community is aware of authenticity phenomenon in rural tourism movements in their region. Respondents enumerate reasons for visitors to travel their region as visiting carpet weaving houses, village-style breakfast, natural life style, and local foods. Local foods are considered as the most prominent element among the culture heritage interested in. Cultural outcomes of interaction between tourists and local community are positive.

¹ Yrd.Do.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği Bölümü, E-mail: gokhanayazlar@mu.edu.tr

² Yüksek Lisans ğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, E-Mail: cisemkarakulak@hotmail.com

Acquired results make significant contribution in literature and in planning studies of local administration toward future.

Key words: Rural tourism, authenticity, local community, amlık Village, Bodrum

Giriş

Uluslararası düzeyde turizm endüstrisinin önemsenmesi, mikro ve makro düzeyde sağladığı yüksek düzeydeki ekonomik faydalar ile kolaylıkla açıklanabilir. Bununla birlikte salt ekonomik fayda beklentisi turistik ürünün yapısını bozan en önemli etken olarak kabul edilmektedir. Artan talep karşısında sahte ürünlerin pazara sunulması veya tüketicilerle talebinin ürünün arz durumuna göre manipüle edilmesi, turizm endüstrisinde uzun süredir araştırmacıların dikkatini çeken bir durum haline gelmiştir. Bu bağlamda turizm araştırmalarında otantiklik olgusu MacCannell (1973) ile başlayan ve günümüz araştırmacıları içinde halen ilgi çekici bir konu durumundadır. Cohen (1988), Wang (1999), Prentice (2001), Slade (2003), Grayson ve Martinec (2004), Reisinger ve Steiner (2006), Cohen (2007), Zhu (2012), Ramkisson ve Uysal (2014) araştırmalarında turistin otantiklik arayışına yönelik bulgular sunmaktadırlar.

Tüketicilerin otantik olgusunu arayışını etkileyen birtakım gelişmeler söz konusudur. Batı dünyasında özellikle Amerika'da endüstri devrimi sonrası yaşanan gelişmeler günümüz tüketicilerle toplumunun oluşmasındaki temel yapı taşlarıdır. Kitlesel düzeyde yapılan üretimler ve ürünün tek tipleştirilmesi zaman içerisinde ürünlerdeki kültürel etkinin kaybolmasına neden olmuştur. Önceleri azalan maliyetler ve beklentilerin nicel olarak karşılanması sebebiyle çok fazla rahatsızlık oluşturmayan bu durum sonraları kültürel mirasa, geçmişe ve orijinal olana yönelik eğilim (Leanan, 1989) nedeniyle sosyal kimlik krizi oluşmasına neden olmuştur. Koontz (2010) gelişmiş ülkelerdeki tüketicilerin karar verme sürecinde otantiklik olgusunun etkisine dikkat çekmektedir. Urry'e (2002) göre kırsal alanlar eski yaşam alışkanlıkları ve kültürel değerler yönünden zengin çevresel kaynaklarıyla, post modern turistin otantiklik arayışına uygun bir yapıdadır.

Günümüzde insanlar sağlıklarına daha fazla dikkat etmekte, günlük rutinlerden, standart kitle turizmi olanaklarından uzaklaşıp daha kişisel ve otantik deneyimler peşinde koşmaktadırlar. Nulty (2004) batı toplumlarında endüstrileşmenin ve kentleşmenin seyahat olanaklarındaki gelişmelerle birlikte kırsal bölgelere ziyaretleri artırdığına dikkat çekmektedir. Artık turistler seyahatlerinde daha fazla bireysel ilgi alanlarına yönelik deneyimler peşindedir. Bu değerlendirmeler neticesinde turistik hareketlere katılan bireylerde doğaya ve otantikliğe yönelik bir arayış geliştiği söylenebilir. Kırsal turizm doğal yaşam ve otantik deneyimler yönünden zengin yapısıyla günümüz insanlarına aradıkları deneyimleri sunma bağlamında güçlü bir potansiyele sahiptir. Rid ve Diğ. (2014), Ezeuduji (2015) kırsal alanlara seyahat eden turistleri hangi faktörlerin etkilediğini incelediği araştırmalarında otantik deneyimi ve yöresel yemekleri tatmayı güçlü bir motivasyon aracı olarak göstermektedirler. Öte yandan Briedenhannve Wickens (2004) kırsalda yaşayan yerel halkın da ekonomik fayda beklentisiyle turizm hareketlerine ilgi duyduğuna dikkat çekmektedir. Benzer

biçimde Dashper (2014) ve Çeken ve Diğ. (2007) turizmi kırsal alanların gelişiminde en etkili ve modern yol olarak göstermektedir.

Kırsal turizmle ilgili araştırmalarda turistlerin motivasyonları ve kırsalda yaşayan yerel halkın turizmden beklentileri üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Ancak doğrudan otantik deneyim ve kırsal turizm ilişkisini ele alan çalışmaların (Chaoqun ve Diğ., 2007; Sims, 2009) azlığı bu alanda önemli bir boşluğu ortaya koymaktadır. Genelde turistlerden edinilen verilerle ortaya çıkan otantik deneyim beklentisi karşısında yerel halkın değerlendirmeleri bu kapsamda araştırılması gereken bir konu olarak görülmektedir. Bu araştırmanın amacı kırsal turizmin gelişiminde otantiklik olgusunu yerel halkın değerlendirmeleriyle incelemektir. Çalışma ile kırsalda yaşayan yöre halkının ziyaretçilerin turizm faaliyetlerindeki otantik deneyim beklentilerine yönelik algısı ele alınmaktadır.

Literatür

Tüketiciler otantikliğe gerçek ve sahte arasındaki ayırımla ulaşmaya çalışır. Dolayısıyla tanımlamalarda sıklıkla gerçek olanın sahte veya imitasyondan ayrılması olarak ifade edilmektedir (Bruner, 1994). Fine (2003) otantikliği samimiyet, saflık ve orijinallik olarak tanımlamaktadır. Ancak bazı araştırmacılar otantikliği tüketiciler açısından özgün veya doğal olmaktan daha karmaşık bir durum olarak tanımlamaktadır. Örneğin Rentschler ve Radbourne (2008:241) otantikliği "etkinlik veya deneyime katılan bireye manevi tatmin ve öz gerçekleştirme aracılığıyla yaşatılan kültürel deneyimin yüksek seviyesi" biçiminde tanımlamaktadır. Coary (2013) tüketicinin otantiklik aradığı ürünü satın alarak tükettiğini ancak otantikliğin anlam ve doğasının ürünün nasıl değerlendirildiği ve nasıl tüketildiğine göre farklı yorumlanabileceğine dikkat çekmektedir.

Tüketicilerin satın aldıkları ürünlerde bekledikleri otantiklik, giyim gibi işlevsel ürünlerden restoran ve konaklama gibi deneyimsel ürünlere kadar farklı alanlarda söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda önemli olan ilkel bir kabile dansında karşılaşılan fantastik bir dış mekan etkinliği veya etnik bir restorandaki yemek deneyimi değil, ürünün pazarlanan bir kültür yerine doğal haliyle tüketiciye sunulabilme becerisidir. Restoranlar ve etnik yiyecekler tüketicilerin otantiklik aradığı alanlar arasında sayılmaktadır (Lu ve Fine, 1995). Kırsal alanlarda sunulan yöreye özgü yemek çeşitliliği bu arayışa yönelik çeşitli mesajlar içermektedir. Lane (2009) yöresel yemekleri otantik deneyimin önemli bir unsuru olarak göstermektedir.

Wang (1999) turistik deneyimde otantikliğin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ifade ederek üç temel sınıflandırma önermektedir. Bu sınıflandırma nesnel, yapılandırılan ve varoluşsal otantiklik'tir (Tablo 1). Nesnel otantiklik bir müzedeki orijinal eserlerin ziyaret edilmesiyle ortaya çıkan otantiklik algısını tanımlar. Dolayısıyla otantik deneyim ziyaret edilen nesnelere otantik olarak kabul edilmesiyle ortaya çıkan bir durumdur. Nesnel otantiklikte ortada kesin ve nesnel kriterlerle açıklanabilen, ölçülebilir bir otantiklik durumu söz konusudur (Belhassen ve Diğ., 2008:669). Böylece turistler otantik olarak tanımladıkları nesnelere ziyaret ederek otantik bir deneyim kazanmış olurlar. Eğer ziyaret edilen

nesne sahte, yapmacık ise veya McCannell'in (1973) tanımladığı gibi sahnelenen bir otantiklik durumu söz konusu ise nesnel bir otantik deneyim kalite ölçümü yapılamaz. Nesnelere doğaları gereği değil sonradan böyle yapılandırıldıkları için otantik olarak görünür. Wang (1999) otantikliğin bu durumunu göreceli ve tartışmalı olarak tanımlamaktadır çünkü sembolik olarak oluşturulan ortamın kalite ölçümü nispeten daha zordur.

Otantikliğin kavramsal tarihi gelişiminde başlangıç noktası nesnenin fiziksel yapısıdır. Daha sonra bu yapı sosyal yapılandırma ile geliştirilir. Bu aşamada en son aşamalar ise kimliklendirme ve anlamlandırma süreçleridir (Belhassen ve Diğ., 2008). Diğer iki otantik deneyimin aksine varoluşçu deneyim turistlerin katıldıkları faaliyetlerle hissettikleri bireysel veya öznelarası duyguları içermektedir. Bu tarz sınırlı deneyimlerde turistler kendilerini daha otantik ve günlük hayatın dışında kendini ifade edebilme özgürlüğünde hisseder. Varoluşsal otantikliği bireyin içsel düzeyde yaşadığı ve diğer bireylerle ilişkiler içerisinde toplumsal düzeyde yaşadığı otantiklik algısı olarak iki boyutta değerlendirilebilir.

Tablo 1. Turistik Deneyimde Otantiklik Türleri

Turizmde Nesne İlişkili Otantiklik	Turizmde Aktivite İlişkili Otantiklik
<p><i>Nesnel otantiklik</i> orijinal olanların otantikliğini tanımlar. Dolayısıyla turizmde otantik deneyim orijinal olanların otantikliğinin epistemolojik bir deneyimdir.</p> <p><i>Yapılandırılan otantiklik</i> turistler tarafından ziyaret edilen nesnelere turistik ürün üreticileri veya turistlerin imaj, beklenti, algı, inanç, güç gibi yönleri üzerinden tasarladığı otantikliği tanımlar. Aynı ürünün farklı versiyonlarda otantiklik durumu oluşabilir. Dolayısıyla turizmde otantik deneyim veya ziyaret edilen nesnelere otantikliği birbirinin üzerine yapılandırılır. Bu bağlamda ziyaret edilen nesne için otantiklik sembolik yapıdadır.</p>	<p><i>Varoluşsal otantiklik</i> turistik faaliyetlerle tetiklenen otantiklik algısını tanımlar. Dolayısıyla turizmde otantik deneyim belirli bir eşikte turistik faaliyetlerde var olma ile ortaya çıkabilir. Varoluşsal deneyimin ziyaret edilen nesnenin otantikliği ile ilgisi yoktur.</p>

Kaynak: Wang, 1999:352

Turizm alan yazınında Wang'ın (1999) otantik deneyim türleri ile ilgili sınıflandırmasına ilave önerilerde bulunan bazı araştırmacılar da bulunmaktadır. Örneğin post modern yaklaşım (Belhassen ve Diğ., 2008) yapılandırılan otantiklik yaklaşımına benzerlik gösterir. Post modern yaklaşımda otantikliğin sübjektif yapısı ele alınmaktadır. Bu konuda bir başka öneri de Zhu (2012) tarafından geliştirilen edimsel otantiklik yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre ise otantik deneyim yalnızca nesnel ve sübjektif değil aynı zamanda edimsel özellikler de

taşımaktadır. Yani turist katıldığı biçimlendirilmiş bir etkinlikte bireysel edim ve dış dünya arasındaki etkileşim aracılığıyla otantiklik duygusunu yaşar.

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra artan turizm faaliyetleri ve yaygınlaşan alternatif turizm çeşitleri, turizm bölgelerini sosyal, ekonomik ve kültürel yönden etkisi altına almaktadır. Değişen turizm anlayışının ve değişiklik gösteren kırsal koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkan kırsal turizm, yöresel kültürleri ve yaşam biçimlerini tanımak isteyen turistlerin, geleneksel yaşam biçimlerini ve özelliklerini korumaları sebebiyle, kırsal alanları tercih etmeleri, kırsal bölgelerin gelişmesine ve kalkınmasına katkıda bulunmaktadır (Avcıkurt ve Köroğlu.2008). Kırsal turizm alanları otantik deneyim arayışında olan seyahatçiler için de özgün yaşam alışkanlıkları, etnik yemek alternatifleri, giyim tarzları, sanat eserleri düzeylerinde oldukça çeşitli kaynaklara sahiptir. Bu kaynakların korunabilmesi başarılı kırsal turizm planlamalarında en önemli faktörler arasında görülmektedir (Ezeuduji, 2015).

Kırsal turizmle ilgili olarak alan yazında çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Kırsal turizm Pedford (1996) için kırsal gelenek ve görenekler, değerler, inançlar ve kültürel mirastan oluşsan bir konsept, Reichel ve Diğ.'ne (2000) göre kırsaldaki girişimciler için küçük ölçekli ve sürdürülebilir fırsatlar, Sharpley ve Robers (2004) tarafından kitle turizmine alternatif, turizmin zayıf olduğu bölgelerde ise öncü bir girişim, Aref ve Gill (2009) için iyi korunması koşuluyla kültürün, mirasın ve geleneklerin deneyimlenmesi, Lo ve Diğ. (2012) tarafından turizm endüstrisini farklılaştıran bir yapı olarak ifade edilmektedir.

Kırsal alanlardaki turistik özelliklerin ekonomik fayda beklentisiyle kısa sürede bozulma ve tüketilme riski araştırmacılar tarafından önemle vurgulanan bir konudur. Akama ve Kieti (2007) gelişmekte olan ülkelerde kırsal turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir olması için şu önerilerde bulunmaktadır:

- Çalışanlar olarak öncelikle yerel halkın tercih edilmesi,
- Kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel halk arasında birlikte çalışabilme olanaklarının teşvik edilmesi,
- Turizmin sosyo-kültürel etkilerinin iyileştirilmesi,
- Turistlere sağlanan altyapı ve hizmetlerin yerel halk tarafından da erişilebilir olması,
- Yerel halkın kırsal turizm faaliyetlerine katılımının cesaretlendirilmesi
- Aktif katılımlarının sağlanması için oluşturulan kapasite gelişiminin desteklenmesi.

Kruger ve Saayman (2010) kırsal alanları ziyaret eden turistlerin seyahat motivasyonlarını yeni bilgiler öğrenme isteği, yerel aktivitelere katılma, nostalji, yenilik, kaçış ve rahatlama olarak sıralamaktadır. Rid ve Diğ. (2013) ise kırsal turizme katılma motivasyonunu dört temel boyutta sınıflandırmaktadır. Bunlar kültürel miras ve doğa (doğal alanlar, tarih, gelenekler ve kültür, kırsal alanlar), otantik kırsal deneyim (yerel halkla birlikte vakit geçirme, güçlü deneyim yaşama hissi, yerel yemekler, kırsal yaşam tarzı), öğrenme (yerel halkın konuştuğu dil, geleneksel danslar, mitler ve hikâyeler, yerel el sanatları) ve 3S (deniz kıyısına sahili olan kırsal alanlarda deniz-kum-güneş turizmi) şeklinde ifade edilmektedir.

Nair ve Diğ. (2015) kırsal turizme katılan ziyaretçilerin motivasyonlarını kırsal alanın üç temel çekicilik unsuru ile açıklamaktadır: kültürel, doğal ve tarihi çekicilik unsurları. Kültürel çekicilik unsurları yerel yiyecek ürünleri, pişirme yöntemleri, yerel halkın yaşam tarzı, yerel festivaller, müzik ve dans olarak sıralanmaktadır. Doğal çekicilik unsurları ise kırsal alana özgü avlanma çeşitlilikleri, doğal yaşam yürüyüşleri, macera ve eko turizm etkinlikleri ile vurgulanmaktadır. Tarihi çekicilik unsurları ise kırsaldaki tarihi alanlar, mimari ve folklor ile açıklanmaktadır. Bu üç çekicilik unsuru içerisinde sıralanan etkinliklerin turistlerin otantik deneyim arayışı için oldukça elverişli bir kaynak oluşturduğu görülmektedir.

Kruger ve Saayman (2010), Rid ve Diğ. (2013) ve Nair ve Diğ. (2015) kırsal alanlara seyahat eden turistlerin seyahat motivasyonunda otantik deneyimlerin etkisini açıkça ifade etmektedir. Farklı bölgelerde araştırmacılar tarafından vurgulanan bu özelliğin kırsal alanda yaşayan yöre halkı tarafından ne kadar dikkate alındığı bu araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Alan yazında yer alan bulgular temelinde bu araştırmanın amacı kırsal turizm katılımcılarının otantik deneyimlerini yerel halkın bakış açısıyla ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu amaca yönelik geliştirilen araştırma soruları alan yazındaki benzer araştırmalardan derlenerek şu şekilde sıralanmaktadır.

1. Yerli ve yabancı turistlerin bölgenizi ziyaret etme amacı size göre nedir?
2. Bölgenize gelen turistler yerel kültürün hangi unsuruna ilgi duyuyor?
3. Turistlerle kurduğunuz ilişki ve iletişim sürecinde kendinizde ve karşı tarafta ne gibi kültürel değişimler gözlemliyorsunuz?
4. Bölgenize gelen turistlerin, ekonomik ve sosyal olarak yöreye sağladığı faydalar ve zararlar nelerdir?
5. Bu çevrede kırsal turizmin desteklenmesi için neler yapılmalıdır?

Yöntem

Öncelikle araştırma sorularına yönelik çalışmanın nerede yapılacağı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 12 Eylül 2007 yılında Manisa'da kurulan Kırsal Turizm Derneği başkanı ve Muğla ilinin Bodrum ilçesindeki Kırsal Turizm Derneği temsilcisi ile görüşülerek veri toplamak ve kırsal turizm alanında araştırma yapmak için uygun olan 3 köy için önerileri alınmıştır. Nitel araştırma tasarımı ve yarı yapılandırılmış tekniği kullanılan çalışmada, ulaşım, zaman ve gerçekleştirilen turizm faaliyetleri nedeniyle çalışma alanı Bodrum ilçesine bağlı Çamlık Köyü olarak belirlenmiştir. Adını köyün etrafında bolca bulunan çam ağaçlarından alan Çamlık Köyü, Muğla iline 137 km Bodrum ilçesine 15 km uzaklıktadır. Köyde, Akdeniz iklimi hâkimdir ve köyün ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Biri köyün girişinde diğeri köy merkezinde bulunan 2 adet kahvaltı restoranları ile bilinmektedir. Çamlık Köyü'nde turizm yaklaşık 40-45 yıl önce icra edilen halıcılık mesleği ve deve güreşleri için yetiştirilen develer ile gelen turistler için deve gezintisi yapması ile başlamıştır. O yıllarda, turizm acentelerinin köy turu operasyonlarını, halı dükkânları ziyareti, halı dokuma deneyimi ve deve ile gezinti daha sonraki yıllarda tura dâhil olan safari aktivitesi kapsamaktaydı. Köy turu için gelen turistlere öğle yemeği olarak yöre

yemeklerinden oluşan, köy insanlarının yaptığı yemekler verilirdi. Turistlerin halıcılığa olan ilgisinin azalması, halıların satılmaması, köydeki halı dokuma evlerinin kapanmasına, develerin bakımının zor olması nedeniyle deve gezintilerinin de sürdürülememesine sebep olmuştur. Buna rağmen yöresel yemeklerin sunumu devam etmiş, köydeki işletmeciler daha çok köy kahvaltısı konseptine yönelmiştir. Acenteler de köyde safari aktivitesine ve köy turu düzenlemeyi sürdürmüştür. Turistlerin, köye ziyaretlerinin her yıl artması nedeniyle biten halıcılık mesleğinin yapıldığı halı dokuma evleri düzenlenerek ziyaret amaçlı kullanılan, otantik bir olgu olarak turistik ürün haline dönüştürülmüştür. Köy halkının tarım ve hayvancılık ile uğraşması dolayısıyla köydeki restoranlarda, gastronomik ürünler olarak doğal besinler sunulmaktadır.

Araştırma yöntem olarak nitel bir tasarıma sahiptir. Veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile araştırmacı ve kaynak kişi arasında önceden belirlenmiş konular üzerinde konuşarak bilginin araştırmacı ve kaynak kişi arasındaki etkileşimle ortaya çıkması söz konusudur (Jennings, 2005). Görüşme yapılacak kaynak kişiler Çamlık Köyü'ne yapılan ziyaretlerde rastlantısal olarak karşılaşılan yerel halktan seçilmiştir. Bu bireylere öncelikle araştırmacının kapsamı ve amacı hakkında detaylı bilgiler verilmiş ve görüşmeye katılıp katılmama konusundaki kararı sorulmuştur. Bu uygulama aynı zamanda araştırmacının yapısal geçerliğinin artırılması (Yin, 2003) amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya kaynak kişi olarak katılmayı isteyen bireylerle yapılan görüşmeler ortalama 30-40 dakika sürmüş verilen bilgiler not alınarak kayıtlar tutulmuştur. Elde edilen bilgiler araştırmada olduğu biçimde sunulmuştur. LeCompete ve Goetz (1982) kaynak kişilerden elde edilen bilgilerin olduğu gibi sunulması ve sonra yorumlanmasının araştırmayı okuyanlara değerlendirme yapma olanağı sunarak araştırmacının iç güvenilirliğini artırdığını ifade etmektedirler. Kaynak kişi bulma amacıyla Mayıs-Haziran, 2015 döneminde Çamlık Köyü'ne 5 ziyaret gerçekleştirilmiş ve toplamda 9 kaynak kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Kaynak kişilerden elde edilen bilgiler önce olduğu biçimde sunulmuş ardından alan yazındaki bulgularla birlikte değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Görüşmenin ilk bölümünde katılımcıların sosyo-demografik bilgilere yönelik sorular (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek) yöneltilmiştir. Verilen yanıtlar sonucunda elde edilen bilgiler Tablo 2'de gösterilmiştir. Katılımcıların çoğu 40 yaş üzerinde ve eğitim durumunun ilköğretim olduğu görülmektedir. Kaynak kişilerin 5'i kadın 4'ü erkektir. Mesleki dağılımın ise ev hanımı, emekli, bakkal, arıcı, çiftçi ve öğrenci meslek olarak gerçekleştiği Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Kaynak kişilere ait sosyo-demografik bilgiler

Kaynak Kişiler	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek
K1	Kadın	42	İlköğretim	Ev Hanımı
K2	Kadın	47	İlköğretim	Ev Hanımı

K3	Erkek	85	İlköğretim	Emekli
K4	Erkek	79	İlköğretim	Emekli
K5	Kadın	19	Lise	Öğrenci
K6	Erkek	55	İlköğretim	Çiftçi
K7	Erkek	71	İlköğretim	Arıcı
K8	Kadın	32	İlköğretim	Bakkal
K9	Kadın	87	İlköğretim	Ev Hanımı

Araştırma kırsal turizmde otantiklik olgusunu yerel halkın değerlendirmeleriyle incelemeyi amaç edinmektedir. Bu amacına yönelik yarı yapılandırılmış sorular kapsamında görüşme yapılan yerel halktan kaynak kişiler K1, K2...K9 olarak kodlanmış ve verdikleri bilgiler bu biçimde okuyucuya sunulmuştur.

Araştırma kapsamında yerel halka yöneltilen ilk soru '*Yerli ve yabancı turistlerin bölgenizi ziyaret etme amacı size göre nedir?*' olarak belirlenmiştir. Bu soru için verilen cevapların genel olarak ortak kelimelerde toplandığını söylemek mümkündür.

K1: *"Turistler buraya tarihi yerleri görmek için, nasıl yaşadığımızı öğrenmek için geliyorlar. Halı yapılan evleri, camiyi, köyün dağ havası nedeniyle köyümüzü tercih ediyorlar".*

K3: *Buraya uzun yıllardan beri turistler geliyor. Zamanında halıcılık yapıldığı için halı almak için geliyorlardı. Şimdilerde çoğunlukla köy kahvaltısı için geliyorlar".*

K4: *Burada 30-40 yıl önce halıcılık yapıldığı için turistler buraya halı dokumayı görmek, öğrenmek, halı satın almak için gelirlerdi. Köyümüzün o zamandan beri süregelen bir tanınmışlığı var. Şimdilerde halıcılık yapılmaya da eskiden halıcılık yapılan yerleri bile turistler merak edip görmek istiyor".*

K6: *"Turistler yeni memleket görmeyi ve köy hayatını seviyorlar. Buraya geldiklerinde temiz hava alıyorlar, yürüyüş yapıyorlar. Özellikle çocuklar buraya geldiklerinde bizim çocuklarımızla uzun vakit geçiriyorlar".*

K7: *"Turistler buraya sadece yemek için değil, buraları görmek için de geliyor. Burası eski bir köy ve burası zamanında halıcık ile biliniyordu. Develer ile gezinti yapılırdı. Şimdilerde develer ile gezinti hala yapılıyor ama halıcılık bitti. Turistler burayı sevmiş, köyümüzün ünü ve misafirperverliğimiz bilinir olmuş ki hala buraya birçok turist gelmeye devam ediyor".*

K8: *"Köy hayatı onlara farklı geliyor. Bizim köyümüz de adını etrafındaki çam ağaçlarından almıştır ve çam ağaçlarının havasının temiz olduğu biliniyor. Turistler temiz köy havası almak istiyorlar. Neler yediğimizi neler içtiğimizi nasıl yaşadığımızı merak ediyorlar. Köy yemeklerini merak ediyorlar. Bizim köyümüzde dağlık bölgede olduğu için temiz hava almak için geliyorlar"*

Kruger ve Saayman (2010), Rid ve Diğ. (2013) ve Nair ve Diğ. (2015) turistlerin kırsal alanları ziyaret etme motivasyonlarını sıralarken doğal hayata, geleneklere, yöresel yemeklere, kırsal yaşam tarzına dikkat çekmektedirler. Kaynak kişilerin turistlerin neden bu bölgeyi ziyaret ettikleri sorusuna yönelik verdikleri cevaplarda doğal yaşam tarzı, halı dokuma evlerini ziyaret etme, köy kahvaltısı, yöresel yemekler, temiz ve sağlıklı yaşam ortamı dikkat çekici bulgular olduğu görülmektedir. Benzer biçimde Kaygalak ve Diğ. (2013) Mardin'de yürüttükleri araştırmada araştırmaya katılan kaynak kişilerin otantiklik olgusu ile ilgili bilgi sahibi olduklarına dikkat çekmektedir.

Bu bulguların önceki araştırmacıların kırsal turizm seyahat motivasyonları ile ilgili bulgularıyla örtüşmesi oldukça önemlidir. Yerel halk bölgelerine gelen ziyaretçilerin neden seyahat ettiklerine yönelik algısı seyahatçilerin motivasyonları ile tam olarak örtüşmektedir.

Çalışma kapsamında yöre halkına yöneltilen *'Bölgenize gelen turistler yerel kültürün hangi unsuruna ilgi duyuyor?'* sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir:

K1: *"Bundan 40 yıl öncesine kadar turistler buraya halıcılık, jeep safari ve develer ile gezmek için geliyorlardı. Geldikleri zaman öğle yemeklerini burada yiyorlardı ve yemeklerimizin değişik lezzette olduğunu, çok beğendiklerini söylüyorlardı. Biz de buradan giderlerken kendilerine hediye olarak zeytin, peynir ve tereyağı verirdik. Şimdilerde buralara yemek veren işletmeler açıldı. Acenteler de bunu bildiğinden buralara köy turları düzenlemeye başladılar. Buranın yemekler böylece ünlenmiş oldu. Bölgeye gelen turistler, her zaman yemeklerimizden memnun kalmaktadırlar. Yöresel yemeklerimiz sevilmiş olacak ki her geçen yıl gelen turist sayısı artarak devam etmektedir".*

K2: *"Yabancı dilim olmadığı için, yabancı turistlerle konuşma fırsatım olmadı ama yerli turistler yemeklerimizi beğendiklerini söylüyorlar. Özellikle yiyecekler doğal olduğu için daha fazla tercih ediyorlar".*

K6: *"Yemekler için kullandığımız birçok ürünü kendimiz yetiştiriyoruz. Hemen hemen her yemek doğal ürünlerle yapıldığı yemekler de lezzetli oluyor. Turistler de doğal yemeklerden hoşlanıyorlar, memnun kalıyorlar ve sağlıklı olduğunu bildikleri için daha çok tercih ediyorlar".*

K8: *"Hafta sonu köyümüz daha kalabalık oluyor. Kahvaltı için, gezmek için, temiz hava almak için gelen çok fazla insan var. Dağ manzarası karşısında yemeklerini yiyorlar. Tavuk, yumurta, süt ürünleri hepsi doğal, hepsini köylü yapıyor. Turistler de bu yiyecekleri lezzetli buluyor. Fırsatı olanlar sık sık geliyor".*

Katılımcıların cevapları birlikte ele alındığında bölgenin turizm hareketlerine katılımında halıcılık, jeep safari ve deve gezintisinin öncü unsurlar olduğu görülmektedir. Ancak zaman içerisinde bu unsurlar korunamadığı için etkisini kaybetmiş, bölgenin turistik cazibesi yöresel yemekleri ile devamlılık

sağlamıştır. Bu bağlamda yemeklerin lezzetlerindeki farklılık, doğallık ve yerel halk tarafından üretiliyor olmaları en fazla vurgulanan özellikler olarak öne çıkmaktadır. Lu ve Fine (1995), Lane (2009), Koldaş ve Dikici (2010), Rid ve Diğ. (2014), Ezeuduji (2015) benzer biçimde yöresel yemeklerin kırsal alanlara seyahat eden turistler açısından önemli bir motivasyon aracı olduğuna dikkat çekmektedir.

Yöre halkına yöneltilen '*Turistlerle kurduğunuz ilişki ve iletişim sürecinde kendinizde ve karşı tarafta ne gibi kültürel değişimler gözlemliyorsunuz?*' sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki gibidir:

K2: "*Köyümüze gelen turistlerin hem bizi hem de köyümüzü geliştirdiğini düşünüyorum. Bazı yabancı turistler buradan arsa alarak ev yaptırıldılar. Köyde bizim gibi yaşıyorlar. Sebze yetiştiriyorlar. Zeytincilikle uğraşıyorlar. Burada bizim gibi bizim kültürümüze göre yaşıyorlar. Benim turistlerin yaşamında dikkatimi çeken bir durum çocuklarını oyun oynarken özgür bırakmalarıdır. Bizim kültürümüzde çocuklar oyun oynarken üzerlerini kirletmemeleri, koşmamaları, yanımızdan ayrılmamaları için hep müdahale edilir. Onlar da bu durum yok. Çocukları oyun oynarken gezip dolaşırken çocuklarının eğlenmelerini istedikleri için rahat olabiliyorlar*".

K3: "*Yöresel mutfak ürünlerimizi satın alıyorlar. Yöresel yemeklerin nasıl yapıldığını bilmek istiyorlar. Bizler de her geçen yıl daha fazla ürün yetiştiriyoruz daha fazla hayvancılık yapmaya başladık ki köyümüze gelen misafirlerimizi eksiksiz bir şekilde ağırlayabilelim*".

K4: "*Turistler evlerimizin içini merak ediyorlar. Evlerimizde nasıl zaman geçirdiğimizi, nasıl yemek yaptığımızı görmek istiyorlar. Yabancı turistlerle, onların dilini bilmediğimiz için konuşamıyoruz ama yerli turistler çocuklarına köy hayatını gösteriyorlar. Hayvancılığın nasıl yapıldığını gösteriyorlar*".

K5: "*Yerli olsun yabancı olsun çoğu turist beğendikleri yemeğin nasıl yapıldığını, içerisinde ne olduğunu, tarifini öğrenmek istiyor. Bazıları da yiyecekleri satın almak istiyorlar. Ben yabancı turistlerle iletişim halinde olmaya başladığımdan beri İngilizce öğrenmeye ağırlık veriyorum. Böylece onlarla iletişim kurmada zorlanmayacağım*".

K7: "*Buraya gelen turistler bizimle sanki daha önceden de tanışmışız gibi davranıyorlar. Aynı şekilde biz de onlara öyle davranıyoruz elimizden geldiği kadar yardım ediyoruz. Her gelen insan bizden biriyle karşılaşsın selam veriyor. Eğer selam vermeyip ya da köyümüze zarar vermiş olsalardı köyümüze turist gelmesinden memnun kalmazdık. Mesela buraya gelen turistler köyümüzün camisini ziyaret ederken bizler gibi başlarını örtüyorlar. Kendi adıma söylemek gerekirse ben yemeklerimizi, kültürümüzü ve yaşamımızı buraya gelen insanlara anlatmaktan öğretmekten zevk duyuyorum. Çünkü kültürümüzün değerli olduğunu hissediyorum*".

K8: "Yabancı turistlerle iletişim kurabilmek için İngilizce öğrendik. Sattığımız ürünleri turistlerin tercih ürünleri dikkate alarak belirliyoruz. Örneğin birkaç sene önce isim yazılan bileklikler çok modaydı, biz de o bileklilerden satmaya başladık, birçoğunu kendi ellerimizle yaptık. Köyümüzün gelişmeye, değişime ihtiyacı var. Bu yüzden biz de kültürümüzü doğal ortamında tanıtmaya özen gösteriyoruz".

Ziyaretçiler ve yerel halk arasındaki gerçekleşen karşılaşmaların kaçınılmaz sonuçlarından bir tanesi de kültürel etkileşimdir. Kültürel etki konusu uzun bir süredir turizm araştırmacılarının ilgi alanına giren bir fenomendir. Avcıkurt ve Diğ. (2007) turizmin yalnızca turist kabul eden ülke vatandaşları için değil turist gönderen ülkeler için de sosyo-kültürel anlamda etkiler gösterdiğine dikkat çekmektedir. Araştırma sorusuna yönelik elde edilen cevaplara göre köyde yaşamaya karar veren yabancı turistlerin olduğu görülmektedir. Yabancı ziyaretçilerin özellikle çocuklarını yetiştirme tarzlarının ve cami ziyaretlerinde gösterdikleri saygının yerel halk tarafından dikkate değer bulunduğu görülmektedir. Ayrıca yerel yemeklerin nasıl yapıldığına yönelik merak, yerel halkın yaşam usullerini deneyimleme isteği ve kültürü doğal ortamında yaşamaya yönelik davranışlar oldukça anlamlı bular olarak kabul edilebilir. Çünkü yerel halkın turist davranışları ile ilgili gözlemleri, alan yazında turistlerin davranışsal tipolojileri ile ilgili çalışmalarda belirtilen kültür turistlerinin, beklenen davranışlarına benzerlik göstermektedir. Turistlerin davranış tipleri ve otantik deneyim beklentisi arasında Cohen (1988), Urry (2003), Rojec (2000), Reisinger ve Steiner (2006) tarafından doğrudan bir ilişki olduğuna yönelik bulgular mevcuttur. Kitle turisti ile kültür turisti arasındaki önemli farklılıklardan birisi de ziyaret edilen yerdeki kültüre yönelik davranışlardır. Bu davranışsal farklılıklar yerel kültürün otantik özelliğinin bozulmadan korunabilmesi adına önemli görülmektedir. Bununla birlikte yerel halkın yabancı dil öğrenmeye olan isteği de turist yerel halk arasındaki etkileşimin olumlu bir sonucu (Doğan, 2004) olarak değerlendirilebilir.

Yöre halkının ortak bir görüş içinde olduğu '*Bölgenize gelen turistlerin, ekonomik ve sosyal olarak yöreye sağladığı faydalar ve zararlar nelerdir?*' sorusunun cevapları aşağıdaki gibidir:

K1: "Turistler köyümüzün havasını yemeklerini beğenip, burada ev yaptırmak için arsa alıyorlar. Burada yaşadıkları için de doğal ürünleri tercih ederek bizden süt satın alıyorlar. Yoğurt yapımını öğrenmek istiyorlar. Ekonomik olarak değil kültürel anlamda da bizden etkileniyorlar. Biz de onların kültürleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Şu an çok fazla hane sayısı yok ama yine de farklı bir kültür farklı yaşam tarzı görmüş oluyoruz".

K3: Turistlerin ekonomik olarak çok büyük katkıları oldu. Yaz aylarında çok fazla müşterisi olan iki tane restoran var. Oradaki yiyeceklerin çoğu doğal ürünlerden yapılıyor. Doğal inek sütü, doğal çiftlik tavuğu, köy yumurtası, zeytin gibi yiyecek ve içecekleri her

zaman köylüden satın alıyorlar. Bu da sadece işletmelerin değil köy halkının da para kazanmasını sağlıyor”.

K4: *”Köye taşınan yabancı turistler ile birlikte köy nüfusu arttı. Birkaç ay içinde köyün misafirhanesi de tamamlanmış olacak. Buraya gelen turistler eğer kalmak isterse orada kalacak. Birkaç gün de olsa köylü halk gibi yaşayacak”.*

K5: *”Köye gelen misafirler için pansiyon tarzında misafirhane yapılıyor. Gelen turistler orada da kalabileceklerdir. Kırsal turizmin gelişmesiyle köyümüze farklı ülkelerdeki turistler g ettiler. Biz de bu durumdan memnun oluyoruz. Demek ki köyümüzü iyi tanıtılmış”.*

K7: *Turistlerin bize ve köyümüze hiçbir zararları yok. Köy halkı ile birlikte gelen yerli ve yabancı turistlere de hizmet ediyoruz. Bunun için artık iki tane restoranımız var. Turistlerin tercih ettiği gıda ürünlerini getiriyoruz. Bunların yanında turistlerin kültürel ürünleri satın almaya eğilimli olduklarını bildiğimiz için magnetler, ss eşyalari, bileklikler, kolyeler satmaya başladık. Bazılarını da kendimiz yapıyoruz. Böylece hem onların sosyal yaşamlarını öğrenip biz de uyguluyoruz hem de para kazanıyoruz”.*

K8: *”Gelen yerli ve yabancı turistlerin bizlere ve köyümüze hiçbir zararları yok hatta birçok konuda faydaları var. Turistler gelmeye başladığından beri köyümüz daha da gelişti. Her sena bahar aylarında köylüler evlerine boya badana yapıyorlar, bahçelerini düzenliyorlar. Restoranlara satmak için taze meyve ve sebze yetiştiriyorlar”.*

K9: *Turistlerin gelmesi bize kültürümüzü tanıtmaya fırsatı veriyor. Kültürümüzü anlattığımızda bize doğal gelen durumlar onlara değişik geliyor. Biz de kültürümüzü tanıtırken, köyümüzü gezdirenken neye daha çok ilgili olduklarını artık bilerek davranıyoruz. Hatta hangi turistin neye önem verdiğini az çok anlayabiliyoruz”.*

Yerel halkın turizm hareketlerine yönelik fayda-zarar değerlendirmelerini sosyal ve ekonomik olarak ayrı ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Yerel halk ve turistler arasındaki kültürel etkileşim, bölgeye yerleşmeyi düşünen ve yerleşen yabancıların olması ve vreye yönelik duyarlılığın turistlerin ziyaretleri ile birlikte artması sosyal olarak değerlendirilebilecek faydalardır. Ekonomik yönden ifade edilen faydalar ise ürünlerin satılması ile elde edilen gelirler, bölgede faaliyette bulunan restoranların ürünlerini köylülerden alması, yerel halkın hediyeelik eşya üretimi ve satışı olarak sıralanmaktadır.

Fleischer ve Felsenstein (2000), Sharpley (2002), Wang ve Pfister (2008) kırsal turizmin ekonomik ve sosyo-kültürel gelişime olan olumlu katkılarına dikkat çekmektedir. rn satışı ile gerçekleşen ticari faaliyetler, istihdam olanakları temel ekonomik faydalar olarak sıralanırken kültüre değişimle ortaya çıkan olumlu çıktılar da sosyal faydalar olarak detaylandırılmaktadır. Benzer bir araştırmada Uçar ve Diğ. (2012) Fethiye’de yapmış oldukları çalışmada köyde üretilen pekmez, salça, erişte gibi ürünlerin yerel halk tarafından turistlerin satın

alması nedeniyle nakit paraya çevrildiği düşünülmektedir. Aynı şekilde Çamlık Köyü için de turistlere satılan zeytin, zeytinyağı, taze meyve ve sebzeler, süt ürünleri de turistlere satıldığından nakit para olarak yöre halkının geçimine katkı sağladığını söylemek mümkündür. Katılımcıların hiçbiri turizmin olumsuz etkilerine yönelik olarak ekonomik ve sosyal olumsuz bir algıdan bahsetmemiştir. Bu durum Doxey (1975) tarafından açıklanan "tolerans yaklaşımı" kapsamında ele alındığında yerel halkın turizmin gelişiminden her yönüyle memnun olduğu mutluluk evresi ile açıklamak mümkündür. Mutluluk evresi turistik hareketlerin henüz yoğunlaşmaması neticesinde gelen turistlerin yerel halkın kaide ve değerlerini kabullenerek saygı göstermesi olarak tanımlanmaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan son konu kırsal turizmin geliştirilmesi üzerine olmuştur. Bu amaçla yerel halka yönelik '*Bu çevrede kırsal turizmin desteklenmesi için neler yapılmalıdır?*' sorusuna yönelik alınan cevaplar şu şekilde olmuştur.

K1: "*Öncelikle ulaşım kolaylaşmalı. Köyümüze ulaşım çok zor gerçekleşmektedir. Ulaşım olmazsa köyümüz de gelişemez ve turizm faaliyetleri devam edemez*".

K2: "*Belediye yardım etmeli bize köyün gelişmesi ön ayak olmalı. Ulaşımın kolaylaşması için yollar yapılmalı, tarlalardaki bitkileri kışın yağın fazla yağmurdan, soğuktan korumak için seralar yapılmalı*".

K3: "*Bizim köyümüz gibi başka köyler de var oraya da ulaşım sağlanmalı. Böyle yerlerin kıymeti bilinmeli. Gizli kalmış bir çok doğal güzellikler var*".

K5: "*Köye zaten turistler için misafırhane yapılıyor ama yollarımız bozuk. Ulaşım sıkıntısı var herkes buraya kendi özel arabalarıyla geliyorlar. Arabası olmayanlar için herhangi bir ulaşım aracı yok gün de sadece tek sefer gidiş dönüş yapan bir dolmuş var fakat bu yeterli olmamaktadır*".

K6: "*Daha fazla tarım yapılmalı. Köylü bunun için teşvik edilmeli*".

K8: "*Buraya gelen turistler yürüyüş yapmayı çok seviyor. Yollar taşlık olduğu için zor oluyor. Yürüyüş yolu yapılırsa kolaylık olmuş olur. Misafırhanemiz yapılıyor. Akşamları da hizmet veren çay bahçesi gibi bir yer yaptırılmalı*".

K9: "*Halıcılık artık burada yapılmadığı için turistler halı dokunan evleri geziyorlar. Halı evlerine daha çok özen gösterilmeli*".

Yerel halkının sürdürülebilirlikle ilgili değerlendirmeleri yerel yönetimlerin daha fazla sorumluluk alması üzerine olmuştur. Köy yolunun düzenlenmesi, toplu ulaşımın sağlanması, belediyenin katkısı, tarım desteği, yürüyüş yollarının rotalar bazında güncellenmesi ve düzenlenmesi, halıcılığın desteklenmesi olarak belirtilen görüşler yerel halkın beklentilerini anlama ve hizmetlerin planlanması konusunda yol gösterici bir niteliktedir. Ezeuduji ve Rid (2011) kırsal turizmin gelişmesi ve sürdürülebilirliği için yerel halkın inisiyatif alması gerekliliğine dikkat çekmektedirler. Akama ve Kieti (2007) ise yerel halkın yanı sıra kamu ve özel sektörün, sivil toplum kuruluşlarının birlikte çalışmalarının desteklenmesini

nermektedir. Bahçe (2009) ise otantikliği ve kültürel miras varlıklarını koruyabilmek için koru ve kullan felsefesini önermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırma kırsal turizm hareketlerinde otantiklik olgusunu yerel halkın bakış açısıyla incelemektedir. Kaynak kişilere yöneltilen ilk araştırma sorusu turistlerin neden amlık Köyü'n ziyaret ettiğine yöneliktir. Böylece kaynak kişilerin düşünceleri ile temelde turistlerin seyahat motivasyonlarını anlayıp anlamadıklarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre yöre halkı turistlerin amlık Köyü'n ziyaret sebeplerini doğal yaşam tarzı, halı dokuma evlerini ziyaret etme, köy kahvaltısı, yöresel yemekler, temiz ve sağlıklı yaşam ortamı olarak sıralamaktadır. Bu bulgular Kruger ve Saayman (2010), Rid ve Diğ. (2013) ve Nair ve Diğ. (2015) tarafından yapılan araştırmalarda turistlerin kırsal turizme seyahat motivasyonları ile örtüşmektedir. Ayrıca özellikle vurgulanan bu motivasyon gerekçelerinin otantik özellikler taşıması yerel halkın ziyaret motivasyonunda otantiklik olgusuna dikkat ettiğini görmek açısından önemlidir. Kaynak kişiler amlık Köyü'ne ait hangi kültürel özelliklerin turistler açısından çekicilik unsuru oluşturduğu ise yöresel yemekler olarak ifade etmektedirler. Lu ve Fine (1995), Lane (2009), Koldaş ve Dikici (2010), Rid ve Diğ. (2014), Ezeudji (2015) benzer biçimde kırsal bölgelere yapılan ziyaretlerde etnik yemeklerle deneyimlenen otantikliğe dikkat çekmektedirler. Buna göre amlık Köyü yerel halkı otantik deneyimler arasında geçen etnik yemek deneyiminin öneminin farkında oldukları söylenebilir.

Araştırmacılar turist yerel halk etkileşiminde yerel kültürün olumsuz yönde etkilenebileceğini ifade etmektedirler (Doğan, 2001; Avcıkurt, 2015). Kültürün yozlaşması bu yönüyle kırsal turizmdeki otantiklik olgusunun zarar görmesine neden olabilir. Kaynak kişilerden elde edilen bilgiler henüz kültürel bir yozlaşmanın köyde gözlemlenmediği yönündedir. Bunda turistlerin cami ziyaretlerinde ve yemek pişirme usullerini izlerken gösterdikleri saygılı tutumun etkisi büyüktür. Cohen (1988) ve Urry (2003) turist tiplerinin ziyaret edilen bölgedeki kültürel yapı üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu aşamada amlık Köyü için otantik değerlerin tehdit altında olduğu söylenemez. Ancak ürünün otantik yapısını görmek ve deneyimlemek amacıyla gerçekleşen seyahatlerin sağladığı ekonomik faydanın, bu yönüyle ürünün otantik yapısına yönelik en güçlü tehdidi oluşturduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla kırsal turizm hareketlerinde ürünlerin sürdürülebilirlik yaklaşımı ile ele alınması hayati önem taşımaktadır. Kaynak kişilerin turizm hareketlerinin sağladığı faydaları ekonomik gözle açıklaması bu tehdidin amlık Köyü için de geçerli olacağını göstermektedir. Özellikle nceki yıllarda halı dokuma evlerinin ve deve gezilerinin bölgede ne çıkan rnlerken artık ekonomik getirisi olmadığı için kimse tarafından yapılmadığına yönelik bilgi de bu bağlamda oldukça önemli görülmektedir. Günümüzde bu değerlerin kaybolmaya yüz tutması kültürdeki otantik yapının ekonomik fayda karşısındaki değerini görmek açısından dikkat çekicidir.

Araştırmada elde edilen bulgular arasında yerel halkın kırsal turizmin gelişimine yönelik önerileri de bulunmaktadır. Kaynak kişiler tarafından köy yolunun düzenlenmesi, toplu ulaşımın sağlanması, belediyenin katkısı, tarım desteği, yürüyüş yollarının rotalar bazında güncellenmesi ve halıcığın desteklenmesi biçiminde sıralanan öneriler yerel yöneticilere bir mesaj niteliğindedir. Ancak yerel yönetimin kırsal turizm hareketlerini desteklerken yöreye ait otantik özelliklerin ekonomik fayda beklentisiyle bozulmamasına dikkat etmesi önemlidir. Özellikle halı dokuma evlerinin otantik özellikleri gözden kaçırılmadan yeniden canlandırılması, bölgenin kırsal turizm ürünü çeşitlendirmesi kapsamında değerlendirilebilir.

Bu araştırma kapsamı itibarıyla bazı sınırlılıklar içermektedir. Elde edilen bulguların yalnızca Çamlık Köyü yerel halkı için geçerli olduğu benzer kırsal turizm bölgelerinde yerel halkın görüşleri alınarak bulguların genelleştirilebileceği söylenebilir. Penalzoa (2000) otantikliğin ürün tüketimindeki önemine dikkat çekerken tüketicinin alt kültürünü ve toplumun ortak tüketim deneyimini dikkate alınması gereken konular olarak sıralamaktadır. Dolayısıyla ileriki araştırmacıların farklı kültür yapılarına sahip kırsal turizm destinasyonlarında yapacağı karşılaştırmalar, alan yazın için önemli katkı fırsatları olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Akama, J.S., Kieti, D. (2007). Tourism and socio-economic development in developing countries: A case study of Mombasa Resort in Kenya. *Journal of Sustainable Tourism*, 15(6), 735-748.
- Aref, F., Gill, S.S. (2009). Rural tourism development through rural cooperatives. *Nature and Science*, 7(10), 68-73.
- Avcı Kurt, C., Karaman, S., Köroğlu, A. (2007). Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri. İçinde Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar, Bulu, M., Eraslan, İ.H. (Ed.), Urak Yayınları, İstanbul.
- Avcı Kurt, C., Köroğlu, Ö. (2008). Kırsal Turizm. C. Avcı Kurt ve N. Hacıoğlu (Ed.) Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, Nobel Yayınları, Ankara.
- Avcı Kurt, C. (2015). Turizm Sosyolojisi Genel ve Yapısal Yaklaşım. 4. Baskı Detay Yayıncılık, Ankara.
- Bahçe, A.S. (2009). Kırsal gelişimde kültür (mirası) turizmi modeli. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 1-12.
- Belhassen, Y., Caton, K., Stewart, W.P. (2008). These arch for authenticity in the pilgrim experience. *Annals of Tourism Research*, 35(3), 669-689.
- Briedenhann, J., Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas-vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management*, 25, 71-79.
- Bruner, E. (1994). Abraham Lincoln as authentic reproduction: A critique of post modernism. *American Anthropologist*, 96(2), 397-415.

Chaoqun, C., Minqchun, L., Yonqde, Z. (2007). Discussion and Analysis on the Experience Authenticity of Rural Tourists. *Journal of Anhui agricultural Sciences*, 34, 11157-11161.

Coary, S.P. (2013). Scale Construction and Effects of Brand Authenticity, (Doktora Tezi) Faculty of the Usc Graduate School University of Southern California.

Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371-386.

Cohen E. (2007). Authenticity in Tourism Studies: Apres la Lutte. *Tourism Recreation Research*, 32(2), 75-82.

Çeken, H., Karadağ, L., Dalgın, T. (2007). Kırsal kalkınmada yeni bir yaklaşım kırsal turizm ve Türkiye'ye yönelik teorik bir çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-14.

Dashper, K. (2014). Rural Tourism: Opportunities and Challenges, in Rural Tourism: An International Perspective (Ed. K. Dashper), Cambridge Scholars Publishing, ss. 1-16.

Doğan, H.Z. (2004). Turizmin Sosyo Kültürel Temelleri, 2.basım, Detay Yayıncılık, Ankara.

Doxey, G.V. (1975). A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants, Methodology and Research Inferences. In Conference Proceedings: Sixth Annual Conference of Travel Research Association, San Diego, pp. 195-198.

Ezeuduji, I O., Rid, W. (2011). Rural tourism offer and local community participation in The Gambia. *TOURISMOS: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 6(2), 187-211.

Ezeuduji, I.O. (2015). Strategic event-based rural tourism development for sub-Saharan Africa. *Current Issues in Tourism*, 18(3), 212-228

Fine, G. (2003). Crafting authenticity: the validation of identity in self-taught art. *Theory and Society*, 32, 153-180.

Fleischer, A., Felsenstein, D. (2000). Support for rural tourism does it make a difference? *Annals of Tourism Research*, 27(4), 1007-1024.

Grayson, K., Martinec, R. (2004). Consumer perceptions of iconicity and indexicality and their influence on assessments of authentic market offerings. *Journal of Consumer Research*, 31(2), 296-312.

Jennings, G. R. (2005). Interviewing: a Focus on Qualitative Techniques. İçinde B. L. Ritchie, P. Burns ve C. Palmer (Editörler), *Tourism Research Methods* (pp. 99-117). Cambridge: Cabi Publishing.

Kaygalak, S., Usta, Ö., Günlü, E. (2013). Mardin'de turizmin gelişimi ile otantiklik olgusu arasındaki ilişkinin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 237-249.

Kodaş, D., Dikici, E., (2012). Ahlat Kırsal Bölgesinde Gastronomi Turizminin Muhtemel Toplumsal Etkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 51-68.

Koontz, A. (2010). Constructing authenticity. *Sociology Compass*, 4, 977-988.

Laenan, M. (1989). Looking for the future through the past. *İçinde Heritage Interpretation Volume 1* (Ed. Uzzell, D.), Londra: Belhaven Press

Kruger, M., Saayman, M. (2010). Travel motivation of tourists to Krugerand Tsitsikamma National Parks: A comparative study. *South African Journal of Wildlife Research*, 40(1), 93-102.

Lane, B. (2009). Rural Tourism: An Overview, in *The SAGE Handbook of Tourism Studies*, (Ed. Tazim Jamal and Mike Robinson), SAGE Publications, pp. 354-370.

LeCompte, M.D., Goetz, J.P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research*, 52(1), 31-60.

Lo, M-C., Mohamad, A.A., Songan, P., Yeo, A.W. (2012). Positioning rural tourism: perspectives from the local communities. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 3(11), 59-65.

Lu, S., Fine, G. (1995). The presentation of ethnic authenticity: Chinese food as a social accomplishment. *Sociological Quarterly*, 36(3), 535-553.

MacCannell, D. (1973). Staged Authenticity: Arrangements of social space in tourist settings. *The American Journal of Sociology*, 79(3), 589-603.

Nair, V., Munikrishnan, U.T., Rajaratnam, S.D., King, N. (2015), Redefining rural tourism in Malaysia: a conceptual perspective. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 23(3), 314-337.

Nulty, P. M. (2004). Keynote Presentation: Establishing the Principles for Sustainable Rural Tourism, *Rural Tourism in Europe: Experiences, Development and Perspectives*, WTO, pp. 13-18.

Pedford, J. (1996). Seeing is believing: the role of living history in marketing local heritage. In T. Brewer (Ed.), *The marketing of tradition* (pp.13-20). Enfield Lock: Hisarlink Press.

Penaloza, L. (2000). The commodification of the American west: Marketers' production of cultural meanings at the trade Show. *Journal of Marketing*, 64, 82-109.

Prentice, R. (2001). Experiential cultural tourism: museums & the marketing of the new romanticism of evoked authenticity. *Museum Management and Curatorship*, 19(1), 5-26.

Ramkissoon, H., Uysal, M. (2014). Authenticity as a Value Co-creator of Tourism Experiences. *İçinde Creating Experience Value in Tourism* (Ed. Prebensen, N.K., Chen, J.S. ve Uysal, M.), CABI, Croydon, pp. 113-124.

Reichel, A., Lowengart, O., Milman, A. (2000). Rural tourism in Israel: service quality and orientation. *Tourism Management*, 21, 451-459.

Reisinger, Y., Steiner, C.J. (2006). Reconceptualizing object authenticity. *Annals of Tourism Research*, 33(1), 65-86.

Rentschler, R., Radbourne, J. (2008). Relationship marketing in the arts: the new evoked authenticity. İçinde *The Routledge Companion to Nonprofit Marketing* (Ed. A. Sargeant ve W. Wymer), New York: Routledge, Abingdon, pp. 241-252.

Rid, W., Ezeuduji, I. O., Probstl-Haider, U. (2014). Segmentation by motivation for rural tourism activities in The Gambia. *Tourism Management*, 40, 102-116.

Rojec, C. (2000). Leisure and the Rich Today: Veblen's Thesis after A Century. *Leisure Studies*, 19(1), 1-15.

Sharpley, R. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus. *Tourism Management*, 23, 233-244.

Sharpley, R., Roberts, L. (2004). Rural Tourism-10 Years on. *International Journal of Tourism Research*, 6(3), 119-124.

Sims, R. (2009). Food, place and authenticity: local food and the sustainable tourism experience. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3), 321-336.

Slade, P. (2003). Gallipoli than a tourism: The meaning of ANZAC. *Annals of Tourism Research*, 30(4), 779-794.

Uçar, M., Uçar, H., Kurnaz, A., Kurnaz, H.A. (2012). Kırsal turizmin sosyo-ekonomik yapıya etkisi ve Fethiye örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 75-82.

Urry, J. (2002). *The Tourist Gaze*, second ed. Londra: Sage.

Urry, J. (2003). *The Sociology of Tourism*. In Cooper, C. (ed.). *Classic reviews in Tourism*. Sydney: Channel Review Publications.

Wang, N. (1999). Rethinking Authenticity in Tourism Experience. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 349-370.

Wang, Y., Pfister, R.E. (2008). Residents' attitudes toward tourism and perceived personal benefits in a rural community. *Journal of Travel Research*, 47(1), 84-93.

Yin, R. K. (2003). *Case Study Research, Design and Method*. Applied Social Research Methods Series, 5, California: Sage Publications.

Zhu, Y. (2012). Performing heritage: rethinking authenticity in tourism. *Annals of Tourism Research*, 39, (3), 1495-1513.

Reasons of Choosing Recreation Management Departments within the Body of Tourism Faculties and Expectations of Students

Turizm Fakülteleri Bünyesinde Rekreyon Yönetimi Bölümlerinin Tercih Edilme Nedenleri ve Bölüm Öğrencilerinin Beklentileri

Ercan YAVUZ¹
Gazi University
Mustafa AKSOY²
Gazi University
Ali İSKENDER³
Gazi University

Abstract

It is seen that the students graduating from Recreation department work in tourism sectors, but on the other hand, Recreation students can also work in industry and domestic administrations, school recreation, therapeutic recreation etc. This paper presents some solutions by determining that the Recreation administration program's students' expectations of future and sufficiency of their education and their happiness.

Key Words: Tourism, Tourism Faculty, Recreation Management

Özet

Rekreasyon bölümleri mezunlarının ağırlıklı istihdam alanlarının turizm sektörü olduğu görülmektedir. Rekreasyon bölümlerinin istihdam alanları turizm dışında çok daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Bölüm öğrencileri; sanayi ve yerel yönetimler rekreasyonu, turizm rekreasyonu, okullar rekreasyonu, terapatik rekreasyon gibi alanlarda uzmanlaşarak mezun olabilirler. Bu çalışma Turizm Fakülteleri bünyesinde daha yeni yeni açılmaya başlayan Rekreasyon Yönetimi Bölümünün öğrencilerinin bölümle ilgili geleceğe dair beklentilerini, üniversitede aldıkları eğitimin yeterliliğini ve öğrencilerin memnuniyet durumlarını tespit ederek çözüm önerileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi

¹ Asst. Prof. Dr., Gazi University, Tourism Faculty, Recreation Management Department, eyavuz@gazi.edu.tr

² Asst. Prof. Dr., Gazi University, Tourism Faculty, Gastronomy and Culinary Arts Department, maksoy@gazi.edu.tr

³ Research Assistant, Gazi University, Tourism Faculty, Recreation Management Department, aliiskender@gazi.edu.tr

Introduction

According to Turkish Language Institution, expectation is explained as prospecting something to happen or; forecasting of individual forms to receive certain terms and conditions or predictions about expectations of somebody himself. In the context of this research, future expectations are seen the situations in which students are forecasting to happen (Tuncer, 2011). It is quite important that the meeting the expectation needs of students and determining what students forecast to provide services beyond these expectations. It is valuable to clarify the expectations of students in terms of student satisfaction and provided service quality (Şahin, 2011).

In the higher education field, which is ranked among service industry, growing interest in quality has become more important with competition. The number of higher education institutions is increasing incrementally. Correspondingly, increasing competition between universities is the major reason that led service provider institutions to quest for higher quality. If there is a negative correlation between expected and perceived quality for those who are evaluating the service quality, there can be a negative attitude towards quality. On the other hand, if the difference is positive, it can be said that the evaluation will be also positive (Okumuş, 2008).

Conceptual Framework

In Latin language, creating something new, renewal, meaning recreate derived from the word recreation means born again, to renewed and psychologically innovation in dictionary. Recreation can be expressed as renewed separated from the life of monotony and work (Çoruh, 2013). Recreation also means to relax, to entertain and to revive. People in their spare time are attending various kinds of different entertaining activities with the purpose of getting away, relaxing, exciting, sightseeing, health, gathering together with others and obtaining diversified experiences. Those activities can be held on both inside and outside, within the city or rural areas, in an active or passive way. At this point, recreation is a term that describes those leisure time activities (Özen, 2011).

Recreation contributes greatly to maintain the healthy being of physical and mental health of people who are under intensive workload, routine lifestyle; and the stressful environmental effects on the body (Karaküçük, 2010). At the same time, recreation can also be explained as the optional activities which are conducted in the leisure time individually or in group. the recreational activities are based on voluntariness for the purpose of getting personal satisfaction (Cerit, 2008). Individual, psychological, physical and social activities that the person is attending voluntarily to achieve some benefits are all within the scope of the recreation. Recreation symbolizes the combination between game and leisure time activities. Recreation includes sports, physical exercise, games, crafts, music, travel, hobbies, fine arts and social activities (Tolukan, 2010).

Boredom which is created by ongoing uniformity and routine is generally overcome by change with recreational activities, bringing innovation and interestingness. This can be seen as an obligation for today's people's complicated lives (Karaküçük, 2010).

According to Tütüncü (2008), classification of recreation through the purposes of it may help to provide better service as follows:

- Recreation in tourism
- Recreation in industry and local government
- Therapeutic recreation
- Military recreation
- Recreation in education (children, youth, elders, pregnant women and recreation for the disabled people).

Based on this classification, Tütüncü (2008) proposes to give importance to suggestions below in order to reach the level of developed countries in terms of recreation in Turkey;

- Implementation of legal regulations to diversified recreation
- Opening recreation departments according to the purpose and giving emphasis on quality,
- Legislating local governmental laws
- Cooperation between the Ministry and the General Directorate to make regulations for recreational sports tourism which is an important alternative for tourism,
- Dissemination of promotion and awareness of society via mass media

The Purposes of Recreation Departments

The main objective of the Recreation Management department is to train the required people, in the zone of public and private sector, who are well-educated, able to follow developments in the field, equipped with management skills, specialized in the recreation area, physically qualified to adapt mobility and the people who have good communication skills to enable mutual communication (www.ikc.edu.tr). Moreover, educating professionals in the field developing the quality and standards of management structure of the entertainment of Turkey's tourism recreation and the animation, affectively managing the present and future needs of sector and producing influential solutions is at the core of the main goals of department. (www.akdeniz.edu.tr).

Career Opportunities

Intermediate staff who will graduate from this program can be employed in the following areas (Zorba et al, 2003)

The area of health;

- In public, university or private hospitals
- In rehabilitation centers,
- In physical therapy centers,
- In the field of hospitality and service,

The area of service;

- In sport facilities,
- In service delivery areas of manufacturing sector,
- Local governments (municipalities),
- In schools,
- General Directorate of Youth (in youth camps) and,
- In universities.

The area of tourism;

- Water sports animator of recreational activities,
- Land sports animator of recreational activities,
- Air sports animator of recreational activities (paragliding, paramotor, etc.).
- Socio-cultural recreational activities animator (folk games, dances, music, festivals, exhibitions etc.).
- Animator for recreational activities in health tourism facilities
- Children animator of recreation activities (www.cbe.edu.tr)

General Curriculum of the Department

The students can only apply the recently opened department of Recreation Management in Gazi University Faculty of Tourism throughout the country. Subjects and lessons covered in the department are as follows in general. (www.gazi.edu.tr)

- Recreation Management
- Recreational Activities
- Recreation Policy and Planning
- Animation Services
- Recreational Area Design
- Recreation Program Planning
- Animation Applications
- Tourism and Environment
- Recreation and Urbanization
- Therapeutic Recreation
- Facility management
- Creative Drama
- Park Management
- Interior Design and Concept
- Recreation and Sports

Common elective courses which are taught in other departments (Tourism Management, Gastronomy and Culinary Arts, Travel Management and Tourism Guidance) are also offered for students' choice.

Research Method

This research has been applied to the students who are studying at Gazi University Faculty of Tourism in Recreation Management. Surveys have been used as the data collection method. The survey has been conducted with first, second, third and fourth grade students of Recreation Management students. The research population is consisted of 630 students. There are 450 people surveyed in total. However, data were analyzed by counting a total of 400 people on invalid reasons of remained 50 people. The first part of the survey's includes questions such as gender, age, marital status, class, geographic region, ideas and thoughts about after graduation and sector-based employment. The second part consists of the 5 Likert Scale items which measures both the students' reasons to choose the department and expectations. Master's thesis of Cerit (2008) has been referred tin the process of creation of scale.

Analysis and Results

Data analysis was performed with SPSS software V.19. Research has been applied to recreation management department students and 400 data has been found eligible for analysis from the total of 450.

Table 1. Identifier Demographic Information of Students

<i>GENDER</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Male	185	46,3
Female	215	53,8
<i>AGE</i>		
19-22	302	75,5
23-26	88	22
Over 26	10	2,5
<i>YEAR</i>		
1. Year	77	19,3
2. Year	129	32,3
3. Year	71	17,8
4. Year	123	30,8

<i>MARITAL STATUS</i>		
Married	11	2,8
Single	389	97,3
<i>GEOGRAPHICAL REGION</i>		
Marmara Region	80	20
Aegean Region	68	17,0
Mediterranean Region	54	13,5
Central Anatolia Region	126	31,5
Black Sea Region	48	12,0
Southeast Region	11	2,8
East Anatolia Region	13	3,3

In Table 1, it is shown that 46.3% of the students were male, and 53.8% were female. It is appeared that 75.5% of students were in the age range 19-22, 22% were in the 23-26, and 2.5% were in the 26 and over age range. According to table 1, it can be seen that 19.3% of students were in the first grade, 32.3% were in the second, 17.8% were in the third, and 30.8% were in the fourth year of studying. The geographical areas which students came from are seen in table 1 as follows: 20% of students comes from the Marmara region, 17% from the Aegean region, 13.5% in the Mediterranean region, 31.5% in Central Anatolia, the Black Sea region of 12%, 2.8% in South-East Anatolia of the, while 3.3% comes from the Eastern Anatolia region. Central Anatolia region is the predominate one which students came to the department from. It is believed that the role of the proximity factor takes place in this situation. Southeastern Anatolia region is in the minority according to the student presence.

Table 2. Expectations of Undergraduate Students

	<u>YES</u>	<u>NO</u>
<i>Do you want to have a master's degree?</i>	267(66,8%)	133(33,3%)
	<u>PUBLIC</u>	<u>PRIVATE</u>
<i>Which field do you want to work for?</i>	228 (57%)	172 (43%)

<i>Industry preference for those who want to work in the private sector</i>	<u>YES</u>	<u>NO</u>
Recreation Businesses	100 (58,1%)	72 (41,9%)
Organization Businesses	123(71,8%)	49 (28,5%)
Health and Wellness Tourism	65 (37,8%)	107 (62,2%)
Sports Businesses	78 (45,3%)	94 (54,7%)
Shopping Malls	40 (23,3%)	132 (76,7%)
Accommodation Establishments	61 (35,5%)	111 (64,5%)
The Animation and Entertainment Business	63 (36,6%)	109 (63,4%)

Table 2 measures the expectations of undergraduate students after graduation. According to the table, it is seen that 66.8% rate of the students are thinking about having a master's degree. In addition, it can be seen that majority of the students want to work in public institutions. 57% of the students want to be employed in the public sector, while 43% stated that they wish to be employed in the private sector. Also, the detailed name of the private sectors can be seen in table 2. 58% of the total number of 172 students stated that they want to work in the recreation businesses; yet, 41.9% mentioned that they do not want. Furthermore, 71.8% of the students has stated that they are tend to work for organisational businesses, 37.8% are in the field of health and medical tourism, 45.3% in the sports business, 23.3% in the shopping centers, 35.5%, in accommodation establishments while 36.6% stated that they want to work in animation and entertainment businesses. The minority is on the working in the field of shopping centers with the rate of 76%, followed by the rate of 64,5% in accommodation businesses. Despite the fact that animation and entertainment industry has a high proportion of very closely related to their profession area of expertise, 63.4% of students stated that they were not thinking of working in this sector. Similarly, health and medical tourism can also be seen as their separate branch of specialization; yet, the students were also mentioned not to work for this field.

Table 3. Information of Sector in Which Students are Tend to Work for According to Their Gender

		Sector		Total
		Public	Private	
Female	Count	137	78	215
	% within gender	63,7%	36,3%	100,0%
Male	Count	91	94	185

		% within gender	49,2%	50,8%	100,0%
Total	Count		228	172	400
	% of Total		57,0%	43,0%	100,0%

$\chi^2=P<0,05$

Table 3 shows that there is a significant difference between students looking at the sectors that are willing to work according to gender ($P < 0.05$). 63.7% of the female students stated that they want to work in the public sector after graduation. In male students, this ratio is as 49.2%. Female students would like to work in public institutions more than males.

Table 4. Students' Reasons to Choose the Department and Expectations About the Department

	Strongly Disagree	Disagree	Moderately Agree	Agree	Totally Agree
I selected recreation department for academic career.	56(%14,0)	93(%23,3)	112(%28,0)	95(%23,8)	44(%11)
I selected recreation department because of my university entrance exam score.	119(%29,8)	109(%27,3)	89(%22,3)	54(%13,5)	29(%7,3)
I selected recreation department with guidance.	88(%22)	88(%22)	85(%21,3)	104(%26,0)	35(%8,8)
I selected recreation department for being a teacher.	69(%17,3)	103(%25,8)	106(%26,5)	68(%17,0)	54(%13,5)
I think the academic staff of my department are sufficient.	42(%10,5)	62(15,5)	117(29,3)	134(%33,5)	45(%11,3)
I do not think that the curriculum is enough and efficient at my department.	44(%11,0)	76(%19,0)	100(%25,0)	105(%26,3)	75(%18,8)
I do not think that the class hours of my department is enough.	47(%11,8)	94(%23,5)	129(%32,3)	68(%17,0)	62(%15,5)
I find the applications of lessons taught in my department inadequate.	30(%7,5)	48(%12,0)	82(%20,5)	109(%27,3)	131(%32,8)

I do not think that I will have an internationally recognized diploma, and have enough competence at sector after graduation from my department.	54(%13,5)	60(%15,0)	144(%36,0)	109(%27,3)	33(%8,3)
I do not think that I have received well consulting services related to the courses given by my department.	35(%8,8)	72(%18,0)	150(%37,5)	102(%25,5)	41(%10,3)
I do not think that the academic studies related with my department is enough.	32(%8,0)	74(%18,5)	123(%30,8)	110(%27,5)	61(%15,3)
I would like to switch Recreation Management department to another.	106(%26,5)	129(%32,3)	85(%21,3)	50(%12,5)	30(%7,5)
I am not very clear about my future career.	43(%10,8)	66(%16,5)	106(%26,5)	100(%25,0)	85(%21,3)
I am concerning for employment in my profession.	37(%9,3)	66(%16,5)	113(%28,3)	99(%24,8)	85(%21,3)
I have not enough knowledge about the workspaces and opportunities about my profession.	48(%12,0)	85(%21,3)	117(%29,3)	95(%23,8)	55(%13,8)
I do not think that I made a right choice to select Recreation Management department.	66(%16,5)	100(%25,0)	117(%29,3)	67(%16,8)	50(%12,5)
I think it is not beneficial to open Recreational Management department within the body of Tourism Faculties.	139(%34,8)	102(%25,5)	76(%19,0)	46(%11,5)	37(%9,3)

Table 4 shows the responses of participants in terms of 5 Likert scale. According to table 4; it can understood that totally %11(totally agree) and %23,8 (agree) of the participants choose recreation department in order to make academic carriers. Namely it shows that %34,8 of students expect to

make academic carrier in this field of study. %29,8 (strongly disagree) and %27,3 (disagree) of the participants described that they didn't choose this branch due to the university entrance exam score, namely they chose this department voluntary not mandatory. %22 (strongly disagree) and %22 (disagree) of the participants chose this department by not taking any guidance. According to table 4, the percentage of students who chose this department in order to be teacher is 13,5 (strongly agree) and %17 (agree). As for the ones who didn't have aim to be teacher is %17,3 (strongly disagree) and %25,8 (disagree). The percentage of students who accept as their academicians sufficient is %11,5 (totally agree) and %33,5 (agree). The percentage of students who describe that the curriculum of department not enough is %18,8 (totally agree) and %26,3 (agree). The percentage of students who describe the class hour of department not enough %15,5 (totally agree) and %17 (agree). The percentage of students who describe that practicable lecture as not adequate is %32,8 (totally agree) and 27,3 (agree). The percentage of students who described that after their graduation, their diploma will be recognized at an international level and have a enough competences for sector is %8,3 (totally agree) and 27,3 (agree). The percentage of students thinking as consulting service relating with courses in department as not enough is %10,3 (totally agree) and %25,5 (agree). The percentage of students evaluating the academic studies in department as not enough is 15,3 (totally agree) and 27,5 (agree). The percentage of students who think to change their department with another one is %7,5 (totally agree) and %12,5 (agree). The percentage of students who have future anxiety about their career is %21,3 (totally agree) and %25 (agree). The percentage of students who have suspicious about employment in future about their profession is %21,3 (totally agree) and %24,8 (agree). The percentage of students who think that they don't have knowledge about where to work and what to opportunities of their profession is 13,8 (totally agree) and 23,8 (agree). The percentage of students who think to choose this department as a wrong and bad choice is %12,5 (totally agree) and %16,8 (agree).

Table 5. Students' Reasons to Choose the Department and Average of Expectations

	N	Min.	Max	Average	Std. Dev.
I selected recreation department for academic career.	400	1	5	2,95	1,213
I selected recreation department because of my university entrance exam score.	400	1	5	2,41	1,243
I selected recreation department with guidance.	400	1	5	2,77	1,290
I selected recreation department for being a teacher.	400	1	5	2,84	1,279
I think the academic staff of my department is sufficient.	400	1	5	3,20	1,151
I do not think that the curriculum is enough and efficient at my department.	400	1	5	3,23	1,263
I do not think that the class hours of my department is enough.	400	1	5	3,01	1,224
I find the applications of lessons taught in my department inadequate.	400	1	5	3,66	1,255

I do not think that I will have an internationally recognized diploma, and have enough competence at sector after graduation from my department.	400	1	5	3,02	1,138
I do not think that I have received well consulting services related to the courses given by my department.	400	1	5	3,11	1,089
I do not think that the academic studies related with my department are enough.	400	1	5	3,24	1,157
I would like to switch Recreation Management department to another.	400	1	5	2,42	1,216
I am not very clear about my future career.	400	1	5	3,30	1,270
I am concerning for employment in my profession.	400	1	5	3,32	1,238
I have not enough knowledge about the workspaces and opportunities about my profession.	400	1	5	3,06	1,217
I do not think that I made a right choice to select Recreation Management department.	400	1	5	2,84	1,247
I think it is not beneficial to open Recreational Management department within the body of Tourism Faculties.	400	1	5	2,35	1,308

Table 5 shows the average distribution of students according to their responses to items on the questionnaire. Strongly Disagree (1) Disagree (2) Agree Moderately (3), Agree (4) Strongly Agree (5) questions were asked students to respond while shaping the feedbacks according to the Likert 5 measurement. Ratings range from negative to positive. According to information obtained from the table, the students stated that they saw the curriculum not enough for application areas with the highest average with 3.66 , they also said they had concerns about the future of employment in occupations with an average of 3.32. With an average 3.30, students mentioned that they are not clear about their future career in this field. Students who have average 3.24 saw the academic studies insufficient in their department, while average 3.23 found the curriculum and classes are not enough. In addition to this, students with average 3.20 mentioned that they found the academic staff of the department is well-equipped and sufficient. With the average of 3.11, students do not think that they have received well consulting services related to the courses given by the department. Students have reported negative opinions about their department and have expressed concerns about their future. The lowest average of 2.35 values the statement of "I think it is not beneficial to open Recreational Management department within the body of Tourism Faculties". As understood from here, most of the students found right to open Recreation Management department within the body of tourism faculties. With the average of 2.41, students indicated that they preferred this department because of the score in the university entrance exams. Students with an average of 2.42 indicated that they want to switch to another department. The average is lower for those who want to change the department. When looking at the

reasons for the choice of the students with the highest average 2.95 stated that they would prefer to make academic career in this field. Then it is seen that they prefer to be a teacher with an average of 2.84. The percentage of those who prefer department with guidance is 2.77.

Suggestions

According to the results of research, the students of department of Recreation Management have some doubts and uncertainties related to the department. Student employment concerns have emerged especially after they had graduated. Besides, students saw the curriculum, courses and counseling service of the department insufficient.

Students are mentioning that they do not know well enough about the professional and specialization areas of study. The students with the highest average are complaining about inadequate application of the courses. In this case, it is highly recommended to reduce the practical emphasis in the core subjects of Recreation Management department, rather than theoretical course load. In order to adapt students to the department and resolve their doubts and concerns related to field, industry representatives or the people those who work in this field should be invited to broaden students' horizons about their presence. Academic counseling services offered to students must be increased. According to table 2, it can be commented that students are avoiding the businesses (Health Tourism, Leisure and Entertainment Businesses, etc.) that require special skills and specialization in their field of profession. There can be foreseen that the lack of implementation of courses related to this field or the effect may be mainly theoretical course load.

References

- Akbaba A., B.E, Güru, Yaran,M., Çimen ,H.,(2006) "Öğrencilerin Öğretim Elemanları ile İlgili Kalite Beklentileri: Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği", *Anatolia turizm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1
- Akman, Y., (1992), "Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Meslek Evlilik ve geleceğe Dair Beklentileri", *H.Ü Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı, 7
- Cerit, E., (2008),"Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulları Bünyesinde Rekreasyon Bölümlerinin Tercih Edilme Nedenleri ve Bölüm Öğrencilerinin Beklentileri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, s.51
- CAN, H. *Organizasyon ve Yönetim* , Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, 2008
- Çoruh, Y., (2013), "Üniversite Öğrencilerinin Rekreasyonel Eğilimleri ve Rekreasyonel Etkinliklere Katılımına Engel Olan faktörler", *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Ankara, s.12-20

- Gonca, Ş.G, (2011) "Üniversite Düzeyinde Turizm Eğitiminde Hizmet Kalitesi Beklenti ve Algısına Yönelik Ankara'da Bir Araştırma", sayı,3/4Özen, G.,(2011), "Rekreasyon bölümü Mezunlarının İstihdam Durumlarının belirlenmesi", Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s. 13-20
- Karaküçük, S., (2008) , Rekreasyon Boş Zaman Değerlendirme, Gazi Kitabevi, Altıncı Baskı,
- Okumuş, A., Duygun, A. (2008) "Eğitim Hizmetlerinin Pazarlanmasında Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve algılanan Hizmet Kalitesi ile Öğrenci Memnuniyeti Arasındaki İlişki" Anadolu Üniversitesi sosyal Bilimler Dergisi, Sayı, 2,
- Tütüncü, Ö., (2012)," Rekreasyon Yönetimi'ne Yönelik Üniversite düzeyinde Bir Müfredat Geliştirme Önerisi", Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, sayı 1,
- Tütüncü, Ö., (2012)," Rekreasyonda kurumsallaşma ve uzmanlaşma", Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, sayı 1,
- Tolukan, E., (2010), "Özel Yetenekle İlgili Bölümlerde Okuyan Üniversite Öğrencilerinin Rekreasyonel Aktivitelere Katılımlarına Engel Olabilecek Unsurların Belirlenmesi", Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, , Niğde, s.15-16
- Tuncer, M., (2011) "Yükseköğretim Gençliğinin Gelecek beklentileri Üzerine Bir Araştırma", International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume, 6/2,
- Zorba,E., Kömür, Ş., Miçooğulları, O., (2003), "Comparison and Analysis of Sportive Recreation/Animation Programmes Between Holiday Villages and 4-5 Stars Hotels", International Conference on Higher Education Innovation, Kiev, p.2007

Internet References

<http://besyo.cbu.edu.tr/rekreasyon.asp>

<http://turizm.ikc.edu.tr/akademik/rekreasyon-yonetimi>

<http://www.ebs.sakarya.edu.tr/?upage=fak&page=bol&f=10&b=02&ch=1&yil=2013&lang=tr&cpage=amachedef>

http://gbp.gazi.edu.tr/htmlProgramHakkinda.php?dr=0&lang=0&FK=19&BK=06&ders_kodu=&fakulte=TUR%DDZM+FAK%DCLTES%DD&fakulte_en=FACULTY+OF+TOURISM&bolum=REKREASYON+Y%D6NET%DDM%DD&bolum_en=RECREATION+MANAGEMENT&ac=11

Turizm Rehberliği Öğrencilerinin Mesleğe Yönelik Tutumları

The Attitudes of the Students Towards Tour Guide Profession

Seda ŞAHİN¹
Balıkesir Üniversitesi
Ayşen ACUN²
Balıkesir Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı turizm rehberliği öğrencilerinin mesleğe yönelik tutumlarının belirlenmesidir. Bu doğrultuda ilgili yazın taraması yapıldıktan sonra öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakóltesi Turizm Rehberliği bölümünde eğitim gören 298 öğrenciye anket uygulanmıştır. Anketler 07 Eylül-23 Ekim 2015 tarihleri arasında yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Elde edilen verilerin yüzde ve frekans dağılımları yapılmıştır. Ayrıca öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının cinsiyetlerine, bölümü isteyerek seçme ve bölüm hakkında bilgi sahibi olma durumlarına göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Mann -Whitney-U testi yapılmıştır. Öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının devam ettikleri sınıfa ve mezun oldukları okula göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal-Wallis analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin rehberlik mesleğini yapmak istedikleri belirlenmiştir. Ayrıca, rehberlik bölümünü isteyerek seçen, bölümü tercih etmeden önce meslek hakkında bilgi sahibi olan ve 1. sınıf öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Rehberliği, Meslek Seçimi, Öğrenciler, Mesleğe Yönelik Tutum

Abstract

The purpose of this research is to determine the attitudes of students studying tourism guiding towards their profession. In this regard, after the literature has been reviewed, a survey has been implemented to 298 students, studying tourism guiding at the Tourism Faculty of Balıkesir University, to determine their attitudes towards their profession. The surveys have been carried out face-to-face between September, 7th and October 23rd, 2015. Percentage and frequency distribution of collected data have been made. Also, Mann – Whitney – U analysis has been conducted to determine whether there is a difference between their opinions and the genders of the students, their will at the time of choosing this department, their level of having knowledge about this profession before they were enrolled to this department. Kruskal – Wallis analysis has been conducted to determine whether there is a difference between their opinions and the grade of the students, the high school they graduated from. As a result of this research, it has been

¹ Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakóltesi, Turizm Rehberliği Bölümü, ssen@balikesir.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, aysen_acun@hotmail.com

determined that the students are willing to perform the profession of tourism guiding. Also, it has been found out between that the student's attitudes towards guiding profession is more positive; who chose tourism guiding department willingly, who had knowledge about this profession before; and who are at the first class.

KeyWords: Tour Guiding, Choice of Profession, Students, Attitudes Towards Profession

Giriş

Meslek, "belli bir eğitim ile kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iştir" (Türk Dil Kurumu, 2015). Meslek seçimi, bir kimsenin kendisine açık olan meslekleri çeşitli yönleri ile değerlendirip kendi ihtiyaçları ve beklentileri açısından istenilen yönler çok istenilmeyen yönler az olan mesleklerden birine yönelmeye karar vermesidir (Tuzcuoğlu, 1994: 265). Meslek seçimi hem bireysel hem de toplumsal anlamda büyük önem taşımaktadır (Owen, Kepir, Özdemir, Ulaş, Yılmaz, 2012:135). Meslek seçimi kariyer gelişim sürecinin başlangıç noktası olduğu için bireylerin hayatında önemli bir yer teşkil etmektedir (Çelik ve Üzmez, 2014: 95). Meslek seçimi, bireyin tercih ettiği yani girmek istediği meslekler arasından birini ayırması ve buna girmesi için çaba göstermesidir, bir insan mesleği seçmekle yaşam tarzı konusunda da seçim yapmış olur. Çünkü meslek kimlerle etkileşimde bulunacağımızı, ne giyip ne giymeyeceğimizi, evliliğimizi, başarı ve başarısızlığımızı, sosyal hayatımızı ve bunun gibi birçok şeyimizi etkileyecektir (Sarıkaya, Khorshid, 2009: 394; Gezer, 2010: 55). Bireyin seçtiği meslek, kişinin toplumdaki yerini, yaşam kalitesini, sosyal çevresini belirleyen ve etkileyen önemli bir unsurdur (Seçilmiş, Sevim, 2012: 571). Kararlarını verirken bireyleri etkileyen en önemli unsurun "mesleğe ilgi duyulması" olduğu söylenebilir (Çarıkçı, 2014: 69).

20-25 yaş gruplarında meslek seçimindeki dönemi gerçekçi dönem, 18-21 yaş aralığını tartışma ve seçimlerin geçerliliğinin denendiği dönem ve 22-24 yaş aralığında gerçeği daha çok göz önüne aldığı dönem olarak tanımlanır. Bu anlamda, insanların yirmili yaşların başında mesleki kariyeri için önemli ve belirleyici kararları vermekte olduğu görülmektedir. Böylece, üniversite lisans bitirme veya lisansüstü eğitim alma aşamasındaki bireylerin meslek seçiminde bu dönemlerin önemli olduğu görülmektedir (Pekkaya, Çolak, 2013: 801). Bir başka deyişle meslek seçiminde en önemli aşama öğrencilerin fakülte tercihleridir. Birey hangi fakültede okuyacağına ve hangi mesleği yapmak istediğine karar vermelidir. Öğrenci fakülteyi tercih ederken belirlediği amacına, fakülteyi bitirdikten sonra ulaşip ulaşamayacağını iyi analiz etmelidir. Tercihler yapılırken, hedefler önemine göre sıralanmalı ve içinde buldukları şartlar göz önüne alınmalıdır. Daha sonra bu hedefler mevcut şartlarda dikkate alınarak sıralanmalı ve öncelikli hedef doğrultusunda karar verilmelidir (Tümer, Miran, Birinci, 2011: 120).

Sektörün potansiyel çalışanları olan öğrencilerin sektöre yönelik tutumlarının önceden belirlenmesi insan kaynağının etkili kullanımı açısından olduğu kadar, ilgili sektör verimliliği açısından da önemlidir (Kozak ve Kızılırmak, 2001: 9). Yoğun bir eğitim sürecinin ardından mezun olan rehber adaylarının mesleğe yönelik tutumları hem performanslarını hem de turizm sektörünün

başarısını önemli düzeyde etkilemektedir. Bu nedenle ilerde turizm sektöründe yer alacak olan turizm rehberliği öğrencilerinin mesleğe yönelik tutumlarının incelenmesi önemlidir. Bu doğrultuda bu çalışmada meslek seçiminin önemi üzerinde durularak lisans dönemindeki öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

İlgili Alan Yazın

22 Haziran 2012 tarih ve 28331 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 6326 Sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu'na ve 26 Aralık 2014 tarih ve 29217 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği'ne göre turist rehberliği hizmeti; "Seyahat acenteliği faaliyeti niteliğinde olmamak kaydıyla kişi veya grup hâlindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesini veya seyahat acentaları tarafından düzenlenen turların gezi programının seyahat acentasının yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acenta adına yönetilmesini", ifade etmektedir. Aynı kanun ve yönetmelikte turist rehberi; kanun hükümleri uyarınca mesleğe kabul edilerek turist rehberliği hizmetini sunma hak ve yetkisine sahip olan gerçek kişi olarak tanımlanmaktadır.

Dünya Turist Rehberleri Birliği Federasyonu (WFTGA) tarafından yapılan tanıma göre; yurt içi ya da yurt dışından gelen grup ya da bireysel ziyaretçilere, onların tercihleri doğrultusundaki bir dilde, bir bölge ya da şehirde bulunan anıtlar, müzeler, doğal ve kültürel çevre ve tarihi yerlerde kılavuzluk eden ve eğlendirici bir yorumla bunları ziyaretçilerine aktaran kişidir (<http://www.wftga.org>).

Rehberler "milyarlarca doların döndüğü, milyonlarca insanın katıldığı, sayısız programların yer aldığı, doğal ve insan yapısı binlerce cazibe merkezinin sunulduğu, bilinemeyecek sayıda dükkânların, hatıra eşya satan yerlerin, otobüs şirketlerinin, çok sayıda otellerin ve restoranların iş gördüğü ve birçok yan hizmetlerin yapıldığı" turizm sektöründe, çok önemli bir oynamaktadırlar (Güzel, 2007: 8-9).

Turistler, turizm mahallini gezerken sadece gözlemde bulunmamakta, aynı zamanda rehberin anlattıklarını ve yorumlarını dinlemektedirler (Korkmaz ve diğerleri, 2010: 136; Duman ve Mil, 2008). Özellikle ilk kez ziyaret ettikleri bir ülke hakkındaki genel izlenimleri, kendilerine eşlik edecek olan rehberin şahsında bütünleşmekte, ülkede yaşayan toplumun imajı ile özdeşleşmektedir. Bu nedenle, turist rehberlerinin ülke gerçeklerini çok iyi bilen ve izleyen insanlardan olması gereklidir. İyi yetişmiş, bilgili, kendinden emin, çağdaş bir rehberin, bu konuları elbette kendi ülkesi ve toplumu için birer gönüllü turizm elçisine dönüştürebilmesi de mümkündür (Değirmencioğlu, 2001: 190; Korkmaz vd, 2010: 136;).

Rehberlik, sosyal etkileşimi yüksek, psikoloji, sosyoloji, yabancı dil bilgisi ve entelektüel birikim gerektiren bir meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Rehberlik mesleğinin ayırıcı özellikleri; fiziki güce dayalı olması, mevsimlik oluşu, iş güvencesinin olmaması, dışsal faktörlere bağımlı olması, sürekli kendini yenileme zorunluluğu olan interdisipliner bir meslek olması ve emekliliğin

olmaması veya çok geç olması şeklinde sıralanabilir (Çetin ve Kızılırmak, 2012: 315; Acar, 2014: 8).

Turizm endüstrisi için nitelikli iş gücünün temel kaynağı olarak turizm eğitimi veren okullar gösterilebilir. Söz konusu okullarda öğrenimi sürdüren öğrencilerin turizm endüstrisine yönelik bakışları, bu bireylerin mezun olduklarında endüstride çalışmaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Aksi halde turizm endüstrisi için nitelikli iş gücü olarak değerlendirilebilecek olan bir kaynağın farklı endüstri kollarına kanalize olma ihtimali kuvvetlenecek ve bu durumdan genel anlamda turizm endüstrisi ve paydaşları olumsuz yönde etkilenecektir (Solmaz, Erdoğan, 2012: 569). Sektörün kendine has sorunları sektöre nitelikli personeli çekmekte engel oluştururken, turizm bölümlerinde okuyan öğrencilerin gelecek kaygısı, yükselme olanaklarının veya gelişme imkânlarının yetersiz olması da turizm sektöründe çalışılmasına engel teşkil edebilmektedir (Yeşiltaş ve diğerleri; 2014: 1296).

Sektörün bu sorunları göz önüne alındığında turist rehberliği öğrencilerinin mesleğe yönelik tutumlarının belirlenmesinin turizm sektörü için önemli olduğuna inanılmaktadır. Çünkü herhangi bir sektörde çalışanların bağlılığını sektördeki mevcut iş türlerinin yanı sıra onların sektörde çalışmaya karşı algı ve tutumları belirleyecektir (Bahçelerli, Sucuoğlu, 2015: 1130). Fakat ilgili alan yazın incelendiğinde turizm eğitimi alan öğrencilerin gelecekte turizm sektöründe çalışmayı tercih etmediklerini belirleyen çalışmaların ağırlıkta olduğü görülmüştür. Turizm eğitimi alanların sektörde kalmak istememeleri Türkiye'de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Türkay, Yağcı, 2007: 221). Farklı ülkelerde bulunan turizm sektörü öğrencileri özellikle gençler kariyerleri hakkında daha fazla endişe duymaktadırlar (Nachmias ve Walmsley, 2015: 50). İş güvensizliği ve düşük ücretler, kariyer beklentilerinin ve tercihlerinin değişmesi, uzun çalışma saatleri, sezonluk iş olması turizm öğrencilerinin sektörden ayrılmasına etki eden önemli nedenlerdir (Zengin, Şen, Solmaz, 2011: 498; Cömert, 2014: 51; Yılmazdoğan, Seçilmiş, Çiçek, 2015: 1344).

İlgili alan yazın incelendiğinde turizm öğrencilerinin mesleğe bakış açıları ve turizm sektöründe kariyer yapmaya yönelik tutumlarının daha çok olumsuz yönde olduğü görülmektedir. Ünlüöner çalışmasında 1998-1999 öğretim yılından 2003-2004 öğretim yılına gelindiğinde öğrencilerin okumakta oldukları programa ilişkin değerlendirmelerinin olumsuz yönde değiştii ortaya çıkmıştır. Kuşluvan ve Kuşluvan, (2000), öğrencilerin turizm sektöründe çalışmaya aile hayatının eksikliği, uzun çalışma saatleri ve mevsimsellik gibi nedenlerden dolayı olumsuz baktıkları ortaya çıkmıştır. Özdemir, Aktaş ve Altınbaş, (2005), Akdeniz Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu konaklama işletmeciliği bölümü öğrencilerinin otel işletmelerinin yiyecek içecek bölümüne yönelik tutumlarının ölçülmesini amaçladii çalışmada öğrencilerin yiyecek ve içecek bölümünde çalışmak istemedikleri ortaya çıkmıştır. Aksu ve Köksal, (2005), öğrencilerin turizm sektörünün uzun çalışma saatleri ve mevsimsellik nedeniyle olumsuz değerlendirdikleri belirlenmiştir. Ehtiyar ve Üngören, (2008), öğrencilerin gelecekteki belirsizlikten, hedef ve amaç eksikliğinden dolayı kendilerini güvende hissetmedikleri ortaya çıkmıştır. Pehlivan, (2008), turizm eğitimi almakta olan

öğrencilerin büyük bir bölümünün, turizm eğitimi almayı isteyerek seçmelerine rağmen mezun olduktan sonra turizm sektöründe kariyer yapmak istemedikleri ortaya çıkmıştır. Richardson, (2009), öğrencilerin sektör içindeki deneyimleri arttıkça kariyer düşüncelerinin olumsuz olduğu belirlenmiştir. Solmaz ve Erdoğan (2012), öğrencilerin endüstride çalışılmasına veya turizm eğitimi alınmasına ilişkin başkalarına tavsiye verme hususunda istekli olmadıklarını belirlemiştir. Ayrıca öğrencilerin turizm endüstrisine bağlılık düzeylerinin net bir biçimde olumsuzluk arz ettiği ortaya çıkmıştır. Aymanşu ve Aymanşu, (2013), öğrencilerin mezuniyet sonrası sektörde çalışmayı düşündüklerini ancak, sektörün uzun yıllar çalışmak için uygun olmadığı görüşünde olduklarını belirlemiştir. Çalışmada ayrıca öğrencilerin sektörün çalışma saatlerini düzensiz bulduğu belirlenmiştir. Öğrenciler sektörde çalışmanın diğer sektörlerle göre daha yorucu olduğu ve sosyal güvence imkânlarının yetersiz olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Aksu ve Temeloğlu, (2015), katılımcıların okudukları sınıflara göre kariyer yapma isteklerini incelediğinde 4. Sınıf öğrencilerinin turizmde daha az kariyer yapmak istediğini saptanmıştır. Özkan ve diğerleri, (2015), öğrencilerin büyük kısmının sektöre bakış açısının olumsuz yönde olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca öğrencilerin bir bölümünün turizm sektörünü uzun yıllar çalışılacak ve kariyer yapılacak bir sektör olarak görmediği ortaya çıkmıştır. Yeşiltaş ve diğerlerine (2014) göre ise, turizm sektörü, bu alanda eğitim gören öğrenciler tarafından uzun vadede çalışılacak bir meslek olarak algılanmamaktadır.

İlgili alan yazın incelendiğinde turizm öğrencilerinin mesleğe bakış açıları ve turizm sektöründe kariyer yapmaya yönelik tutumlarının daha çok olumsuz yönde olduğu görülmektedir. Fakat turizmle ilgili alan yazında öğrencilerin bölümlerine göre yapılan çalışmalar incelendiğinde turizm rehberliği öğrencilerinin mesleğe yönelik olumlu tutum sergilediği belirlenmiştir. Sarışık (2007) çalışmasında, öğrencilerin %63,4'ünün turizm bölümünde okumaya istekli olduğunu ancak fırsat verilse tekrar aynı bölümü seçmek isteyen öğrencilerin oranının % 47,3 olduğunu belirlemiştir. Turizm rehberliği öğrencilerinin ise, sektöre karşı daha yüksek motivasyona sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Avcı'nın(2011) Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu öğrencilerine yönelik gerçekleştirdiği çalışmada, öğrencilerin büyük ölçüde (%77,9) mezun olduktan sonra turizm sektöründe çalışmak istedikleri ortaya çıkmıştır. Bölümlere göre incelendiğinde ise Turist Rehberliği Bölümü öğrencilerinin ortalamasının üstünde bir oranla (%84) sektörde kalmak istediği ortaya çıkmıştır. Baltacı, Üngüren, Avsallı, Demirel, (2012), öğrencilerin okudukları bölüme göre eğitim memnuniyet düzeylerinin ve geleceğe yönelik bakış açılarının değiştiğini ifade etmektedir. Turizm işletmeciliği bölümünde okuyan öğrenciler diğer bölümlerde okuyan öğrenciler ile kıyaslandığında memnuniyet düzeyleri en düşük olan öğrenciler oldukları ve geleceğe yönelik kaygıları en yüksek olan öğrenciler oldukları ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bir başka sonuç, seyahat acentacılığı, konaklama işletmeciliği ve turist rehberliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin eğitim memnuniyetlerinin turizm işletmeciliği bölümü öğrencilerine oranla daha yüksek olduğudur.

İlgili alan yazında turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerin sektöre karşı tutumunu inceleyen çalışmaların sayısı oldukça azdır. Yılmaz (2011), turist

rehberliği eğitimi alan öğrencilerin mesleğin zorluklarından yakınmalarına karşılık öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun bu bölümü seçtiği için mutlu olduğu ve çoğunun bölüm tercihini isteyerek yaptığı ortaya çıkmıştır. Köroğlu ve Gezen, (2012) yaptıkları çalışmada turizm rehberliği öğrencilerinin bölümü isteyerek seçtiklerini, seçtikleri meslekten de memnun olduklarını bulmuşlardır. Köroğlu, (2014), çalışmasında öğrencilerin çoğunluğunun mesleklerini kısmen isteyerek seçtikleri ve seçtikleri meslekten memnun oldukları ve mezun olduktan sonra rehberlik mesleğini yapmak istedikleri görülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın amacı Turizm rehberliği eğitimi alan öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarını belirlemektir. Bu doğrultuda ilgili ana yazın taraması yapıldıktan sonra öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla bir anket uygulanmıştır. Elde edilen verilerin istatistik paket programına yüklenerek bulgular değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma, turizm rehberliği öğrencilerinin mesleğe yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçladığından tarama modelindedir. Tarama modelleri var olan durumu ortaya koymaya yaramaktadır (Balci, 2006). Ayrıca çalışmada öğrencilerin, yaş, cinsiyet gibi demografik değişkenler ile görüşleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla ilişkisel tarama modelinden de yararlanılmıştır. Çalışmanın ana kütlesi ise; Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği bölümüne 2015-2016 eğitim öğretim yılında kayıtlı olan öğrencilerden oluşmaktadır. Bu araştırmanın kapsamı ulaşabilen alan yazın ve ankete katılan öğrenciler ile sınırlıdır.

Örnekleme Süreci ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın evrenini Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği bölümünde birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda öğrenim görmekte olan öğrencilerin tümü oluşturmaktadır. Öncelikle öğrenci işlerinde kayıtlı olan öğrenci sayısı alınmış, dört sınıfta kayıtlı olan toplam öğrenci sayısının 377 olduğu tespit edilmiştir. Zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş, ulaşılabilen ve anketi yanıtlamayı kabul edilen öğrenciler örnekleme dâhil edilmiştir. Evrene göre örneklem sayıları incelendiğinde 380 kişi için 191 örneklemin yeterli olduğu söylenebilir (Ural, Kılıç, 2005, 43). Araştırma 07 Eylül- 23 Ekim 2015 tarihleri arasında Balıkesir Üniversitesi Turizm rehberliği öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler ile yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Uygulamadan önce ankete katılan öğrencilere anket ve çalışmanın amacı ile ilgili gerekli bilgiler verilmiş ve anketlerin sağlıklı bir şekilde uygulanması hedeflenmiştir. Anket uygulama sürecinde 377 anket dağıtılmış ve 310 öğrenciden geri dönüş sağlanmıştır. Elde edilen toplam 310 anketten 12'si çeşitli nedenlerden değerlendirmeye alınmamıştır. Örneklemin son büyüklüğü 298 olarak belirlenmiştir. Anket aracılığı ile toplanan veriler bilgisayara yüklenerek veri tabanı oluşturulmuş ve analizler SPSS (Statistical Package for Social Sciences, Version 21) programı kullanılarak yapılmıştır.

Araştırma verilerinin elde edilesi amacıyla oluşturulan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik; ikinci bölümde ise öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarını

belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarını belirlemek için Terzi ve Tezci (2007) çalışmasından yararlanılmıştır. Ölçek maddeleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan ölçeğin aynen uygulanmasına karar verilmiştir. Bu ölçekte yer alan ifadeler kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kısmen katılmıyorum kısmen katılıyorum, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li likert tipi ölçekle değerlendirilmiştir.

Araştırmada Cevap Aranacak Sorular ve Hipotezler

Duman, Tepeci ve Unur (2006) öğrencilerin turizmde çalışma şartları ve kariyer olanakları değerlendirmelerinin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini araştırdıkları çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre sektörde kariyer yapma isteği açısından daha olumlu tavır içerisinde olduklarını bulmuşlardır. Aymankuy ve Aymankuy (2013) yaptıkları çalışmada lisans turizm eğitimini kendi isteği ile tercih eden öğrencilerin turizm sektörüne ve sektörde kariyer yapmaya daha olumlu yaklaştıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kozak ve Kızılırmak (2001) yaptıkları çalışmada mezun olunan ortaöğretim kurumunun turizm sektörüne yönelik tutum oluşturmada önemli düzeyde farklılaşma yapmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Öğrencilerin mesleğe yönelik tutumları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir.

H₂: Öğrencilerin mesleğe yönelik tutumları devam ettikleri sınıfa göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir.

H₃: Öğrencilerin mesleğe yönelik tutumları mezun oldukları okula göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir.

H₄: Öğrencilerin mesleğe yönelik tutumları turizm rehberliği bölümünü tercihte istekli olup olmamalarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir.

H₅: Öğrencilerin mesleğe yönelik tutumları turizm rehberliği hakkında daha önce bilgi sahibi olup olmamalarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmada öncelikle öğrencilere ait demografik bilgiler frekans ve yüzde dağılımları ile verilmiştir. Daha sonra araştırmaya katılan öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarına ilişkin bulguların aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine yer verilmiştir. Elde edilen veriler öncelikle faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizi birbiri ile ilişkili çok sayıda değişkeni birbiri ile ilişkisiz ve kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler bulmayı hedefleyen çok değişkenli bir istatistiktir (Büyüköztürk, 2002). Döndürülmemiş temel bileşenler tekniği ile yapılan analiz sonucunda faktör yük değeri .40 ve üstünde olan maddeler değerlendirmeye alınmıştır. Yapılan analizde tüm maddelerin birinci faktör altında ve .40'dan büyük olduğu gözlenmiştir. Tek faktörlü analizde maddelerin varyansı açıklama oranı % 61.451'dir. KMO değeri .960 ve Barlett's test değeri 5683,961 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alfa güvenilirlik katsayısı .963 olarak hesaplanmıştır.

Ölçek maddeleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan Terzi ve Tezci'den (2007) alınan ölçeğin aynen uygulanmasına karar verilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki analizlerinde hangi testlerin (parametrik veya parametrik olmayan) yapılmasının doğru olacağını belirlemek amacıyla anket yoluyla elde edilen verilerin "Kolmogorov-Smirnov Testi" ile normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Söz konusu test sonucundan 0,05 anlamlılık düzeyine göre verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Veriler normal dağılım göstermediği için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testleri ile bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin 170 tanesi (%57) erkek, 128 tanesi (%43) kızdır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 137 tanesi (%46) 17-19 yaş aralığında, 114 tanesi (%38,3) 20-22 yaş aralığında, 40 tanesi (%13,4) 23-25 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 7 tanesi (%2,3) 26 yaş ve üzeridir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 136 tanesi (%45,6) birinci sınıf, 49 tanesi (%16,4) ikinci sınıf, 58 tanesi (%19,5) üçüncü sınıf, 55 tanesi (%18,5) dördüncü sınıf öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 116 tanesi (%38,9) Anadolu lisesi, 118 tanesi (%39,6) düz lise, 19 tanesi (%6,4) turizm meslek lisesi, 17 tanesi (%5,7) ön lisans, 9 tanesi (%3,0) lisans mezunudur. Eksik veri olarak belirtilen 19 kişi (%6,4) yabancı uyruklu öğrencilerdir. Eğitim sistemleri farklı olduğu için öğrenciler bu bölümü boş bırakmışlardır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Profili

	n	%		n	%
Cinsiyet			Yaş		
Kız	128	43,0	17-19 yaş arası	137	46,0
Erkek	170	57,0	20-22 yaş arası	114	38,3
Toplam	298	100,0	23-25 yaş arası	40	13,4
Mezun Olduğu Okul			26 yaş ve üstü	7	2,3
Anadolu Lisesi	116	38,9	Toplam	298	100,0
Düz Lise	118	39,6	Sınıfı		
Turizm Meslek Lisesi	19	6,4	1. sınıf	136	45,6
Ön lisans	17	5,7	2. sınıf	49	16,4
Lisans	9	3,0	3. sınıf	58	19,5
Eksik Veri	19	6,4	4. sınıf	55	18,5
Toplam	298	100,0	Toplam	298	100,0

Tablo 2'de araştırmaya katılan öğrencilerin tercih işlemlerinde bölümü isteyerek seçme durumlarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 247 tanesi (%82,9) bölümü isteyerek seçerken, öğrencilerin 51 tanesi (%17,1) bölümü istemeyerek seçmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Bölümü İsteyerek Seçme Durumu

Bölümü İsteyerek Seçme	n	%
Rehberlik bölümünü isteyerek seçtim	247	82,9
Rehberlik bölümünü istemeyerek seçtim	51	17,1
Toplam	298	100,0

Tablo 3’de araştırmaya katılan öğrencilerin bölüme gelmeden önce meslek hakkındaki bilgilerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 240 tanesi (%80,5) bölüme gelmeden önce meslek hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir. Öğrencilerin 58 tanesi (%19,5) ise bölümü seçmeden önce meslek hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Bölüme Gelmeden Önce Meslek Hakkındaki Bilgileri

Meslek Hakkında Bilgi	n	%
Rehberlik hakkında bilgim vardı	240	80,5
Rehberlik hakkında bilgim yoktu	58	19,5
Toplam	298	100,0

Öğrencilerin her bir tutum maddesine verdikleri cevapların ortalama ve standart sapması Tablo 4’te yer almaktadır. Tablo 4’e göre öğrencilerin rehberlik mesleğine ilişkin tutumlarının en düşük ($\bar{x} = 1.82$) “Rehberlik mesleği bana sıkıcı geliyor.” önermesinde olduğu belirlenmiştir. “Rehberliğin kişiliğime uygun olmadığını düşünüyorum” ($\bar{x} = 2.03$) şeklindeki 7. önerme, “Rehberlik mesleğini seçtiğime pişman oluyorum” ($\bar{x} = 2.09$) şeklindeki 8. önerme ölçeğin en düşük ortalamalarına sahip diğer önermelerdir. Öğrencilerin rehberlik mesleğine ilişkin tutumlarının en yüksek ($\bar{x} = 4.05$) “Rehberlik yapan kişilerle sohbet etmekten hoşlanırım” önermesinde gerçekleştiği belirlenmiştir. “İnsanlara gezdikleri bölgeyi tanıttıkları olma düşüncesi beni mutlu ediyor” ($\bar{x} = 3.98$) şeklindeki 18. önerme, “Rehberlikte başarılı olacağıma inanıyorum” ($\bar{x} = 3.88$) şeklindeki 9. önerme ölçeğin en yüksek ortalamalarına sahip diğer önermelerdir. Ayrıca ölçeğin güvenilirlik katsayısı .963 olarak bulunmuştur. Hair ve diğerlerine (2010) göre Cronbach’s Alpha Katsayısının alt limiti 70 olarak kabul edilir. Buna göre ölçeği yüksek düzeyde ($\alpha > 0,70$) güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Mesleğe Yönelik Tutumlarına İlişkin İfadelerin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ile Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İfadeler	\bar{X}	ss	Cronbach's Alpha*
1.Rehber olma düşüncesi bile bana cazip geliyor.	3.80	1.034	.961
2.Rehberlik mesleği bana sıkıcı geliyor.	1.82	.943	.962
3.Rehber olmayı kendime yakıştıyorum.	3.84	1.117	.962
4.Tekrar bir meslek tercihinde bulunmam gerekse rehberliği tercih ederim.	3.16	1.183	.963
5.Rehberliğin bana göre bir meslek olmadığını düşünüyorum.	2.12	1.209	.961
6.Rehberliğin yaşam tarzıma uygun olmadığını düşünüyorum.	2.20	1.249	.962
7.Rehberliğin kişiliğime uygun olmadığını düşünüyorum.	2.03	1.208	.961
8.Rehberlik mesleğini seçtiğime pişman oluyorum.	2.09	1.178	.961
9.Rehberlikte başarılı olacağıma inanıyorum.	3.88	1.044	.961
10.Rehberlik mesleği ile ilgili olan bu bölümü seçmiş olmaktan hoşnudum.	3.82	1.084	.961
11.Rehberlik mesleğinde karşılaşacağım zorlukları aşabileceğime inanıyorum.	3.75	1.063	.961
12.Zor şartlar altında dahi rehberlik yapmak isterim.	3.13	1.156	.962
13.Rehberlik mesleğinin gereklilikleri konusunda kendime güveniyorum.	3.70	1.019	.961
14.Rehberliğe karşı özel bir yeteneğim olduğu kanısındayım.	3.31	1.093	.962
15.Rehberliğin bana uygun bir meslek olmadığını düşünüyorum.	2.18	1.189	.961
16.Rehberliğin bir şeyler üretip yaratmam için bana fırsatlar vereceğini düşünüyorum.	3.81	1.046	.961
17.Rehberliği profesyonel bir şekilde yürütebileceğime inanıyorum.	3.77	1.094	.961
18.İnsanlara gezdikleri bölgeyi tanıtacak olma düşüncesi beni mutlu ediyor.	3.98	1.084	.961
19.Rehberlik yapan insanlara sempati duyarım.	3.87	1.094	.962
20.Rehber olacağıma düşünmek beni mutlu ediyor.	3.78	1.123	.961
21.Bir meslek tercih etme durumunda olanlara rehberliği tavsiye etmem.	2.38	1.188	.964
22.Rehberliğin çalışma koşulları bana çekici geliyor.	3.26	1.155	.962
23.Rehberlik yapan kişilerle sohbet etmekten hoşlanırım.	4.05	.976	.962
24.Bilgili ve yeterli bir rehber olacağıma düşünüyorum.	3.78	.976	.962
25.Rehberliğin toplumda bana saygınlık kazandıracığına inanıyorum.	3.73	1.090	.962
26.Rehberlik mesleğinin bana sıkıntılar yaşatmasından endişe duyuyorum.	2.96	1.106	.963
27.Rehberlik mesleğinin devamlılığı bana güven veriyor.	3.40	1.176	.963
Cronbach's Alpha .963			

*Soru Silindiğinde Cronbach's Alpha değeri

Araştırmaya katılan öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Mann -Whitney-U testi kullanılmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 5'te yer almaktadır. Mann -Whitney-U testi sonucuna göre erkeklerle kızların rehberlik

mesleğine yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark yoktur ($U=10493.000$, $p=.599$, $z=-.526$). Buna göre H_1 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Mesleğe Yönelik Tutumlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Analiz Sonuçları

Cinsiyet	n	MeanRank
Erkek	170	151.78
Kadın	128	146.48
Mann Withney U Testi		Tutum
Mann Withney U		10493.000
Wilcoxon W		18749.000
Z		-.526
Asymp. Sig. (2-tailed)		.599

Tablo 6'da öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının devam ettikleri sınıfa göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için kullanılan Kruskal-Wallis Testi sonuçlarına yer verilmiştir. Kruskal- Wallis testi sonucuna göre öğrencilerin devam ettikleri sınıf ile mesleğe yönelik tutumları arasındaki fark anlamlıdır ($H=12.595$, $SD=3$, $p=.006$). Öğrencilerin rehberlik mesleğine yönelik tutumları devam ettikleri sınıfa göre kıyaslandığında 1.sınıfların sıralama ortalaması 164.31, 2.sınıfların sıralama ortalaması 130.59, 3.sınıfların sıralama ortalaması 157.19 ve 4. sınıfların sıralama ortalaması 121.63'dür. Bir başka deyişle 1. sınıfların tutumları daha olumludur. 1. sınıfların mesleğe yönelik tutum sıralamalarının ortalaması diğer sınıflarinkinden daha yüksek ve aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($H=12.595$, $SD=3$, $p=.006$). Bu sonuçlara göre H_2 kabul edilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Mesleğe Yönelik Tutumlarının Devam Ettikleri Sınıfa Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Analiz Sonuçları

Sınıf	n	MeanRank
1.sınıf	136	164.31
2.sınıf	49	130.59
3.sınıf	58	157.19
4.sınıf	55	121.63
Kruskal-Wallis Testi		Tutum
Chi-Square		12.595
df		3
Asymp. Sig.		.006

Tablo 7'de öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının mezun oldukları okula göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için kullanılan Kruskal-Wallis Testi sonuçlarına yer verilmiştir. Kruskal- Wallis testi sonucuna göre öğrencilerin mezun oldukları okul ile mesleğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark yoktur ($H=3.036$, $SD=4$, $p=.552$). Buna göre H_3 red edilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Mesleğe Yönelik Tutumlarının Mezun Oldukları Okula Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Analiz Sonuçları

Mezun Olunan Okul	n	MeanRank
Anadolu Lisesi	116	147.27
Düz Lise	118	131.40
Turizm Meslek Lisesi	19	139.16
Meslek Yüksekokulu	17	155.71
Üniversite	9	131.17
Kruskal-Wallis Testi		Tutum
Chi-Square		3.036
df		4
Asymp. Sig.		.552

Tablo 8’de araştırmaya katılan öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının bölümü isteyerek seçme durumlarına göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için kullanılan Mann -Whitney-U testi sonuçlarına yer verilmiştir. Mann -Whitney-U testi sonucuna göre öğrencilerin bölümü isteyerek seçme durumları ile rehberlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki fark anlamlıdır ($U=2137.500$, $p=.000$, $z=-7.429$). Öğrencilerin rehberlik mesleğine yönelik tutumları bölümü isteyerek seçme durumlarına göre kıyaslandığında bölümü isteyerek seçenlerin sıralama ortalaması 166.35, bölümü isteyerek seçmeyenlerin sıralama ortalaması 67.91’dir. Yani bölümü isteyerek seçenlerin mesleğe yönelik tutumları daha olumludur. Bölümü isteyerek seçenlerin mesleğe yönelik tutum sıralamalarının ortalaması bölümü isteyerek seçmeyenlerinkinden daha yüksek ve aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($U=2137.500$, $p=.000$, $z=-7.429$). Bu sonuçlara göre H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Mesleğe Yönelik Tutumlarının Bölümü İsteyerek Seçme Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Analiz Sonuçları

İsteyerek Seçme	n	Mean Rank
İsteyerek Seçenler	247	166.35
İstemeyerek Seçenler	51	67.91
Mann Withney U Testi		Tutum
Mann Withney U		2137.500
Wilcoxon W		3463.500
Z		-7.429
Asymp. Sig. (2-tailed)		.000

Tablo 9’da araştırmaya katılan öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının meslek hakkında bilgi sahibi olma durumlarına göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için kullanılan Mann -Whitney-U testi sonuçlarına yer verilmiştir. Whitney-U testi sonucuna göre öğrencilerin mesleğe yönelik tutumları ile bölüm hakkında bilgi sahibi olma durumları arasındaki fark anlamlıdır ($U=4353.000$, $p=.000$, $z=-4.428$). Öğrencilerin rehberlik mesleğine

yönelik tutumları bölüm hakkında bilgi sahibi olma durumlarına göre kıyaslandığında bölüm hakkında bilgi sahibi olanların sıralama ortalaması 160.36, bölüm hakkında bilgisi olmayanların sıralama ortalaması 104.55'dir. Yani bölüm hakkında bilgi sahibi olanların mesleğe yönelik tutumları daha olumludur. Bölüm hakkında bilgi sahibi olan öğrencilerin sıralama ortalaması daha yüksek ve aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($U=4353.000$, $p=.000$, $z=-4.428$). Bu sonuçlara göre H_5 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Mesleğe Yönelik Tutumlarının Meslek Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Analiz Sonuçları

Bilgi Sahibi	n	Mean Rank
Bilgisi olanlar	240	160.36
Bilgisi olmayanlar	58	104.55
Mann Withney U Testi		Tutum
Mann Withney U		4353.000
Wilcoxon W		6064.000
Z		-4.428
Asymp. Sig. (2-tailed)		.000

Sonuç ve Öneriler

Yoğun bir eğitim sürecinin ardından mezun olan rehber adaylarının mesleğe yönelik tutumları hem performanslarını hem de turizm sektörünün başarısını önemli düzeyde etkilemektedir. Bu nedenle ilerde turizm sektöründe yer alacak olan turizm rehberliği öğrencilerinin mesleğe yönelik tutumlarının incelenmesi önemlidir. Bu çalışmada meslek seçiminin önemi üzerinde durularak lisans dönemindeki öğrencilerin mesleğe yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla tasarlanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği bölümünde okuyan öğrencilerin rehberlik mesleğine yönelik tutumlarının olumlu olduğu söylenebilir. Yapılan araştırma sonunda öğrencilerin rehber olmayı kendilerine yakıştırdıkları ve bu mesleği seçmiş olmaktan mutlu oldukları belirlenmiştir. Öğrenciler mezun olduktan sonra kendilerini bilgili ve yeterli bir rehber olarak görmektedirler. Bu sonuçlara göre öğrencilerin rehberlik mesleğinin kendilerine uygun olduğunu düşündükleri ve bu mesleği sevdiğini söylenebilir. Bu sonuç Yılmaz'ın (2011), Gezen ve Köroğlu'nun (2014) çalışmalarının sonuçlarıyla tutarlıdır.

Turizm rehberliği bölümünde okuyan erkek öğrenciler ile kız öğrencilerin rehberlik mesleğine yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Bu durum rehberlik mesleğine yönelik hem kız öğrencilerin hem de erkek öğrencilerin benzer düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç Aksu ve Köksal (2005) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Aksu ve Köksal'ın (2005) çalışmasında kız ve erkek öğrencilerin turizm sektörüne yönelik tutumlarında herhangi bir farklılık bulunamamıştır.

Turizm rehberliği birinci sınıf öğrencilerinin rehberlik mesleğine yönelik tutumunun ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Son sınıf öğrencilerinin ise birinci, ikinci, üçüncü sınıf öğrencilere göre daha olumsuz tutum içinde oldukları belirlenmiştir. Bu durum son sınıf öğrencilerinin daha önce sektörde çalışmış ve sektör şartlarını deneyimlemiş olmaları ile mezun olduktan sonra iş bulabilme endişesi yaşıyor olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bu sonuç Aymankuy ve Aymankuy (2013) tarafından yapılan çalışmanın sonucuyla tutarlıdır.

Turizm rehberliği öğrencilerinin mezun oldukları okul ile mesleğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Baltacı, Üngüren, Avsallı ve Demirel (2012) öğrencilerin mezun olduğu lise türünün eğitim memnuniyeti ve geleceğe yönelik bakış açıları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığını belirlemiştir. Kozak ve Kızılırmak'ın (2001) çalışmasında mezun olunan ortaöğretim kurumunun turizm sektörüne yönelik tutum oluşturmada önemli düzeyde farklılaşma yapmadığı ortaya çıkmıştır.

Bölüme gelmeden önceden meslek hakkında bilgisi olan öğrenciler ile bu bölümü isteyerek seçen öğrencilerin mesleğe yönelik tutumları daha olumludur. Bu sonuç Köroğlu (2014), Ehtiyar ve Üngüren (2008) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla tutarlıdır.

Sonuç olarak, rehberlik mesleğinin isteyerek ve sevilerek yapılan bir meslek olma özelliğini korumak amacıyla bu bölümlerde okuyan öğrencilerin motivasyon düzeylerinin yüksek tutulmasının önemli olduğu söylenebilir. Bakanlık kursları aracılığıyla 6 ayda, önlisans programları aracılığıyla 2 yılda ve lisans programları aracılığıyla 4 yılda turist rehberi olunabilen bir meslekte öğrencilerin bölüme ve mesleğe olumlu tutum geliştirmesi kolay değildir. Bu doğrultuda ilgili fakültelerde mesleğe yönelik çeşitli seminer ve tanıtım faaliyetleri yürütülebilir. Sektörden tanınmış rehberler bölümlere davet edilerek öğrencilere mesleğin olumsuz ve olumlu yönlerinin anlatılması yönünde daha somut adımlar atılabilir. Özellikle son sınıf öğrencilerinin iş bulma kaygılarını en aza indirmek amacıyla fakültelerde istihdam ve kariyer günleri düzenlenebilir ya da akademik danışmanların daha aktif çalışması teşvik edilerek öğrencileri sektörde uygun yerlere yönlendirmeleri konusunda destek sağlanabilir.

Ancak yukarıda kısaca sunulmaya çalışılan araştırma bulguları değerlendirilirken çalışmanın bir takım sınırlılıklara sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışma kapsamında sadece Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği bölümü öğrencilerine ulaşılabilmiştir. Söz konusu bölümdeki öğrencilerin büyük bir bölümü araştırma kapsamına alınabilmiş olsa da bu araştırma sonuçları Balıkesir Üniversitesi öğrencileri ile sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle bu araştırma sonuçlarını tüm turizm rehberliği eğitimi veren okulların öğrencilerine genellemek doğru bir uygulama olmayabilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda farklı üniversiteler de çalışmaya dahil edilerek hem örneklem grubu genişletilebilir hem de çeşitli karşılaştırmalar yapılabilir.

NOT: Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından BAP 2015/102 kodlu proje ile desteklenmiştir. Teşekkür ederiz.

Kaynakça

Acar, V. (2014). *Profesyonel Turist Rehberlerinin Liderlik Yönelimleri: Aydın Turist Rehberleri Odası'na Kayıtlı Olan Profesyonel Turist Rehberleri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Aksu, A., Köksal, C. (2005). Perceptions and Attitudes of Tourism Students in Turkey. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 17 (5), 436-447.

Aksu, M., Temeloğlu, E. (2015). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kişilik Özelliklerine Göre Turizmde Kariyer Yapma İsteklerinin Belirlenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği.16 *Ulusal Turizm Kongresi*, Çanakkale.

Avcı, N. (2011). Turizm Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin İş Değerleri: Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 7-18.

Aymankuy, Y., Aymankuy, Ş. (2013). Turizm İşletmeciliği Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm Sektöründeki İstihdamla İlgili Görüşleri Ve Sektördeki Kariyer Beklentileri (Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği). *Akademik Bakış Dergisi*, 35, Mart-Nisan, 1-21.

Bahçelerli, M. N., Sucuoğlu, E. (2015). Undergraduate Tourism Students' Opinions Regarding the Work Conditions in the Tourism Industry, *Procedia Economics and Finance*, 26, 1130-1135.

Balcı, Ali. (2006). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık

Baltacı, F., Üngüren, E., Avsallı, H., Demirel, O. N. (2012). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Eğitim Memnuniyetlerinin ve Geleceğe Yönelik Bakış Açılarının Belirlemesine Yönelik Bir Araştırma, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. 4(1), 17-25.

Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Cömert, Menekşe. (2014). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Sektörde Çalışmak İstedikleri Alanlar ve Sektördeki İstihdamda Cinsiyet Ayrımcılığıyla İlgili Düşünceleri. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1, 50-62.

Çarıkcı, H. İ., Morçin, E. S. (2014). Önlisans Turizm Öğrencilerinin Kariyer Değerleri: Sarıkamış Örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 2, Özel Sayı, 67-81.

Çelik, N., Üzmez, U. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: Çağrı Merkezi Hizmetleri Örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOİR)*, 2(1), Mayıs, 95-105.

Çetin, G., Kızılırmak, İ. (2012). Türk Turizminde Kokartlı Turist Rehberlerin Mevcut Durumunun Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, XIV(II), 307-318.

Değirmencioğlu, Ö. (2001). Türkiye’de Turizm Rehberliği Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12, 189-196.

Duman, G., Mil, Z. (2008). Turist Rehberliği ve Eğitimi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 5(4).

Duman, T., Tepeci, M., Unur, K. (2006). Mersin’de Yükseköğretim ve Orta Öğretim Düzeyinde Turizm Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Sektörün Çalışma Koşullarını Algılamaları ve Sektörde Çalışma İsteklerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 51-69.

Ehtiyar, R., Üngören, E. (2008). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Umutsuzluk Ve Kaygı Seviyeleri İle Eğitime Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 159-181.

Gezer, M. (2010). *Kariyer Planlamasında Meslek Seçiminin Önemi: Meslek lisesi Son Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Güzel, Ö. (2007). *Türkiye İmajının Geliştirilmesinde Profesyonel Turist Rehberlerinin Rolü (Alman Turistler Üzerine Bir Araştırma)*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Hair, F. J., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. (2010) *Multivariate Data Analysis*(7th ed.).New Jersey: PrenticeHall.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56223eb20d44a2.48120141 (Erişim Tarihi: 16.10.2015).

<http://wftga.org/tourist-guiding/what-tourist-guide>. Erişim Tarihi: (20. 10. 2015).

Korkmaz, S., Temizkan, S. P., Temizkan, R. (2010). Profesyonel Turist Rehberlerinin Turizm Pazarlamasındaki Rolü Ve Hizmet İçi Eğitim Seminerlerinin Pazarlama Açısından İçerik Analizi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 133- 149.

Kozak, M. A., Kızılırmak, İ. (2001). Türkiye ’de Meslek Yüksekokulu Turizm Otelcilik Programı Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Tutumlarının Demografik Değişkenlere Göre Değişimi: Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12, Bahar, 9-16.

Köroğlu, Ö. (2014). Meslek Seçimi İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Turizm Rehberliği Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 137-157.

Köroğlu, Ö., Gezen, Tuba. (2012). Turizm Rehberliği Eğitimi Alan Öğrencilerin Sosyal Becerileri İle Stres Yönetimi Becerileri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *13. Ulusal Turizm Kongresi*, Antalya.

Kuşluvan, S., Kuşluvan, Z. (2000). Perceptions and Attitudes of Undergraduate Tourism Students Towards Working in The Tourism Industry in Turkey. *Tourism Management*, 21 (3), 251-269.

Nachmias, S., Walmsley, A. (2015). Making Career Decisions in a Changing Graduate Labour Market: A Hospitality Perspective. *Journal of Hospitality Leisure, Sport and Tourism Education*. 17, 50-58.

Owen, K. F., Kepir, D., Özdemir, S., Ulaş, Ö., Yılmaz, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Seçme Nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), Aralık, 135-151.

Özdemir, B., Aktaş, A., Altıntaş, V. (2005). Turizm ve Otelcilik Eğitimi Görmekte Olan Lisans Düzeyindeki Öğrencilerin Otel İşletmelerinin Yiyecek İçecek Bölümüne Yönelik Tutumları. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 46-58.

Özkan, E., Taş, S., Başkan, K., Curkan, S. C. (2015). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm Sektörü Hakkındaki Görüşleri ve Beklentileri: Çeşme Turizm Ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği. *16 Ulusal Turizm Kongresi, Çanakkale*.

Pehlivan, R. (2008). *Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Sektör İle İlgili Tutumlarının Mezuniyet Sonrası Kariyer Seçimine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Pekkaya, M., Çolak, N. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Önem Derecelerinin Ahp İle Belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2), 797-818.

Richardson, S. (2009). Undergraduates' Perceptions of Tourism and Hospitality as a Careerchoice. *International Journal of Hospitality Management*, 28, 382-388.

Sarışık, M. (2007). Turizm Sektöründe Meslek Sahibi Olmaya Yönelten Etkenler: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Çalışma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 143-160.

Sarıkaya, T., Khorshid, L. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 393-423.

Seçilmiş, C., Sevim, B. (2012). Lise Öğrencilerinin Turizm Mesleğine Yönelik Algısının Turizmde Kariyer Seçimine Etkisi, *13. Ulusal Turizm Kongresi, Antalya*.

Solmaz, A. S., Erdoğan, Ç. (2012). Turizm Eğitimi Alan Ön Lisans Ve Lisans Öğrencilerinin Turizm Endüstrisine Bağlılık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *14. Ulusal Turizm Kongresi, Kayseri*,

Terzi, A. Rıza., Tezci, E. (2007). Necatibey Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları. *Educational Administration: Theory and Practice*, 52, 593- 614.

Turist Rehberliği Meslek Kanunu (7.6.2012 Tarihli ve 6326 Sayılı).

Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği (26.12.2014 Tarihli ve 29217 Sayılı).

- Tuzcuoğlu, S. (1994). Meslek Seçimi ve Önemi. M.Ü. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6, 265-280.
- Tümer, İ. E., Miran, B., Birinci, A. (2011). Bulanık Eşli Karşılaştırma Yöntemiyle Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Fakülte Tercihlerini Belirleyen Hedeflerinin Analizi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi* 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 25, 119-136.
- Türkey, O., Yağcı, K. (2007). Turizm eğitimi alan Öğrencilerin Okulda ve Turizm Sektöründe "Öğrenme"lerinin Sektörden Ayrılma Eğilimlerine Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (4), 219- 246.
- Ural, A., Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve Spss ile Veri Analizi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ünlüöner, K. (2004). Turizm İşletmeciliği Öğretmenlik Programlarının Öğrenci Beklentileri ve Algılamaları Açısından Karşılaştırılması, (1998–1999 ve 2003–2004 Öğretim Yılları). *Ticaret Ve Turizm Eğitim Dergisi*, 1, 108–130.
- Yeşiltaş, M., Akdağ, G., Çeken, H., Gürlek, M. (2014). Kariyer Uyum Yetenekleri Turizm Sektörüne Bağlılığı Etkiler mi? Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilere Yönelik Bir Uygulama. *15 Ulusal Turizm Kongresi*, Ankara.
- Yılmaz, G. Ö. (2011). Lisans Düzeyinde Turist Rehberliği Eğitimi Alan Öğrencilerin Mesleğe Bakış Açılarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (26), 281-298.
- Yılmazdoğan, C. O., Seçilmiş, C., Çiçek, D. (2015). The Effect of Corporate Social Responsibility Perception on Tourism Students Intention to Work in Sector. *Procedia Economics and Finance*, 23, 1340-1346.
- Zengin, B., Şen, M. L., Solmaz, A. S. (2011). A Research on Sufficiency of University Education about Satisfaction of University Students Career Expectations. *Procedia Economics and Finance*, 24, 496- 504.

Mobile Marketing: Usage of Augmented Reality in Tourism

Mobil Pazarlama: Turizmde Artırılmış Gerçeklik Kullanımı

İbrahim İLHAN¹
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Evrim ÇELTEK²
Gaziosmapasa University

Abstract

The developing number of applications by smart devices provides an expanding diversity of travel-related services. In the most recent decade, marketers and advertisers have developed more innovative practices to attract consumers. One of these new marketing tools is augmented reality (AR) application with the smart technologies, which is considered as an advertising and new marketing communication instrument that increases awareness and helps get information. The use of augmented reality has unfolded across several sectors in recent years. One in every of the areas of wherever this technology will notice a possible use is that the tourism industry. AR is taken into account extremely vital for promoting in several industries; but, within the tourism industry there exist comparatively few researches and articles despite the very fact that tourism may fine benefit from the applications for these practices. Therefore this study aimed to seeks;

- 1) To identify the potentials of the AR applications within the tourism industry.
- 2) To identify the AR applications in several tourism businesses at the tourism industry from the attitude of promoting, for instance hotels, restaurants, museums and transportation.

Keywords: Smart Technologies, Augmented Reality, Mobile Communication, Mobile Marketing, Digital Marketing, Tourism Marketing.

Özet

Akıllı cihazlarla uygulanan çok sayıda uygulama seyahatle ilgili hizmetlerde genişleyen bir çeşitlilik sunmaktadır. Son on yılda, pazarlamacılar ve reklamcılar müşterileri çekmek için daha yenilikçi uygulamalar geliştirmişlerdir. Bu yeni pazarlama araçlarından biri farkındalığı artıran ve bilgi edinmede yardımcı olan, yeni bir reklam aracı ve pazarlama iletişimi aracı olarak kabul edilen, akıllı teknolojiler ile uygulanan artırılmış gerçeklik (AG) uygulamalarıdır. Artırılmış gerçeklik kullanımına son yıllarda birçok sektörlerde tanıklık

¹ Assistant Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Tourism Faculty, e-mail: ibrahim@nevsehir.edu.tr

² Assistant Professor, Goziosmanpasa University, Zile Dinçerler Tourism Business and Hospitality Management College, e-mail: evrimceltek@yahoo.com

edilmektedir. Bu teknolojinin kullanımına imkân sağlayan alanlardan biride turizm sektörüdür. AG çeşitli sektörlerde pazarlamada hayati öneme sahiptir ancak, turizm sektöründe bu uygulamalara yönelik çok az sayıda araştırma ve makale bulunmaktadır. Bu sebeple bu araştırma:

- 1) Turizm sektöründe AG uygulamalarının potansiyelini tanımlamayı,
- 2) Oteller, restoranlar, müzeler, ulaşım gibi çeşitli turizm sektörlerinde pazarlamada kullanılan AG uygulamalarını incelemeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Teknolojiler, Artırılmış Gerçeklik, Mobil İletişim, Mobil Pazarlama, Dijital Pazarlama, Turizm Pazarlaması.

Introduction

Technology in today's world has constantly been developing and even each different day a replacement technology is introduced to individuals. They are largely new tools or applications that ease people's life and are largely mobile, easy to use and multi-functional. Augmented reality is one of these technological advances, which will be benefited in numerous areas.

AR is a type of technology in computers generates images that are superimposed onto any surface to enhance the issue of concern. Augmented reality (AR) permits marketers to have a combination of the physical world and also the digital world, that allows each users and brands to attach so much before or throughout and when a product is purchased. AR might yet be used as a new way of ad in any written materials like tourism catalogues, brochures, pamphlets, flyers and then on. This implies that augmented reality might offer a much better understanding of what the client desires to buy, use or get pleasure from. It should be regarding accommodation, entertainment or even special events. Indeed, some services are underutilized in tourism and hospitality. During this sense, augmented reality systems additionally be used effectively as a particularly persuasive power and should also offer advantageous opportunities to promote services with success (Yovcheva et al, 2012).

AR is taken into account extremely vital for promoting in several industries; but within the tourism industry there exist comparatively few researches and articles despite the very fact that tourism may fine benefit from the applications for these practices. Therefore, the most purpose of the article is to supply an understanding of the qualities and potentials of AR as a promoting tool for the tourism industry.

Augmented Reality

Smart phones and various other mobile applications have been widely used, which has provided new ways that allow the tourism industry to connect their visitors during their travels. Indeed, the wide use of smart phones has led to more and more mobile applications (apps) in consumer technology (Eden and Gretzel, 2012), and respectively AR has become one of the new advertising and

marketing tools. AR had been used in many brands to appeal to customers and to improve customer commitment (Höllerer and Feiner, 2004).

With the help of AR, the users of smart phone and tablet computers point their built-in cameras on these devices at whatever object they want, which then generates a 3D video (Azuma, 1997; Linaza et al, 2012). This object may be a print advertisement or even a coffee cup at a well-known coffee shop. In other words, augmented reality allows businesses to combine the digital world with the real world. This extraordinary function is particularly appealing to younger tech-lovers who generally hesitate to use traditional advertising methods (Craig, 2013). AR, however, does not only look attractive to young population but also old population. This is well explained what ABI Research estimates about the market for augmented reality in the US: \$350 million in 2014, which is much higher than \$6 million in the US market in 2008 (Russell, 2012).

AR enables its users to take digital information such as a current photo and integrate it into a live stream video or into the real time, present environment of the user (Höllerer and Feiner, 2004; Craig, 2013; Berryman, 2012). The software developed for augmented reality is the source of all these possibilities. Smart phones with the AR will make use of GPS technology and the location of the users will be identified to determine the orientation of the device (Taylor, 2013).

AR applications are characterized as an overlay of computer graphics to the user's actual field of view (Haala and Böhm, 2003). In augmented reality technology, in very basic terms, reality and virtual world are enhanced or augmented, which assures the users experience the combination of both worlds (Carmigniani et al, 2011, www.vrs.org.uk, 2013).

By augmented reality, virtual images are generated by computers and these images could be superimposed onto physical objects in real time. In other words, virtual images are used to interact by the users in a smooth way (Billinghurst, 2002, Azuma, 1997).

Augmented reality is utilized in marketing and advertising sectors as a tool to enhance particular features of a product, which makes it more appealing to the customers and in return increases sales. In 1960s, the first AR like systems developed and yet in the early 1990s, augmented reality was considered as a technology and a separate research area from virtual reality in its own right (Craig, 2013).

An AR system basically has to accomplish three requirements. The first requirement is about the combination of real world and virtual world, which is actually the core requirement of AR. The second requirement covers issues regarding the separation of AR from mixed reality or mixed media, which is achieved by 3Ds. In other words, in AR, the real world must be registered in 3D

with virtual world. The third one requires AR to be interactive in real time. In other words, the system reacts to the users and can be updated in real time. Some off-line augmentations are already in use such as the computer graphics in movies but this last requirement actually makes AR distinctive from all off-line augmentations with all these features that it has (Wagner, 2007; Linaza et al, 2012).

AR used in many areas such as marketing, entertainment, sightseeing, tourism industry, fashion and medicine. For instance, in marketing, AR is utilized to present new products and thus attract prospective customers. A good example of this is Stella Artois, the brewing company. They utilize a phone application called Le Bar Guide and help people find pubs where they can buy Stella Artois products. Similarly, AR is used in gaming, entertainment and fashion. For instance, the November 2009 issue of Esquire was on AR. In addition to this, AR is used in museums to provide their customers with additional information about an object or current displays. Similar to museums, AR is used in sightseeing to provide information about a destination, a tourist attraction or the reconstructions of ruins in a particular place. Berryman (2012) states that AR is even used to provide "situated documentaries" that "narrate historical events that took place in the user's immediate area by overlaying 3-D graphics and sound on what the user sees and hears". Augmented reality is also used in many other areas such as games, military applications, advertising, marketing, sport, the arts, healthcare, architecture, construction, and entertainment as well as art, leisure and tourism and the workplace (Kounavis et al, 2012).

Challenges for Augmented Reality

The popularity and attractiveness of AR has increased recently. The primary reason for this is the growing use of smart phones that provide location-based services. Yet, there are still many challenges regarding the technology. First of all, AR is a technologically complex service. In addition, there are no standards for AR. This means that every single device and platform has to work for its own individual development because interoperability is not possible yet. Moreover, despite the fact that smart phones support the location-based services, they are not completely accurate in locating the device that is sought for augmented reality. Also, tall buildings may prevent the present GPS systems in smart phones from working properly (it may happen even indoors). More importantly than these technological complexities, augmented reality faces other difficulties as well. This may include privacy issues, ethical issues and user issues (Carmigniani et al, 2011; Berryman, 2012; Russell, 2012)

Handheld AR is believed to be appropriate for real life usage by regular end users such as customers and home users. However, it may not be applicable for other variations of AR setups. The handheld AR is a suitable mass-market interface provided that it meets the requirements below (Wagner, 2007): 1. *Low cost*: It must be affordable to be used anytime and anywhere, which will

therefore carry on the commerce of off-the-shelf devices. 2. *Robust and fool-proof*: AR system must be strong and fault-free so that inexperienced users may be able to use it without any supervising, which requires the development of software and hardware that are particularly designed for non-expert users as well as the creation of intuitive user interfaces (Höllerer and Feiner, 2004). 3. *Self-contained operation and networking support*: It is crucial to promote collaboration which helps release the full potential of AR applications and this can only be achieved by networking. On the other hand, users desire to use their devices at anytime and anyplace, which requires self-contained operation. This means that a successful system is the one, which makes use of networking capabilities, but at the same time is able to run standalone (Wagner, 2007). 4. *Tracking support*: High quality and commercial tracking solutions are successfully utilized in many AR research approaches and it is compatible with the fact that the primary requirement to any AR system is probably real-time tracking. However, for the masses, AR system should utilize simpler solutions, which support built-in device capabilities. 5. *Rapid prototyping*: Everyday new applications are created and new concepts are introduced; therefore, it is important for AR system to keep up with these advancements. 6. *Content creation*: Despite the fact that all users are immediately amazed when they are first introduced to AR system, but after this "amazement" phase is over, they demand practical benefits. In AR system, these practical benefits require a strong content creation channel. To achieve this, a seamless chain of tools that counts on industry standards are needed because getting data in a way into AR application is not enough for research (Carmigniani et al, 2011; Berryman, 2012; Russell, 2012; Wagner, 2007).

Three requirements should be fulfilled to boost the market. First of all, it should be socially acceptable. In other words, it should be subtle, distinctive and modest. Second is about providing natural interaction. This means that the users should be able to interact with the system in a natural manner. The last one is its being fashionably acceptable so that the users do not feel strange when they use the system (Santosa and Gook, 2012).

Augmented Reality Usage in Tourism Marketing

Smart phones provide services (either a GPS or a more advanced type of service) that help locate the device and at the same time the user at a particular place. Once smart phones receive data, a comparison is made between data from the camera and other data, generally image-based, reserved in the database. This process allows smart phones to identify or know what the built-in camera is pointed at. Sometimes, physical markers such as quick response (QR) codes on objects in a place cue augmented reality systems, which, then, retrieves data from a number of web-based sources, like Google, Twitter, Yelp, Flickr and a totally different source, to superimpose on that image (Berryman, 2012). Compatibility between the digital data and what the camera captures regarding the angle, the height etc. is required so that the final outcome

emerged will be meaningful to the users, which is called AR that provides more information than what the present reality offers. As illustrated above, smart phones are good examples of AR; however, various other systems, which, for example, use special glasses or goggles to display information, also exist (Höllerer and Feiner, 2004). Some systems may utilize wearable devices and some others are conducted by gestures. Systems using specialized contact lenses for the display of information are being developed. It is also possible to have systems operating indoors and outdoors and systems that can operate only in designated areas. Apart from all these systems that operate differently from each other, other systems, which may be beyond our imagination for the time being, will definitely be developed (Berryman, 2012, Vaughan, 2009).

AR allows the superimposition of digital content like online information, graphics or other images on real world in the way they are seen through a camera. Therefore, AR may be utilized highly in tourism industry. When tourists, for instance, point the built-in cameras on their smart phones or tablets to an augmented reality image of a product, they can easily access to interactive 2D or 3D visual superimpositions or video demonstrations of this product. These augmented images may be the cover or page of a magazine, billboards at a bus stop, a daily newspaper or any other things available in one's environment (Höllerer and Feiner, 2004; Craig, 2013; Berryman, 2012). In this sense, augmented reality is a functional system in satisfying the needs of tourists who desire to have easy access to more information, entertainment and guidance at any time and place they want, so it helps tourism businesses build strong connections with mobile consumers. AR aims at uniting the expectations of consumers with the digital strategy of brands in reality. This may occur even in the advertising phase or during the sales of the products. AR allows consumers to augment any available objects or images in their surrounding as long as they have a unique visual profile such as logos, catalogues or brochures in general as well as hotel catalogues or brochures, magazine covers or pages, posters, billboard, retail displays, business cards, signs, symbols, tickets and the like (Carmigniani et al, 2011; Berryman, 2012).

Considering all the opportunities it provides, AR may be very well utilized as a marketing tool in tourism industry. With the help of augmented reality systems, consumers find any information they want regarding their holiday plans. For instance, they can easily reach the previews of their target destination, hotels and restaurants as well as various other information, attractions or facilities about them (Höllerer and Feiner, 2004). These systems will help them have an idea of what a destination, hotel or restaurant offer and how the atmosphere is in a place and what might be the possible tourist attractions to visit, which actually helps them make their decisions. For instance, consumers may download the Starbucks Cup Magic application on their smart phones and they can point it to the cup they are holding, which will allow them to produce animations in seconds involving five different characters (an ice skater, a squirrel, a boy and his dog sledding and a fox), which are illustrated on the

coffee cups. They can also interact with these characters and even learn about special offers or send e-cards or e-gifts (Russell, 2012).

Augmented information systems not only merely provide valuable and crucial information about a tourist attraction or destination but also maximize their experience in their travels and offer entertainment opportunities as well (Kounavis et al, 2012). AR also has the capability to offer customized content and services to the all users including tourists according to their particular needs. In other words, augmented reality may function upon pre-requests and display content accordingly when tourists are visiting the sites in a destination. Because mobile augmented reality applications support the addition of new layers to their reality, an interactive and highly dynamic experience is achieved. In addition, tourists can also benefit from other facilities or services and adjust their navigation by the help of the commentary of the destinations or locations of their choice because these applications are mostly on mobile devices like smart phones or tablets with GPS functionalities (Carmigniani et al, 2011, Kounavis et al, 2012).

Tourists may use mobile AR applications for many things such as searching for information, sharing or exchanging information and useful tips as well as comments on a location or destination with a large network. Thus, connectivity among other users, in this case tourist, may be achieved and the sharing of experiences is enhanced (Russell, 2012). Furthermore, mobile AR applications can help tourists prevent themselves from information overload or irrelevant information by tailoring their needs and adjusting the settings of the applications they are using upon request. It is beneficial for tourists because a vast amount of information can be found about historical sites and museum exhibitions and it might be overwhelming to get the information they particularly seek for. Therefore, museums, heritage sites, cities and tourist professionals in general may organize and transmit information in layers or they may provide information upon request, i.e. according to the tailored needs of tourists with respect to their interests, age, occupation, information level and so forth. Personalizing their visit according to their wish, as a result, may maximize the enjoy they take from the trip and make it a remarkable experience (Carmigniani et al, Berryman, 2012).

Mobile AR applications can also be regarded as social applications because they enable the users to communicate in a large network. Therefore, it may be argued that applications that support the functions of augmented reality "must exploit the unique characteristics of mobile devices and mobility in order to enhance and enrich the interactions allowed" (Kounavis et al, 2012).

Finding destinations is not the only function that augmented reality. It is also used to display background information. For instance, Columbia University has developed a mobile AR restaurant guide, which provides an interface through which the users can reach a database of all restaurants in Morningside Heights,

New York City, via an overview 3D map. By using this guide, the users can make decisions among a number of options regarding their preferences. If the users have selected an establishment, they can reach further information via a popup window, which describes the restaurant briefly, displays the phone number and provides an image of the interior of the place. This popup window also allows the users have a look at the menu, read the reviews of the restaurant, if there is any, and visit the restaurant's website (Höllerer, and Feiner, 2004).

It is certain that such personal platforms would be appealing to direct marketing agencies. For instance, in tourism businesses, pedestrians could be offered virtual discount coupons. Similarly, relying on the users' individual profiles, virtual billboards could advertise products that are particularly attractive to a particular user. Moreover, on their eyewear, the users can view virtual 3D product prototypes. In such an information-rich environment, to secure the users from unwanted information augmented reality platforms would need to integrate filtering and management mechanisms (Höllerer, and Feiner, 2004).

Museums

Museums can have to be compelled to do everything they have interaction with their customer, through their displays, education and reaching programs, and by being as open as potential to what their audience desires. Museums round the world nowadays face the challenge of accelerating and maintaining traveler numbers, particularly with younger audiences. A fall in guests is seen by most as a negative outcome, each financially and in terms of wider social and academic impact. It will happen because of a variety of things; however one among the foremost vital is that museums will usually realize themselves competitive with the product of the industry that at its heart is within the business of telling a decent story.

Seeing outdoor areas in their historic context constitutes one vital application of augmented reality that native museums have embraced. An excellent example of this can be Clio, a non-profit, cooperative effort between college at Marshall University that's a crowdsourced geospatial guide to history and culture. Users will contribute to building the site by pinning images or videos of historic or cultural events to specific coordinates (Radsky, 2015). One trending augmented reality application centers on the conception of "re-creating" the initial, or exploitation data of paint and art conservation, also as digital imaging technology, to reconstruct paintings to their original state. As an example, comes together with Harvard's "Augmenting Rothko," the Vincent van Gogh museum Antwerp's "Van Gogh re-created," and also the church of Sant Climent de Taüll, have digitally reconstructed original works of art, permitting guests to examine the valuable design in its original condition (Radsky, 2015).

Museums might build interactive learning eventualities, which might remodel guests from passive viewers and readers into active actors and players. Within

the latter case, the educational method is far more practical. Museum curators will simply prepare custom-made eventualities appropriate for youngsters of various age teams. Moreover, such displays may be used not solely among a museum, however additionally during a college class (Wojciechowski et al, 2004:11).

AR is starting to create an effect on modern art. Examples embrace SFMOMA's art project that consists of projected creative styles onto the outside of their building, and "A Moment in Time" photography show that brought motion to still images with Aurasma's AR technology. There's no doubt that as artists continues to make augmented projects; art museums ought to adopt the technology simply to show their work (Radsky, 2015).

One of the foremost common target audiences for augmented reality applications are youngsters and younger students. In such cases, the most goal of AR is to show the historic, artistic, or scientific material during a fun and fascinating manner. The Samsung Digital Discovery Centre at the British museum focuses on "enabling youngsters to bring the world's history and cultures to life through advanced technology." The Science museum in London has developed an application that turns James May, one among the hosts of the favored BBC show "Top Gear," into a virtual museum guide, documented during this fascinating video that explores the goals and technology that went into making the appliance. Additionally, the invention Centre's augmented reality guide to the Parthenon gallery, "A Gift for Athena" was recognized at the 2015 Museums and the internet Conference. The Asian Art museum in San Francisco added seven AR enabled displays as a part of their 2013 Terracotta Warriors exhibition. In conjunction with celebrity guides, ancient Chinese armies, and Greek gods, it's maybe not shocking that dinosaurs, that never appear to stop wonderful youngsters or adults, became a primary action for augmented reality applications. Examples embrace The National museum of Natural History's "Skin and Bones" app, the Cincinnati museum Center's "Ultimate Dinosaurs" exhibition, and therefore the Royal Ontario Museum's arrange to bring these large reptiles back to life (if solely through the iPad screen) (Radsky, 2015).

The Cleveland Museum of Art and Bologna's Museum of Archeology are exploitation QR (Quick response) codes to try and do audio tours of their collections. The tour is for the new galleries: ancient near eastern, Greek, Roman, Egyptian art; Byzantine and medieval art; African art; and prints and drawings. Once the code has been scanned, the user is taken to a web version of the audio tour. The poster-sized art ads are in eleven completely different kiosk locations throughout Cleveland, together with little Italy and Tremont and smaller posters were placed thorough libraries and different public areas. The QR code takes art enthusiasts right to the museum's webpage, driving internet traffic and permitting tours to be detected right off the smartphone, promoting the new galleries. Smithsonian Natural History Museum used QR codes as a part of an exhibition on Neanderthals. The "MEanderthals" campaign's QR codes sent

users to a web site wherever that may transfer a photograph, see what they might have seemed like 30,000 years past, and share via Facebook and email. The Virginia museum of Fine Arts, in coordination with the Martin Agency, launched a campaign delivery along QR and AR. They have created areas in multiple cities across the East Coast and in thirty three Richmond Starbucks to act as virtual museums. Places like vacant tons or the streets of SoHo, are remodeled into art galleries exploitation QR codes that launch the AR app (using Layar) that "places" the art "on the wall" of the smartphone. People in New York and Washington, D.C. get to get pleasure from this exhibition as they walk down the streets of their town. To additional the QR cause, the print and out-of-home components used a portrait of Picasso created entirely of QR codes. Once a phone scans the QR image, it's re-directed to a landing page that includes Picasso's work and a call for participation to shop for tickets to the exhibition (Wheeler, 2011).

Accommodation Sector

AR can be a strong tool for any hotel's promoting campaign. The technology uses computer-generated sensory inputs to change the approach users understand their current atmosphere. By embedding "auras" (the business term for an augmented reality digital element) on physical objects, hotels will bridge the gap from their physical properties into guests' digital worlds. By exploitation of AR in hotels, the experience of the hotel guests is often improved. Hotel owners will have applications which may offer the guests with the direction to their hotel rooms once they sign in with the app. Options may be added which could be able to offer the guests with obtainable room services that they will determine exploitation their mobile devices within the reception (Cross, 2015). Employees' communication may well be created easier with AR. Presently AR headsets facilitate the military to speak with one another while not really talking. Similar techniques are often utilized in hotels (Wilson, 2014). Marriot Hotels had teamed up with Blippar and revealed an interactive advertisement within the wired magazine. The users of the application might scan the advertisement and see a video that showcased the innovations of the hotel's chains (Borison, 2013). Omni Hotels and Resorts created an application known as Omni Live that the users might transfer to check videos showing chefs at work within the kitchen, virtual tours and client reviews (Wilson, 2014b). The Hub hotel from Premier Inn, the U.K.'s largest lodging chain, is one in all the few properties that have incorporated the technology. Every hotel room at the property includes a wall map of the encompassing area. Customers will purpose their smartphone at the wall concerning and examining info about native points of interest. With the instance of the Hub in mind, hoteliers might probably use AR to boost brochures and different printed materials. Photos sitting at a hotel's bar or restaurant and having the ability purpose your device at the menu to check reviews and suggestions of varied offerings. Alternative sensible uses for the technology would be permitting guests to check the last time their room was cleansed, or a pop-up hotel map (<http://hospitalitytechnology.edgl.com>, 2015).

To assist find the proper hotel, the Hotels.com world among Wikitude provides not solely an AR view and placement of all obtainable hotels, however the graphic interface additionally clearly marks out the value client can pay for the evening, also as a star based mostly guest scoring system. Once guests have found a hotel that matches their criteria, clicking on the floating icon can point out hotel.com powered data together with the hotels. For power users who wish to check and distinction, the Hotels.com world additionally offers a listing view that lets quickly scroll up and down a list of hotels close to there. An easy tap on the list icon within the top navigation menu can add an extra layer on high of the AR view and present a listing of hotels around. This may be quite handy once guest has narrowed his/her decisions all the way down to 2 or 3 hotels and don't wish to spin and locate every individual hotel. Correspondingly the geographic location, guest may notice awesome range of Hotels.com choices around. For instance, if you're within the middle of Manhattan, there'll be literally many hotels around you. So as to more customize your experience, Wikitude have designed a filtering mechanism into the world. By clicking on the funnel icon within the top menu, will quickly and simply filter by value/price, user rating, and distance (www.wikitude.com, 2016).

Restaurants

In case of restaurants, you'll be able to have an interactive menu that comes alive once diners point their device's camera at any specific product. 3D photos of the dishes and drinks may be offered exploitation AR. Dining is a crucial a part of the hospitality business. Diners returning to the restaurants will have an interactive dining expertise with AR. They might be able to choose from totally different obtainable themes and customized their tables. AR might additionally facilitate in translating the language of a menu to those that the guests might browse simply. A multi-media menu might additionally offer them with the choice to check however a dish would seem like. Equipped with an AR application, guests will have the most effective eating experience (Wilson, 2014b). McDonald's has used AR in several ways in which in its numerous shops. Whereas there's a McMission AR application that lets users play mini puzzle games and win prizes. In Inamo restaurant in London, users will choose their table prime and customized with augmented reality. They're additionally able to order things from multimedia system menus and see live video-feed from the kitchen (Wilson, 2014b). Ordering healthy was next to not possible at the most restaurants before ERICSSON developed their interactive 3D AR menus. The application permits guests to look at pictures, ingredients, and nutritional info for any menu item. And it does translation for various languages. The FAST FOOD REALITY application projects restaurant locations and data over time period pictures. And there are maps too (Allen, 2016).

In order to incorporate families into its marketing strategy, Boston's Restaurant Bar launched a 3D AR game for the kids. The application keep the kids

entertained whilst allow the parents to enjoy a nice meal every time they visit the restaurant. Additionally, training activities are also available on the app to continue the relationship brand when the customers are not dining. *Vida e caffee*, a chain of high-end espresso and coffee franchises, has partnered with Atlantis; the app's name is "Discover Atlantis". With this application The Palm in Dubai and Dubai Tourism aimed to lure customers from their customers and form mutually beneficially partnerships. By using an interactive coffee cup sleeve augmented by Digital Narrative, a Layar Certified Partner, they provide customers a chance to win an all-expense-paid trip to Dubai. Customers buying a cup of coffee with the sleeve can scan it after downloading the free AR application. After scanning, they are exposed to a video about Atlantis and Dubai and given a chance to share the promotion on their social media profiles (www.credencys.com. 2014).

Transportation Sector

Transportation is one area wherever the utilization of AR has been seen to be over in hotels or restaurants. With AR, tourists will get the lot of required help after they are travel across a new country. With augmented displays, the navigation is often easier for the pedestrians furthermore as for those that are travel. Directional arrows and virtual ways will facilitate users to search out the correct direction to their desired destination through proper AR applications. In several places, buses have digital displays connected to the rear of the seats, which may be scanned exploitation an AR application and supply the travelers with interactive content (Wilson, 2014b).

The First Scotland AR application makes bus rides fascinating for the commuters in Aberdeen. With this application, users will see interactive videos from the digital displays that are connected to the rear of the seats. Users able to see info regarding the bus services; they will see theatre trailers and even purchase tickets by the application. *Departures Switzerland*: This is an AR application for transport in Switzerland. With the assistance of an AR browser, users are going to be able to get info regarding all the offered public transports within the area. Even time period info also will be provided to the users. *Tunnel Vision*: This application makes riding through the subway of New York town better. The subway map is employed by the app to point out fascinating information. Ranging from time period positions of trains to intriguing facts regarding the town, the AR application will offer different kinds of data to the users (Wilson, 2014b).

Music in the Sky: Air France 'Music in the Sky' is an application for iPhone and iPad that enables users to 'capture' new tracks by inform their devices upwards to the sky. The application uses an AR component in order that songs show up on the screen as very little dots with music notes within them. Users will then capture a song and add it to their play list. 'Music in the Sky' additionally options completely different tracks in every country; therefore frequent travelers will

discover additional music through the Air France Music mobile platform. In addition, users will take a look at their music data on the app to win “other suppressed tracks, concert tickets or maybe air tickets” by finding hidden games within the sky throughout bound times of the year (Mayasandra, 2012).

Lufthansa can create air travel even additional exciting than before with its AR application. Prospective travelers who have an interest to require a Lufthansa flight are ready to determine Premium Economy seats with this AR application. As claimed by the airline, this is a world’s first because it doesn't need any brand marker to activate the augmented content. No image or brand logo has to be scanned for activating the application. The app provides the purchasers with a full new approach of checking out the top quality of the business class service of this airline. Users have to be compelled to transfer the app in their mobile devices. Once that's done, they're prompted to urge a paper and pen and to “draw one thing that flies”. Even any doodle that has respectable distinction also will work. The users will then use the Lufthansa AR app in their phone and scan their drawing. They're going to be ready to see an augmented reality Premium Economy come back to life on their screens. The app has been developed by the digital agency Space. The concept behind the creation of this app is to market the fifty percent further legroom that the travelers of Premium Economy seats can get. This AR app can permit the users to rotate the chair to look at the varied options and additional area is even stuffed up with virtual reality objects like cricket balls. (Wilson, 2014a)

Airline smartphone applications are starting to branch into new areas, with Qantas the most recent to do with devoted product for its frequent fliers. The Australian carrier launched the Frequent Flyer iPhone application as an on-the-road account management system for loyal customers, permitting them to hold out a string of tasks far from the standard search and booking of flights. Maybe the foremost the numerous (and playful) part of the app is that the use of an augmented reality system to spot local shops wherever users will redeem loyalty points. The system additionally includes a product guide, illustrating and description differing kinds of commodity out there to passengers, also as varied tools to manage points and private profile. A flight search system is additionally contained inside the application, though booking should occur on the present Qantas mobile web site. Different partners enclosed within the system cover accommodation, restaurants, car rent, shopping facilities (May, 2010).

GVK Chhatrapati Shivaji International airport (CSIA) treated with the varied services aided by the AR technology. So as to up the ante of passenger experience, the airport has recently launched a new smartphone application that includes variety of advanced features. With uses of AR technology, that provides passengers with info on near facilities as they walk through the terminal, is that the one that stands out this airport from the other airports in India (Harshad, 2015). With use of this application, passengers will choose their flight on the app and prefer to receive push notifications regarding their specific flight. A

combination of Indoor Atlas and iBeacon technologies provides the platform for the magnetically modeled indoor maps. Interestingly, this is the very first time that iBeacons are installed in an Indian airport (Sharma, 2015). With this technology, airlines will simply provide passengers, indoor directions, walk times to gates, lounge access, alerts about boarding. This technology are going to be enabling more effective communication for the airport – Passengers as airport currently is aware of wherever a traveler is before sending info (Patankar, 2015).

Called Mumbai T2, the application is India's first-ever indoor navigation application with AR feature to guide a traveler through the terminal building. Once the flight number is keyed in, the application can offer constant info on the relevant flight, together with details like delays, change in boarding gates and boarding time. The application uses technology that makes magnetically modelled maps and provides location-based info to the traveler exploitation their 3G connections or free Wi-Fi services obtainable at the airport. With the Mumbai T2 app, travelers will design their own customized experiential tour with one click (Sharma, 2015).

AR browser is an incredible 3D navigator to assist to achieve the placement simply. Hold the smartphone upright and look around with the camera to look at restaurants, hotels, landmarks, cinemas and different geotagged entries. Floating image balloons on screen show info of the chosen image. Hold it horizontally to modify to Google Maps to point out the position and pin it to look at it later or notice the parked vehicle. Integrated Facebook, Twitter and Flickr let share and store location photos.

Conclusions and Suggestions

A number of applications are developed based on the augmented reality. Today, several augmented reality applications are discharged as pilot applications or research projects and a few of them are commercially utilized in tourism business. The aim of this study was to explore the promoting advantages of current business AR applications in tourism business. The results of the study discovered that current AR applications: 1) offer access to location-based info that's relevant to the close to surroundings of tourists, 2) create it potential to access the varied contents, that are well-timed and updated, (3) have flexibility in delivering texts, videos, or pictures and 4) give interactive further explanations that are integrated with map-based services and extra info, 5) enable advertising and promoting tourism businesses.

The users' travel experience may be improved via augmented reality applications because they can reach any real time information about a location, what that location offers and what commentary other visitors have made about it. Moreover, the users may view the simulations of events, places and objects in history by delivering them into the scene they are viewing. Not only visual but

also audio information may be gained via augmented applications, which announce the features of a site of their interest as they become visible to the users.

Markerless AR technology offers an alternate to printed tourism guides, identifying points of interest, attractions, places to eat, transport links, directions etc. This info will be perpetually updated and superimposed with further pictures, ratings and reviews. This enables guests to create up to date informed choices on accommodation, eating, points of interest etc. then upload their own updates and experiences also for the advantages of different guests. Markerless AR has additionally been accustomed recreate historic events, architecture, characters and landscapes, augmenting a visitors real world view with overlaid 2D or 3D pictures, sound, simulations or video content in fact all this may greatly enhance your visitors' experience (DTBF, 2013).

Augmented reality delivers tourist info in several languages relating to accommodation, dining, the city's nightlife and sightseeing. Moreover, augmented reality provides tourists with customized content and services that they're fascinated by. With the assistance of AR, tourists produce their favorite lists and will use these lists later. AR applications enable tourists to explore the destinations, cities, museums, and historical places by adding new layers to their reality, so leading to a new interactive and extremely dynamic experience. AR permits tourists to share their experiences on social networks. As a result, a tourism business, destination, town or museum might be marketed on social networks via the items tourists share there.

AR is particularly beneficial for museums, heritage sites, cities and tourist professionals because it is possible to organize and transmit information in layers. The information can also be organized according to the users' requests, which suggests that the users' background; interest, age, occupation and other characteristics may be used to organize the information. Thus, tourists can get customized services according to their preferences and expectations, which maximize satisfaction they get from their visit (Kounavis et al, 2012).

There are some obstacles of this technology that is stopping its probable mass adoption within the tourism business. The shortage of information and development may be a significant disadvantage. AR remains considered to be in its experimental stage. Roaming charges that the users of the application need to bear whereas accessing the knowledge may also could be a downside. There's additionally a problem for travelers to run out of their battery. This makes them rely on paper-based systems to understand about transit locations, timings, and more. The matter lies between price and power. Even if AR is obtainable in mobile devices, still to comprehend the particular potential of this technology, power is needed and to get that power, high price is to be borne (Wilson, 2014b).

What is sure is that the smartphone population is rising, and with this, the amount of process power is just too. Additionally a lot of consumers are carrying phones capable of displaying AR, and once an application is downloaded and that they have scanned their initial code, they're much more receptive to future appearances of a code - driven by curiosity. As long because the resulting augmented content remains participating and innovative, customers will definitely adopt AR as a new and fun twist to conventional promoting and services (Azuma et al. 2001).

References

- Allen, A., (2016). Restaurant marketing ideas: 10 examples of augmented reality, Retrieved 20.01.2016 from <http://aaronallen.com/blog/restaurant-marketing/augmented-reality>
- Azuma, R.; Baillot, Y.; Behringer, R.; Feiner, S.; Julier, S. & Macintyre, B., (2001). Recent advances in augmented reality. *IEEE Computer Graphics and Applications*, 21 (6), 34-47.
- Azuma, R.T., (1997). A survey of augmented reality. *Teleoperators and Virtual Environment*, 6(4), 355-385.
- Berryman, D. R., (2012). Augmented reality: A review. *Medical Reference Services Quarterly*, 31(2), 212-218, DOI: 10.1080/02763869.2012.670604.
- Billinghurst. M., (2002). Augmented Reality in Education. *New Horizons for Learning*. Retrieved 20.04.2014 from http://www.it.civil.aau.dk/it/education/reports/ar_edu.pdf. 2002.
- Borison, R., (2013). Marriott Hotels reimagines travel with augmented reality. Retrieved 20.12.2015 from <http://www.mobilemarketer.com/cms/news/software-technology/16391.html>.
- Carmigniani, J., Furht, B., Anisetti, M., Ceravolo, P., Damiani, E., & Ivkovic, M., (2011). Augmented reality technologies, systems and applications. *Multimedia Tools and Applications*, 51(1), 341-477.
- Craig, A. B., (2013). *Understanding augmented reality, concepts and applications*. 1st Edition, Imprint: Morgan Kaufmann, ISBN: 9780240824086
- Cross, D., (2015). Creative Ways Hotels Can Use Augmented Reality, Retrieved 20.12.2015 from <http://www.youvisit.com/virtual-tours/blog/how-can-hotels-use-augmented-reality/>.
- Dtbf., (2013). What is augmented reality and how can you use it? *Digital Tourism Business*
- Eden, H. K., & Gretzel, U., (2012). A taxonomy of mobile applications in tourism. *E-Review of Tourism Research (eRTR)*, 10 (2).
- Haala, N., & Böhm, J., (2003). A multi-sensor system for positioning in urban environments. *ISPRS Journal of Photogrammetry & Remote Sensing* 58 (2003) 31-42.

- Harshad, P., (2015). GVK to improve your air travel experience with Augmented Reality on Airport. Retrieved 20.01.2016 from <http://www.bumblebeehub.com/2015/11/gvk-to-improve-your-air-travel-experience-with-augmented-reality-on-airport/>
- Höllerer, T. H., & Feiner, S. K., (2004). Mobile Augmented Reality. Telegeoinformatics: Location-Based Computing and Services. Editors. H. Karimi and A. Hammad. Taylor & Francis Books Ltd.,
- <http://en.wikipedia.org>, (2014). QR code. Retrieved 10.05.2014 from http://en.wikipedia.org/wiki/QR_code.
- <http://hospitalitytechnology.edgl.com>, (2015). How-Hotels-Are-Using-Beacons-and-Augmented Reality. Retrieved 20.12.2015 from <http://hospitalitytechnology.edgl.com/news/How-Hotels-Are-Using-Beacons-and-Augmented-Reality103717>
- Kounavis, C. D., Kasimati, A. E., & Zamani, E. D., (2012). Enhancing the tourism experience through mobile augmented reality: challenges and prospects. *International Journal of Engineering Business Management*, 4(2012). DOI: 10.5772/51644.
- Linaza, M., Marimon, D., Carrasco, P., Alvarez, R., Montesa, J., Aguilar, S. R., & Diez, G., (2012). Evaluation of mobile augmented reality applications for tourism destinations. In: Fuchs, M., Ricci, F., and Cantoni, L. eds. *Information and Communication Technologies in Tourism 2012*, Springer-Verlag/Wien.
- May, K., (2010). Qantas unveils app for frequent flyers, adds augmented reality. Retrieved 20.01.2016 from <http://www.tnooz.com/article/qantas-unveils-app-for-frequent-flyers-adds-augmented-reality/>
- Mayasandra, V., (2012). Air France app lets music fans 'capture' songs in the sky with their mobile phone. Retrieved 20.01.2016 from <http://www.airlinetrends.com/tag/augmented-reality/>
- Radsky, A., (2015). Where History Comes Alive: Augmented Reality in Museums. Retrieved 20.12.2015 from <https://medium.com/synapse/where-history-comes-alive-augmented-reality-in-museums-64a81825b799#.nwwtik4gi>.
- Russell, H., (2013). How augmented-reality ads could change everything. Retrieved 15.12.2013 from: http://news.cnet.com/8301-1023_3-57591998-93/how-augmented-reality-ads-could-change-everything/
- Russell, M., (2012). 11 Amazing augmented reality ads. Retrieved 10.05.2014, from <http://www.businessinsider.com/11-amazing-augmented-reality-ads-2012-1?op=1>.
- Santosa, M., & Gook, L. B., (2012). ARkanoid: Development of 3D game and handheld augmented reality. *International Journal Of Computational Engineering Research*, 2(4).
- Sharma, K., (2015). First time in India: An airport uses augmented reality & ibeacons to improve passenger experience. Retrieved 20.01.2016 from <http://www.indianweb2.com/2015/11/26/first-time-in-ger-experience/>
- Taylor, B., (2013). Augmented reality applications – from the consumer to the business. Retrieved 07.04.2014, from <http://www.creativeguerrillamarketing.com/augmented->

- reality/augmented-reality-applications-from the -consumer-to-the-business/.
- Vaughan-Nichols, S.J. (2009). Augmented reality: No longer a novelty. *Computer* 42 (12), 19–22.
- Wagner, D., (2007). Handheld augmented reality. (Unpublished master's thesis) Graz University of Technology Institute for Computer Graphics and Vision, Austria.
- Wheeler, J., (2011). QR codes in museums. Retrieved 20.04.2014 from <http://www.themobilists.com/2011/08/30/qr-codes-in-museums/>
- Wilson, B., (2014a). Air travel becomes exciting with Lufthansa augmented reality App. Retrieved 20.01.2016 from <http://www.augmentedrealitytrends.com/ar-app/lufthansa>. Html
- Wilson, B., (2014b). How augmented reality can revolutionize the hospitality industry. Retrieved 20.12.2015 from <http://www.augmentedrealitytrends.com/augmented-reality/hospitality-industry.html>.
- Wojciechowski, R., Walczak, K., White, M., & Cellary, W., (2004). Building virtual and augmented reality museum exhibitions. In *Proceedings of the 9th international conference on 3D web technology* (pp. 135–144).
- www.credencys.com. (2014). The role of augmented reality in a restaurant's prosperity. Retrieved 20.01.2016 from <http://www.credencys.com/blog/the-role-of-augmented-reality-in-a-restaurants-prosperity.html>
- www.vrs.org.uk., (2013). What is augmented reality? Retrieved 10.06.2013 from <http://www.vrs.org.uk/augmented-reality/index.html>.
- www.wikitudo.com., (2016). Finding Hotels in Augmented Reality. Retrieved 03.02.2016 from <http://www.wikitudo.com/showcases/hotelscom/>
- Yovcheva, Z., Buhalis, D., & Gatzidis, C., (2012). Overview of smartphone augmented reality applications for tourism. *e-Review of Tourism Research (eRTR)*, 10(2), Retrieved from: <http://ertr.tamu.edu>.

¹ QR code (abbreviated from Quick Response Code) is the trademark for a type of matrix barcode (or two-dimensional barcode) which is an optically machine-readable label that is attached to an item and records information related to that item. The information encoded by a QR code may be made up of four standardized types ("modes") of data (numeric, alphanumeric, byte / binary, Kanji) or, through supported extensions, virtually any type of data. As a result, the QR code has become a focus of advertising strategy, since it provides quick and effortless access to the brand's website. QR codes are now (as of 2012) used over a much wider range of applications, including commercial tracking, entertainment and transport ticketing, product/loyalty marketing. For example, restaurant couponing where a company's discounted and percent discount can be captured using a QR code decoder which is a mobile app, or hotel's information such as address and related information alongside its alpha-numeric text data as can be seen in Yellow Pages directory (<http://en.wikipedia.org>, 2014). Augmented Reality (AR) is the concept of superimposing digital content (such as online information and graphics) on top of a view of the real world, as seen through a camera. Consumers simply use their

smartphone or tablet's camera and a mobile app to scan a brand's augmented reality image whether it's a magazine's cover/page, a bus stop billboard, a newspaper, or any other point of entry to gain access to interactive 2D or 3D visual overlays and even video demos of new products (<http://en.wikipedia.org.>, 2014).

Attitudes of Students Studying In Health Related Departments towards the Elderly

Sağlıkla İlgili Bölümlerde Okuyan Öğrencilerin Yaşlılara Yönelik Tutumları

Sercan Özbek YAZICI¹
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Işıl KALAYCI²
Süleyman Demirel Üniversitesi
Esin KAYA³
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Ayşe TEKİN⁴
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Abstract

Negative attitudes towards the elderly may cause decreases in quality health service provided to the elderly. In the study, the aim was to determine attitudes of students studying in health related departments towards the elderly and relationships between the attitudes and various variables were analyzed.

In a descriptive study, the sample included nursing, physiotherapy, and elderly care students. Kogan's attitude towards old people scale (KAOP) was used to measure attitudes towards the elderly and Stanley Coopersmith Self Esteem Inventory (SEI) was used to assess the level of students' self-esteem.

The KOAP mean attitude score of the students was 125.6 ± 14.38 and the students had slightly positive attitudes towards the elderly. Students who were at the age of 20 or over and who were living in the city showed more positive attitudes. The students of the Elderly Care Department had the lowest mean score and there was a significant difference between mean KAOP scores of students at Nursing and Elderly Care Department. Also, weak positive correlation was found between the KAOP and SEI mean scores of students.

The results implies that the students are required to enhance their positive attitudes towards the elderly. Therefore, students should be provided a training program that improves the positive attitudes.

Key Words: Attitude, Education, Elderly, Student

¹ Yrd.Doç.Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Beslenme ve Diyetetik Bölümü,
E-mail: sozbek@mehmetakif.edu.tr

² Öğr.Gör.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü,
E-mail: isilkalayci@sdu.edu.tr

³ Öğr.Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü,
E-mail: ekaya@mehmetakif.edu.tr

⁴ Öğr.Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü,
E-mail: aysetekin@mehmetakif.edu.tr

Özet

Yaşlılara yönelik negatif tutumlar sağlık hizmetinin kalitesinde azalmaya neden olabilir. Bu çalışmada sağlıkla ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin yaşlılara yönelik tutumlarının ve bu tutumların çeşitli değişkenlerle ilişkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Tanımlayıcı tipteki bu çalışmada, örneklem hemşirelik, fizyoterapi ve yaşlı bakım bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaşlılara yönelik tutumlarını ölçmek için Kogan'ın Yaşlılara Yönelik Tutum Ölçeği (KAOP) kullanılırken, öğrencilerin benlik saygıları Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği (SEI) ile değerlendirildi.

Çalışmada, öğrencilerin KOAP toplam puan ortalaması 125.6 ± 14.38 'dir ve yaşlılara yönelik zayıf bir pozitif tutuma sahip oldukları bulundu. 20 yaş ve üzeri olan ve şehirde yaşayan öğrenciler daha pozitif bir tutum gösterdi. Yaşlı bakım bölümünde okuyan öğrenciler en düşük puan ortalamasına sahipti ve hemşirelik öğrencileri ile aralarında anlamlı bir fark vardı. Aynı zamanda, KOAP ve SEI puan ortalamaları arasında zayıf pozitif bir ilişki bulundu.

Elde edilen sonuçlar yaşlılara yönelik öğrencilerin pozitif tutumlarının artırılması gerektiğini göstermektedir. Bu amaçla öğrencilere tutumları geliştiren eğitim programları sağlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tutum, Eğitim, Yaşlı, Öğrenci

Introduction

In Turkey, the elderly population is increasing at a higher speed than that of other age groups as is the case all over the world. In 2013, while the growth rate of total population was 13.7‰, growth rate of elderly population was almost triple with 36.2‰. The proportion of those aged 65 years or over was 7.7% and it is expected that this proportion will rise to 10.2% in 2023 (TUIK, 2013). This increase in the elderly population has brought about new insights and goals in issues related to the elderly in all areas of life.

Aging is a biological process affecting the whole organism and causing some physiological and anatomical changes in individuals. Because of the changes, the rate of chronic diseases and tendency to illnesses is increased and old people are more frequent users of hospitals (Leung, 2011). This situation reveals the need for continuous improvement of quality of life and care as well as providing appropriate treatment for the elderly. Thus, educational standards should be raised to prepare health professionals who can determine risks and health problems peculiar to aging. For this purpose, The Elderly Care Department has been established in universities, geriatric and gerontology courses have begun to be more important in health related departments and geriatric/gerontology courses have been organized for working health professionals in recent years in Turkey. These developments indicate that awareness about aging and the elderly is raised.

However, it is still insufficient to meet the need of trained professionals in the field of geriatrics and gerontology.

Health care professionals have an important role in the determination of the quality of health care (Yen et al., 2009). Negative attitudes towards the elderly and aging may cause decreases in efficiency and quality health service provided to the elderly (Chung et al., 2003). For this reason, attitudes of health care professionals and students should be identified to enhance the quality of

health care for old people and to develop new educational strategies that promote positive attitudes toward the elderly and knowledge on aging.

During the past 50 years, there has been increasing interest on identification of attitudes of health care professionals and students towards the elderly. But the results from studies on attitudes are controversial. Doherty et al. (2011) have reported that nurses and students have positive attitudes towards old people. Conversely, negative attitudes were noted by Kearney et al., (2000). It is known that attitudes are affected by personal and environmental factors such as past life of the individual, education level and cultural values (İnceoğlu, 2010). Thus, the studies have focused on various variables such as personal characteristics, education and experience with the elderly to identify predictors of positive attitudes. Some researchers have reported that positive attitudes were related to age, gender, work experience, and living experience with the elderly (Leung et al., 2011; Usta Yıldırım et al., 2012). However, the same correlation wasn't suggested in other studies evaluating attitudes towards the elderly (Kearney et al., 2000; Lee, 2009). As is known, lack of knowledge about a particular population may result in negative attitudes. In the same way, previous studies have indicated that education level and knowledge on aging and the elderly is a significant factor influencing attitudes toward the elderly (Soderhamn et al., 2001; Hweidi Al-Obeisat, 2006; Lambrinou et al., 2009; Bleijenberg et al., 2012).

Another factor that may affect health care professionals' attitudes towards the elderly is their self-esteem. Self-esteem expresses an attitude of approval or disapproval towards oneself (Coopersmith 1986). Level of self-esteem affects all aspects of a person's life such as personal satisfaction, social relationships, academic achievement, and behaviors (Goodson et al., 2006). There's a strong job satisfaction/self-esteem relationship and people with high self-esteem tend to have positive attitudes about themselves and others (Barnoy et al., 2008). High self-esteem is an essential for health care professionals to have a therapeutic relationship with a patient and to provide quality care (Hamoud et al., 2011; Dimitriadou et al., 2014). Therefore, it can be expected that students with high self-esteem may have more positive attitudes toward the elderly.

The changes in feeling, experience and knowledge may have an effect on the individual's attitudes. It means that education can change attitudes (İnceoğlu, 2010). Likewise, self-esteem contributes to the formation of attitudes and behavior (Dimitriadou et al., 2014) and education plays an important role in the development of professional image and self-esteem (Öhlen and Segesten, 1998).

The aim of this study was to determine attitudes towards the elderly of the students trained in the Department of Nursing, Elderly Care, and Physical Therapy and Rehabilitation. In addition, relationships between the attitudes and various variables such as personal characteristics and students' self-esteem were analyzed.

Methods

A descriptive correlation design was used to determine students' attitudes towards the elderly. The research was conducted at The Health Science Faculty (Nursing and Physical Therapy and Rehabilitation Departments), and Health Services Vocational School (Elderly Care Department) of XXXXX University, in the 2013–2014 academic year spring semester after obtaining permission from the relevant authorities of the University and students.

In the research, sampling was not done and it was aimed to reach all students (n=867) who attended the departments. Two hundred sixty (260) of the students failed to participate because of such reasons as illness, absenteeism, registration on hold and unwillingness. 79 questionnaires were excluded from the analysis due to missing data. Therefore, the research was conducted with the remaining 310 Nursing, 172 Physiotherapy and 46 Elderly Care students for the total of 528 students. All the students were informed about the study and verbal consent of the students were obtained.

Instruments

Three forms were utilized as data collection tools: (1) "Personal Information Form" aimed at the determination of students' personal and family characteristics and some variables were categorized by two groups of age (younger vs. older than 20 years old), parents' education level, and income; (2) "Coopersmith Self Esteem Inventory" (SEI) aimed at determining the level of self-esteem; (3) "The Kogan's attitude towards old people scale" (KAOP) aimed at determining students' attitudes towards the elderly.

The Coopersmith Self Esteem Inventory (SEI) developed by Stanley Smith (1986) is a 25-item self-rating instrument with a 2-point rating scale (Coopersmith 1986). It was adapted to Turkish by Turan and Tufan (1987). The scores can range from 0 to 100. Self-esteem does not have a certain limit. As it was reported, the scores obtained below the mean indicate low self-esteem, and those above indicate high self-esteem (Turan and Tufan, 1987).

In the study, attitudes of students towards the elderly were measured using Kogan's Scale (Kogan, 1961). The Scale was translated into Turkish, and its validity and reliability were studied by Erdemir et al. (2011). The necessary permission was obtained from the authors. The scale is a self-administered questionnaire and assesses attitudes towards the elderly with respect to norms and individual differences, stereotypes and misconceptions. The KAOP was developed by Nathan Kogan in 1961. Kogan's scale is the most commonly used instrument in the literature (Baker, 2005; Liu, 2012). The KAOP consists of 34 items regarding old people. The scale contains one set of 17 items expressing negative statements (KAOP⁻) and a second set of 17 items expressing positive statements (KAOP⁺) about old people. For the present research, the negative and positive items were placed in random order on the questionnaire. The scale is designed as a summed Likert attitude scale on six-point response categories that ranges from 1 (strongly disagree) to 6 (strongly agree). These categories were scored 1, 2, 3, 5 and 6, respectively, with a score of 4 assigned in the rare case of failure to respond to an item. To obtain a positive item score, the

summing of the positive items is calculated separately from the negative items. A higher score on the positive scale indicates favorable attitudes. The negative statements are reversed to obtain the total score and lower scores indicate unfavorable attitudes. The possible total score was between 34 and 204. Higher total scores indicated a more positive attitude towards the elderly. A score of 102 is considered a neutral attitude (Kearney et al., 2000). The Cronbach's alpha was found to be 0.84 for the Turkish version.

Analysis of The Data

The data were analyzed using SPSS. Students' attitudes were identified using descriptive statistics. The effects of students' characteristics on their attitudes towards the elderly were examined by using the t test and ANOVA (Tukey test in Post Hoc evaluation). Furthermore, the Pearson's correlation coefficient was used to test the relationship between students' self-esteem levels and attitudes towards the elderly. A difference was deemed statistically significant for p-values less than 0.05.

Results

Five hundred and twenty-eight participants (60.9%) out of 867 fully completed the questionnaire. Of the all participants, 58.71% were nursing students, 32.57% were physiotherapy students and 8.72% were elderly care student. Students' age ranged from 18 to 32 years with mean age of 22.05 ± 1.91 years old. The majority of the participants were female (69.1%), 89% had a nuclear family type, and 60.7% were from families that lived in the city. Also, we found that 36.6% of the students' mothers and 44.7% of their fathers' education level were high school and/or over and 40.5% had an income that was equal to expenditure. Personal and family characteristics of the students are presented in Table 1.

Table 1: Effect of the health care students and their families' characteristics and score of their self-esteem and attitudes toward elderly

Personal characteristics	N (%)	Self-esteem scores Mean- SD	Attitude (KOAP total scores)Mean- SD
Age ≤20	239 (45.3)	73.6±14.28	124.4±12.57
>20	289 (54.7)	73.5±13.52	127.02±16.21
p		0.970	0.037*
Gender Female	365 (69.1)	74.3±13.30	126.1±15.01
Males	163 (30.9)	71.9±14.92	124.2±12.80
p		0.060	0.129
Graduated high school type	93 (17.6)	73.6±13.43	126.1±14.18
Vocational School	435 (82.4)	73.6 ±13.96	125.4 ±14.43
Others		0.996	0.715
p			

Family' living place			
City	232 (43.9)	74.6±14.20	127.1±14.77
Other (district, village, town)	296 (56.1)	72.7±13.55	124.4±13.97
p		0.134	0.032*
Family type			
Nuclear Family	427 (80.9)	74.1±14.17	125.0±14.2
Extended family	79 (15)	70.2±12.95	125.7±14.2
Single Parent Family	22 (4.1)	75.8±9.10	126.5±17.6
p		0.059	0.893
Income level			
Less than expenditure	70 (13.1)	73.8±13.19	125.8±15.12
Equal to expenditure	215 (40.5)	72.9±13.49	125.6±14.23
More than expenditure	245(46.4)	73.2±14.61	125.2±13.49
p		0.599	0.646
Father Education level			
< High school	292(55.3)	73.6±13.72	126.1±14.39
≥ High school	236(44.7)	73.5±14.05	125.0±14.37
p		0.974	0.400
Mother Education level			
< High school	335 (63.4)	73.4±13.4 2	126.4±14.27
≥ High school	193 (36.6)	73.8±14.6 1	124.1±14.49
p		0.777	0.087
Father occupation			
Officer	139 (26.3)	72.3±15.15	126.0±13.63
Farmer	86 (16.3)	73.3±13.35	127.1±14.77
Retired	106 (20.1)	75.9±12.48	127.0±15.37
Tradesman	79 (15)	71.1±12.76	123.5±14.15
Worker	118 (22.3)	74.9±14.26	123.8±14.09
p		0.097	0.233
Mather occupation			
Officer	31 (5.9)	73.1 ±16.45	126.2±15.52
Retired	34 (6.4)	74.2±12.34	125.6±14.29
Tradesman	13 (2.5)	73.1±12.61	128.5±15.44
Worker	23 (4.4)	70.5±15.57	123.7±14.98
Housewife	427 (80.8)	73.9±13.67	124.4±14.25
p		0.114	0.841
Departments			
Nursing	310 (58.7)	73.3±13.95	126.8±15.48
Physical Therapy and Rehabilitation	172 (32.6)	74.5±13.39	124.4±12.76
Elderly Care	46 (8.7)	72.3±14.99	121.8±11.31
p		0.502	0.040*

Year in school			
1. year	154 (29.2)	73.2±14.34	124.5±15.41
2. year	134 (25.4)	74.0±13.98	127.7±16.05
3. year	122(23.1)	74.3±13.095	125.8±12.95
4. year	118 (22.3)	72.7±13.95	124.3±12.10
p		0.791	0.184
Total	528 (100)	73.6±13.81	1256±14.38

*p<0.05

This study examined the students' attitudes and level of self-esteem. We found that the KOAP mean attitude score was 125.6 ± 14.38. The score indicates a favorable and slightly positive attitude towards the elderly (KAOP score above 102). Also, the mean self-esteem score was found as 73.6 ± 13.81 and it can be suggested that the student' levels of self-esteem were high. The students' SEI scores were compared with personal characteristics such as age, gender, but the difference was not found to be statistically significant (p > 0.05) The effects of personal characteristics on students' attitudes towards elders and students' self-esteem are presented in Table 1.

Table 2: KOAP Total, Positive and negative item mean score of students based on classes

VARIABLES	YEAR OF STUDY				F	P
	1. year (n:154) (29.2%)	2. year (n:134) (25.4%)	3. year (n:122) (23.1%)	4. year* (n:118) (22.3%)		
KOAP+ Mean ±SD	65.2±9.85	67.9±9.43	65.6±8.71	64.2±10.51	.634	.594
KOAP- Mean ±SD	59.3±11.33	59.8±10.59	60.2±9.43	60.1±9.84	.680	.172
Total KOAP	124.5±15.41	127.7±16.0	125.8±12.93	124.3±12.1		.184

* Second year students of Elderly Care Department were included in this group (because they are in final year)

Table 3: KOAP Positive and negative item mean score of students based on the departments.

VARIABLES	DEPARTMENTS			F	P
	Nursing	Physical Therapy and Rehabilitation	Elderly Care		
KOAP+ Mean ±SD	65.1±9.71	65.2±8.45	66.1±10.51	.343	.710
KOAP- Mean ±SD	61.5±9.53	59.1±9.72	55.6±11.13	2.377	.095
Total KOAP	126.7±15.48	124.4±12.76	121.8±11.31	3.237	.040*

*p<0.05

The KAOP mean attitude scores were compared with personal characteristics using independent samples t-tests for variables dichotomized and one-way ANOVA test. Two characteristics significantly affected the students' attitudes towards the elderly: age and living in the city. Students were divided into two age groups and analysis by age groups indicated that there was an effect of age for negative attitudes towards the elderly, with students under 20 years of age ($P < 0.05$). Also, it was found that the attitude scores of students who lived in cities were higher than the others ($P < 0.05$). In terms of gender, the study findings indicated that female students had more positive attitude scores towards the elderly compared with male students, but the difference between the scores was not statistically significant ($p > 0.05$). However, family type, income, parents' education and occupation, and graduated high school type of students did not noticeably affect student' attitudes towards the elderly (Table 1). In addition to the total mean scores, the negative (KAOP-) and positive (KAOP+) item means of KAOP were scored and summed separately for comparison with variables. When examined based on class level, results indicated that there were no significant differences for all KAOP variables (negative, positive and total mean scores), although KAOP mean score was the highest for second class (Table 2). According to departments, students of Elderly Care Department had the lowest mean and there was a significant difference between KAOP mean scores of students of Nursing Department and Elderly Care Department. Also, students of Elderly Care Department had the lowest negative item score but not at a statistically significant level. For the positive item scores, all the departments had similar scores (Table 3).

Furthermore, in the study, the correlation between the KAOP and SEI mean scores was examined and a weak positive correlation was found ($r=0.281$; $p < 0.01$).

Discussion

In this study, the results have been compared with other studies evaluating attitudes of health care professionals and students towards the elderly through KOAP scale. The results of the study showed that overall students had slightly positive attitudes towards the elderly based on total mean KAOP score (125.6 ± 14.38). Another study on attitudes of Turkish medical and nursing students found a score quite close to our result (Total Mean KAOP score: 126.9) (Ayoğlu et al., 2013). In parallel with our research, it was determined that health care professionals or students had slightly positive attitude towards the elderly in studies performed in countries such as Sweden (Soderhamn et al., 2001), Jordan (Hweidi and Al-Obeisat, 2006), The U.S. (Nochajski, et al, 2009), Taiwan (Wang et al., 2009), China (Yen et al., 2009), Italy (Matarese et al., 2013), and Malawi (Zverev, 2013). The similar attitude findings towards the elderly that were obtained from different cultures can be explained as one of the effects of economic, social and cultural changes such as nations becoming closer together and similarity of cultural life that occurred during globalization.

Overall, researchers have suggested various factors that can affect attitudes towards older people such as age, gender, culture, education, personality traits, clinical experience and past experience with the elderly (Katz, 1990; Soderhamn et al., 2001; Stewart et al., 2005; Hweidi and Al-Obeisat, 2006; Lambrinou et al., 2009; Bleijenberg et al., 2012; Topaz and Doron, 2013). Our study indicated that students at the age of 20 or over and living in the city had more positive attitudes. In the literature, there are conflicting results. Some studies pointed out that older health care professionals and students had more positive attitudes (Soderhamn et al., 2001; Stewart et al., 2005; Hweidi and Al-Obeisat, 2006; Lambrinou et al., 2009; Leung et al., 2011). However, Ayoğlu et al., (2013) reported no significant correlation between age and attitudes towards older people. As a second factor affecting attitude, we found that students who were living in the city had more positive attitudes. Conversely, no differences in attitudes were reported between those living in towns/villages or in the city (Hweidi and Al-Obeisat, 2006; Ayoğlu et al., 2013). Additionally, our study showed that there wasn't a statistically significant difference between family characteristics and attitudes of the students ($p > 0.05$). Similar findings were observed in the studies by Soyuer et al. (2010) and Usta Yıldırım et al., (2011).

Education level (Gallagher et al., 2006; Lambrinou et al., 2009; Usta Yıldırım et al., 2012; Topaz and Doron, 2013) and work experience (Soderhamn et al., 2001; Leung et al., 2011) influence knowledge on aging and attitudes towards the elderly. In order to determine attitude and knowledge, various scales (such as Palmore's fact on aging quiz - FAQ), and comparisons among departments or classes were utilized (Stewart et al., 2005; Ayoğlu et al., 2013). Lambrinou et al., (2009) determined that correlations were between total score of knowledge on aging (FAQ) and the scores of Kogan's attitude subscale. We compared students' attitudes based on both their departments and also their class levels. As a result, it was found out that there was no significant difference among class levels ($p > 0.05$), but second year students' total KAOP scores and KAOP+ were higher than the other class levels (Table 2). This finding may be interpreted as an increase in knowledge and awareness in geriatrics for this class level, because nursing students formed the majority of the participants (58.7%) are provided with theoretical geriatric content in the Medical Nursing course with clinical experience during the second class. Similarly, Wang et al., (2009) suggested that second year students who have more opportunities to interact with older people have more positive attitudes than senior students. However, previous studies observed that students have more positive attitudes when class level increases (Soderhamn et al., 2001; Bleijenberg et al., 2012; Hweidi and Al-Obeisat, 2006). Our study showed that students' attitudes were not affected by their class levels. This finding is supported by another study conducted in Turkey (Ayoğlu et al, 2014). The results may be assumed that training provided the students is not effective on students' attitudes towards the elderly and it can be seen an evidence for the problems regarding geriatric/gerontology education. Therefore, the training curriculum should be

arranged to enhance positive attitude towards the elderly and the knowledge on aging.

In Turkey, Elderly Care Departments were recently established to resolve the shortage of health care professionals who provide care needs, improve the quality of life and contribute to the development of health standards of older people, and have analytical thinking skills. Our study is the first research evaluating the attitudes of students in the Elderly Care Department towards the elderly. However, the students of the Elderly Care Department were found to have lower KAOP total mean scores than students of the other departments ($p < 0.05$). This result can be associated with lack of knowledge on the elderly and aging or not choosing the department willingly. The previous study on students of Elderly Care Department supports our observation. The study reported that only 37.5% of the students preferred the department willingly, and 72.5% had stated that the education that was given in the first year was not enough for their work life. These findings were attributed to the fact that either the curriculum or the physical conditions of the university were not efficient yet (Saruhan et al., 2013). Also, Gallagher et al. (2006) suggested that health care assistants had higher negative attitudes towards older adults than nurses because of inadequate training.

To determine the attitudes towards the elderly based on departments, besides total mean KAOP scores, KAOP- and KAOP+ mean scores were compared and meaningful differences were not found ($p > 0.05$). Similarly, Uğurlu et al., (2011) suggested that there were no significant differences in KAOP- and KAOP+ scores between Departments of Nursing and Physiotherapy & Rehabilitation. Zverev, (2013) didn't detect meaningful difference between the attitudes of nursing and medical students towards the elderly.

Self-esteem is personal factor associated with attitudes (Findler et al, 2007) and is crucial for developing a strong and therapeutic relationship with patients (Hamoud et al., 2011; Öhlen and Segesten, 1998). In this study, self-esteem means score was determined as 73.6 ± 13.81 (Table 1) and level of self-esteem was not related to any personal and family characteristics ($p > 0.05$). Our finding was consistent with SEI scores obtained from studies on nursing, midwifery, and education faculty students (Karagözoğlu et al., 2008). Also, Karagözoğlu et al., (2008) found that there were no statistically significant differences between the students' SEI mean scores and the students' age, residence, parents' educational status, and parents' occupations.

In the study, differently from the other studies evaluating attitudes towards the elderly, we examined effects of self-esteem on attitudes towards the elderly and found a positive relationship, albeit weak. Chung et al., (2003) reported a positive relationship between attitudes of health professionals towards alcoholic patients and their self-esteem. Another study found that the nurse with higher professional self-esteem had more positive attitudes towards the patients who bring in internet information (Barnoy et al., 2008). As seen in our study and other studies, self-esteem level of health care professionals is one of the factors affecting their attitudes towards the patients. Therefore, students'

levels of self-esteem should be evaluated, and training programs ought to be planned to improve self-esteem by the counseling services.

According to the findings of this study, it can be suggested that the students studying in health related departments are required to improve positive attitude towards the elderly. Education is the way to maintain and enhance students' attitudes, but Gerontological/Geriatric education for the students studying in health related departments is not sufficiently popular. In our country, the students are mostly provided geriatric education, which is on diseases of aging as a subtopic of other courses. On the other hand, the curriculum includes less gerontological content which involves the care of the old people and emphasizes the promotion of the highest possible quality of life. Therefore, the training programs should include more geriatric and gerontological contents as basic courses. In particular, in addition to theoretical courses, practices and projects should be planned to increase interaction with the elderly (in clinics, nursing home, home visits to elderly). In addition to them, for the post graduate period, it is essential to regard this area as a specific expertise one and hence certificate programs should be expanded for the health care professionals working with the elderly, and number of master and PhD programs should be increased.

Furthermore, old people are persons who should be respected and appreciated in traditional Turkish society. The large family system and life bound to traditions in the past has changed to individual life style. The old people in a changing social system have lost their status and authority in the traditional family. As a result, negative attitudes towards the elderly have increased. The students' attitudes are not independent of societal attitudes. Thus, all society' attitudes need to be improved positively. Giving gerontological content in the school curriculum for children or on media may be an alternative way to enhance awareness of society towards the discrimination against older people.

Conclusion

In conclusion, the study indicated that the students studying in health related departments had slightly positive attitudes and the students' attitudes were affected by various variables such as age, living in the city and especially level of self-esteem. The result implies that Gerontological and Geriatric education is significant for the students. Summary, we can make the following suggestions:

- Enhancement of gerontological and geriatric education in undergraduate, postgraduate and lifelong education.
- Increasing interaction with the elderly
- Awareness of society towards the discrimination against the old people

References

- Ayoğlu, F. N., Kulakçı, H., Ayyıldız, T. K., Aslan, G. K., & Veren, F. (2013). Attitudes of Turkish Nursing and Medical Students Toward Elderly People. *Journal of Transcultural Nursing*, 25(3), 241-248.
- Barnoy, S., Volfin-Pruss, D., Ehrenfeld, M., Kushnir, T. (2008). Factors affecting nurses' attitudes in Israel toward patients who present them with Internet medical information. *Nursing Outlook*, 56(6), 314-321.
- Bleijenberg, N., Jansen, M. J. M., Schuurmans, M. J. (2012). Dutch nursing students' knowledge and attitudes towards older people-A longitudinal cohort study. *Journal of Nursing Education and Practice*, 2(2), 1-8.
- Chung, J. Y. M., Chan, J. T. S., Yeung, R. S. D., Wan, R. C. H., Ho, S. T. (2003). Nurses' attitude toward alcoholic patients in accident and emergency department in Hong Kong. *Hong Kong College of Emergency Medicine*, 10(2), 104-112.
- Coopersmith, S. (1986). *Self-esteem Inventories*. Consulting Psychologists Press, California.
- Dimitriadou– Panteka, A., Koukourikos, K., Pizirtzidou, E. (2014). The Concept of Self-Esteem in Nursing Education and its Impact on Professional Behavior. *International Journal of Caring Sciences*, 7(1), 6-11.
- Doherty, M., Mitchell, E. A., & O'Neill, S. (2011). *Attitudes of healthcare workers towards older people in a rural population: A survey using the Kogan Scale*. Retrieved from <http://www.hindawi.com/journals/nrp/2011/352627/>
- Erdemir, F., Kav, S., Citak, E.A., Hanoglu, Z., Karahan, A. (2011). A Turkish version of Kogan's attitude toward older people (KAOP) scale: reliability and validity assessment. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 30, 1–4.
- Findler, L., Vilchinsky, N., Werner, S. (2007). The Multidimensional Attitudes Scale toward persons with disabilities (MAS): Construction and validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50, 166–176.
- Gallagher, S., Bennett, K. M., Halford, J. C. (2006). A comparison of acute and long-term health-care personnel's attitudes towards older adults. *International Journal of Nursing Practice*, 12 (5), 273–279.
- Goodson, P., Buhi, E. R, Dunsmore, S. C. (2006). Self-esteem and adolescent sexual behaviors, attitudes, and intentions: a systematic review. *Journal of Adolescent Health*, 38, 310–319.
- Hamoud, S. A., El Dayem, S. A., Ossman, L. H. (2011). The Effect of an Assertiveness Training Program on Assertiveness Skills and Self-Esteem of Faculty Nursing Students. *Journal of American Science*, 7(12), 1085-1096.
- Hweidi, I. M., Al-Obeisat, S. M. (2006). Jordanian nursing students' attitudes toward the elderly. *Nurse Education Today*, 26(1), 23-30.
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum Algı İletişim*. Retrieved from http://www.beykent.edu.tr/WebProjects/Uploads/METIN%20İNCEOĞLU_Tutum-algı-iletisim.pdf.

- Karagozoglu, Ş., Kahve, E., Koc, O., Adamisoglu, D. (2008). Self-esteem and assertiveness of final year Turkish university students. *Nurse Education Today*, 28, 641–649
- Katz, R. S. (1990). Personality trait correlates of attitudes toward older people. *International Journal of Aging and Human Development*, 31(2), 147-59.
- Kearney, N., Miller, M., Paul, J., Smith, K. (2000). Oncology healthcare professionals' attitudes toward elderly people. *Annals of Oncology*, 11, 599–601.
- Kogan, N. (1961). Attitudes toward old people: the development of a scale and examination of correlates. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62, 44–54.
- Lambrinou, E., Sourtzi, P., Kalokerinou, A., Lemonidou, C. (2009). Attitudes and knowledge of the Greek nursing students towards older people. *Nurse Education Today*, 29(6), 617-622.
- Lee, Y. (2009). Measures of student attitudes on aging. *Educational Gerontology*, 35(2), 121-134.
- Leung, S., LoGiudice, D., Schwarz, J., Brand, C. (2011). Hospital doctors' attitudes towards older people. *Internal Medicine Journal*, 41, 308–314.
- Matarese, M., Lommi, M., Pedone, C., Alvaro, R., & De Marinis, M. G. (2013). Nursing student attitudes towards older people: validity and reliability of the Italian version of the Kogan Attitudes towards Older People scale. *Journal of Advanced Nursing*, 69(1), 175-184.
- Nochajski, T. H., Waldrop, D. P., Davis, E. L., Fabiano, J. A., & Goldberg, L. J. (2009). Factors that influence dental students' attitudes about older adults. *Journal of Dental Education*, 73(1), 95-104.
- Öhlen, J., Segesten, K., (1998). The professional identity of the nurse: concept analysis and development. *Journal of Advanced Nursing*, 28 (4), 720–727
- Saruhan, G., Evcı Kiraz, E. D., Ergin, F., Beşer, E., Başaloğlu, H. (2013). Adnan Menderes University Elder Care Technician Program: Students' Expectations for Trade Branch. *Journal of Adnan Menderes University Medical Faculty*, 14(2), 19–23.
- Soderhamn, O., Lindencrona, C., Gustavsson, S.M.. (2001). Attitudes towards older adults among nursing students and registered nurses in Sweden. *Nurse Education Today*, 21, 225–229.
- Soyuer, F., Unalan, D., Guleser, N., Elmali, F. (2010). The attitudes health vocational school students towards ageism and the relation of these attitudes with some demographical variables. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3, 20-25.
- Stewart, J. J., Giles, L., Paterson, J. E., & Butler, S. J. (2005). Knowledge and attitudes towards older people: New Zealand students entering health professional degrees. *Physical & Occupational Therapy in Geriatrics*, 23(4), 25-36.
- Topaz, M., Doron, I. (2013). Nurses attitudes toward older patients in acute care in Israel. *Online Journal of Issues in Nursing*, 18(2). Retrieved from <http://www.nursingworld.org/MainMenuCategories/ANAMarketplace/AN>

- APeriodicals/OJIN/TableofContents/Vol-18-2013/No2-May-2013/Articles-Previous-Topics/Nurses-Attitudes-Toward-Older-Patients-in-Israel.html.
- Turan, N., Tufan, B. 1987. Validity and reliability study for Coopersmith self-esteem inventory (in Turkish). *In Proceedings of the 23rd national psychiatry and neurological sciences congress book*, 816-817.
- TUIK (Turkish Statistical Institute), (2013). Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844>
- Uğurlu, N., Karakaya, M. G., Çıtak Karakaya, I., Subaşı Baybuğa, M., Demir Uysal, D., Acer, N., Yakın, B., Kogan, N. (2011). Turkish version of Kogan's old people scale: a validity and reliability study. *Turkish Journal of Geriatrics*, 14 (2), 145-153.
- Usta Yıldırım, Y., Demir, Y., Yonder, M., Yıldız, A. (2012). Nursing students' attitudes toward ageism in Turkey. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 54, 90–93.
- Wang, C., Liao, W., Kao, M., Chen, Y. J., Lee, M. C., Lee, M. F., Yen, C. H. (2009). Taiwanese medical and nursing student interest levels in and attitudes towards geriatrics. *Annals Academy of Medicine Singapore*, 38(3), 230-236.
- Yen, C. H., Liao, W. C., Chen, Y. R., Kao, M. C., Lee, M. C., Wang, C. C. (2009). A Chinese version of Kogan's attitude toward older people scale: reliability and validity assessment. *International Journal of Nursing Studies*, 46(1), 38-44.
- Zverev, Y., (2013). Attitude toward older people among Malawian medical and nursing students. *Educational Gerontology*, 39, 57-66.

Liderlik Hangi Sıfatları, Nasıl Alıyor? Liderlik Konulu Makalelerin İncelenmesi

Examining Leadership Articles: Which Characteristics and How Leadership Comprises?

Metin ÖZKAN¹
Gaziantep Üniversitesi

Özet

Bu araştırmada, Türkiye'deki bilimsel dergilerde yayınlanan liderlik konulu makalelerin; çalışma alanlarının, kullanılan yöntem ve örneklem büyüklüğü gibi metodolojik özelliklerinin, çalışmaların yapıldığı eğitim kademelerinin, çalışmaya konu olan öznelerin ve bu çalışmalarda liderliğin hangi sıfatları aldığı belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini 2002 yılından itibaren Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM)'nde dizinlenen ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanında yer alan liderlik konulu 410 makale oluşturmaktadır. Durum çalışması deseninde tasarlanan araştırmanın örnekleme, ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışmanın örnekleminin belirlenmesinde; liderlik kavramının, kendini niteleyen başka bir kavramla birlikte çalışma başlığında yer alması ölçüt olarak kabul edilmiştir. Belirtilen ölçütü sağlayan 117 makale araştırmanın örnekleminde yer almıştır. Araştırmanın sonucunda; diğer alanlarla kıyaslandığında liderliğin en fazla eğitim alanında incelendiği tespit edilmiştir. Liderlik araştırmalarının çoğunluğunda (% 76.1) nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nicel araştırmalar içinde ise en çok ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. İlişkisel tarama modelini kullanan araştırmalar, nicel liderlik araştırmalarının % 51'ini; liderlik araştırmalarının tamamının % 38'ini oluşturmuştur. Liderlik etik, dönüşümcü, paternalist, vizyoner gibi 53 sıfatla nitelendirilmiştir. Dönüşümcü liderliği farklı şekillerde adlandıran tüm araştırmalar değerlendirildiğinde, araştırmaların dörtte birinin dönüşümcü liderlik ile ilgili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, eğitim liderliği, liderlik türleri, dönüşümcü liderlik, liderlik konulu araştırmalar

Abstract

The aim of this study is to examine leadership researches published in scientific journals in Turkey with regard to; field of study, methodological properties such as method and sample size, chosen educational grade and subject and adjectives mentioned together with the concept of leadership. Population of the study consisted of 410 research articles indexed in Social and Human Sciences data base of Turkish Academic Network and Information Center (ULAKBİM) since the year of 2002. Criterion sampling method was used to determine sample of the study. Criterion that the concept of leadership appears in title of research together with a concept characterizing itself was accepted to determine sample of the study. The sample of the study consisted of 117

¹ Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü e-mail: metinozkan@gantep.edu.tr

research articles actualizing accepted criterion. As a result of the study, it was determined that leadership was examined in the field of education more in comparison to other fields. Quantitative research methods were preferred in majority of leadership researches (76.1 %) and researches using relational screening model represented 51 % of quantitative leadership researches and 38 % of all leadership researches. When evaluating all researches terming transformational leadership in different ways, it was concluded that 27 researches (one quarter of all researches) were about transformational leadership.

Key Words: Leadership, educational leadership, leadership styles, transformational leadership, leadership-themed researches

Giriş

Liderlik, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Sosyal bir oluşumun olduğu her yerde, temel bir insani durum olan liderlik de vardır (Akan, Yıldırım ve Yalçın, 2014; Hackman ve Johnson, 2013: 2). Dolayısıyla liderliğin varlığı, toplumu oluşturan tüm alt kurumlarda (hükümet, iş piyasası, işgücü, meslekler, azınlık toplulukları, üniversiteler, sosyal oluşumlar vb.) bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu toplumsal alt sistemlerden başlayarak liderlik, okul müdürlüğü ve mağaza danışmanlığı gibi çeşitli meslek dallarına kadar tüm sosyal alanlara yayılmıştır (Gardner, 1990: 18).

Liderlik, diğer taraftan, içeriği ve anlamı sürekli değişime uğramış bir kavramdır. Liderliğin içerik ve anlamının değişime uğramasının nedenleri arasında genel olarak toplumsal değişimler yer almaktadır. Toplumsal değişimler, bireylerin psiko-sosyal, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik alanlardaki değişimleri nedeniyle gerçekleşmektedir ve bireylerin yaşamlarında köklü değişikliklere neden olmaktadır. Toplumsal değişimlerin gerçekleşmesinin arkasındaki ana neden ise, ihtiyaçlardır. Bu durum, toplumsal yaşam içerisinde her geçen gün farklı ihtiyaçları ortaya çıkan bireyleri ortak bir amaç etrafında toplayacak olan liderin özelliklerinin de değişmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Toplumsal hayatın giderek karmaşıklaşması, farklı amaçlara sahip bireyleri ortak bir amaç etrafında birleştiren liderin özelliklerinin sürekli değişmesinin ve gelişmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.

İnsanlar, doğa ile mücadelelerinde ve sosyal hayatta karşılaştıkları problemlere sistematik olarak çözümler üretmeye çalışmaktadırlar. Bilimsel bilginin üretilmesinde ilk basamak olan merak duygusu karşılaşılan bir problem durumuna çözüm üretmede önemli bir motivasyon kaynağı olarak görülmektedir. İnsanoğlunun bilimsel bilgi üretimindeki bu duygusu, lider özelliklerini keşfetmek için de kullanılmaktadır. Bu nedenle liderlik çalışmalarında sürekli yeni kavramlar üretilmektedir. Diğer bir anlatımla liderlik ile ilgili kavramların üretilmesinde değişen toplumsal yaşamın ve liderlik özelliklerinin etkisi kadar; keşfetme, açıklama, anlama çalışmalarının da etkisi olduğu ifade edilebilir.

Üzerinde her dönem farklı yorum, açıklama ve tartışmaların yapıldığı liderlik kavramı, tarihsel gelişim süreci içinde farklı şekillerde tanımlanmış ve yapılan her tanım, 'iyi' lider özelliklerinin ne olacağı ile ilgili farklı algılar oluşturmuştur (Bennett, Crawford ve Cartwright, 2003: 9). Liderlik ilk zamanlarda Tanrı tarafından doğuştan verilen bir lütuf olarak görülmüştür.

Dolayısıyla liderlik kavramının tartışıldığı ilk dönemlerde liderin özellikleri üzerine odaklanılmamıştır. Sonraları liderin davranışları üzerine odaklanılmış ve liderliğin geliştirilebilir bir yapıda olduğu kabul edilmiştir. Bu değişim süreci boyunca liderlik farklı tanımlarla ifade edilmiştir. Liderliğin açıklanmasında modern kuramların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte liderlik, duruma göre farklılık gösteren bir olgu olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, liderin duruma göre farklı özellikler göstermesi gerektiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak liderliğe ilişkin paradigmatik değişimler ve modern yaklaşımın durumsallık ilkesi doğrultusunda lider farklı özellikler ile tanımlanmış ve lidere farklı sıfatlar yakıştırılmıştır.

Günümüz organizasyonlarının sosyal ve yönetsel açılardan karmaşık yapılara sahip olması, farklı liderlik tarzlarına olan ihtiyacı giderek artırmaktadır. Liderler veya yöneticiler, sürekli olarak farklı problemlerle karşılaşmakta ve bunları çözebilmek için her seferinde farklı yöntemler uygulama durumunda kalmaktadırlar (Demir, 2012). Dolayısıyla, liderin günümüz organizasyonlarının problemlerine çözüm bulabilmesi için yeni roller üstlenmesi gerekmektedir. Liderin rollerinde gerçekleşen değişimler ise, liderlik ile ilgili yeni çalışmalara ihtiyaç doğurmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak için birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Ağırlıklı olarak yönetim bilimi alanında olmak üzere farklı disiplinler tarafından yapılan çalışmalarla liderlik kavramı anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Rost (1991), liderlik ile ilgili olarak yaklaşık bir asırlık sürede (1900-1990) 200'den fazla tanımın yapıldığını belirlemiştir (aktaran: Northouse, 2013). Hackman ve Johnson (2013: 2) tarihçilerin, felsefecilerin ve sosyal bilimcilerin yüzyıllardır liderliği anlama ve açıklama çabası içinde olduklarını ifade etmektedir. Konfüçyüs'tan Plato'ya, Plato'dan Machievelli'ye kadar dünyanın en çok bilinen düşünürleri, insanların bir başkasının öncülüğünde hareket etmesi durumunu kuram haline getirmeye çalışmışlardır. Bu durumun bir sonucunu vurgulamak amacıyla Stogdill (1974), liderliği tanımlayan kişi sayısı kadar farklı liderlik tanımı olduğunu ifade etmiştir.

Liderlik üzerine yapılmış akademik çalışmalar, liderlik sürecinin karmaşıklığını açıklayabilmek için farklı kuramsal yaklaşımları kullanmaktadır. Liderlik, farklı bakış açılarından yaklaşıldığında farklı biçimlerde analiz edilebilen ve tanımlanabilen bir kavramdır (Turan ve Bektaş, 2014: 296). Dolayısıyla kavramın genişliği ve geçerliliği, hangi yönden bakılırsa farklı bir yönünün görünmesini sağlamaktadır (Akan, Yıldırım ve Yalçın, 2014). Dolayısıyla, liderlik konulu araştırmalar incelendiğinde, liderliğe farklı akademik disiplinler temel alınarak yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumun sayısız örneği bulunmaktadır: Bailey (1988) antropoloji, Bass (1985) sosyal psikoloji, Hersey ve Blanchard (1988) insan ilişkileri/araştırmaları, Selznick (1957) sosyoloji, Sergiovanni (1990) eğitim, Tucker (1981) siyasal bilimler, Whitehead ve Whitehead (1986) teoloji ve Zaleznik (1989) işletme alanında liderliği çalışmıştır. Bu disiplin alanlarında çalışan araştırmacılar, liderliğin önüne farklı sıfatlar koyarak farklı liderlik yaklaşımları sunmuşlardır. Her disiplin, liderliği farklı bir açıdan tanımlamakta veya liderliğe farklı bir anlam yüklemektedir (Turan ve Bektaş, 2014: 296). Farklı alanlarda çalışan araştırmacılar, kendi disiplinleri çerçevesinde uyguladıkları liderliğin diğer disiplinlerde uygulanan liderlikten farklı olduğu varsayımını kabul

etmektedirler (Rost, 1991: 1). 21. yüzyıla girilirken de, liderlik kavramının özünü yakalamak için birçok farklı başlık altında çalışmaların devam ettiği bilinmektedir (Horner, 2003).

Bahsedildiği üzere çok sayıda teori ve liderlik paradigması, liderlik kavramını açıklama iddiasında bulunmaktadır. Bu yaklaşımları ortak bir tanım etrafında birleştirmek oldukça zordur. Ancak tek başına her birinin, diğerlerinden bağımsız olarak liderliğin gerçek kimliğini yakalamış olduğu iddia edilebilir (Dansereau, Seitz, Chiu, Shaughnessy ve Yammarino, 2013). Bazı araştırmacılar liderliği bir özellik ya da davranış olarak kavramsallaştırırken, diğerleri liderliği bilginin işlenmesi veya ilişkisel bir durum olarak açıklamaktadırlar. Dolayısıyla liderlik'dır cümlesini tamamlamanın birçok farklı yolu bulunmaktadır (Northouse, 2013). Bu durumun bir sonucu olarak liderlik, dünya üzerinde en çok gözlemlenen; ancak en az anlaşılan olgular arasında ele alınmaktadır (Burns, 2012: 3). Liderlik kavramının tam olarak anlaşılmasında veya üzerinde fikir birliğine varılamamasında demokrasi, aşk ve barış kavramları gibi liderlik kavramının anlamının da insandan insana değişmesinin önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Diğer taraftan liderlik kavramının bireylere göre değişen anlamı, liderliğin; kısa bir açıklamayla farklı bağlamlarda farklı kitlelere çok farklı anlamlar sağlayabilme kapasitesine sahip güçlü bir kavram (Sadler, 2003: 6) olmasına da katkı sağlamaktadır.

Liderlik ile ilgili olarak yapılan her çalışmada, kavramın değişik boyut ve yönleri araştırılmakta ve farklı açılara ışık tutulmaya çalışılmaktadır (Karadağ, Başaran ve Korkmaz, 2009). Bu nedenle, liderlik hakkında binlerce sayfa yazılmasına, araştırma yapılmasına rağmen bu sözcük hala tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamıştır (Turan ve Bektaş, 2014: 294-295). Henüz lider ve liderlik için genel geçer bir tanım ve özellikler listesi verilememektedir (Demirel vd., 2013). Her ne kadar bazı paradigmlar ve kuramlar, liderlikle ilgili etraflı bir anlayış sunsa da, liderliğin kesin bir tanımının yapılamaması, akademisyenler ve uygulayıcılar için liderlik çalışmalarının zorluğunu göstermektedir (Northouse, 2013). Dolayısıyla sistematik olarak yoğun bir şekilde çalışılan "liderlik" olgusunun gelişim göstermesi ve yeni yaklaşımların alanyazına kazandırılması oldukça önemlidir (Eraslan, 2004a).

Liderlikle ilgili alan yazın incelendiğinde, aynı anlamları içeren fakat değişik kavramlar kullanılmak suretiyle oluşturulan farklı liderlik türlerinin bulunduğu görülmektedir (Harris, 2004). Bu nedenle liderliğin hangi bağlamlarda nasıl değerlendirildiğini incelemeye dönük çalışmaların yapılması, liderlik kavramına geniş bir perspektiften bakılmasını sağlayabilecektir. Liderlik ile ilgili algıların ve bilinenlerin özetini yapmak, bu konuda daha sonra yapılacak olan araştırmalar için oldukça önemlidir (Horner, 2003: 27). Liderlik ile ilgili çalışmaların analizinde başvurulabilecek en önemli veri kaynağı kuşkusuz bilimsel dergilerdir. Bilimsel dergiler, liderlik konulu güncel çalışmaların takip edilebileceği en önemli paylaşım platformu olarak kabul edilebilir. Özellikle bilimsel dergilerde yer alan makalelerin herkes tarafından ulaşılabilir olması, bilimsel bilginin birikimlilik özelliğine hizmet etmektedir (Arık ve Türkmek, 2009). Bilimsel dergilerde yayınlanan çalışmaların özellikle içerik analizi ile çözümlenmesi, liderlik kavramına ilişkin daha ayrıntılı bir tablo elde edilmesine hizmet edebilecektir. Alana yönelik içerik analizi

çalışmalarının, araştırmacılara alanı tanımada yardımcı olacağı ve alana ilişkin genel bir bakış açısı sağlayacağı da söylenebilir (Kurtoğlu ve Seferoğlu, 2013). Bu noktadan hareketle araştırmada; Türkiye'deki bilimsel dergilerde yayınlanan liderlik konulu makalelerin; çalışma alanlarının, kullanılan yöntem ve örneklem büyüklüğü gibi metodolojik özelliklerinin, çalışmaların yapıldığı eğitim kademelerinin ve çalışmaya konu olan öznelerin ve bu çalışmalarda liderliğin hangi sıfatları aldığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Türkiye'de yayınlanan bilimsel dergilerde yer alan;

- 1- Liderlik ile ilgili çalışmaların alanlarına göre dağılımı nasıldır?
- 2- Liderlik ile ilgili çalışmaların model ve yöntem açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
- 3- Araştırmalarda liderliğin hangi kavramlarla ilişkisi incelenmiştir?
- 4- Liderlik ile ilgili çalışmaların örneklem büyüklükleri nedir?
- 5- Eğitim alanında yapılan liderlik çalışmaları yapıldığı eğitim kademesine ve öznesine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- 6- Liderlik ile ilgili çalışmalarda liderlik hangi sıfatları almıştır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı araştırma, Türkiye'nin ulusal veri tabanlarından biri olan ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) Sosyal ve Beşeri Bilimler veri tabanında taranan ve çevirim içi erişilebilen dergilerdeki liderlik ile ilgili makalelerin çeşitli özellikler açısından incelenmesi amacı doğrultusunda durum çalışması deseninde yürütülmüştür. Durum çalışmaları yöntemsel bir seçimden daha çok neyin inceleneceğine ilişkin bir seçimi ifade etmektedir (Stake, 2000). Bu çalışmada genel amaç olarak liderlik konusunda yapılmış çalışmaların derinlemesine incelenmesi ve özel olarak liderlik alan yazınında yaşanan anlam karmaşasının ortaya konulması küçük ölçekli bir durum olarak ele alınmıştır. Durum çalışmalarında ilgi duyulan her bir durum hakkında kapsamlı, sistematik ve derinlemesine bilgi toplanması amaçlanır (Patton, 2002/2014).

Evren ve Örneklem

ULAKBİM'de dizinlenen ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanında bulunan liderlik konulu makalelerin tamamı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırma evrenini belirlemek amacıyla "Liderlik" anahtar kelimesi ile arama yapılarak içeriğinde liderlik ifadesi yer alan tüm makaleler listelenmiştir. Tarama işlemi 05-06 Aralık 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda elektronik ortamda 2002 yılından itibaren dizinlenen 410 makale araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme önceden belirlenmiş bir takım ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu çalışma kapsamında;

liderlik kavramının, kendini niteleyen başka bir kavramla birlikte çalışma başlığında yer alması ölçüt olarak benimsenmiştir. Araştırmada liderliği niteleyen başka bir kavramla ifadesi, liderlik konusunda kavramsal birlikliğin oluşmadığını da ortaya koyması bakımından özellikle seçilmiştir. Sonuç olarak çalışma evreni olan 410 makale içinden belirtilen ölçütü sağlayan 117 makale araştırmanın örnekleminde yer almıştır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Bir disiplin alanının gelişimi sahip olduğu alan yazın ile yakından ilişkilidir (Erdem, 2011). Bir alanla ilgili yapılmış bilimsel çalışmaların analiz edilmesi o konunun derinliği ve yaygınlığı hakkında bilgiler verirken, ilgili alanın genel görünümünü de ortaya çıkarmaktadır (Turan, Karadağ, Bektaş ve Yalçın, 2014). Dolayısıyla herhangi bir konu alanı ile ilgili birikmiş bilgiyi ortaya koymak için makale incelemesi yöntemine başvurulmaktadır. Bu çalışma kapsamında liderlik kavramını içeren çalışmaların incelenmesi hedeflendiği için veriler doküman incelemesi ile elde edilmiştir. Durum çalışmalarında veri her bir durum hakkında sahip olunan mülakat türleri, gözlemler ve doküman verisi gibi bilgilerden oluşur. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187). Araştırmada, ULAKBİM’de taranan ve örneklemede kullanılan ölçüt doğrultusunda seçilen makalelerden doküman incelemesi yöntemiyle elde edilen veriler kullanılmıştır.

Doküman incelemesi ile elde edilen verilerin çözümlemesinde, içerik analizi kullanılmıştır. Tavşancıl ve Aslan’a (2001) göre içerik analizi; sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve dil bilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran bilimsel bir yaklaşımdır. İçerik analizinde temalar araştırma soruları doğrultusunda; “liderlik araştırmalarının alanlara göre dağılımı”, “model ve yöntem”, “liderlik ile ilişkisi araştırılan değişkenler”, “örneklem büyüklüğüne göre liderlik çalışmaları”, “eğitim alanında yapılan liderlik çalışmalarında seçilen eğitim düzeyi ve özne” ve “liderliğin aldığı sıfatlar” olarak belirlenmiştir. Kavramlar ise incelenen makalelerden elde edilen verilere dayalı olarak ilgili temalar altında kodlanmıştır.

Araştırma kapsamında belirlenen temalar doğrultusunda kodlanan kavramların çalışmalarda kullanım sıklığının hesaplanmasında ise, frekans analizi yönteminden yararlanılmıştır. Frekans analizi, en basit şekliyle, birim veya öğelerin sayısal, yüzdesel ve oransal bir tarzda görünme sıklığını ortaya koymaktır. (Bilgin, 2006). Frekans analizinde hesaplanan kullanım sıklıkları temalar altında yer alan kavramlara yer veren çalışmaların sayısını göstermektedir. Araştırmada frekans analizinde Microsoft Office Excel programından yararlanılmıştır.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmanın iç geçerliğini sağlamak için; incelenen liderlik çalışmaları, belirlenen tema ve kavramlar ve ulaşılan sonuçlar Eğitim Liderliği alanında bir uzmanın incelemesine sunulmuştur. Aynı zamanda temaların ve kavramların kendi arasında tutarlı olmasına dikkat edilmiştir. Dış geçerliği sağlamak için; verilerin toplanması ve analizi süreçleri ayrıntılı olarak anlatılmış ve araştırmada incelenen çalışmaların seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İç ve dış güvenirligi sağlayabilmek için ise; Eğitim Liderliği ve Eğitim Yönetimi alanında bir uzmana; incelenen çalışmalar, yapılan kodlamalar ve ulaşılan sonuçlar verilmiş ve uzman tarafından yapılan yorumlara yönelik teyit incelemesi ve veri analizi sürecine ilişkin tutarlık incelemesi yapılmıştır (Patton, 2002). Ayrıca bir geçerlik ve güvenirlilik kanıtı olarak çalışma örnekleme alınan makalelerin tamamı Ek 1'de sunulmuştur.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular alt amaçlar doğrultusunda başlıklar halinde sunulmuştur.

Liderlik Araştırmalarının Alanlara Göre Dağılımı

Türkiye'de yayınlanan bilimsel dergilerde yer alan ve araştırmaya dahil edilen liderlik çalışmalarının alanlara göre dağılımına ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Liderlik Araştırmalarının Alanlara Göre Dağılımı

Alan	f	%
Eğitim	61	% 52
İşletme	35	% 30
Sağlık	4	% 3
Politika	2	% 2
İletişim	2	% 2
Savunma Sanayi	2	% 2
Genel	11	% 9
Toplam	117	% 100

Tablo 1 incelendiğinde, liderliğin en çok eğitim alanında (f=61) çalışıldığı görülmektedir. Eğitimi sırası ile işletme, sağlık, politika, iletişim ve savunma sanayi alanlarında yapılan araştırmalar izlemektedir. ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler veri tabanı doğrultusunda belirlenen örneklem kapsamında liderlikle ilgili çalışmaların % 52'sinin konu alanı eğitim olarak saptanmıştır. Turan ve Bektaş (2014: 296) liderliğin, yönetim bilimiyle ilgili alan yazında olduğu kadar eğitim ve okul yönetimiyle ilgili alan yazında da üzerinde çok durulan konulardan biri

olduğunu ifade etmişlerdir. Günümüzün rekabete dayalı ortamında giderek daha fazla verimlilik ve kalite baskısına maruz kalan eğitim kurumlarının amaçlarına ulaşmasında liderlik etkili rol oynamaktadır (Bakan vd., 2015). Özellikle 1990'ların ortalarından bu yana, eğitim sistemleri ve kurumlarıyla ilgili geliştirilen politika ve uygulamalarda liderlik anahtar bir kavram haline gelmiştir (Bennett, Crawford ve Cartwright, 2003). Sürekli değişim içinde olan ve kimi zaman da değişimin kaynağı konumunda olan okulların yönetimi, özellikle yönetici yeterliliklerini gündeme getirmektedir (Aslan ve Karip, 2014). Bu durum ise, eğitim örgütlerinde liderlik konulu çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu çalışmalar sadece eğitim bilimci akademisyenler tarafından yapılmamakta, diğer alanlardaki akademisyenler de kendi alanları ile ilgili teorileri eğitim örgütlerinde test etme ihtiyacı duymaktadırlar. Eğitimin toplumun tüm kesimini etkileyen bir sistem olması nedeniyle kamu yöneticileri de eğitimin yönetimine önem vermektedirler. Bu yorumu destekler nitelikte Çelik ve Özkan (2012) mülki idare amirlerinin en çok meşgul oldukları iş ve hizmet alanının % 40.1 ile "eğitim" hizmetleri olduğunu ifade etmişlerdir.

Model ve Yöntem Tercihine Göre Liderlik Araştırmaları

Liderlik çalışmalarında kullanılan model ve yöntemlere ilişkin bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Model ve Yöntem Tercihine Göre Liderlik Araştırmaları

Model ve Yöntem	f	f
İlişkisel Tarama	45	
Tarama	33	
Ölçek Uyarlama	6	
Ölçek Geliştirme	5	
Nicel Yöntemler		89
Doküman İnceleme	23	
Görüşme	3	
Kitap İnceleme	2	
Nitel Yöntemler		28
Karma Yöntem		3
Toplam		117

Tablo 2 incelendiğinde, liderlik araştırmalarının büyük bir çoğunluğunda (f=89) nicel araştırma yönteminin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Nicel araştırma yöntemini kullanan araştırmalar, toplam araştırmaların % 76,1'ini oluşturmaktadır. Dolayısıyla liderlik konulu her dört çalışmadan üçünün nicel yöntemlerle araştırıldığı anlaşılmaktadır. Araştırma bulgularını destekler nitelikte Doğan (2009), Türkiye örneklemindeki psikolojik çalışmaları incelediği araştırmada 554 makalenin %57,8'inin nicel olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ancak sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda pozitivist bakış açısının ürünü olan nicel araştırmaların yaygın olması eleştirilmektedir (Aydın, Erdağ ve Sarıyer,

2010; Şimşek, 2003). Sosyal bilimlerde bir olgunun ortaya konulmasının, genellikle derinlemesine analiz ile sağlanabileceği düşünülerek nitel yöntemlerin kullanılması önerilmektedir. Bu nedenle araştırmanın örnekleminde yer alan liderlik konulu araştırmaların sadece yaklaşık %24'ünün nitel yöntemlerle çalışılmasının dikkate alınması gerektiği ifade edilebilir. Diğer taraftan son yıllarda nicel ve nitel araştırmaların her birinin tek başına kullanılmasının çeşitli güçlü yanlarının olmasının yanı sıra, tek başına bir yöntemin kullanılmasının sınırlılıklarının da olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle araştırmalarda sınırlılıkları azaltma ve veri çeşitlenmesi elde edebilmek amacıyla her iki yöntemin birlikte kullanıldığı karma yöntemin tercih edilmesi önerilmektedir. Yaklaşık son 15 yıllık bir zamana dağılan liderlik konulu çalışmaların yalnızca %2'lik bir bölümünde karma yöntemin tercih edilmiş olması dikkat çekmektedir.

İlişkisel tarama modeli ile desenlenen liderlik konulu çalışmalar nicel araştırmaların %51'ini, tüm çalışmaların ise %38'ini oluşturmaktadır. Bu durum liderliğin genellikle farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek çalışıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Liderlik ile İlişkisi Araştırılan Değişkenler

Liderlik konulu çalışmalarda liderlik kavramı ile birlikte çalışılan değişkenlere ilişkin bulgular Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Liderlik ile ilişkisi araştırılan değişkenler

Değişken	f	Değişken	f
Bilgi yönetim süreçleri	1	Örgütsel güven	2
Doyum	2	Örgütsel özdeşleşme	1
Duygusal zeka	2	Örgütsel vatandaşlık	4
Etik iklim	1	Problem çözme becerileri	1
Girişimcilik anlayışı	1	Psikolojik güçlendirme	2
İzlenim yönetimi	1	Psikolojik sermaye	1
Kolektif öğretmen yeterliği	1	Ruhsal zeka	2
Kültür-içi değer farklılıkları	1	Sahiplik dağılımı	1
Öğretmenlerin mesleki kabul alanları	1	Sosyal sermaye	1
Örgüt iklimi	1	Teknolojiye yönelik kabul	1
Örgüt kültürü	5	Toplam kalite yönetimi	1
Örgüt performansı	2	Tükenmişlik	1
Örgütsel adalet	3	Yetki devretme	1
Örgütsel bağlılık	6	Yıldırma davranışı	2
Örgütsel değişim	1		
Toplam			50

Tablo 3 incelendiğinde, liderliği konu alan ve ilişkisel tarama modelinde yapılan çalışmalarda liderlikle ilişkisi en fazla araştırılan değişkenlerin sırası ile "örgütsel bağlılık" (f=6), "örgüt kültürü" (f=5), "örgütsel vatandaşlık" (f=4) ve "örgütsel adalet" (f=3) olduğu görülmektedir. Liderlik ile ilişkisi incelenen diğer değişkenlerin araştırılma sıklığı bir veya ikidir. Araştırmada incelenen toplam 117 çalışmanın 45'i ilişkisel tarama modelinde olmasına rağmen, Tablo 3'de sunulan araştırma sıklığı sayılarının toplamının 50 olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni beş adet çalışmada liderlik ile iki farklı değişkenin ilişkisinin araştırılmış olmasıdır. Tablo 3'de görüldüğü gibi yüksek sıklık derecesine sahip olan değişkenler, örgütsel değişkenlerdir. Bu durum liderlik çalışmalarının genellikle örgüt geliştirmenin bir aracı olarak değerlendirildiğini gösterebilir.

Örneklem Büyüklüğüne Göre Liderlik Çalışmaları

Liderlik konulu çalışmaların örneklem büyüklüklerine ilişkin bulgular Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Örneklem Büyüklüğüne Göre Liderlik Çalışmaları

Örneklem	f	%
N<=100	9	%10,1
100<N<=200	22	%24,7
200<N<=300	16	%18,0
300<N<=400	15	%16,9
400<N<=500	5	%5,6
500<N<=600	5	%5,6
600<N<=1500	17	%19,1

Liderlik konulu çalışmaların %76'sını oluşturan 89 nicel çalışmanın örneklem büyüklükleri Tablo 4'de görülmektedir. Liderlik çalışmalarında ağırlıklı olarak kullanılan nicel yöntemler, evreni temsil edecek örneklemin alınmasını gerekli kılmaktadır. Tablo 4'de de görüldüğü gibi, liderlikle ilgili olarak yapılan nicel çalışmalarının %52,8'inin örneklemini 300 ve altında olarak belirlenmiştir.

Eğitim Alanında Yapılan Liderlik Çalışmalarında Seçilen Eğitim Kademesi ve Özne

Eğitim alanında yapılan liderlik çalışmalarının gerçekleştirildiği eğitim kademesine ve kimin liderliğinin incelendiğine bir başka deyişle çalışmaların öznesinin kim olduğuna ilişkin bulgular Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Eğitim Alanında Yapılan Liderlik Çalışmalarında Seçilen Eğitim Kademesi ve Özne

Çalışılan Eğitim Kademesi ve Özne	F
İlköğretim Okulu Müdürü	18
İlköğretim Okul Yöneticileri	11
İlköğretim Okulu Öğretmenleri	2
İlköğretim Müfettişleri	1
Doğrudan İlköğretim Kademeli Çalışma Sayısı	32
Ortaöğretim Okulu Müdürü	4
Ortaöğretim Okul Yöneticileri	3
Ortaöğretim Okulu Öğretmeni	1
Doğrudan Ortaöğretim Kademeli Çalışma Sayısı	8
İlköğretim ve Ortaöğretim Okul Müdürleri	6
İlköğretim ve Ortaöğretim Okul Yöneticileri	8
Öğretmen	2
İlköğretim ve Ortaöğretim Kademelerinin Birlikte Olduğu Çalışma Sayısı	17
Yükseköğretim Kademeli Çalışma Sayısı	4
TOPLAM	61

Tablo 1’de liderlik konulu araştırmaların hangi alanlarda yapıldığı gösterilmiş ve liderlik konulu çalışmaların %52’sinin (f=61) eğitim alanında yapılmış olduğu tespit edilmişti. Tablo 5’de ise, liderlik konulu çalışmaların %52’sini oluşturan eğitim alanında yapılmış çalışmalarda seçilen eğitim kademeleri ve çalışmaların öznesinin kim olduğu görülmektedir.

Tablo 5’den de anlaşılacağı üzere, liderlikle ilgili olarak yapılan toplam 61 çalışmadan 32’si sadece ilköğretim kademesi hedeflenerek araştırılmıştır. Ortaöğretim kademesini hedefleyerek yapılan çalışma sayısı 8, ilköğretim ve ortaöğretime birlikte hedefleyen araştırma sayısı ise, 17’dir. Sadece ilköğretime hedefleyen çalışmalarla, ortaöğretime hedefleyen çalışmalar oranlandığında, liderlik çalışmalarında ilköğretimin kademesinin ortaöğretime göre dört kat daha fazla çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yükseköğretim düzeyini hedefleyen araştırmaların sayısı ise sadece dördür.

Liderliğin Aldığı Sıfatlar

Türkiye’de yayınlanan bilimsel dergilerde yer alan liderlik konulu toplam 117 çalışmada liderlik kavramının aldığı sıfatlara ilişkin bulgular Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. Liderliğin Aldığı Sıfatlar ve Sıklığı

Liderlik Sıfatları	f	Liderlik Sıfatları	f
360° Polis Liderliği	1	Karizmatik Liderlik	3
Ahlaki Liderlik	1	Kendi Kendine Liderlik	2
Algılanan Liderlik	1	Kolaylaştırıcı Liderlik	1
Bilgi Liderliği	1	Kültürel Liderlik	3
Birleşik Liderlik	1	Otantik Liderlik	2
Çok Faktörlü Liderlik	1	Öğrenen Liderlik	1
Dağıtımçı Liderlik	3	Öğretim Liderliği	3
Destekleyici ve Geliştirici Liderlik	1	Öğretimsel Liderlik	4
Dönüştürücü Liderlik	8	Öğretmen Liderliği	3
Dönüştürücü/Etkileşimci Liderlik	1	Örgütsel Liderlik	1
Dönüşümcü Liderlik	10	Örtük Liderlik	1
Dönüşümcü Okul Liderliği	1	Örtülü Liderlik	1
Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik	1	Öz Liderlik	2
Dönüşümcü ve Sürdürümcü Liderlik	3	Paternalist Liderlik	5
Dönüşümsel Liderlik	1	Proaktif Liderlik	1
Dönüşümsel ve Etkileşimsel Liderlik	2	Ruhsal Liderlik	2
Durumsal Liderlik	1	Simbiyotik Liderlik	1
e-liderlik	1	Siyasal Liderlik	2
Etik Liderlik	12	Siyasi Lider	1
Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderlik	1	Sosyal Sermaye Liderliği	1
Etkileşimsel ve Dönüşümsel Liderlik	1	Stratejik Liderlik	1
Etkili Liderlik	2	Takım Liderliği	2
Etkin Liderlik	1	Teknoloji Liderliği	2
Hizmet Yönelimli Liderlik	2	Toplam Kalite Liderliği	1
Hizmetkar Liderlik	3	Transformasyonel Liderlik	4
İlişki ve Görev Yönelimli Liderlik	1	Vizyoner Liderlik	4
Kalite Liderliği	1		
Toplam Frekans			117
Liderliğin Aldığı Sıfat Sayısı			53

Her geçen gün liderlikle ilgili yeni kavramsallaştırmalar yapılmakta ve bunun sonucunda yeni liderlik türleri ortaya çıkmaktadır (Turan ve Bektaş, 2014). Tablo 6'da görüldüğü gibi, toplam 117 çalışmada liderlik kavramı, 53 farklı sıfat almıştır. Diğer bir ifadeyle çalışmalarda 53 farklı liderlik türünden bahsedilmektedir. Bu liderlik sıfatlarının bazıları aynı liderlik türünü ifade etmesine rağmen isimlendirmelerdeki çeşitliliği ortaya koymak amaçlandığından araştırmalarda geçen her farklı sıfat olduğu gibi ele alınmıştır. Ayrıca nitel

çalışmaların doğası gereği ve bir geçerlik ve güvenilirlik kanıtı olarak liderliğin her farklı ifade biçimine değiştirilmeden Tablo 6'da olduğu gibi yer verilmiştir. Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere, liderlik en çok etik (f=12) ve dönüşümcü (f=10) sıfatları ile birlikte kullanılmıştır. Tablo 6 incelendiğinde ortaya çıkan dikkat çekici bulgulardan birisi; dönüşümcü liderlik ile ilgili çalışmalarda liderlik kavramının; dönüştürücü liderlik, dönüştürücü-etkileşimci liderlik, dönüşümcü okul liderliği, dönüşümcü ve etkileşimci liderlik, dönüşümcü ve sürdürümcü liderlik, dönüşümsel liderlik, dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik gibi farklı sıfatlar altında ele alınmasıdır. Bu yönüyle yapılan çalışmalarda dönüşümcü liderliğin adlandırılması konusunda tam bir birlikteliğin sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların tamamı birlikte değerlendirildiğinde toplamda 27 çalışmanın dönüşümcü liderlik ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu durum ise, toplam çalışmaların yaklaşık dörtte birinin dönüşümcü liderlik ile ilgili olduğunu göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Türkiye'de yayınlanan bilimsel dergilerde yer alan liderlik konulu makaleler; çalışma alanı, tercih edilen yöntem ve örneklem büyüklüğü gibi metodolojik açılarından incelenmiş ve yapılan araştırmalarda liderliğin hangi sıfatları aldığı, araştırmalara konu olan öznenin ne olduğu ve liderlik ile birlikte incelenen konuların neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Türkiye'de yayınlanan bilimsel dergilerde yer alan liderlik konulu makalelerin en çok eğitim alanında yapıldığı ortaya çıkmıştır. Liderlik, kurumların politikalarının hayata geçirilmesinde kullanılan en etkili araç olarak değerlendirilebilmektedir. Bu durum eğitim ile ilgili çalışmaları da etkilemekte ve bu nedenle liderlik, eğitim alanında daha fazla araştırmaya konu olabilmektedir. Ayrıca, 21. yüzyılın bilgi çağı olarak ifade edilmesi ve toplumun bu çağa uyumunda eğitime önem verilmesi, eğitimde niteliği artırabilecek kavramların sıklıkla çalışmasına neden olabilmektedir. Liderlik de, eğitimde niteliğin artırılmasında kullanılabilecek en önemli araçlar arasında yer almaktadır.

Liderlik olgusu dinamik karakteri gereği dönemlerin sosyal, kültürel ve politik özelliklerinden etkilenmekte ve çeşitli sıfatları alarak karşımıza çıkmaktadır (Eraslan, 2004). Araştırmada da liderlik kavramının aldığı sıfatlar incelenmiş ve bunun sonucunda liderliğin en fazla "etik" ve "dönüşümsel/dönüşümcü/dönüştürücü" sıfatları ile ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Dinh ve arkadaşları (2014) bu araştırmaya benzer bir çerçevede gerçekleştirdikleri araştırmalarında, 2000-2012 yılları arasında liderlik teorileri ile ilgili olarak üst düzey 10 akademik yayın kapsamında yayınlanan çalışmaları analiz etmişlerdir. Mevcut teoriler kategorisi altında dönüşümcü liderlik ve karizmatik liderlik türlerinin; gelişmekte olan teoriler kapsamında ise stratejik liderlik ve takım liderliğinin en fazla çalışılan liderlik türü olduğunu belirlemişlerdir. Dolayısıyla "dönüşümsel/dönüşümcü/dönüştürücü" liderliğin sadece Türkiye'de yayınlanan çalışmalarda değil, yurtdışında gerçekleştirilen çalışmalarda da en fazla incelenen liderlik türü olduğu yorumunda bulunulabilir.

Araştırmanın dikkat çeken bulgularından biri, liderlik kavramının aldığı sıfatların gösterdiği çeşitlilik olmuştur. Liderlik ile ilgili yazılanlar örgütlerde

genellikle tek bir kahraman oluşturmaya çalışmakta ve bu yönde örgüt üyelerini etkileme üzerine kurulu çeşitli liderlik türleri üretilmektedir (Clarke, 2013). Liderlik farklı perspektiflerden ele alınmakta ve her bir liderlik teorisinin tek başına liderlik olgusunu açıkladığı öne sürülmektedir. Böyle bir durumda liderliğe ilişkin bu kadar farklı görüşün oluşturulması ve her farklı görüşün liderliği açıkladığının belirtilmesi, liderlik alanında sorgulanan konulardan biri haline gelmiştir (Dansereau, Seitz, Chiu, Shaughnessy & Yammarino, 2013). Belirtildiği gibi, liderlik alan yazınında farklı modelleri ve araçları kullanarak farklı liderlik türlerini açıklayan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar liderliğin genellikle belirli bir veya iki boyutuna odaklanarak diğer boyutlarını ihmal etmektedir. Liderliğin bütünsel bir anlayışla ele alınabilmesi için, teorik ve işlemsel boyutlarının bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece birçok liderlik türü bir araya getirilebilecek ve liderlerin sergilediği davranışların döngüsel süreci gözlenebilecektir (Redeker, de Vries, Rouckhout, Vermeren & Fruyt, 2014).

Liderlerin sadece belirli alanlardaki davranışlarına ve özelliklerine odaklanarak çalışmaların yapılması, liderlik türü yelpazesini de genişletmektedir. Hendricks ve Payne (2007) liderlik ile ilgili yapılan çalışmalarda, lider özellikleri ile liderlik etkililiği arasındaki ilişkinin ortaya konduğuna; ancak bu ilişkinin nedenlerinin tam olarak açıklanmadığına dikkat çekmiştir. Bu yönde bir açıklama yapılamamasını ise, liderlik kavramının açıklanmasında liderlik modellerinden ziyade lider özelliklerinin kullanımının daha yaygın olmasına bağlamıştır. Bütünleştirici perspektiften bakıldığında, her liderlik yaklaşımının liderlik mozağının bir parçası olduğu ve farklı liderlik yaklaşımlarının bütünleştirilmesi sonucunda, liderlik çalışmalarının bir bilgi alanı oluşturabileceği öne sürülmektedir. Her ne kadar çağdaş ve geleneksel liderlik teorileri aynı liderlik şemsiyesi altında yer alsın da, liderliğe ilişkin bu iki farklı görüşü bütünleştirmeye yönelik çok az çaba sarf edilmektedir. Bu noktada yeni liderlik paradigmaları oluşturmak yerine, liderliğin ortaya çıktığı süreçlere ilişkin çalışmaların yapılmasına önem verilmelidir (Dansereau, Seitz, Chiu, Shaughnessy & Yammarino, 2013).

Liderliğin eğitim alanına yönelik katkıları ortaya konulurken liderlik türlerinin yanı sıra, liderliğin hangi faktörlerle birlikte ele alındığı da dikkat edilmesi gereken bir konudur. Araştırmada liderliğin en fazla; örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık ve örgüt kültürü kavramları ile birlikte incelendiği ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Drysdale ve Gurr (2011), eğitim liderlerinin eğitim alanındaki olumlu etkilerinin; liderlik türü gibi kişisel faktörlerin, okul kültürü ve vizyonu gibi okul-toplum bağlamındaki faktörlerle etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını tespit etmiştir. Liderlik kavramı artık lider-takipçi ekseninden ziyade farklı koşullar altında farklı liderlik davranışlarının etkililiğinin incelenmesi doğrultusunda ele alınmaktadır (Young & Dulewicz, 2006). Bu nedenle eğitim liderliğinin eğitim alanına olan yansımalarını tam olarak değerlendirebilmek için, liderlik türleri ve liderliğin etkileşim içinde olduğu sosyo-kültürel ve psikolojik faktörler bir arada değerlendirilmelidir.

Araştırmada liderliğin en fazla aldığı sıfat "etik" olarak belirlenmiş ve dolayısıyla etik liderlik üzerine yapılan çalışmaların nicelik açısından daha fazla

olduğu gözlenmiştir. Etik liderlik üzerine daha fazla çalışma yapılmasının nedeni; etik liderliğin genellikle örgüt yapısına bakılmadan çalışılma imkanına sahip olması (Bai & Morris, 2014) olabilir. Alan yazında liderlik ile ilgili yapılan çalışmalarda etik liderliğin, liderin takipçilerinin davranışları ile ilişkili olduğu belirlenmiş; ancak farklı karakterdeki takipçilerin etik lidere farklı şekillerde nasıl davrandığı ortaya konmamıştır. Bu nedenle özellikle etik liderlik ile ilgili çalışmalarda örgütsel ve ilişkisel kimlik mekanizmalarına da dikkat edilmesi gerekmektedir (Zhu, He, Treviño, Chao & Wang, 2015). Bu görüş doğrultusunda da, liderlik türlerinin tek başına ele alınmasının yeterli olmadığı, liderliğin etkileşimde bulunduğu tüm mekanizmalara önem verilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Liderlik ile ilgili yapılan çalışmalarda etik liderlikle birlikte en fazla ele alınan liderlik türü "dönüşümsel/dönüşümcü/dönüştürücü liderlik" olarak belirlenmiştir. Yeniliği ve değişimi temele alan dönüşümcü liderlik, doğru işleri yapmaya odaklanmakta ve etik davranışlara ilişkin yüksek standartlar ve moral değerler içermektedir. Bir başka deyişle örgüt genelinde hesap verebilirlik olmasını teşvik etmektedir (Gaiter, 2013). Bu nedenle liderliğin aldığı "etik" ve "dönüşümcü" sıfatlarının birçok noktada kesiştiği ifade edilebilir.

Liderliğin nasıl tanımlandığı ve ele alındığı, liderlik çalışmalarında kavramsallaştırma ve araştırma amacıyla kullanılan yöntemlerin de farklılaşmasına neden olmaktadır (Hernandez, Eberly, Avolio & Johnson, 2011). Liderlik olgusunun hangi çerçevede incelendiği kadar, hangi yöntemlerle incelendiği de büyük önem taşımaktadır. Kullanılan yöntemler, ulaşılan sonuçları ve sonuçların derinliğini büyük ölçüde etkileyebilmektedir. Benzer şekilde Atwater, Mumford, Schriesheim ve Yammarino (2014), liderlik araştırmalarını değerlendirdikleri çalışmalarında, kullanılan yöntemin uygunluğunun ortaya konması gerektiğini belirtmişlerdir. Araştırmaların başka durumlarda da tekrar edilebilme özelliğinin çok önemli olduğuna ve bu nedenle yöntemsel bakış açısının tam olarak ortaya konması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Bu araştırmada da liderlik çalışmaları metodolojik açıdan incelenmiş ve daha çok ilişkisel tarama ve tarama modeliyle çalışmalar yapıldığı ve nicel yöntemlerin daha fazla kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Liderlikle ilgili çalışmalarda nicel yöntemlerin daha fazla tercih edildiğini destekler yönde Dinh ve arkadaşları (2014), liderlikle ilgili araştırmalarda verilerin toplanmasında sırasıyla en fazla; birincil ve ikincil veri kaynağı olarak alan anketi kullanıldığını saptamışlardır. Ancak araştırmalarının bulguları, yurtdışında yapılan çalışmalarda; laboratuvar uygulaması, deneysel simülasyon, alan deneyimi gibi farklı yöntemlerin de kullanıldığı göstermektedir. Yurtdışındaki çalışmalarda "örneklem" ve "alan" için anket uygulamaları ise ayrı olarak ele alınmış ve çalışmaların çoğunluğu örnekleme değil alana anket uygulaması sonucunda elde edilmiştir.

Araştırmanın dikkat çeken bulgularından birisi de, liderlik ile ilgili ölçek geliştirme çalışmalarının azlığıdır. Liderlik modellerinin oluşturulmasında kullanılan ölçeklerin psikometrik nitelikleri de liderlik alan yazınında tartışılan bir diğer konudur (Redeker, de Vries, Rouckhout, Vermeren & de Fruyt, 2014). Liderlik olgusunun, araştırmaların örnekleminde veya çalışma grubunda yer alan bireylerin içinde buldukları sosyo-kültürel bağlam çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Liderlik olgusunun bağlamdan kopuk incelenmesi, elde edilen

sonuçların geçerliğinin sorgulanmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle eğitim liderliğinin incelenmesine yönelik Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalarda Türkiye’nin sosyo-kültürel ve Türk Eğitim Sistemi’nin yapısal özelliklerini dikkate alarak ölçek geliştirme çalışmalarının yapılması oldukça önemlidir.

Araştırmada eğitim liderliğinin incelendiği çalışmalarda nitel yöntem ve tekniklerin nicel yöntem ve tekniklere göre daha az tercih edildiği ortaya çıkmıştır. Bu durum, liderliğin sergilendiği bağlam kapsamında ayrıntılı olarak analiz edilmesine daha az önem verildiği şeklinde yorumlanabilir. Atwater, Mumford, Schriesheim ve Yammarino (2014), liderlik araştırmalarında yöntem ile ilgili olarak dikkat edilmesi gereken en önemli hususun ayrıntılı açıklama olduğunu belirtmişlerdir. Hadfield ve Jopling (2012) de, liderlikle ilgili araştırmalarda metodolojik olarak ilişkilerden ve etkileşimlerden ziyade derinlemesine bilgi toplamaya özen gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Eğitim liderliği ile ilgili araştırmalarda nitel yöntem ve tekniklerin kullanımı, eğitim liderliğinin eğitim kurumlarındaki yansımalarının daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilecektir. Sosyal bir olgu olan liderliğin analizi en iyi şekilde elbette sergilendiği ortam bağlamında gerçekleştirilebilir. Liderin nasıl değerlendirildiği, değerlendiren ve değerlendirilenlerin kişisel özelliklerinden ve içinde buldukları durumun özelliklerinden etkilenmektedir (Werth, Markel & Förster, 2006). Liderlik okul yöneticisinin sadece bir alandaki fonksiyonundan veya ne yaptığı ve ne bildiğinden ibaret değildir. İlgilendiği aktivitelerden hangi bağlamda nasıl ilişkiler kurduğuna kadar birçok unsuru içinde barındırmaktadır (Spillane, Halverson & Diamond, 2004). Metodolojik açıdan liderlerin eylemlerinin gözlemlenmesine önem verilmesi gerekmektedir. Özellikle gözlem ve görüşmelerin birlikte yürütülmesi, eğitim kurumlarındaki güç ve etki dengesinin görünen ve görünmeyen yüzünün analizinde yardımcı olabilmektedir (Lumby & Morrison, 2010). Eğitim liderliği ile ilgili çalışmalarda kuşkusuz nicel, nitel ve karma yöntemlerin her birinin kullanımı alan yazın açısından çok önemli bulgular elde edilmesini sağlamaktadır. Bu noktada liderlik konusunda çalışanların, farklı yaklaşımların hangi boyutlarının yararlı olduğunu dikkate almaları ve farklı yaklaşımları kullanarak modelleri test etmeleri önerilmektedir (Washbush, 2005).

Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak; eğitim liderliği konusunda gerçekleştirilen çalışmalarda farklı liderlik türleri üretmek yerine, liderliğin ortaya çıktığı süreçlerin ve eğitim süreçlerindeki etkilerinin/yansımalarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılması önerilmektedir. Bu şekilde birbiri ile ilişkili ve aslında birbirinden türetilen liderlik türlerinin oluşturduğu bilgi alanının sadeleştirilmesi sağlanabilir. Eğitim liderliği alanında liderliğin farklı koşullar altında nasıl gerçekleştirebildiğini betimleyebilmek için, nitel ve karma yöntemli çalışmaların yapılmasına daha fazla önem verilmelidir.

Kaynakça

- Akan, D., Yıldırım, İ. ve Yalçın, S. (2014). Okul müdürleri liderlik stili ölçeğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (51), 392-415.
- Arık, R. S. ve Türkmen, M. (2009). Eğitim bilimleri alanında yayınlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi. *I. Uluslararası Eğitim*

- Araştırmaları Kongresi.* (1-3 Mayıs 2009) Çanakkale.
<http://oc.eab.org.tr/egtconf/pdfkitap/pdf/488.pdf>.
- Arslan, H. ve Karip, E. (2014). Okul müdürlerinin liderlik standartlarının geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20 (3), 255-279.
- Atwater, L.E., Mumford, M.D., Schriesheim, C.A., & Yammarino, F.J. (2014). Retraction of leadership articles: Causes and prevention. *The Leadership Quarterly*, 25, 1174–1180.
- Aydın, A., Erdağ, C., & Sarier, Y. (2010). Eğitim yönetimi alanında yayınlanan makalelerin konu, yöntem ve sonuçlar açısından karşılaştırılması. *Eurasian Journal of Educational Research*. Bahar (39), 37-58.
- Bai, X., & Morris, N. (2014). Leadership and virtue ethics. *Public Integrity*, 16(2), 173-186.
- Bakan, İ., Erşahan, B., Büyükbeşe, T., Doğan, İ. F. ve Kefe, İ. (2015). Dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ile öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7 (14), 201-223.
- Clarke, N. (2013). Model of complexity leadership development. *Human Resource Development International*, 16(2), 135-150. DOI: 10.1080/13678868.2012.756155.
- Çelik, V. ve Özkan, A. (2012). Eğitim hizmetleri açısından mülki idare amirlerinin liderlik davranışları. *Amme İdaresi Dergisi*, 45 (3), 59-80.
- Dansereau, F., Seitz, S. R., Chiu, C. Y., Shaughnessy, B. ve Yammarino, F. J. (2013). What makes leadership, leadership? Using self-expansion theory to integrate traditional and contemporary approaches. *The Leadership Quarterly*, 24, 798–821. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2013.10.008>
- Demir, H. (2012). Türkiye'de liderlik araştırmaları ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Bir meta analizi. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul
- Demirel, E. T., Yatkın, A., Düşükcan, M., Derin, N., Çakınberk, A. ve Güven, M. (2013). Vatandaşların belediye hizmet kalitesi algılamaları üzerinde belediye başkanlarının liderlik (hükümdar/hizmetkar) özelliklerinin belirleyiciliği: TRB - I bölgesi örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 22 (2), 45-81.
- Dinh, J.E., Lord, R.G., Gardner, W.L., Meuser, J.D., Liden, R.C., & Hu, J. (2014). Leadership theory and research in the new millennium: Current theoretical trends and changing perspectives. *The Leadership Quarterly*, 25, 36–62.
- Doğan, E. M. (2009). Türkiye'deki Psikolojik Çalışmalarda Kullanılan Testlerin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi: Kültürel Açından Test Uyarılama Çalışmaları. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Drysdale, L., & Gurr, D. (2011). Theory and practice of successful school leadership in Australia. *School Leadership & Management: Formerly*

- School Organisation*, 31(4), 355-368. DOI: 10.1080/13632434.2011.606273.
- Eraslan, L. (2004a). Liderlikte Post-Modern Bir Paradigma: Dönüşümcü Liderlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 1-32.
- Eraslan, L. (2004b). Liderlik olgusunun tarihsel evrimi, temel kavramlar ve yeni liderlik paradigmasının analizi. *Milli Eğitim Dergisi*, 162. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/162/eraslan.htm (05.04.2015)
- Erdem, D. (2011). Türkiye’de 2005–2006 Yılları Arasında Yayımlanan Eğitim Bilimleri Dergilerindeki Makalelerin Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi: Betimsel Bir Analiz. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 2 (1), 140-147.
- Gaiter, D.J. (2013). Facets of leadership. *The Neurodiagnostic Journal*, 53(4), 323-327.
- Gardner, J. W. (1990). *On leadership*. New York, NY: The Free Press.
- Hackman, M. Z. ve Johnson, C. E. (2013). *Leadership A Communication Perspective (Sixth Edition)*. Illinois: Waveland Press Inc.
- Hadfield, M., & Jopling, M. (2012). How might better network theories support school leadership research? *School Leadership & Management: Formerly School Organisation*, 32(2), 109-121.
- Hendricks, J.W., & Payne, S.C. (2007). Beyond the big five: Leader goal orientation as a predictor of leadership effectiveness. *Human Performance*, 20(4), 317-343.
- Hernandez, M., Eberly, M.B., Avolio, B.J., & Johnson, M.D. (2011). The loci and mechanisms of leadership: Exploring a more comprehensive view of leadership theory. *The Leadership Quarterly*, 22, 1165–1185.
- Horner, M. (2003). Leadership Theory Reviewed. Effective Educational Leadership (Edt. Nigel Bennett, Megan Crawford ve Marion Cartwright). Paul Chapman Publishing. 27-43.
- Karadağ, E., Başaran, A. ve Korkmaz, T. (2009). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Algıladıkları Liderlik Biçimleri ile İş Doyumları Arasındaki İlişki. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (21), 32-45
- Karip, E. (1998). Dönüşümcü liderlik. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. 16, 443-465.
- Kurtoğlu, M. ve Seferoğlu, S. S. (2013). Öğretmenlerin teknoloji kullanımı ile ilgili türkiye kaynaklı dergilerde yayımlanmış makalelerin incelenmesi. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 2 (3), 1-10.
- Lumby, J., & Morrison, M. (2010). Leadership and diversity: Theory and research. *School Leadership & Management: Formerly School Organisation*, 30(1), 3-17. DOI: 10.1080/13632430903509717.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). USA: Sage.

- Redeker, M., de Vries, R.E., Rouckhout, D., Vermeren, P., & de Fruyt, F. (2014). Integrating leadership: The leadership circumplex. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 23(3), 435-455. DOI: 10.1080/1359432X.2012.738671
- Rost, J. C. (1991). *Leadership in the twenty-first century*. New York: Praeger.
- Sadler, P. (2003) *Leadership* (2nd ed.). London: Kogan Page.
- Spillane, J.P., Halverson, R., & Diamond, J.B. (2004). Towards a theory of leadership practice: A distributed perspective. *Journal of Curriculum Studies*, 36(1), 3-34.
- Şimşek, H. (2003). Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi: Karşılaştırmalı örnekler ve Türkiye için çıkarsamalar. *Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu Eğitimde Yansımalar: VII*, (syf. 130-138). Ankara: Tekişik Yayıncılık.
- Tavşancıl, E., Aslan, E. (2001) *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- Turan, S., Karadağ, E., Bektaş, F. ve Yalçın, M. (2014). Türkiye’de Eğitim Yönetiminde Bilgi Üretimi: Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi 2003-2013 Yayınlarının İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20 (1), 93-119.
- Washbush, J.B. (2005). There is no such thing as leadership, revisited. *Management Decision*, 43(7/8), 2005, 1078-1085. In Rausch, Erwin (Ed.), *Leadership debate* (pp.139-146). Bradford, GBR: Emerald Group Publishing.
- Werth, L., Markel, P., & Förster, J. (2006). The role of subjective theories for leadership evaluation. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 15(1), 102-127.
- Young, M., & Dulewicz, V. (2006). Leadership styles, change context and leader performance in the Royal Navy. *Journal of Change Management*, 6(4), 383-396. DOI: 10.1080/14697010601081860
- Zhu, W., He, H., Treviño, L.K., Chao, M.M., & Wang, W. (2015). Ethical leadership and follower voice and performance: The role of follower identifications and entity morality beliefs. *The Leadership Quarterly*, In Press. <http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2015.01.004>

EK

Araştırma Kapsamında İncelenen Makaleler

- *Acar, G. ve Kaya, M. (2012). Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarına ilişkin beden eğitimi öğretmenlerinin görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14 (1), 95-102.
- *Acar, G., Kaya, M. ve Şahin, M. Y. (2012). Okul yöneticilerinin sergilediği etik liderlik davranışının beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel adalet düzeylerine etkisi. *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 14 (3), 51-58.
- Ahmetoğlu, Ş. (2010). Charismatic Leadership-based Understanding in the History of Islamic Sects: The Case of Ali B. Abi Talib. *Milelve Nihal*, 7 (3), 167-188.
- Akbolat, M., Işık, O. ve Yılmaz, A. (2013). Dönüşümcü liderlik davranışının motivasyon ve duygusal bağlılığa etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 11, 35-50.
- Akçalı, P. ve Murzaeva, D. (2011). Kırgızistan'da siyasi liderlik: Vatandaşların algıları ve beklentileri. *OAKA*, 6 (12), 22-37.
- *Akdağ, B. (2002). Öğretim liderliğinin bir davranış boyutu: Okulun misyonunu tanımlama. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 1-7.
- *Aksu, A. (2009). İlköğretim okullarında toplam kalite yönetimi ve vizyoner liderlik. *Eğitim ve Bilim*, 34 (153), 99-116.
- *Aksu, A., Gemici, Y. ve İşler, H. (2006). İlköğretim okulu müdürlerinin öğretimsel liderliklerine ilişkin görüşler. *Milli Eğitim*, 172, 55-71.
- *Altınkurt, Y. ve Karaköse, T. (2009). İlköğretim okulu müdürlerinin etik liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 269-280.
- Arklan, Ü. (2006). Siyasi liderlikte karizma olgusu: Recep Tayyip Erdoğan örneğinde teorik ve uygulamalı bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 45-65.
- Arslantaş, C. C. (2007) Dönüşümcü liderliğin psikolojik güçlendirme ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 40 (4), 81-101.
- Arslantaş, C. ve Pekdemir, I. (2007). Dönüşümcü liderlik, örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel adalet arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik görgül bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 261-286.
- Arslantaş, C. C. ve Dursun, M. (2008). Etik liderlik davranışının yöneticiye duyulan güven ve psikolojik güçlendirme üzerindeki etkisinde etkileşim adaletinin dolaylı rolü. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 111-128.
- Aslan, Ş. ve Özata, M. (2011). Sağlık çalışanlarında hizmetkâr liderlik: Dennis-Winston ve Dennis-Bocerna hizmetkâr liderlik ölçeklerinin geçerlik ve güvenilirlik araştırması. *Yönetim ve Ekonomi*, 18 (1), 139-154.
- Aydıntan, B. (2009). Ruhsal zekanın dönüştürücü liderlik üzerine etkisini araştıran uygulamalı bir çalışma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (2), 257-274.
- Aykanat, Z. ve Yıldırım, A. (2012). Etik liderlik ve örgütsel adalet ilişkisi: teorik ve uygulamalı bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 260-274.
- *Balyer, A. ve Özcan, K. (2012). Cultural adaptation of headmasters' transformational leadership scale and a study on teachers' perceptions. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 103-128.
- *Baloğlu, N. (2011). Dağıtımcı liderlik: Okullarda dikkate alınması gereken bir liderlik yaklaşımı. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 127-148.

- *Baloğlu, N., Karadağ, E. ve Gavuz, Ş. (2009). Okul müdürlerinin çok faktörlü liderlik stillerinin yetki devrine etkisi: Bir doğrusal ve yapısal eşitlik modelleme çalışması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXII (2), 457-479.
- *Baloğlu, N. ve Karadağ, E. (2009). Ruhsal liderlik üzerine teorik bir çözümleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15 (58), 165-190.
- *Banoğlu, K. (2011). Okul müdürlerinin teknoloji liderliği yeterlikleri ve teknoloji koordinatörlüğü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11 (1), 199-213.
- *Beycioğlu, K. (2010). Improving schools through teacher leadership [Öğretmen liderliği ile okulları geliştirmek]. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16 (2), 301-303.
- *Beycioğlu, K., & Aslan, B. (2012). Öğretmen ve yöneticilerin öğretmen liderliğine ilişkin görüşleri: Bir karma yöntem çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18 (2), 191-223.
- Börekcı Yılmaz, D. (2009). Paternalist liderlik tarzının e-kültürde evrimi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38 (2), 103-109.
- *Bulut, Y. ve Uygun, S. V. (2010). Etkin bir yönetim için vizyoner liderliğin önemi: Hatay'daki kamu kurumları üzerinde bir uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (13), 29-47.
- *Bülbül, T. ve Çuhadar, C. (2012). Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği öz-yeterlik algıları ile bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (23), 474 - 499.
- *Can, N. (2010). Öğretmen Liderliğinde Müdürlerin Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 57-66.
- *Cemaloğlu, N. ve Kılınc, A. Ç. (2012). İlköğretim okulu yöneticilerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin algıladıkları örgütsel güven ve yıldırma arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 37 (165), 137-151.
- *Cerit, Y. (2007). İlköğretim okulu müdürlerinin hizmet yönelimli liderlik rollerini gerçekleştirme düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 88-98.
- *Cerit, Y. (2008). İlköğretim okulu müdürlerinin hizmet yönelimli liderlik davranışlarının öğretmenlerin tükenmişliklerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 547-570.
- *Cerit, Y. (2011). Sınıf öğretmenlerinin okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları sergilemelerini istemeye yönelik görüşlerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *AİBÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 87 - 99.
- *Cerit, Y. (2012). Paternalistik liderlik ile yöneticiden ve işin doğasından doyum arasındaki ilişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 35-56.
- *Cerit, Y. (2013). Okulun bürokratik yapısı ile sınıf öğretmenlerinin profesyonel davranışları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18 (4), 497-521.
- Ceylan, A., Keskin, H. ve Eren, Ş. (2005). Dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilere yönelik bir araştırma. *Yönetim*, 16 (51), 32-42.
- *Çankaya, İ. H. ve Karakuş, M. (2010). Okul yöneticilerinin takım liderliği davranışlarına yönelik bir ölçme aracı geliştirme çalışması, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16 (2), 167-183.
- *Çetin, K. Ö. ve Aydın, B. (2012). Ortaöğretim okulu yöneticilerinin dönüşümsel liderlik özelliklerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 331-342.
- *Çetin, N. (2008). Kuramsal liderlik çözümlerinin ışığında, okul müdürlüğü ve eğitilebilir durumsal liderlik özellikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (23), 74-84.

- *Çetin, Ş., Korkmaz, M., ve Çakmakçı, C. (2012). Dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik ile lider-üye etkileşiminin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18 (1), 7-36.
- *Dağlı, A.(2010). Genel lise okul müdürlerinin öğrenen liderlik davranışları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (31), 73-87.
- Demir, H. ve Okan, T. (2008). Etkileşimsel ve dönüşümsel liderlik: Bir ölçek geliştirme denemesi. *Yönetim*, 19 (61), 72-90.
- *Demir, K. (2008). Dönüşümcü liderlik ve kolektif yeterlik inancı: İşbirliği kültürü ve özyeterlik inancının rolü. *Eğitim Araştırmaları - Eurasian Journal of Educational Research*, 33, 93-112.
- Dinçer, M. K. ve Bitirim, S. (2007). Kurum kültürü çalışmalarında hizmetkar liderlik anlayışı ile değer yaratmak. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 61-72.
- Doğan, S. ve Şahin, F. (2008). Kendi kendine liderlik ölçeğinin Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 139-164.
- Doğan, S. ve Şahin, F. (2009). Ruhsallık, duygusal zekâ ve dönüştürücü liderlik davranışları üzerine bir araştırma. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 11 (3), 67-88.
- Doğanalp, B. (2009). Kriz döneminde transformasyonel lider davranışlarının işletme performansı bağlamında fırsat yönetimine etkisi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 131-146.
- *Durukan, H. (2006). Okul yöneticisinin vizyoner liderlik rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 277-286
- Edizler, G. (2010). Karizmatik liderlikte duygusal zeka boyutuyla cinsiyet faktörüne ilişkin literatürel bir çalışma, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi*.115-226.
- *Ekinci, A. ve Karakuş, M. (2011). Okul müdürlerinin sosyal sermaye liderliği davranışlarının öğretmenler arasındaki sosyal sermaye düzeyine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17 (4),527-553.
- *Erdoğan, Ö. ve Tanrıoğen, Z. M. (2014). Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ile öğretmenlerin mesleki kabul alanları arasındaki ilişkiler. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 15, 41-50.
- Ergin, C. ve Kozan, M. K. (2004). Çalışanların temel değerleri, dönüşümsel ve etkileşimsel liderliğin çekiciliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19 (54), 37-51.
- Erkuş, A. ve Günlü, E. (2008). Duygusal zekanın dönüşümcü liderlik üzerine etkileri. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 187-209.
- Erturgut, R. ve Erturgut, P. (2010). Transformasyonel lider karizmatik mi? Vizyoner mi? Sağlık örgütlerinde bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (34), 223-239.
- Erturgut, R. ve Soyşekerci, S. (2010). Yavuz Sultan Selim'in dönüştürücü liderlik davranışları hakkında bir inceleme. *Turkish Studies*, 5 (2), 965-985.
- *Göksoy, S., Emen, E. ve Yenipınar, Ş. (2014). Öğretmenlerin öz liderlik rolleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 103-116.
- Gül, S. K. (2012). 360° polis liderliği ve liderlik eğitimi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 14 (3), 123-126.
- Gül, H. ve Aykanat, Z. (2012). Karizmatik liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1), 17-36.
- Gül, H. ve Şahin, K. (2011). Bilgi toplumunda yeni bir liderlik yaklaşımı olarak transformasyonel liderlik ve kamu çalışanlarının transformasyonel liderlik algısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 237-249.

- *Gülcan, M. G., Kılınc, A. Ç., ve Çepni, O. (2012). İlköğretim okulu müdürlerinin etik liderlik davranışları gösterme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (1), 123-142.
- *Gündüz, Y. ve Balyer, A. (2012). Okul müdürlerinin etkili liderlik davranışlarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5 (2), 237-253.
- Güney, S. (2006). Ahlaki liderliğin kavramsallaştırılması ve ahlaki yönetimde liderliğin rolü. *Yönetim ve Ekonomi*, 13 (1), 135-148.
- Gürel, E. ve Şengül, C. M. (2009). Stratejik liderlik kavramına tarihsel bir bakış: Büyük İskender. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 11 (2), 11-24.
- İnce, M., Bedük, A. ve Aydoğan, E. (2004). Örgütlerde takım çalışmasına yönelik etkin liderlik nitelikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 423-446.
- İraz, R. ve Şimşek, G. (2004). Örgütsel değişimin gerçekleştirilmesinde liderliğin rolü: Transformasyonel liderlik incelemesi. *S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7, 99-117
- İşcan, Ö. F. (2006). Dönüştürücü/etkileşimci liderlik algısı ve örgütsel özdeşleşme ilişkisinde bireysel farklılıkların rolü. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, 160-177.
- *Karadağ, E. (2009). Ruhsal liderlik ve örgüt kültürü: Bir yapısal eşitlik modelleme çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9 (3), 1357-1405.
- *Kahveci, H. ve Aypay, A. (2012). Hizmetkâr örgütlerde örgütsel liderlik değerlendirme ölçeği: türk kültürüne uyarlama, dil geçerliği ve faktör yapısının incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 19-42.
- Karahan, A. (2009). Bilgi liderliğinin verimlilik üzerine etkisi: Sağlık sektöründe bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 10 (1), 60-79.
- *Karaköse, T. (2008). Okul müdürlerinin kültürel liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8 (2), 555-579.
- *Karcioğlu, F. ve Kaygın, E. (2013). Girişimcilik sürecinde dönüştürücü liderlik anlayışı: Otomotiv sektöründe bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (3), 1-20.
- Kaygın, E. ve Güllüce, A. Ç. (2012). Çalışanların dönüştürücü liderlik algılarının belirlenmesi: Karşılaştırmalı bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3): 265-282.
- *Keser, S. ve Kocabaş, İ. (2014). İlköğretim okulu yöneticilerinin otantik liderlik ve psikolojik sermaye özelliklerinin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20 (1), 1-22. doi: 10.14527/kuey.2014.001
- Köksal, O. (2011). Bir kültürel liderlik paradoksu: Paternalizm. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 101-122.
- Köksal, O. (2011). Organizasyonel etkinliği sağlamanın yeni yolu: Simbiyotik liderlik. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12 (1), 55-72.
- Macit, M. (2003). Leadership and Bass transactional and transformational leadership theory. *S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5, 87-114
- *Madenöglü, C., Uysal, Ş., Sarier, Y. ve Banoğlu, K. (2014). Okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doyumlarının örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20 (1), 47-69, doi: 10.14527/kuey.2014.003
- *Memişoğlu, S. P. ve Çalışkan Gülen, S. (2007). İlköğretim müfettişlerinin öğretim liderliğine ilişkin öğretmen algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 74-84.
- Naktiyok, A. (2006). E-liderlik: E-liderlik özelliklerinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 19-40.
- Naktiyok, A. (2009). Bilgi temelli örgüt oluşturmada yöneticilerin kalite liderliğine uygun davranışlarının rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 253-276.

- Özdaşlı, K. ve Akin, O., (2013). Etik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Muhasebe bürolarında çalışanlar üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 40, 29-42.
- *Özdemir, M. (2008). Proaktif liderlik ve denetim. *Milli Eğitim*, 180, 324-341.
- *Özdemir, M. (2012). Dağıtıcı liderlik envanterinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18 (4), 575-598.
- Özdevecioğlu, M. ve Kanıgür, S. (2009). Çalışanların ilişki ve görev yönelimli liderlik algılamalarının performansları üzerindeki etkileri. *KMU İİBF Dergisi*, 11 (16), 53-82.
- Özutku, H. (2005). Algılanan liderlik tarzının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin incelenmesine yönelik ampirik bir çalışma. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 67-82.
- Polat, C. ve Kültür, B. (2006). Genç ve potansiyel seçmenler gözüyle siyasi lider özelliklerinin değerlendirilmesi: Siyasal pazarlama bakış açısıyla lise ve üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama. *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35, 191-214.
- *Sabancı, A. (2007). Müdürlerin vizyoner liderlik özelliklerine ilişkin müdürlerin, müdür yardımcılarının ve öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim*, 174, 333-342.
- *Sağır, M. ve Memişoğlu, S. P. (2013). İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretimsel liderlik rollerinde sorunla karşılaşma dereceleri ve karşılaştıkları sorunlar. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 39-56.
- *Sağnak, M. (2010). Dönüşümcü okul liderliği ile etik iklim arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (2), 1113-1152.
- Saylı, H. ve Tüfekçi, A. (2008). Başarılı bir örgütsel değişimin gerçekleştirilmesinde dönüştürücü liderliğin rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30, 193-210.
- *Selçuk, G., Yalçınkaya, M. ve Uslu, A. C. (2013). Kadın okul müdürlerinin takım liderliği rollerini sergileme düzeyinin ve bu rollere verilen önem derecesinin incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 106-125.
- *Şahin, S. (2004). Okul müdürlerinin dönüşümcü ve sürdürümcü liderlik stilleri ile okul kültürü arasındaki ilişkiler (İzmir ili örneği). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 4 (2), 365-395.
- *Şahin, S. (2006). İlköğretim okulu müdürlerinin dönüşümcü ve sürdürümcü liderlik stilleri (İzmir ili örneği). *Eurasian Journal of Educational Research*, 23, 188-199.
- *Şahin, S. (2005). İlköğretim okulu müdürlerinin dönüşümcü ve sürdürümcü liderlik stilleri (İzmir ili örneği). *Eğitim ve Bilim*, 30 (135), 39-49.
- *Şahin, S. (2011). Öğretimsel liderlik ve okul kültürü arasındaki ilişki (İzmir ili örneği). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11 (4), 1909-1928.
- *Şama, E. ve Kolamaz, C. (2011). Destekleyici ve geliştirici liderlik özellikleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9 (2), 313-342.
- Şen, Y. ve Yaşloğlu, M. (2010). Dönüşümcü liderliğin yeniliği destekleyici örgüt üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik araştırma. *Yönetim*, 21 (66), 97-117.
- Şirin, E. F. ve Yetim, A. A. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu yöneticilerinin dönüşümcü liderlik stiline ilişkin yönetici algıları. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3 (1), 69-84.
- Tabak, A., Sığı, Ü., Eroğlu A. ve Hazır, K. (2009). Örgütlerde yöneticilerin dönüştürücü liderlik algılamalarının problem çözme becerilerine etkisi: Kamu sektöründe bir uygulama. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 387-397.
- Tabak, A., Türköz, T. ve Basım, H. N. (2011). Çalışanların öz yeterlik algılamalarının izlenim yönetimi taktikleri kullanımına etkisi: Savunma sanayinde bir araştırma. *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 38, 21-50.

- Taslak, S. (2008). Göreve ilişkin çatışmalarda etkileşimci ve dönüşümcü liderlik üzerine etiksel bir değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 121-144.
- Tabak, A., Kızıloğlu, A. ve Türköz, T. (2013). Örtülü liderlik ölçeği geliştirme çalışması. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40, 97-138.
- Tabak, A., Polat, M., Coşar, S. ve Türköz, T. (2012). Otantik liderlik ölçeği: güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *"İşGüç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14 (4), 89-106.
- *Taş, A. ve Çetiner, A. (2011). Ortaöğretim okulu müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışlarını gerçekleştirme durumlarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 369-392
- *Taşdan, M. ve Oğuz, E. (2013). İlköğretim öğretmenleri için dağıtımcı liderlik ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 103-124.
- *Tatilloğlu, K. ve Okyay, E. O. (2012). Özel eğitim okul müdürlerinin ve öğretmenlerin öğretim liderliği rolleri (Gaziantep örneği). *Turkish Studies*, 7 (2), 1045-1061.
- Tikici, M., Demirel, E. T. ve Derin, N. (2005). Bilgi Toplumu'nda toplam kalite liderliği: Elazığ bankacılık ve finans sektörü uygulaması. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 229-245.
- Topaloğlu, M. ve Aydın, İ. (2005). Örgütlerde etkin takım yapılarının oluşturulması sürecinde etkili liderliğin rolünün Ankara'da faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmeleri çalışanları tarafından algılanması üzerine bir uygulama. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 93-112.
- *Töremen, F. ve Karakuş, M. (2008). Okullarda işleri kolaylaştırma çabası: Okul yönetiminde kolaylaştırıcı liderlik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (25), 1-11.
- Tuna, M., Bircan, H. ve Yeşiltaş, M. (2012). Etik liderlik ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Antalya örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (2), 143-155.
- Türetgen, İ. Ö. ve Cesur, S. (2010). İş yaşamındaki yönetici liderliğe ve siyasi liderliğe yönelik örtük liderlik teorilerinin karşılaştırılması. *Yönetim*, 21 (67), 52-66.
- *Uğurlu, C. T. ve Sincar, M. (2012). The validity and reliability study of school administrators' ethical leadership scale. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 191-204.
- *Uğurlu, C. T. ve Üstüner, M. (2011). Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerine yöneticilerin etik liderlik ve örgütsel adalet davranışlarının etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 434-448.
- Uğurluoğlu, Ö. (2010). Kendi kendine liderlik stratejileri üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (1), 175-191.
- *Ürü Sanı, F.O., Çalışkan, S.C., Atan, Ö. ve Yozgat, U. (2013). Öğretim üyelerinin hizmetkar liderlik davranışları ve ardılları üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 13 (1), 63-82.
- Yamak, S., Ertuna, B. ve Bolak, M. (2006). Sahiplik dağılımının birleşik liderlik yapısı üzerine etkileri. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6 (1-2), 85-105.
- Yılmaz, H. ve Karahan, A. (2012). Dönüştürücü liderliğin bilgi yönetim süreçleri ve örgüt performansı üzerindeki etkileri: Tekstil sektöründe bir araştırma. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 146-178.
- *Yörük, S. ve Sağban, Ş. (2012). Okul müdürlerinin kültürel liderlik rollerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyine etkisi. *Turkish Studies*, 7 (3), 2795-2813.
- *Yörük, S. ve Şahin, B. (2012). Ortaöğretim okullarının etkili okul olmasında okul müdürlerinin kültürel liderlik rolleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5 (3), 352-368.

*** ile belirtilenler "Eğitim" alanında yapılan çalışmalardır.**

A Blog-Integrated Grammar Instruction Approach: Structure – Andragogy – Blog (SAB)

Dilbilgisi Öğretimine Yapı- Andragoji -Blog Temelli Bir Yaklaşım

Yonca ÖZKAN¹
Çukurova University

Abstract

Although history of grammar instruction dates back far in time, it is only since the sixties that we see various methods through which this subject is taught. What was done took place as an in-class activity with almost no tasks performed out of class except for assignments. Thus, this descriptive case study aims to add one new dimension to the already existing methodology introducing a blog-integrated approach emphasizing individual-generated learning. Unlike its predecessors, the approach requires individuals to select texts, analyze targeted structural points in authentic texts, and produce similar structures through modelling, all performed on weblogs, with full participation and collaboration of learners embracing the notion of "self-directed" learning. Although the designed approach aims to teach and reinforce English grammar to English learners, it does not limit itself to this field. All subjects, requiring activation of latent knowledge can certainly benefit from it, notably the L2 domain.

Keywords: Grammar teaching, Blog, Authentic texts

Özet

Dilbilgisi öğretiminde 1960'lardan itibaren çeşitli yöntemlerin araştırma konusu olduğu bilinmektedir. Sınıf içinde yapılmakta olan dilbilgisi çalışmalarının sınıfın dışında gerçekleştirilemediği yadsınamaz bir gerçek olmuştur. Bu nedenle, bu çalışma, birey tarafından gerçekleştirilecek öğrenmeyi vurgulayan bir blog entegre yaklaşımını mevcut metodolojiye ekleyerek yeni bir boyut kazandırmayı hedeflemektedir. Bu özyönelimli öğrenme temelli yaklaşım, weblog düzlemini baz alarak, bireylerin metinleri seçmesini, otantik metinlerde hedeflenen yapısal noktaları analiz etmelerini ve hedef yapıları gündelik hayatta kullanabilmelerini gerektirmektedir. Tasarlanmış bu yaklaşım her ne kadar İngilizce dilbilgisini öğrenenleri hedef alsada, bu yaklaşım bu saha ile sınırlanamamaktadır. İkinci veya yabancı dil öğrenen bireyler bu yaklaşımdan yararlanabileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: İngilizce dilbilgisi öğrenimi, Blog, Özgün Metin

¹ Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili ve Eğitimi Bölümü, E-mail: yoncaca@cu.edu.tr

Introduction

There has been an increasing emphasis on classroom-oriented research that examines process by instructed language learners. The role that instructors play in this process is of great significance (e.g. Nunan & Miller 1995, Doughty & Williams 1998, Sharwood Smith, 1993). The question whether and how to include grammar in second language (L2) instruction has been one of the most highly discussed topics in the field. Having a look at the background of grammar teaching methods and models, there seems to be no best single model or method applicable to all diverse situations instructors can encounter while they cater the service for learners of different preferences and styles. Thus, the result is that they usually end up with a blended approach based on learners' profiles.

Audolingualism, rooted in Behaviourism, arose in the wake of World War II when development of spoken fluency was a necessity. This method emerged as a reaction to the Grammar Translation Method where the focus was only on comprehension and recognition of structures yet, not on production. In the 1960s, communicative needs of learners began to be heeded, and in line with this inclination, grammar teaching was reorganized in a situational rather than a structural syllabus.

With his publication, *Syntactic Structures*, Chomsky (1965) viewed language as a generative process based on syntax existing innately in the human brain. With the development of the Chomskian approach, deductive learning of grammar and explicit instruction in grammar teaching became prominent. A deductive approach often goes with a lesson structured as *Presentation, Practice, Production* (PPP) sequence (Ellis, 1994). In PPP model, the instructor first presents the target language and gives learners the opportunity to practice it via controlled activities. At the final stage of the lesson, learners are given the opportunity to practice the language in freer activities, which generally results in unsatisfied learners who are able to produce correct forms on classroom tasks, yet consistently, produce grammatically inappropriate language in a real-life context. However, in the 1970s, a new type of an L2 method – *Communicative* – emerged with an aim to create and encourage meaningful communication and interaction within context. With the development of this method, grammar instruction came on stage with a different perspective, named *focus on form* with the aim to emphasize the need for communicative input in grammar teaching (Larsen-Freeman, 2000).

In the 1990s, grammar instruction was viewed as a product of consciousness raising (Sharwood Smith, 1993), which strongly entailed raising awareness of grammatical structures in the learner. The psycholinguistic foundations for this view involved both explicit and implicit knowledge of targeted structures, the implicit focusing on use of language with meaning-focused communication while the explicit one is based on form-focused instruction. In line with this development, Celce-Murcia (2002) underlined the importance of semantics, lexical, syntactic, pragmatic, phonetics and sociocultural features in teaching grammar within a meaningful context. Celce-Murcia (2002), in this respect, argues that the differing interpretations of one surface utterance mean that knowing the literal and decontextualized meaning of an utterance is one part of

the grammar, and the other being contextualized (pragmatic) knowledge of the utterance. Therefore, exposing language learners to authentic materials on various subjects can help to better understand the discourse of a target language as well as its culture. Similarly, authentic language uses, structures and meanings in discourse in a text carries a significant role in grammar instruction underlining the contextualized, meaningful, and authentic grammar instruction rooted in how language is used in real life.

Since integration of *form* and *meaning* is becoming increasingly important in current research (Seedhouse, 1997; Nunan, 1998; Dalili, 2011), in the face of a growing desire for using authentic materials, it is essential that instructors, apart from adhering to the syllabus, incorporate authentic sources into courses. Nunan and Miller (1995) define authentic materials as those which were not created or edited for use in the language classroom, but as those which are kept original with no interference as they are presented to native speakers without modification to suit the needs of language learners. They are used to imply the language produced by a real speaker or writer for a real audience, conveying a real message and a purpose (e.g. Porter & Roberts, 1981; Nunan, 1989; Özkan, 2015). This means that almost all everyday objects in the target language could be considered as authentic materials which can be exploited in a fashion of self-directed and autonomous learning.

Since the participants of this study are adult ELT students, we will try to utilize the principles incorporated in *Andragogy* (which indeed may also be utilized while dealing with young learners) aiding the participants to become more self-reliant in directing and assuming responsibility of their own learning. As a field of study, English grammar was targeted because studies carried out with a perspective of technology incorporation, namely blogs, are extremely rare, and thus we aimed to fill this gap in literature.

Andragogy in an ELT Context

Considering 'adult education', it is important to define the term adult. Since there are many social, biological and behavioural definitions, it is hard to figure out a definition that can be used for educational purposes. Knowles (1980) defines the term as "a person who behaves like an adult, also someone whose self-image is that of an adult". Knowles states that adult behaviour is that which the culture regards as being assigned to adults. An adult's role may be a parent, a bread winner, a citizen or a spouse. As for adult learners, they are supposed to make their own choices, yet may not always be independent in a classroom setting, particularly when approaching a new structure or a skill. Depending on the society in which they live, they may entirely depend on the instructor for direction. Andragogy, here, may serve as an important approach for encouraging learners, adult or young, to become independent and self-directed in an L2 structure class rather than depend on external factors to direct their learning. For Knowles (1980, p.43), andragogy was premised on five crucial assumptions about the characteristics of adult learners:

- Self-concept: As individuals mature, their self-concept moves from one of being a dependent personality toward one of being a self-directed human being.
- Experience: As individuals mature, they accumulate a growing reservoir of experience that becomes an increasing resource for learning.
- Readiness to learn: As individuals mature, their readiness to learn becomes oriented increasingly to the developmental tasks of their social roles.
- Orientation to learning: As individuals mature, their time perspective changes from one of postponed application of knowledge to immediacy of application, and accordingly their orientation toward learning shifts from one of subject-centeredness to one of problem centeredness.
- Motivation to learn: As individuals mature, the motivation to learn is internal.

Andragogy assumes that the point at which individuals achieve a self-concept of essential self-direction is the point at which they psychologically become adults. Here at this point, individuals develop a deep psychological need to be perceived by others as being self-directing. Thus, when they find themselves in a situation in which they are not allowed to be self-directing, they experience a tension between that situation and their self-concept. Their reaction is bound to be tainted with resentment and resistance (Knowles, 1975).

Andragogy is an informal education type, and adults are trained through self-directed learning. As it significantly contributes to adult education, it is highly probable that the contribution can be carried over to language education. Providing an experiential learning platform, it enables learners to practice and learn from their own experiences. Learners' needs are determined through needs analysis and a *learning contract* is often prepared, and often includes: (a) specific learning objectives to be accomplished, (b) resources and strategies for accomplishing such objectives, (c) evidence indicating the extent to which objectives are accomplished, (d) how this evidence will be judged or validated, and (e) the target date for attaining each objective, which all can be realized on a blogging platform.

Due to a growing interest in technology in recent years, in order to better serve L2 learners, blogs, as a technological tool, are embedded in L2 classrooms to provide an incentive for self-directed (Andragogy) learning. Learner blogs, a widely utilized technological tool, require considerable time and effort by the instructor to set up and moderate. All is done to encourage learners to create their own personal online space. Learners can also be motivated to write frequently about what interests them, and can post comments on other learners' blogs. There are numerous reasons as to why one may choose to use weblogs with learners. One common reason is providing a real audience for writing. Usually, the instructor is the only person who reads learners' writing, and the focus of this reading may mostly be on form, and not on content. Thus, through weblogs, learners can find themselves writing for a real audience that, apart from the instructor, may include their peers as well as other learners from different groups (Bruns & Jacobs, 2006). Additionally, blogs provide extra reading practice

for students who wish to share journals that can be read by peers, guiding them to online resources appropriate for their levels, increasing a sense of community in class, encouraging even shy learners to participate, stimulating out-of-class discussion and a process-writing approach, storing an online portfolio of learners' written work, and helping build a closer relationship between learners in large classes (Kaye, 2006; Özkan, 2011).

Towards a Blog-Integrated Approach in English Grammar Instruction

With the incorporation of technology into Andragogy in English grammar classes, we, thus, present a five-staged grammar instruction approach which may notably be applicable in pre-service teacher education grammar courses. The approach (Figure 1) has five steps: (1) *input*, which consists of structure, topic and authentic texts; (2) *process*, in which formal Andragogy in class and non-formal Andragogy outside class take place; (3) *assessment*, where both formative and summative types of evaluation are enacted; (4) *feedback*, which is provided by the course instructor in a tutorial form following midterm and final exams by peers through weblogs, and the self which involves reflection on course procedural experience, and (5) *output*, in which learning manifests itself at recognition and/or production levels.

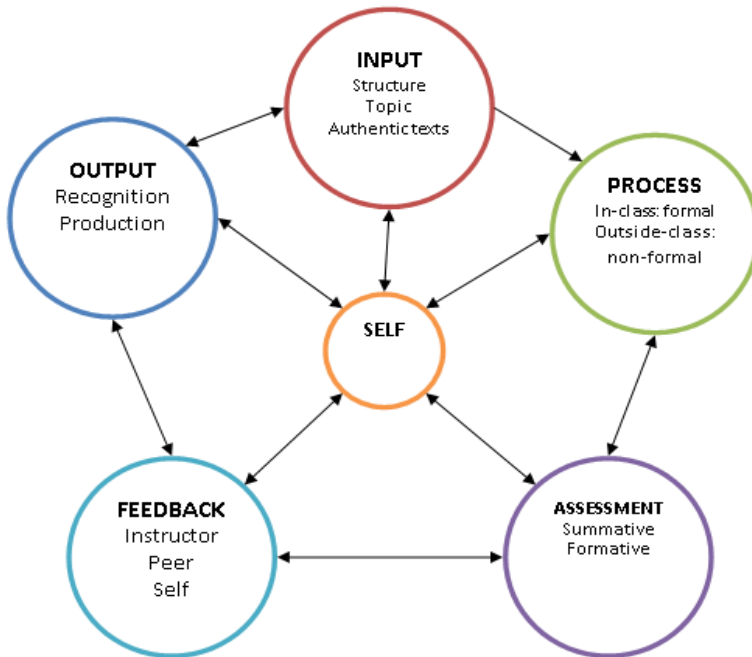

Figure 1. The SAB Approach (Structure-Andragogy-Blog)

Steps in the Structure-Andragogy-Blog (SAB) Approach

The first step, *Input*, in the approach is mostly realized by the course instructor. Referring to the course syllabus generated by both the instructor and participants of the course, the instructor deals with the specific targeted language element in authentic texts selected by learners for the week in question. It is important for conducting needs analysis and asking for learners' choices in topic determination to contribute to the process of language learning during the 14-week English grammar course. In this case, structures such as noun, verb, adjective, adverb, appositive and absolute phrases are each dealt with in topics negotiated with learners at the beginning of the term (see Appendix). By enabling adult learners to be involved in the process of topic and text selection in line with the syllabus designed by both the instructor and learners, mostly referring to British and American news sources for structural analysis, we thus aimed to adhere to the principle of Andragogy. As illustrated in the syllabus, one whole week of instructional input in class is dedicated to one particular structural point in English. At the very initial stage of this approach, a teacher-centred approach is highly preferred when targeted structures are presented 3 hours a week in class, where exposure to face-face interaction is enabled. The instructor's role here is very important since the framework presented will be embraced by learners for the rest of the process while dealing with structural points occurring in self-selected authentic texts. Based on these texts, the instructor tries to raise consciousness about the targeted structure mostly via textual enhancement and modelling. The instructor, at this stage, observes each learner very attentively in order to make sure that the class all understand that day's structural point. Until the targeted structure has fully been comprehended, the instructor and the learners discuss about the point and try to complete suggested activities or exercises in an assigned class textbook. Pair-work is recommended through completion of textbook exercises to share knowledge among peers.

The second step is where a two-sided (in-class/outside-class) *process* takes place. Based on the Andragogy approach in adult education, the process is an amalgamation of both teacher and learner centeredness. While the teacher is mostly on stage in in-class procedure, the learners are utterly responsible for outside-class tasks including recognition and production activities. Emphasizing self-directed learning, the instructor creates weblogs to function as a platform to extend instruction and learning to an outside-class setting. This is where we see the SAB approach facilitating language use via weblogs and keep participation and motivation throughout the term. The instructor's role here is to raise adult learners' awareness of structures and make them personalize such structures in an outside-class context. All is done in an outside-class setting on a weblog platform, which provides an ideal opportunity for self-directed learning enriched by more general dimensions such as social, emotional, cognitive competences, democracy, and collaboration. As for blog entry procedure, following each in-class session, learners are expected to post their blog tasks until the end of the

each week. The tasks include both *recognition* and *production* parts. In the former, learners are to find an authentic text based on that week's topic and highlighting the targeted structures, carrying out a phrase and function analysis in the authentic text (Figure 4). In the latter, learners are expected to produce parallel language to reinforce targeted structures of the first part. Each learner's weblog may serve as an online language portfolio and record of their language performance to assess and compare with further learning process. In a term, learners are expected to post 14 weblogs based on each week's content. The final weblog includes reflection of the whole term. Learners are asked to talk about the strengths and weaknesses of their weblogs and explain the *outside-class process* in detail (Figure 2).

The third step, *assessment*, incorporates formative and summative types of evaluation, both being highly interrelated in assessing learners. *Formative assessment* in this approach includes learners' active participation (10% of overall performance) in in-class sessions regarding recruitment of texts and performing structural analysis on such texts, and participation in outside-class (30% of overall performance) setting, where a whole-term weblog performance including at least 13 blog entries for each learner is assessed to yield more reliable results. The course instructor keeps an observation form to take notes on students' performance in class, and reads weblog tasks each week diagnosing weaknesses, and gives feedback on blog tutorial held every month.

Summative assessment comprises one midterm examination (25% of overall performance) and a final examination (35% of overall performance) which are prepared in order to meet the face validity, content validity, practicality, and the reliability criteria. *Face validity* in this approach is ensured through including test items in the test similar to those presented in in-class sessions. *Content validity* is reached by making sure that all test items are adequate and representative samples of the course syllabus. *Practicality* is attained by ensuring that sufficient time (one hour) is allocated for test administration. *Reliability* is expected to be high due to formerly announced scoring rubrics.

In step four, *feedback*, we deal with three sources from which learners draw feedback: *instructor*, *peers* and *self*. Here, the *instructor* provides feedback through two different types of tutorial: (1) discussions based on learners' midterm and final examination performance, and (2) one-to-one interaction (approximately 7-8 minutes for each learner) regarding weblog contents. As a result of such discussions, learners get better equipped with the potential to provide more constructive and objective feedback on their performance in exams and weblog entries. The underlying aim here is to raise their awareness on the targeted structures so that they perform in the target language more effectively especially on their weblog tasks.

Peer-to-peer feedback requires learners to give feedback on their peers' performance in in-class (performed in group work) and outside-class settings (posting comments on blog entries). It is a requirement of the course to maintain an on-going feedback entry of comments on each other's performance throughout the term. Figure 2 depicts a sample of learner weblog including *peer-to-peer feedback*. Here, learners have the opportunity to discuss about their work

from different perspectives such as *structural points*, *content of the texts*, and overall *feelings* about their peers' work.

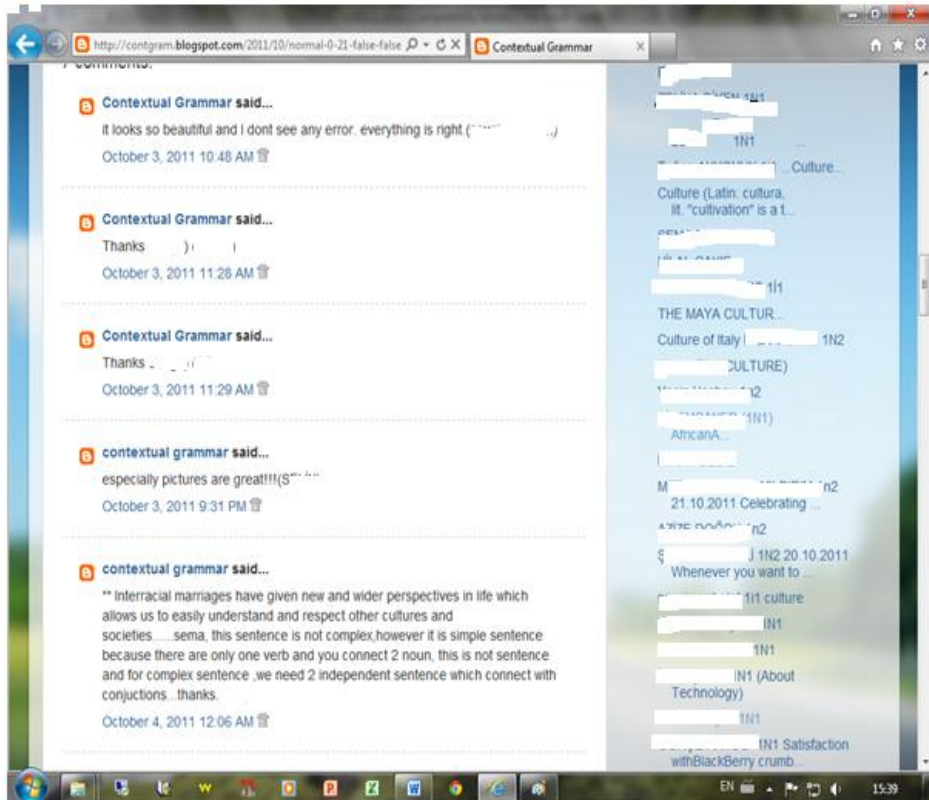

Figure 2. A sample learner weblog depicting peer feedback

The third, and probably the most important source, is the *self* of the learner. Here, learners, reflecting on their performance in the last five minutes of the course in class, voice their comments through either statements or questions. In outside-class setting, they also reflect upon their own tasks via weblogs by editing and/or commenting on their own previous work. Figure 3 displays the final week's blog task which requires reflection on the blogging experience in the English grammar course. The learner, here, in her comments expresses her difficulties regarding the *recognition* part of blog tasks. She also expresses the benefits of such an experience she gained through this approach.

The image shows a screenshot of a Blogger blog. The main content area features a post titled "CONTEXTUAL GRAMMAR COURSE" with three paragraphs of text. The first paragraph discusses the challenges of finding articles for the blog. The second paragraph describes the difficulties in the recognition part of the course. The third paragraph talks about the production part being enjoyable. The post is attributed to "contextual grammar" and dated "9:46 PM". The right sidebar includes a "Join this site" button, a "Members (12)" section with profile pictures, and a "BLOG ARCHIVE" section with a tree view showing posts from 2012 and 2011, with a sub-entry for December 2011.

Figure 3. A sample final weblog including self-feedback

The last step of the approach, *output*, is where *recognition* and *production* emerge. Here, learners are expected to recognize and produce targeted structural points dealt with both in in-class and outside-class settings. This is where the instructor is able to observe to what extent targeted points have been internalized both at *recognition* and *production* levels. *Recognition* is illustrated by learners through textual enhancement (highlighting, underlining, bolding, italicizing, etc.) and labelling. *Production* requires learners to produce parallel structural points highlighted on texts both in in-class and outside-class environment. All output data of the learners experiencing the SAB approach is recorded by the course instructor in order to make a comprehensive evaluation of the course for future use aiming to assess learners' English grammar profile when designing prospective syllabi.

A sample of output on learner weblog is presented in Figure 4. This weblog reflects the learner's recognition of the *subordination* structure. Here on this

weblog, the learner highlights the *subordinators* in complex sentences to accomplish the *recognition* part of her task. She also identifies the type of subordinate clauses, and labels each of the structural points within the text she has chosen. Labelling of structures is accomplished in light of in-class sessions, which may imply whether transformation of input into output at recognition level has been actualized.

The screenshot shows a Blogger blog post titled "Contextual Grammar" dated Sunday, November 27, 2011. The main content is a text about William Shakespeare, with several sentences highlighted in yellow and pink. The right sidebar contains a "FOLLOWERS" section with 12 members and a "BLOG ARCHIVE" section for the year 2011.

Contextual Grammar

SUNDAY, NOVEMBER 27, 2011

ŞUBORDINATION

WILLIAM SHAKESPEARE

Shakespeare's reputation as dramatist and poet actor is unique and he is considered by many to be the greatest playwright of all time, although many of the facts of his life remain mysterious.

William Shakespeare was born in Stratford-upon-Avon in Warwickshire and was baptised on 26 April 1564. His father was a glovemaking and wool merchant and his mother, Mary Arden, the daughter of a well-to-do local landowner. Shakespeare was probably educated in Stratford's grammar school. The next documented event in Shakespeare's life is his marriage in 1582 to Anne Hathaway, daughter of a farmer. The couple had a daughter the following year and twins in 1585. There is now another gap, referred to by some scholars as 'the lost years', with Shakespeare only reappearing in London in 1592, when he was already working in the theatre.

Shakespeare's acting career was spent with the Lord Chamberlain's Company, which was renamed the King's Company in 1603 when James succeeded to the throne. Among the actors in the group was the famous Richard Burbage. The partnership acquired interests in two theatres in the Southwark area of London, near the banks of the Thames - the Globe and the Blackfriars.

Shakespeare's poetry was published before his plays, with two poems appearing in 1593 and 1594, dedicated to his patron Henry Wriothesley, Earl of Southampton. Most of Shakespeare's sonnets were probably written at this time as well. Records of

FOLLOWERS

Join this site
With Google Friend Connect

Members (12)

Already a member? [Sign in](#)

BLOG ARCHIVE

▼ 2011 (509)

► December (156)

▼ November (132)

E ... ← TRAVELLING

ZI ...

DERYA DEMIRHAN 111

Traveling in Turkey There is evidence that the be...

11

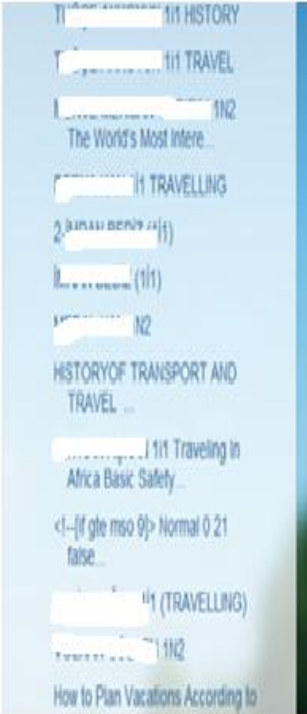
111

← HISTORY

source from BBC

RECOGNITION PART

- 1- He is considered by many to be the greatest playwright of all time, **although** many of the facts of his life remain mysterious. **SUB.TYPE: CONCESSION**
- 2- There is now another gap, referred to by some scholars as 'the lost years', with Shakespeare only reappearing in London in 1592, **when** he was already working in the theatre. **SUB.TYPE: TIME**
- 3- The Lord Chamberlain's Company, which was renamed the King's Company in 1603 **when** James succeeded to the throne. **SUB.TYPE: TIME**
- 4- Shakespeare's poetry was published **before** his plays. **SUB.TYPE: TIME**
- 5- He produced roughly two a year **until** around 1611. **SUB.TYPE: TIME**
- 6- **When** Edward the Confessor died in 1066, he left a disputed succession

The screenshot on the right shows a search engine interface with a blue header. The search results are for the terms 'HISTORY' and 'TRAVEL'. The first result is 'The World's Most Interest...', followed by 'HISTORY OF TRANSPORT AND TRAVEL ...'. There are also some search filters and a 'false' result visible.

Figure 4. A sample of weblog entry including recognition part of the output stage

In the *production* part of the weblog (Figure 5), the learners produce sentences related to the topic of the week in question, which happens to be *history* for this particular week. The sentences in this production part should be relevant to the topic to reinforce the content of the text both linguistically and semantically. The learner, here, produces sentences including *adverb clauses* including different types such as *concession*, *condition*, and *time*. In addition to enhancement of structural competence, while producing related sentences to the *history* topic, learners could also improve knowledge regarding this topic. As a result of this experience with this approach, the learner begins to produce constructions as were modelled for him in self-chosen authentic texts, possibly activating a long term retention process.

The screenshot shows a webblog interface with a blue header titled "Contextual Grammar". The main content area displays a post from Sunday, November 27, 2011, titled "American Civil War". The post text describes the war from 1861-1865, mentioning Abraham Lincoln, the Confederate States of America, and the Reconstruction Era. Below the main text is a "Production:" section with five numbered points detailing historical events and terms like "Concession", "Condition", and "Time". The right sidebar includes a "FOLLOWERS" section with a "Join this site" button and a "MEMBERS (12)" list. Below that is a "BLOG ARCHIVE" section with a tree view for the years 2012 and 2011, and sub-months for December and November. At the bottom, a Windows taskbar is visible with various application icons and a system tray showing "EN" and "13:49".

Contextual Grammar

SUNDAY, NOVEMBER 27, 2011

Join this site
with Google Friend Connect

Members (12)

Already a member? Sign In

BLOG ARCHIVE

- ▶ 2012 (3)
- ▼ 2011 (515)
 - ▶ December (162)
 - ▼ November (132)

American Civil War

The **American Civil War** (1861–1865) was a civil war fought in the United States of America. In response to the election of Abraham Lincoln as President of the United States, 11 southern slave states declared their secession from the United States and formed the Confederate States of America ("the Confederacy"); the other 25 states supported the federal government ("the Union"). After four years of warfare, mostly within the Southern states, the Confederacy surrendered and slavery was outlawed everywhere in the nation. Issues that led to war were partially resolved in the Reconstruction Era that followed, though others remained unresolved.

In the presidential election of 1860, the Republican Party, led by Abraham Lincoln, had campaigned against expanding slavery beyond the states in which it already existed. The Republicans strongly advocated nationalism, and in their 1860 platform they denounced threats of disunion as avowals of treason. After a Republican victory, but before the new administration took office on March 4, 1861, seven cotton states declared their

Production:

1. Copperheads and some War Democrats opposed emancipation, although the latter eventually accepted it as part of total war needed to save the Union. (**Concession**)
2. Lincoln issued his preliminary Emancipation Proclamation on September 22, 1862, and his final Emancipation Proclamation on January 1, 1863. (**Time**)
3. The Union, under Lincoln and Secretary of State William H. Seward worked to block this, and threatened war if any country officially recognized the existence of the Confederate States of America (**Condition**)
4. He led the Overland Campaign to seize Richmond, though in the face of fierce resistance he altered his plans and led the Siege of Petersburg which nearly finished off the rest of Lee's army. (**Concession**)
5. By 1864 the internal food distribution had broken down, leaving cities without enough food and causing bread riots across the Confederacy. (**Time**)

Posted by contextual grammar at 11:20 PM

HISTORY

TRAVELLING A

HISTORY A

TRAVELLING

HISTORY

TRAVELLING

HISTORY

HISTORY

TRAVELLING

HISTORY

TRAVELLING

The World's Most Intere...

EN 13:49

Figure 5. A sample of weblog entry including production part of output stage

Conclusion

In this present study, a sustainable approach for the future is introduced– an approach that does not exclude grammar from a language learning context but draws upon relevance in order to promote optimum English use in adults' academic, social and personal lives. The structure-andragogy-blog (SAB) approach, built with a perspective to incorporate self-directed learning into structure use, invites instructors to be dynamic and adult learners to exercise self-initiative learning by assuming utmost responsibility to choose and analyze content related to the English grammar system. The approach brings together structure, andragogy and technology in an adult learning context, where structure constitutes the core. It promotes adults' creativity in English use; enhances self-initiation; raises awareness of individual strategies and constructs, and provides room for reflection (Knowles, 1980). This way, for the tasks assigned on structural points, learners primarily become responsible to themselves rather than to a second party. Thus, the approach does not only provide platform for mastery of English grammar at both recognition and production levels, it also builds a sense of responsibility in the individual adult as well as the young learner.

References

- Bruns, A. and J. Jacobs (Eds.). (2006). *Uses of blogs*. New York: Peter Lang.
- Celce-Murcia, M. (2002). `Why It Makes Sense to Teach Grammar in Context and through Discourse` in E. Hinkel and S. Fotos (eds.). *New perspectives on grammar teaching in second language classroom*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass.: IT Press.
- Dalili, M. V. (2011). *On the integration of form and meaning in English Language Teaching (ELT): An overview of current pedagogical options*. Iran Procedia - Social and Behavioral Sciences, 15, 2117–2121.
- Doughty, C. and Williams, J (Eds.). (1998). *Focus of form in classroom second language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, R. (1994). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaye, B. K. (2006). `Blog use motivations. An exploratory study` in M. Tremayne (Ed.). *Blogging, citizenship, and the future of media*. New York: Routledge.

- Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning*. Englewood Cliffs, NJ: Cambridge.
- Knowles, M. S. (1980). *The modern practice of adult education: from pedagogy to andragogy*. Englewood Cliffs, NJ: Cambridge.
- Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching* (Second edition). Oxford: Oxford University Press.
- Nunan, D. (1989). *Designing tasks for the communicative classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nunan, D. (1998). Teaching grammar in context. *ELT Journal*, 52 (2), 101-109.
- Nunan, D. and L. Miller (Eds.). (1995). *New Ways in Teaching Listening*. Alexandria, VA: Teachers of English to Speakers of Other Languages.
- Özkan, Y. (2011). Blogging in a teaching skills course for pre-service teachers of English as a second language. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(4), 655-670.
- Özkan, Y. (2015). Utilization of news articles in English grammar teaching. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 49-59.
- Porter, D. and Roberts, J. (1981). Authentic listening activities. *ELT Journal*, 36 (1), 37-47.
- Seedhouse, P. (1997). Combining form and meaning. *ELT Journal*, 51 (4), 336-344.
- Sharwood-Smith, M. (1993). Input enhancement in instructed SLA. *Studies in second Language Acquisition*, 15, 165-179.

Appendix

YDI 102 Contextual Grammar

Course Objectives

This course will enable the students to:

- Recognize structural patterns and their functions within predetermined advanced level texts.
- Analyze English sentence, clause and phase structures at suprasentential level within authentic materials.
- Produce texts comprising structures studied and analyzed at advanced level.
- Develop a critical perspective into advanced level structures of different types of texts on a contextual level.

- Be able to use these structures in various contexts.

Lectures

Week 1 (Feb 14-18): Phrases

Week 2 (Feb 21-25): Phrases+ Discussion Section (based on the articles brought to class by the students)

Week 3 (March1-4): Nouns+ Discussion Section

Week 4 (March 7-11): The forms and meanings of verbs

Week 5 (March14-18): Verbs+ Discussion Section

Week 6: Midterm Exam

Week 7(March 28-31): Adjectives and Adjective Phrases

Week 8 (Apr4-8): Adjectives + Discussion Section

Week 9 (Apr 11-15): Adverbs and Adverb Phrases

Week 10 (Apr 18-22): Adverbs+ Discussion Section

Week 11 (Apr 25-29): Prepositions+ Discussion Section

Week 12 (May 2-6): Complements + Discussion Section

Week 13 (May 9-13): Course Reflection

Week 14 (May 16-20): Course Review

Week 15 (May 22-26): Final Exam

Assessment Methods

- Active participation (including discussion on selected authentic materials): (10%)
- Quiz: (10%)
- Midterm Exam: (20%)
- Final Exam and Reflection Paper: (60%)

Required textbooks:

Lobeck, A. (2000). *Discovering grammar*. New York: OUP.

Kolln, M. (2003). *Rhetorical Grammar*. Longman.

Trimester Eğitim Uygulamalarında Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi: Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı Öğrencileri ve Mezunları Üzerine Yapılan Bir Çalışma*

Measuring The Quality Of Service Perceived In Trimester Education Applications: A Study Carried On Students And Graduates Of Office Management And Executive Assistance Program In Naci Topçuoğlu Higher Vocational Schools

Gamze AY¹
Gaziantep Üniversitesi
Mustafa UÇAR²
Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı, yükseköğretimdeki trimester eğitim uygulamalarında algılanan hizmet kalitesini ölçmektir. Meslek yüksekokullarında verilen eğitimin ana amacı sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü piyasaya sağlamaktır. Rekabet şartlarının her geçen yıl artmasıyla, endüstrinin hızla değişen yapısına ayak uydurabilmek için üniversite öğrencilerinin uygulamalı eğitim sürelerinin uzatılması elzem olmuştur.

Araştırmada veri toplamak amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Alanyazında eğitim alanında hizmet kalitesi algısını ölçen çalışmalar yapılmıştır ancak; trimester uygulaması ile ilgili hizmet kalitesi algısını ölçen bir çalışmayla karşılaşmamıştır. Araştırmada trimester eğitim modelinde eğitim alan öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler SPSS 21.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırma grubunu Gaziantep Üniversitesi Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu'nda trimester modelinde eğitim alan Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programının öğrencileri ve mezunları oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, trimester eğitim uygulamaları kapsamında yer alan araştırma grubunun hizmet kalitesine ilişkin algı düzeylerinin bazı değişkenler açısından farklılaşması istatistikî olarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak araştırma hipotezi kapsamında yapılan

* Bu çalışmanın bir kısmı 13. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresinde sunulan bildiriden üretilmiştir.

¹ Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi, Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, E-Mail: gamzeay@gantep.edu.tr

² Prof. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, E-Mail: m.ucar@hku.edu.tr

analizler ile trimester öğrencilerinin memnuniyet düzeylerinde değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalar olduğu tespit edilmiştir.

Trimester araştırma grubu üniversite tercihlerini ilk olarak sınavda almış oldukları puana, ikinci olarak ise kolaylıkla iş bulabilme durumuna göre yapmaktadır. Öğrencilerin bölümlerini istekli tercih durumu %62,4 iken, daha sonraki memnuniyet durumlarının %80,2 olduğu görülmüştür. Eğitim alınan meslek grubunda kız öğrencilerin cinsiyet ayrımı yapıldığı algısı erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Trimester sitemindeki iki dönem stajın zorunlu olmasından memnun olunduğu ve memnun olanların hizmet kalitesi algılarının da yüksek olduğu görülmüştür. Trimester öğrencilerinin genel olarak hizmet kalitesi algılarını yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meslek Yüksek Okulu, Hizmet Kalitesi, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Eğitimi, Trimester Eğitim Sistemi, Öğrenci Memnuniyeti

Abstract

Objective of this study is to measure quality of the service perceived in trimester education applications in higher education. The main aim of education given in higher vocational schools is to provide industry with the qualified manpower needed. Due to annual increases in competitive conditions it is necessary to extend the duration of applied education provided to undergraduates to keep up with the rapidly changing structure of industry.

To collect data a survey method was used in this research. There is no study in literature concerning with trimester. The data obtained from the answers given by undergraduates who were educated in the trimester education model were analyzed with SPSS version 21.0 statistics package program. The research group was comprised of students and graduates of Office Management and Executive Assistance Program who were studying in trimester model of Gaziantep University Naci Topçuoğlu Higher Vocational School.

In this study, research group's, that were included in the scope of trimester education applications, differentiating perception levels related to quality of service were analyzed statistically in terms of certain variables. Consequently, statistically significant differences were detected between analyses performed in the scope of research hypothesis and the trimester students' satisfaction levels.

Key Words: Quality in Higher Vocational Education, Education of Executive Assistance, Trimester Education System, Student Satisfaction

Giriş

Nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi için meslek yüksekokullarında verilen eğitim kalitesinin modern iş dünyasıyla uyumlu bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Endüstrinin ihtiyacı olan nitelikli elemanların pratik ve teorik eğitimin, öğrencilerin eğitim kurumlarıyla birlikte endüstri ve sanayinin beklentilerine göre yetiştirilmesi istihdamın kolaylaşması için önemlidir. Bunun için endüstrilerin eğitim süreci içerisinde yer alması, pratik eğitim süresinin uzatılması öğrencilerin günümüz çalışma alanlarındaki ileri teknoloji sistemlerini tanımalarını ve sektörün beklentilerine göre nitelikli yetişmelerini sağlayacaktır.

Ülkemizde Gaziantep, Süleyman Demirel, Gazi, Sakarya ve İstanbul TOBB üniversitelerinin meslek yüksekokullarında trimester modeli aynı/farklı uygulamalı eğitim süreleriyle fiilen uygulanmaktadır. YÖK tarafından hazırlanan mesleki ve teknik yükseköğretimin yeniden düzenlenmesine dair taslakta da belirlenen

meslek yüksekokullarının yeniden yapılanması ve eğitimde sömestirden trimestere geçilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır.

Aksin'in, 2014 yılındaki araştırmasına göre, Trimester eğitim sisteminde eğitim gören öğrenciler memnuniyetlerinin yanı sıra, kendi okullarını çevrelerine tavsiye edebileceklerini, klasik eğitim sistemine göre trimester eğitim sisteminin daha iyi olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Trimester eğitim sisteminin yaygınlığının artırılması noktasında ise bu sistemin diğer MYO'larda da uygulanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Meslek yüksekokullarında verilen eğitimin ana amacı sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü piyasaya sağlamaktır. Kuşkusuz, meslek yüksekokulları konusundaki en önemli konulardan biri üniversite-endüstri işbirliği konusudur. Giderek artan rekabet şartları altında günümüz endüstrisi giderek daha nitelikli işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Ancak eğitim dünyası endüstrinin bu hızla değişen yapısına ayak uydurmakta sorun yaşamaktadır. Son dönemlerde gerçekleştirilen bir çalışmada (Kayır ve Kılıç; 2008.a:34), işverenlerin sadece % 27.1'i eleman ihtiyaçlarını mesleki eğitim kurumu mezunlarından temin ettiklerini ifade etmiştir.

Müfredat açısından ele alındığında meslek yüksekokullarında verilen eğitimin aşırı kuramsal olduğunu söylemek mümkündür. Oysa meslek yüksekokullarının temel amacı 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda açıkça: "Meslek Yüksekokulu: Belirli mesleklere yönelik nitelikli insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan, yılda iki veya üç dönem olmak üzere iki yıllık eğitim-öğretim sürdüren, önlisans derecesi veren bir yükseköğretim kurumudur." olarak belirtilmiştir. Diğer yandan, mevcut staj uygulamasının mesleki bilgi ve görgünün artırılması açısından yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Birçok öğrenci, "nylon staj" olarak adlandırılan uygulama ile çoğu kez fiili olarak işyerinde çalışmadan kağıt üzerinde staj yapıyor gözükmekte, fiili olarak otuz işgünü olarak yapılan stajlar ise öğrenciler için fazla verimli olmamaktadır (Civan ve Saçıkara, 2011).

Trimester eğitim sisteminde öğrenim gören öğrenciler kendilerini gerek mezuniyet sonrası iş bulma noktasında, gerek iş hayatına hazır hissetme noktasında, gerekse mesleki yeterlilikleri hususunda klasik eğitim sisteminde öğrenim gören öğrencilere nazaran daha iyi olduklarını düşünmektedirler (Aksin,2014).

Bu çalışma, Türkiye'de diğer meslek yüksekokullarından ayrılan trimester eğitim sistemindeki farklılıkların tespiti ve sömestr eğitim uygulamasından trimestere geçiş düşüncesine kaynak olması açısından gereklidir. Bu çalışmada Türkiye'de pilot olarak uygulanan altı eğitim döneminden oluşan trimester eğitim sistemindeki öğrencilerin aldıkları eğitim hizmeti kalite algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Literatür Taraması

Günümüzde küresel pazarda yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabette iş dünyasının beklentilerini karşılayabilecek nitelikte öğrencilerin yetiştirilmesi giderek önem kazanmaktadır. Öğrencilerin belirli bilgi ve becerileri kazanmış işgücüne sahip olması isteniyorsa, kalite kavramı eğitim kurumlarında ele alınmalı ve tartışılmalıdır. Çünkü kaliteli bir ürün ve hizmet ancak iyi bir eğitim

ile mümkün olmaktadır (Yıldız ve Ardıç 1999). Eğitimde kaliteyi yakalamak sadece var olan kaynakların yenilenmesi değil; bu kaynakların değişen teknolojiye ve iş dünyasının beklentilerine uygun bir şekilde güncellenmesi ve teorik eğitimin pratik eğitimle desteklendiği eğitim sistemlerinin geliştirilmesidir. Yükseköğretim kurumları eğitimde kaliteyi artırarak tercih edilebilir kurumlar arasında öncelikli olmak için eğitim kalitesine önem vermek zorundadırlar.

Ansari'ye (2002) göre öğrenme ve öğretme faaliyetlerinin ölçülmesinde en önemli kalite göstergelerinden biri öğrenci memnuniyetidir. Bu nedenle eğitim kurumlarında, öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi kalite çalışmaları açısından önem taşımaktadır. Konu ile ilgili olarak özellikle yurt dışında ve ülkemizde kalite çalışmaları kapsamında veya kalite çalışmalarına öncü olmuş çeşitli çalışmalar ve stratejik planlamalar bulunmaktadır. Böylece eğitim ve öğretimdeki var olan mevcut durumdan, olması gerekene doğru, yapılan çalışmalarla belirlenen mevcut durumda ne gibi değişiklik ve/veya yenilik yapılacağı belirlenmektedir. (Ulusoy vd.2010).

Örgüt yönetimleri, yüksek rekabet ortamında kalıcı olabilmeyi en temel amaç olarak kabul etmektedirler. Rekabet ortamında "İşletme ne üretirse onu satar." anlayışıyla sadece kendi standart ve belirlemeleriyle ortaya koydukları ürünlerin ya da hizmetlerin alıcısı olmadığını, bu durumun başlı başına verimsizliğe neden olduğunu, böyle bir anlayışın örgütün varlığını sürdürmesini tehdit ettiğini görmektedirler. Bu nedenle, örgütler gerek kalıcı olmak, gerekse de gelişme ve gelecek garantisi sağlamak amacıyla geleneksel yaklaşımlardan uzaklaşmakta, "kalite" ve "verimlilik" kavramlarını vazgeçilmez stratejik kavramlar olarak öne çıkarmaktadırlar. Bunun bir sonucu olarak "İşletme ne üretirse onu satar." anlayışını terk ederek "Bizim işimiz pazarın istediklerini üretmektir." anlayışına yönelmektedirler. Bu anlayış, örgütlerin ürün ya da hizmet bekleyen ve alan herkes olarak tanımlanan "müşterinin" (Everard & Moris, 1996) memnun edilmesi için onların beklentilerini ve gereksinimlerini önceden belirleyerek, bunlara uygun ürün ve hizmeti en hızlı, kaliteli ve verimli bir biçimde sunmalarını gerektirmektedir. Bu çerçevede bugün kalite, ürün ya da hizmet üretiminde müşterilerin beklentilerini yanıtlama düzeyi, müşterilerin son ürün ya da hizmetle ilgili duyduğu doyum, memnuniyet düzeyi olarak tanımlanmakta, müşteri tarafından talep edilen, istenen şeyin sağlanması olarak ifade edilmektedir (Kaufman ve Zahn,1993; akt: Şahin, 2009).

Bu çalışmanın konusu eğitim sektöründeki kalite algısı olduğu için bundan sonraki bölümde işgücü sağlayan yükseköğretim kurumlarındaki hizmet kalitesi kavramı açıklanmıştır.

Yükseköğretimde Hizmet Kalitesi

Ülkemizde üniversitelerin eğitim ve öğretim olanakları, vizyonları, yönetilme biçimleri, araştırma-geliştirme, iletişim, bilişim ve ulaşım imkanları, veri toplama, işleme ve bilgi üretme olanak ve kapasiteleri gibi birçok imkanlar açısından birbirleriyle farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, öğrencilerin gerek üniversiteyle ilgili gerekse gelecekle ilgili beklentilerinde farklılıklara yol açabilmektedir (Korukoğlu, 2003).

Yükseköğretim, bireylere akademik bilgi kazandırmak üzere üniversiteler ve diğer kuruluşlar tarafından sunulan bir hizmettir. Bu hizmet bireyden başlayarak makro boyutta toplumların değişmesinde ve gelişmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Bu anlamda etkili bir hizmetin kaliteli bir biçimde verilmesi değişim ve gelişmenin olumlu yönde başarılı bir biçimde gerçekleşmesini sağlayacaktır (Bayrak, 2007).

Ay ve Koç (2014), araştırmasında, öğrencilerin eğitimini aldıkları mesleğin toplumda saygınlık uyandırıyor mu sorusuna verdikleri cevaplara göre tatmin ortalamalarının farklılaşp farklılaşmadığına bakıldığında, mesleklerinin saygınlık uyandırdığını düşünen öğrencilerin diğerlerine göre memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin mesleklerine yönelik algıları ile öğrenim süresince algıladıkları tatmin arasında bir ilişkiyi desteklemektedir. Toplumdaki algının değişmesi için öncelikle öğrencilerdeki hizmet kalitesi memnuniyetin artırılarak değişmesi sağlanabilir. (Ay ve Koç, 2014).

Trimester eğitim sisteminin uygulandığı meslek yüksekokulu bir yükseköğretim kurumudur. Aşağıda bu sistem açıklanmıştır.

Gaziantep Üniversitesi (GAÜN) Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu (NTMYO) - Trimester Eğitim Sistemi

Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu (bundan sonra **NTMYO** olarak kullanılacak), Yükseköğretim Genel Kurulunun 26.09.2003 tarihli toplantısında alınan karar ve 2547 Sayılı Kanunun 2880 Sayılı Kanunla değişik 7/d-2 maddesi uyarınca Gaziantep Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulmuştur. Üniversite-endüstri işbirliği anlayışı yüksekokulda daha ilk harcın temele konduğu andan itibaren başlamıştır.

Yüksekokul 2007-2008 eğitim öğretim yılında eğitim vermeye başlamıştır. NTMYO'da takip edilen akademik takvim ise Gaziantep Üniversitesi'nin diğer birimlerinde uygulanmakta olan akademik takvimden farklılık göstermektedir. Akademik takvim yılda üç dönemden oluşmaktadır.

Meslek yüksekokullarındaki sömestir eğitim sistemi bir yılda iki dönem eğitim vermekte ve toplam dört dönem sonunda 30 (otuz) işgünü kapsayan stajı tamamlayan öğrenciler mezun olabilmektedir. Üniversite-sanayi ortak eğitim geliştirme sürecinde olan trimester eğitim sistemi ise bir yılda üç dönem olarak uygulanmaktadır. Trimester eğitim modelindeki öğrenciler eğitim süreleri boyunca iki dönem boyunca (130 işgünü) staj yapmakta ve toplam altı dönem sonunda mezun olabilmektedirler.

YÖK tarafından hazırlanan "Mesleki ve Teknik Yükseköğretimin Yeniden Düzenlenmesi"ne dair taslakta da belirlenen meslek yüksekokullarının yeniden yapılanması ve verilen eğitimin yılda iki dönemden (sömestir), üç döneme (trimester) geçilmesi yönündeki çalışmaları da ülkemizdeki meslek yüksekokullarının hızla trimester sistemine geçmesi çerçevesini çizmektedir. GAÜN NTMYO ise bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye'de ilk olarak fiili olarak yılda üç dönem (trimester) uygulamasını gerçekleştirmektedir.

Öğrenciler ilk iki dönemde temel eğitimlerini aldıktan sonra, uygulama eğitimini almak üzere iki gruba ayrılırlar. Sınıflar iki grup şeklinde ayrıldıktan sonra gruplardan biri "Üniversite-Endüstri Ortak Öğrenimi" dersi kapsamında yüksekokul tarafından belirlenen firmalarda / kurumlarda uygulama eğitimine katılırken, diğer grup yaz döneminde okuldaki eğitimine devam etmektedir. Uygulama eğitimini tamamlayan grup bir sonraki dönemde bir önceki grubun aldığı dersleri alırken, derste bulunan grup uygulama eğitimine katılmaktadır.

GAÜN NTMYO'da öğrenciler eğitim-öğretimi diğer meslek yüksekokullarından farklı olarak toplam 6 dönemden oluşan bir süreçte tamamlamaktadırlar. Bu 6 dönemin 4 dönemi teorik bilgilerin verildiği, atölye ve laboratuvar uygulamalarının yapıldığı ders dönemlerinden oluşmaktadır. Bunun yanında iki dönem ise üniversite-endüstri ortak programı kapsamında alanlarındaki deneyimli firmalarda / kurumlarda uygulama eğitimi almaktadırlar. Öğrenciler iki dönemde toplam 130 iş günü staj yapmak zorundadır. (<http://nacitopcuoglumyo.gantep.edu.tr/trimester.php>).

Tablo 1: NTMYO Ders İçerikleri

NTMYO Müfredat Listesi
Genel Kültür ve Genel Yetenek Dersleri: Türk Dili I ve II, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I ve II, Yabancı Dil I ve II, Toplumsal Duyarlılık Projesi I ve II, Genel Hukuk, Genel İşletme, Genel Muhasebe, Sanat Tarihi, Etkinliklere Katılım
Bilgisayar Dersleri: Temel Klavye Teknikleri, İleri Klavye Teknikleri, Ofis Otomasyonu I, Ofis Otomasyonu II
Mesleki Dersler: Yönetici Asistanlığı, Sekreterlik Bilgisi, Örgütsel Davranış, Kongre ve Fuar Organizasyonu, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Hukuki Yazışmalar, Örnek Olay Analizi, Mesleki İngilizce I ve II, Hızlı Yazma ve Okuma Teknikleri, Mesleki Yazışmalar, Etkili İletişim Teknikleri, Halkla İlişkiler, Zaman ve Toplantı Yönetimi, Yönetim ve Organizasyon, Güzel Konuşma Sanatı, Protokol ve Sosyal Davranış Kuralları, Dosyalama ve Arşivleme Teknikleri, Genel ve Mesleki Etik, Büro Yönetimi Teknikleri,
İş Yeri Eğitimi: İş Yeri Eğitimi I (1 Dönem) İş Yeri Eğitimi II (1 Dönem)

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, meslek yüksekokullarında eğitim alan trimester eğitim sistemindeki Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programındaki öğrencilerin ve mezunların aldıkları eğitim ve eğitim ortamı hakkındaki hizmet kalitesi algılarının belirlenmesidir. Araştırmanın amacına dayanarak aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

- H.1. Araştırma grubunun eğitim programını öncelikli tercih nedenlerinde farklılık vardır.
- H.2. Eğitim alınan programın isteyerek tercih edilmesi ve mezun öğrencilerin memnuniyet durumlarında farklılık vardır.

- H.3. Eğitim alınan meslek grubunda cinsiyet ayrımı yapıp yapılmadığı düşüncesinde farklılık vardır.
- H.4. GAÜN NTMYO Trimester eğitim sistemini alanların hizmet kalitesi algıları yüksektir.
- H.5. Hizmet kalitesi algıları cinsiyete göre farklılık gösterir.
- H.6. Öğrencilerin eğitim aldığı şehir değişkeni açısından hizmet kalitesi algıları farklılaşmaktadır.
- H.7. Gelecek kaygısı değişkeni açısından hizmet kalitesi algıları farklılaşmaktadır.
- H.8. Öğrencilerin eğitim dönemindeki zorunlu iş yeri eğitiminin olmasından memnun olma durumları farklılık göstermektedir.

Araştırma grubunu Gaziantep Üniversitesi Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu'nda trimester modelinde eğitim alan Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı öğrenci ve mezunlarından oluşturmaktadır. Araştırmaya Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu'ndan toplam 101 öğrenci ve mezun katılmıştır. Araştırma konusunu oluşturan evrenin tamamına ulaşılması amaçlanmıştır.

Öğrencilerin eğitim sürecindeki hizmet kalitesi memnuniyetleri kadar mezun olduktan sonraki memnuniyet algıları da önemlidir. Öğrenciler mezun olduktan sonra eğitim almış oldukları alanda meslek sahibi olmaktadırlar ve aldıkları eğitimle iş yeri beklentilerini ne oranda karşıladıklarının yanıtını bu memnuniyet düzeyi verebilir. Bu nedenle mezun olan öğrenciler araştırma grubuna dahil edilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket ölçeği kullanılmıştır. Anket demografik bilgilerin sorulduğu ve hizmet kalitesi ölçeğinin yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. Hizmet kalitesi ölçeği beş alt boyuttan oluşmaktadır. Anketteki 1- 6 arasındaki maddeler Fiziki Kapasite, 7- 16 arasındaki maddeler Akademik Personel, 17-24 arasındaki maddeler İş Yeri Eğitimi, 25- 34 arasındaki maddeler Eğitim Programı, 35-39 arasındaki maddeler de okul algısıyla ilgili hizmet kalitesi memnuniyeti ölçen alt boyutlardan oluşmaktadır.

Araştırmada kullanılan anket formunu oluşturmak için, hizmetlerden duyulan memnuniyeti (hizmet kalitesini) ortaya koyan ve eğitim sektörüne uyarlanan çeşitli ölçekler (Parasuraman vd., 1988; Grönross, 1990; Cronin ve Taylor, 1994) taranmıştır. Bu modele göre hizmet kalitesi, soyut bir kavram olup müşteri beklentisi ile gerçek hizmet performansının kıyaslanmasıdır. 1988 yılında Parasuraman, Zeithalm ve Berry tarafından geliştirilmiştir. Hizmet kalitesi ölçümünde literatürde yaygın olarak kullanılan iki ana model vardır. Bunlar SERVQUAL ve SERVPERF'tir.

Anket sorularının hazırlanmasında hizmet sektöründe, özellikle eğitim sektöründe yapılmış olan çalışmalarda kullanılan anketlerden yararlanılmıştır. Trimester eğitim sistemini sömestrden ayıran iş yeri eğitimi ile ilgili hizmet kalitesi algı sorularını da içeren yeni bir anket oluşturulmuştur.

Bu çalışma ile öncelikle meslek yüksekokullarında okuyan öğrencilerin hizmet kalitesi algı düzeylerini belirlemede kullanılacak bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır. Araştırma ölçeğinin güvenilirliği test edilmiş ve alpha katsayısı 0,933 bulunmuştur.

Hizmet kalitesi algısını ölçeğine faktör analizi yapılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değeri, değişkenler tarafından oluşturulan ortak varyans miktarını bildirmektedir. Bu değer 1,00'a yakın olması datanın faktör analizi için uygun olduğunu gösterirken, 0,50'nin altına düşmesi bu datalar ile faktör analizi yapmanın doğru olmayacağını bildirmektedir.

Bartlett's Test of Sphericity değeri ve onun anlamlılığı ise değişkenlerin birbirleri ile korelasyon gösterip göstermediklerini sınar. Bu değer anlamlılığı, yani Sig. değeri 0,10 ve daha üzerindeyse bu datalarla faktör analizi yapmanın uygun olmadığı söylenebilir. Burada görüleceği gibi iki değer de kullanılan dataların faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,809
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2697,238
	Df	666
	Sig.	,000

Araştırmada trimester eğitim modelinde eğitim alan öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler SPSS 21.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılan öğrencilere ait demografik bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Araştırma Grubuna Ait Demografik Özellikler

Gaziantep Üniversitesi - Naci Topçuoğlu MYO		
Cinsiyet	N	%
Kadın	60	59,4
Erkek	41	40,6
Toplam	101	100,0
Yaş	N	%
19 ve altı	15	14,9
20-22	62	61,4
23-25	16	15,8
26 ve Üzeri	8	7,9
Toplam	101	100,0
Sınıf	N	%
1. Sınıf	48	47,5
2. Sınıf	25	24,8
Mezun	28	27,7
Toplam	101	100,0

Gaziantep Üniversitesi araştırma grubunun %59,4'ünü kız öğrenciler; %40,6'sını erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemdeki öğrencilerin %61,4'ü 20-22arası, %15,8'i 23-25 arası, %14,9'u 19 ve alt yaş grubu ve %7,9'u 26 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır. Araştırmanın %47,5'ini 1. Sınıf, %27,7'sini Mezun ve %24,8'ini 2. Sınıf grubu oluşturmaktadır.

Hipotez 1: Araştırma grubunun eğitim programını öncelikli tercih nedenlerinde farklılık vardır.

Tablo 3: Üniversitenin Birinci Tercih Nedeni Frekans Dağılımı

NTMYO 1. Tercih Nedeni	Sınavda almış olduğum puana göre	Eğitim aldığım mesleği sevdiğim için	Günümüzde geçerli bir meslek olduğu için	Çevre tavsiye si	Eğitimi sonrası kolaylıkla iş bulabilmek için	Üniv. mezun olmak için	Başka seçim olmadığı için	Memur olmak için	Toplam
	47	3	13	3	11	2	4	18	101
Toplam	46,5%	3,0%	12,9%	3,0%	10,9%	2,0%	4,0%	17,8 %	100,0%

Gaziantep Üniversitesi (NTMYO) katılımcılarının da %46,5'i sınavda aldıkları puana göre tercih yapmış oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Üniversitenin İkinci Tercih Nedeni Frekans Dağılımı

NTMYO 2. Tercih Nedeni	Sınavda almış olduğum puana göre	Eğitim aldığım mesleği sevdiğim için	Günümüzde geçerli bir meslek olduğu için	Çevre tavsiyesi	Eğitimi tamamlayınca kolaylıkla iş bulabilmek için	Üniv. mezunu olmak için	Başka seçeneğim olmadığı için	Memur olmak için	Toplam
	9	6	22	6	29	21	2	6	101
Toplam	8,9%	5,9%	21,8%	5,9%	28,7%	20,8%	2,0%	5,9%	100,0%

Üniversiteyi ikinci tercih nedenini incelediğimizde, Gaziantep Üniversitesi NTMYO katılımcılarının %28,7'si Eğitimi tamamlayınca kolaylıkla iş bulabilmek için tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Eğitim programının ikinci tercih nedenine göre öğrencilerin eğitim programını iş bulmakta zorlanmamak için seçtikleri görülmektedir. H.1. hipotezi yeterli kanıtla desteklenmiştir.

Hipotez 2:Eğitim alınan programın isteyerek tercih edilmesi ve mezun öğrencilerin memnuniyet durumlarında farklılık vardır.

Tablo 5: Eğitim Programını İstekli Tercih Ve Bölüm Memnuniyet Durumundaki Değişim

	İstekli tercih		Toplam	Şu an seviyor mu?		Toplam
	Evet	Hayır		Evet	Hayır	
Gaziantep Üniversitesi NTMYO	63	38	101	81	20	101
Toplam	62,4%	37,6%	100,0%	80,2%	19,8%	100,0%

Meslek Yüksekokulu bölüm tercih istekliliğini incelediğimizde, NTMYO öğrencilerinin %62,4'ü Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programını isteyerek seçmiş, şu an ise öğrencilerin %80,2'si eğitim aldığı programdan memnundur. Trimester programındaki öğrencilerin bölüme karşı sevgisi artmış eğitimin başında istekli tercihte bulunmayanların sayısı %37,6'dan %19,8'e düşmüştür. Katılımcıların trimester eğitim sonrasında eğitim almakta oldukları bölümdeki memnuniyet durumlarının yükseldiği söylenebilir.

Hipotez 3: Eğitim alınan meslek grubunda cinsiyet ayrımı yapıp yapılmadığı düşüncesinde farklılık vardır.

Tablo 6: Eğitim Alınan Meslek Grubundaki Cinsiyet Ayrımı Algısındaki Farklılaşma

	Cinsiyet ayrımı yapılıyor mu?		
	Evet	Hayır	Toplam
Gaziantep Üniversitesi NTMYO	52	49	101
Toplam	51,5%	48,5%	100,0%

Gaziantep Üniversitesi katılımcılarının %51,5'inin eğitim alınan meslek grubunda cinsiyet ayrımı yapıldığını ve %48,5'inin de cinsiyet ayrımı yapılmadığını düşünmekte olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Cinsiyet Değişkeni açısından Cinsiyet Ayrımı Algısındaki Farklılaşma

	cinsiyet	N	\bar{x}	s.s.	t	p
cinsiyet_ayrım	Kadın	60	1,58	,497	2,434	,017
	Erkek	41	1,34	,480		

Araştırma grubundaki cinsiyet ayrımı düşüncesi incelendiğinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. Kadın araştırma grubunun, erkek araştırma grubuna göre daha fazla cinsiyet ayrımı yapıldığı düşüncesi daha yüksektir.

Tablo 8: Ön Lisans Eğitimi Bittikten Sonra Eğitime Devam Düşüncesi

	Eğitime Devam		
	Evet	Hayır	Toplam
Gaziantep Üniversitesi NTMYO	83	18	101
Toplam	82,2%	17,8%	100,0%

Araştırma grubunun büro yönetimi eğitimi tamamladıktan sonra eğitime devam etme isteği araştırıldığında, Gaziantep Üniversitesi araştırma grubunun %82,2'si eğitime devam etmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuç katılımcıların daha fazla eğitim almaya ihtiyaç duyduklarının göstergesidir.

Bu sonuç önlisans programı eğitiminin yeterli olmadığının daha fazlasına ihtiyaç duyduklarının göstergesi olduğu söylenebilir.

Hipotez 4: GAÜN NTMYO Trimester eğitim sistemini alanların hizmet kalitesi algıları yüksektir.

Tablo 9: Gaziantep Üniversitesi NTMYO Hizmet Kalitesi Memnuniyet Ortalamaları

Hizmet Kalitesi Alt Boyutlar	N	\bar{x}	S.S.
Fiziki Kapasite	101	3,7492	,73205
Akademik Personel	101	4,3931	,62502
İş Yeri Eğitimi	101	4,2265	,69388
Eğitim Programı	101	4,0317	,60810
Okul Algısı	101	3,9901	,85808

Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu Trimester eğitim sistemindeki araştırmaya katılan örneklem grubunun hizmet kalitesi aritmetik ortalamaları incelendiğinde algılarının genel olarak yüksek olduğu söylenebilir.

Hipotez 5: Hizmet kalitesi algıları cinsiyete göre farklılık gösterir.

Tablo 10: Cinsiyet ve Hizmet Kalitesi Algısında Farklılaşma

Hizmet Kalitesi	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t	P
Fiziki Kapasite	Kadın	60	3,8139	,69032	1,076	,285
	Erkek	41	3,6545	,78827		
Akademik Personel	Kadın	60	4,4983	,50840	2,081	,040
	Erkek	41	4,2390	,74461		
İş Yeri Eğitimi	Kadın	60	4,3562	,51298	2,323	,022
	Erkek	41	4,0366	,86794		
Eğitim Programı	Kadın	60	4,0483	,55555	,331	,741
	Erkek	41	4,0073	,68425		
Okul Algısı	Kadın	60	4,0900	,70680	1,423	,158
	Erkek	41	3,8439	1,03297		

Araştırma grubunu cinsiyet değişkeni açısından incelediğimizde hizmet kalitesinin Akademik personel ve İş yeri Eğitimi alt boyutlarında $p < .05$ seviyesinde anlamlı farklılaşmalar tespit edilmiştir. Bu boyutlarda Kadın grubundakilerin hizmet kalitesi algıları erkek grubuna göre daha yüksektir. Bu sonuç kız öğrencilerin eğitim almaya ve iş yeri eğitiminde erkek öğrencilere göre daha istekli olduğunun göstergesidir şeklinde yorumlanabilir.

Hipotez 6: Öğrencilerin eğitim aldığı şehir değişkeni açısından hizmet kalitesi algıları farklılaşmaktadır.

Tablo 11: Aile İkamet Yeri ve Hizmet Kalitesi Algısı Farklılaşma

	aile_ikamet	N	\bar{x}	Ss	t	p
Fiziki Kapasite	Üniv. bulunduğu il	50	3,5900	,71127	-2,205	,030
	Üniv. bulunduğu ilin dışı	51	3,9052	,72515		
Akademik Personel	Üniv. bulunduğu il	50	4,2480	,72878	-2,362	,020
	Üniv. bulunduğu ilin dışı	51	4,5353	,46811		
İş Yeri Eğitimi	Üniv. bulunduğu il	50	4,1800	,63995	-,665	,508
	Üniv. bulunduğu ilin dışı	51	4,2721	,74654		
Eğitim Programı	Üniv. bulunduğu il	50	3,9840	,59603	-,779	,438
	Üniv. bulunduğu ilin dışı	51	4,0784	,62203		
Okul Algısı	Üniv. bulunduğu il	50	3,9720	,71487	-,209	,835
	Üniv. bulunduğu ilin dışı	51	4,0078	,98546		

Üniversiteye il dışından gelen ve aynı ilde yaşayan öğrencilerdeki hizmet kalitesi algılarını incelediğimizde Fiziki Kapasite ve Akademik Personel alt boyutlarında $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde farklılaşmalar tespit edilmiştir. Bu sonuca göre il dışından gelen öğrencilerin Fiziki Kapasite ve Akademik personel hizmet kalitesi algılarının üniversitenin bulunduğu ilde yaşayan öğrencilerin algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç il dışından gelen öğrencilerin akademik personelden destek aldığını ve meslek yüksekokulundaki fiziksel şartlardan memnun bir şekilde vakit geçirdiklerinin göstergesi şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 12. İstekli Tercih ve Genel Hizmet Kalitesi Algısı Farklılaşma

	tercih_istek	N	\bar{x}	ss	t	p
Hizmet Kalitesi	Evet	63	4,2336	,47986	2,982	,004
	Hayır	38	3,9197	,56291		

Eğitim aldıkları meslek yüksekokulunu tercih etmede istekli olma durumu incelendiğinde trimester eğitim sistemini isteyerek tercih edenlerin genel olarak hizmet kalitesi algısı, istemeden seçim yapan öğrencilere göre daha yüksektir. $p < .05$ seviyesinde anlamlı farklılaşma vardır.

Hipotez 7: Gelecek kaygısı değişkeni açısından hizmet kalitesi algıları farklılaşmaktadır.

Tablo 13. Gelecek Kaygısı ve Hizmet Kalitesi Memnuniyeti Farklılaşması

	Kaygı	N	\bar{x}	ss	t	p
Fiziki Kapasite	Evet	45	3,4963	,73382	-3,258	,002
	Hayır	56	3,9524	,67023		
Akademik Personel	Evet	45	4,1511	,72508	-3,703	,000
	Hayır	56	4,5875	,45088		
İş Yeri Eğitimi	Evet	45	3,9694	,76042	-3,522	,001
	Hayır	56	4,4330	,56153		
Eğitim Programı	Evet	45	3,7267	,67129	-5,040	,000
	Hayır	56	4,2768	,41778		
Okul Algısı	Evet	45	3,5822	,90234	-4,715	,000
	Hayır	56	4,3179	,66472		

Araştırma grubunun gelecek kaygısı olma durumunu incelediğimizde öğrencilerin hizmet kalitesi algılarında $p < .05$ önem düzeyinde farklılaşmalar tespit edilmiştir. Gelecek kaygısı olmayan öğrencilerin hizmet kalitesi alt boyutlarındaki algı düzeyleri, gelecek kaygısı olan öğrencilere göre daha yüksektir.

Hipotez 8: Öğrencilerin eğitim dönemindeki zorunlu iş yeri eğitiminin olmasından memnun olma durumları farklılık göstermektedir.

Tablo 14: İş Yeri Eğitiminin Zorunlu Olma Düşüncesi

	Staj_zorunlu olmalı mı?		Toplam
	Evet	Hayır	
Gaziantep Üniversitesi NTMYO	83	18	101
Toplam	82,2%	17,8%	100,0%

Araştırma grubuna eğitim döneminde zorunlu olan iş yeri eğitimi döneminin zorunlu olma isteğiyle ilgili ifadelerde, Gaziantep Üniversitesi örneklem grubunun %82,2'si zorunlu olması gerektiğini ifade ederken %17,8'i zorunlu olmamalı demıştır. Sömestir eğitim sitemindeki staj süresi bir aylık bir süre iken Gaziantep Üniversitesi trimester eğitim sistemindeki staj süresi iki dönemden oluşmaktadır. Araştırma grubunun bu uzunluktan memnun oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 15. Stajın Zorunlu Olma Durumu Açısından Hizmet Kalitesi Algısı Farklılaşması

Staj zorunlu olmalı mı?	N	\bar{x}	Ss	t	P
Hizmet Kalitesi Evet	83	4,1860	,46948	2,966	,004
Hayır	18	3,7906	,68386		

Stajın zorunlu olmasını isteyen öğrencilerin genel olarak hizmet kalitesi algıları stajın bir zorunluluk olmasını istemeyen öğrencilere göre daha yüksektir. $p < .05$ önem düzeyinde anlamlı olarak farklılaşmıştır. Trimester eğitimi sisteminde iki dönem boyunca staj yapıldığı için staj yapmak istemeyen öğrencilerin hizmet kalitesi algılarının düşük olması normaldir.

Sınıf, dönem ve not ortalaması, öğrenci barınma durumu değişkenleri açısından hizmet kalitesi algı seviyelerine bakılmış olup, $p < .05$ önem düzeyinde anlamlı farklılaşma tespit edilememiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, çalışma kapsamında geliştirilen hizmet kalitesi ölçeği kullanılarak meslek yüksekokullarında uygulanan trimester eğitim sistemindeki öğrencilerin kendilerine sunulan eğitim hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri beş alt boyutta belirlenmeye çalışılmıştır.

Gaziantep Üniversitesi (NTMYO) katılımcılarının da üniversite tercihte birinci nedeni incelediğimizde, %46,5'i sınavda aldıkları puana göre tercih yapmış oldukları anlaşılmaktadır. Üniversiteyi ikinci tercih nedenini incelediğimizde, katılımcılarının %28,7'si Eğitimi tamamlayınca kolaylıkla iş bulabilmek için tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Eğitim programının ikinci tercih nedenine göre öğrencilerin eğitim programını iş bulmakta zorlanmamak için seçtikleri görülmektedir.

Trimester eğitim sistemi tercih nedenlerine baktığımızda ilk neden sınavda alınan puana göre tercih yapma, ikinci ve üçüncü neden günümüzde geçerli bir meslek olması ve eğitimi tamamlayınca kolaylıkla iş bulabilme düşüncesi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin ve mezunlarının iş bulma olanağının yüksek olduğunu düşündüklerini göstermektedir. *H.1. Hipotezi yeterli kanıtla desteklenmiştir.*

Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu'ndaki bölümü istekli tercih eden öğrencilerin durumu, eğitim sonrasında değişmiştir. Trimester programındaki öğrencilerin bölüme karşı sevgisi artmış eğitimin başında istekli tercihte bulunmayanların sayısı %37,6'dan %19,8'e düşmüştür. *H.2. hipotezi yeterli kanıtla desteklenmiştir.*

Üniversite değişkeni açısından eğitim alınan meslek grubunda cinsiyet ayrımı yapıp yapılmadığı düşüncesinde farklılık vardır. Katılımcıların %51,5'inin eğitim alınan meslek grubunda cinsiyet ayrımı yapıldığını düşünmektedir.

Trimester eğitimi sistemi katılımcıları sanayinin önemli kuruluşlarında iş yeri eğitimi almaktadır ve bu işletmelerde istihdam edilmektedir. Meslek yüksekokulunun sanayi bölgesinde olması bazı durumlarda cinsiyet ayrımı yapılması sonucunu doğurmaktadır şeklinde açıklanabilir. *H.3. Hipotezi yeterli kanıtla desteklenmiştir.*

Gaziantep Üniversitesinin NTMYO öğrencilerinin genel olarak hizmet kalitesi algı düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. *H.4. Hipotezi yeterli kanıtla desteklenmiştir.*

Araştırma grubunu cinsiyet değişkeni açısından incelediğimizde hizmet kalitesinin Akademik personel ve İş yeri Eğitimi alt boyutlarında $p < .05$ seviyesinde anlamlı farklılaşmalar tespit edilmiştir. Bu boyutlarda Kadın grubundakilerin hizmet kalitesi algıları erkek grubuna göre daha yüksektir. *H.5. Hipotezi yeterli kanıtla desteklenmiştir.* Bu sonuç kız öğrencilerin eğitim almaya ve iş yeri eğitiminde erkek öğrencilere göre daha istekli olduğunun göstergesidir şeklinde yorumlanabilir.

Üniversiteye il dışından gelen ve aynı ilde yaşayan öğrencilerdeki hizmet kalitesi algılarını incelediğimizde Fiziki Kapasite ve Akademik Personel alt boyutlarında $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde farklılaşmalar tespit edilmiştir. Bu sonuca göre il dışından gelen öğrencilerin Fiziki Kapasite ve Akademik personel hizmet kalitesi algılarının üniversitenin bulunduğu ilde yaşayan öğrencilerin algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. *H.6. Hipotezi yeterli kanıtla desteklenmiştir.*

Araştırma grubunun gelecek kaygısı olma durumunu incelediğimizde öğrencilerin hizmet kalitesi algılarında $p < .05$ önem düzeyinde farklılaşmalar tespit edilmiştir. Gelecek kaygısı olmayan öğrencilerin hizmet kalitesi alt boyutlarındaki algı düzeyleri, gelecek kaygısı olan öğrencilere göre daha yüksektir. Araştırmaya katılanların %55,4'ünde gelecek kaygısı yoktur. *H.7. Hipotezi yeterli kanıtla desteklenmiştir.* Trimester eğitim sisteminde gelecekle ilgili endişesi olmayanların (yani eğitim sonrası kolay iş bulabilme gibi) eğitim sisteminden memnun oldukları görülmektedir.

Stajın zorunlu olmasını isteyen öğrencilerin genel olarak hizmet kalitesi algıları stajın bir zorunluluk olmasını istemeyen öğrencilere göre daha yüksektir. $p < .05$ önem düzeyinde anlamlı olarak farklılaşmıştır. Trimester eğitimi sisteminde iki dönem boyunca staj yapıldığı için staj yapmak istemeyen öğrencilerin hizmet kalitesi algılarının düşük olması normaldir. *H.8. Hipotezi yeterli kanıtla desteklenmiştir.*

Araştırma grubunun büro yönetimi eğitimi tamamladıktan sonra eğitime devam etme isteği araştırıldığında, NTMYO katılımcılarının %82,2'si eğitime devam etmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuç ön lisans programı eğitiminin sonrası daha fazla eğitim almaya ihtiyaç duyduklarının göstergesi olduğu söylenebilir. Büro Yönetimi eğitimi tamamlandıktan sonra öğrencilerin dikey geçiş sınavıyla geçebilecekleri kendi alanlarıyla ilgili bir lisans programı yoktur.

Araştırma trimester eğitim sistemindeki bütün programlara uygulanarak, eğitim programlarındaki farklılaşmalar analiz edilmesi ve Trimester eğitim sistemi ile sömestir eğitim sistemindeki öğrencilerin hizmet kalitesi algı düzeyleri karşılaştırılması önerilebilir.

Araştırma, trimester eğitim sistemindeki farklı programlara uygulanarak karşılaştırma yapılabilir.

Cinsiyet açısından baktığımızda kız öğrencilerin hizmet kalitesi algılarının erkek öğrencilere göre neden daha yüksek olduğu araştırılabilir.

Bu araştırma iki ayrı dönem boyunca staj yapılan işletmelere uygulanarak trimester eğitim sisteminden işletmelerin ne derece memnun oldukları üzerine çalışma yapılabilir.

Kaynakça

Ay, G. ve Koç, H. (2014). *Yükseköğretimde öğrenci tatmin düzeylerinin belirlenmesi ve bazı değişkenler açısından analizi: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programındaki öğrenciler üzerine bir uygulama*. Elektronik Meslek Yüksekokulları Dergisi, Büro Yönetimi Kongre Özel Sayısı, 4(3):11.

Aksin, M. (2014). *Üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde öğrenci açısından trimester eğitim sisteminin incelenmesi: Gaziantep Üniversitesi Naci Topçuoğlu Myo örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Isparta.

Bayrak, B., (2007). *Yükseköğretim Kurumlarından Beklenen Hizmet Kalitesi ve Hizmet Kalitesinin Algılanmasına Yönelik Bir Araştırma*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.88.

Civan, M. ve Saçıkara, H. (2011). *Üniversite-Endüstri Ortak Eğitim Geliştirme Sürecinde Gaziantep Üniversitesi (GAÜN), Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu (NTMYO) Örneği*. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar. İstanbul; 3. Cilt / Bölüm XV / Sayfa 2266-2275

Cronin, J. J. ve S. A. Taylor. (1994). *SERVPERF versus SERVQUAL: Reconciling Performance-Based and Perceptions-minus-Expectations Measurement of Service Quality*. Journal of Marketing, 56 (3): 55-68.

Grönross, C. (1990). *Service Management and Marketing: Managing the Moments of Truth in Service Marketing*. Toronto: Lexington Books. İTÜ ikinci Stratejik Planı (2007)

Kaufman, R. ve Zahn, D. (1993). *Quality management plus*. London: Sage Publication.

Kayır, Ö., Kılıç, H. (2008a). **Mesleki Eğitim ve Teknik Eğitim Fakülteleri Araştırması**. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Korukoğlu, A., (2003). *Üniversite Öğrencilerinin Eğitimden Beklentileri: Ege Üniversitesi İ.İ.B.F. Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (1): 79.

Parasuraman, A., V. A. Zeithaml ve L. L. Berry. (1988). *SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Customer Perceptions of Service Quality*. Journal of Retailing. 64 (1), 12-43.

Şahin, A.E., (2009). *Eğitim fakültesinde hizmet kalitesinin eğitim fakültesi öğrenci memnuniyet ölçeği(ef-ömö) ile değerlendirilmesi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, H. U. Journal of Education, 37: 106-122.

Ulusoy H., Arslan Ç., ve Öztürk N. (2010). *Hemşirelik öğrencilerinin eğitimleriyle ilgili memnuniyet düzeylerinin saptanması*. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 3(2):15-24.

Yıldız, G., Ardıç, K. (1999). *Eğitimde toplam kalite yönetimi*. Bilgi, Sosyal Bilimler Dergisi, 1 73-82.

Yükseköğretim Kanunu, <http://www.yok.gov.tr/documents>, Sayfa: 5348, Erişim: 12.09.2014

Anadolu Üniversitesi Eskişehir Meslek Yüksekokulu, <https://anadolu.edu.tr/tr/akademik/birim>, Erişim Tarihi: 10.09.2014

Trimester eğitim sistemi. <http://nacitopcuoglumyo.gantep.edu.tr/trimester.php>.

The Construct Validity of Felder-Soloman Index of Learning Styles (ILS) for the Prospective Teachers*

Felder-Soloman Öğrenme Stili Ölçeği'nin Öğretmen Adayları İçin Yapısal Geçerliği

Çiğdem Suzan Çardak¹
Anadolu University
Kıymet Selvi²
Anadolu University

Abstract

Learning style as one of the most important individual differences explains the features of individuals' learning process and defines the ways of their own learning. Among the various learning style indexes, the ILS of Felder-Soloman is one of the most preferred ones. Because the ILS was developed for engineering students, it is important to examine whether this instrument could be used for the students of faculty of education or not. In this study, it was aimed to test the construct validity of the ILS for the students of a faculty of education at Anadolu University in Turkey. According to the results of the Confirmatory Factor Analysis (CFA), the 44-item original structure of the ILS did not present a model fit with the data at hand. Indeed, the low reliability of one dimension of the scale showed that ILS could not be used as a valid and reliable scale for the participated prospective teachers.

Keywords: Learning Style, Index of Learning Styles (ILS), Confirmatory Factor Analysis

Özet

Öğrenme sürecine ilişkin önemli bir bireysel farklılık olan öğrenme stili, öğrenenin öğrenme özelliklerini ve öğrenme sürecinde tercih ettiği yolları ifade eden bir kavramdır. Alanyazında yer alan öğrenme stillerini belirlemeye yönelik pek çok araç içinde Felder-Soloman'ın Öğrenme Stili Ölçeği en çok tercih edilenlerden biridir. Bu ölçek mühendislik fakültesi öğrencilerinin öğrenme stillerini belirlemek için geliştirildiğinden, ölçeğin eğitim fakültesi öğrencilerinin öğrenme stillerinin belirlenmesinde kullanılıp kullanılmayacağının incelenmesi gerekli görülmüştür. Bu çalışmada, Felder-Soloman Öğrenme Stili Ölçeği'nin

* This study was presented at the First International Congress on Curriculum and Instruction, Eskişehir, 5-8 October, 2011.

¹ Assist.Prof.Dr. Anadolu University, Faculty of Education, csbelikusakli@anadolu.edu.tr

² Prof.Dr. Anadolu University, Faculty of Education, kselvi@anadolu.edu.tr

Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri için yapısal geçerliğinin test edilmesi amaçlanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonucuna göre 44 maddelik ölçeğin eldeki veri ile uyum sergilemediği görülmüştür. Ayrıca ölçeğin bir boyutuna ilişkin güvenilirlik indeksinin oldukça düşük çıkması, bu ölçeğin çalışmaya katılan eğitim fakültesi öğrencileri için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılamayacağını göstermiştir.

Anahtar Sözcüler: Öğrenme stili, Felder-Soloman Öğrenme Stili Ölçeği, Doğrulayıcı Faktör Analizi

Introduction

It is very important for individuals to have information regarding their own features of learning during the process of learning to learn. Learning style is such an important term that explains the features of individuals' learning process and defines the ways of their own learning. In the literature, there are various learning style models and indexes based on these models. Among the learning style models, Kolb, Dunn and Dunn, Hanson-Silver, Gregorc, Grasha and Riechmann, Canfield, Honey and Mumfort, Felder-Silverman, Paragon learning style models could be counted (Claxton & Murrell, 1987; Felder & Silverman, 1988; Ekici, 2002; Güven, Çardak, Sever & Vural, 2008; Güven & Çardak, 2014; Honey & Mumford, 1995; Silver, Strong & Perini, 2000).

Considering the learners' education level, various learning style models were studied for Turkish context and related scales were adapted into Turkish. Indeed, adaptation studies related to some of the scales of various learning style models were conducted with the participation of Turkish prospective teachers (e.g. Akgün et al., 2014; Dağhan & Akkoyunlu, 2011; Doğan & Çermik, 2012; Vural, 2013). Besides, in the literature related to Turkish prospective teachers' learning styles, Kolb Learning Style Model (e.g. Açıslı, 2016; Can, 2011; Canvas, 2010; Özdemir, 2014), Grasha-Reichman Learning Style model (e.g. Deniz, 2013; Narli, Aksoy & Ercire, 2014; Yeşilyurt, 2014) and Gregorc Learning Style Model (e.g. Topuz & Karamustafaoğlu, 2013; Yenice & Saracaloğlu, 2009) draw the attention.

Apart from widely known learning style models such as Kolb, Dunn and Dunn, or Gregorc, Felder-Silverman (1988) Learning Style Model gains popularity in recent years. This model explains the learning preferences of the students through focusing on different aspects of a learning process, which were referred as perceiving and understanding the information. Such comprehensive learning style models might help both learners and instructors to design learning-teaching processes in more detail. Indeed, if the learning preferences of the student could be identified, designing the learning materials and activities accordingly might result in more effective learning.

ILS of Felder-Soloman (2004) is based on the learning style model of Felder-Silverman so that it determines the learning preferences of the students in a very comprehensive way. Additionally, ILS has been used for identifying the learning preferences of the student studying especially on engineering. ILS is

also one of the most preferred learning style indexes by the adaptive educational hypermedia system developers (Akbulut & Cardak, 2012). The future of the education is foreseen to be depended on such systems and the success of ILS for adaptive educational hypermedia should be considered not only for the engineering students but also for the students of faculty of education.

Though the ILS was previously adapted into Turkish Language for the engineering student by Arslan (2003), its soundness for the prospective teachers needs future validity and reliability studies for the sake of ILS's original target learner group who were engineering students. This valuable instrument could be helpful for prospective teachers only if its previously well-defined structural model is valid for them. Thus, it is important to examine whether this instrument could be used for determining the learning styles of the students of faculty of education or not. In this study, it was aimed to test the construct validity of ILS for the prospective teachers. It is hoped that the results of the study will be helpful for future studies regarding the ILS.

Felder-Silverman Learning Style Model

Felder and Silverman (1988) defined the learning style through five dimensions each with two poles which corresponds to two features of learning related to specific dimension for the learning styles of the engineering students. The five dimensions and their two poles were perception dimension with sensory and intuitive poles, input dimension with visual and auditory poles, organization dimension with inductive and deductive poles, processing dimension with active and reflective poles, and finally understanding dimension with sequential and global poles. Later on, the organization dimension was excluded from the model and the auditory feature of learning of the input dimension was changed as verbal learners (Felder, 2002).

The final version of the learning style model is composed of four dimensions and two features of learning within each one. Perception dimension means the type of information that a student prefer to perceive in two ways; sensory or intuitive. The second one, the input dimension means the sensory channel while perceiving the information; visual or verbal. Processing dimension refers to the ways of processing the information; active or reflective, and finally the understanding dimension is related to the progress of the learners during the understanding period; sequential or global. These dimensions of Felder and Silverman's model identifies the process of receiving and processing the new information to be learned and proposes related teaching styles to help the learners with different features of learning (Felder and Silverman, 1988). Figure 1 shows the learning style dimensions and the corresponding teaching styles.

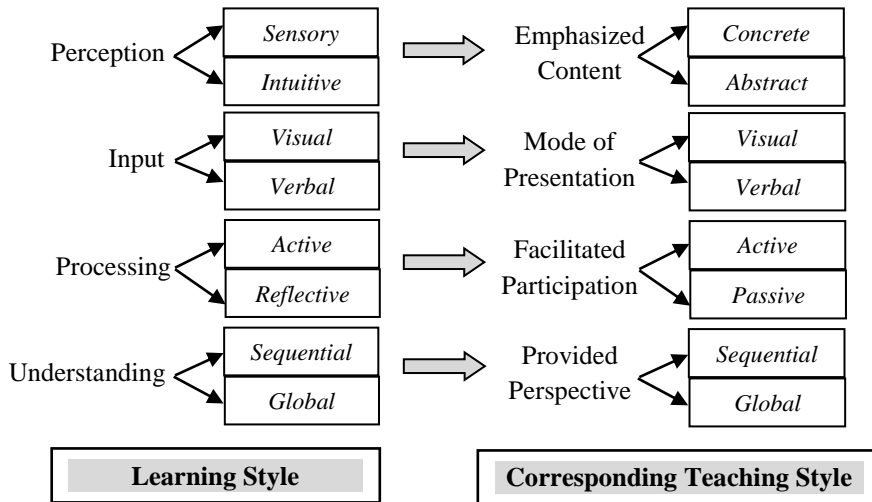

Figure 1. Dimensions of Learning Styles and Corresponding Teaching Styles

This figure was derived from the table created by Felder and Silverman (1988, p. 675).

As showed on Figure 1, there are various teaching styles corresponding to related learning styles. In this context, if an instructor generally teaches according to his/her dominant learning style, some of the students might fail because of their different learning presences other than the instructor's. It means matching the teaching styles of the instructor with the related learning styles of the students might result in more effective learning-teaching processes. The related literature also supports this claim through various empirical evidences (e.g. Ford and Chen, 2001; Bajraktarevic, Hall, & Fullick, 2003; Bozkurt and Aydoğdu, 2009; Hsieh, Jang, Hwand and Chen, 2011; Mustafa and Sharif, 2011). Thus, it has become important to identify the learning styles of the students and design learning-teaching activities accordingly. One of the mostly used valid and reliably ways of identifying the learning styles is the self-report instruments. The ILS is one of the self-report instrument used by the researchers and educators as a valid and reliable scale.

The Structure of the ILS

ILS of Felder and Soloman (2004) is designed to assess the preferences of the learners for each of four dimensions of Felder-Silverman Learning Style Model (Felder and Soloman, 2004; Litzinger, Lee, Wise, and Felder, 2005). It is defined as an online questionnaire and two important issues related to the index

are highlighted to make caution. Firstly ILS results provide the preferences of the learners, secondly ILS results “*provide an indication of possible strengths and possible tendencies or habits that might lead to difficulty in academic settings*” (Felder and Soloman, 2004). In this regard, the produced student profile by the ILS does not indicate the suitable or unsuitable subjects for the students or does not refer labeling the students according to their preferences.

ILS has 44 items for active/reflective, sensing/intuitive, visual/verbal, sequential/global dimensions of the Felder-Silverman Learning Style Model. Thus, ILS with four learning style dimensions has four sub-scales. Each dimension has 11 questions with bipolar choice indicating two learning preferences. It means the learners have to choose “a” or “b” but not both for the answer of each question. Below question is taken from the original ILS in order to exemplify (Soloman and Felder, nd.):

Question 3: When I think about what I did yesterday, I am most likely to get

(a) a picture.

(b) words.

A learner can gain scores from 1 to 3, 5 to 7 or 9 to 11 for each scale. Scores 1-3 mean the learner is fairly well balanced on two poles of the specific dimension. Scores 5-7 refer to moderate preference on the pole that the learner preferred and scores 9-11 mean the strong preference for one pole of the learning style dimension (Felder-Soloman, 2004). For instance, if a learner’s score on visual-verbal scale is 1 to 3 on the verbal side, this means the learner’s preference for being verbal is mild, at times she/he could prefer visual learning material as much as verbal materials. If the learner’s score is 9 to 11 on verbal pole, the learner has a strong preference for verbal learning.

Methods

Sample

470 students of the Faculty of Education at Anadolu University from the 1st to 4th grades attending various teacher education programs at departments of primary education, foreign language education, computer education and instructional technologies participated in the study. The prospective teachers were selected randomly and all of them participated in the study voluntarily.

Data Collection

The process of testing the construct validity of Felder-Soloman Index of Learning Styles for the students of faculty of education began with examining the previously adapted version of the ILS into Turkish by Arslan (2003). In this regard, the adapted version of the ILS was examined by considering the original version of the index. The Turkish version of the ILS adapted by Arslan (2003) was decided to be used in this study because of the high correlation between

the Turkish and the original indexes (Arslan, 2003; Arslan and Aksu, 2006). Meanwhile, the necessary permissions were taken for the adaptation of the index for the students of faculty of education both from Dr. Felder and Dr. Arslan. The previously adapted version of the ILS by Arslan (2003) was applied to the sample. It took approximately 20 minutes to fill in the index and fully answered 431 indexes without missing values were taken for analysis.

Data Analysis

In order to confirm the construct validity of the ILS for the prospective teachers, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was conducted. CFA was performed using Lisrel 8.7 statistical package for testing the four factor-model of the ILS. Because of the variable type being nominal (dichotomous classification scale; "a" or "b", but not both), correlation and asymptotic covariance matrices with "weighted least squares" method were used (Şimşek, 2007). During the CFA study, seven operations were conducted to test the model of ILS. Three criteria were followed for assessing the model: T-values, the error variances and goodness-of-fit indices were controlled. Firstly all of the t-values were checked and variables with insignificant t-values at the significance level of .05 were excluded from the model. Then error variances were examined and the observed variables which had error values higher than 0.94 were excluded from the model one by one. Finally goodness-of-fit indices of the model were examined. For the internal consistency of the each dimensions of the ILS, KR-20 values were calculated. The reliability values were compared with the results of the other studies.

Results

In the current study, CFA was started from testing the original ILS model which has 44-item four dimensional structure each consisting of 11-items. Table 1 shows the original model of ILS.

Table 1. The Latent and Observed Variables of the Original 44-item ILS

Dimensions of the ILS	Item Numbers
<i>Processing:</i> Active/Reflective Learners	1-5-9-13-17-21-25-29-33-37-41
<i>Perceiving:</i> Sensing/Intuitive Learners	2-6-10-14-18-22-26-30-34-38-42
<i>Input:</i> Visual/Verbal Learner	3-7-11-15-19-23-27-31-35-39-43
<i>Understanding:</i> Sequential/Global Learners	4-8-12-16-20-24-28-32-36-40-44

To test the construct validity of the model of ILS given on Table 1, seven operations were conducted to find the best data fit of the model. Table 2 shows the number of operations on ILS, items with insignificant t-values, excluded items from the model and χ^2 values obtained.

Table 2. Tests of ILS, Excluded Items from the ILS and Obtained χ^2 – Values

Operation No	Tested ILS	Items with insignificant t-values	Excluded items from the ILS	χ^2
1	ILS _(44-item)	Item8- Item10- Item12- Item17- Item39	-	1712.81
2	ILS _(39-item)	-	Item8- Item10- Item12- Item17- Item39	1240.55
3	ILS _(38-item)	-	Item20	1186.88
4	ILS _(37-item)	-	Item16	1106.50
5	ILS _(36-item)	-	Item44	1058.24
6	ILS _(35-item)	-	Item35	948.21
7	ILS _(34-item)	-	Item43	910.38

According to Table 2, the first operation was conducted to test the 44-item structure of the four dimensional model and the test results gave five items (8-10-12-17-39) with insignificant t-values. Indeed, the obtained χ^2 value was considerably high for the 44-item model. Furthermore, the error variances of these observed variables with insignificant t-values were 1.00, 1.00, .99, 1.00 and .99 respectively. According to those results, 44-item ILS did not revealed a model fit with the data at hand.

In such cases in which there are insignificant t values and high error variances, Çokluk, Şekercioğlu and Büyüköztürk (2010) advice to exclude related observed variables from the model after checking their error variances. Similarly, Şimşek (2007) makes caution about excluding such items from the model. Based on the related literature on CFA, before proceeding with the second operation of CFA study, these five items with t-values higher than 1.96 at the significance

level of .05 were excluded from the model. According to the Table 2, after the first operation, none of the remaining operations gave insignificant t-values. Thus, error values were checked in each operations.

After eliminating five items because of t-values and very high error variances, the second operation was conducted to test the 39-item ILS model. According to the result of the second operation, χ^2 value was dramatically decreased ($\chi^2 = 1240.55$). Even though the respectively low value of the χ^2 , when error values were examined, items with error values higher than .94 were identified. Beginning from the highest error value, related items were eliminated from the model one by one starting from the Item-20.

The following operations (operation three to seven) were conducted in the same manner as the second one. As showed on Table 2, after each operation, χ^2 value was decreased and took its lowest value ($\chi^2 = 910.38$) as a result of the last (the seventh) operation. The CFA study regarding the model of the ILS was resulted with the seventh operation because of having all of the t-values significant and error values lower than .94 as a result of the last operation. Although .94 value is also respectively high regarding error variances, the concern of content validity made the researchers result the CFA study after eliminating Item 43 as the last item excluded from the model. At total, 10 items were excluded from the model according to the CFA study of ILS through seven operations. Some of the goodness-of-fit indices of the 44-item ILS and the final situation of the ILS with 34-item were given on Table 3. Additionally, the result of Chi-square test with Chi-square values and the ratio of Chi-square value to the degree of freedom were also given on Table 3.

Table 3. The Goodness-of-fit Indices of the First and the Seventh Tests Regarding the ILS

Tested ILS	χ^2	df	p	χ^2/df	GFI	AGFI	CFI	RMR	RMSEA
ILS_(44-item)	1712.81	896	.000	1.912	.92	.91	.54	.065	.046
ILS_(34-item)	910.38	521	.000	1.747	.94	.94	.69	.063	.042

According to the Table 3, there was a considerable decrease on the χ^2 value from the first CFA test for the original 44-item ILS to the seventh test with 34-item one. On the other hand, both of the χ^2 tests were significant as usually occurred on CFA studies even though insignificant results were expected. However "the chi-square index and its p-value alone cannot be fully trusted in general as means for model evaluation" (Raykov and Marcoulides, 2006, p. 43.). Because χ^2 statistic is sensitive to sample size (Kelloway, 1998), other parameters were reported here such as χ^2/df . According to Şimşek (2007), the

value of χ^2/df lower than two indicates a good model fit to the observed data. As showed on Table 3, both of the CFA tests gave the lower than two value for χ^2/df (1.747 for 34-item ILS). Hence χ^2/df value of the 34-item ILS might be taken as an evidence for good fit of the model to the data.

Among the other fit indices, GFI (Goodness of Fit Index), AGFI (Adjusted Goodness of Fit Index) and CFI (Comparative Fit Index) bigger than .90 indicate acceptable fit of the model to the data (Şimşek, 2007; Yılmaz and Çelik, 2009). In this study, GFI and AGFI indices kept the value higher than .90 while CFI value remained lower than .90 although it increased considerably. According to Yet, West, Finc and Curan (1995), CFI value is quite reliable to make predictions regarding data with normal distribution which is not the case in this study (Cited in Şimşek, 2007). When GFI and AGFI indices were considered to make predictions regarding model fit of the ILS to the data, 34-item ILS showed better fit.

Among the other indices, RMR (Root Mean Square Residual) should be below .05 for acceptable fit (Şimşek, 2007). As showed on Table 4, even though RMR index did not decreased below .05, it took its smallest value of .063 as a result of the seventh test with 34-item ILS. In this study RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) index which is among the most informative indices and gaining popularity (Kelloway, 1998; Raykov and Marcoulides, 2006) might be taken as the predictor of the model fit since RMSEA values less than .05 indicated the good-fit of the model to the data (Kelloway, 1998) as it is the case for this study. RMSEA took its smallest value (.042) on the seventh CFA operation with 34-item ILS. On Table 4, the sub-scales and the numbers of the remaining items on each were showed.

Table 4. The Latent and Observed Variables of the 34-item ILS

Dimensions of the ILS	Item Numbers	Total
Processing: Active/Reflective Learners	1-5-9-13-21-25-29-33-37-41	10
Perceiving: Sensing/Intuitive Learners	2-6-14-18-22-26-30-34-38-42	10
Input: Visual/Verbal Learner	3-7-11-15-19-23-27-31	8
Understanding: Sequential/Global Learners	4-24-28-32-36-40	6

As indicated on Table 4, one item from the processing dimension, similarly only one item from the perceiving dimension was excluded from the scale. On the other hand, three items from the input dimension and five items from the understanding dimension were excluded from the ILS. The original 11-item structure on each sub-scale was highly destroyed as a result of the CFA study.

However, this 34-item structure might cause some problems in terms of interpretation of the scores gathered from the ILS. Meanwhile, excluding five items from the understanding dimension might weaken the content validity of the last dimension. On Figure 2, the path diagram of the 34-item ILS was given.

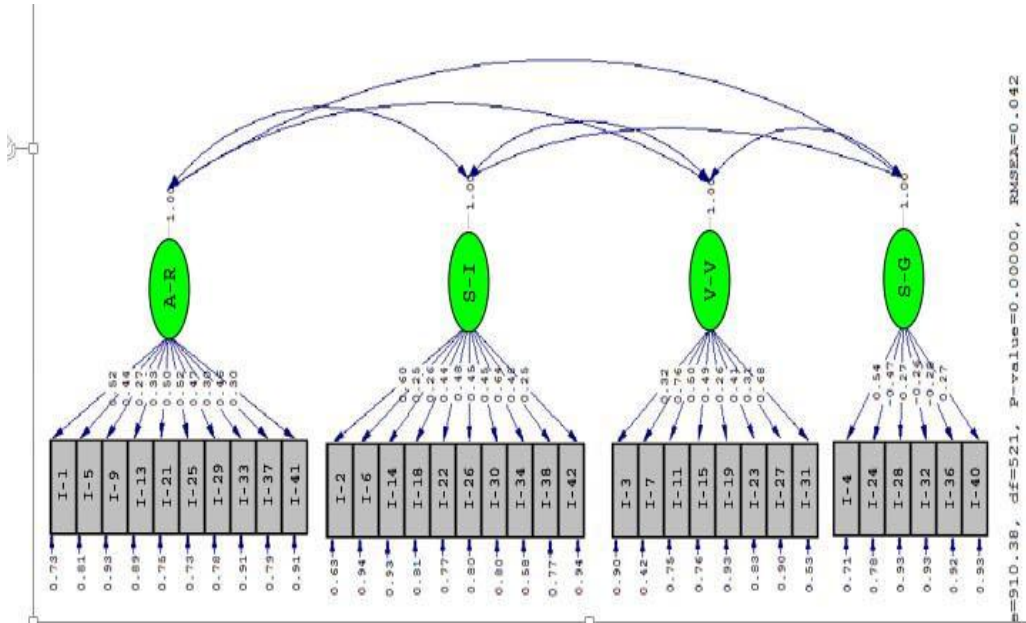

Figure 2. Path Diagram of the 34-item ILS

According to the results of the CFA study, the seventh operation regarding the 34-item ILS might show the best fit to the data at hand though the concern of content validity. Nevertheless, before claiming anything about the validity, the internal reliability ratios of the ILS had been calculated and interpreted.

Internal Consistency Reliability

The internal consistency reliability of the Turkish Felder-Soloman ILS for the prospective teachers was calculated as KR-20 value and found to be 0.60 for the whole of the instrument. On Table 5, the reliability ratios of the each dimension of the ILS were compared with other studies.

Table 5. Comparisons of the Internal Consistency Reliability Ratios of the ILS

	N	A/R	S/I	V/V	S/G
<i>Studies Conducted in Turkey</i>					
Arslan (2003)	120	.49	.55	.53	.30
Samancı and Keskin (2007)	381	.43	.54	.59	.32
Atman <i>et al.</i> (2009)	408	.50	.56	.61	.47
Aktürk <i>et al.</i> (2013)	113	.63	.50	.67	.29
Current Study	431	.56	.58	.53	.20
<i>Other Studies</i>					
Van Zwanenberg, Wilkinsin and Anderson (2000)	279	.51	.65	.56	.41
Zywno (2003)	557	.60	.70	.63	.53
Litzinger <i>et al.</i> (2005)	572	.60	.77	.74	.56
Platsidou and Metallidou (2009)	340	.45	.62	.51	.45
Hosford and Siders (2010)	358	.63	.76	.64	.62
Al-Azawei, Parslow and Lundqvist (2015)	259	.41	.57	.59	.43

A/R: Active/Reflective, S/I: Sensing/Intuitive, V/V: Visual/Verbal, S/G: Sequential/Global

As given on Table 5, the reliability ratios of the ILS in Turkey were near each other for all of four dimensions. Despite that, sequential/global dimension had very low internal consistency reliability in the studies conducted with Turkish students and the current study had the lowest value (.20) for this dimension. The study conducted by Atman *et al.* (2009) reported the highest reliability of sequential/global dimension of the ILS (Cited in Aslan, Öztürk and İnceoğlu, 2014). Additionally, comparing to the other dimensions, sequential/global dimension had almost the lowest internal consistency

reliabilities in all studies showed on Table 5 regardless of being conducted in Turkey or not. Reliability values of the other dimensions of the ILS in the study at hand were .56 for the active/reflective dimension, .58 for sensing/intuitive dimension, .53 for visual/verbal dimension. Other studies reported almost similar reliability ratios for the other three dimensions of the ILS especially in Turkey.

Discussion and Conclusion

In the current study, CFA was conducted to understand the construct validity of the previously defined structure of the ILS for the prospective teachers at Anadolu University. The 44-item four dimensional model of the ILS was tested with the data at hand to find out the model fit which was defined as "the extent to which a hypothesized model is consistent with the data" (Diamantopoulos and Siguaw, 2000, p. 82). According to Çokluk et al. (2010), cross-cultural scale adaptation studies could start directly with CFA study only if the scale's factorial structure was validated in its original culture. ILS, as one of the most popular instruments of learning styles and preferences, was validated by various studies (eg. Zywno, 2003; Felder and Spurlin, 2005; Litzinger, Lee, Wise & Felder, 2007).

According to results of the CFA study, 44-item four dimensional model of ILS did not present a model fit with the data at hand because of some items with insignificant t-values and very high error variances. Similarly, in another study which was conducted to reveal the soundness of the ILS for Arabic sample, the results of factor analysis was not promising (Al-Azawei et al., 2015). Actually, such results are expectable because of cultural differences and boost the need for developing original scales of learning styles specific for each culture.

When the CFA study was continued, 34-item four dimensional model of ILS produced more acceptable model fit to the data collected from prospective teachers at Anadolu University. However 34-item ILS might not be convenient with the 44-item original structure of the ILS since 44-item is separated into four dimensions so each dimension has 11-item in order to make the highest scores equal for each sub-scales. Therefore, the final version of the ILS revealed in the current study might cause difficulty to the learner while interpreting the learning preferences. Indeed, the content validity of the scale especially for the last dimension in which five items were excluded required future studies.

Although the goodness of fit-indices of 34-item ILS were promising, before deciding on the construct validity of the 34-item ILS, reliability study in means of internal consistency was considered. The results of the internal consistency reliabilities of the four dimensions of the ILS showed that apart from the sequential/global dimension, the reliability values of the other dimensions were acceptable. On the other hand, 0.20 value for the reliability of the sequential/global dimension was very low. Similarly, in other studies conducted in Turkey related to the ILS also reported very low reliability values for the last dimension of the ILS (Arslan 2003; Samancı and Keskin, 2007; Aktürk et al. 2013). The reason of the low reliability values of the understanding dimension

(sequential/global learners) might be the same as the current study; the content organization of the curricula in Turkey generally follow sequential paths and Turkish students get used to take information sequentially. The fact that was revealed in Turkish studies might be taken as a caution for curriculum developers. Curriculum developers should consider global learners when organizing the content through starting with the cases, aims and objectives, summaries or other learning materials to help the students understand the big picture before proceeding with detail information sequentially. Educational psychologist should also take the results revealed in the studies in Turkey regarding the low reliability values of the sequential/global dimension as a need for further studies. In this context, the conformity of sequential/global dimension of the ILS to Turkish Culture should be critically reviewed. In the future studies, this dimension might be excluded from the model or the items of this dimension might be re-written for Turkish Culture.

Other three dimensions of the ILS have acceptable reliabilities because all a bit above 0.50 (Tuckman, 1999). Therefore excluding the sequential/global dimension and using the three-dimensional ILS might be considered in order to determine the learning styles of the prospective teachers in future studies. However, taking the ILS with three dimensional structure requires future validity and reliability studies with new data, because the data was collected in the current study based on four-dimensional ILS. When three-dimensional ILS was applied to the prospective teachers, more different results might be revealed.

While the reliability values of the each dimension of the ILS were considered, the reliability of the index as a whole was found to be .60 which could be interpreted as a moderate value for a self-report instruments. The two-polar scale of the ILS might have affected the reliability because the participants must have selected "a" or "b" option, not both, for each item on the ILS. Similarly, another learning style instrument which has similar structure with ILS, Paragon Learning Style Inventory (PLSI), had very low reliability values for Turkish context too (Çardak & Güven, 2014). For the future studies, exploratory factor analysis might be conducted on ILS after augmenting the response options for each item at least to five-scale grading.

Apart from internal consistency reliability, the strength of the ILS on determining the learning styles is also questionable because of being a self-report instrument. New trends on adaptive educational hypermedia which accommodates learning styles are based on determining students' learning preferences automatically by using the system's records on students' behaviors. The results regarding the learning styles derived from such automatic learning style detection systems are convenient with the results of ILS (Garcia, Amandi, Schiaffino, and Campo, 2007; Özpolat and Akar, 2009; Dung and Florea, 2012; Latham, Crockett, Mclean, and, Edmonds, 2012; Feldman, Monteserin, and Amandi, 2014). Thus, in order to verify the strength of ILS on learning style identification, prospective teachers' learning behaviors during adaptive online learning processes might be observed and the results might be compared with the result of ILS for the future studies.

As a conclusion, the construct validity of the 44-item ILS was not obtained for the participant prospective teachers of the current study. Even though the 34-item ILS model were found to be promising as a result of the CFA study with the data at hand, the concern of content validity with 34-item ILS and the low reliability value of the fourth dimension of the index requires further studies in order to decide the reliability and validity of the four dimensions of the ILS for the prospective teachers and Turkish Culture.

Acknowledgement

The authors would like to thank to Dr. Richard Felder, Dr. Berna Arslan and Dr. Meral Aksu for their kindly permissions to use ILS.

References

- Açışlı, S. (2016). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğrenme Stilleri ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi [Investigation of Class Teacher Candidates' Learning Styles and Critical Thinking Dispositions]. *Elementary Education Online*, 15(1), 273-285. Doi:10.17051/ieo.2016.78596.
- Akbulut, Y., and Cardak, C. S. (2012). Adaptive educational hypermedia accommodating learning styles: A content analysis of publications from 2000 to 2011. *Computers & Education*, 58(2), 835-842. Doi:10.1016/j.compedu.2011.10.008.
- Akgün, Ö. E., Küçük, Ş., Çukurbaşı, B., and Tonbuloğlu, İ. (2014). Sözel veya Görsel Baskın Öğrenme Stilini Belirleme Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması [Validity and Reliability Study of the Visual versus Verbal Style of Processing Scale Turkish Form]. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 277 – 297. Doi:10.14686/BUEFAD.201416218.
- Aktürk, Z., Acemoglu, H., Set, T., Cansever, Z., and Avsar, U. Z. (2013). Turkish reliability and validity of the Index Learning Styles instrument. *HealthMED*, 7(2), 445-450.
- Al-Azawei, A., Parslow, R., and Lundqvist, K. (2015). A Psychometric Analysis of Reliability and Validity of the Index of Learning Styles (ILS). *International Journal of Psychological Studies*, 7(3), 46-57. DOI: <http://dx.doi.org/10.5539/ijps.v7n3p46>.
- Arslan, B. (2003). *A descriptive study on learning style preferences of the engineering students at METU*. Unpublished Master's Thesis, Middle East Technical University, Institute of Social Sciences, Ankara.
- Arslan, B., and Aksu, M. (2006). A descriptive study of the learning style profiles of the engineering students at the Middle East Technical University (METU). *Education and Science*, 31 (141), 83-91.

- Aslan, B. G., Öztürk, Ö., and İnceoğlu, M. M. (2014). Effect of Bayesian Student Modeling on Academic Achievement in Foreign Language Teaching (University Level English Preparatory School Example). *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(3), 1143-1168.
- Atman, N., İnceoğlu, M. M., Öğretmen, T., and Aslan, B. G. (2009, Mayıs). Felder ve Soloman Öğrenme Biçemi Ölçeği etkin-yansıtıcı ve görsel-sözel boyutlarının geçerlik ve güvenilirlik çalışması. [Validity and reliability study of visual-verbal dimensions of ILS]. Paper presented at the First International Congress on Turkish Educational Studies, Çanakkale 18 Mart University.
- Bajraktarevic, N., Hall, W., and Fullick, P. (2003). Incorporating learning styles in hypermedia environment: Empirical evaluation. In P. de Bra, H. C. Davis, J. Kay & M. Schraefel (Eds.), *Proceedings of the Workshop on Adaptive Hypermedia and Adaptive Web-Based Systems* (pp. 4 1-52). Nottingham, UK.
- Bozkurt, O., and Aydoğdu, M. (2009). A comparative analysis of the effect of Dunn and Dunn Learning Styles Model and traditional teaching method on 6th grade students' achievement levels and attitudes in science education lesson. *Elementary Education Online*, 8(3), 741-754.
- Can, Ş. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının öğrenme stilleri ile bazı değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması [Investigations of the relationships between the learning styles of the preservice elementary teachers and some variables]. *H. U. Journal of Education*, 41, 70-82.
- Canvas, B. (2010). A study on pre-service science, class and mathematics teachers' learning styles in Turkey. *Science Education International*, 21(1), 47-61.
- Claxton, C. S., and Murrell, P. H. (1987). Learning Styles: Implications for Improving Educational Practices. *ASHE-ERIC Higher Education Reports*. Retrieved from <http://eric.ed.gov/?id=ED293478> 26 March 2016.
- Çardak, Ç. S., and Güven, M. (2014). Assessment of the reliability and validity of PLSI in a Turkish Higher Education Institution. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 4(2), 108-132.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., and Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. [Multi Variable Statistics for Social Sciences]. Ankara: Pegem Akademi.
- Dağhan, G., and Akkoyunlu, B. (2011). Maggie mcvey lynch öğrenme stili envanterinin türkçe'ye uyarlanma çalışması [The adaptation study of Maggie Mcvay Lynch Learning Style Inventory into Turkish]. *H. U. Journal of Education*, 40, 117-126.
- Deniz, S. (2013). Öğretmen adaylarının öğrenme stilleri ve öğretmen öz-yeterlik algı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi [An investigation of the learning styles and teacher self-efficacy levels of perception of pre-

service teachers according to various variables]. *International Online Journal of Educational Sciences*, 5 (3), 667-684.

Diamantopoulos, A., and Siguaw J. A. (2000). *Introducing Lisrel*. London: SAGE Publications Ltd.

Doğan, B., and Çermik, H. (2012). Nasıl Öğreniyorum Envanteri'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması [The adaptation of how I Learn Inventory into Turkish: Validity and reliability studies. *H. U. Journal of Education*, 14, 154-163.

Dung, P. Q., and Florea, A. M. (2012). Proceedings of the International Conference on Education and Management Innovation, IPEDR vol.30, IACSIT Press, Singapore. Retrieved from <http://www.ipedr.com/vol30/34-ICEMI%202012-M00065.pdf> July 01, 2015.

Felder (2002). Author's Preface for the "Learning and Teaching Styles in Engineering Education". *Engineering Education*, 78(2): 674-681. Retrieved from http://www4.ncsu.edu/unity/lockers/users/f/felder/public/Learning_Styles.html, September 15, 2011.

Felder, R.M., and Silverman L.K. (1988). Learning and Teaching Styles in Engineering Education. *Engineering Education*, 78(2): 674-681.

Felder, R.M., and B.A. Soloman. (2004). Index of Learning Styles. Retrieved from <http://www4.ncsu.edu/unity/lockers/users/f/felder/public/ILSpage.html> September 15, 2011.

Felder, R.M., and Spurlin (2005). Applications, Reliability and Validity of the Index of Learning Styles. *International Journal of Engineering Education*, 21(1), 103-112.

Feldman, J., Monteserin, A., and Amandi, A. (2014). Detecting students' perception style by using games. *Computers & Education*, 71, 14-22. Doi:10.1016/j.compedu.2013.09.007.

Ford, N., and Chen, S.-Y. (2001). Matching/mismatching revisited: an empirical study of learning and teaching styles. *British Journal of Educational Technology*, 32(1), 5-22.

Garcia, P., Amandi, A., Schiaffino, S., and Campo, M. (2007). Evaluating Bayesian networks precision for detecting students learning styles. *Computers & Education*, 49, 794-808. Doi:10.1016/j.compedu.2005.11.017.

Güven, M. Çardak, Ç. S., Sever, D., and Vural, L. (2008). Türkiye'de öğrenme stillerine ilişkin yapılan araştırmaların kullanılan envanterler boyutunda incelenmesi. [Investigations on research regarding learning styles in terms of inventories]. Proceedings of International Conference on Educational Sciences, ICES'08. North Cyprus, pp. 932-943.

- Honey, P., and Mumford, A. (1995). *Honey ve Mumford Learning Styles Questionnaire: Facilitator Guide*. King of Prussia, Pa.: Renaissance Boulevard.
- Hosford, C. C., and Siders, W. A. (2010). Felder-Soloman's Index of Learning Styles: Internal consistency, temporal stability, and factor structure. *Teaching and Learning in Medicine: An International Journal*, 22(4), 298-303. Doi: 10.1080/10401334.2010.512832.
- Hsieh, S.-W., Jang, Y.-R., Hwand G.-Y., and Chen, N.-S. (2011). Effects of teaching and learning styles on students' reflection levels for ubiquitous learning. *Computers & Education*, 57 (1), 1194-1201. Doi:10.1016/j.compedu.2011.01.004.
- Kelloway, E. K. (1998). *Using Lisrel for Structural Equation Modelling: A Researcher's Guide*. California: SAGE Publications, Inc.
- Latham, A., Crockett, K., Mclean, D., and Edmonds, B. (2012). A conversational intelligent tutoring system to automatically predict learning styles. *Computers & Education*, 59, 95-109. Doi:10.1016/j.compedu.2011.11.001.
- Litzinger, T.A., Lee, S.H.; Wise, J.C., and Felder, R.M. (2005). A Study of the Reliability and Validity of the Felder-Soloman Index of Learning Styles, *Proceedings, 2005 ASEE Annual Conference and Exposition*.
- Litzinger, T.A., Lee, S.H.; Wise, J.C., and Felder, R.M. (2007). A Psychometric Study of the Index of Learning Styles. *Journal of Engineering Education*, 96(4), 309-319.
- Mustafa, Y.-E.-A., and Sharif, S. M. (2011). An approach to adaptive e-learning hypermedia system based on learning styles (AEHS-LS): Implementation and evaluation. *International Journal of Library and Information Science*, 3(1), 15-28.
- Narli, S., Aksoy, E., and Ercire, Y. E. (2014). Veri madenciliği ile ilköğretim matematik öğretmen adaylarının öğrenme stillerinin ve aralarındaki ilişkilerin incelenmesi [Investigation of prospective elementary mathematics teachers' learning styles and relationships between them using data mining]. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, (1), 37-57.
- Özdemir, F. and Kaplan, A. (2014). Öğretmen adaylarının öğrenme stillerine göre matematiksel ispat hakkındaki görüşlerinin incelenmesi [An analysis of prospective math teachers' thoughts about mathematical proof by learning styles]. *Amasya Education Journal*, 3(2), 410-429.
- Özpolat, E. and Akar, G. B. (2009). Automatic detection of learning styles for an e-learning system. *Computers & Education*, 53(2), 355-367. Doi:10.1016/j.compedu.2009.02.018.
- Platsidou, M., and Metallidou, P. (2009). Validity and reliability issues of two learning style inventories in a Greek sample: Kolb's Learning Style

- Inventory and Felder & Soloman's Index of Learning Styles. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 20(3), 324-335.
- Raykov, T. and Marcoulides, G. A. (2006). *A First Course in Structural Equation Modelling*. Second Edition. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Samancı, N.K. and Keskin, M.Ö. (2007). Felder ve Soloman Öğrenme Stili İndeksi: Türkçe'ye uyarlanması ve geçerlik-güvenirlik çalışması [Felder-Soloman Learning Style Index: Adaptation to Turkish and validity-reliability study]. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), pp.37-54.
- Silver, H. F., Strong, R. W., and Perini, M. J. (2000). *Integrating Learning Styles and Multiple Intelligences*. USA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Soloman, B. A. and Felder, R. M. (nd.). Index of Learning Styles Questionnaire. North Carolina State University. Retrieved from <http://www.engr.ncsu.edu/learningstyles/ilsweb.html> January 5, 2016.
- Şimşek, Ö. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları [Introduction to Structural Equation Modelling: Basic Principles and Lisrel Applications]*. Ankara: Ekinoks.
- Topuz, F. G., and Karamustafaoğlu, O. (2013). Öğrenme stillerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: fen bilgisi öğretmen adayları [Investigation of learning styles according to some variables: prospective science teachers]. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 30-46.
- Tuckman, B. W. (1999). *Conducting Educational Research*, 5th edition, Belmont, CA: Wadsworth Group.
- Van Zwanenberg, N., Wilkinson, L. J., and Anderson, A. (2000). Felder and Silverman's Index of Learning Styles and Honey and Mumford's Learning Styles Questionnaire: How do they compare and do they predict academic performance?, *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 20(3), 365-380, DOI: 10.1080/713663743.
- Vural, L. (2013). Grasha-Riechmann Öğrenme Stili Ölçeği'nin yapı geçerliği çalışmaları. [Construct validation of Grasha-Riechmann Learning Style Scale]. *Journal of Theory and Practice in Education*, 9(4), 481-496.
- Yenice, N., and Saracaloğlu, A. S. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının öğrenme stilleri ile fen başarıları arasındaki ilişki [The relationship between learning styles and science achievement of preservice elementary school teachers]. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 162-173.
- Yeşilyurt, E. (2014). Öğretmen adaylarının öğrenme stillerinin belirlenmesi ve öğrenme stilleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi [Determination of

teachers' learning styles and evaluation of the relationship among learning styles]. *Journal of Theory and Practice in Education*, 10(4), 999-1021.

Yılmaz, V., and Çelik, H. E. (2009). *LISREL ile Yapısal Eşitlik Modellemesi –I: Temel Kavramlar, Uygulamalar, Programlama* [Structural Equation Modeling with LISREL – I: Basic Concepts, Applications and Programming]. Ankara: Pegem Akademi.

Zywno, M. S. (2003). A contribution of validation of score meaning for Felder-Soloman's Index of Learning Styles," *Proceedings, 2003 Annual ASEE Conference and Exposition*. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.167.7813&rep=rep1&type=pdf> October 10, 2013.

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarına Yönelik Yanlış Çözümlemesi

An Error Analysis on TFL Learners' Writings

Arif ÇERÇİ¹

Gaziantep Üniversitesi

Serdar DERMAN²

Gaziantep Üniversitesi

Mehmet BARDAKÇI³

Gaziantep Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı, Gaziantep Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezinde A1 seviyesinde öğrenime başlayıp, C1 seviyesinde sertifika alarak öğrenimini tamamlamış Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazılı anlatımlarını yanlış çözümlemesi yoluyla betimlemektir. Araştırmanın verileri, 14 öğrencinin kur atlama sınavlarındaki yazılı anlatımlarından elde edilmiştir. Toplanan veriler dil bilgisi yanlışları, söz dizimsel yanlışlar, sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlar ve yazım-noktalama yanlışları olarak gruplandırılmıştır. Belirlenen yanlışların oranları ve kategorik dağılımları yanlış çözümlemesi yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler, istatistiksel olarak analiz edilmiş ve öğrencilerin yanlışlarının kur seviyelerine göre farklılaşp farklılaşmadığı belirlenmiştir. Değerlendirilen yanlışlar dilsel yanlışlarla sınırlı tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancılara Türkçe öğretimi, yazılı anlatım, yanlış çözümlemesi

Abstract

The main purpose of the present study is to identify and represent TFL learners' writing errors through error analysis. All the learners started learning Turkish as foreign language with A1 (beginner) level and completed the process by taking C1 (advanced) certificate in TÖMER at Gaziantep University. The data of the present study were collected from 14 students' writings in proficiency exams for each level. The data were grouped as grammatical, syntactic, spelling, punctuation, and word choice errors. The ratio and categorical distributions of identified errors were analyzed through error analysis. The data were analyzed through statistical procedures in an effort to determine

¹ Yrd. Doç. Dr., Arif ÇERÇİ, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, E-Mail: arifcerci@gmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Serdar DERMAN, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, E-Mail: serdarderman@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr., Mehmet BARDAKÇI, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, E-Mail: mbardakci@gmail.com

whether error types differ according to the levels of the students. The errors in this study are limited to the linguistic and intralingual developmental errors.

Keywords: Teaching Turkish to Foreigners, writing skill, error analysis

Giriş

Türkçede yanlış sözcüğü Güncel Türkçe Sözlük'te "bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu, yanlış, hata" (www.tdk.gov.tr) olarak açıklanırken Bilim ve Sanat terimleri Sözlüğü'nde yanlış terimi "Doğru olmayan, biçimsel düşünme yasalarına uymayan. 2. Düşünülen şeyle uyuşmayan. Karşıtı bk. doğru T.: hatalı Lat.: falsus İng.: wrong Fr.: faux Alm.: falsch" (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır. Bu bilgilerden hareketle Türkçe sözlüklerde yanlış ve hata kavramlarının eşdeğer olarak birlikte anıldığı, yanlış ve hata sözcükleri arasında anlamsal olarak herhangi bir ayırım yapılmadığı görülmektedir. İngilizcede ise bu iki terim farklı sözcüklerle karşılanmakta, yanlış sözcüğünün karşılığı olarak "error", hata sözcüğünün karşılığı olarak "mistake" sözcüğü kullanılmaktadır. Ellis (1997) bu iki sözcüğün anlam olarak farklı olduğunu belirtmektedir. Bilgi dağarcığındaki boşluktan kaynaklanan yani doğru bilgi eksik olduğu için öğrenenin yaptığı yanlışlar için 'error' sözcüğünü kullanırken, öğrenenin doğrusunu bildiği hâlde çeşitli nedenlerle (yorgunluk, dalgınlık gibi) yaptığı hatalar için 'mistake' sözcüğünü kullanmaktadır. Bu noktada 'error' sözcüğü, öğrenenin bilgisiyle ilişkilendirilirken 'mistake' sözcüğü, öğrenenin performansı ile ilişkilendirilmektedir. Ellis'le aynı doğrultuda görüşler öne süren Erdoğan (2005), hata yaptığının farkına varması sağlanırsa, öğrenenin hatasını kendisinin düzeltebileceğini çünkü öğrenenin doğruyu bildiğini, dikkatsizlik ya da yorgunluk gibi bir durumun hataya neden olduğunu, yanlışta ise öğrenenin doğrusunu bilmediği için bu yanlışta kendi başına düzeltmesinin söz konusu olamayacağını belirtmektedir.

Öğretimde, öğrencilerin yaptığı yanlışlarla ilgili farkındalıklarının belirlenmesi için öğrencilerin performanslarının değerlendirilmesi gerekir. Öğrenci, yanlış sürekli olarak tekrarlıyorsa öğrencinin bilgi eksikliği söz konusudur. Ancak öğrenen zaman zaman doğru, zaman zaman yanlış yapıyorsa bu durumda, öğrencinin doğruyu bildiği fakat çeşitli nedenlerle yanlış yaptığı düşünülmür ve o yanlış "hata" olarak değerlendirilir (Ellis, 1997). Yabancılar Türkçe öğretiminde öğrencilerin yanlışlarının yanlış ya da hata olarak adlandırılabilmesi için kullanılan iki önemli yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar karşıtsal çözümleme ve yanlış çözümlemesidir.

Karşıtsal Çözümleme ve Yanlış Çözümlemesi

1950 ve 1960'lı yıllarda dil öğrenim ve öğretim yaklaşımları, davranışçı kuramdan çok etkilenmiştir. Bu kuram, dil öğrenmeyi taklit etme-pekiştirme süreci veya uyarıcı-tepki sonucu alışkanlık oluşturma süreci olarak kabul etmektedir (Crystal, 2006). Bu yaklaşım, ikinci dil ediniminde ortaya çıkan yanlışları ana dil alışkanlıklarının öğrenilen dile yansması olarak değerlendirmektedir. Buna göre yabancı dil öğrenenler, ana dilleriyle benzerlik

gösteren konuları daha kolay öğrenirken (pozitif transfer) ana dillerinde karşılığı olmayan hedef dildeki unsurları daha zor öğrenmektedir (negatif transfer). İkinci dil öğrenenler, genellikle ana dilde karşılığını bildiği kelimeleri ve yapıları anlamlandırarak ikinci dili daha kolay öğrenirler (Lado, 1957; Carroll, 1964; Larson-Freeman & Long, 1991; Ellis, 1994).

Karşıtsal çözümleme, ilk olarak 1941 yılında Benjamin Lee Worf tarafından (Odlin, 2013) kullanılmasına rağmen Charles Fries, karşıtsal çözümlemenin kurucusu olarak kabul edilmektedir ve Robert Lado'nun 1957 yılında yayımladığı "Kültürlerarası Dil Bilim" (*Linguistics across Cultures*) adlı kitabı ile karşıtsal çözümleme, uygulamalı dil bilim alanındaki popüler konulardan birisi olmuştur. Karşıtsal çözümleme, karşılaştırmalı dil bilimin başvurduğu bir yöntemdir. Karşılaştırmalı dil bilime göre ana dil ile hedef dilin benzeşen ve farklılaşan yönlerinin bilinmesi yabancı dil öğretimini daha etkili hale getirecektir. Bu benzeşen ve farklılaşan yönlerin belirlenmesinde karşıtsal çözümlemeye başvurulmaktadır (Vardar, 2002). Fries (1945) ve Lado'ya (1957) göre sistemli bir karşılaştırma sonucunda iki dil arasındaki farklı ve öğrenmede güçlük yaratabilecek unsurların bilinmesi ikinci dil ediniminde izlenecek yolun belirlenmesinde etkili olacaktır. Karşıtsal çözümlemeyle ilgili öğrencinin yanlışlarının öngörülmesi konusunda çeşitli görüşler vardır.

Karşıtsal çözümlemeyi yanlışları önceden belirlemede ve açıklamada güçlü bir yaklaşım olarak görenler, ikinci dil edinim sürecindeki yanlışları ana dilden farklılaşmaya bağlamakta ve yanlışların öngörülebileceğini savunmaktadırlar (Ellis, 1994). Ergenç (1983) de öğrenenin ana dili ile hedef dili arasında benzeşen yönlerin kolay; farklılaşan yönlerin ise zorlukla öğrenilebileceği görüşündedirler. Karşıtsal çözümlemeyi yanlışları ön görmede zayıf olarak değerlendirenler ise muhtemel yanlışlara dair önceden tahminde bulunmak yerine gözlenebilen yanlışların açıklanmasını daha doğru bulmaktadırlar. Çünkü dil öğretiminde öğrenenin karşılaşacağı bütün güçlüklerin ana dil ile hedef dilin karşılaştırılmasıyla ön görülmesi olanaksızdır (Wardhaugh, 1970). Bir başka görüş ise öğrenenin ana diliyle hedef dili arasındaki farklılıkların az olmasının doğru genellemeyi engellediği ve ana dilinden aktarıma yol açtığı yönündedir (Oller & Zia Hosseiny, 1970; akt. İşler, 2002)

Karşıtsal çözümlemeye dair bütün bu görüşleri savunanların ortak yönü ikinci dil ediniminde ortaya çıkan yanlışların kaynağını ana dilde aramalarıdır. Fakat bu düşünceyle bağdaşmayan husus, yapılan yanlışların büyük bir bölümünün ana dil ile ilişkilendirilerek açıklanamaması ve öngörülememesidir. Karşılaştırmalı dil bilimin ve bu bağlamda karşıtsal çözümlemenin yabancı dil öğretimine olan katkıları yadsınamaz. Ancak öğrencilerin yaptıkları yanlışların tamamını ana dili kaynaklı olarak açıklamak olanaksızdır. Ana dilinden kaynaklanan yanlışlar, öğrenenin yanlış yapma nedenlerinden sadece biridir (Dede, 1985). Bundan dolayı öğrenenin yanlış yapma ve öğrenme güçlüğü yaşama nedenlerini belirlemede bir başka yöntem ihtiyacı duyulmuştur. Bu gereksinim yanlış çözümlemesini ortaya çıkarmıştır.

Esasını davranışçı kuramın biçimlendirdiği karşıtsal çözümlemeye bir alternatif olarak ortaya çıkan yanlış çözümlemesi, dayanağını bilişsel kuramın oluşturduğu, karşılaştırmalı dil bilimin varsayımlarını yoklayan, kısıtlamalarına ve sorunlarına çözüm getiren yöntemdir (Dede, 1985).

Yanlış çözümlemesinin somut verilere dayalı olması onu karşıtsal çözümlemenin varsayıma dayalı, karmaşık teorilerinden uzaklaştırmanın yanında, bütün yanlış türlerini ele alması yönüyle de daha kapsamlı hâle getirmektedir (Sridhar, 1976).

Corder'a göre (1967) yanlışları çözümlmek, dili öğrenenlerin yaşadığı öğrenme süreci, gelişim özellikleriyle uyguladıkları öğrenme stratejilerine açıklık getirmesi bakımından önemlidir. Richards (1971) ise yabancı dil öğrenme sürecinde ortaya çıkan yanlışları, ana dili öğrenme sürecinde yapılan yanlışlarla aynı bağlamda ele almakta ve ikinci dil edinim sürecindeki yanlışların sistematik olduğunu savunmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle öğrencilerin yanlışlarının değerlendirilmesinde yanlış çözümlemesinin kullanılması, öğretim sürecinin bütün paydaşlarına dönük çeşitli yararlar sağlayacaktır.

Erdoğan (2005), yanlış çözümlemesinin bilim dünyasına yönelik yararlarını vurgulamış ve bu yöntemin dil bilimsel çalışmalara katkısından söz etmiştir. Bununla birlikte yanlış çözümlemesinin öğretmenler için izlenceden öğretim tekniklerine, geribildirime kadar birçok alanda yararlı olacağını da belirtmiştir. Ellis (1997), yanlış çözümlemesinin öğretmene dönük yararlarından birinin öğrencilerin yanlışlarının türünün öğretmen tarafından bilinmesi olarak açıklamaktadır. Yanlışların öğrenciye dönük yararını ise yanlışları düzeltirken öğrencilerin doğrusunu öğrenmeleri olarak görmektedir. Yanlışlar öğrencinin öğrenme süreçlerini, kullandığı öğrenme stratejilerini göstermesi ve yaptığı yanlışlarla doğruyu öğrenmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu yanlışların çözümlenmesi öğrenci, öğretmen ve araştırmacılar açısından oldukça önemli ve yararlıdır (Karra, 2006).

Yanlışların Kaynağı

Yanlışlar, ana dili kaynaklı ve dil içi olarak iki gruba ayrılmaktadır. Dil içi yanlışlar, öğrenenlerin ana dilleri farklı da olsa bütün hedef dili öğrenenlerde görülebilmektedir. Bu nedenle bu tür yanlışlar belirli ana dillerle sınırlı değildir. Bu tür yanlışlar hedef dili yanlış ya da eksik öğrenme sonucu ortaya çıkmaktadır. Hedef dilde öğrenilen bir yapının öğrenilmekte olan bir başka yapıyı etkilemesi sonucu ortaya çıkabilmektedir (Ellis, 1997).

Richards'a göre "dil içi yanlışlara neden olan dört unsur vardır. Bunlardan ilki aşırı genellemedir. İkincisi kuralların kural dışı alana taşınmasıdır. Üçüncüsü kuralların eksik uygulanmasıdır. Sonuncusu ise öğrenenin kuralı tam olarak anlayamamasıdır" (1974, s. 174-176).

Hedef dilin anlama ve anlatma süreçleri ana dilden farklıdır. Ancak ana dil kaynaklı yanlışlarda bu farklılık göz ardı edilmektedir. Öğrenen, ana dilinin

yapılarını hedef dile taşıyarak anlama ve anlatma eğilimindedir. Bu durumun sonucu olarak yanlışlar ortaya çıkmaktadır (Ellis, 1994).

Lott (1983) ve Ellis (1997) ana dil kaynaklı yanlışların hedef dilde görülen yanlışlar olduğunu belirtmektedir. Fakat bu tür yanlışlar olumsuz aktarım sonucu olduğundan, izlerini ana dilde aramak gerekmektedir.

Brown'a göre (1994) öğrenenlerin yanlışları; gereksiz ek ya da sözcük kullanılması, kullanılması gereken bir ek ya da sözcüğün kullanılmaması, kullanılması gereken bir sözcüğün yerine yanlış bir sözcüğün kullanılması ya da öğelerin olması gerekenden farklı bir dizilimle bir araya gelmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Alanyazın Taraması

Ersoy (1997) " Türkçe Öğrenen Yabancıların Yazılı Anlatım Yanlışlarının Dil bilgisi Açısından Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinde Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazılı anlatım yanlışlarını fonetik, morfolojik, semantik ve yazım kuralları açısından değerlendirmiştir. 270 öğrencinin yazılı anlatımında sesbilim açısından en çok yanlış büyük ünlü uyumuna ilişkindir. Biçimbilim açısından en çok yanlış eylem çekimindedir. Söz dizimi bakımından en çok yanlış nesne yüklem uyumsuzluğundadır. Yazım konusunda sayıca ilk sıradaki yanlış, sözcüklerin yazımıyla ilgilidir. Ersoy yanlış çözümlemesiyle ilgili çalışmalarda derinleşmenin Türkçenin öğretimine katkı sunacağı sonucuna ulaşmıştır.

Subaşı (2010) Ankara Üniversitesi Tömer'de yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Arap öğrencilerin kompozisyon hatalarını değerlendirmiştir. Temel, orta ve ileri düzeyde Türkçe öğrenen Arap öğrencilerin kompozisyon sınav kâğıtlarından elde edilen verilere göre ana dili Arapçanın Türkçeye etkisi sonucu oluşmuş hatalar önemli yer tutmaktadır.

Albayrak'ın (2010) çalışma grubu Türkçe öğrenen Moğollar ve Moğolistan Milli Üniversitesi Yabancı Diller ve Kültürler Fakültesi Türkoloji Bölümü II. ve III. sınıflarında öğrenim gören 35 öğrenciden oluşmaktadır. Ana dili Moğolca olan öğrencilerin Türkçeyi öğrenirken yaptıkları dil bilgisi yanlışlarını belirlemek amacıyla öğrencilerin yazılı anlatımlarını yanlış çözümlemesi yoluyla değerlendirmiştir. Çalışmanın sonunda ulaşılan verilerden hareketle ana dili Moğolca olanlara Türkçe öğretiminde dikkate alınması gereken hususlar sıralanmıştır.

Bölükbaş (2011), çalışmasını İstanbul Üniversitesinde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen 20 öğrenciyle yapmıştır. Yanlış çözümlemesi yaklaşımıyla öğrencilerin yazılı anlatımlarındaki yanlışları değerlendirmiştir. Değerlendirme sonucunda 372 yanlış belirlemiştir ve bu yanlışların %16.39'unun dil bilgisi, %13.17'sinin sözdizimi, %15.59'unun sözcük seçimi ve %54.58'inin yazım ve noktalama yanlışları olduğunu bildirmiştir.

Büyükkiz ve Hasırcı (2013) çalışmalarının verilerine Gaziantep Üniversitesi TÖMER'de B seviyesinde 42 öğrenciye yazdırdıkları kompozisyonlarla ulaşılmıştır. Toplanan verileri yanlış çözümleme yaklaşımıyla değerlendirmişlerdir. Değerlendirme sonucunda tespit edilen yanlışlardan %31'i dil bilgisel, %9,9'u söz dizimsel, %44.46'sı yazım ve noktalama ve %14.4'ü de sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlardır.

Şahin (2013) araştırmasını Çanakkale 18 Mart Üniversitesi TÖMER'de yapmıştır. Türkçe öğrenen 23 yabancı uyruklu öğrencinin yazılı anlatımlarını ek yanlışları bakımından yanlış çözümlemesi yaklaşımıyla değerlendirmiştir. Öğrencilerin hâl, tamlama, kip ve şahıs, fiilimsi, fiil çatısı ve çoğul eklerinde daha çok hata yaptıkları sonucuna ulaşmıştır.

Emiroğlu (2014), Mevlana Üniversitesi TÖMER'de gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin dil bilgisi ve yazım konusunda yaşadığı zorlukları belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla üçlü derecelendirme sistemiyle hazırladığı ölçeği yabancı dil olarak Türkçe öğrenen 51 öğrenciye uygulamıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin en çok zorlandığı konuların sestelik, edatlar, fiilimsiler, deyimler, şahıs ekleri, iyelik ekleri, ünlü türemesi, bağlaçlar, ek eylem gibi konular olduğunu; daha az zorlandığı konular olarak ise gerçek anlam, somut anlam, isimler, fiiller, büyük harflerin kullanımı, çokluk eki, soru eki, olumsuzluk eki ve cümlelerin öğeleri gibi konular olduğunu belirlemiştir.

Ak Başoğlu ve Can (2014), çalışmalarını Ankara Üniversitesi TÖMER İstanbul-Taksim Şubesinde Türkçe öğrenen Balkan ülkelerinden gelen öğrencilerle yürütmüştür. Öğrencilerin yazılı anlatımlarını yazılı anlatım değerlendirme ölçeği ve tarama yöntemiyle değerlendirmişlerdir. Değerlendirme sonucunda dilbilgisel hatalar çoğul ekleri, ad durumu ekleri, söz dizimi, isim ve sıfat tamlamaları, adlaştırma, sıfatlaştırma ve ortaç, dilek-şart kipi, deyimler ve eylemler/eylem çatıları, ses olayları ve uyumu, özne- yüklem uyumu gibi konularda sıklık gösterirken, yazımdan kaynaklı hataların çoğunluğu ses ve sözcük temellidir.

İsiloğlu (2014), çalışmasını İzmir Ekonomi Üniversitesi ve Akademi Türk'te yabancı dil olarak Türkçe öğrenen otuz öğrenciyle yapmıştır. Türkçenin öğretiminde nesne durum ekinin kullanımıyla ilgili yanlışları belirlemeyi ve nesne durum ekiyle yaşanan sorunları nitel olarak ele almayı amaçlamıştır. Araştırma sonucu öğrencilerin nesne durum ekinin kullanımıyla ilgili sorunlar yaşadığına işaret etmektedir.

İnan (2014), araştırmasını Tahran Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nde B2 düzeyinde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen 71 İranlı öğrenciyle yürütmüştür. Öğrencilerin yazılı anlatımlarını yanlış çözümlemesi yaklaşımıyla değerlendirmiş, yazım ve noktalama, ses bilgisi, sözcük-anlam, biçimbilim, söz dizimine ilişkin yanlışlarla süreç temelli yanlışları belirlemiştir.

Aytan ve Güney (2015) çalışmalarının verilerini Yıldız Teknik Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezinde A1 seviyesinde yabancı dil olarak Türkçe

öğrenen 16 öğrencinin yazılı anlatımlardaki yanlışları çözümleyerek elde etmişlerdir. Araştırma sonucunda ana dili Farsça, Boşnakça, Arapça ve Lala olan öğrencilerin yazımsal yanlışlarının; ana dili Hausa, Malayca ve Shona olan öğrencilerin ise biçimbilimsel yanlışlarının diğer yanlışlardan daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Çetinkaya (2015), araştırmasını Gaziantep Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi'nde B2 düzeyinde Türkçe öğrenen 50 öğrenciyle gerçekleştirmiştir. Öğrencilerin yazılı anlatımlarındaki yanlışları dilsel, bilişsel işleme ve iletişimsel özelliklerine göre çözümlenmiştir. Dilsel yanlışların çözümlenmesi sonucunda, yanlışların yarısından fazlasının biçim bilimsel (%51.93), diğer yanlışların % 16.91'inin söz dizimsel, %15.73'ünün yazımsal ve %15.43'ünün sözcüksel-anlamsal olduğunu ortaya koymaktadır.

Sarıca ve Od (2015), yabancı dil olarak Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin tamlamalar konusunda yaptıkları hataları belirlemeyi amaçlamıştır. Pamukkale Üniversitesi Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezinde A ve B düzeyinde öğrenim gören 29 öğrencinin yazılı anlatımlarıyla araştırmalarının verilerini toplamışlardır. Yanlış çözümlene yaklaşımıyla verileri çözümlenmişler, yanlışların çoğunun tamlayan ve tamlanan eklerinin kullanılmamasından kaynaklandığını belirlemişlerdir.

Yılmaz ve Bircan (2015) çalışmalarını Gaziosmanpaşa Üniversitesi TÖMER'de yapmışlardır. A2 seviyesinde 22 yabancı öğrenciye yazdırılan kompozisyonlarda yer alan yanlışları, yanlış çözümlenmesi yaklaşımıyla değerlendirmişlerdir. Yanlışların %5, 7'si sözcük seçimi, %7,1'i söz dizimi, %22,9'u dil bilgisi ve %64,9'u da yazım ve noktalama kaynaklı yanlışlar olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, A1, A2, B1, B2 ve C1 seviyesinde Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazılı anlatımlarını yanlış çözümlenmesi yöntemiyle değerlendirmektir.

Yöntem

Nitel desene sahip araştırmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır. "İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır." (Şimşek ve Yıldırım, 2011, s. 227)

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Gaziantep Üniversitesi, Türkçe Öğretim Merkezinde öğrenim gören 20 öğrenci arasından öğrenimine A1 düzeyinden başlayıp C1 seviyesinin sonuna kadar sürdüren 14 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel bilgileri şu şekildedir:

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Ükelere Göre Dağılımına İlişkin Bilgiler

Ülke	f	%
Afganistan	3	21
Çad	1	7
Filistin	1	7
Gambiya	1	7
Gana	1	7
Kenya	2	14
Pakistan	1	7
Ruanda	1	7
Somali	1	7
Tunus	1	7
Zambiya	1	7
Toplam	14	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya Afganistan'dan üç, Kenya'dan iki, Pakistan, Çad, Filistin, Gambiya, Gana, Ruanda, Somali, Tunus ve Zambiya'dan birer öğrencinin katıldığı görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımına İlişkin Bilgiler

Cinsiyet	f	%
Kız	7	50
Erkek	7	50
Toplam	14	100

Tablo 2’de araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet bilgileri yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yedisi (%50) erkek, yedisi (%50) kız öğrencidir.

Tablo 3. Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Türkiye’de Bulunma Sürelerine İlişkin Bilgiler

Türkçe Öğrenme Düzeyi	Türkiye’de bulunma Süresi	f	%
A1	0-2 Ay	14	%100
A2	2-4 ay	14	%100
B1	4-6 ay	14	%100
B2	6-8 ay	14	%100
C1	8-10 ay	14	%100

Tablo 3’te öğrencilerin Türkiye’de bulunma sürelerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Buna göre öğrencilerin tamamının Türkiye’ye aynı zamanda geldiği ve aynı sürelerde dil öğrenmeye başladıkları, yani A1 düzeyinde 0-2 ay, A2 düzeyinde 2-4 ay, B1 düzeyinde 4-6 ay, B2 düzeyinde 6-8 ay ve C1 düzeyinde de 8-10 ay süresince Türkiye’de buldukları görülmektedir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Öğrenim Düzeyine İlişkin Bilgiler

Öğrenim Düzeyi	f	%
Lisans	10	71
Yüksek Lisans	3	21
Doktora	1	7
Toplam	14	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim düzeyleriyle ilgili bilgiler Tablo 4’te verilmiştir. Öğrencilerden 10’unun (% 71) lisans, üçünün (% 21) yüksek lisans, birinin de (% 7) doktora düzeyinde öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmanın verileri Gaziantep Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezinde A1 düzeyinden C1 düzeyine kadar Türkçe eğitimi almış 14 yabancı uyruklu

öğrencinin kur atlama sınavlarındaki yazılı anlatımlarından elde edilmiştir. Öğrencilerden sırasıyla A1, A2, B1, B2 ve C1 kur atlama sınavlarında şu konularda metin yazmaları istenmiştir:

A1. Ailenize mektup yazınız? (Şimdi nerede yaşıyorsunuz? Burası nasıl bir yer? Bu yerin içinde ve etrafında neler var?)

A2. Türkiye’den bir arkadaşınız sizin ülkenize misafir olarak geliyor, onunla bir gününüzü nasıl geçirirsiniz?

B1. Günümüzde teknoloji insanların hayatını kolay hâle getiriyor. Hayatımızda teknolojik eşyalar (buzdolabı, bilgisayar, cep telefonu...) olmasaydı hayatımız nasıl olurdu?

B2. Günümüzde teknolojinin neden olduğu çevre kirliliği hakkında bir kompozisyon yazınız.

C1. Ülkenizden ayrılmış yaklaşık dokuz ay oldu. Bu dokuz ay içinde hayatınızda neler değişti? Kompozisyon kurallarına uygun biçimde yazınız.

Toplanan kompozisyon kâğıtları yanlış çözümlemesi yaklaşımına göre değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler, ilk önce “dil bilgisi yanlışları, söz dizimsel yanlışlar, sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlar, yazım-noktalama yanlışları” olarak gruplandırılmıştır. Çalışma grubundaki birey sayısının azlığı (n=14) ve verilerin normal dağılım göstermemesi sebebiyle verilerin analizinde parametrik olmayan test kullanılmıştır. “Bu nedenle aynı grup üzerinde farklı zamanlarda yapılan ölçümlerin anlamlılığı ‘Friedman Test’le ölçülmüştür” (Field, 2009, s. 573). Son olarak öğrencilerin yanlışları yanlış çözümleme yaklaşımına göre dilsel gelişim yanlışları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Tablo 4. Öğrencilerin Düzeylere Göre Dil Bilgisi Yanlışlarının Toplam Yanlışları İçindeki Ortalamaları

Seviye	n	\bar{X}	Ss.	Anlamlılık Düzeyi
A1	14	20.67	17.74	
A2	14	45.84	11.16	0.002
B1	14	50.96	25.41	p<0.05
B2	14	48.30	13.85	Anlamlı
C1	14	45.43	17.48	

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin dil bilgisi yanlışlarının düzeylere göre toplam yanlışlar içindeki ortalamasının en düşük olduğu düzey % 20.67 ile A1 seviyesidir. Bu ortalama A2 seviyesinde % 45.84, B1 seviyesinde % 50.96, B2 seviyesinde % 48.30 ve C1 seviyesinde % 45.43 olarak belirlenmiştir. Tablodaki bulgular incelendiğinde öğrencilerin dil bilgisi kategorisinde yaptıkları yanlışların toplam yanlışlara oranlarının kur seviyelerine göre farklılaştıkları görülmektedir. Bu noktada dil bilgisi kategorisindeki en düşük yanlış ortalamasının A1 kurunda (%20.67), en yüksek yanlış ortalamasının B1 kurunda (%50.96) olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin farklı kurlarda yapmış oldukları dil bilgisi kategorisindeki yanlışların dağılımları istatistiki olarak .002 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Kur seviyelerine göre öğrencilerin yanlışlarının artması ve azalması, öğrenci başarısından ziyade her bir kur içerisindeki dil bilgisi konularının müfredattaki dağılımı ve her bir kur seviyesinde öğrencilerin dil bilgisel becerilerinin değerlendirilmesiyle ilişkilendirilebilir. Bu noktada, öğrenci yanlışlarının A1 seviyesinde daha düşük oranda ortaya çıkması, A1 seviyesinde öğrencilerin daha çok iletişimsel becerilerinin öncelikli olması ve diğer kur seviyelerine göre A1 kurunda dil bilgisi konularının daha az ve basit olması açıklanabilir.

Dil Bilgisi Yanlışlarından Örnekler

Dil bilgisi yanlışlarının belirlenmesinde ad durum eklerinin, çoğul ekinin, kip eklerinin, kişi eklerinin, sözcük türlerinin uygun kullanımı dikkate alınmıştır.

Benim odam numaram 1203. (A1, Çad)

Bazen öğle yemeği için yemekhane giderim.(A1, Pakistan)

Orada üç tane tarihi binalar var (A2, Somali)

Benim arkadaşım gitar çalmağa öğrenmek istiyor(A2, Gambiya)

Yediğimiz yemekler giydiğimiz elbiseler, kullandığımız elektronik (cep telefonu, bilgisayar ve televizyon) her şey teknoloji aittir.(B1, Ruanda)

Ama bugünlerde hayat eskiden gibi değildi.(B1 Tunus)

Günümüzdeki çevre kirliliği sebepleri çok şey var.(B2, Zambiya)

Çevre temizlemek için çabamıyor (B2, Filistin)

Tüm insanlar çok yardım sever, güler yüzlü olduğunu fark ettim.(C1, Gana)

Türkiye'ye geldiğimde yaklaşık dokuz ay oldu. (C1, Afganistan)

Bu nedenle hayatımıza çok memnunum ve çok teşekkür ediyorum.(C1, Kenya)

Tablo 5. Öğrencilerin Düzeylere Göre Söz Dizimi Yanlışlarının Toplam Yanlışları İçindeki Ortalamaları

Seviye	n	\bar{X}	Ss.	Anlamlılık Düzeyi
A1	14	13.69	17.62	
A2	14	10.23	7.98	0.042
B1	14	6.45	13.14	p<0.05
B2	14	3.85	7.52	Anlamlı
C1	14	9.09	9.05	

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin söz dizimi yanlışlarının A1 düzeyine ait ortalaması % 13.69, A2 seviyesinde % 10.23, B1 seviyesinde % 6.45, B2 seviyesinde % 3.85 ve C1 seviyesinde % 9.09 olarak belirlenmiştir. Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin söz dizimi yanlışlarının, düzeylere göre toplam yanlışlar içindeki ortalamasının en düşük olduğu düzey % 3.85 ile B2 seviyesidir. Bu ortalama A1 seviyesinde % 13.69, A2 seviyesinde % 10.23, B1 seviyesinde % 6.45 ve C1 seviyesinde % 9.09 olarak belirlenmiştir. Tablodaki bulgular incelendiğinde öğrencilerin söz dizimi kategorisindeki yanlışlarının yaptıkları toplam yanlışlara oranlarının kur seviyelerine göre farklılaştığı görülmektedir. Bu noktada söz dizimi kategorisindeki yanlış ortalamalarının A1 kurundan, B2 kuruna kadar azaldığı görülmektedir. C1 kurundaki yanlış oranının B2 kurundaki yanlış ortalamalarına göre yükseldiği, A1, A2 kur seviyelerindeki yanlış ortalamalarından daha düşük olduğu görülmektedir. Öğrencilerin farklı kurlarda yapmış oldukları söz dizimi kategorisindeki yanlışların dağılımları istatistiki olarak .042 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Kur seviyelerine göre öğrencilerin söz dizimsel yanlışlarının azalması, süreç temelli olarak öğrencilerin her bir kurda kazanmaları gereken söz dizimsel becerileri edinmiş olmalarıyla açıklanabilir. Öğrencilerin söz dizimsel yanlışlarının C1 seviyesinde B1 ve B2 kurlarına göre daha yüksek oranda ortaya çıkması, C1 seviyesinde öğrencilerden diğer kurlarda kullanmadıkları farklı cümle yapılarını uyumlu bir biçimde ve bir arada kullanmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Söz Dizimi Yanlışlarından Örnekler

Öğrencilerin yazılı anlatımlarındaki tümceler, Türkçenin söz dizim özelliklerine göre değerlendirilmiştir.

Türkiye çok bir güzel ülke.(A1, Gana)

Gaziantep bir tarihi ve büyük şehirdir.(A1, Somali)

Ben bir küçük kasaba kalıyorum.(A2, Ruanda)

Denize bir saat uzakta bir normal ev yaşıyorum.(A2, Zambiya)

Zaten bu teknolojik eşyaya alıştık ve hayatımız büyük bir yer ona verdik.(B1, Tunus)

Türkiye gittikçe memnunum ve alışıyorum. (B2, Çad)

Türkiye'ye ilk geldiğim günden hayatım değişti. (B2 Filistin)

Burada ben öğrendim ki dil öğrenmek insana ne kadar mutlu veriyor. (C1, Pakistan)

Ben umarım hep hayatım bu şekilde geçirir.(C1, Kenya)

Tablo 6. Öğrencilerin Düzeylere Göre Sözcük Seçiminden Kaynaklanan Yanlıklarının Toplam Yanlıları İçindeki Ortalamaları

Seviye	n	\bar{X}	Ss.	Anlamlılık Düzeyi
A1	14	9.89	11.83	
A2	14	10.95	10.55	0.005
B1	14	14.90	25.81	p<0.05
B2	14	20.90	8.25	Anlamlı
C1	14	18.45	12.28	

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin sözcük seçiminden kaynaklı yanıtlarına ilişkin A1 seviyesine ait ortalama % 9.89, A2 seviyesinde % 10.95, B1 seviyesinde % 14.90, B2 seviyesinde % 20.90 ve C1 seviyesinde % 18.45 olarak belirlenmiştir. Tablodaki bulgular incelendiğinde öğrencilerin sözcük seçiminden kaynaklanan yanıtlarının yaptıkları toplam yanıtlara oranlarının kur seviyelerine göre farklılaştığı görülmektedir. Bu noktada sözcük seçiminden kaynaklanan en düşük yanlış ortalamasının A1 kurunda (%9.89), en yüksek yanlış ortalamasının B2 kurunda (% 20.90) olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin farklı kurlarda yapmış oldukları sözcük seçiminden kaynaklanan yanıtların dağılımları istatistiki olarak

.005 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Kur seviyelerine göre öğrencilerin sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlarının artması kur seviyeleri arttıkça öğrencilerin potansiyel sözcük dağarcıklarının da artmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu durumda, öğrencilerin dağarcıklarındaki sözcükleri aktif bir biçimde kullanmakta güçlük yaşadıkları söylenebilir.

Sözcük Seçiminden Kaynaklı Yanlışlardan Örnekler

Öğrencilerin yazılı anlatımlarında kullandıkları sözcükler anlam ve tür olarak uygunluk bakımından değerlendirilmiştir.

Yurtta kalıyorum ve bu yıl TÖMER’de Türkçe dili öğreniyorum. (A1, Filistin)

Orada hayvanatlar var.(A1, Gana)

Ama bugünlerde hayat eskiden gibi değildi. (A2, Pakistan)

Dünyada insanlar her evde buzdolabı kullanıyor. Mesela insanlar buzdolabında yemek biriktiriyor. (A2, Kenya)

Bu eşyalar olmasaydı hayatımızın nasıl olacağını düşündüğümde pek çok şey kafamıza geliyor. (B1, Afganistan)

Veda için en önemli makine buzdolabı. (B1, Ruanda)

Ayrıca şirketlerden çıkan duman da çevre kirliliği sebep olur. (B1, Gambiya)

Hayvanlara zarar alıyor.(B2, Somali)

Ben ve kuzenim İngiltere gideyazdık ama en sonunda sadece o gitti.(B2, Zambiya)

Ayrıca benim hayatım onların hayatından ne kadar farklı olduğunu anlaştım.(C1, Çad)

Ben Türkiye gelmeden önce Türkiye hakkında daha çok bilmiyordum ama saygı veriyordum. (C1, Tunus)

Tablo 7. Öğrencilerin Düzeylere Göre Yazım ve Noktalama Yanlışlarının Toplam Yanlışları İçindeki Ortalamaları

Seviye	n	\bar{X}	Ss.	Anlamlılık Düzeyi
A1	14	56.27	26.42	
A2	14	33.35	13.67	0.019
B1	14	38.70	24.79	p<0.05
B2	14	26.94	14.06	Anlamlı
C1	14	27.03	22.54	

Tablo 7 incelendiğinde yazım ve noktalama yanlışlarının A1 seviyesine ait ortalaması % 56.27, A2 seviyesinde % 33.35, B1 seviyesinde % 38.70, B2 seviyesinde % 26.94 ve C1 seviyesinde % 27.03 olarak belirlenmiştir. Tablodaki bulgular incelendiğinde öğrencilerin yazım ve noktalama yanlışlarının yaptıkları toplam yanlışlara oranlarının kur seviyelerine göre farklılaştığı görülmektedir. Bu noktada öğrencilerin yazım ve noktalama yanlışlarının en yüksek oranlardan en düşüğe doğru sıralanması kur seviyeleriyle doğru orantılıdır. A1 seviyesinde % 56.27 olan yanlış oranı A2'de % 33.35'e; B1'de %38.70 olan yanlış oranı B2'de %26,94'e düşmüştür. Bu sonuçlardan hareketle öğrencilerin toplam yanlışları içerisinde yazım ve noktalamadan kaynaklanan yanlışlarının oranlarının kur seviyesi arttıkça azaldığı söylenebilir.

Yazım ve Noktalama Yanlışlarından Örnekler

Öğrencilerin sözcüklerin yazımındaki yanlışlarla, cümlelerindeki noktalama yanlışları belirlenmeye çalışılmıştır.

Tömerde öğretmenlerimiz çok iyi insanla, benim derslerim çok iyi ve güzel geçiyor (A1, Kenya)

Sinemada iki dafa film izledik.(A1, Çad)

Daha sonra biz eski çarşıya gideriz, orada türk eşyalar var (A2, Pakistan)

Okulda, hastanede, karakolda, bankda onunla büyük ve zor matematik sorulara çözümleriz.(A2, Ruanda)

Bilgisay olmasaydı dosyalar çok olurdu.(B1, Somali)

Her ülkeden arkadaşımız ve ailemizi cep telefon ve bilgisayarla arabiliriz.(B1, Filistin)

Bu bomba özellikle kimeyesal bombalar tehlikeli olarak hepsi için zarar olur(B2, Afganistan)

Çöp kutusuna atıyorlar(B2, Gana)

Yemeğimi yapıyordu tabak ve tepsilerimi yıkıyordu (C1, Tunus)

Ülkenizden ayrıldıktan sonra neler değişti demek istersiniz. (C1, Zambiya)

Tartışma ve Sonuç

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin yazılı anlatımlarında yaptıkları yanlışları betimlemeyi amaçlayan bu araştırmada, A1, A2, B1, B2, C1 seviyesinde 14 öğrencinin kur atlama sınavlarındaki yazılı anlatımları incelenmiştir. Çalışmaya A1 seviyesinde katılan öğrenciler, değişmeksizin A2, B1, B2 ve C1 seviyelerinde de yer almışlardır. Aynı öğrencilerle yürütülen çalışmada öğrencilerin dilsel yanlışları dört farklı kategoride (dil bilgisi yanlışları, söz dizimi yanlışları, sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlar, yazım ve noktalama yanlışları) çözümlenmiştir. Bu yanlışların seviyeye göre farklılaşma durumu belirlenmiş ve istatistiksel olarak sunulmuştur.

Dil bilgisi yanlışlarının toplam yanlışlar içindeki ortalamaları incelendiğinde A1 düzeyinde % 20,67, A2 seviyesinde % 45,84, B1 seviyesinde % 50,96, B2 seviyesinde % 48,40, C1 seviyesinde de % 45,43 olarak görülmektedir. Ortalamaların en düşük olduğu seviye A1 seviyesidir. Bunun nedeni olarak A1 seviyesinde öğrencilere öğretimi yapılan dil bilgisi konularının sınırlı olması görülebilir. Benzer olarak ve çalışma grubu A1 seviyesinde öğrencilerden oluşan araştırmalarda da dil bilgisi yanlışlarının toplam yanlışlar içindeki oranının az olduğu görülmektedir (Ersoy, 1997; Aytan ve Güney 2015). Ersoy'un (1997) çalışmasında bütün seviyelerde yapılmış toplam 694 biçim bilimsel yanlışın 105'i A1 seviyesindeki öğrencilere aittir. Aytan ve Güney (2015) araştırmalarını A1 seviyesindeki öğrenciler üzerinde gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin yanlışlarının ortalamalarını öğrencilerin ana dillerine göre sıralamışlardır. Ana dili Arapça olanlarda yanlışların ortalamalara göre dağılımı % 65,5 yazımsal; % 17,2 ses bilimsel, % 14,9 biçim bilimsel, % 1,1 söz dizimseldir. Ana dili Farsça olanlarda da yanlışların dağılımında söz dizimsel yanlışlardan sonra en az yanlış grubunu dil bilgisi yanlışları oluşturmaktadır. Bu nedenle öğretimi yapılan dil bilgisi konularının sayısı arttıkça dil bilgisi yanlışlarının da toplam yanlışlar içindeki oranının arttığı söylenebilir. Dil bilgisi açısından en çok yapılan yanlışlar eklerin kullanımına ilişkin olanlardır. Özellikle isim ve fiil çekim eklerinin yanlış kullanıldığı görülmektedir. Öğrencilerin yazılı anlatımlarından alınan "Benim arkadaşım gitar çalmağa öğrenmek istiyor" örneğinde de görüldüğü gibi öğrenciler isimleri fiillere bağlayacak doğru ekleri seçmekte zorlanmaktadır. A1 seviyesinde fiillerin öğretiminin sınırlı olması ve öğrencilerden yazmaları istenen yazılı anlatım türü ve içeriğinin fiilden çok ad kullanımına

uygun olması da temel seviyede dil bilgisi yanlışlarının ortalamasını azaltan bir etken olarak düşünülebilir.

Söz dizimsel yanlışların toplam yanlışlar içindeki ortalamalarının dil bilgisi yanlışlarının aksine temel düzeyde (A1, A2) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu yanlışlar A1 seviyesinde % 13,69, A2 seviyesinde % 10,23, B1 seviyesinde % 6,45, B2 seviyesinde % 3,85, C1 seviyesinde % 9,09'luk bir yer tutmaktadır. Bu bulgular Ersoy'un (1997) çalışmasının sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Ersoy'un (1997) çalışmasında A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 seviyesinde söz dizimsel olarak toplam 264 yanlış tespit edilmiştir. Bu yanlışlardan 49'u A1, 56'sı A2, %9'u B1, 48'i B2, 30'u C1 ve 36'sı C2 seviyesindeki öğrencilere aittir. Bunun nedeni Ersoy'un (1997) araştırmasında söz dizimsel yanlışlarla ilgili oluşturduğu kategorilerin bu araştırmadaki kategorilerden farklılaşması olabilir. Ersoy söz dizimsel yanlışlara ilişkin "tümce öğelerinin yanlış sıralanması, ad tamlaması yanlışları, sıfat tamlaması yanlışları, adıl tamlaması yanlışları, özne-yüklem uyumsuzluğu, nesne-yüklem uyumsuzluğu, tümleç- yüklem uyumsuzluğu, bağlaç yanlışları" kategorilerini oluşturmuştur. Bu çalışmada ise "anlama göre öğelerin yerli yerinde kullanılması" kategorisinde yanlışlar değerlendirilmiştir. Bulgulardaki farklılaşmanın kategorilerdeki farklılıktan kaynaklanabileceği düşünülebilir. Söz dizimsel yanlışlar incelendiğinde "*Türkiye çok bir güzel ülke.(A1, Gana)*", "*Gaziantep bir tarihi ve büyük şehirdir.(A1, Somali)*", "*Ben bir küçük kasaba kalıyorum.(A2, Ruanda)*" örneklerinde de görüldüğü gibi öğrencilerin özellikle temel seviyede "bir" sözcüğünü hem belirsiz hem de sayı sıfatı olarak cümlede doğru konumlandıramadıkları görülmektedir. İlerleyen seviyelerde ise "*Ben umarım hep hayatım bu şekilde geçirir. (C1, Kenya)*", "*Türkiye gittikçe memnunum ve alışıyorum. (B2, Çad)*" örneklerinde görüldüğü gibi öğrencilerin sözcük dağarcıkları zenginleştikçe ve öğrenciler farklı cümle yapılarını tanıdıkça öğrencilerin söz dizimsel yanlışları azalmakta, öğrenciler yapı ve anlam olarak daha doğru cümleler kurabilmektedirler. Bu durum öğrencilerin bütün dil becerilerindeki süreç odaklı gelişimleriyle açıklanabilir.

Sözcük seçiminden kaynaklı yanlışların seviyelere göre ortalamalarında dil bilgisi yanlışlarındaki dağılıma benzer bir sonuçla karşılaşmaktadır. Bu yanlış tipinin A1 seviyesindeki oranı % 9,89, A2 seviyesinde % 10,95, B1 seviyesinde % 14,90, B2 seviyesinde % 20,90 ve C1 seviyesinde % 18,45'tir. Yanlış ortalamalarındaki bu dağılım dil bilgisi yanlışlarının dağılımıyla benzeşmektedir. Bu durum öğrencinin aktif sözcük hazinesiyle açıklanabilir. Öğrenci seviyesi yükseldikçe öğrencinin aktif olarak kullandığı sözcük dağarcığı da artmaktadır. Öğrenci zenginleşen söz varlığı içinde zaman zaman uygun sözcükleri seçmekte zorlanmakta ve yanlış yapabilmektedir.

Yazım ve noktalamadan kaynaklanan yanlışların toplam yanlışlar içindeki payının öğrenci seviyesi yükseldikçe azaldığı görülmektedir. A1 seviyesinde % 56,27 olan oran, A2 seviyesinde % 33,35, B1 seviyesinde % 38,70, B2 seviyesinde % 26,94, C1 seviyesinde % 27, 03'tür. Ersoy'un (1997) araştırmasında da yazım ve noktalama kaynaklı yanlışların öğrenci seviyesi yükseldikçe azaldığı görülmektedir. Ersoy (1997), çalışmasında yazım ve

noktalama kaynaklı 279 yanlış belirlemiştir. Bu yanlışların 57'si A1 seviyesinde, 59'u A2 seviyesinde, 52'si B1 seviyesinde, 41'i B2 seviyesinde, 30'u C1 seviyesinde ve 40'i C2 seviyesindeki öğrencilerindir. Öğrencilerin yazım ve noktalama yanlışlarında "Sinemada iki dafa film izledik.(A1, Çad)", "Ülkenizden ayrıldıktan sonra neler değişti demek istersiniz. (C1, Zambiya)", "Bilgisay olmasaydı dosyalar çok olurdu.(B1, Somali)", "Okulda, hastanede, karakolda, bankda onunla büyük ve zor matematik sorulara çözebiliriz.(A2, Ruanda)" örneklerinde görüldüğü üzere ses uyumlarından kaynaklanan yanlışlar önemli yer tutmaktadır. Öğrencilerin yanlışları ile ilgili oluşturulan kategoriler birbirinden bağımsız değildir. Özellikle öğrencilerin ses bilgisi konularından kaynaklanan konuşma yanlışlarının yazım yanlışları olarak yazılı metinlere aktarıldığı düşünülebilir.

Öneriler

Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre öğretim sürecine yönelik ve araştırmacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur:

Öğretim Sürecine Yönelik Öneriler

1. Dil bilgisi konularının öğretiminde diğer becerilerle bütünleşik bir öğretim yapılmalıdır. Dil bilgisi yanlışları konuşma, yazma etkinliklerinde de izlenmeli, yanlış ortaya çıkar çıkmaz geri bildirim verilmelidir.
2. Ses bilgisi konularının öğretiminde yazmayla ilgili etkinliklere ve seslendirme etkinliklerine daha çok yer verilmelidir.
3. Aktif sözcük dağarcığı arttıkça öğrencinin sözcük seçiminden kaynaklı yanlışları da artmaktadır. Özellikle anlam olarak birbiri yerine kullanılan sözcükler ve sesçe benzeşen farklı anlamdaki sözcüklerin belirlenmesi, bu sözcüklerin öğretimine yönelik etkinliklerin sayısının artırılması gerekmektedir.
4. Ders kitapları, öğrencilerin seviyelere göre yaptıkları yanlış türleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmelidir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre araştırmacılara dönük şu önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Yanlış çözümlemesiyle ilgili çalışmalarda öğrencilerin yazılı anlatımlarının yanında sözlü anlatımları da araştırılmalıdır. Her iki anlatım türündeki yanlışlar karşılaştırılarak benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmalıdır.
2. Yanlışların derlendiği metinler sadece yanlışlar açısından ele alınmamalıdır. Metinlerdeki doğru ve özgün ifadelerin merkeze alındığı çalışmalar da yapılmalıdır. Çünkü öğretim sürecinin düzenlenmesinde öğrencilerin yanlışları kadar doğruları da etkilidir. Öğrencilerin doğru ve özgün örneklerle buluşturulması yazma ve konuşmada doğru modelleme açısından son derece önemlidir.

3. Yanlış çözümlemesi çalışmalarında yanlış kategorileri alt birimlere ayrılarak daha ayrıntılı sonuçlara ulaşılmalıdır.

Kaynakça

- Ak Başoğlu, D. ve Can, F.S. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Balkanlı Öğrencilerin Yazılı Anlatımda Yaptıkları Hatalar Üzerine Tespitler. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 10, 100-119.
- Albayrak, F. (2010) Türkçe Öğrenen Moğol Öğrencilerin Yazılı Anlatım Yanlışlarının Dil Bilgisi Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 19 Kasım 2015, Ulusal Tez Merkezi.
- Aytan, T. ve Güney, N. (2015). Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarında Karşılaşılan Sorunlar (Yıldız Tömer Örnekleme). *International Journal of Languages' Education and Teaching*. 3(2), 275-288.
- Bölükbaş, F. (2011). Arap Öğrencilerin Türkçe Yazılı Anlatım Becerilerinin Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 6 (3), 1357-1367.
- Brown, H. D. (1994). *Principles Of Language Learning And Teaching*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Büyükkız, K.K. ve Hasırcı, S. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarının Yanlış Çözümleme Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(4), 51-62.
- Carroll, J.B. (1964). *Language and Thought*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Corder, S. P. (1967). The significance of learner's errors. *IRAL-International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 5(1-4), 161-170.
- Crystal, D. (2006). *How Language Works*. London: Penguin Books Ltd.
- Çetinkaya, G. (2015). Yanlış çözümlemesi: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen B2 Düzeyindeki Öğrencilerin Yazılı Metinlerine İlişkin Görünümler. *International Journal of Language's Education and Teaching*. 3(1), 164-178.
- Dede, M. (1985). Yabancı Dil Öğretiminde Karşılaştırmalı Dil Bilim Ve Yanlış Çözümlemesinin Yeri. *Türk Dili Dergisi-Dil Öğretimi Özel Sayısı*, (XLVII), 379-380: 123-135.
- Ellis, R.(1994). *The Study of Second Language Acquisition*, Oxford: Oxford University Press.
- Ellis, R. (1997). *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Emiroğlu, S. (2014). Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarında Türkçenin Dil Bilgisi ve Yazım Özellikleriyle İlgili Karşılaştığı Zorluklar. *International Journal of Language Academy*. 2(3),99-119.

- Erdoğan, V. (2005), Contribution of Error Analysis to Foreign Language Teaching. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1 (2), 261-270.
- Ergenç, İ. (1983). Yabancı Dil Öğretimi ve Olumsuz Aktarım. *Türk Dili: Aylık Dil ve Yazın Dergisi-Dil Öğretimi Özel Sayısı, (XLVII)*. 379-380, 195-206.
- Ersoy, Ş. (1997). Türkçe Öğrenen Yabancıların Yazılı Anlatım Yanlışlarının Dil Bilgisi Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 19 Kasım 2015, Ulusal Tez Merkezi.
- Field, A. P. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. London: SAGE
- Fries, Charles, C. (1945), *Teaching And Learning English As A Foreign Language*. Michigan: The University of Michigan Press.
- İsiloğlu, S. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Nesne Durum Ekinin Kullanımı İle İlgili Yanlışlar ve Çözüm Önerileri. *Route Educational and Social Science Journal*. 1(2), 101-115.
- İnan, K. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen İranlıların Yazılı Anlatımlarının Hata Analizi Bağlamında Değerlendirilmesi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 9(9), 619-649.
- İşler, E. (2002), Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi (Çevrimiçi) 27 Kasım 2007, http://www.doquedebiyati.com/nusha/06/011-Emrulah_isler.doc,
- Karra, M.(2006), Second Language Acquisition: Learners' Errors and Error Correction in Language Teaching, (Çevrimiçi) 27 Kasım 2015, <http://www.proz.com/translation-articles/articles/633/>
- Lado, R. (1957). *Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics For Language Teachers*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Larson-Freeman, D. & Long, M.H. (1991) *An Introduction to Second Language Acquisition Research*. New York: Longman.
- Lott, D. (1983). Analysing And Counteracting İnterference Errors. *ELT journal*,37(3), 256-261.
- Odlin, T. (2013). Contrastive Analysis Hypothesis (CAH). In P. Robinson (Ed.) *The Routledge Encyclopedia of Second Language Acquisition*. 129-130. London: Routledge.
- Richards, J. (1971). Error Analysis and Second Language Strategies. *Language Sciences*, 17, 12-22.
- Richards, Jack, C. (1974). *A Noncontrastive Aproach to Error Analysis Hypothesis*, Newyork: Longman.
- Sarıca, N. ve Od, Ç. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Tamlama Algısı Sorunları. *International Journal of Language Academy*. 3(1), 389-398.

- Sridhar, S.N. (1975). *Contrastive Analysis, Error Analysis and Interlanguage Three Phases of One Goal Studies in Language Learning*. 4 Kasım 2015, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED123888.pdf>
- Subaşı Adalar, D. (2010). Tömer'de Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Arap Öğrencilerin Kompozisyonlarında Hata Analizi. *Dil Dergisi*, 148, 6-16.
- Şahin, E. Y. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarındaki Ek Yanlıları. *Tarih Okulu Dergisi*, 6 (15), 433-449.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*. Çevrimiçi, 15 Aralık 2015 http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=yanl%C4%B1%C5%9F&hngget=md
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. Çevrimiçi, 15 Aralık 2015 http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.568cf6e8572731.81040334
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Wardhaugh, R. (1970). The Contrastive Analysis Hypothesis. *TESOL Quarterly*, 4(2), 123-130.
- Yılmaz, F. ve Bircan, D. (2015). Türkçe Öğretim Merkezi'nde Okuyan Yabancı Öğrencilerin Yazılı Kompozisyonlarının Yanlış Çözümleme Yöntemine Göre Değerlendirilmesi. *International Journal of Language Academy*, 3(1), 113-126.

Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği Bölümlerinde Okuyan Öğrencilerin Fiziksel Aktivite İçeren Oyunları Oynamaya Yönelik Tutumları

Attitudes Of Students Studying In Coaching And Sport Management Department Towards Playing Games Involving Physical Activity

Hüseyin ÖZTÜRK¹
Gaziantep Üniversitesi

Özet

Bu çalışma Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin fiziksel aktivite içeren oyunları oynamaya yönelik tutumlarını belirlemek amacı ile hazırlanmıştır. Araştırmanın örneklemini 2014-2015 öğretim yılında Gaziantep Üniversitesi Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği bölümlerinde okuyan toplam 388 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin Fiziksel Aktivite içeren oyunları oynamaya yönelik tutumlarını belirlemek için "Oyunsallık ölçeğinden" yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin SPSS 22.0 paket programından yararlanılarak istatistiksel analizleri yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde istatistikî yöntem olarak, frekans, yüzde, ortalama, standart sapma, iki bağımsız gruplar için t-testi ve ikiden fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında ANOVA ve LSD çoklu karşılaştırma testleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda; Öğrencilerin cinsiyetleri ve yaşları ile fiziksel aktivite içeren oyunları oynamaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı, Okudukları bölümlere göre fiziksel aktivite içeren oyun oynamaya yönelik tutumlarında anlamlı bir fark olmadığı fakat alt boyutlarından Sosyal uyum ve Keyif alma alt boyutları ile anlamlı fark olduğu, görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Öğrenci, Fiziksel Aktivite, Oyun, Tutum.

Abstract

This study has been prepared to determine attitudes of students studying in Coaching and Sport Management departments towards playing game including physical activity. The sample of study consists of 388 students having studied in Gaziantep University Coaching and Sport Management Department in 2014-2015 academic year. So as to determine the attitudes of students, the "Playfulness scale" was used. Statistical analysis of the data obtained in this study was made by using the SPSS 22.0 software packages. While evaluating the data for statistical analyzes, for frequency, percentage, mean, standard deviation, and comparison of two independent groups the t-test was

¹ Yrd. Doç. Dr, Gaziantep Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu
e-mail: hozturk@gantep.edu.tr

used and for comparison of more than two independent groups ANOVA and LSD multiple comparison tests were used.

According to results of study, It seems that statistically there is no significant difference between student's genders, ages and their attitudes towards playing game including physical activity and according to their departments there is no significant difference among their attitudes but there is a significant difference between the fundimension and social cohesion dimension.

Key words: Students, Physical Activity, Game, Attitude.

Giriş

Oyun, doğumdan ölüme kadar devam eden bir olaydır. Değişen sadece oyunun oynanma şeklidir. Oyun, eğlencelidir ve oynayan kişilere haz verir. Oyunun, oynayan kişiler üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Kişiler oyuna fiziksel olarak katıldıklarında hem zihinsel hem de duygusal olarak kendilerini kaptırırlar ve tüm yaşamsal mekanizmalarını harekete geçirirler. Oyun, oynayan kişilerin dünyasını dıştaki sosyal dünya ile birleştirmesine yardım eder ve düzenli gelişimlerine olumlu katkı sağlar (Engin, Seven ve Turhan, 2004; Ersan, 2006; Gazezoglu, 2007; Özdoğan, 2000; Sevinç, 2004).

Oyun, serbestçe kabul edilmiş fakat bağlayıcı olan kurallara göre belli bir alan ve zaman süreci içinde sürdürülen, eğlence duygularını içeren, gerçek hayattan farklı olduğu bilinci ile yapılan gönüllü bir hareket ya da faaliyettir (Huizinga, 1951). Oyun akıl ve ruhun birbiri ile uyum sağlayabilmesi için bir fırsat oluşturan, sonsuz esnekliğe sahip aktivitelerdir (Newson ve Newson, 1979).

Oyun, insanların günlük uğraşlarının dışında kalan zamanlarda, belirli bir amaca yönelik olarak fiziksel ve zihinsel becerilerle, sınırlandırılmış yer ve zaman içerisinde kendine özgü kurallarla yapılan, gönüllü katılım yoluyla, sosyal uyum ve duygusal olgunluğu geliştiren, beceri, zekâ içeren, zevk veren etkinliklerdir (Hazar, 2000).

Oyun bir stresle başa çıkma yoludur (Barnett ve Storm). Oyunda zaman ve mekân sınırlaması yoktur (Georges, 2007). Oyun, oynayanlarının motivasyonunu maksimum düzeye çıkarır (Nikfarjam, 2012). Öğrenmede etkili bir destekçidir (Jordan, 2011). Oyunun insanlar arasında ve tüm kültürlerde açıkça ortaya koyulan kendini ifade etme amaçlı bir davranıştır (Üstündağ, 2009). Oyun rahatlama, enerji fazlasını atma, fizyolojik ihtiyaç, taklit içgüdüsünün doygunluğunu sağlamadır (Razon, 1985).

Yetişkinler ileride karşılaşacağı durumlarda kullanacağı davranış biçimlerini oyunla elde ederler (Dönmez, 1992). Oyun, kendiliğinden ortaya çıkan, hedefi olmayan ve mutluluk getiren serbest bir etkinliktir. (Basal, 2007). Oyunun öğrenme ve gelişimde büyük bir rolü vardır, Oyun sağlık, mutluluk ve yaratıcılık

içerir (Isenberg ve Jalongo, 2001). Oyun kişilerin kendisini tanımlarına, yeteneklerini keşfetmelerine, başka insanların rollerini üstlenerek empati yeteneğini geliştirmelerini sağlar (Öz, 1997).

Oyun sayesinde birey, toplumla ve sosyal dünya ile tanışmaktadır. Bir yandan bedensel anlamda daha kompleks davranışları gerçekleştirebilecek hale gelirken, diğer yandan sosyal bir çevreyle nasıl uyum içinde yaşaması gerektiğini öğrenmektedir (Anderson, Miles, Mahoney ve Robinson, 2002, Tkachuk, Leslie-Tosgood ve Martin, 2003).

Sonuç olarak; Eğitim alanında oyunla eğitim, öğrenilenlerin öğrendiklerinin daha iyi hafızalarında kalmasına, mukayeseli düşünme yeteneğinin gelişmesine, karar verme ustalığının gelişmesine ve aynı zamanda olumlu davranışlar sergilemelerine katkı sağlar. Ayrıca sağlıklı yaşamaya olumlu katkılarından dolayı oyunun bireyler için önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, araştırma evreni, araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve elde edilen verilerin çözümlenmesinde kullanılan istatistiksel yöntemlerden bahsedilecektir.

Araştırma modeli

Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin fiziksel aktivite içeren oyunları oynamaya yönelik tutumlarını belirlemek amacı ile tarama modelinden yararlanılmıştır. Tarama modeli araştırma yöntemi olayların nedenleri üzerinde durmak yerine, onların içinde buldukları koşulları, özellikleri ve aralarındaki ilişkiyi bulmaya çalışan yöntemdir (Creswell, 2005, Kaptan, 1995).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2014-2015 eğitim ve öğretim yılı Gaziantep Üniversitesi Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği bölümlerinde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına giren üniversite öğrenci sayıları, Tablo 1'de gösterilmektedir.

Örneklem seçimi yapılırken tesadüfî örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tesadüfî örnekleme yöntemi çalışma evrenindeki her kişinin eşit seçilme şansının olduğu örnekleme yöntemidir (Arlı ve Nazik, 2004). Tesadüfî örnekleme yoluyla 388 öğrenci örnekleme dâhil edilmiştir.

Tablo 1: Araştırmanın grubuna ait kişisel bilgiler

Değişken	Gruplar	N	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	159	41
	Erkek	229	59
Yaş	18-21 yaş	214	55.2
	22-25 yaş	142	36.5
	26 yaş ve üzeri	32	8.2
Okudukları Bölüm	Antrenörlük	191	49.2
	Spor Yöneticiliği	197	50.8

n=387

Tablo 1’de araştırma grubunun kişisel özellikleri ile ilgili sorulara verilen cevapların dağılımı verilmektedir. Buna göre; çalışmamıza katılanların %41 (159 kişi) kadınlardan, %59 (229 kişi) erkeklerden oluştuğu, çoğunlukla %55.2 (213 kişi) 18-21 yaşında olduğu, en az ise %8.2 oranında (32 kişi) 26 yaş ve üzeri olduğu ve 50.8 % (197 kişi) oranında Antrenörlük bölümünde, 49.2% (191 kişi) oranında Spor Yöneticiliği bölümünde okuduğu görülmektedir.

Veri toplama aracının hazırlanması

Araştırmaya katılan Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği bölümünde okuyan öğrencilerin Fiziksel Aktivite İçeren Oyunları Oynamaya Yönelik Tutumlarını belirlemek amacı ile Hazar (2013) tarafından geliştirilen (2013) “Oyunsallık Ölçeği” kullanılmıştır. Oyunsallık Ölçeği, Oyun tutkusu, Risk alma, Sosyal uyum, Oyun isteği ve Keyif alma olarak 5 alt boyuttan ve 20 sorudan oluşmaktadır. Ölçekteki maddeler beşli likert tipi ölçek ile değerlendirilmiştir.

Verilerin SPSS 22.0 programı ile istatistiksel analizi yapılmıştır. Araştırmada örneklem büyüklüğünü test etmek için “KMO” analizi yapılmıştır. Buna göre, araştırmada KMO testinin .60 den büyük olduğu (.877) ve Bartlett testinin anlamlı olduğu ($p < .001$) görülmüştür. Dolayısıyla yapılan araştırmada, örneklem yeterli olduğu ve bir yapı varlığının saptanabilir olduğu görülmektedir.

Verilerin analizi

Araştırmada kullanılan “Oyunsallık Ölçeği”nin maddeleri, beşli likert ölçeğiyle hazırlanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .832 bulunmuştur.

Araştırmanın analizi için SPSS for Windows 22 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizi için sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluk kontrolünde Kolmogorov Smirnov testi kullanılmıştır. Araştırma için normal dağılıma sahip değişkenlerin 2 bağımsız grup karşılaştırılmasında t testi, İki den fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında normal dağılıma sahip değişkenler için ANOVA ve LSD çoklu karşılaştırma testleri ve betimleyici istatistik olarak frekans, yüzde ve

ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Araştırmada yapılan istatistiksel çözümlenelerde $p < .05$ anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Tablo 2. Oyunsallık ölçeğine ilişkin betimsel istatistik değerleri

	<i>N</i>	\bar{X}	<i>S.S</i>
Oyun tutkusu	388	2.99	.89
Risk alma	388	2.49	.78
Sosyal uyum	388	1.65	.54
Oyun isteği	388	1.80	.62
Keyif alma	388	2.08	.69

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin "Oyunsallık Ölçeği" alt boyutları puanlarının ortalamalarına bakıldığında en yüksek düzeyde Risk alma ($\bar{X} = 2.99$) alt boyutunun ortalaması olduğu, en düşük düzeyde ortalama ise Oyun isteği ($\bar{X} = 1.65$) alt boyutunun ortalaması olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Oyunsallık ölçeği puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

		<i>N</i>	\bar{X}	<i>SS</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Oyun tutkusu	Kadın	159	3.07	.83	386	.22	.82
	Erkek	229	3.05	.86			
Risk alma	Kadın	159	2.55	.84	386	1.41	.15
	Erkek	229	2.44	.74			
Sosyal uyum	Kadın	159	1.69	.57	386	.53	.59
	Erkek	229	1.72	.51			
Oyun isteği	Kadın	159	1.85	.65	386	1.23	.21
	Erkek	229	1.77	.59			
Keyif alma	Kadın	159	2.14	.73	386	1.37	.17
	Erkek	229	2.05	.65			
Toplam	Kadın	159	2.29	.55	386	.89	.37
	Erkek	229	2.25	.51			

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre ölçekten aldıkları toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($t=89, p>.05$).

Alt boyutlara bakıldığında öğrencilerin cinsiyetleri ile, Oyun tutkusu ($t=22, p>.05$), Risk alma ($t=1.41, p>.05$), Sosyal uyum ($t=53, p>.05$), Oyun isteği

($t=1.23$, $p>.05$) ve Keyif alma ($t=1.37$, $p>.05$) boyutları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 4. Oyunsallık ölçeği puanlarının bölümlere göre karşılaştırılması

		<i>N</i>	\bar{X}	<i>SS</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Oyun tutkusu	Antrenörlük	191	3.06	.09	386	.17	.86
	Spor Yöneticiliği	197	3.07	.08			
Risk alma	Antrenörlük	191	2.50	.08	386	.33	.74
	Spor Yöneticiliği	197	2.47	.07			
Sosyal uyum	Antrenörlük	191	1.77	.06	386	2.0	.04*
	Spor Yöneticiliği	197	1.65	.05		3	
Oyun isteği	Antrenörlük	191	1.80	.06	386	.12	.89
	Spor Yöneticiliği	197	1.79	.06			
Keyif alma	Antrenörlük	191	2.16	.06	386	1.9	.04*
	Spor Yöneticiliği	197	2.02	.04		8	
Toplam	Antrenörlük	191	2.30	.54	386	1.0	.30
	Spor Yöneticiliği	197	2,23	.52		3	

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin okudukları bölüm değişkenine göre ölçekten aldıkları toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($t=1.03$, $p>.05$). Alt boyutlara bakıldığında, okudukları bölüm ile Sosyal uyum ($t=2.03$, $p<.05$) ve Keyif alma ($t=1.98$, $p<.05$) alt boyutları arasında anlamlı fark bulunmuştur, okudukları bölüm ile diğer alt boyutlar arasında [Oyun tutkusu ($t=.17$, $p>.05$), Risk alma ($t=.33$, $p>.05$) ve Oyun isteği ($t=.12$, $p>.05$)] anlamlı fark bulunmamıştır.

Bu bulguya göre Antrenörlük bölümünde okuyan öğrencilerin Spor Yöneticiliği bölümünde okuyan öğrencilere göre daha fazla Sosyal uyum ve Keyif alma ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 5. Oyunsallık ölçeği puanlarının yaş göre karşılaştırılması

		<i>N</i>	\bar{X}	<i>S.S.</i>	<i>sd</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Oyun tutkusu	(x)18-21 yaş	213	3.07	.83			
	(y) 22-25 yaş	143	3.04	.87	2-385	.14	.86
	(z) 26 yaş ve üzeri	32	3.22	1.16			
Risk alma	(x)18-21 yaş	213	2.49	.77			
	(y) 22-25 yaş	143	2.45	.79	2-385	.65	.52
	(z) 26 yaş ve üzeri	32	2.80	.70			
Sosyal uyum	(x)18-21 yaş	213	1.70	.54			
	(y) 22-25 yaş	143	1.71	.51	2-385	1.22	.29
	(z) 26 yaş ve üzeri	32	2.05	.70			

Oyun isteği	(x)18-21 yaş	213	1.81	.65	2-385	.38	.68
	(y) 22-25 yaş	143	1.77	.56			
	(z) 26 yaş ve üzeri	32	1.66	.37			
Keyif alma	(x)18-21 yaş	213	2.10	.72	2-385	.35	.70
	(y) 22-25 yaş	143	2.07	.63			
	(z) 26 yaş ve üzeri	32	1.88	.58			
Toplam	(x)18-21 yaş	213	2.27	.53	2-385	.28	.75
	(y) 22-25 yaş	143	2.24	.51			
	(z) 26 yaş ve üzeri	32	2.39	.56			

Tablo 5 incelendiğinde Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin yaşları "Oyunsallık ölçeği" toplam puanı ve alt boyutları ile anlamlı fark yaratan etken olmadığı görülmektedir ($F(2,385)=.75, p>.05$). Oyun tutkusu ($F(2,385)=.86, p>.05$), Risk alma ($F(2,385)=52, p>.05$), Sosyal uyum ($F(2,385)=.29, p>.05$), Oyun isteği ($F(2,385)=.68, p>.05$) ve Keyif alma ($F(2,385)=.70, p>.05$) boyutlarında Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin yaşlarının anlamlı fark yaratan bir etken olmadığı belirlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre fiziksel aktivite içeren oyun oynamaya yönelik ölçekten aldıkları toplam ve alt boyutları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Literatüre bakıldığında benzer ve farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmadan farklı olarak, Genç ve diğ. (2011) yapmış olduğu Kadın ve Erkek Genç Erişkinler Arasında Fiziksel Aktivite ve Yaşam Kalitesi Farklılıklarının Araştırılması adlı çalışmada, kadın ve erkek erişkinlerde fiziksel aktivite ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiler adlı araştırması sonucunda erkeklerin kadınlara göre daha yüksek puanlar aldığı sonucu bulunmuştur. Savcı ve ark. (2006) Üniversite Öğrencisinde Fiziksel Aktivite Düzeylerini adlı çalışmalarında, erkeklerin toplam, orta ve şiddetli fiziksel aktivite ve yürüme puanları kadınlardan daha yüksek bulmuştur. Öztürk (2005). Üniversite öğrencileri üzerine yaptığı Uluslar Arası Fiziksel Aktivite Ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında da erkeklerin toplam, orta ve şiddetli fiziksel aktivite ve yürüme puanlarını kadınlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Koçak ve diğ.(2010). Yaşlılarda Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Yaşam Kalitesi adlı çalışmasında erkeklerin toplam, orta ve şiddetli fiziksel aktivite değerleri kadınlardan yüksek bulunmuştur. Burton ve Turrell (2000) Çalışanların Fiziksel aktivite ve Boş Zaman adlı çalışmalarında, Avustralya'daki kadınların inaktivite durumunu erkeklerden daha yüksek olarak bulmuşlardır. Guthold ve diğ. (2008). İngiltere'de yapılan sağlık araştırmalarında erkeklerin inaktivite durumları kadınlardan daha düşük olduğu gösterilmiştir. Leslie ve ark. (1999) Üniversite Öğrencileri Üzerine yaptıkları çalışma sonucunda erkek öğrencilerin fiziksel aktivite düzeylerinin kız öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Haase ve ark. (2004) 23 ülkeden üniversite öğrencilerinde

yaptıkları çalışmada erkeklerin fiziksel olarak kadınlardan daha aktif oldukları sonucuna varılmıştır. Hagger ve ark. (1998) 13-14 yaş İngiliz ve Rus çocukları üzerindeki yaptığı çalışmaya göre erkek çocukların orta ve şiddetli yoğunluklardaki aktivite değerleri anlamlı düzeyde kızlardan yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya benzer olarak, Von Bothmer ve ark. (2005) İsveç'te 479 Üniversite Öğrencisinde Fiziksel Aktivite Düzeyi, Sağlık Alışkanlıkları ve Motivasyonu değerlendiren çalışmalarında, erkek ve kızların fiziksel aktivite alışkanlıkları arasında belirgin bir farklılık bulmamışlardır. Bu sonuca destekler şekilde bazı araştırmacılar spor ve hareket içeren aktiviteler yapan kadınların ve erkeklerin arasında fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Bopp ve diğ. 2006; Fromel ve diğ. 2009; Stamatakis ve diğ. 2007).

Öğrencilerin okudukları bölümlere göre fiziksel aktivite içeren oyun oynamaya yönelik ölçekten aldıkları toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Alt boyutları Sosyal uyum ve Keyif alma alt boyutları ile anlamlı fark bulunmuştur. Literatüre bakıldığında benzer ve farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Kalkavan ve ark (1996)'ın yaptığı çalışmada 12- 15 yaş grubu farklı branşlarda spor yapan 108 genç ile 19 sedanter gencin fiziksel uygunluk ile ilgili 58 değişkenin karşılaştırması sonucunda istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Berg ve ark. (1995) sedanter ve sporcu çocuklar arasında yaptığı çalışmada fiziksel farklılıklar bulunmuştur.

Öğrencilerin yaşları fiziksel aktivite içeren oyun oynamaya yönelik ölçek puanı ve alt boyutları üzerinde anlamlı fark yaratan bir etken olmadığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Nordqvist (2003) 3, 7 ve 11. sınıflardan seçilen 300 öğrenci ile yapmış olduğu çalışması sonucunda yaşla birlikte fiziksel aktivite düzeyinin azaldığını sonucuna varılmıştır. Riddoch ve Boreham (2004) 9-15 yaş arasındaki 2185 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmada, toplam aktivite düzeyine bakıldığında 9 ve 15 yaşındaki çocukların aktiviteye katılımları arasında anlamlı fark bulunmuştur.

Sonuç

Araştırmaya katılan öğrencilerin "Oyunsallık Ölçeği" alt boyutları puanlarının ortalamalarına bakıldığında en yüksek düzeyde Risk alma alt boyutunun ortalaması olduğu, en düşük düzeydeki ortalama ise Oyun isteği alt boyutunun ortalaması olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre fiziksel aktivite içeren oyun oynamaya yönelik ölçekten aldıkları toplam ve alt boyutlarının

puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Sonucun böyle çıkmasında kız ve erkek öğrencilerin aynı ortamda spor yapmaları ve birlikte eğitim ve öğretim görmeleri etkili olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin okudukları bölüm değişkenine göre fiziksel aktivite içeren oyun oynamaya yönelik ölçekten aldıkları toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Alt boyutlarından Sosyal uyum ve Keyif alma alt boyutları ile anlamlı fark bulunmuştur. Okudukları bölümlere bakıldığında antrenörlük bölümüne alınan öğrencilerden spor yaptıklarına dair lisans başvurusunda bulunmaları ve üniversiteyi kazandıktan sonra aktif olarak spor hayatlarına devam etmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Antrenörlük ve Spor Yöneticiliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin yaşları fiziksel aktivite içeren oyun oynamaya yönelik ölçek toplam puanı ve alt boyutları anlamlı fark yaratan etken olmadığı görülmektedir. Her yaştaki kişiye sporla ilgili eğitimde oyunun ana tema olması yaş değişkenine göre fark olmamasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Anderson, A., Miles, A., Mahoney, C. and Robinson, P. (2002). Evaluating the effectiveness of applied sport psychology practice: making the case for a case study approach. *The Sport Psychologist*, 16, 432-453.
- Arlı, M. ve Nazik, H. (2004). *Bilimsel araştırmaya giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Barnett, L.A. and Storm, B. (1981). Play, pleasure, and pain: The reduction of anxiety through play. *Leisure Sciences*, 4(2),161-175.
- Basal, H.A. (2007). Geçmiş yıllarda Türkiye’de çocuklar tarafından oynanan çocuk oyunları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 243-266.
- Bopp, M., Wilcox, S., Laken, M., Butler, K., Carter, R.E., McClorin, L. and Yancey, A. (2006). Factors associated with physical activity among African-American men and women. *American Journal of Preventive Medicine*, 30 (4), 340-346.
- Burton, N.W. and Turrell, G. (2000). Occupation, hours worked, and leisure-time physical activity. *Preventive Medicine*, 31, 673-681.
- Creswell, J.W. (2005). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Upper Saddle River, Pearson Merrill Prentice Hall.

- Dönmez, N.B. (1992). *Oyun Kitabı*. İstanbul: Esin Yayınları.
- Engin, A.O., Seven, M.A. ve Turhan, V.N. (2004). Oyunların Öğrenmedeki Yeri ve Önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 109-120.
- Ersan, S. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş grubundaki çocukların oyun ve çalışma (is) ile ilgili algılarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Fromel, K., Mita, S.J., Kerr, J. (2009). The associations between active lifestyle, the size of a community and SES of the adult population in the Czech Republic. *Health and Place*, 15, 447-454.
- Gazozoglu, Ö. (2007). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 6 yaş çocuklarına özbakım becerilerinin kazandırılmasında oyun yoluyla öğretimin etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Genç, A., Şener, Ü., Karabacak, H. ve Üçok, K. (2011). Investigation of Physical Activity and Quality of Life Differences between Male and Female Young Adults. *The Medical Journal of Kocatepe*, 12, 145-150.
- Georges, R. (2007). Eğlence ve Oyunlar. *Milli Folklor Dergisi*. Sayı: 74.
- Guthold, R., Ono, T., Strong, K.I., Chatterji, S. and Morabia, A.M. (2008). Worldwide variability in physical inactivity, country survey. *American Journal of Preventive Medicine*, 34 (6), 486-494.
- Haase, A., Steptoe, A., Sallis, J.F., Wardle, J. (2004). Leisure-time physical activity in university students from 23 countries: associations with health beliefs, risk awareness, and national economic development. *Preventive Medicine*, 39,182-90.
- Hazar, M. (2000). *Beden Eğitimi ve Sporda Oyunla Eğitim*. Ankara: Saray Matbaası .
- Hazar, M. (2015). 18-22 Yaş Yetişkinlerin Fiziksel Aktivite İçeren Oyunları Oynamaya Yönelik Tutumları (18-22 Yaş Oyunsallık Ölçeğinin Geliştirilmesi). *Niğde University Journal of Physical Education And Sport Sciences*, 9 (1), 149-162.
- Huizinga, J. (2006). Homo Ludens, Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme. (Çeviren: Kılıçbay, M.A) Ayrıntı Yayınları.

- Isenberg, J.P. and Jalongo, M.R. (2001). *Creative Expression and Play in Early Childhood*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kaptan, S. (1995). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Özkan Matbaacılık.
- Koçak, F.Ü., Özkan, F. (2010). Yaşlılarda Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Yaşam Kalitesi. *Türkiye Klinikleri Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 46-54.
- Leslie, E., Owen, N., Salmon, J., Bauman, A., Sallis, J.F., Lo, S.K. (1999). Insufficiently active Australian college students: perceived personal, social, and environmental influences. *Preventive Medicine*, 28, 20-27.
- Newson, J. and Newson, E. (1979). *Toys and Playthings*. New York, NY: Penguin Books.
- Nikfarjam, P. (2012). Mathematics and Play: Analyzing The Growth Of Early Elementary Mathematical Understanding Through An Enactivist Perspective. *Graduate Program In Education York University Toronto, Ontario*.
- Öz, İ . (1997). *Çocukta Uyum ve Davranış Bozuklukları*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Özdoğan, B. (2000). *Çocuk ve Oyun* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Öztürk, M. *Üniversitede eğitim-öğretim gören öğrencilerde Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketinin geçerliliği ve güvenilirliği ve fiziksel aktivite düzeylerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Razon, N. (1985). Okul öncesi eğitimde oyunun ve oyunda yetiksinin işlevi. *Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri Dergisi*, 2 (3), 57-64.
- Savcı, S., Öztürk M., Arıkan H. (2006). Üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyleri. *Türk Kardiyol Dern Araştırma dergisi*, 34, 166-172.
- Sevinç, M. (2004). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Stamatakis, E., Hillsdon, M., Primatesta, P. (2007). Domestic physical activity in relationship to multiple CVD risk factors. *American Journal of Preventive Medicine*, 32 (4), 320-327.
- Tkachuk, G., Leslie-Tosgood, A. and Martin, G.L. (2003). Behavioral assessment in sport psychology. *The Sport Psychologist*, 17, 104-117.

Üstündağ, T. (2009). *Yaratıcı drama öğretmeninın günlüğü*. Ankara: Pegem Akademi.

Von Bothmer, M.I., Fridlund, B. (2005). Gender differences in health habits and in motivation for a healthy lifestyle among Swedish university students. *Nurs Health Sci*, 7, 107-18.

Issue of Race in *White Teeth* *İnci Gibi Dişler*'de Irk Sorunu

Fırat YILDIZ¹
Yüçüncü Yıl Üniversitesi

Abstract

Zadie Smith's novel, *White Teeth*, deals with the issues such as multiracialism, multiculturalism, migration, etc. Race is a sensitive topic and Smith takes it as a key subject in her novel. The novel is constructed around Iqbal, Chalfen and Jones families from ethnically and culturally very different backgrounds. Iqbals are Bengalis, Chalfens are Jews and Jones family consists of a Jamaican mother and British father. The multi-ethnicity of England is mainly projected through these three families. It is obvious that the colonial period has certain effects on the formation of the multiracialism in England. The colonization caused confrontation of different races, and *White Teeth* mainly takes the lives of descendants of the colonized nations into account. In this scope race becomes a substantial part of the *White Teeth* and his study focuses on issue of race in *White Teeth*.

Key Words: Race, Culture, Immigration, Colonial Period.

Özet

Zadie Smith'in *İnci Gibi Dişler* adlı romanı İngiltere'deki çok ırklılık, çok kültürlülük ve göçmenlik gibi konuları ele alır. Özünde hassas bir konu olarak ırk, romanın anahtar konularından biridir. Roman, etnik ve kültür açısından çok farklı Iqbal, Chalfen ve Jones aileleri etrafında kurgulanır. Iqbal ailesi Bangladeşli, Chalfen ailesi ise yahudi kökenlidir. Jones ailesi de bir Jamaikalı anne ile bir İngiliz babadan oluşmaktadır. İngiltere'nin çok etnikli yapısı ağırlıklı olarak bu üç aile çerçevesinden ele alınır. İngiltere'de çok ırklılığın oluşmasında sömürgecilik döneminin etkisi açıktır. Sömürgecilik süreci farklı ırkların karşılaşmasına neden olmuştur ve *İnci Gibi Dişler* ağırlıklı olarak sömürülmüş toplumların neslinden olup İngiltere'ye göç eden insanların yaşamlarını göz önüne serer. Bu bağlamda ırk *İnci Gibi Dişler*'in önemli bir parçası haline gelir.

Anahtar Kelimeler: Irk, Kültür, Göçmenlik, Sömürü Dönemi.

¹ Yrd. Doç. Dr., Yüçüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dil Bilimi Bölümü, e-mail: fyildiz@yyu.edu.tr

Introduction

Race is a notion that entails additional sensitiveness when construing on its sociologic construction. Its sensitive structure becomes ever increasingly more delicate as different races and civilisations mingle with each other. There are certain motivations that lead to confrontation of races. Some of these factors can be listed as wars, colonization, immigration, trade, etc... When some people live in hard conditions they look for new opportunities in different parts of the world. However; the new arrivals often go through a tough process at the new place and they are not always welcomed by the local people. The expectations from immigration do not come true in some cases. Zadie Smith's first novel, *White Teeth*, touches on subjects within this context. The lives of some immigrant families and individuals are in perspective of *White Teeth*. Smith's own life pertains the immigration experience. Smith's mother is a Jamaican who migrated to England and married an Englishman. Smith has a mixed-parentage and it can be suggested that the issue of race has a place in her life. When she is asked about the place of 'race' in her novel, she stated that; "I wasn't trying to write about race. . . . Race is obviously a part of the book, but I didn't sit down to write a book about race" (Hastings, 2011). Well, this study does not claim that *White Teeth* is totally based on the concept of race but it is obvious that race has a substantial scope in it. Therefore, Smith's prudence about the topic does not conceal the existing.

Discussion

Overall, *White Teeth* is about three families from fundamentally very different backgrounds. In Jones family Archie is English and married Clara who is Jamaican and immigrated to England. The Iqbal family, Samad and Alsana, are both Bengali and they are immigrants as well. The most English looking family is the Jewish Chalfen family and they are admired by Irie Jones for their pure Englishness. She thinks; "Chalfens are more English than English" (Smith, 2001: 328). However, Chalfens are descendants of immigrants by third generation from Poland and Germany. In addition to these, other characters are Indian, Pakistani, Italian, Spanish, Iraqi, Russian, Swedish, Bulgarian, Thai and many other races in minor roles. Therefore, it can be suggested that there is a flood of races in *White Teeth*. Smith is quite attentive in manifesting races of each character and even the objects take their share from this approach in that she often states the origin of objects such as Afro hair, Germanic tobacco, Swedish chair, Spanish bubbly, Mexico bean, Indian sweets, Italianate vineyards, etc. It seems that Smith is obsessed with sense of belonging. She constantly attributes characters or objects to somewhere.

Smith's mother, Yvonne McLean, migrated from Jamaica. Jamaica had been colonized by British for more than three centuries. The reflections of this background are observed in the *White Teeth*. One of the main characters Clara has migrated from Jamaica with her mother Hortense. They are not the only immigrant characters came from once colonized world. The Iqbal family also

migrated from Bangladesh, a former colony of England. England is a multiracial and multicultural country and the contribution of colonial period to this multiplicity cannot be underestimated. Colonization process is against the benefits of the colonized, in other words it is a disparagement for the colonized. Naturally, it has something to do with the balance of power. Samad defines this circumstance eloquently as; "One strong man and one weak is a colony" (Smith, 2001:92). The strong one looks down on the weak one. Charles Taylor (1994) highlights this situation as follow; "It is held that since 1492 Europeans have projected an image of such people as somehow inferior, "uncivilized," and through the force of conquest have often been able to impose this image on the conquered" (26). This study does not aim to scrutinize the colonial or postcolonial periods. It touches the topic briefly to show that its effects are still progressing. The descendants of colonial period show up as English citizens in *White Teeth*. Their ancestors were deemed inferior during the colonization period. Unlike their ancestors, they are supposed to be esteemed as equal citizens. The colonization period is over but it is hard to believe that the descendants of the colonized are not disparaged.

In *White Teeth*, the concept of colour plays a significant role. Predominantly the colour of skin but the whiteness of teeth also has a significant place in the novel. Smith is attentive to mention skin colour of each character. Specifying the skin colour of characters becomes almost a sine qua non. When we come back to teeth, it is apparent that the 'white' in the title of the novel refers to the bright white teeth of the non-white races. One of the minor characters, Mr. Hamilton, once a soldier, narrates one of his war memories about peril of having the white teeth to Magid, Millat and Irie. "Clean white teeth are not always wise, now are they? Par exemplum: when I was in Congo, the only way I could identify the nigger was by the whiteness of his teeth, if you see what I mean. Horrid business. Dark as buggery, it was. And they died because of it, you see?" (Smith, 2001:171-2). There is a contrast between the skin colour and the whiteness of the teeth. When the skin colour provides a chance for concealment in the dark, the whiteness of the teeth functions just the opposite, it reveals their place of covert. Here the white colour becomes the weak point of African soldiers. Mr Hamilton's approach to the topic from this point of view gives a hint about his racism. Later Mr Hamilton uses another expression, "black as the ace of spades" (Smith, 2001:172) to define African soldiers' skin colour. It is stated that the word 'spade' evolved into a racist expression in twentieth century (Gandhi, 2013). It should be kept in mind that he is talking to a girl with mixed parentage and two Bengali boys. Mr Hamilton's obtrusive manner offends the kids and Millat feels essential to justify their rightful existence in England. He tells about his father's participation to the war on behalf of English army. However; Millat's effort to prove his acceptability is repelled as; "I'm afraid you must be mistaken," said Mr Hamilton, genteel as ever. "There were certainly no wogs as I remember...no Pakistanis...what would we have fed them? ...I could not possibly have stomached that rich food?" (Smith, 2001:172). Another racially offensive word 'wog' (Clark, 2005) is used by Mr Hamilton to refer dark skinned races. It is striking that Mr Hamilton is

talking with small kids who are assigned by their teacher to visit his house in scope of a program that helps the local community. It is striking that he does not change his genteel manner when performing a cruel racist interview with small kids. He declines the contribution of other races to England. In other words, he is reluctant to recognize the existence of other races. Taylor (1994) refers to this circumstance as follow;

“...our identity is partly shaped by recognition or its absence, often by the misrecognition of others, and so a person or group of people can suffer real damage, real distortion, if the people or society around them mirror back to them a confining or demeaning or contemptible picture of themselves. Nonrecognition or misrecognition can inflict harm, can be a form of oppression, imprisoning someone in a false, distorted, and reduced mode of being” (25).

Taylor (1994) states that being recognized or being ignored has a role on formation of identity (25). Recognition is dignification whereas nonrecognition is abasement. Samad had joined the war and fought for England. However, it is rejected by Mr Hamilton with a certain language because Samad is not English but he is a wog. Kids efforts to prove the rightness of their claim is pointless. Mr Hamilton is so determined that he does not even listen to them. There is a kind of misrecognition and this situation suffocates and hurts the feelings of the kids. Taylor (1994) suggests that such misrecognition may lead to low self-esteem (26), which is painful for the misrecognized ones.

The pain of misrecognition can sometimes push the limits and become tormenting. This occurs for people who fall from grace. As an example, Alsana comes from a respected old family of Bangladesh (Smith, 2001:62). However, her respectful background becomes meaningless in England. She does not have a respected position in England. On the contrary, her race is looked down on. Taylor (1994) states that the colonized people have been contemplated as inferior by the western world (26). England has a notorious fame as a precursor colonizer. “British ideology has been known for its hegemony over some other races, especially colonized ones” (Işık, E., & Tekalp, S. 2012:342). Alsana is member of a respected family in Bangladesh but the image she represents is considered as inferior in England. So this circumstance becomes more painful for people like Alsana.

In some cases, even the white characters pay for their close intimacy with other races. Archie’s marriage to a Jamaican woman and his friendship with Bengalis become an issue for some people. Maureen who fancies Archie actually feels sad for him because of his connections with Caribbeans and Bengalis. Maureen is almost choked when she sees Archie’s wife, Clara’s skin colour (Smith, 2001:69). Archie is summoned urgently by his boss and he is dismissed from the company dinners that they participate as couples again because of

Clara's skin colour (Smith, 2001:72). The boss asserts that he is a non-racist (Smith, 2001:72) when he displays the most racist performance. Dark skin colour becomes a means of discrimination. Taylor (1994) says that; "...white society has for generations projected a demeaning image of them" (26), the 'them' in the quotation refers the races with dark skin colour. A dialogue between Samad and Archie whose friendship "crosses class and colour" (Smith, 2001:96) becomes an evidence for this claim. Samad talks about his alleged hero grandfather. And how the English academics discredit his grandfather because of his race. Archie's verifies Samad's thesis; "That's true...They don't speak well about Indians back home; they certainly wouldn't like it if you said an Indian was a hero...everybody would look at you a bit funny" (Smith, 2001:99-100). According to Archie's statement, Indians have a negative image in England and assuming the existence of an Indian hero seems funny. Archie's candid expression displays racist views on behalf of British society. At the time of this dialogue, Samad has not immigrated to England yet, he still lives in Bangladesh and he is not directly object of this kind of racism. It is striking that the racist approach that takes place even at the far end of the world hurts Samad's feelings and he begs Archie to fight against bias about East when he goes back to England. It shows that no matter how far it is, the painful effects of racism are felt from long distances.

Surely it is not only Samad who feels the pain of racism in the *White Teeth*. Shiva, who is another immigrant character, plans to establish a security firm and his plans are ruined due to racial issues. Because it is specified that; "nobody wanted to hire Paki bouncers" (Smith, 2001:142). This circumstance has a sole interpretation; nobody feels secure with Paki security around. It is ironic that he is determined as a source of insecurity and that is why his intention to become a security guard turns into an absurd action. To be regarded as the distrusted person is despairing for Shiva. He does not feel that he belongs to western culture. He longs for his country and culture. These turbulent feelings lead Shiva to join a fundamentalist group. That is how he develops a sense of belonging. The members of this group share the common traits. They are mostly from families migrated from once colonized countries. They fit into the concept of 'otherness.' They do not feel as the members of the society they live in. Because the racist approaches make them feel alienated. People who do not feel as a part of the society feel alone. The lonesome person is a weak person. In order to feel strong such people need to attach themselves to somewhere that will welcome them. Joining such a group makes the members feel more secure and strong. The group acts as a shield against racist approaches for them.

The first generation of immigrants struggle with adaptation problems. They do not completely feel as a part of England. The hybridized cultures and values cause fragility on the identity of those immigrants (Çelikel, 2011: 47). The main problem that the next generation confronts is the sense of belonging. They sometimes stay in limbo. It is difficult to determine which culture or

country they belong. In order to survive they should comply with the culture and rules of the host country. However, some of them are very sensitive about conserving their values. This dilemma usually causes conflicts among family members. As an example, Magid's inner struggle about sense of belonging starts from childhood. Being deeply embarrassed of his eastern name, Magid, he introduces him as Mark to his friends. He calls his mother as 'mum' in the presence of his friends instead of Bengali equivalent 'amma' (Smith, 2001:151). He is not satisfied with his eastern family, the ideal family he wants to be in is a western family where the mother plays cello. The place he wants to attach himself is the west world. Samad takes it as degeneration. He believes that he and his family are being corrupted by England (Smith, 2001:144). He wishes to clean up at least one member of the family. Samad sends one of his sons, Magid, back to Bangladesh with the intent of upbringing him according to Bengal culture as a pious boy. Contrary to his expectations, Magid turns to an atheist who canonizes western world after all. Paradoxically Magid and Millat tend towards radically two different ways. Magid who is brought up in Bangladesh becomes a fan of western world and Millat who lives in England becomes a fundamentalist. Actually, at first Millat used to live just as a westerner young boy. So the question may cross one's mind, what makes him turn into a fundamentalist? The answer to this question is given in the section titled 'Mutiny' in *White Teeth*.

"But he knew that he, Millat, was a Paki no matter where he came from; that he smelled of curry; had no sexual identity; took other people's jobs; or had no job and bummed off the state; or gave all the jobs to his relatives; that he could be a dentist or a shop-owner or a curry-shifter, but not a footballer or a filmmaker; that he should go back to his own country; or stay here and earn his bloody keep; that he worshiped elephants and wore turbans; that no one who looked like Millat, or spoke like Millat, or felt like Millat, was ever on the news unless they had recently been murdered. In short, he knew he had no face in this country, no voice in the country..." (Smith, 2001:233-4)

He is well aware of the role casted to him by white society. He believes that he is an outsider and no matter what he does to mingle with the society, his skin colour is an identity that reveals where he really belongs. Millat's reaction is mostly result of the biases. One of the sensitive subjects is the misrecognition of their real nationality. He is Bengali but he and his equivalences are all projected as Pakis, which offends them. There are other biases that become source of distemper for them. Such as; they smell curry, their sexual identity has no importance, they occupy job positions etc. Their occupational advancement has a limit and whatever they do, they cannot pass this limit. They are very sensitive about such unfair biases and these biases function as barriers for them to fit into society.

Sense of belonging improves for an individual when he is being accepted by a society. If an individual is valued, respected and accepted by society he feels attached to that society. Such individuals may develop healthy relations in society. The Chalfens fit into such a definition. They are projected as a perfect, celebrated white family. They are emotionally stable and mentally healthy (Smith, 2001:313). They are healthy eaters and they deal with humanitarian and universal subjects. Briefly, they are perfect examples of citizenship. However, Chalfens are also descendants of immigrants. But they fit into society perfectly because they do not have dark skin colours that will peach against them. Therefore, they do not have a problem with sense of belonging to British community. They are accepted and respected by the society. Smith gives the Chalfen family as an example to make a comparison between dark skin and white skin coloured immigrants. The former remains as the 'other' and the latter fits into society perfectly in the end. The latter is respected by society as required.

According to Abraham Maslow (1994) there are basic needs for an individual no matter which race or culture he belongs. These needs are; "Physiological needs, safety needs, love and belonging needs, esteem needs" (125). In order to outreach the self-actualization process, an individual needs to meet the mentioned basic needs. The physiological needs of non-British characters of *White Teeth* are more or less fulfilled. However, the other needs are not completely fulfilled. It is hard to claim that other races are respected equally. The following quotation from Joyce Chalfen is quite striking to exemplify this claim.

"You read a lot about how Afro-Caribbeans seem to find it hard to establish long-term relationships. That's terribly sad, isn't it? I wrote about one Dominican woman in *The Inner Life of Houseplants* who had moved her potted azalea through six different men's houses; once by the windowsill, then in a dark corner, then in the south-facing bedroom, etc. You just can't do that to a plant" (Smith, 2001:322).

The paragraph starts up with a bias about Afro-Caribbeans. However, it becomes worse as it progresses. The centreline of the main subject changes from Afro-Caribbeans into a plant. The life conditions of the plant outrun the Dominican woman's life conditions. The so-called intellectual and humanitarian Joyce feels the pain of the plant however, the sociological aspects of a human being, the Dominican woman, escape her mind. This grave dilemma is a barrier for the other races to grow the feeling of self-esteem.

As a social fact, the immigration process has multiple directions. From a nationalist point of view, penetration and miscegenation may be great threats for their nation. Because the miscegenation may cause racial degeneration.

However, from an immigrant's point of view intervention may cause cultural and racial dissolution that will end up with disappearance. Either side has its concerns in this process. Samad states that; "I have been corrupted by England, I see that now – my children, my wife, they too have been corrupted" (Smith, 2001:144). There is a fine line between corruption and adaptation. These two concepts may be evaluated relatively from different points of view. For Samad conserving one's own values is crucial to avoid corruption. Yet, Millat becomes a member of a fundamentalist group, which regards conservation of values radically. Now Millat is a trouble for society and he is a corrupted character from western point of view. On the other hand, Magid celebrates western culture, he is in harmony with the society and he is an adapted character from western point of view. However, Samad considers him as corrupted, because he has lost his own values and culture. This dilemma is experienced by many immigrants. Millat develops an intimacy with white Chalfen family and this makes Alsana anxious. "I am saying these people are taking my son away from me! Birds with teeth! They're Englishifying him completely. They're deliberately leading him away from his culture and his family and his religion" (Smith, 2001:345). Alsana is quite concerned about the probability of his son's marriage to a white girl, because she fears of losing her Bengali genes. As another instance Hortense, who is half-white herself, stops talking to her daughter after she marries Archie, who is a white person. Clara, who is married a white man, has great concerns about the white friends of her daughter; "Clara saw an ocean of pink skins surrounding her daughter and she feared the tide that would take her away" (Smith, 2001:328). Cultural, religious and racial dissolutions are some of the common concerns of immigrants. Hortense defines this racial tension briefly; "Black and white never come to no good. De Lord Jesus never meant us to mix it up" (Smith, 2001:384-5). She deliberately bases her thought on a religious ground to strengthen her thesis.

Conclusion

The tension between races has been subject of studies for social scientists. One of them is colour blindness and the other is multiculturalism. Colour blindness; "proposes that racial categories do not matter and should not be considered when making decisions" (Richeson, & Nussbaum, 2004: 417). On the other hand; "multiculturalism, proposes that group differences and memberships should not only be acknowledged and considered, but also, celebrated" (Richeson, & Nussbaum, 2004: 417). It is obvious that Smith has not intended to produce a work in scope of 'colour blindness'. On the contrary, she shows ultimate attention to represent the different races, skin colours, nationalities of her characters. As mentioned previously there is a flood of races in *White Teeth*. Smith desires to represent different culture and ethnicities as much as possible. "Smith's novel emphasizes that multiculturalism should accept a mixing of ethnicity identified at the level of the individual rather than the nation" (Bentley, 2007: 496). However, it is hard to claim that her approach completely fits the concept of multiculturalism. Except for a few exceptions,

there is not any celebration of differences. Quite the contrary the differences between characters are projected. The tension between different races are represented with such a pessimistic atmosphere that Fernández (2009) asserted the following claim; "The novel has been accused of not giving a very accurate account of British multicultural reality and of ethnic identities and ethnic relations in the city of London" (144-5). The only character that celebrates the differences is Poppy Burt-Jones. She encourages her students to be open minded about other cultures. "We can learn about each other through each other's culture, can't we?" (Smith, 2001:16) It is hard to find any other examples that celebrate the cultural, racial and religious differences other than this. In this respect, Fernández's (2009) claim, "There is a "celebratory" attitude towards multicultural relations in the novel" (145) is unsubstantial. There is a flood of different cultures but there is not any celebration of cultural differences.

As mentioned previously Smith has not intended to write specifically on 'race.' However, she admits that the 'race' is a part of the novel (Hastings, 2011). Her tone about the role of 'race' in the novel is disdainful. Actually, the issue of race appears almost as the main theme of *White Teeth*. This may come into sight as a strong claim but there are strong supportive evidences throughout the novel. It can be asserted that *White Teeth* is almost based on issue of race. Taryn Beukema (2008) sets forth this claim; "For the most part, have focused on race, multiculturalism, hybridity and migrancy" (1). Contrary to Smith's claim, the novel is about race and issues related to race. *White Teeth* aims to unveil the unseen, the ignored or the misrecognized. "Smith's novel unearths the presence of "other" citizens in the city of London" (Fernández, 2009: 146). Smith feels responsible for the people who are considered as 'others'. She touches the sore points of races other than British and highlights the life conditions of the immigrants who go through a hard period in respect of adaptation, dissolution, assimilation, etc. There are characters struggling with adaptation problem and there are characters that are assimilated. There are characters that lose their essence and there are characters who strive to conserve their values. Smith tries to mention cases of such characters more or less. The issue of race becomes an obsession for Smith such that it remains as an inseparable part of her following studies.

References

- Bentley, N. (2007). Re-writing Englishness: Imagining the nation in Julian Barnes's *England, England* and Zadie Smith's *White Teeth*. *Textual Practice*, 21(3), 483-504.
- Beukema, T. (2008). Men Negotiating Identity in Zadie Smith's *White Teeth*. *Postcolonial Text*, 4 (3), 1-15.

Clark, A. (2005, October 13). A bad word made good. Retrieved December 1, 2015, from <http://www.theguardian.com/>

Çelikel, M. A. (2011). *Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanında Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Bilgi Kültür Sanat.

Fernández, I. (2009). Exploring Hybridity and Multiculturalism: Intra and Inter Family Relations in Zadie Smith's *White Teeth*. *Odisea*, 10, 143-154.

Gandhi, L. (2013, September 23). Is It Racist To 'Call A Spade A Spade'? Retrieved November 30, 2015, from <http://www.npr.org/>

Hastings, C. (2011, April 2). I didn't steal Books from Library, says Mother of Zadie Smith. Retrieved December 2, 2015, from <http://www.dailymail.co.uk/>

Işık, E., & Tekalp, S. (2012). In-Between: (I)dentify Crisis in Zadie Smith's *White Teeth*. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), 341-350.

Maslow, A. (1994). Hierarchy of Needs. In E. Griffin (Ed.), *A First Look at Communication Theory* (2nd ed., p. 125). Boston: McGraw-Hill.

Richeson, A. J., & Nussbaum, J. R. (2004). The impact of multiculturalism versus color-blindness on racial bias. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40(3), 417-423.

Taylor, C. (1994). The Politics of Recognition. In A. Gutmann (Ed.), *Multiculturalism*. New Jersey: Princeton University Press.

Smith, Z. (2001). *White Teeth*. London: Penguin Books.

